

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Historisk-topografiske Efterretninger
om
Skodborg og Vandfuld
Herreder.

Udgivne

med Understøttelse af den Hjelmstjerne-Rosencroneſke Stiftelse

af

O. Nielsen

Dr. phil., Arkivar.

Kjøbenhavn.

Otto S. Wroblewskis Forlag.

Trykt hos J. Jørgensen & Co. (W. K. Hannover).

1894.

Efterat jeg i en Aarrække havde maattet afbryde Udgivelsen af de vesterjydske Herredsbeskrivelser, som jeg begyndte i min Ungdom, har jeg nu faaet Lejlighed til at begynde paany paa Fortsættelsen af et Arbejde, som jeg i de mellemliggende Aar ikke havde tabt af Syne. Idet jeg har studt Præsternes Personalthistorie til Side, har jeg vundet mere Plads til Nutidens topografiske Forhold og Ejendommenes Oprindelse, hvorved det oplyses, om Navnene ere gamle eller af nyere Oprindelse. Der er søgt paa lidelig Oplysning om Stedernes Beliggenhed for deraf at faa Vejledning om Navnenes Betydning, som det under mangeaarig Ehslen med dette Emne dog undertiden kan lykkes at faa opklaret. Ved Hjælp, af den nuværende Udtale og ældre Skrivemaade er det i mange Tilfælde søgt at finde en nøjagtigere Skrivemaade end den, der nu bruges, thi uden særlig Opmærksomhed paa hver enkelt Egns Dialekt er det umuligt at tilvejebringe en tilfreds-

stillende. Retskrivning uden dog at gøre for megen Bøld paa den tilvante.

I de her omhandlede Herreder findes ingen Arkiver paa Herregaardene, hvorfor Stoffet har maattet samles paa mange spredte Steder, som Anmærkningerne bag i Bogen ville vise. Følgelig har jeg mange flere Kilder, men de anførte ere dem, der ikke ligge lige for Haanden, thi at opføre Kirkebøger Tingbøger, Kongebreve, hvis Datum nævnes i Texten, og lignende vilde føre for vidt. Særlig maa jeg, takke Hr. Godsejer Mansa til Sø og Hr. Arkivsekretær Thiset for de mange meddelte Oplysninger fra Viborg Landstings Protokoller. Hvad det antikvariske angaar, maa jeg nævne afdøde Lærer Strandgaard's Undersøgelser i antikvarisk-topografisk Arkiv, men fremfor alt maa jeg nævne den overordentlige Velvillie fra Hr. Professor Vøfflers og Hr. Direktør Dr. Henry Petersens Side, idet det blev mig tilladt at meddele forstnævntes Beskrivelse af alle de omhandlede Kirker, der opbevares i nævnte Arkiv, hvorved dette Skrift har faaet anderledes kyndige Efterretninger om Kirkerne's Bygningsmaade og deres Inventarium, end jeg selv havde kunnet give. Det har været mig en særlig Fornøjelse gennem flere ældre, ikke længer tilstedeværende Indskrifter at kunne vise, at Professor Vøfflers Tidsangivelser aldeles stemme overens med Virkeligheden.

Ligeledes takkes Hr. Rektor Fritsche, fordi han har givet mig Lejlighed til at benytte, hvad der er tilbage i Ribe Kathedralsskoles Bibliothek af Præstendberetningerne til Biskop Bloch fra 1766.

Den store Venlighed og Smødefommen, jeg fandt hos Egnens Beboere, den Tjenstvillighed og Beredvillighed, hvormed man har ydet mig Oplysninger, ville altid være mig kære Minder om mine Ophold i denne Egn. For Muligheden af, at dette Skrift har kunnet se Lyset, takkes Direktionen for den Hjelmstjerne-Rosencroneffe Stiftelse.

Trykningen af dette Skriffs Fortsættelse: Hist.-top. Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder er paabegyndt.

Oktober 1894.

D. Nielsen.

Indhold.

Stobborg Herred Side 1—404. Vandfuld Herred
Side 405—534.

Sogne.

Bøvling 261—96.

Dybe 471—88.

Engbjerg 411—19.

Fabjerg 122—35.

Ferring 452—70.

Fjaltring 519—84.

Flynder 297—323.

Gudum 81—122.

Harboøre 369—404.

Heldum 323—35.

Hove 430—40.

Humlum 151—75.

Hygum 419—29.

Lem 13—53.

Lomborg 203—16.

Møborg 216—45.

Nees 245—61.

Nisum 53—81.

Ramme 488—508.

Resen 135—51.

Rom 183—203.

Trans 508—19.

Tørring 336—68.

Vandborg 441—52.

Venø 176—82.

Herregaarde.

Bætmart 307—20, 540
—41.

VIII

Bøvling 270—90.

Damsgaard 459—63.

Engbjerggaard 413—14.
Engelund 130.

Flyndergaard 303—04.

Gudum Kloster 99—117,
537.

Herpinggaard 510—515.

Herup 483—84.

Holmgaard 224—39, 539
—40.

Kappel 30—50, 535—36.

Kamstrup 57—60.

Kokholm 138—42.

Kongensgaard 67—77,
536.

Krogsgaard 301—03, 540.

Kviesgaard 125—26.

Møgelgaard 476—79.

Nørager 248.

Nørbybe 473.

Rammegaard 493—508.

Rysensten 270—90, 540.

Stobborggaard 97, 537.

Stobgaard 16—17.

Strandbjerggaard 160—66,
538.

Surtjær 87, 536—37.

Søgaard 353—54.

Tangsgaard 92—93.

Thorstensgaard 19—20.

Trabjerg 87—91.

Ulfund 252—59.

Vastbjerggaard 357—64.

Vejbjerggaard 167—73,
538—39.

Veilinggaard 480—82.

Vrs 191—94.

Østerbol 15.

Østergaard 91.

Skodborg Herred.

Stodborg Herred grænser mod Nord til Limfjorden (Nisum Bredning og Oddesund), mod Øst til Limfjorden (Venø Bugt) og Hjerm Herred, mod Syd til Hjerm Herred og Nisum Fjord, mod Vest til Nisum Fjord, Vandfuld Herred og Vesterhavet. Fladeindholdet er omtrent $7\frac{2}{3}$ □-Mil med 1885 Huse og Gaarde og 9821 Indbyggere ifølge Folketællingen 1890 (1880: 9275, 1860: 7486, 1840: 6365, 1801: 4636 Indbyggere). Tilligemed Vandfuld Herred danner det en Jurisdiktion med Tinghus i Lemvig, hører med Undtagelse af Venø, der ligger under Holstebro, til Lemvig Lægedistrikt, femte Udskrivningskreds.

Herredets nordligste Del, navnlig norden for Vandvejen mellem Lemvig og Struer, er højtliggende med meget frugtbar Jord, Jorden straaner derfra mod Syd, lavere ere Bøvling og Flynder Sogne, den sydlige Del af Lomborg og Rom Sogne tilligemed den mellemste Del af Gudum Sogn, flade og tildels meget lave ere Nees Sogn, den vestlige Del af Møborg Sogn og den sydlige Del af Gudum

Sogn; her hæder kun Møborg Banke sig over det lave Land. I denne Sænkning har der formodentlig engang gennem de mange Moser været Forbindelse mellem Nissum Fjord og Vimbjorden gennem Skilen, saa Herredet har været en Ø.

Herredet kaldes i Baldemars Jordebog 1231 Skotburghæræth, omtrent 1350 Skoddburgshæræth, og har Navn af Skoddborg i Gudum Sogn. I Middelalderen ydedes der en Afgift til Kongen, der paa Svensk hed skut, men paa Dansk, i det mindste paa Tydsk, skot¹⁾, hvilket ventelig var Hovedskatten i Oldtiden. I gamle svenske Love et Skutgard den Gaard, hvorpaa Kongens Ombudsmand boede og hvor han oppebar Skatter paa Kongens Begne, og paa samme Maade maa Skoddborg være Ombudsmandens Gaard; det andet Skoddborg i Sylland ved Kongeaen var en Kongsgaard til Slutningen af det 16. Aarhundrede og dens Alder gaar tilbage til den hedenske Tid.

Om Skoddborg i Gudum Sogn have vi vel ikke saa gamle Efterretninger, men at Navnet er ældgammelt, fremgaar tydelig af, at Herredet har taget Navn derefter, idet de fleste Herreder stamme fra Oldtiden. Herred, gl. dansk Hæræth, afledes af et tabt Ord Hær, der betyder Familie, og findes i Ordet Herstab, der oprindelig hed Hærskap; den ældste Betydning af Herred er Hjem, senere blev det Navn paa et større Distrikt og tilsidst paa et juridisk Omraade med bestemte Grænser²⁾; dette sidste var allerede Tilfældet i Oldtiden.

Et andet Vidnesbyrd om Skodborgs Velde er det nærliggende Gudum, thi dette betyder Gud-hjem og viser, at her har ligget et Gudehus, hvilket endnu nærmere stadfæstes ved det nærved i samme Sogn liggende Bium, hvor Gudehøvet maa have staaet, thi Vi betyder et helligt Sted. Den hedenste Guds-tjeneste og Retsvæsenet stode i nøje Forbindelse, hvorfor det passer godt, at Herredshøvdingens Gaard laa nær ved Gudehuset. Da Gudum imidlertid vistnok meget tidlig blev indrettet til Kloster, tabte Skodborg sin Betydning som Sæde for den egl. Ombudsmand; vi vide i alle Fald intet om det i den ældre Middelalder.

Hovedstedet i Herredet var allerede i Valdemar Sejrs Tid Nissum, der tilhørte Kongefamilien og hvor Kongensgaard saaledes 1231 var Sædet for Kongens Ombudsmand. Denne Ejendom gik dog ud af Kongens Besiddelse efter Erik Ploppennings Død. I de ældste Love omtales „Kongens Gaard inden Herred“, hvilket forudsætter, at der førend Lovenes nu bevarede Affattelse har været saadanne i hvert Herred, hvorhen Bønderne bragte Skatte-torvet. De kongelige Ombudsmænd for Søslerne have vistnok i den ældste Tid mest forestaaet Forsvarsvæsenet og den overordnede Administration.

Men iøvrigt vide vi saa lidet om de store Sysseleombudsmænd, at Hærskjel gjerne kan have været et stort samlet administrativt Omraade indtil ind i det 14de Aarhundrede, men fra den Tid se vi rigtignok, at dets Herreder ikke havde megen For-

bindelse med hinanden, idet de hver for sig forleenedes bort uden særlig Støtte til Kongsgaarde. Det var først, efterat Bøvling efter Reformationen var blevet inddraget under Kronen, at denne Gaard blev Sædet for den egl. Lensmand og Skodborg og Vandfuld Herreder, senere tillige Ulborg og Hind lagdes derunder, hvilke sidste dog oprindelig ikke regnedes rigtig til Bøvling Len.

Tingstedet maa have været i Nærheden af de 2 Høje, der kaldes Galgehøje og ligge i den nordlige Del af Klosterhede i Gudum Sogn, henimod hvilken Egn en stor Mængde gamle Hedeveje samles. Galgehøjene ligge lige ved en gammel Korsvej. Dalen østen for Gudum Kloster kaldes Tingdal, men det Ting, denne har Navn efter, er vel Klosters Birketing.

Herredstinget er vistnok vedblevet at holdes ved Skodborg lige til 1608, i hvilket Aar der udstædtes et Brev til Bredbjørn Gyldenstjerne, at Skodborg Herredsting hidindtil var holdt ved den ene Side i Herredet, hvilket Tingsted var Herredsmændene der sammesteds, som havde at udføre deres Sager med Retten, til Ting fast ubelejligh og vidt fra Haanden, hvorfor han skulde gøre den Forordning, at Tinget blev flyttet til Fjerdingkirken midt udi Herredet, forskrevne Herredsmænd til Magelighed, Gavn og Bedste, og lade den gemene Mand tilfuge, at de hos forskrevne Fjerdingkirke herefter rettede sig Ting og Stevne at søge og der deres Sager og Trætter med hverandre ved lovlig Proces at udføre³).

Sædvanlig var Fjerdingkirken den Kirke, der laa nærmest Tinget, men der maa have været særlige Grunde til, at der ingen Fjerdingkirke blev i Gudum. Denne Kirke blev ikke Klosterkirke før 1408, saa Klosterets Nærhed forklarer ikke Sagen. Endrest er Grunden den, at Gudum laa ved den ene Ende, medens Fjerdingkirkerne laa midt i Herrederne. Foruden at Fjerdingkirkerne vare Herredernes oprindelige Sogneskirker, stode de i det Forhold til Tinget, at f. E. en Gæld, der i Aar og Dag havde været deponeret i dem, betragtedes som betalt til Kreditor, naar denne enten ikke vilde modtage Pengene eller var fraværende. Ligeledes var det en gammel Retsbestemmelse, at naar Kongens Ombudsmand ikke vilde tage imod Skatterne, skulde Bonden tilbyde Afgiften paa 3 Ting, og nægrede Ombudsmanden sig endnu, skulde 3—4 Mænd udnævnes til at følge ham til Kongens Gaard eller Ombudsmandens Gaard, hvis der var saadanne i Herredet, ellers skulde de fare til Herredskirken (der var det samme som Fjerdingkirke) og lægge Skatten ind der, og hvad Skatte, den kom til der, hvilede paa Ombudsmanden og ikke paa Bonden. I Fjerdingkirkerne opbevarede Tingbøgerne og i dem blev der ogsaa til sine Tider holdt Gudstjeneste før Tinget, ligesom større adelige Forsamlinger med retslige Formaal ogsaa ofte holdtes i dem.

Fjerdingkirken i Skodborg Herred var Rom Kirke. Saaledes siges i Indberetning til D. Worm

1638⁴): „Komme Kirke er Fjerdingkirke i Herredet og Tinget ligger derhos“. Dette vidste man endnu 1766, idet den daværende Præst skriver saaledes i en Indberetning: „Kirken er stor i Forhold til Sognets Størrelse og skal efter gamle Mænds Sigelse have været den allerførste af de i gamle Dage opbyggede og endnu velbekendte Fjerdingkirker, som i denne nordvestre Del af Nørrejylland kunde findes, ja de Gamle lægge dette til med alvorlig Sandhed, at før nogen Kirke i Thyland blev bygget, blev der mange Vig førte derfra hertil forat jordes i Rom Kirkegaard, hvorover ligesaavel Kirkegaarden som Kirken selv ere meget rummelige“. Dette maa nu staa ved sit Værd, men det er et Vidnesbyrd om, at man ansaa Fjerdingkirken som den ældste og anseeligste i Herredet.

1608 flyttedes altsaa Tinget til Rom og var her ikke alene 1638, som vi have set, men endnu 1747, da C. S. Testrups „Relation om Tingene“ udkom, hvor det omtales som liggende ved Rom By. Ved Restrikt af 7. Okt. 1684 lagdes Gudum Klosters Birk og Vandfuld Herred, med Undtagelse af den Del, der var lagt under det uds oprettede Nyjensteens Birk, under Skodborg Herredsting. Endnu dengang holdtes Tinget under aaben Himmel, hvilket ses af følgende Skrivelse fra Stiftamtmand J. E. v. Speckhahn af 5. Maj 1690: „Der jeg først hid til Stedet (Ribe Amt) antom og blev vidende, ingen Tinghuse at være, men at Retten blev holdt undertiden paa Marken paa anordnede Tingsteder

under aaben Himmel, og undertiden særdeles om Vinteren, naar Slud, Regn og deslige onde Vejrslige indfaldt, udi næste omliggende Byer, ja endog vel udi Krohuse med stor Ustikkeligbed, saa maatte jeg være fornaarsaget strax til Tinghuse saadan Anstalt at gøre, at ved Tingene blev udnævnt nogle Herredsmænd af hvert Sogn, som taxerede, hvad et Tinghus udi hvert Herred kunde komme at koste, samme Mænds Taxt have Herredsmændene i hvert Sogn dem imellem lignet og Bøngene til deres visse dertil Anordnede leveret, hvor da saadanne Tinghuse med Indseende af den tgl. Ridefoged og Herredsfogderne i hvert Herred her udi Amtet ere opbyggede og staa i saa god en Stand, at ingen videre Besøftning uden undertiden en ringe Reparation derpaa tør anvendes". Tillige lovede han at paaminde de andre Amtmænd i Stiftet om med det forderligste at lade opføre Tinghuse i deres Amter⁵⁾.

Ved Reskript af 17. April 1750 bestemtes det at opbygge et Ting- og Arresthus i Lemvig, hvorpaa Tingstedet ved Rom blev nedlagt. Ved Reskr. af 19. Marts 1803 lagdes Rysensteen Birk under Herredstinget; Kammegaards Birk var allerede nedlagt 10. Sept. 1772. Ved Reskr. af 6. Jan. 1832 blev den Del af Gørding Sogn, der hidtil havde ligget under Skodborg-Vandfuld Herreder, formodentlig som Del af Rysensten Birk, lagt under Hjerm-Blinding Herreder.

Tingdagen var fra gammel Tid af Mandag,

men ved Refr. af 10. November 1688 fattes den til Torsdag.

Der er ikke meget bevaret fra de gamle Tingsteder, idet der nu kun er en Tingbog fra 1684—88 og dernæst først fra 1707 og videre. Paa den første Tingdag efter Jul, Snaps Mandag, holdt Herredsfogden en Formaningstale til Herredsmændene og indprentede dem desuden de vigtigste Lovbud. Saaledes hedder det i Tingbogen for 12. Jan. 1685: „Blev lydelig anmeldt alle Herreds Indvaanere, nær- og fraværende, Lovens Ed og Forklaring, enhver sig for falsk Ed at vogte; dernæst at enhver Husfader og Moder Aften og Morgen med Børn og Tjende i en sand Gudsfrøgt gør alvorlig Bøn og Baaftaldelse til Gud om Kirke-, Land- og Husfred og at Gud naadelig altid Hans tgl. Majestæt med ganste tgl. Hus og Raad vil bevare og at enhver flittig paa Prædikatdage søger Guds Hus, under Lovens Straf, og paa de tgl. Forordninger om Hampefrø at faa og Pile at sætte dem beflitte, dernæst at vogte sig for ulovligt Skytteri og alle andre tgl. Forbud, særdeles fra Klitte- og Mare-Halm og Hvideris at oprykke eller afhugge, under Livsstraf, i hvor det imod Stranden være kan, og at de for alting leve endrægtig uden Trætte dem selv til mindst Betøstning og Skade“.

Uagtet Herredet indtil den nyeste Tid har været fattigt paa Træer, har det sikkert i Oldtiden været dækket med Skove og det maaske mest paa Højdragene mod Nord, der ere fattige paa Oldtidslevninger.

I det 16. og 17. Aarhundrede ydedes af mange Gaarde Skovsvin og Skovvogne, en Afgift, der gjordes i Penge, naar Skovene ikke vare til mere. 1537 stævneede saaledes Lensmanden paa Hovling Bønder og Kronens Tjenere i Skodborg Herred for Kongens Rætterting og tiltalte dem, fordi de ikke vilde udgive Skovvogne og Skovsvin, som andre gode Mænds Tjenere plejede at udgive. Vel svarede Bønderne, at de vare besværede med stor Tyngge og Afgift til Kronen og mente, at de ej vare pligtige til at udgive Skovvogne og Skovsvin, men Dommen lød paa, at de skulde udrede disse Afgifter, som Sædvane havde været af Arilds Tid og deres Forældre havde ydet før dem⁶⁾.

Ved Skovsvin forstod man et Svin, der fededes af Olden i Skovene de Aar, da Egene bar Olden; Skovvogne var ikke just Vogne, men Hjulstømmer og andet Tømmer, Vidier og deslige, ligesom Skoven var til.

Senere var det rent glemt, at her havde groet Træer, thi da Christian IV. fornøede et ældre Baa-bud om Plantning, skrev Lensmanden paa Hovling (1621⁷⁾): „Hvis sig belanger med Humlekuler, Abild og Pil og andre gode Træer at sætte og lægge efter Igl. Majestæts naadigste Forordning, da have alle Hovling Slots Tjenere dem derefter paa det underdanigste forholdt, men efterdi de ere boende ved Havsiden og udi slet (s: flad) Egn, da ere samme Imper meste Parten udgangne og ingen Fremgang have kunnet bekomme.“ Dernæst følger i mang

følgende Aar Stokkenævn fra hvert Herred om Umuligheden af Udbytte af Træplantning. Nutiden har vist, at de gode Bønder dengang næppe have gjort sig Ulejlighed med Plantningen.

I denne Egn har Fællesskabet i ældre Tid saa godt som været ukendt. I Matriklen 1683 findes nok enkelte Steder opført, at flere Gaardes Agre laa mellem hinanden, men i det hele var her kun enkelte Gaarde og ingen Byer; de Stednavne, som ende paa By i Skodsborg og Bandsfuld Herreder, vise sig oprindeligt at have været Gaarde. Forholdene ere altsaa som i Norge, hvor man foruden Formen Bø ogsaa bruger By som Gaardnavn og hvor man ej heller har Landsbhyer. Dette tyder paa en Bebyggelse, der er yngre end den i Landsbhyer og paa at det er enkelte Personer og ikke Stammer, der have opdyrket Landet efterhaanden. De saa Oldtidslevninger, der findes, navnlig i de nordlige frugtbare Sogne, tyde ogsaa paa en sparsom Bebyggelse i Oldtiden, idet her, som omtalt, ventelig har været store Skovstrækninger, ligesom Stednavnene paa saa Undtagelser nær ikke synes at være meget gamle.

En Mærkelighed har Herredet, at der indtil for faa Aar siden, da de have vist sig paa forskellige Steder, ingen Muldvarper fandtes. Et Sagn, der er omtalt hos Drejer⁸⁾, vil, at de engang ere blevne indjævnedes og forviste Herredet, hvilket maaske ogsaa kan være sket, da vi fra flere Steder have paalidelige Efterretninger om sliig Procesmaade lige over

for besværlige Dyr, om man end ikke tør paastaa, at det har hjulpet. Sikkert er det, at i forrige Aarhundrede var der Muldvarper i Hjern Herred hinsides Drevejele Aa, men ikke paa denne Side⁹).

Om Skodborg og Vandfuld Herreder skrives i Danske Atlas, 5te Del, der udkom 1769:

„Disse tvende Herreder ere noget nær af lige Vekstfærdighed. Her avles megen Havre og godt Byg, men noget mindre Rug, derimod voget her overflødigt Græs og Hø, og hvor ikke er Mærsk, der findes gode Gæstenge. Det er derfor, her overalt falder de anselige og stærke Heste, store Stude og ypperlige Malketøer, store Svin og særdeles gode Faar. Og siden saavel de større som mindre Kreaturer have noget forud fremfor andensteds i Landet, drives der med Heste, Kvæg og alle af dem kommende Produkter en ganske betydelig Handel, hvorved mange baade Bønder og andre have lagt sig god Formue til. Selv Folkeslaget i denne Egn synes at have noget Fortrin for andre og roses som føre, stærke og anselige Folk, i Levemaade tarvelige, i Uegteskab frugtbare, i Omgang redelige, i Fare uforsvædede, til Arbejd uforsvædede, i Haandtering stræbsomme og paapassende, gode Ugermænd, gode Kister og til Købmandskab genegne.

„Dog fattes de nogen Undervisning til at behandle den Overflødighed, som Gud og Naturen giver dem, især Smørret, hvoraf de have en stor Mængde at afsætte. Samme gaar mest ud af Landet, til Holland eller Hamborg, ligejøm og, foruden

levende Kreaturer, deres øvrige Produkter, Havre, Byg, Kød, Uld, Huder, Skind, Flæst, tør og salt Fisk, Talg indtil Vov, thi de lægge og temmelig Vind paa Biaflen. Jorden bærer saa meget bedre til, siden de have begyndt at gøde og forbedre den med Mergel, hvoraf findes paa mange Steder i Amtet, men den bedste falder i Nissum Sogn.

„Her findes ingen store Bønderhøyer, men næsten hver Mand bor for sig imellem sin Ager og Eng. De af Bønderne, som ere Selvejere, kunne ikke andet end staa sig godt, og Fæstebønder, som alfordere sig fri for Hoveri, ere og i god Stand. Mandfolkene bruge her til Stads Klædes Dragt som Mærskbønderne. Kvinderne bruge alle røde Strømper, men af Sparksomhed, naar de gaa til Kirke, tage de Strømper og Tøfler under Armen og gaa barfodede, indtil de komme til Kirkegaarden, da de tage dem paa, og siden tage dem af igen, naar de gaa hjem.“

Med Hensyn til Klædedragten skriver E. Drejer i „En liden Beskrivelse over Lemvig samt Stodborg og Vandsulb Herreder“ 1795, S. 25, at Kvindernes røde Strømper vare gaaede af Brug, men ellers hedder det: „Den røde Farve ses i Skorter og Trøjer af Filt eller hjemmegjort Tøj; om Halsen bære de store hvide eller brogede Tørklæder og paa Benene blaa Strømper, om Banden Bandestykker af sort Fløjel eller andet sort Tøj og om Hagen Hagehatter af Lærred med eller uden Kniplinger. Træsko bruges baade af Fruentimmer og Mandfolk,

kom mest klæde sig i mørkeblaat hjemmegjort Løj, hvortil de have Skindbuxer, middelfine blaa Strømper og en stor bred Hat eller ulden Hue eller blaa-stribet Vinned og stribet Tørklæde om Halsen. De ere godt klædte, elske at holde deres Heste, Vogne, Kreaturer og Gaardsredskab i Stand."

Sognene i Stodborg Herred ere: 1. Lem, 2. Nissum, 3. Gudum, 4. Nejen, 5. Humlum, 6. Venø, 7. Fabjerg, 8. Rom, 9. Lomborg, 10. Flynder, 11. Møborg, 12. Nees, 13. Bøvling, 14. Heldum, 15. Tørring, 16. Harboøre.

Lem Sogn.

Lem Sogn (kaldet Nørlem i Mod sætning til Sønderlem i Hind Herred), Annex til Lemvig, grænser mod Nord til Limfjorden, mod Øst til Nissum S., hvorfra det for en Del adskilles ved Karbæk, mod Syd til Fabjerg S. og Rom S., hvorfra det stilles ved Stjørnbæk, mod Vest til Rom S., Lemvig Landsogn og Lem Vig, der er en Arm af Limfjorden. Kirkens Afstand fra Lemvig Station er omtrent en Fjerdingvej.

Sognets Fladeindhold er 2370 Tdr. Land, Hartkornet 181 Tdr. Jorderne ere højtliggende, og for største Delen særdeles frugtbare. Det højeste Punkt er Stjellerhøj (286 Fod). En Skole ved Lem Mølle; den i Stjernhjelms Stiftelse oprettede er

nedlagt. I Alt i Sognet 82 Huse og Gaarde med 460 Indbyggere (1880: 498, 1860: 478, 1840: 361, 1801: 281).

Navnet Læm (udtales Læem) skrives 1340 Læem, 1379 Lææm og har oprindelig været Læ=hem; hem er vort Hjem og Læ betyder en Banke, maaske omgiben med en Grav til Befæstning. Hvor Kirken findes, hæver Højbedraget sig til en aflang Banke, og det er vistnok en saadan Banke, der har heddet Læ. Under Lemtorp ses, at der har været en Gaard Lægaard. Nogle 100 Alen Nordøst for Kirken ligger Sognets eneste Kæmpehøj, den nys omtalte Skjellerhøj; i Indberetningen 1638 kaldes den „en faare stor Høj“. Fra den er der Udsigt over næsten hele Skodborg og Vandfuld Herreder og langt ud til Vesterhavet.

Om Fortidens Skove minde Navnene Skovgaard og Skovshoved; det sidste betyder en Skov paa en fremspringende Punt. I Matriklen 1683 kaldes nogle Agre paa Moskjær Mark Randal Skov; paa Sønder Brydebøl Mark nævnes Stenholt, der ogsaa er et Skovnavn.

Det lyder underligt, naar man nu betragter de frugtbare og græsrige Torder i Sognet, der selv i tørre Aar frembyde frodig Væxt, at Præsten i Aaret 1690 har kunnet nedskrive følgende: „Ellers er den ringe Sogn af stor Armod, og i nogle Aar har aldeles uden Sæd og Avl staaet øde 2 Gaarde af Kjøbenhavns Hospitals Gods, hvoraf paa den ene nu nylig en ringe Hytte er opbygget og nu saavel

som tilførn paa Kabels Gods øde Gaardene Abildgaard og Gilsgaard, og aldeles forarmede Brydehul, Nørhov og Gammeltoft, som i nogle Aar ingen Plende er faaet af".

Det synes, at Lemvig Fjorder østen for Aaen havde hørt under Lem Sogn, se under Lemtorp.

I Sognets nordlige Del findes:

Kabbel, 32½ Tdr. Hktr., paa Gaardens Mark ligger Huset Tannebæk. Se nedenfor.

Bjergegaard, 5½ Tdr. Hktr., 1683 kaldes den en Halvgaard. I forrige Aarhundrede var Bjergegaard i mange Aar øde og blev dreven under Kabbel.

Østerbol, 5½ Tdr. Hktr., og Vester Østerbol, der er en Parcel deraf, 6 Tdr. Hktr. Østerbol var 1683 1 Gaard med 2 Beboere. Her boede Adelsmanden Niels Krabbe fra Herpinggaard, der 1498 pantsatte og 1502 solgte til Niels Klemensen til Blæsbjerg „Østerbuol“, en øde Mark kaldet Sparreseje, Trundebol og et Bol i Fajbjerg Sogn¹⁰). 1661 havde Gaarden, der var Fæster under Kabbel, 18 Tdr. Hktr. Østerbol har formodentlig Navn af, at den laa østen for Kabbel; den har vistnok engang heddet Øster Kabel, thi en Gaard af dette Navn blev 1467 solgt af Torkel Beedz til Jens Kalf af Nystrup¹¹). I det 15. Aarhundrede var derunder en Fæstegaard, der hed Lille Kabel.

Skidengaard, 1 Gaard, 1 Hus, siges 1683 at have været øde i 14 Aar, hvorfor dens Mark brugtes under Kabbel.

Splidsbol, kaldes 1683 en Fjerdedelsgaard.

Ubildgaard, $4\frac{1}{2}$ Tdr. Htfr. 1683 nævnes blandt dens Marker Davidsagre.

Gilsgaard, 5 Tdr. Htfr, og 1 Hus, var 1683 øde og blev dreven under Kappel. Den var 1574 bleven mageskiftet fra Kronen til Christen Suel til Ustrup. Gaarden har vijsnok Navn af Gil, der betyder en Kløft; paa hver Side af Marken findes en Dal.

Rjærgaard, $6\frac{1}{2}$ Tdr. Htfr. 1683 nævnes blandt Gaardens Marker: Torhøjagre, Brændhusagre, Annesdal og Rød.

Nørre og Sønder Ravndal, den sidste 5 Tdr. Htfr. 1683 var Ravndal en Gaard med 2 Bønder og var Annexpræstegaard.

Tonsbjerggaard var 1683 en Afbygger paa Ravndal Mart.

Brunsgaard, 1 Gaard, 6 Tdr. Htfr., 6 Huse, var 1683 1 Gaard med 2 Beboere, 1661 var den Selvejer med 2 øde Huse paa Marken.

Stovgaard $7\frac{1}{2}$ Tdr. Htfr., har været delt i Øster og Vester Stovgaard, der nu ere sammenlagte. Desuden er der en Gaard med Teglvært, opstaaet dels af en Parcel af Vester Stovgaard, dels af Lemvigs Martjorder. Stovgaard var 1683 en Gaard, hvorpaa der boede 3 Bønder; af Marker nævnes Blaksager, Tanderbæksager, Logshøj, Snoftoft, Rønbjerg, Musinte. 1683 nævnes ogsaa Nørre-Stovgaard. Stovgaard har engang været en lille Herregaard, thi 1492 nævnes Adelsmanden Jes

Jensen i Skovgaard i Skodborg Herred, og han forekommer endnu 1507. 1502 nævnes Per Krabbe i Skovgaard, hvilket ogsaa maa være dette Skovgaard. 1497—1507 nævnes Jes Eysen i Skovgaard, der ejede en Gaard i Tørring¹²⁾.

Rønbjerg er formodentlig det Hus, der i Matriklen 1683 nævnes som opført paa Skovgaard's Mark af Knud Lang, Forpagter paa Rabbøl. Røn betyder en stenet Grund i Vandet.

Stovshoved, 1 Gaard og 2 Huse, var 1683 et Bol. Dens Marker vare vistnok da magre, siden der nævnes Stenholtagre og Sultenmark. Stovshoved betyder et fremspringende Skovparti paa en Bante.

Vester Skjellerhøj, 1 Hus, var 2 Huse 1683, og der har engang siden været 3 Huse, kaldes derimod 1661 et Bol, der var Ubygger fra Ravndal.

Moskøjergaard, 4½ Tdr. Hfr., og 1 Hus. Under Gaardens Jorder er lagt det nedbrudte Engmarkhus. Af dens Marker nævnes 1683 Ramterhøjs Agre og Randal Skov.

Moskøjergaard (urigtig strevet Moskøer), 1 Gaard og 1 Hus.

Futterupgaard, 1 Gaard og 3 Huse, i det ene Smedie, var 1683 en øde Gaard og et Gadehus. 1638 havde Jakob Grubbe til Rabbøl faaet den i Magestifte fra Kronen.

Spendshus, 1 Gaard. Spend var Navnet paa en Adelsfamilie, der var i Slægt med Nyttterne paa Rabbøl, men den er iøvrigt en nyere Parcel

fra Brunsgaard og kaldes almindelig Brunsgaardhus.

I Sognets sydlige Del:

Vem Kirke, se nedenfor.

Stjernhjelms Stiftelse, bygget op til Kirkegaarden, oprindelig Stiftelse for 4 Fattige fra Kabbel Gods, og Skole, grundet af Stjernhjelms Moder 2. August 1780 med 2000 Rdl.s Prioritet i Kabbel Hovedgaard, er nu henlagt under Bestyrelse af Amtet.

Kirkegaard, 11 Tdr. Htr. Derunder er lagt Husene Knoldhøj eller Aldersro og Prægelen, der blev nedrevet i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. Prægelen antages at have haft Navn af Markens Form i en Trekant. (Prægel betynder Kile).

Vem Møllegaard, tidligere Nyholm og Mellem Skjellerhøj.

Sparresenghus, 1683 var Sparresenge et Hus, der dreves under Kabbel, Sparreseje var ellers i det 15. Aarhundrede en øde Gaard, der 1552 tilhørte Elline Gøye til Klavsholm, tilligemed en Gaard Lille Kabel, hvilke havde tilhørt Niels Krabbe til Østerbol¹³).

Gammeltoft, 1 Gaard, der 1661 kaldes et Hus paa Forumbjerg Mark.

Degneboligen, laa oprindelig paa Gammeltoft Mark.

Nørhov, 1 Hus, hed egentlig Sønderhov, men Navnet er forvejlet paa Amtstuen, da Nørhov stiftede Navn. Begge ere Parceller fra Lemtorp.

Stovshovedsminde, 1 Hus, hed tidligere Nørhov. Nørhov nævnes 1661.

Vejhús, 1 Gaard, nævnes 1766 som et Hus, men 1661 som et Bol, der laa „paa Veje“, altsaa ved Landevejen.

Sandholm, 1 Gaard og 3 Huse.

Lemtorp, 1 Gaard, Store Lemtorp, 1 Gaard, Nørre Lemtorp, 1 Gaard, desuden 7 Huse. 1683 var Lemtorp 4 Gaarde og 1 Hus; den ene Gaard, Sønder Lemtorp, tilhørte Herredsfoged Knud Vang paa Rabbel, der havde forpagtet den bort; blandt Marker nævnes Skinningetoft, Gilbjerg, Tipsagre, Aankjær, Krusagre. Lemtorp er Udflytter fra Lem, der formodentlig i Oldtiden har været en meget stor Gaard, paa hvis Grund Kirken er bygget. Da Navnet er Lemtorp og ikke Lemdrup, er det fra den senere Middelalder, den oprindelige Gaard maa være Kirkegaard. 1585 havde Søren Friis til Kaskjærgaard af Kronen faaet i Magestifte en Selvejergaard i Lemtorp med en øde Bygge kaldet Veggaards Ejendom, der brugtes til samme Gaard, og en anden Gaard med Fisteri i Skallesø med 5 Huse paa dens Grund.

Den ene Gaard, Søren Friis fik 1585, hed Thorstensgaard og var 17. Maj 1565 af Kongen bleven bevilget velbyrdige Thomas Hjul og hans Gustru Fru Marine Munksdatter at bruge og beholde deres Livstid imod at svare sædvanlig Landgilde og Tyngte til Bøvlings. Senere giftede Fru Marine sig med en anden Adelsmand, Peder Munk, fiden Gjer

af Stabh Kjærgaard. Førend Tørgen Friis fik Skøde, maatte han 29. April 1585 forpligte sig til ikke at fortrænge Peder Munt eller hans Hustru fra Gaarden eller dens Tilliggende og til at de skulde være fri for Wgt og Arbejde, saa længe Fru Marine levede, dog skulde de give den jædvanlige Landgilde. Tørgen Friis havde med Gaarden faaet Skøde paa 5 Gadehuse paa Gaardens Markt, men han vilde dermed forstaa, at det var 5 Bol østen for Lemvig Na. Det bevistes, at disse Bol laa paa en Jord, der 1508 af en Mand i Lemtorp blev skødet til Biskop Iver Munt i Nærheden af Hellig Kors Kapel, der laa østen Lemvig Na, i hvilket Kapels Grund der 1604 endnu fandtes Teglsten; de 5 Bol laa østen og norden for dette Kapel. Biskop Iver Munt havde her haft en Gaard, der hed Innergaard og som han kaldte Muntgaard, den laa altsaa i Landsognet østen for Naen. Udsæden paa Thorstensgaard var da 7 Tdr. Rug, 15 Tdr. Byg, 60 Tdr. Havre og der avledes 60 Læs Hø. Da det ogsaa bevistes, at der ikke fiskedes i Stallesø uden af dem, der fik Tilladelse dertil af Lensmanden paa Bøbling, fik Tørgen Friis ikke den Eneret til Fiskeriet i Søen, som han ogsaa vilde tilegne sig, men fik kun Ret til Fiskeri udenfor sin egen Grund¹⁴).

Hvor meget man frygtede for Tørgen Friises Begærlighed efter Jord, ses deraf, at Christen Skriver i Winkel og Morten Davidsen i Lemvig 3. Februar 1587 udvirkede et tgl. Løfte om ikke at afhænde til Tørgen Friis en Toft udenfor Lemvig, der var dem

og deres Næring højlig anliggende, men de maatte beholde den for sædvanlig Afgift.

Ved tgl. Bevilling 17. September 1617 fik 3 Borgere i Lemvig Tilladelse til af Kristoffer Friis til Farstov at tilforhandle sig 2 Gaarde med 2 Afbyggere, der kaldes Lemtorp, at bruge og beholde under Lemvig Bys Frihed, og 3. Juli 1633 fik den ene af disse, Simon Christensen, Borgmester i Lemvig, Tilladelse til af Mogens Sehested til Holmgaard at købe en liden Gaard, der kaldes Lemtorp; det fremgaar dog af det følgende, at der kun var 2 Gaarde i Lemtorp, saa Mogens Sehested kun har haft Del i dem.

Jakob Grubbe til Kabbel havde imidlertid 12. September 1635 erhvervet sig tgl. Bevilling paa Kirketienderne af Lem, Nissum og Fabjerg Sogne, naar de bleve fæstledige, og klagede 13. Maj 1640 over, at Lemtorp var lagt under Lemvig og derfor ikke gav Tiende til Lem Kirke, hvilket fremkaldte en tgl. Befaling af 28. Maj samme Aar om, at de 2 Gaarde og 2 Afbyggere Lemtorp skulde søge deres rette Arilds Sognetirke og give den deres Tiende. Efter en indstændig Ansøgning fra Borgerstabet i Lemvig bevilgede Kongen den 28. Januar 1641, „at aldeles intet af dette Gods man herefter ved Arv, Pant eller Køb eller i andre Maader fra Lemvig Borgerstab fraskilles eller bortvendes, men de og deres Arvinger, som i Byen boendes vorder, samme Gods nyde og beholde efter vore Breves yderligere Formulering“. Desuden fik de Tilladelse

til at give Tienden af Lemtorp i tørstet Korn og ikke i Kærven.

Adelen udvirkede imidlertid en fgl. Forordning af 29. November 1641, at hvis nogen, der ej nød adelig Frihed, havde tilforhandlet sig adeligt Gods, skulde han inden Aar og Dag afhænde det til andre Adelige, og deraf benyttede Jakob Grubbe sig, idet han 27. Februar og 14. April 1643, efterat han først havde prøvet paa i Mindelighed at faa Lemvigerne til at afstaa ham Lemtorp, opnaaede fgl. Bevilling til at lade disse Gaarde ved Dom frakende Lemvigerne og selv købe dem til den Tagt, som 2 bestittede Adelsmænd fastsatte.

Da der imidlertid fremkom Bønsfeligheder ved at de øde Gaarde i Lem Sogn, Bangsgaard, Musindtved (Musinte S. 16) og 5 Bol østen Lemvig Na, der havde tilhørt Tørgen Friis, ligesom at 2 øde „Bærsteder“ og den øde Lille Bjerregaard i Romi Sogn ogsaa vare lagte ind under Lemvig, saa nedsattes 5. December 1648 en Kommission, hvorefter Sagen kom for Herredagen, hvor der 20. Juni 1649 affagdes den Dom, at Jakob Grubbe skulde give 60 Rdl. for hver Td. Htkr, eller ialt 2683 Rdl. 12 Sk. Jakob Grubbe betalte imidlertid kun 1000 Rdl. og undskyldte sig med, at Lemvig Borgere havde regnet Hartfornet for højt. Herom nedsattes igen en fgl. Kommission 12. April 1652, hvis Resultat er ubekendt, men dog sikkert blev, at Lemtorp kom under Kappel¹⁵⁾.

Senere kom Sønder Lemtorp til Knud Lang, der var Herredsfoged i Skodborg-Bandsfuld Herreder, Byfoged i Lemvig og Forpagter paa Kappel. 1697 indgav han en Ansøgning til Kongen, der anbefalede af Rentekamret, at han efter Lemvigs Brand Aar 1684 havde paataget sig at opbygge Kirken, Skolen og en Del af Præstegaarden og hidtil intet havde faaet for sin Døje, Rejsen og Besvær, men da han ejede den gamle adelige Sædegaard Kotholm i Resen Sogn paa 14 Tdr. Httr. og denne laa ham noget langt fra Haanden, vilde det være ham til stor Fordel at faa den adelige Frihed lagt over paa hans Gaard Lemtorp, der var 11 Tdr. 5 Skp. Httr., med Tilladelse til at stalde Ørne, indtil han fik den kompletteret. Dette bevilgedes dog ikke, ventelig fordi Kotholm ikke længer ansaas for nogen Herregaard.

Sofielyst, 5½ Tdr. Httr., bygget i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede paa Parceller af Lemtorpgaardene af Byfoged Schönau i Lemvig.

Emielyst, 1 Hus, Parcel fra Lemtorp, har ligesom Sofielyst Navn efter en af Schönaus Døtre.

Brydebol, 6 Tdr. Httr., var 1683 2 Haldgaarde, Nørre Brydebol, der dreves under Kappel, og Sønder Brydebol; af Marker nævnes Bremager, Stenholt, Gaastjæragre, Dubagre. Nørre Brydebol er i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede sammenlagt med Brydebol.

Brydebolhus, 2 Huse, af hvilke det ene tidligere hed Norge.

Mølhøj, (ikke Mølhøj) 2 Huse, var 1683 Afbygger fra Damgaard. Det er muligt, at den har Navn af en Mølle, thi en Lavning noget sønden derfor hedder Møldam.

Toptjærhus hører under Sparreseng, er Parcel af Øster Damgaard. Som det ses under Damgaard, nævnes Toptjær som et Kjær 1539.

Sverrig eller Forumbjerg, 1 Hus, der i ældre Tider ogsaa skal have heddet Spendsbjerg; af en Retsfag fra 1604 ses det, at Huset paa Forumbjerg var bygget efter 1595.

1661 nævnes et øde Sted Mørketjær.

Sønder Damgaard, en Gaard paa 6 Tdr. Hktr. og 1 Hus, Parceller af Vester Damgaard, Øster Damgaard med et Hus Sultenmark, Vester Damgaard 5½ Tdr. Hktr. Damgaard var 1683 en Gaard med 2 Beboere og en Afbygger, „Mølhøj“. 1661 havde Damgaard, der var Fæster under Rabbøl, 18 Tdr. Hktr. Damgaard var endnu en sammenbygget Gaard 1766 og kaldtes 1539 ogsaa Wiitesens Gaard, formodentlig efter Bæbneren Iver Wiitesen, der 1476 stødede Gudum Kloster 6 Søsterdele i en øde Gaards Eje i Resen Sogn, kaldet Hords Jord¹⁶). Samme Aar var han og Palle Juel tilstede ved Udstedelsen af et Støde til Aarhus Domkirke fra Anne Mogensdatter (Munk), med hvem de ventelig vare beslægtede¹⁷). I midlertid nævnes ogsaa 1471 en Bonde Niis Wiitesen i Lem. 1539 gjorde Niels Rytter, der kaldes „ærlig og fornumftig Mand“ og altsaa ikke var adelig,

men dog i Slægt med Anders Rytter til Rabbel, Lavhævd paa Damgaard, „som kaldes Bistefens Gaard“, som hans Arve- og Købegods.

Vi ville meddele denne Lavhævd, der har en Del Interesse, men i Nutidens Sprogform:

Alle Mænd, dette Brev se eller høre læse, kundgøre vi Mathis Mørk i Orsø, Dommer til Stodborg Herredsting, Niels Friis til „Baystiergaard“, Anders Rytter til „Rabbel“, Bertel Sul til Bækmark, Jens Spend til Kammegaard, Hr. Jens Hjul i Hove, Hr. Per Hjul i Hestdal, Hr. Christen Hjul i Njeltring, som Bøbnere etc, Povl Christensen i Kjeller, Per Madsen i Vejbjerg, Jens Persen i Smedshavn, Jens Simonsen paa Bjerg og Jens Striver med dette vort aabne Brev datum sub anno domini 1439, Mandag næst fore sancti Jacobi Apostoli Dag, da vare stiftede for os og for flere gode Mænd paa forskrevne Ting ærlig og fornumstige Mand Niels Rytter i Damgaard, som kaldes Bistefens Gaard, hvilke der lovlig æstede, bedtes og fik en fuld Tingsvidne af 8 Dannemænd, lovlig optrævede af Stofke, som vare Hr. Hans Andersen i Kesen, Per Mørk i Østergaard, Søren Persen i Øvistendal, Mathis Lovmand i Tørring, Søren Povlsen i Børring, Jens Jude i „Viim“, Christen Thomejen og Jes Andersen i Lemtorp; disse forskrevne 8 Dannemænd vunde alle samdrægtelig oppaa deres gode Tro, Sjæl og rette Sanden, at de nærværende hos vare den samme Dag paa forskrevne Ting, hørte og saa, at forskrevne Niels Rytter han lod sin Lavhævds Høringe gange inden alle 4 Stofke, som vare Povl Christensen i Kjeller og Per Madsen i Vejbjerg, og vunde de paa deres gode Tro, Sjæl og rette Sanden, at de nærværendes hos vare den samme Dag østen hos Stodborg Herredsting, hørte og saa, at forskrevne Niels Rytter gjorde sin

Lavhævd der selv togte lavtime Dags med Riddermandsmænd, gode Præster Bønder og Selvejere, som Fogden og gode Mænd havde ham forfunden paa Tinge at gøre efter Loven, og brast ham iugen Lov eller Værn udi nogen Maade, hvilte forskrevne Mænd, som vare Niels Friis til „Bastkiergaard“, Unders Rytter til Kappel, Bertel Sul til Bækmark, Jens Spend til Hammegaard, Christen Krabbe til Ferring, Hr. Jens Hymel i Hove, Hr. Per Hymel i Hestdal, Hr. Christen Hymel i Fjeltring, Esge Persen i Fjeltring, Christen Svendsen i Hygum, Jens Simonsen paa Bjerg og Jens Persen i Smedshave.

Og indvarde han Vistejens Gaard i Lem Sogn, som nu forskrevne Niels Rytter udi bor, Gaard og Gaardsted, Toft og Toftsted, med alle sine rette Tilliggelse, som nu tilligger og bruges og som der har tilligget og brugt været af Wrilds Tid med rette, vaadt og tørt, øde og bygget, Fiskevand og Fægang, intet deraf undtaget udi noget Maade. Besynderlig indvarde han „jen“ Stykke Jord kaldes Mogensbjerg, Ender løber nør og synder, og jen Hodomsager for jhynder Ende og saa langt til Sparresens Jord vedtager og Sten imellem stander. Item vesten fra Mogensbjerg over en Dal og Egge og Ende imellem, saa længe til Sparresens Jord vedtager igen paa vester Side, som kaldes Kirken Eng, som Sten imellem stander. Item indvarde han en Eng, som kaldes Gildeng, saa var til Gilden*) og er igen løst til forskrevne Gaard. Item fra den Jord, som Sparresens Jord paa den vestre Side paa vender, og Bruns Jord vender paa den nørre Side, Bratte**) vender paa Bratte. Item saa langt til Brydebols Eng vedtager og Sten og Stabel imellem stander paa den østre Side. Item

*) Bentelig et Gilde i Lemvig.

**) Brat er Skæl mellem Agre paa Enderne, ikke paa Længden.

indvarde han en Stykke Jord norden Nisfumbol, som Sparresens Jord vender paa sønder Side og Hr. Mogens Gøyes Jord paa øster Side*), og Christen Povlsens Jord vender paa nør Side og Brydebol's Eng paa den vester Side. Item indvarde han Stjorbæk, som hun kommer af Fabjerg, til Midtstrøm og saa langt sønder til Dubgaard's Jord vender paa den sønder Side, vesten saa langt til Ager tager ved paa vester Side mellem begge Ender.

Item indjør han sig i fælles Mark fra Brydebol's Enmærkes Ager og saa vester indtil Anders Persens og Torper Jord vedtager, som Sten og Stabel stander med den gamle Skel, og saa langt sønder om Krogdige, som den gamle Strømgang afviser mellem Bistens Gaards Jord og Dubgaard's Jord, og saa øster saa langt, til de Hovedagre vender igjen, som komme af junder og løber nør indtil Skjorbæk, Egge og Ende imellem. Item indvarde han Skjorbæk til Midtstrøm for Bistens Gaards Jord og saa langt vester, som Ager tager ved. Item indvarde han for sin Enmærkes Gaards Jord op med Skjorbæk, som Blotsgaards Jord vender paa den junder Side og Bistens Gaards Jord paa den nør Side til Midtstrøm. Item saa øster til Hr. Mogens Gøyes Jord vender paa junder Side, som kaldes Fabjergbol, og saa til den Strøm, som stander imellem Bol og Bistens Gaards Jord, og saa op med den Sten, saa længe til den anden Sten imellem stander Mathis Povlsens Gaards Jord og den øde Gaards Jord Fabjerg Eråse, og saa op i den Kjær til Midtstrøm, som kaldes Bolkjær, ligger østen og norden Stjormholt, og saa nør fra den Kjær og østen saa langt, som Strøm og Stabel imellem stander, og saa nør op med en haard Ren, som Sten i nør Ende stander imellem Sparresens Jord og den øde Gaards Gje Fabjerg

*) Mogens Gøye ejede Fabjergbol.

Gråse, og saa langt i nær til Brydebols Eje vedtager, som Sten og Stabel imellem itander, saa nær op fra Bistefens Gaards Jord fra den Sten, som stander ret i nær fra Bistefens Havegaard's Dige og op igen, Sten stander efter Sten. og saa længe til Udvej vedtager, som kommer af øster og løber til Lemvig, og saa neder med en Dal, som kommer af norden og saa ud med Ender paa de Agre, som kommer fra Mosekjær, og saa ret i vester med en haard Ren til en Sten stander i vester Hjørne, som Povl Thorstensens Jord kommer paa vester Side, og saa neder til en Sten stander i Nørbakke, og saa fra den Sten og Engkjær til Midtstrøm og saa op med Midtstrøm og til den Dige, som stander for synder Ende af Engkjær, og saa i vester med den Dige, saa længe til Brydebol vedtager paa vester Side.

Item saa neder til Gaastjær og Gaastjær til Midtstrøm og saa fra den Sten med den Kunde*), som Sten stander sønder imellem Ager og anden imellem Brydebols Enemærke og Bistefens Enemærke. Item indvarde han Syndertop, Kjærbjerg og Nørtoptjærbjerg. Egge og Ende imellem, til Sparrefens Jord vender paa vester Side og paa nær Side, undtagen en lidel Stug som Bistefens Gaards Jord vender paa synder Side, vester Side og øster Side, og Topkjær Bjerg paa nær Side.

Item indvarde han Fabjerg „Erdth“ med alle sine rette Tilliggelse saavel i Udmart som i Indmark, intet undtagen, og indvarde han en øde Gaards Eje kaldes Pilgaard med alle sine rette Tilliggelse, intet undtagen udi noget Maade. Item indvarde han fra Brydebols Enemærke vesten og synden fra den gamle Dige, saa op med de Agre og op i vester saa længe synder, som Sten imellem ham og Torvers Jord stander, og saa i vester neder med

*) Bandleb.

den gamle Stel, som Brat imellem Lemtorp er, og Uger kommer af Lemtorp oppaa den nør Side og som Uger kommer paa den jønder Side, som er Brydebol's fælles Jord og Bistefens Gaards fælles Jord, saa langt vester til Krogdige vedtager, og saa neder med Krogdige og saa i Synder med Sten, saa længe til den gamle Strømgang vedtager, og saa op mellem Dubgaard's Jord og saa i øster, saa længe til Roers Jord og Bloksgaard's Jord oppaa vender.

Det forskrevne Jord indvarde han til forskrevne Damgaard, som kaldes Bistefens Gaard, for hans „Ervegods„ og Købegods med sine rette Frænders „Jee“ (ja), og udsvor han alle Mænd ingen Lod, Del eller Rettighed i denne forskrevne Gaard og Jord at have uden hans Farbroder Per Wiidgen og den Fællig, de have haft til Brydebol af Arilds Tid med rette, uden noget kan vinde sig derind med gamle aabne befeglede retfærdige Breve, og mælte de forskrevne hans Lavhævd's Høring hans Lavhævd ved sin fuld Magt ved alle Ord, Punkter og Artikler, som forskrevne Lavhævd indeholder og udviser, til saa længe den rygges og fældes efter Loven. At forskrevne 8 Dannemænd saa for os bunde, som forskrevet stander, det hørte vi og saa og det vidne vi med vore Indsegl hængendes nedefor dette vort aabne Brev. Datum sub anno domini, ut supra¹⁸).

Heraf ses det, hvor vanskeligt det var at betegne en Ejendom paa en Tid, da man ikke havde Kort, og hvor nøje man maatte lægge Mærke til de gamle Skælmærker, Sten og Stenhøbe.

Hertiligheden til Damgaard tilligemed den ovennævnte øde Bygge kaldet Fabjerg Erst fik Malte Jensen til Holmgaard 1578 i Magestifte fra Kronen.

Kabel.

Navnet udtales Kavel og skrives i et Dokument 1491 Kabel og saaledes ofte senere. Skrivemaaden Kabel bliver almindelig i det 17. Aarhundrede. Da det enkelte v i Mellemlyden paa Tydskt maa udledes fra et oprindeligt b, maa Skrivemaaden Kabel være den oprindelige. Kabe eller Kave er et Sømærke paa en Bante ved et Indløb, som det var i Hjerting Bugt. Hvad Endelsen angaar, er denne maasse holt, Skov, forkortet til el paa Grund af at Forstavelsen er stærkt betonet; saaledes er Dmmel paa Als oprindelig Dmholt, Lysholt i Hornstrup Sogn ved Vejle (1323 Lysholt) udtales Lysfel. Paa et oprindeligt Kabholt kunde Adelsfamilien Kabolt, der senere kaldtes Kabel, pege, hvis den havde Navn efter denne Gaard, men den antages ellers at være af tydsk Oprindelse*).

Gaarden har en særdeles smuk Beliggenhed med Udsigt til Thy og Lørring; fra de høje Marker ser man som i Fugleperspektiv den lavt liggende Bjellerodde. Marken er gennemfaaren af flere dybe Kløfter; Tannebækdalen, i hvilken der findes Spor

*) Hvis Navnet var udtalt Kawl, kunde man tænke paa Kabbeltved i Nygdal Sogn i Vendsyssel, der udtales Kawltve og 1394 skrives Kagyltweh, 1586 Kaugiltwebt, hvor tagl vel er oldn. köggul, Fingeripids, idet Tveden eller Landtungen kan have haft spids Form. En Udtale Kawl kunde ogsaa pege paa oldn. kaffi, der betyder noget løskrevet. Det saalandske og sønderjydske Kappel har Navn af et Kapel, hvilket Ord ogsaa udtales Kappel paa Tydskt.

af gamle Træer, er smukt ~~beskåret af en~~ støn-
 nest er dog den romantiske Hesselbækdal, begroet
 med vilde Buskvæxter. Hovedbygningen er fra dette
 Aarhundrede med en Tilbygning fra Majorinde
 Lautrup's Tid. Paa Gaarden findes flere gamle
 udhugne Sten, der ere komne fra Vestervig¹⁹).

Det er sandsynligt, at en Gaard som Rabbel,
 der ligger saa ensomt, er meget gammel som Hoved-
 gaard, men vi kende ikke noget til Gaardens Historie
 førend sidst i det 15. Aarhundrede, da den tilhørte
 den adelige Familie Rytter, der isørigt hørte til
 den lavere Adels. Den førte i sit Vaaben en halv
 sprt Hest, springende op af 3 blaa Vølger. Oluf
 Rytter til Rabbel nævnes 1491 og 1511, sidstnævnte
 Aar stillede han en Hest i Udbud. Han var gift
 med Karine Hjul, Søster til Tøger Hjul til Kam-
 strup. Hans Datter Karine var gift med Chrijten
 Krabbe til Damsgaard og en anden Datter var vel
 den Mette Rytter, der 1538 var i Stubber Klo-
 ster, ligesom den Marie Rytter, der 1505 var
 Priorisse ved Nonneklosteret i Ribe²⁰); Sønnen
 Anders nævnes nedenfor. En Slægtning var vel
 den Jens Rytter, der 1471 var Præst i Ferring.

Anders Rytter nævnes 1536 i Kristian III.'s
 Recez. 1537 stævnebe Jens Mørk og Søren Persen
 ham for Vestergaard i Gudum Sogn, som de paa-
 stode var deres rette Arvegod's og Selvejergod's,
 medens Anders Rytter paaviste, at den var tilskiftet
 hans Hustru i Søstendestifte, ligesom at hendes
 Moder Fru Margrete havde i sin Tid faaet den

udlagt; den tilbødtes ham ogsaa ved Herredagsdom. Han var gift med Else, Datter af Niels Spend til Trabjerggaard; hun var Enke 1548, da hun stævnedes for Kongens Retterting, fordi hun havde op sagt en Enke fru hendes Gaard og ladet hende flaa²¹).

Deres Søn Oluf Rytter fik 1553 af Kongen Bevilling indtil videre paa Gaarden Brydebol i Lem Sogn, der tilhørte Gudum Kloster, og som hans Forældre havde haft i Pant²²). Oluf Rytter blev dræbt omtrent 1559 af Niels Raas til Hessel og Drabsmandens Frænder tilbød Bøder, men paa Kongens Retterting blev Sagen 2 Gange afvist, første Gang fordi Sandemænd ikke kunde sværge i Sager om Adelsmænd, der sigtedes for Drab, og anden Gang, fordi en saadan Sag ikke kunde forfølges af nogen Kvinde. Niels Raases Frænder erklærede, at de tidt og ofte havde tilbudt Oluf Rytters Enke Guld og Penninge, men kunde ikke komme til nogen Ende med hende²³). Oluf Rytters Enke Ide Munk var Datter af Hans Munk til Krogsgaard i Stadst Herred; hendes Søster Mette var gift med Iver Juel til Stubbergaard og hendes Brødre vare fremtrædende Mænd. Hun fik 1. December 1580 fgl. Tilladelse til at give Penge istedenfor Korn i Afgift af Vandborg Kongetiende, der bevilgedes hende paa Livstid. 25. Maj 1604 fik hun Livsbrev paa en Kirketoft vejen for Lemvig, som hendes Mand havde fæstet af Lemvig Kirke. Hun har vistnok været en vanstelig Dame, men de 2 Børn, hun havde, gjorde hende det rigtignok

broget. 1586 klagede hun over Sønnen, og der udstædtes et fgl. Brev af 18. December 1586, der vel er af samme Indhold som et følgende af 4. August 1590, der lyder saaledes:

„Efterdi os elskelige Fru Ide Munksdatter, Oluf Rytters Efterleverste, har underdanigst ladet for os berette, hvorledes hun befrygter sig, at hendes Søn os elskelige Anders Rytter til Kæbel, vor Mand og Tjener, skulde hende med Vold og Uret overfalde, underdanigst begærende, at vi hende ville tage udi vor Beskyttelse og Bestærmelse. da efterdi det os egner og bør at beskytte og bestærme og imod al Uret at forsvare Enker og faderløse Børn, have vi af vor synderlig Gunst og Naade saa og af Durigheds Magt taget og annammet og nu med dette vort aabne Brev tage og annamme forskrevne Fru Ide Munksdatter, hende, hendes Tjende, Folk og Gods, rørende og urørende, i hvad som helst det er eller nævnes kan, under vor kongelige Hegn, Bærn, Fred og Bestærmelse, besynderlig at ville for Overvold og Uret beskytte, forsvare og haandhæve til alle Rette, og dersom nogen har hende at beskyldde eller udi nogen Naade at tiltale, da skulle de det gøre med Lov og Ret for hendes tilbørlige Dommere og ikke anderledes“.

Derefter klagede Anders Rytter over Moderen. Regeringsraaderne under Christian IV's Umyndighed tilskreve hende 5. Juli 1588 følgende Brev:

„Kære Fru Ide, gode Ven! Vi give eder at vide, at eders Søn ærlig og velbyrdig Anders Rytter

har klageligen ladet tilkendegive, hvorledes, som han er kommen til eders Hus eder som sin Moder sønlig at ville besøge, skal en eders Tjener ved Navn Povl Pedersen have givet ham mange utilbørlige Ord, hvoraf de videre ere komne udi Trætte, hvorefter er fulgt, at han af ham og flere eders Folk med Hug og Slag er overfalden og endelig voldelig paatagen og med sin største Foragt „fentlig“ (som Fange) af samme Povl Pedersen ført fra eders Gaard, hvilken Ulempe han siger af forstrevne eders Tjener alt sammen at være forarsaget; mener ham derforuden et lovforbundet og fredløst og utilbørligt Menneſte, og bedende derfor at maatte holdes tilſtede til Kette“. De bade hende derfor at sørge for, at han ikke undveg, indtil Lov og Dom kunde adſtille dem.

I den derpaa følgende Proces for Herredagen paastod Anders Rytter, at hans Moder, der ses da at have boet paa Byſtov, havde brugt hans og hans Søſtendes Gods og folgt baade af deres fædrene og mødrene Gods, og hun havde tilmed ladet ham fængsle og føre til Marsken Peder Gyldenſterne paa Veſtervig. Han klagede over at være slagen og lemlæſtet, ſaa han ikke forvandt det i al ſin Livſtid.

Fru Ide paastod derimod, at Sønnen havde været i hendes Hus imod hendes Villie med Bøſſer, Vaaben og Væрге i hendes store Sygdom og Strøbelighed og udtaget Breve, Guld, Sølv, Ejendomsbreve, Kvittancer, Kongebreve og andet. Da hendes Husbonde døde, var han i ſtor Gæld, ſom hun nu havde betalt, og Sønnen havde intet at gøre i

hendes Gemmer; da han nu var kommen til hende med en lang Bøsse, havde hun ladet ham fængsle, fordi det ovennævnte Kongebrev forbød sliq Modvillighed og tilholdt ham at lade hendes Hus og Tjenere i Fred. Herredagsdommen af 1590 gav ingen af Parterne Medhold, men dømte Sagen til at afgøres i Mindelighed ved Samfrændestifte.

Unders Rytter, der altsaa ved den Tid har boet paa Rabbel, udnævntes 1592 til fgl. Skibshøvedsmand, men 26. August 1593 affsedigedes han under det Paaskud, at der daglig paahængte Kronen mærkelig stor Penges Udgift, saa man havde været foraarstaget til at forløve nogle „Pensionister“; dog skulde han rette sin Vejlighed efter at tjene Kongen og det fædrene Rige herefter til Lands med Heste og Harnisk, eftersom han var pligtig af sit Arvegods. Efter sin Hjemkomst er det vel saa, at han har giftet sig med Anne Grøn, Datter af Erik Grøn til Ulfund, og han viste sig som en ligesaa elstværdis Egtesælle som Søn. Hun klagede over ham 1596, at han stikkede og forholdt sig meget ukristelig og utilbørlig imod hende, idet han tidt og ofte overfaldt og ilde medfør hende med Hug og Slag, saa hun ofte med Livsfare var kommen fra ham og for sliq hans ukristelige Omgængelse var dragen fra ham; han havde ogsaa forkommet en stor Part af hendes Arvegods, med meget andet utilbørligt, han havde begaaet imod hende. Kongen befalede derfor 24. Februar 1596 Tjorgen Friis og Hans Lange at tage dem for sig og afgive Erklæring om Sagen.

Halvandet Aar efter, 3. Juli 1598, fik Peder Munk tgl. Brev, at Fru Anne Grøn igen havde klaget over sin Husbonde, der forholdt sig meget uskikkelig imod hende med Slag, Trusel og ellers i andre utilbørlige Maader, og da sligt kunde være andre til ondt Exempel, skulde Munk stævne ham for sig til nærmeste Kjøbstad og tage Haanden af ham paa, at han ved sin adelige Ære skulde forblive i Byen og ikke undvige derfra, førend han gav den strengelige Forpligt, at han herefter vilde sith og undsly saadant ukristeligt og uskikkelig Levned og herefter føre et ærligt og gudfrygtigt Levned med venlig og kærlig Omgængelse med sin Hustru, som en ærlig Adelsmand vel anstod. Vilde han ikke, men forblev varagtig i sin Ondskab, kunde Kongen foraarstages til tilbørligen at lade straffe hans ukristelige og uskikkelige Levned. Samtidig blev det i et andet Brev forbudt at købe hendes Arve-gods af Anders Rytter, da et saadant Kjøb skulde betragtes, som det aldrig var gjort.

Vige meget har det hjulpet, thi 29. Oktober 1599 fik Pæredbjørn Ghldenstjerne Befaling til at hjælpe Fru Anne Grøn i den Sag, hun førte for Ribe Domkapitel om Stiksmisse, da hun ikke var sit Liv og Helbred sikker, naar hun var hos ham, og han unyttelig forkom hendes Gods. Hun er snart efter død, thi af en Retsjag ses det, at hendes Arvinger paa Skodborg Herredsting tiltalte ham, fordi han havde solgt af hendes Fordegods, uagtet han efter Loven ikke havde givet hende Godtgørelse

og ej heller havde Børn med hende. Ved Dom af 9. August 1602 var han bleven dømt til at give Bederlag i sit fædrene Gods. Derefter havde Enevold Kruse til Hjeremidslevgaard af Anne Grøns Arvinger faaet Skøde paa deres Het til Kappel, men Anders Rytter udstedte Skøde paa Gaarden til Jørgen Friis til Vaskjærgaard, hvilket imidlertid blev kendt ugheldigt ved en Herredagsdom af 30. Juni 1603²⁴).

Nu var Anders Rytter uden Gaard og havde det kummerligt, og de gamle Stridigheder med Moderen begyndte paany. 9. Maj 1609 fik Bredbjørn Gyldenstjerne tgl. Brev, at Fru Ide Munk havde ladet andrage, „hvorledes hun paa det højeste skal forfølges og tribuleres af hendes Søn, os elskelige Anders Rytter, vor Mand og Tjener, og det udi Synderlighed formedelst den Aarsags Skyld, at hun ikke har nogen Forsvar, som hendes Sag imod ham kan forbedige og forsvare“; han skulde derfor føre hendes Sag imod Sønnen. 1610 stævnedes han af sin Moder i Lemvig, men nægtede at have Ophold der og vilde ikke opgive, hvor han ellers havde Tilflugt. 1618 døde Moderen og det maa have været i stor Fattigdom, thi i et Brev, der er dateret Byskov, frafiger Anders Rytter sig paa egne og sin Søster Edel Rytters Begne Arv og Gæld efter hende²⁵).

Kort efter er Anders Rytter ogsaa død, thi 1619 anlagde Jørgen Friis til Vaskjærgaard Sag imod Somfru Edel Rytter, af hvem han krævede

Vederlag for Kabbel, som han havde aftøbt hendes afgangne Broder og hvis Støde var kendt magtesløst²⁶).

Denne Søster var af samme Kaliber som Broderen. 3. August 1590 befuldmægtigede Regjeringsraaderne Johan Rud til hendes Værge. Hun havde klaget over, at medens hendes Moder og Broder i lang Tid havde ført en møjsommelig og langvarig Trætte, havde hun af sin fædrene Arv og Gods haft en ringe Ting og saa godt som intet, eftersom hendes Broder, der var hendes rette Lavværge, ikke havde haft Indseende dermed, men Moderen og Broderen havde oppebaaret al den Rente og Fordel, der tilkom hende, og Moderen havde bortpantet noget af hendes fædrene Gods og ladet sig forlyde med fremdeles at ville sælge og bortpante mere deraf. En lignende Klage indgav hun Aaret efter og fik 12. Maj 1591 Ludvig Munk til Værge. Denne opsigede imidlertid Værgemaalet, men fik 15. Februar 1592 Befaling til at hjælpe hende paa Kongens Begne, at hende til Ting og andetsteds kunde vederfares Ret, anseende hendes elendige Vilkaar og Tilstand, „efterdi det Os egner og bør de fattige hjælpeløse og fortrængte at haandhæve og til Rette forhjælpe“.

Hun har ventelig klaget over Ludvig Munk, thi 19. Juni 1593 fik Peder Gyldestjerne fgl. Befaling til at være hende beforderlig, at der ikke skede hende forkort paa hendes fædrene Arv, men ej heller denne har kunnet udrette noget, idet Kjeld Suel, der som hendes Blodsforvandt ikke billig kunde

vægre stg, 16. November 1596 fik Befaling til at paase hendes Tærv; hendes Broder skulde efter hendes Udsagn i Godtsfolks Nærværelse i Viborg have lovet med det første at ville overgive hende hendes fædrene Arv.

Edel Ryttersdatter boede paa en Gaard i Trabjerg og havde en Gaard til der, som hun 1599 folgte til Søren Friis til Vaskjærgaard. I den Anledning søgte hendes Moder hende 1603, idet hun paastod, at Datteren som ugift ikke kunde afhænde sit Gods. Søren Friis forklarede, at hun havde pantfat den Gaard, hun beboede, til Thomas Maltesen til Tanderup og med grædende Taarer var kommen til ham og havde bedet om Hjælp. Siden kom hun ofte til Vaskjærgaard og klagede over hverken at have at æde eller saa eller sætte Hus for, saa hun med Skamme nødtes til at gaa fra Hus og Gaard, hvorfor han laante hende 1000 Daler, og det var mange Folk vitterligt, at hun haardt trængte til dem. Somfru Edel nægtede imidlertid at have faaet en saadan Sum, men kunde mindes, at da hun engang kom til Vaskjærgaard, gav Søren Friis hende saa megen Mjød, at hun blev drukken, og da udstædte hun et Brev, hvis Indhold var hende ubekendt. Paa Kongens Rætterting kendtes Søren Friises Krav ugyldigt, ligesom hans Ejendomsret til Gaarden i Trabjerg²⁷).

Hun blev endnu boende i Trabjerg en Del Aar efter, thi 24. Juni 1617 fik Anders Rytter tgl. Befaling til at forskaffe hende af hendes Gods,

hvad hun havde fornøden, da hun led stor Armod, „saafremt vi ikke skal tænke andre Midler og Raad dertil“. Hun har altsaa paany klaget over, at Broderen havde tilbageholdt hendes Midler, men derved var intet at gøre. Det maa være efter Anders Rytters Død, at hun 10. Marts 1619 fik Kongens Tilladelse til at sælge sine 2 Gaarde, og Frands Nielsen til Ors fik Befaling til at have Tilfyn med Salget og med at Pengene bleve brugte til hendes Ophold.

Anders Rytter havde, som omtalt, ingen Børn med sin Hustru. 23. November 1629 er der udstædt et Tingsvidne af Eskoborg Herredsting, at Iver Munk i Hvistendal tilgav en vis Peder Christensen „den Forseelse og Gærning, som skede i Trabjerg den Tid, Oluf Andersen Rytter myrdede og ihjelslog hans salig Broder Peder Jensen Munk og frarøvede ham hans Gods, saa ingen skulde hade, fejde eller forfølge forskrevne Peder Christensen eller hans Slægt og Arvinger“²⁸⁾. Nævnte Oluf Andersen Rytter kan ikke godt være andet end en uægte Søn af Anders Rytter, der viser samme voldsomme Karakter som Faderen. 1648 og 1651 boede i Norge Oluf Kristoffersen Rytter²⁹⁾ og han havde 3 Sønner, Torben, Ulrik og Sorgen Rytter, der testamenterede deres Søster søn Christian Bjelke deres Midler i Indien og hvad der var tilfaldet dem i Arv i Norge, hvilket stadfæstedes af Kongen 9. Februar 1684³⁰⁾. Disse Personer vare ventelig i nær Slægt med Rytterne paa Rabbel, ligesom den

Olof Rytter, der var Slotskriver paa Møgeltonder, og 22. Juni 1564 af Kongen paa Livstid fik Fæste paa en Gaard i Møgeltonder Len, kaldet Spydhholm.

Enevold Kruse fik altsaa Støde paa Rabbel 1602. Han var Søn af Tyge Kruse til Binge-
gaard og var født 1554. Han var tgl. Rentemester i mange Aar, 1608—18 Statholder i Norge, derpaa Lensmand paa Tranekjær. Foruden Hjeremidslev-
gaard i Vendtjyskel ejede han Nastrup i Sælland, hvor han døde 8. Marts 1621. Han var gift med Else Marsvin, med hvem han havde flere Børn, af hvilke Sønnen Førgen og Datteren Ingeborg nævnes nedenfor³¹). Enevold Kruse har næppe nogensinde boet paa Rabbel, men han har dog vistnok samlet en Del Bøndergods dertil. Hans Søn Førgen Kruse overdrog den ham tilhørende Halvdel af Rabbel „af broderlig Kærlighed til sin Søster og god Affektion til sin Svoger“ paa Livstid til

Jakob Grubbe, der 1635 paa Viborg Snapsting blev gift med hans Søster Ingeborg, der boede hos ham paa Hjeremidslevgaard, da hun blev ham tilfagt paa Viborg Snapsting 1632. Han anlagde Nørtjærgaard i Nørre Horne Herred, men nedrev den og opbyggede paa dens Mark en anden Gaard, der efter ham fik Navn af Grubbesholm. Han har derpaa mest boet paa Nørtjærgaard og Grubbesholm, men har dog forøget Rabbels Gods, idet han 1638 sluttede et Magestifte med Kronen, hvorved han fik i Lem Sogn Gaardene Futterup, Brunsgaard, Møstjær, Bryndebol, i Fabjerg Sogn Børring, Hylbgaard

med underliggeude Holms Hussted, Svensgaard, Haverballe og Blotsgaard, i Nisum Sogn Selvejergaarden Bytkov og nogen Jord ved Hovedbæk. Samme Aar folgte han til Mogens Sehested til Holmgård Store og Lille Sinekæb og en Del af Musbæk i Flynder Sogn³²). Paa Kæbbel fandtes i forrige Aarhundrede en Kamin med Aarstallet 1639 med hans og hans Hustrus Waaben, ligesom deres Waaben fandtes paa de øverste Stole i Lem Kirke. 16. April 1642 gav Kongen ham Skøde paa et Gravsted i Aarhus Domkirke. Da han ingen Børn havde, udstædtes der efter hans Hustrus Død 6. Oktober 1645 fgl. Befaling om at taxere Kæbbel og Dns, paa hvilke Gaarde de havde haft Hussholdning. Det halve Kæbbel tilfaldt Ingeborg Kruses Brodersøn Tyge Kruse, der 1647 skødede Jakob Grubbe det. Jakob Grubbe er død i Marts 1655, thi 2. April 1655 udstædtes fgl. Bevilling til, at hans Begravelse maatte opfattes 4 Uger over den sædvanlige Tid. Han kan let blive forvejlet med Jakob Grubbe til Røgle, der endnu levede 1666 og ogsaa stod i Pengesforhold og Slægtskab til Familien Kruse; det er ham, der var saa forgældet, at han gjorde sig usynlig for en Gæld til Universitetet. Om de Stridigheder, Jakob Grubbe til Kæbbel havde med Lemvig Borgere om Lemtorp, se foran. Under Bytkov i Nisum Sogn vil findes omtalt hans Bestræbelser for at kue Selvejeren i denne Gaard. Ifølge Danske Atlas lod han indrette flere Fiske-damme i Marken.

Efter Jakob Grubbes Død overtog Svogeren, ovennævnte Sjørgen Kruse, sin Halvdel af Kabbel og fremlagde for Skiftet forskellige Forløster for Jakob Grubbe til et Beløb af 7000 Rdl., hvorfor dennes Arvinger fulgte ham den anden Halvdel af Kabbel med tilliggende Gods, som Jakob Grubbe i sin Tid havde købt af Tyge Kruse^{32 a)}. 1661 indgav Sjørgen Kruse sin Fordebog i Anledning af den ny Matrikel; da havde Kabbel Hovedgaard 57 Tdr. Hftr. og ialt med Bøndergodset 421 Tdr. Hftr.

Fru Dorethe Daa, Enke efter Rigens Raad Gregeris Krabbe til Thorstedlund, ejede Kabbel ved sin Død 28. Maj 1675, hvorpaa Gaarden arvedes af hendes Datter,

Helvig Krabbe, der 3. Maj 1662 havde faaet tgl. Bevilling til at ægte Peder Suel til Brejlev Kloster, der var hende beslægtet i tredje Led, ligesom de 11. November 1663 fik Bevilling til at holde Bryllup, hvor dem lystede, og lade sig sammenvi paa Salen.

Fru Helvig Krabbe blev Enke 1676, hendes Mand var Oberst ved sin Død. 10. Juli 1686 fik hun Bevilling til at være sine Børns Værge. 1677 nævnes i Stattelisterne paa Kabbel 12 Aldsteder, 4 Heste, 3 Hopper, 40 Dyr, 8 Køer; 1678 holdt Forpagteren 5 Tjenestefolk. 1683 beskrives Gaardens Forder saaledes i Landmaalingsprotokollerne: En Toft østen ved Skovshoved, deri saas 3 Aar Havre og den hviler i 12 Aar. Bejrmølletoft, deri efter Gødning 1 Kærv Byg, 1 Kærv Rug, 2 Kærv

Havre, hviler 8 Aar. Skrædagre 3 Aarv Havre, hviler 12 Aar. Ladetoft efter Gøde 1 Aarv Byg, 1 Aarv Rug, 2 Aarv Havre, hviler 8 Aar. Norden Heiselbæk efter Gøde 2 Aarv Byg, 2 Aarv Havre, hviler 9 Aar. Ved Lilledal uden Gøde 2 Aarv Havre, hviler 14 Aar. Af andre Marker nævnes Søndermark, hvori efter Gøde 1 Aarv Byg, 1 Aarv Rug, 2 Aarv Havre, 7 Aars Hvile; Ugergade, Bratbjergsågre, Agre ved Stovshoved, sønden Tandebæk, mellem Bustene. Engshø 40 Læs, Kærshø 30 Læs, paa Overdriften græsses 24 Stykker Kvæg. Fjstfedammene ere aldeles udskaarne og begroede, undtagen 2 smaa ved Gaarden, hvori Gedder og Aborrer, ingen Urte- eller Albidhave, men en Kaalhave. For kort Tid siden var der opsat en liden Vandmølle ved Stranden, men naar Vandet opstemmedes, trængte Vandet sig igennem Strandstenene og det løse Grus ud i Fjorden, hvorfor der maatte søges til Gudum Klosters Mølle. I Dalene fandtes nogle Tornbuske og andre Kis, der brugtes i Slidings Trang. Paa Gaardens Mark var nylig opsat et Gadehus forat hindre „Volddrift“. Der hørte da ikke 200 Tdr. Høtr. Bøndergaard under Gaarden.

1690 søgte Fru Helvig Krabbe om 6 Aars Skattefrihed forat kunne komplettere Godset til Rabbel. Hun siger i sin Ansøgning, at hun har 8 faderløse Børn og har „en ringe Hovedgaard“, af hvilken hun maa skatte af nogle øde Steder. Kongen bevilgede hende 15. November 1690 tre Aars Skattefrihed, men hvis Gaarden ikke blev komplet i den Tid, skulde hun

betale de Skatter, hun havde været forskaaet for i de 3 Aar³³).

I Fru Helvig Krabbes Tid var Kabbel en Del Aar udforpagtet til Knud Lang, der var en anset Mand, som blev brugt i mange tgl. Kommissioner; 9. August 1670 beskikkedes han til Raadmand i Lemvig, Herredsfoged i Skodborg-Vandsfuld Herred og Virkofoged i Harboøre Virk 1686 tillige til Byfoged i Lemvig. 16. Februar 1689 udtædtes tgl. Befaling til at undersøge „den store Bold og Overlaist ham i hans Bogemente i vor Kjøbstad Viborg formedelst hans Embedes Betjening af os elstelige Major Gabriel Grubbe (paa Gudum Kloster) utilbørligen skal være tilføjet“, men Sagens nærmere Omstændigheder kunne ikke oplyses, ligesaa lidt som hvad der gav Anledning til, at der 23. December 1682 beskikkedes Kommissarier til at oplyse, hvad der den foregaaende 30. August var forefaldet paa Kabbel med Hensyn til ham. Som Herredsfoged havde han haft Indtægten af Gaarden Store Kjælber i Lomborg Sogn, men denne Gaard var bleven underlagt Kysensteen, hvorfor hver Gaardmand bevilgede ham en Stæppe Rug aarlig imod at være fri for Forseglings- og Burderingspenge³⁴). Han var gift med eneste Barn af Præsten Peder Jakobsen i Snedsted og fik 30. Avg. 1679 tgl. Bevilling paa sine Svigerforældres Gravsted i Snedsted Kirke. Hans Søn Tørgen Lang blev Præst i Dejbjerg.

Fru Helvig Krabbe boede vistnok aldrig her. Hun døde 1697, men havde allerede 1692 solgt Gaarden til

Lukas Anderfen Nors. Hans Omstændigheder vare ikke gode, thi 5. December 1711 fik han tgl. Bevilling til, saa længe Krigen varede, at være forstaaet for sine Kreditorers Krav og Tiltale, dog var han ikke befriet for at betale de Bøxler, han havde udgivet, eller for Renter til Kreditorerne. Han holdt Stutteri til Gaarden, hvilket betjentes af 4 Personer. Han holdt ogsaa Karv, men den tog Anders Brønsdorf til Estvadgaard med sig ved Norges Begravelse, da han paaastod, at de havde købt den i Fællesskab. Han døde 1717 og er begravet i Lem Kirke, hvorpaa hans Enke Berte Hansdatter Berg 1718 folgte Kæbel til

Niels Overgaard til Kvistrup, der udforpagtede Gaarden til Albert Sørensen, om hvem det hedder 1720, at han havde 2 Sønner, der vare Studenter; da holdtes paa Gaarden 4 Tjenestekarle og 2 Piger. Niels Overgaard var gift med Mette Kathrine Bugge, der, efterat han var død 1722, ægtede 1724

Jens Voigt, Kammerraad og Amtsforvalter i Skanderborg. Om ham hedder det i Danske Atlas, at han i kort Tid holdt slet Hus med Gaard og Gods og forkom Dokumenter og Adkomster, og at Gaarden for Gæld blev udlagt 1729 til E. Berregaard. Allerede 1727 blev der gjort Eksekution paa Kæbel for resterende Skatter, blandt andet i Fliserne i Fruerstuen, der vare optagne, da Gulvet skulde repareres, ligesom der samme Aar gjordes Indførsel i Kvistrup. Da var Kæbel udforpagtet til Mads.

Maar, medens Voigt boede paa Lem Kirkegaard. 1730 anlagde Berregaard Sag imod ham, fordi han havde derhen ført Busse fra Kabbels Have og hugget Træer i Skoven Kabbelbæk, navnlig store Efte og Ege, som han havde brugt til Brændsel, ligesom han havde nedbrudt Kabbel Bejrmølle.

Justitsraad Enevold Berregaard til Kjølbjgaard og Besløgsgaard, der var bleven adlet 1726, lod Gaarden administrere ved Landsdommer Tøger Keenberg, der ogsaa bestyrede den et Par Aar efter Berregaards Død. 1731, indtil Kabbel folgtes til Brødrene

Lavrids og Peder Wandborg 1733, af hvilke Peder blev Eneejer 1736. Peder Wandborg døde 1738, hans Hustru Marie Margrete Vadum 1741; begge ere begravede i Lem Kirke. Kabbel kom derpaa til Auktion og købtes 1741 af

„velædle Seigneur Niels Jakobsen, Handelsmand i Lemvig“, gift med Ane Marie Wandborg.

De overdrog Gaard og Gods 1759 til deres eneste Søn Jens Wandborg, der samme Aar blev adlet med Navnet Stjernhjelms og ligeledes samme Aar gjorde et standsmæssigt Giftermaal med Kristiane Marie Fermin fra Afsunggaard. Stjernhjelms og hans Fader opdyrkede Kabbel betydeligt. I Danske Atlas omtales det, hvorledes de havde forbedret Marker og Enke med Grøfter og Kender og Mergling, saa der nu voksede langt mere Korn og holdtes mange flere Kreaturer end hidtil. 1765 indrettedes en stor Frugthave, indhegnet med et

Stengærde paa 600 Favne, og en stor Køkkenhave norden for Gaarden. Bag Ladegaarden var der 1769 3 Fiske damme med Karper, Karudser, Brasen, Gedder og Aborrer foruden flere Damme i Marken, som Jakob Grubbe havde indrettet. Gaarden var forsynet med Springvand paa 3 Steder, til Køkkenet, til at vande Hestene og til at vande Studene. Ved Gaarden var en lille Lund, mest bestaaende af Hæseltræer. Foruden Lem, Gudum og Fabjerg Kirker hørte der 254 Tdr. Høfr. Bøndergods til Gaarden. Stjernhjelms prydede ogsaa Lem Kirke paa mange Maader, om end meget smagløst, og anbragte sit adelige Vaaben, hvor han kunde, ogsaa paa Altertavlen, hvor det jaas paa begge de forsfæstede Nøveres Hoved; paa en Visitation opdagedes dette imidlertid af Biskop Bloch, og Stjernhjelms maatte udvise det ilde anbragte Vaaben³⁵). Stjernhjelms blev Enkemand allerede Maret efter sit Bryllup og døde barnløs 1780.

Gaarden tilfaldt derpaa hans Slægtninge; 1785 nævnes som Ejers

Hans Wandborg. I dette Aar hørte 4 Husmænd under Kappel, der hver havde 3 Køer foruden Faar. Hovedgaarden blev dreven af 18 Blove, hvoraf Bønderne betjente de 16.

Niels Nielsen Schack „fra Holsten“ købte Gaarden ved Skøde af 19. Juni 1794, men den afhændedes 16. April 1798 for 55,950 Rdl. til By- og Herredsfoged i Lemvig Hans Jakob Lindahl, Raadmand, By- og Herredsfoged Thomas Wis-

ting i Viborg og Profurator Hans Koedjted til Mørgaard Kabbel Hovedgaard, det halve Drz, N. Nissum Kongetiende, Lem og Fabjerg Kirketiender samt 231 Tdr. Htkr. Bøndergods. Ved Skøde af 24. Juni 1799 overdroge sidstnævnte deres Part til Lindahl, der da var Generalauditor.

Lindahl folgte snart efter Kabbel til Christen Jensen Østergaard, der var gift med Marie Pedersdatter Breinholt fra Brejnholt og selv antog Navnet Breinholt, som han allerede bar 1795, da han var Ejer af Kongensgaard. De havde mange Børn, men kun 5 bleve voksne, nemlig 1. Jens Breinholt, gift med Karen Stokholm, der blev Ejer af Sønder Vinkel; 2. Mariane, gift med N. C. Lund til Kongensgaard; 3. Ane Margrete, gift med P. Ibsen paa Brejnholt, af hvilket Ægteskab bl. a. var den bekendte Læge Professor J. P. Ibsen; 4. Ane Kirstine, gift 1) med Christen Møller og 2) med Jens Stokholm, begge Ejere af Kabbel; 5. Karen, død 1. September 1815, gift 1805 med Jens Stokholm paa Nørre Vinkel.

Efter Christen Breinholts Død fik hans Svigersøn Christen Møller Kabbel for 13,000 Rdl. ved Skøde af 8. August 1811; da hørte kun Splidsbol under Gaarden, men den fritoges for Hoveri. Da Møller døde 182 , giftede hans Enke sig med Svogeren Jens Stokholm fra Nørre Vinkel, der er født 1779 paa Stokholm i Nissum Sogn. Stokholm drev Gaarden som Græssgaard, hvorfor han nedrev 50 Aen af Læden og tog 3 Aen af den i

Højden, hvorfor det er temmelig uegentlig, naar der paa en Bjælke staar, at Laden 1827 er befestet ombygget af ham. Siden har Laden igen maattet forlænges. Stockholm døde 1844 paa Nygaard, der en Tid bestod som Parcel af Kabbel. Hans Datter Maren giftede sig med

Niels Breinholt, Søn af Chr. B. paa Damsgaard paa Mors, der ejede Kabbel, indtil han 1846 skødede den til

S. E. M. Olsen.

Major Henrik Jakob Lautrup købte Gaarden 1874 og overtog den 4. December 1874. Denne Hædersmand er født paa Hovedgaarden Estrup i Malt Herred og var efter sin Deltagelse i Krigen 1848—50 som Ritmester ved Randers Dragoner en Tid ansat ved Gensdarmene ved Grænsen og senere Udskrivningschef i Sydslesvig. Efter 1864 boede han i Kjøbenhavn, indtil han købte Kabbel, hvor han allerede døde 1875. Hans Enke Jakobine Maximiliane Mathilde Lautrup, født Abrahamowik, besad Kabbel til sin Død 7. Februar 1884, hvorefter Gaarden har tilhørt hendes Sønner under Bestyrelse af den yngste Henrik Lautrup.

Der er flere Familier, der havde Navn af Kabbel, saaledes 1666 Amor Amorsen Kabbel, Borgmester i Skive, 1685 Oluf Kappel i Lemvig, 1727 Sep Cappel i Lemvig og 1727 Kaptejnsløjtnant (Maanedsløjtnant) Mathias Cappel, der ogsaa boede i Lemvig og hvis Enke endnu levede 1757 i stor Armod.

Vem Kirke*).

Kirken, der tilhører den romaniske Bygningsstil og derfor maa antages at være bygget i det 12. Aarhundrede, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenkvadre, og har oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Øst lige affluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der staa i Forbindelse med hinanden ved en halbrund Triumfbue (Korbue) med skraathugne Kragbaand, have været dækkede med Bjælkeloster og modtaget Lysen gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf to endnu kunne ses. Af de oprindelige Døre er den søndre tilmuret paa en saadan Maade, at dens Form ganske er tilintetgjort, medens den nordre er ombannet. Hele Bygningen hviler paa en Fod med Skraakant. Som det synes, tidligst ved Reformationstiden, har man til Kirkens vestre Gavl søjet et Taarn, der dels er opført af Tegl, dels af raa Kamp, og ved samme Tid maa det formodes, at Koret's Bjælkeloft er blevet ombyttet med en Hvælving. Til Skibets Nordside er knyttet et af Købmand Niels Jacobsen og Hustru Marie Wandborg i 1770 opført Begravelseskapel. Indgangen til Kirken sker igennem Taarnet.

Altertablen, der bærer Aarstallet 1770, er sammensat dels af Snitværksarbejde fra Renæssance-tiden — formsødentlig Kister af en ældre Alter-

*) Efterretningerne om Kirkens nuværende Tilstand ere ordret efter de Beskrivelser, som Professor J. B. Døffler har forfattet 1879 og som findes i Topografisk Antikvarisk Arkiv.

table — dels af Kofokopartier. Paa Kalken staar:
 „Anno 1634 er denne Kalk och Dist giort til Nør-
 Lemb Kircke“ samt Bogstaverne S. N. B. S.
 Døbefonten bestaar af et smagløst Træstativ, hvor-
 over der er anbragt en frit udstaaren Engel, som
 ved en Rjæde lader sig tridse op og ned. Paa
 Undersiden af det lille Sølvdøbefad læses følgende:
 „Denne Sølf døbe Fad, der Weiger 16 Lod $\frac{1}{2}$ qt.
 Tillige med øvrige Til daaben Henhørende orna-
 menter Med nye Alter Table, Præst og degne Stoel,
 Nye Prediche Stoel med Himmel, nye Loft, nye Stoel
 og nye Testamente Er aldt af Kirchens da Værende
 ejer Jens Wandborg de Stjernhjelms til Cabel Be-
 kostet og i Stand sat: Anno 1769“ med Stjernhjelm's
 Vaaben. Kirkens oprindelige, af Kamp udhugne
 gamle Døbefont, der er formet ganske som den i
 Nørre Nissum, findes i Konsul Møllers Have i
 Lemvig. Prædikestolen er udført i Kofokostil og
 har Stjernhjelmernes Vaaben. Et Pulpitur i Vest
 og en stor Herstabsstol hidrøre fra samme Tid som
 Døbefont og Prædikestol. Af de fire Endestykker
 paa de øverste Stolestader bære de to i Syd Grub-
 bernes og Thotternes Vaaben med Bogstaverne
 S. G. F. og S. G. M. (Jakob Grubbes fædrene
 og mødrene Vaaben) og de to i Nord Krusernes og
 Marsvinernes Vaaben med Bogstaverne S. K. F. og
 S. K. M. (Ingeborg Kruses fædrene og mødrene
 Vaaben). Begge have de Aarstallet 1638. Kirkens
 Klokke er ifølge den langstrakte Form meget gammel,
 men den savner ganske Indskrift.

I Gravkapellet findes fire store Kister og en lille:

Nr. 1) (den vestligste) Hr. Niels Jacobson, Købmand og Handelsmand i Lemvig, født 1693, gift 1728 med Anne Marie Wandborg, død 1778.

Nr. 2) Forstnævntes Hustru A. M. Wandborg, død 1783.

Nr. 3) Jens Wandborg de Stjernhjelms til Kabbel, født 1729, adlet 14. September 1779, gift 5. Oktober samme Aar med Christine Fermiin, død 1780.

Nr. 4) Christine Marie Fermiin, født 1742, død 5. Januar 1761 i Barselseng med en Søn Niels Jacobsen de Stjernhjelms.

Nr. 5) Niels Jacobsen de Stjernhjelms, født 20. December 1760, død 10. Januar 1761.

For Djebliktet bliver Kirken forsynet med ny Vinduer i Rundbuestil, omfatte med Kampesten. I Altergulvet kunde man 1766 se en Begravelse for de ældre Ejere af Kabbel, men der er ikke bevaret Indskrifter derfra.

Kongetienden af Lem Sogn blev 30. Juni 1590 af Kongen tillagt Lemvig Latinstole. 1379 nævnes Vegge Skalmison, Præst i Læem³⁶).

Nisjum Sogn.

Sognet, der ogsaa kaldes Nørre Nisjum, tilhører fra Sønder Nisjum i Ålborg Herred, grænser mod Nord til Vimsjorden, mod Øst til Gudum S., mod Syd til Gudum S. og Fabjerg S., mod Vest

til Lem S., hvor Karbæk paa en Strækning gør Grænsen. Kirken's Afstand fra Lemvig Station er ca. 1 Mil, fra Struer ca. 1½ Mil. Sognets Fladeindhold er 3824 Tdr. Land, Hartkorn 271 Tdr.

Jorderne ere højtliggende, højest i Sognets Midte, hvor Kirken ligger paa en Banke paa 247 Fod; derfra er Fald mod Syd og Nord. I den sydlige Del er Fenskjær Mose; Fens er det gamle Navn paa en Mose. Østen for Kirken er en høj Banke, der af gamle Folk kaldes Væsbjerg, saaledes ogsaa 1638. Fra en Banke nordenfor Bytoven løber Høvdæk i Limfjorden. Der er Andelsmejeri paa Hylbgaard. 2 Skoler. I Nisum desuden Folkehøjskole, Seminarium og Realskole, Forsamlingshus og Forbrugsforening.

I alt i Sognet 155 Gaarde og Huse med 859 Indbyggere (1880: 786, 1860: 629, 1840: 597, 1801: 408).

Nisum udtales Nysom, kaldes 1231 Nesium og bethder Strækningen omkring et Næs. Nu er der vel intet Næs eller fremspringende Odde ud mod Limfjorden og det er vel tvivlsomt, om der nogensinde har været noget saadant, men for Sejlende fremstiller den Banke, hvorpaa Kirken ligger, sig som et Næs, idet Vandet straaner ned mod Fjorden.

I Sognet findes kun faa Oldtidsminder. Østen for Kirken ligger en lille nu opbrudt Høj ved Ardal, fra hvilken der er en storartet Udsigt til Vesterhavet, Thy og Salling. I Sognets sydsøstlige Hjørne ligge 2 middelfstore Høje i Nærheden af Bium Høje

I Mubum Sogn. De omtales i Indberetningen 1638, ldet der siges, at sønden for Bytkov er et Bjerg, der kaldes Strinkbjerg, sydvest derfor begge Mungel-
høje og østen derfor Vishøj. Dette sidste Navn er mærkeligt, da det ligesom Bium har Navn af et hedensk Gudehus. Vesten for Kirken antages ogsaa at have været en Høj, da Stedet kaldes Bavnhøj, men dette er dog usikkert, da Navnet kan hidrøre fra, at man almindelig kaldte de høje Steder, hvor Navn i Krigstid blev oprejst, for Bavnhøje.

I Indberetningen for 1766 omtales, at der af troværdige Folk havde følgende Tradition: „Paa Kirkegaarden, som ligger paa en ganste høj Bakke, skal for fast 100 Aar siden sydvest for Kirken den rasende Ungdom i deres Zuleløben gaaet ind og i klart Maanestjn flaaet en Kredss henved 30 Karle og Piger, og der i Kredss løbende sunget en Sang, Sol, Maane, Planeter og Stjerner til Trods, hvorfor da Skaberen vilde sætte disse Bepotttere som Chorun, Dathan og Abiram, en Karl af disse, som var bleven staaende udenfor Kirkebygget, der det kom ham for, at det i Omløbet tegnede til at synke ned i Jorden, saasom han havde sin Kæreste iblandt Kredsen, i en Hast var sprungen ind og skal have taget sin Kæreste ved Haanden og saaledes reddet hende fra den totale Undergang, som strax vederfores de øvrige, som med et sank ned i Jorden og bleve borte. Dog skal Jorden saaledes have givet sig under Jødderne, som Karlen for affted med Pigen, at der nu fra Kredsen, som endnu giver Tegn til

Traditionen, skal være saasom Vejspor til Kirkeristen, som ere utilgroede“.

Dette er af den Slags „Sagn“, der opstaa ved Betragtningen af uforklarlige Pletter i Grønsværet. Det virkelige er Mindet om, at man højtideligholdt Julen ved Runddans med Sang paa Kirkegaarden.

Om Fortidens Skove minde Bystov, Lundgaard og et Hus Sønderflov, der 1683 laa paa Kongensgaards Mark.

I Sognets nordlige Del findes:

Nørre Valle, 3 Tdr. Htfr., Sønder Valle, 6½ Tdr. Htfr., Vallehús. 1683 var N. Valle en Halvgaard og S. Valle en Helgaard.

Engmark, et Hus.

Nørre Østergaard, Sønder Østergaard, Gamle Østergaard, vare oprindelig 1 Gaard.

Vestergaard, Parcel af Østergaard.

Mabenraa, 1 Gaard, nævnes 1683.

Store Torngaard, Lille Torngaard, Torngaardhus.

Broksgaard, 2½ Tdr. Htfr., Broksgaardshuse, var 1683 en Gaard med 2 Bønder; af Marknavne nævnes da Kattingager, Lønnebæktost, Blomsterbakkén, Kroerbæk.

Studsgaard, var 1683 en Fjerdedelsgaard.

Vester Grebsgaard er 2 Huse imod Lem, Levingerne af den udparcellerede Selvejergaard Grebsgaard, der nævnes 1596 og 1766.

Lønbæktgaard, Parcel af Broksgaard.

Nørre Busgaard, 3½ Tdr. Htfr., Sønder Busgaard, Busgaardhus.

Sønder Nygaard. 1683 nævnes de 2 halve Gaarde, S. og N. Nygaard; den sidste er ikke mere til.

Grøngaard, 1 Gaard.

Sandholm, 4 Tdr. Hftr.

Nyholm, Parcel af Nissumbj.

Øster Stokholm, 7 Tdr. Hftr., Vester Stokholm, nævnes begge 1683, Stokholm Huse.

Nissumbj, 1 Gaard, 7 Tdr. Hftr.

Kongensgaard, 18 Tdr. Hftr., 250 Tdr. Land. Se nedenfor. Herunder er lagt Gaarden Sønderstov. En Parcel af Kongensgaard er Skovhus.

Sønderstovhus, Splind, 3 Huse.

Høgsgaard, 5 Tdr. Hftr., nævnes 1683.

Hunsbjerg, 5 Tdr. Hftr., var 1683 en Helgaard.

Årdal, 1 Gaard, Årdalhus, var 1683 en Halvgaard. Navnet udtales Årdal og hed tidligere Årdal. Gaarden ydede i Vandgilde Skovvogn og Skovsvin og var 1484 Fæster under Kamstrup.

Gantrisz, 5 Tdr. Hftr., 1683 en Halvgaard, Gantrisz Huse.

Lille Kamstrup, Vester Kamstrup, 4½ Tdr. Hftr., Øster Kamstrup, 3½ Tdr. Hftr., Sønder Kamstrup, Kamstrup Huse, 1683 Store Kamstrup med 2 Bønder, Lille Kamstrup, en Halvgaard. Store Kamstrup har i sin Tid været en Herregaard, som i det 15. Aarhundrede tilhørte Familien Hjul, der førte et Hjul i sit Stjold. Navnet skrives ofte Hjul, hvilket har været og

endnu er Udtalen af Hjul. I et Brev, der er dateret Svenstrup (i Sale Sogn) overdrager Jes Ber sen Hiwll af Tangsgaard (i Gudum Sogn) 1440 til velbyrdige Mand Grib af Olstruppe (Volfstrup) sin Hustru Margretes Rettighed efter hendes Fader Ber Hord i Casmojegarth, der formodentlig er „Karlsmose“ i Sinding Sogn. Vidner vare Niels Henriksen og Anders Spend³⁶). 1442 stadfæstede Jens Pedersen Hjul et Skøde for Mauritius Nielsen og hans Moder Marine Jensdatter. Det omtales 1475, at „Hywel“ i Ramstrup havde nogle Jorder i Ubildgaard i Vejrum Sogn. Hans Enke Margrete Pedersdatter pantsatte 1481 en øde Jord ved Bystov til Hans Oluffen til Trabjerggaard³⁷).

De havde følgende Børn: Peder Hjul, der er død før 1486, da hans Del i Ramstrup og andre Ejendomme arvedes af hans Moder og Søskende, Tøger Hjul, om hvem nedenfor, „Hustru“ Karine af Nees, en Datter gift med Oluf Rytter til Kappel og Ene Hjulsdatter, Priorisse i Gudum.

Tøger Hjul overtog Driften af Ramstrup og indbærgede 1484 Store Ramstrup, Lille Ramstrup og Arndal, men hans Medarbingers Part har vistnok trykket ham meget. Søsteren Karine pantsatte sin Moders Arvepart til Palle Zuel 1486. Vel havde Tøger Hjul faaet i Pant af Svogerens Oluf Rytter dennes Part i Gaarden, men 1497 overlod han Pantet til Søsteren Ene paa Gudum Klosters Vegne, saaledes at han forpligtede sig til ikke at fløde eller pantsætte det til nogen anden og han og

hans Vorn maatte ikke indløse det, uden til deres eget Behov³⁸). Det varede dog ikke en Maaned, førend han stødede sin Del af Kamstrup til Niels Klemensen til Blæsbjerg og 1501 fik denne ogsaa Gudum Klosters Del. 1502 fik Niels Klemensen et Ridemandsbrev, der indførte ham i Kamstrup, Lille Kamstrup, Arndal og en Gaard i Vejrum Sogn. Efter hans Død stænkede Kong Christiern II. Kamstrup med mere til hans Søn Rasmus Klemensen og efter denne købtes Gaarden af Nigens Hovmester Hr. Mogens Gøye og blev da en Bondegaard, der gav i Afgift 12 Tdr. Byg, $\frac{1}{2}$ Td. Smør, 24 St. Gæsteri, 1 Skovvogn, 1 Skovvin, 4 Dages Værning³⁹).

Tøger Hjul, der ligesom Faderen førte et Hjul i sit Vaaben, pantsatte 1492 til Las Oluffen i Lemvig for 20 rindse Gylden en af sine Gaarde paa Bjerg i Nissum Sogn og samme Aar støder han til Maalte Suel samme Gaard med et øde Gaardsted ved Bytkov, der hed Halbjerg, imod at han selv skulde indløse Pantet; dette gjorde imidlertid Niels Klemensen 1499 og denne Panteret var endnu ikke indløst 100 Aar efter⁴⁰). Arndal, som Tøger Hjul folgte med Kamstrup, var ogsaa pantsat til Niels Skræder og blev tilligemed Lem Halsgaard og et Stykke Eng, han havde pantsat Oluf Rytter, indløst af Niels Klemensen 1514⁴¹).

1497 stødede han, Oluf Rytter og Søsteren Karine en Gaard i Staby Sogn og en Gaard i Vejrum Sogn til Niels Klemensen⁴²).

Tøger Hjul's Broder Peder havde en Datter Edel, der var gift med Homand Nielsen i Tovlykke, der ca. 1502 folgte hendes Arvepart efter Faderen, 2 Gaarde i Høngum Sogn, til Niels Skadeland. Det er vistnok denne Peder Hjul's Onke Fru Bente, der døde 1501 i Vor Frue Kloster i Roskilde⁴³).

Familien Hjul gik ud af Adelsstanden. Det ses foran S. 25, at 1539 var Jens Hjul Præst i Hove, Per Hjul i Tørring og Christen Hjul i Fjaltring, de kaldes dog ogsaa Bæbnere, uagtet de vare Præster. Jens og Christer Hjul ejede endnu adeligt Fordegods 1553, idet de da i Forening med Chr. Krabbe til Ferring stillede 1 Mand ved Mønstringen udenfor Varde. Jens Hjul havde 1545 Strid med nævnte Chr. Krabbe om Gaarden Lørup i Veirum Sogn og 1552 med 2 Kvinder i Marskjærsgaard, der ikke vilde hde ham Afgift af denne Gaard, paa hvilken han havde faaet Brev af Ribe Domkapitel. 1560 fik han og hans Hustru fgl. Livsbrev paa samme Gaard. Foran S. 19 er under Lemtorp nævnt Adelsmanden Thomas Hjul. Alle disse Personer ere ventelig Sønner af Tøger Hjul. I et Diplom af 1496 nævnes en Jon Hjul, der havde en vis Adkomst til Struergaard⁴⁴).

Kalbore, 1683 en Halvgaard. Navnet udtales Kalbår.

Smedslund.

I Sognet sydlige Del:

Bilgaard, 5 Tdr. Htr., havde 1683 2 Bønder, Bilgaardhus.

Ludskjær, 1 Hus.

Norre Skafsgaard, Sønder Skafsgaard,
1½ Tdr. Htfr., 1683 1 Gaard.

Nikolinesgaard, 6½ Tdr. Htfr., Parcel fra
Nisumbol, opnævnt efter en af Byfoged Schonaus
Døtre.

Nisumbol, c. 4 Tdr. Htfr., Nisumbolhus.
Har engang været 2 Steder, thi 1683 nævnes Øster-
bol, hvorunder brugtes Jorden til den øde Vester-
bol. 1662 nævnes Nørbol og Sønderbol. Paa en
Tid, da ellers hele Bondestanden var forarmet, træffe
vi en velhavende Bonde i Nisumbol. Han hed
Gregers Jensen Krabbe og gjorde 1727 sit Testa-
mente, der er indført i Tingbogen. Datteren Else
og hendes Kæreste ærlig og velagte unge Karl Lav-
rids Jakobsen Beje skulde have Nisumbol, den anden
Datter Anne og hendes Mand Ole Mortensen i
Nisumbol skulde have Bjerregaard i Kesen Sogn,
og efter Gregers Jensens Død skulde begge Døtre
være lige delagtige i Bilgaards Herlighed og Bonde-
skuld, som de efter Beboerens Død kunde gøre sig
faa nyttig de vilde. Gregers Jensen og hans Kone
skulde have frit Ophold i den østreste Stue i Nisum-
bol med en Kælder og et Køkken, med Klæde og
Føde og desuden aarlig 6 Tdr. Bng, 4 Tdr. Rug,
Græs til en Ko, et Par Stude og 4 Faar, Ilde-
brændsel og Afgiften af Bilgaard.

Blæsbjerg, 1 Gaard, nævnes 1596.

Øster Bak, Vester Bak, Parcel fra Kon-
gensgaard, og Braa ere Huse.

Djter Lundgaard, Vester Lundgaard, Lundgaard Hus. 1683 var Lundgaard en Seldejergaard med 2 Bønder; den nævnes ogsaa 1596.

Dvsgaard, 6 Tdr. Htr., nævnes 1596.

Tved, 1 Gaard, Tvedhus, nævnes 1596; paa dens Mark nævnes 1683 Hornagre.

Hald, 1 Gaard; 1683 brugtes derunder Marken til det øde Hus Faarborg. Det er formodentlig den Gaard Halbjerg ved Byflov, som 1492 betegnes som øde.

Vester Vorum, 6 Tdr. Htr., Djter Vorum, Nørre Vorum, Sønder Vorum, Lille Vorum, 4 Tdr. Htr., Vorumhuse. Var maaske kun 1 Gaard 1596, men 1683 var der Store og Lille Vorum, den første med 2 Bønder.

Ugergaard, 5½ Tdr. Htr., Ugergaardhus. 1503 toges Tingsvidne, at Ugergaard i 40 Aar havde været brugt til Gudum Kloster.

Hjldgaard, 4½ Tdr. Htr., den stødedes 1454 til Gudum Kloster af Hans og Malte Krabbe til Herpinggaard. 1683 beboedes den af 2 Bønder. Et Tingsvidne af 8. November 1686 ud siger, at af en Jord, der drives under Hjldgaard, ydes Vin og Brød til Nissum Kirke; denne Jord hed Sjælkstoft og er saaledes givet i den katholske Tid for Sjælemesse.

Brunsgaard, nævnes 1596, Brunsgaardhuse; paa dens Mark omtales 1683 Kalleesmose.

Grummesgaard, 8 Tdr. Htr., nævnes 1683, Grummesgaardhus.

Misjum Præstegaard, 6 Tdr. Hftr. 1683 siges, at for 60—70 Aar siden var derunder lagt Smedsbol paa 5 Tdr. Hftr. Uagtet der intet Kongebrev findes derom, er det rimeligt, at Præstegaarden er udlagt samtidig med den i Gudum i Aaret 1556, idet Lensmanden 1558 beretter, at han efter fgl. Befaling har udlagt en Præstegaard i Misjum Sogn⁴⁵).

Gejlgaard, Gejlgaardhuse; paa Marken nævnes 1683 Baggensagre.

Tovborg kaldes 1683 Tobro og var delt i Nørre og Sønder Tobro; Sønder „Thoubro“ nævnes ogsaa 1596.

Lindsbol, 1683 et Bol.

Ejdal, 4 Tdr. Hftr., 1683 et Bol.

Karhøj, et Hus, der ogsaa nævnes 1683.

Sønder Bystov, 10 Tdr. Hftr., Nørre Bystov, c. 7 Tdr. Hftr., Øster Bystov, 2 Tdr. Hftr., Bystovhus. Bystov var oprindelig 1 stor Gaard. 1481 pantsatte Hans Oluffen til Trabjerggaard en ode Jord ved Bystov, der ydede 2 Pund Smør⁴⁶). Paa Bystov døde 1618 Fru Ide Munk fra Rabbel, der havde boet her i en Aarrække. 1638 var Bystov endnu en Selvejergaard, hvis Herlighed Kronen da overdrog til Jakob Grubbe til Rabbel, der vilde have Hoveri af Gaarden, hvilket ikke tilkom ham. 1642 skriver han til den fgl. Sekretær Otto Brokkenhus, at Manden paa Bystov var død og Enken og hendes Sønner vægrede sig ved at gøre Wgt og Arbejde; de havde gjort sig opsætsige, protesterede ved

Retten, at de ikke vilde gøre andet Arbejde end dem jyntes, og havde ladet sig forlyde med at ville klage til Kongen. Hvis der altsaa meldte sig en Mand ved Navn Hans Lavridsen, da skulde Otto Brokkenhus vide, at de Tingsvidner, han førte med sig, havde han tilsneget sig, og maatte sørge for, at de ikke fikagl. Bevillinger, men henvistes til Retten, „thi de ere for rige, derfor passe de paa ingen Ting“. Grubbe tilføjer i en Efterkrift, der næppe er sandfærdig, at Beboerne tilbød at sælge deres Bondeskylb, men han vilde ikke købe den uden Kongens Tilladelse. 28. August 1643 fik han virkelig ogsaa denne Bevilling baade for Bystov og Brunsgaard, saa de 2 Gaarde altsaa nu bleve Fæstere¹⁷). Derpaa er Gaarden bleven delt. 1683 nævnes baade Nørre Bystov, hvorunder der hørte et Hus paa Barhede, og Sønder Bystov, paa hvis Mark 1683 nævnes: Barhede, Busbjerg, Bibusagre, Karhøj, Sjelstoft, Strinkbjerg, Mangelhøj, Hestbjerg, Haldbjerg, Blomptilde, Tidemans Kilde, Knat, Sandbæksagre og Buthøj.

Bjerg eller Nissumbjerg, 7 Tdr. Htr. 1473 pantsatte Tøger Hjul i Kamstrup til Lars Slussen i Lemvig en Gaard i Nissum Sogn paa Bjerget.

1608 udlagde Sten Maltesen til Holmgaard i Mageskifte til Kronen en Gaard i Nissum Sogn kaldet Gadthorsgaard, hvilket Navn vistnok er aldeles fejlstrevet. 1634 fik Mogens Sehested til Holmgaard Skøde paa en Halvgaard kaldet Smørpøt;

den lagdes siden under Kongensgaard. 1596 nævnes et Sted Hønskjær.

J. N. Wilse fortæller⁴⁸⁾ fra sin Barndom omkring Midten af forrige Aarhundrede, at der ikke langt fra Nissum Kirke var nogle ringe Huse, hvor en Familie af Navn Kolli meget længe havde sit Tilhold. De vare af Tater-Herkomst, af Profession Hesteflaaere og Stærere eller paa bredt Dansk Rakkere. „Disse strejfede mange Aar Landet omkring, dels paa deres Profession, dels som Stratenrøvere, og hvor de kom, med en mageløs Fripøstighed opførte sig overalt, som de selv havde hjemme der; man respekterede dem, naar de lode det blive derved, men flyede for dem, naar det gik videre. Denne Familie uddøde dog efterhaanden, dels paa voldsonne Maader, dels ganske naturligt“. „Det er næsten utroligt“, skriver Wilse videre, „hvor meget Jylland indtil for en 40 Aar siden har været overjvømmet af alle Slags Tiggere og Adventuriers formedelst den almindelige Mands Godtroenhed. Saaledes slog engang en tyve Personer sig sammen for at agere tyrkiske Fanger, forsynede sig med adskillige falske Pas i adskillige Sprog og med Bøger til Indskrivning af Gaverne. De havde saaledes vidst at lægge Tungen dobbelt i Halsen, at det lod, som den var dem affaaren, og havde derfor hver en Tolk med sig forat forklare deres pantomimiske Gebærder. Saaledes adspredte de sig over Landet, til en vis Byfoged Dorschæus opdagede Bedrageriet og fik nogle af dem paa Tugthuset“.

Om denne Natmandsfamilie findes adskillige Oplysninger i Kirkebogen. Saaledes 3. Juni 1749: Trolovet i Præstegaarden Natmanden i N. Nisjum Søren Eriksen Kollu til Natmandens Datter i Dejbjerg Anne Marie Sørgensdatter. Forlovere Fru Kammerraads i Lemvig som Søren Collis Husbonde og Søren Natmand i Dejbjerg for sin Datter. 1750 blev deres Barn hjemmedøbt i Præstegaarden, nærværende Forældrene, Degnen og Stoleholder Svane. Da Daaben blev bekendtgjort i Kirken, vare Vidner Natmandens Søster, „hele Menigheden og især Sognefogden og Præstens Medhjælper“. Medlemmer af Familien findes ofte at være afslørede for usædeligt Levned, og man ser, at der var stort Tilhold i „Kollehuset“ af Kedelflikkere og Natmandsfolk.

I Tingbogen for 3. Februar 1685 omtales det, at ærlig og mandhaftig Løjtnant Klavs Wildstjot, der laa i Kvarter i Bium, en Dag var kommen ridende ind i Nisjum Præstegaard og havde spurgt Præsten, om han ikke vidste, om Katteren var hjemme. Løjtnantens Tjener medførte i et Halmreb en fort Hund, som Katteren skulde fløve, forat Løjtnanten kunde lægge sin daarlige Haand ind i Hunden og saaledes faa den helbredet, da han ingen No havde Nat eller Dag. Katteren var imidlertid ikke hjemme og Præsten vægrede sig ved at lade hans Kone i Laden tage Livet af Hunden.

Kongensgaard.

Som Navnet betegner, har denne Gaard i gammel Tid været en Kongsgaard. Valdemars Jordebog oplyser, at „Mesium med dets Tilliggende“ er 41 Mark Guld og dernæst: „3 Mesium 48 Mark Guld“, hvilket sidste maa anses for et senere Indstud og Rettelse i det oprindelige Haandskrift. Heraf fremgaar det, at Mesium var en Kongsgaard med tilliggende Bønder. En Mark Guld var en Skatteansættelse af Jord, der var noget forskillig i forskellige Egne. Tydske Lov bestemmer, at 3 Mark Guld skulde udgøre en Høne, det vil sige hvert tredje Aar stille en Mand og deltage i Udrustningen af et Skib⁴⁹). Det maa nu antages, at 3 Mark Guld var Størrelsen af en almindelig Bondegaard i det 13. Aarhundrede. En Mark Guld gav i Afgift omtrent 1 Dre Korn⁵⁰) ($4\frac{1}{2}$ Td. Byg), og der saaledes i den sædvanlig 2 Dre Korn⁵¹) eller 9 Tønder (Byg). Et Bol var ogsaa af forskillig Størrelse i hver By, men det kan siges at svare omtrent til 12—16 Tdr. Hartkorn. Et Bol kan omtrent svare til 6 Mark Guld⁵²), og 3 Mark Guld var saaledes omtrent $\frac{1}{2}$ Bol, eller hvad man kaldte en Helgaard i senere Tider, svarende til ca. 8 Tdr. Hktr. En Halvgaard svarer til 3—4 Tdr. Hktr. I Fortegnelsen over Tiendehdere 1651 siges fra Nyde Sogn i Binding Herred, at halve Gaarde der paa Egnen kaldes 4 Orte Gaarde, hvilket vil sige, at de gav 4 Orte Korn i Skuld. En Helgaard skulde derefter give 8 Orte, hvilket er det

samme omtrent som 3 Ore eller Afgiften af 3 Mark Guld. Da Kongensgaards 18 Tdr. Htr. vel kan svare til 8 Mark Guld af de 48, hvoraf Godset bestod, har der hørt 13—14 Hølgærde herunder. Beregningen Blov synes at være den samme som Bol; Begtrup har udregnet, at en Blov svarer til 12—15 Tdr. Htr.⁵³). I Kong Hanses Tid bestattedes en jordegen Bonde i Kongeriget lige med $\frac{1}{2}$ Blov i Sønderjylland⁵⁴), hvilket ogsaa viser, at en almindelig Gaard regnedes som en Hølgærd.

Ligesom Kongefamiliens andre Ejendomme gik Næsrum i Arv til Baldemar Sejrs Efterkommere, nemlig hans Søn Erik Blovpenning.

15. Juli 1327 tildømtes paa Danehoffet dennes Datterføn, den svenste Erik Baldemarsen, en Del Gods som Arv efter hans Moder Jutta, der med sin Svoger Kong Valdemar i Sverig havde faaet denne Søn. Blandt dette Gods var „Næsrum“. Erik Baldemarsen gav derpaa Marsken Hr. Ludvig Albertsen Fuldmagt til at indløse „Næsrum“ og alt hans andet Gods i Hærhyssel, hvilket hans Fader Kong Valdemar havde pantsat Hr. Peder Jakobsen for 100 Mark⁵⁵). Sidstnævnte var en af Erik Glippings Mordere og førstnævnte var en af Rigets Stormænd under Kristoffer II. og under den sønderjydske Kong Valdemar; han havde Hjemsted i Ginding Herred. Peder Jakobsen havde ikke haft Næsrum i rolig Besiddelse, thi i en Klage fra Kong Haakon i Norge over, at Erik Menved og hans Mænd ikke overholdt den Fred, de havde sluttet indbyrdes, hedder

det: „Har Hr. Niels Brof af Hylke røvet Hr. Peder Sakobfen alt det Gods, han ejede i „Messom“ i Harsfjæl, i en By, der hedder Hengi, og alt det Gods, han ejede i Fyn, saa godt Gods, at det fyllder hvert Aar 400 Mark Penninge“. Endvidere berettes af Hvitfeldt, der maa have jet et Brev derom, at Bifkop Chriftiern i Ribe, der var en af Eric Menveds fortjente Mænd, købte „Messom“ af Kongen; dette maa være ftet før 1313, i hvilket Aar Bifkoppen døde. Det er faaledes paa Kongens Vegue, at Hr. Niels Brof fratog den forræderfte Peder Sakobfen hans Pant⁵⁶). Hr. Ludvig Albertfen ftulde altjaa forfølge Sagen mod Bifkop Chriftierns Arvinger, der ved Dommen 1327 havde tabt deres Ret.

Efter den Tid høre vi ikke noget om Nissum Gods og Kongensgaard i halvtredie Hundrede Aar.

Kongensgaard var en Bondegaard, da den 13. Marts 1585 af Jakob Sefeld til Bisborg i Magestifte blev overdraget til Jens Vognsen til Stenumgaard tilligemed tre Gaarde udenfor Herredet. Jens Vognsen var gift med Anne Mittelshatter Hvas, hvis Mødrenearv han gav i Bytte for nævnte Gods⁵⁷). Han havde i fit Baaben et halvt Møllehjul, hvorover en trappevis fat Murftenshob. Om denne Familie vides meget lidet; den har været fattig og lidet fremtrædende. Jens Vognsens Søn Miffel arvede Stenumgaard og Jakob Vognsen Kongensgaard, hvilken Faderen, der er død førend 1601, oprettede til en adelig Sædegaard. Jakob

Bognsen fik af Kongen 21. Marts 1606 2 Acre, der laa Kongensgaard saare belejligt, imod at give 2 andre Acre i Stedet. Han ægtede Else Krag, Datter af Mogens Krag til Glumstrup, og fik med hende den lille Sædegaard Sonderris i Stadft Herred, der arvedes af deres Datter Sofie Bognsdatter, som aldeles gif i Armod⁵⁸⁾. 1625 havde Jakob Bognsen og Just Friis til Vastjærsgaard tilsammen 291 Tdr. Hfr., men det ses ikke, hvor meget hver havde.

Ved Skøde af 29. April 1634 folgte han Gaarden til Hans Kaspar von Reibnitz til Væstmark, og efter hans Død ejedes den af hans Enke Fru Birgitte Brahe. Om disse se under Væstmark.

1638 havde Kongensgaard 24 Tdr. Hfr.⁵⁹⁾. Fru Birgitte Brahe døde 1653, men havde forinden afhændet Kongensgaard til

Henrik Linderoth ved Skøde af 19. August 1648. Han hed først Henrik Roth og var Søn af Hieronimus Roth, der siges at have været Kommandant og Præsident i Danzig eller Königsberg. Han stal have tjent sig op fra Geleddet i den danske Hær og var Kaptejn 1640, da han 26. April fik Befaling med sit Kompagni at begive sig til Snoghøj, som ellers kaldes Syllandshøj, og der kampere i de af Lensmanden oprejste Hytter.

Kristian IV stal have lovet at sørge for et standsmæssigt Giftermaal for ham og han blev, vistnok 1645, gift med Dorthé Raas, Datter af

Klavz Raas til Sø og Strandet. 1646 fik han ogsaa Skøde paa Nandrup paa Mors og optoges 1. December samme Aar i Adelsstanden med Navnet Vinderoth, „fordi han i seneste Krig sig troligen, villigen og mandeligen forholdt og anstillet har“.

1655 var han Major ved det skaanske Regiment, da han købte Gods i Nisum Sogn af Sjørgen Kruse til Hjermidslevgaard, og havde 1651 forøget sit Gods ved at faa Krongods udlagt i Betaling for tilgodehavende Løn af 3800 Rdl. 1656 blev han Oberstløjtnant over Landsfolket i Aarhus Stift, samtidig med at Poul Benfeldt blev det for Ribe Stift. 1657 blev han Kommandant i Fredericia, ved hvis Indtagelse han 30. Oktober s. A. blev dræbt af en Kanontugle. Ved hans Bønder blev Liget ført til Nisum Kirke, hvor han havde indrettet en Begravelse i Taarnet, til hvis Vedligeholdelse han havde henlagt Indtægten af Dvsgaard i Nisum Sogn.

Da Henrik Vinderoths Børn ved hans Død vare umyndige, indgav deres Børge Lavrids Belov paa Gudum Kloster 1662 en Tordebog saaledes: „Kongensgaards Hovedgaard med 2 Boliger, paa Grunden ere byggede, kaldes Sønderstov og Forumbjerg, saa vel som 2 Gadehuse, er 24 Tdr. Hftr., siden er af salig Henrik Vinderoth lagt øde og Gaarden underlagt en Gaard kaldes Smørpøt, des Mark nu bruges under Gaarden, ialt er saaledes Hovedgaarden 30½ Tdr. Hftr.“. Tilligemed Bøndergodset var der

218 Tdr. Htkr., der gav aarlig Indtægt af 220½ Daler.

11. Marts 1668 udstædtes Befaling om Skifte mellem hans 2 Søner, da den ældste, Henrik, var kommen til Alders og agtede at begive sig til fremmede Lande. Da udlagdes til Henrik Kongensgaard med 3 Boliger paa Gaardens Mart, af hvilke Jolbris var øde, men Sønderstov og Forumbjerg dyrkede, i alt 30½ Tdr. Htkr., desuden fik han endel Kofstbarheder og 1000 Rdl. i rede Penge. Henrik Vinderoth rejste derpaa udenlands og studerede ved Universitetet i Leiden, men drog hjem efter 3 Aars Forløb, hvorpaa han blev Kornet under Oberst Kruses Regiment, steg under Krigen med Sverig til Ritmester og tjente under Generalmajor Svanevedel. Paa Grund af sine Saar maatte han imidlertid tage sin Afsted og drog hjem til Kongensgaard. Han giftede sig derpaa med en Datter af Venhjel Rothkirk til Krogsgaard, Kirstine Rothkirk, der opholdt sig hos sin Svoger Major Sehested paa Nydhabe; hun havde 31. Marts 1668 faaet tgl. Bevilling til at være sin egen Værge. 14. Marts 1695 gjorde de gensidigt Testamente og hun døde snart efter, hvorpaa han tog sin Broderdatter Dorothea Vinderoth til sig. Han døde 27. Februar 1713.

Medens han var udenlands, opholdt hans nygifte Broder Klavs sig i nogle Aar paa Kongensgaard, indtil han selv kom hjem som gift. Klavs har dog ejet nogen Del i Kongensgaard, thi 1680 afstod han sin Part til Broderen Henrik; det er

formodentlig, da han købte Sodborg i Rom Eogn, hvor der findes mere om ham.

Uagtet Kongensgaard 1683 var en komplet Hovedgaard med ialt 232 Tdr. Hfr., vare Omstændighederne ringe; 1677 opføres i Stattelisterne: 3 Ildsteder, 1 Hest, 2 Køer, 4 Dyne; 1678 beboedes Gaarden af Klavs Vinderoth, der havde 2 Tjenere og desuden 1 Tjener, som tilhørte velbyrdige Henrik Vinderoth; da var der dog 2 Heste, 3 Køer, 1 Ungnød, 3 Kalve og 3 Svin. 1705 opholdt sig her Henrik Vinderoth og velb. Tomsfru Dorethe Vinderoth. 1710 opføres som Ejer Jens Wandborg i Lemvig, der drev Gaarden ved sine Tjenestefolk, „men paa Gaarden opholder Ritmester Vinderoth sig, han er ikke ansat til Stat formedelst hans slette Tilstand“. 1691 havde han dog gjort et Forsøg paa at ophjælpe sin Tilstand, idet han indgav en Ansøgning til Kongen, hvori han forklarede, at han ikke var mægtig at gøre Kongensgaard komplet, fordi næsten alt, hvad han havde baade ved egen og andre Folks Hjælp, var tilsat i Kongens Tjeneste, hvori han havde tjent sig op i 19 Aar fra Musfeter til Ritmester under Oberst Johan Kungau, medens denne kommanderede Rostjenesten, og under Oberst Svanevedels Regiment, hvor der var ham betroet et Kompagni. Paa Kongensgaards Forbedring havde han anvendt en Del af sine Midler, men var nu affædiget af Krigstjenesten, og da Gaarden var brændt, var han kommen i stor Vidtløftighed. Af hans Faders Tilgodehavende hos Kronen stod der

3000 Rdl. til Kest, som han dog ikke understod sig at søge om, men om Stattefrihed lige med privilegerede Gaarde. Kongen indrømmede ham 2. Maj 1691 3 Aars Frihed til at komplettere Gaarden, et Tilbud, der ikke kunde nytte ham⁶⁰).

Af Markbogen for 1683 ses det, hvorledes Jorderne bleve drevne. En Mark dyrkedes med 1 Kærv Rug, 1 Kærv Byg, 1 Kærv Stubrug, 4 Kærv Havre og hvilede i 13 Aar. Vesbjerg sydost for Gaarden: 1 Byg, 2 Rug, 3 Havre, hvilede 13 Aar; Vortedal: 2 Rug, 1 Stubrug, 5 Havre, hvilede 15 Aar; Lundsdal, sønden og vesten Kirken: 1 Byg, 1 Rug, 1 Stubrug, 4 Havre, hvilede 14 Aar; Smørlyng: 1 Byg, 2 Rug, 4 Havre, hvilede 12 Aar; Smørpøttost norden Kirken: 2 Byg, 1 Rug, 5 Havre, hvilede 14 Aar. Udmarksjorden, der ikke blev gødet, saeedes med 5 Kærv Havre og hvilede 11 Aar; Bugpøt vesten for Kirken: 5 Havre og hvilede 18 Aar.

Paa Pladen paa Henrik Vinderoths Kiste i Begravelsen i Kirken stod følgende Indskrift⁶¹):

Her under hviler den Højædle og velbaarne og nu Gl. Hr. Rithmester Hendrich Vindroth. I Tiisted Anno 1646 d. 15de Aprilis fød til verden af faderen Højædle og velbaarne Herre Hendrich Vindroth, fordem Oberst og Commendant i Fridericia, af Moderen Højædle og velbaarne Frue Dortha Kaas. Paa Kongensgaard Anno 1713 d. 27de Februar mellem 4 og 5 om Aftenen har hand igien fagt verden god Nat. Gud give Hannem en glædelig

og ærefuld Opstandelse, som nu hviler over sig med dette velfortjente Vre-digt:

Her ligger Heinrich Lindroth's Been
 Af ædel Byrd og Stamme,
 Af tapper Mod, Jeg vislig meen
 Hver sig skal det samme.
 Hand priislig var i hvor hand var
 Blant andre Kjæde Helte,
 Sig uforsagt og frejdig bar,
 Heldst naar det haardest gjalte,
 Nu er hand død. Hans Koes skal dog
 Hos os en nogensinde,
 For Troeskab og hvert herligt Tog
 Tillades at forsvinde.
 Den gode Striid hand sidst har striid,
 Thi Siælen er i Gjemme
 Og løver (!) nu sin Skaber bliid
 I fred med Engle-stemme.

Ritmester Linderoth ejede saaledes ikke Gaarden i sine sidste Aar, men Forholdene vare ikke jaa daarlige, som det synes. 1698 solgte han en Gaard i Nissum By til Poul Jensen Toed og da han solgte Gaarden omtrent 1707, beholdt han Pant i den for 1000 Rdl.⁶²).

Røberen var Niels Christensen Wellegaard, Forpagter paa Rysensteen, men han døde allerede ved Pinsetid 1708 og hans Enke Ingeborg Høft boede nu et Aars Tid paa Gaarden. Dette var ikke behageligt for de 2 Familier, thi hun klagede 1709 over, at Ritmesterens Brodersøn Løjtnant Tver Krabbe Linderoth mod hendes Villie „med Gewalt“ havde taget hendes Røgter til Soldat, og „uførmet“ hende selv paa hendes Gaard. Hun

stævnede ogsaa Løjtnantens Søster Tomfru Dorthé Vinderoth, fordi denne havde sagt om hende, at hun havde stjult „Drengens“ Klæder. Ingeborg Høst kunde imidlertid ikke betale Renter til Ritmesteren, Gaarden kom til Auktion 1709 og hun flyttede til Gudum Præstegaard.

Jens Lavridsen Wandborg overtog Kongensgaard til Maj 1709 og opfagde Hovedgaardens Frihed 18. September samme Aar, da han ikke kunde bære de tunge Skatter, saa han nu i nogle Aar svarede Matrikelfstat lige med Bønderne. Han var iøvrigt „fornemme Handelsmand“ i Lemvig, men opfagde sit Borgerskab 1715 og flyttede til Kongensgaard, medens hans ældste Sønner Lavrids og Peder beholdt Handelen; de købte siden Skabel. Paa Gaarden drev han „Dyrens Opstaldning og Stutteri“. Ved hans Død ansattes Kongensgaard til Værdi af 10,000 Rdl. Han døde 1716 og er begravet i Resen Kirke, hvor han indrettede en Familiebegravelse, til hvis Vedligeholdelse han henslagde en Gaard i Resen By, men Begravelsen er nu ødelagt. Hans Enke Anne Marie Madsdatter havde samme Aar paa Kongensgaard Bryllup med Kammerraad Mathias Pedersen, der holdt Dug og Diss i Lemvig og 1720 holdt 2 Karle og 2 Piger paa Gaarden. Hans Fader var Købmand Peder Madsen i Lemvig og selv var han vistnok ogsaa Købmand der. Han tilkøbte Gods til Gaarden, ja den blev en komplet Hovedgaard med 200 Tdr. Htr. Anne Marie Madsdatter havde 4 Sønner

og 4 Døtre med Wandborg og med Kammerraaden 3 Døtre og blev over 80 Aar (født 1678). Hun gav 1746 500 Rdl. til et nyt Skolehus i Lemvig og kaldes i Nissum Kirkebog „Fru Kammerraads“. Mathias Pedersen døde 1745, 57 Aar gammel, og blev begravet i Hesen Kirke. Hans Datter Gertrud Marie var gift med Præsten Povl Borrebj i Gudum og en af hans Stiddøtre med nedennævnte Henrik Richter.

1756 købtes Kongensgaard af Kammerraad Henrik Richter fra Fredericia, der lod Godset bortfælgge ved Auktion 1760 og folgte Kongensgaard til Thomas Wolder; efter ham Oluf Christian Hovedstrup, hvis Enke bragte Gaarden til Christen Iversen Qvistgaard, der døde 1730.

Christen Breinholdt (s. S. 49) ejede Gaarden 1795, da hans Datter Mariane 7. Oktober giftede sig med Forpagter paa Rydhavn Niels Christian Lund, der siden blev Ejer af Kongensgaard. Senere flyttede Lund til Sofielyst og folgte Gaarden 22. Juni 1831 for 4000 Rdl. til Hans Christian Høgh til Kammegaard, efterat han Aaret i Forvejen havde faaet Bevilling til Udparcellering. Da havde Gaarden 16 Tdr. 6 Stp. Hktr. 22. Juni 1837 folgte Høgh Gaarden for 4000 Rdl. til Andreas Cortnum Steenstrup fra Mandrup paa Mors, der købte nogle Parceller tilbage. Han døde i April 1882, efterat han 1876 havde overdraget Gaarden til sin Søn Jens Kraft Steenstrup. Det nuværende Stuehus er bygget af N. C. Lund.

Nissum Kirke.

Kirken, der er bygget i romanst Bygningsstil, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenkvadere og har oprindelig bestaaet af et ret anseligt Stib samt et i Øst lige affluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som stode i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand, vare dækkede med Bjælkelofter og modtoge Lysen gennem jmaa, rundbuede Vinduer, hvoraf endnu tre kunne følges i Omrids. Af Stibets Døre, der fik den almindelige retvinklede Form med aflangfirkantede Overligger, er den nordre fuldstændig bevareret, medens den søndre er tilmuret fornedet og Oberdelen tilintetgjort. Hele Bygningen har hvilet paa en Dobbeltjokkel med udhugget Profil. I Korets Gavl er indmuret en meget raat hugget Billedsten, som muligens skal give en Fremstilling af Adam med Kundskabens Træ og Slangen⁶³). Som det synes i en sildig-papistisk Tid, har man til Stibets vestre Gavl føjet et ret anseligt hovedsagelig af store røde Tegl i Munkeskifte muret Taarn, hvis nederste Del dækkedes med en Krydshvælving og sættes i Forbindelse med selve Kirken ved en anselig Murbue. Bistnen ved samme Tid dækkedes Koret med en Krydshvælving, og et lille Vaabenhuse føjedes til Stibets Nordside. Taarnet skal tidligere have endt i et Spir, men dette er nedtaget og erstattet med to mod Øst og Vest vendende Gable. Triumfbuen er ommuret og udvidet og i hele Kirken er

indsat store, klodsede Vinduer. Et af Blytavlene i Baabenhustaget har Karstallet 1778.

Altærtavlen, som er et middelmaadigt Snitværksarbejde fra Fredrik den Tredies eller Christian den Femtes Tid, har i Midtpartiet en oliemalet Fremstilling af Kristus i Gethsemane, udført af Professor Schleisner i 1873. Paa den meget tarvelige Alter-Ralk staar: Anna Maria. Mathis Pedersen. Døbefonten, der er udhuggen af Kamp, er utvivlsomt Kirkeens oprindelige, men den frembyder ingen særlig Interesse fra Formens eller Dekorationens Side. Prædikestolen er et tarveligt Arbejde fra Renaissanceperioden, der omtrent maa være samtidig med Altærtavlen. Paa Skibets nordre Bæg hænger et raat udstaaret Krucifix og paa samme Bygningsdels Loft findes en Maria-Figur. Begge disse Arbejder, som oprindeligt have været anbragte over Triumfbuen, hidrøre fra den senere papistiske Tid. Klokkeren er omstøbt i 1874.

I den gamle Kirkebog i Binding stod: „Anno 1666, d. 27. September afbrændte Nør Nisum Kirkespir, den var saa høj, at den kunde ses 8 Mile paa Havet“. Ved den Lejlighed smeltede Klokkeren. Paa den ny Klokke stod: Anno 1674 Hendrich Vinderoth til Kongensgaard og Sognepræsten Hr. Christen Høst tillige med Nørre Nisum Sogne Mænd Bekostet denne Klokke at omstøbe, tillige Poul Eliesen fra Østergaard og Jap Berthelsen fra Lemvig.

Førend Branden var Spiret et Sømærke for Sejlende i Vesterhavet. Paa en Tavle i Kirken stod følgende Indskrift: Gud og Kongen til stedsbevarende Lov, Tact og Tre, Kirken til Velmeent Zirat og Prvhelse haver Mathias Pedersen, kongl. Majts. Cammer Raad, med sin Elskelig Hustru Frue Anne Marie Mads Dotter ladet bekoste og opsætte denne Tafle Anno 1732 Dom. 24. post Trinit.

Kirke-Aaret sluttet nu,
 Man bør komme Gud ihu,
 Gud og Kongen priiises skal,
 som i Mange tusend Tal
 giver Raade, Hæld og Lyde,
 Avindsuge til Mistyde,
 Sig da Tafle Hver og Een,
 at du er en Hielpsteen.

Ebenezer 1. Sam. 7, v. 12. hidtil har Herren hiulpet.

I Begyndelsen af det 18. Aarhundrede var der Exercerplads ved Nissum Kirke.

Bræster.

Zens.

Niels Jørgensen i 40 Aar.

Mads Simonsen Narup 1630—71.

Christen Mortensen Høst 1672—1702.

Lavrids Tobiesen Birch 1702—28.

Thomas Nielsen Berg 1728—43.

Erik Sørensen Lemming 1743—52.

Christian Pedersen Bruun 1752—68.

Herman Poulsen Schor 1768—78.

Holger Grønlund 1778—1801.

Claus Clausson 1801—23.

Anker Storm 1823—38.
 Dines Peter Lind 1838—57.
 Ely Sofus Falkenskjold 1857—65.
 Frederik Daniel Jørgensen 1865—70.
 Gottfred Georg Wolfgang Berggreen 1870—76.
 Christian Matthæus Carstensen 1876—86.
 Adolph Laurik Hansen 1886.

Gudum Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Limfjorden, mod Øst til Resen, Fabing og Åsp Sogne, mod Syd til Møborg Sogn, mod Vest til Nisum, Fabjerg og Møborg Sogne. Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{1}{2}$ Mil, fra Struer $1\frac{1}{2}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 12,390 Tdr., Hartkornet 266 Tdr. Jorderne ere højtliggende i den nordlige Del, især ved Bjerum, hvor Raabjerg er 216 Fod, Nisbjerg 209 Fod; i samme Egn Boshøj 213 Fod, Bium Høje 175 Fod; derfra straaer Jorden mod Syd. Sognets sydlige Del optages for største Delen af Klosterhede, hvor Hr. J. Olesen til Gudum Kloster 1875 indtog en større Strækning til Plantning. Siden 1880 har Staten af Klosterhede, Kronhede og Rom Hede erhvervet sig 12—13,000 Tdr. Land til Beplantning, hvoraf omtrent 500 Tdr. Land indtages aarlig. Gennem Sognet løber Klostermølle Åa, der driver Klostermølle og Namølle.

I Sognet er der 3 Skoler. I alt i Sognet

192 Huse og Gaarde med 1004 Inderbyggere (1880: 940, 1860: 783, 1840: 698, 1801: 465).

Som det S. 3 er bemærket, betyder Gudum (udtales Gvjom) Gud-hem, Gudhjem, ligesom de 2 nordvest derfor liggende Gaarde Bium betyder Bi-hem, der afledes af Bi, et hedensk Gudehus. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at Gudum i Hedenstabet's Tid har været et fremtrædende Sted for den hedenske Gudsdyrkelse. Hele Egnen der omkring med de mange Bakker og Ræmpehøje gør et ejendommeligt Indtryk, man føler sig paa hedensk Grund.

Af Oldtidsminder findes der 82 Gravhøje foruden Spor af 38 sløjsede. I de afrundede Bakketoppe ud mod Fjorden findes Urner nedsatte. Paa Præstegaardens Mark ligger Raabjerg, i hvilket man fortæller, at Kong Ho er begravet, men Navnet Raabjerg er et over hele Sjælland ret almindeligt Navn paa en høj Bante⁶⁴). Fra dens Top kan man se henved 50 Kirker. Nær derved ligger en anden Høj, der 1638 kaldes Timeling (skal vel være Tomling eller Tømling), hvorom der 1766 var den Tradition, at en Ræmpe engang vilde gøre en Bro over Limfjorden til Thy og drog ud i Klosterheden forat fylde sin Bante med Jord, men da han var kommen vesten for Raabjerg, faldt Fingeren af Banten, hvoraf denne lille Høj fremkom, der havde Form som en Finger. Paa Havstovgaard's Mark ligger Deggerhøj, der er ret anseelig; til den har der formodentlig været knyttet Overtro, da Degger betyder en ond Mand. Paa Krøjskjær Mark er der i 2 sløjsede Høje

fundet 2 Guld-Spiralringe. Paa Stodborggaard's Mark er der nu kun 2 tilbels opgravede Høje, men 1638 var der Bjørbjerg, Kløvenhøje, Solhøj, Ladehøj, Kjeldbjerg, Dvergehøj, Gæshøje, Gjøghøje. Paa Vester Fistebæk Mark findes 3 temmelig store Høje; 1638 hed en af dem Ulvehøj. Ved Bium findes en Samling Høje, der 1638 kaldes Byhøje og Byngbjerg.

I Sognets sydlige Del findes nogle Høje, der dog mest ere uanselige. Indberetningen fra 1638 skriver herom: „Sønden i Sognet er en stor Hede, hvorudi findes disse Høje: Hvistenhøj, saa kaldet af en Sande derhos liggende (er vel Hvid-Sten-Høj), item Rishøj, Slundshøj, nok tvende Høje kaldes Klofstuehøje, hvoraf den ene er udkastet og derudi funden en Stenstue. Endnu en Høj i samme Hede, som kaldes Angelands eller Amlets Høj og holdes af gamle Folk for Kong Amlets Begravelse eller Nedlag. Derhos er en stor Mose, kaldes endnu Angelands ellers Amlets Mose; der finder og nogle Dale, kaldes Langdal, Skovdal, Fruerhole“.

Det er tydeligt, at det aldrig har heddet andet end Angelands Mose og Høj, som de endnu kaldes, og at man alene har fortolket Angeland som Amled og sat det i Forbindelse med Amleds Ophold i England, hvortil man har faaet Kendskab ved Bedels Oversættelse af Sago Grammaticus. Ligesom der ved boglig Paavirkning opstod et Sagn om Amled i Lørring Sogn, som det senere skal paavises, saaledes har man sat Rækken af Høje fra Kammedige

og øster paa i Forbindelse med Angelands Høj og deraf er opstaaet et saakaldet Sagn om Kampe med Englændere. Det er umuligt, at Navnet Amløed kan blive til Angeland. Højen ligger paa Bakkentanten ved Mosen og er 84 Alen i Omkreds og omtrent 5 Alen høj. Angeland bethder formodentlig Vandet ved et jnevert Vand, idet Mosen har været Vand, hvorfra Bredtjør Bælt havde Udløb. Angeland er vel oprindelig Angel-und, idet Vandet har heddet Angel⁶³), og und bethder Strækningen langs dette. Højen har igen Navn af Mosen.

Paa Hestbælt Mark findes en Mængde Smaa-høje, der kaldes Knopper. De begynde paa Holm-gaard Heide i Møborg Sogn og findes i et Tal paa flere Hundrede; de mindste ere 24 Alen i Omkreds og $1\frac{1}{2}$ Alen høje, de fleste 35 Alen i Omkreds og 2— $2\frac{1}{2}$ Alen høje, enkelte ere noget større. De faa, der ere udgravede, synes at bestaa af Sand. Det er i Sommeren 1893 godtgjort, at de ikke ere op-kastede af Menneſker, men de kunne se ud til at være en Art Klitter, der ere bundne af Lyngen, thi i Møborg Sogn er der baade Spor af tidligere Sandflugt og endnu større Sandflader, hvor Sandet fremkalder forskellige Dannelser. Deres Mangfoldighed er størst ned imod Kæret, der er ligesom en gammel Strand-bred, der nu dækkes af Lyng, men med det gulblaa Græs imellem, der findes paa tilgroet Sandbund.

Tæt østen for Nørre Tang findes en Kilde oppe i Bakkentanten; den kaldes i Indberetningen 1638 Duz Kilde. Ved Bium nævner samme Ind-

beretning Plumkilde, ved Trabjerg Skovkilde, ved Østergaard Ravnkilde, og ved Lind „som det synes en gammel Stanse eller Bold, kaldet Trælborg“. Denne findes endnu og beskrives saaledes af Lærer Strandgaard, hvis antikvariske Undersøgelser i antikvarisk topografisk Arkiv ligge til Grund for mange af de i dette Skrift meddelte Oplysninger om Oldtidsminder: „Det er en nogenlunde firkantet Plads paa henved $\frac{1}{2}$ Td. Land. Mod Nord ligger den op til en Dal, mod Øst og Vest er den omgivet af naturlige Lavninger, men mod Syd har været kastet en Grav eller Fordybning, hvorved Stedet stilles fra Marken. Pladsen er nu pløjet og noget udjevnet. Der er ikke Spor af Murbænk og der kan ikke have staaet Vand der omkring. Dalen, som gaar herfra Syd om Skovgaard, kaldes endnu Trælborg Dal“. Trælborg er en Befæstning af lignende Art som de saakaldte „Bygdeborge“ i Norge, der ligge paa saadanne Højdedrag, som kunne beskytte dem mod Angreb fra de 3 Sider, medens de paa den fjerde Side forsvarede ved en Mur af Stenblokke og Kampesten. I Danmark havde vi nu ikke Fjelde, men maatte nøjes med lavere Højder. Om disse Forstansninger siger Prof. D. Rygh i sin Afhandling om gamle Bygdeborge i Norge⁶⁶), af hvilke en ogsaa kaldes Trælborg, at disse ere anlagte af Bygdens egen Befolkning som Tilflugtssted under pludseligt og overmægtigt fjendtligt Overfald og at de stamme fra en forhistorisk Tid, navnlig Vikingetiden.

Paa den sydlige Vakkfant af Skovgaard's Mark ud mod samme Dal findes en rund Plads af 25 Alens Diameter, som kaldes Røverstuen, uden om hvilken der er fastet en temmelig dyb Grav. Nogle firkantede Fordybninger paa Hornshøj Mark bære ogsaa Navnet Røverstuen.

I Indberetningen 1638 nævnes paa Gudum Klosters Mark Kløvenhøje, Harehøj, Kirkehøj, ved Østergaard Løjenhøje, Rjøbenhavns Høje, Klokhøj, Haarensbjerg, Kirkebjerg, Lavsgt's Bjerg; paa Tang Mark Grønhøj, ved Bjerrum Kvædebjerg, Smedebjerg, Risbjerg, Staarbjerg, Stakildbjerg; ved Surtjær Blæsbjerg; af Dale ved Fjiftbæt Styverdal, Dryndal, ved Krog Tjenerdal, ved Skodborg Trolsdal, Skibsdal, Kramsholedal, Nerkendedal.

Spor af fordums Skove have i Navnet paa Gaardene Skov, Skovgaard og Havstov (Havstovende S. 93). 1683 nævnes paa Bium Mark Skovstoft og Biumstov; paa Havstov Mark Højlund. Om Skove minder ogsaa ovenomtalte Skovkilde paa Trabjerg Mark. Ved Tangsgaard var endnu 1638 en lille Lund, der hed Tangshoved og altsaa har ligget paa et Højdedrag; 1683 siges, at den „er intet uden nogle afhugne Stubbe og nogle smaa Buske“. I Slutningen af forrige Aarhundrede var der en Hæsfellund ved Na Mølle og Trabjerg, „som er noget rart og sjældent i denne Egn“⁶⁷).

En stor Del af Sognet hørte under Gudum Kloster, hvorfor der ogsaa findes en Mængde Oplysninger om Gaardene her i den 1592 foretagne

Registrering af Klosterets Arkiv, der er trykt i ældste danste Arkivregistraturer III 209—30.

I Sognets nordlige Del findes:

Surtjær, Lille Surkjær. Surkjær var 1683 1 Gaard. Den har været en lille Herregaard, som først i det 16. Aarhundrede tilhørte Anders Spend. 1549 tiltalte Niels Friis til Vastjærgaard, der var i Slægt med Familien Spend, Landsdommen Jens Thomsen (Sehested) for et Skøde, som Anders Spend til Surkjær gav ham paa samme Surkjærgaard⁶⁸). Denne Anders Spend maa have været ham, der boede paa Kammegaard 1511 og 1514 og var gift med Niels Friises Søster.

Øster Trabjerggaard, 5 Tdr. Httr., Vester Trabjerggaard, 4½ Tdr. Httr., Trabjerggaard Huse, fordum Herregaarden Trabjerg.

Denne Gaard tilhørte i Slutningen af det 15. Aarhundrede Abelsmanden Hans Oluffen, der 1483 tilskødede Gudum Kloster Gaarden Tagvad i Humlum Sogn, medens han selv fik en Gaard sønden for Trabjerggaard. Dette Magestifte fremtalte Indsigelse fra Bistoppens Side, hvorfor Kong Hans befalede 1492, at Hans Oluffen skulde give Klostret den Mølle tilbage, hvormed Priorissen havde forlenet ham paa Livstid, og angaaende Magestiftet skulde hver af Parterne tage 3 Mænd, der i Bistoppens Nærværelse skulde overveje, om den Gaard, Klostret fik, var ligesaa god som den, Hans Oluffen fik. Der blev da affagt den Kendelse, at Klostret

foruden Gaarden Tagvad skulde have 100 Mart lybsk⁶⁹).

Han paaførte ogsaa 1486 Klosteret Trætte om Grænsen mellem Lille Toftum og Tangsgaard, hvorfor Klosteret lod optage Tingsvidne om, at „sønden fra Naen og saa tvært over Algjerhøj nær ned til Sjorden og saa øster til det gamle Dige, som ligger mellem Toftum og Tangsgaard og saa sønder ned til Naen til Markfestel“ var Klosterets rette Ene-mærke til Tangsgaard, ulastet og ukæret i 60 Aar og mere indtil nu, da Hans Oluffen førte Trætte derpaa. Denne havde nemlig taget Lavhævd paa Sorden imellem Algjerhøj og Namølle, men ikke faaet Kongens Stadfæstelse derpaa, hvorfor Priorsisken tog Dom derpaa⁷⁰). 1492 søgte han Græsnings i Klosterhede, men Klosteret lod tage Vidne paa Gudum Kirkested, at Vin, Kraadtjør og Tangs Marker vare Klosterets rette Enemærker og de laa imellem Hans Oluffens Jord og Klosterets Hede; hvorfor Hans Oluffens og hans Tjeneres Fæ ikke kunde komme til Heden uden at drive over disse Bymarker til Skade for deres Eæd, Eng og anden Jord; Hans Oluffen havde ej heller noget Byggested paa denne Hede⁷¹). Han levede endnu 1503⁷²).

Hans Hustru var formodentlig fra Sælland, thi 1489 folgte han til Kongen sin Hustrus Gods i Kyrringe i Tostrup Sogn i Merløse Herred⁷³). I Kyrringe laa i det 15. Aarhundrede en Hovedgaard, der 1411 tilhørte Sjunde Bentzen (Neb).

En Borger i Bogenſe Jørgen Klavſen vidnede 1553, at hans Farbroder hed Erik Nielsen og hans Farmoder Anne Olufsdatter „og var en fri Kvinde og førte til hendes fædrenc (Baaben) 3 Tinder og havde en Broder, hed Hans Oluffen og var en Riddermandsmand og boede paa Trabjerggaard i Nørrejylland, og han førte 3 Tinder i ſit Baaben, ſom han her ſtrax bevifte med et fornævnte Hans Oluffens eget Brev, ſom han beſeglet og udgivet har under Datum 1491 (eller 1497), hvilke fornævnte Tinder fandtes klarlig nok, og beretter, at fornævnte hans Faders Moders Broder Hans Olſen havde en Datter ved Navn Fru Margrete og hendes Huſbond hed Niels Spend og havde Sønner og Døtre tilſammen og ſhynderlig en Søn ved Navn Jens Spend, ſom endnu lever og bor paa ſin fædrene Gaard, fornævnte Trabjerggaard. Og videre beretter, at fornævnte Jens Spend havde en Søſter ved Navn Fru Elſe, ſom nu er død og afgangen og har en Søn efter ſig ved Navn Oluf Rytter, ſom er en Riddermandsmand og bor paa en Gaard i Nørrejylland, hedder Kabbel, og her ſtrax for os bevifte med fornævnte Oluf Rytters Brev og Segl, at han kendes fornævnte Jørgen Klavſen for ſin Frænde og en Riddermandsmand“⁷⁴).

Efter denne Beſkrivelse af Baabenet tilhørte Hans Oluffen Familien Galkſtøt, men iøvrigt kunde Sandsynligheden ogſaa tale for, at han var en Daa, hvilken Familie førte et lignende Baaben, og af hvilken Et i det 15. Aarhundrede flere færdedes i

denne Egn; i denne førtes ogsaa Fornavnet Oluf⁷⁵). Hans Oluffen synes at have haft en Broder Las Oluffen, der var Borger i Lemvig, i Forening med hvem han 1481 fik Gaarden Bystov i Nisum Sogn i Pant⁷⁶).

Det forholder sig rigtigt nok, at Niels Spend havde Trabjerggaard efter Hans Oluffen, og ligeledes at Niels Spends Datter Else var gift med Oluf Rytters Fader, der hed Anders Rytter, thi 1532 udvirkede Christen Skram paa Gudum Klosters Begne en Befaling til at forlige ham med Anders Rytter til Kappel, der paa Trabjerggaards og dens Tjeneres Begne gjorde Fordring paa fri Tørbegravning, Byngslet og Fædrift i Gudum Hede. Det er samme Sag, som Hans Oluffen forgæves søgte at gennemføre⁷⁷).

Anders Rytters Svoger Jens Spend ejede altsaa Trabjerggaard 1553⁷⁸) og at det er rigtigt, hvad der er anført om Hans Oluffens Svigersøn, ses af et Skøde af 1513, hvori Niels Spend til Trabjerggaard skøder til Mogens Munt sin Del i Østergaard i Bygum i Salling; et lignende Skøde udstædtes 1511 af Jens Spend i Kvistgaard, der maa være Niels Spends Broder, ligesom deres Fader maa være Simon Spend, der 1471 og 1490 indbærgeede samme Østergaard⁷⁹).

1575 nævnes Fru Kirstine Andersdatter i Trabjerg, 1616 og 1622 Fru Karen Nielsdatter i Trabjerg og 1622 og 1624 Mogens Sehested til Trabjerggaard, men hermed menes Trabjerg i Hjern

Herred. 1683 breves Trabjerggaard af 2 Bønder og hørte under Holmgaard.

Folaa Hus, har Navn af Aaen.

Øster Trabjerg, 5 Tdr. Htr., Vester Trabjerg, 5 Tdr. Htr. Trabjerg var tidligere en Samling Gaarde og Huse, 1683 2 hele, 2 halve Gaarde, 1 Bol og 5 Gadehuse, hvoraf de 3 øde; af Marker nævnes Agre ved Kilden og Trolbjergsagre. 1580 toges Tingsvidne, at Trabjerg Kjør og Kemme fra Folaa til Algjer Dige har fra Arilds Tid været fri fælles Forte og Fælled til Trabjerg By og Østergaard. Navnet udtales med langt a.

Østergaard, 6 Tdr. Htr., saaledes kaldet af sin Beliggenhed østen for Trabjerg, synes ogsaa en Tid at have været en adelig Gaard. Saaledes nævnes lidt før 1400 Peder Nielsen af Østergaard, der, som det vil ses under Ørs, ogsaa hed Peder Øvie. Siden tilhørte Gaarden Christen Mørk i Ørs, der 1520 udbirkede et Sandemandstog om Grænsen mellem Østergaard og en øde Gaard, som Hans og Malte Krabbe af Herpinggaard 1454 skødede Gudum Kloster, og samme Aar fik han et Magestifte i Stand med Klosteret, saa han fik samme øde Gaards Mark, som han vel lagde under Østergaard⁸⁰). 1526 fik hans Enke og hans Sønner, Mads, Peder, Jens og Este Mørk af Klosteret Gaarden Hvidstendal i Gudum Sogn for en Jord paa Østergaards Mark norden for Hornsnæs Bjerg⁸¹).

1580 blev der udstædt Tingsvidne, at Trabjerg Kjør og Kemme fra Foel Aa til Algjerdige have

været fri fælles Forde og Fælled til Trabjerg By og Østergaard; da tilhørte Gaarden Christen Suel, men Ide Munt, Anders Rytter og Gudum Kloster havde visse Stykker Jord inden for Gaardens Gennemærker⁸²).

1720 fæstede Mathias Pedersen til Kongensgaard Østergaard, der da var 13 Tdr. 6 Stp. 2 Fdk. 1 Alb. Htkr., til Jakob Eskilsen Wilsøe eller Wilsø; under Gaarden laa Klokmose og nogle Boliger paa Marken. Han skulde hve deraf 30 Kdl. og 1 Fjerding godt spiseligt Smør samt græsse 10 Stude. Han kunde opfige Gaarden med $\frac{1}{2}$ Aars Varsel, men skulde efterlade en Besætning af 6 dygtige Plovbæster, hver vurderet til 20 Sletdaler, en god Plov, 2 Harver med Tærntænder, en Stængervogn og en Havervogn og med den fulde Rugfæd forsvarlig saet⁸³).

Kimmer Kro, ca. 4 Tdr. Htkr., Kimmer Huse. 1683 nævnes Kemmergaard eller Kimmel som et Bol. 1661 kaldes det Trabjerg Kemb, der var en Gaard og 5 Huse. Kim betyder en Sandbanke.

Amølle er en gammel Vandmølle.

Tangsgaard, ca. 7 Tdr. Htkr., var i det 15. Aarhundrede en lille Herregaard, der 1440 tilhørte Jes Pedersen Hjul, om hvem se under Kamstrup i Nissum Sogn. Kort efter kom Tangsgaard under Klosteret, thi af et Tingsvidne af 1486 ses, at fra Algjerhøj og sønder til Aaen og nør indtil Fjorden og øster til det Dige, som gaar fra Lilletoft og

sønder indtil Naen har været Gudum Klosters rette Eнемærke til Tangsgaard i 40 Aar og mere. Endnu 1661 hørte den under Gudum Kloster og var da 17½ Tdr. Hftr. 1653 siges Hr. Povel Tepsen, Præst i Grande i Norge, at være Søn af Jep Tepsen, som boede og døde i Tangsgaard i Gudum Birk⁹⁴).

Rovnborg Hus, Parcel fra Højbjerg, Hede-hus.

Bedsted, (udtales Biste), er Parcel fra Bjerrum og Østergaard.

Vester Bjerrum, 5 Tdr. Hftr., Øster Bjerrum, 4 Tdr. Hftr., Lille Bjerrum, 1 Gaard, Vester Bjerrum Hus, Øster Bjerrum Huse. Bjerrum var 1683 4 Gaarde: Vester, Mel, Store og Lille Bjerrum. 1530 toges Tingsvidne, at til en Gaard i Bjerrum, der hørte til Klosteret, brugtes et Stykke Loftjord østen Vejen indtil den haarde Ken imellem Østerstov Jord og Klosterets Jord og indtil Havnstoft, og en Eng sønden Løderhøj.

Højbjerg, 5 Tdr. Hftr., var 1683 en Gaard, der beboedes af Birkefogden Oluf Jensen; af Marker nævnes Tavlbord, Wittebusk, Flintbjerg, Tjerebold, Kringelbak, Tunge, Tvind, Finsmade. 1541 toges Tingsvidne, at det Kjør fra Højbjergs Dige og til Havskovende kaldes Højbjerg Kjør og deri ligger en Eng kaldes Braseng, som ikke er afstenet og afmærket og har ikke været brugt uden til Højbjerg Gaard. Navnet udtales Højbjerre (opr. Hødbjerg?).

Stavsbol var 1683 et Bol.

Nørre Bredal, Sønder Bredal, 1683 2 Bol, Bredal, Hus, Digerdige, Hus, Moltoft, Hus.

Havstov, 8½ Tdr. Htfr., tidligere Havrstov. Gaarden havde 1683 bl. a. følgende Marker: Ormdal, Hærritsdamme, Hærritsstoft, Flintbjerg, Flie (Eng), Højlund Mark, Dybendal.

I Sognets vestlige Del:

Vester Lind, Mel Lind, Øster Lind, 4½ Tdr. Htfr., Mel Lind Huse, Fælledhus. Øster Lind var 1683 2 Halvgaarde; af Marker nævnes Gaaskjær og Borsholm. Vester Lind var 1683 en Gaard med 2 Bønder.

Krogsgaard, 9 Tdr. Htfr., Sønder Krogsgaard, Lille Krogsgaard, Krogsgaard Hus. Krogsgaard var 1683 en Gaard med 2 Bønder. 1503 toges der Sognevidne, at Krogsgaard, Gudum Lind og Bjerrum har været frit Gods af Mandes Minde og har været brugt til Klosteret i 40 Aar, og aldrig er der gaaet deraf kongelig Tyngsel, Skat eller Veding, uden naar Kongen har lagt Skat over alt menige Land og Rige.

Atost, Lavlund, Raabjerg Huse, Højlund ere Huse.

Vester Bium, 4 Tdr. Htfr., Øster Bium, Nørre Bium, Sønder Bium, Ny Bium, Øster Bium Hus. Bium (udtales Vîm) var 1683 en Gaard med 2 Bønder; af Marker nævnes Thratost, Skovstoft, Bimskov. Navnets Opnævnelse efter et hedenst Gudehus er omtalt S. 3.

Skov, 3½ Tdr. Htfr., kaldes 1683 ½ Gaard.

Skovgaard, 4½ Tdr. Htfr., kaldes 1683 ½ Gaard.

Øster Tang, 9 Tdr. Hftr., Sønder Tang, 4 Tdr. Hftr., Mel Tang 3½ Tdr. Hftr., Nørre Tang 6 Tdr. Hftr., Øster, Sønder, Mel og Nørre Tang Huse. De 4 Gaarde nævnes 1683, Mel Tang havde da 3 Bønder.

Lærkendal, Kjærhus, Søbol (nævnes 1661), Karmose, alle Huse.

Serup, kaldes 1683 et Bol. 1713 toges et Syn over Gaarden, hvoraf ses, at der var et Sals paa 8 Fag Hus, „som af nogle smaa ringe Træ og Pinder er opsat og har staaet i mange Aar“. Ved dette Østerende var et 3 Fags ringe Hus med Jordvægge om, norden i Gaarden et 8 Fags ringe Fæhus ligesaa med Jordvægge om og vesten derfor havde tilforn staaet et Ladehus paa 10—12 Fag, „som for en 7 Aars Tid i en stor Blæst nedfaldt, da mange flere samme Tid i saa Maader tog Skade“. Gaarden har vistnok Navn efter en Sø, der kan have ligget vesten derfor.

§ Sognets østlige Del:

Gudum Præstegaard, 6½ Tdr. Hftr., ogsaa kaldet Dybdal. Denne Gaard blev udlagt 1556, da der indtil den Tid ingen Præstegaard havde været, idet den ældre 100 Aar i Forvejen var overdraget til Gudum Kloster og laa hvor nu Hovedgaarden er.

Gudum Degnebolig var 1683 et Bol; en af dens Marker hed Hungerstoft.

Krøjkjær, Krøjkjær Hus, var 1683 en øde Halvgaard, der brugtes til Præstegaarden. 1492

toges der Sognevidne om „at „Kraadtjær“, Vim og Tang er Klosterets rette Enemærkejord.

Gudum Kirke, se nedenfor.

Gudum Kloster, 21½ Tdr. Htkr., se nedenfor.

Nygaard, 7 Tdr. Htkr., Parcel af Gudum Kloster, med store og vellykkede Plantninger.

Klostermølle, en gammel Vandmølle.

Åsbjerg (udtales med langt aa og skulde derfor rettest skrives Åsbjerg), Vester Åsbjerg. Åsbjerg var 1683 3 Bol.

Hornshøj (udtales Huesi) og er derfor snarest Hornsig, thi det er næppe det Hornsnæs, der i det 15. Aarhundrede nævnes ved Østergaard, var 1683 et Bol.

Borre, Huse. Borre var 1661 et Bol, hvorunder blev drevet Vester Borre og et Hus i Støverdalen, saa det hele var over 5 Tdr. Htkr. Borg har altsaa været en ret betydelig Ejendom. Navnet er mærkeligt, thi vel er Endelsen Borg ofte fordrejet af Bjerg, men naar Borg staar alene, tyder det paa, at her i meget gamle Tider har været en virkelig Borg.

Øster Fiskbæk, 6 Tdr. Htkr., Vester Fiskbæk, 4 Tdr. Htkr., Nørre Fiskbæk, Øster Fiskbæk Hus, var 1683 2 Gaarde og 2 Bol. 1530 toges Tingsvidne, at Fiskbæk var Klosterets fri Ejendoms Gods.

Rrog, 4 Tdr. Htkr., var 1683 en Gaard.

Hedegaard, 1 Gaard, Hedegaard Hus, var 1683 en Halvgaard.

Rjærhus, Hedehus, Skodborg Huse, Iversminde, Huse.

Kramshole, 1 Gaard, var 1683 et Bol. 1487 toges Tingsvidne, at Kramsh Husested og Enke Husested i 40 Aar og mere havde hørt under Klosteret.

Hede, 1 Gaard, kaldes 1683 „et Bol paa Heden“.

Skodborggaard, 4 Tdr. Hftr., Nørre Skodborg, 4 Tdr. Hftr., Mel Skodborg, Øster Skodborg, Skodborg Huse. Skodborg (udtales Skøjbjerre) var 1683 2 hele og 2 halve Gaarde og 2 Gadehuse, af Marker nævnes Merkendal, Bremmerknak, Mamtoft, Mandal, Hyltoft. Om Skodborg som Bolig for Kongens Ombudsmand i den ældre Middelalder og vel ogsaa i Oldtiden se foran S. 2. 1499 synes det at have været en Herregaard, der tilhørte Oluf Pedersen Glob, som førte Strid med Klosteret om Gammeltoft. 1504 skødede hans Sønner Magister Anders Glob og Albert Glob fra deres Gaard Skodborg et øde Byggested med 8 Agre derhøp i en Toft norden for Skodborggaards Havegaard med mere Jord⁸⁵). 1581 skødede Iver Suel til Lykesholm til Malte Jensen til Holmgaard Skodborggaard, der gav i Afgift 2½ Tdr. Rug, 5 Tdr. Byg, 2 Bund Smør og 1 Skovsvin. Det er altsaa efter den Tid, at den blev delt i flere Gaarde. Sjørgen Skodborg, Erkebiskop i Lund, er født her.

Lillelund, 1 Gaard, Parcel fra Bremmerhuse.

Gammeltoft var 1683 et Bol. 1467 toges Tingsvidne, at den Jord paa Skodborg Mark paa

Gammeltoft har været til Gudum Kloster og til Skodborg i 60 Aar ulastet og ukæret. Bertel Juell havde her bygget et Hus, som 1529 blev erklæret for at ligge paa Skodborg Mark og ikke i Gammeltoft, som Bertel Juell havde Brev paa.

Søndergaard, Store Søndergaard, Parceller fra D. Skodborg og Klosterhede.

Krogager, Hus.

Hvistendal, kaldes 1526 Hvidstendal, 3½ Tdr. Htr., Hvistendalhuse, var 1683 en Halvgaard. Paa denne boede 1705 Løjtnant Kønnes Frue, der havde den i Fæste og var helt forarmet. Den blev ved Aar 1400 givet til Klosteret af Peder Nielsen af Østergaard. 1526 afstod Klosteret Gaarden til 4 Brødre med Tilnavn Mørk.

I Sognets sydlige Del:

Gamle Drevejle, Ny Drevejle. Drevejle var 1661 et Bol.

Plantørbolig og Skovfogedhuset Fruerhøj.

Bredkjær, 1683 nævnes ½ Bol Bredvejle.

Sønder Hestbæk, 3 Tdr. Htr., Nørre Hestbæk, 4 Tdr. Htr., Hestbæk Huse. Hestbæk var 1683 3 Gaarde; nogle af Engene hed Tredholm og Hvirvelkjær.

Sivekjær, 1 Gaard, var 1683 en Gaard.

Trælborg, et Hus.

1661 nævnes af Huse: Dribdal, Stusdal, der var 2, Svimose, en Gaard „Bniibes“ Gaard med 2 Bønder.

Gudum Kloster.

Lige tæt sønden for Gudum Klosters Gaardsplads findes en højst ejendommelig Aadal, hvortil man kommer ad dybe Hulveje; denne Dal danner en omtrent firkantet Plads, som er stærket mod Vinde fra alle Sider. En saadan affluttet Plads var ret egnet til Anlægget af et Kloster, hvis Beboere skulde leve adskilte fra Verdens Tummel. Hr. J. Olesen paa Nygaard har i sin Ungdom været med til at opløse Sten paa begge Sider af Aaen, og der kan ingen Tvivl være om, at Klosteret fra først af har ligget i denne Dal, thi det vides bestemt, at det først efter 1484 blev flyttet op til Kirken paa Præstegaardens Grund. Paa Gaardens Side af Aaen og vesten for Byggepladsen ses en nu tilkastet Kilde, der var over 10 Aen dyb. Vesten for Kilden har der været meget høje Diger. I Indberetningen 1638 omtales Stedet saaledes:

„Neden Klosteret mellem tvende store Bakker er en Dal og Aa, som gaar næsten tvært igennem Egnen. I di samme Dal siges at have staaet et Kapel, derhos har været en Kilde, som af Aaen er bortskaaren eller efterløbet, kaldtes vor Frue Kilde“. Dette Kapel maa have været det, som Nonnerne brugte, førend de fik den større Klosterbygning.

Gudum Klosters ældre Historie er meget ubekendt. Det nævnes 1268, da Esbern Bognsens Enke Fru Gro i sit Testamente betænkte mange gejstlige Stiftelser med 2 Mark; blandt disse nævnes de to Klostre i Havisbjæl („Hafhesilh“) Stubthorp

og Guthum⁸⁶). Af Talemaaden i Peder Syvs Ordsprog: „Han er saa hellig som Gudum Munte“, der følgelig maa forstaaes ironisk, skulde man tro, at det havde været et Munkeløster, men der er ingen Antydning af, at det nogenjinde har været andet end et Nonneløster og det af den Art, der fortrinsvis har søgt sine Medlemmer blandt Adelsstanden. I Spidsen stod en Priorisse, men der var ogsaa en Prior og en Forstander; denne sidste bestyrede Godset og det stod under Ribe Biskops færlige Tilsyn; derfor nævnes 1468 Gudum Birk blandt Ribe Bispestols Birker.

Af Priorisser nævnes 1505 hæderlig og velbyrdig Tomfru Ene Hjøfvelsdatter, der var fra Kamstrup, og var den sidste; hun kaldtes ogsaa Ellen Juel i Anledning af, at hun tillige med Klosterets menige Konvent havde givet Christiern Skram Brev paa at være Forstander, hvorpaa denne 1532 fik Kongens Stadfæstelse.

1476 var Lyder Juel „Præst og Prior“ i Klosteret⁸⁷). Den 1499 til Biskop i Ribe udvalgte Iver Munk skal ogsaa have været Prior, men det er lidet sandsynligt⁸⁸).

Da Kvinderne jo ikke kunde forestaa Gudstjenesten, maatte der ogsaa være flere Præster, hvilke imidlertid ikke kunde kaldes Munte, men for Menigmand gjaldt de vel som saadanne. Saaledes nævnes 1488 Hr. Jens Christensen, 1499 Hr. Christen Andersen, 1505 Hr. Christen Jensen og Hr. Hans Willumsen og 1516 Hr. Peder Juel⁸⁹); disse Per-

soner optraadte paa Tinge i Anledning af Klosterets Ejendomsrettigheder.

Jorstanderne vare vistnok ikke klostergivne, men Adelsmænd i Omegnen, der kunde værges for Bevarengen af Klosterets Jordegods. Den i Klosterets Kirke begravne Palle Suel til Ustrup, der 1508 nævnes „i Guddingkloster“, var vistnok Jorstander og han var gift (med Ellen Mogensdatter Spend), ligesaa nedensfor nævnte Thomas Borre 1422. 1528 nævnes Jens Munt som Jorstander⁹⁰). Fra først af var Gudum Kirke ikke Klosterkirke og Præsten derved var selvstændig Sognepræst; Sognet nævnes saaledes blandt Stiftets andre Sogne i en Fortegnelse fra ca. 1340, og 1266 nævnes som Vidne ved et Skøde: Niclæs prest af Guthum⁹¹), sammen med Præster i Borgod, Bure, Husby og flere.

Klosteret laa da, som omtalt, et Stykke fra Kirken, men 1484 udstædte Biskop Hartvig i Ribe et Brev, at han med Kapitlets Raad og Samthkke havde undt og tilladt Priorissen og ganske Konvent i Gudum Kloster at bygge deres Kloster og Aulsgaard op hos Gudum Kirke og bruge alt det Gods og Ejendom, som Præsten⁹²) før havde til sit Bord, og have Gudum Kirke til deres Sognekirke med Misum Kirke, oppebære Præsterenten og indsætte Kapellan efter Biskoppens Raad og Samthkke, med saadanne Vilkaar, at Biskoppen og Provsten i Harsylsel fik deres Rettighed, Gæsteri, Subsidia, Procurations og hvad Kirkeloven udstiftede⁹³).

Dette vil med andre Ord sige, at Præstegaarden blev skænket til Klosteret og paa dens Grund blev anlagt en ny Klosterbygning. Endnu 1556 var der ingen Præstegaard, hvorfor Lensmanden Malte Jensen fik tgl. Befaling til at udlægge Præsten en saadan tilligemed anden Underholdning⁹⁴). Formentlig er efter Reformationen Præsten underholdt paa Klosteret saa længe.

Allerede 1439 havde Biskop Christiern givet Klosteret Patronatsret til Nissum Kirke, hvilket stadfæstedes 1466 af Christiern I, der bevilgede Priorisken at indsætte Sognepræst i Nissum, en saadan, som kunde og vilde gøre Sognefolket fuldt for sit Embede; en lignende Stadfæstelse gav Kong Hans 1484. 1494 gav Biskop Hartvig i Ribe en lignende Patronatsret til Fabjerg Kirke⁹⁵).

Klosteret erhvervede sig efterhaanden meget Fordegods og ejede navnlig det meste af Gudum Sogn. Det meste af dette Gods tilkom som Gaver fra Sjælemesse eller naar man indgav sig i Klosteret. 1430 gav Thomas Borre af Heggum 3 Gaarde i Dybe Sogn og en i Hove Sogn for sin og sin Hustrus Sjælemesse. Thomas Borre kaldes i et Diplom fra 1422 „af Glothom“, men da Brevet ikke findes uden i Afskrift og w let kan læses som lo, har her vistnok staaet Gwthom, hvor han maaste har været Forstander. Heggum er ligesom Glothom aldeles ubekendt. 1485 gav Jens Sten til Vederlanggaard med sin Datter en Jord i Nørre Dybe Mark, 1497 indgav Søren Stygge med sin Datter

Jomfru Kirsten sin Rettighed i Gaarden Sø i Lørring Sogn, 1498 gav Bodil Hansdatter en Gaard i Nørre Dybe, der skulde 6 Tdr. Byg, 1 Bund Smør, en Skovvogn, et Skovsvin, Gæsteri og Dagsgærning, imod at hun sin Livstid skulde have sin Koft i Klosteret⁹⁶).

Biskop Ejler Stigge fra Aarhus stænkede 1496 Klosteret sin Panteret i Struergaard, der hvede i Afgift 1 Bund ($\frac{1}{2}$ Tønde) Smør og 5 Orte Korn; Smørret skulde være til at holde Vor Frue Messe i Klosteret, og Kornet og den øvrige Ydelse af Skovvogn, Skovsvin og Dagsgærning skulde Jomfruerne nyde til deres Klæders Behov, imod at de bad trolig til Gud for ham og hans Arvinger og hver Søndag sang den Psalme Melchisedech til evig Tid.

Stort mere ved man ikke om Klosteret i den katholske Tid; i Danske Atlas fortælles, at der ved Gaarden midt i forrige Aarhundrede var en Baggaard, der kaldtes Konnegaarden. Men 1592, da Klosterets Arkiv blev registreret, var der en stor Rigdom paa Dokumenter til Oplysning om dets Historie. Foruden de 74 Stykker, af hvilke der gjordes Uddrag, nævnes „adskillige gamle Pergaments og Papiers Breve, som Seglene ere aldeles frafaldne, som ere baade Sandemandsbreve, Lavhæbder, Skøder, Tingsvidner og Sognevidner, og er en Part af dem aldeles forraadnede og ulæselige, at de derfor ikke kunde registreres, og findes i Brevlisten mere end 200 Segl, baade kongelige Segl, Biskoppers Segl, Adels Segl og andre godt Folks

Segl, som ere frafaldne alle forskrevne Klosterets Breve, foruden de, som vare slet formultede og ikke derfor kunde tælles⁹⁷⁾).

Om Klosterets Mark findes i Markbogen for 1683 et Tingsvidne af Stodborg Herredsting af 1503, den Mandag næst for Calixti Dag, om et Sandemandstog paa Gudum Klosters Vegne. „Da tilstod forskrevne Sandemænd, at de red Markeskæl ved Stiensig, som Skælsten stod, og saa op til Abelgaard's Flod og saa synden til Breidal og saa øster op med den haarde Regen⁹⁸⁾ til Mandal vesten om Dalgaard, og saa op med Mandal og til Kramsholle og saa over Kramsholle og saa til Bjørnbierge, som Skælsten staa i Bjørnbierge mellem Gudom og Hefen. Dette forskrevne Tord var klarlig bevist for Sandemænd med gamle Dannemænd, at Sandemænd havde foret der Markeskæl tilforn og afmærket det med Sten og Grøft, som det sig burde efter Loven, og saa red de fra Bjørnbierge og saa synder med en Vej, som løber østen om Riishjof, og der gjorde de deres Tog og for Markeskæl og fatte Skælsten norden og østen ved forskrevne Høj og for Markeskæl til Fausing Orveile og til Angelands Mose til Midtstrømme, og saa fra Angelands Mose og til Hestbech Baj til Midtstrømme, og saa Midtstrømme til Surkier og saa til Foulfig, og der fatte de Skælsten til Foulfig og gjorde deres Tog imellem Guds Hus og Bonden og for Markeskæl mellem Gudom og Niøborg, og saa fra den Skælsten og saa ret vester til Halffkiøttedall og der for

de Markeskæl i neder Ende i Halffkiøtdal og satte Skælsten og saa op med den gamle Dige i Halffkiøtdal og saa til den Udelvej, som Skælsten staar imellem Misborg Markt og Gudom Markt, og saa fra den Skælsten og med den Udelvej til Huistenhøff og saa til den Skælsten, som staar norden ved forskrevne Høj, og saa fra den Skælsten og til Røe Bay, som staar Skælsten, og saa op med den Vej, som løber over Røe Bay og til Flønder Ørveile, der gjorde de Tog igen imellem Guds Hus og Bonden og for Markeskæl imellem Gudom Markt og Møeborg Markt og Flønder Markt, og saa nær op med den Vej til den Høj, som staar gravet et Kors udi, som staar imellem Faberg Markt og Gudom Markt, og saa nær fra forskrevne Høj og til Gudom Bech. Dette forskrevne Jord fra Faujing Ørveile og til Gudom Bech, som Sandemænd omred og afincærkede det med Sten og Grøst, som før er rørt, dette før de til Gudom Kloster til evindelig Ejsendom efter gode gamle aabne beseglede Breves Lydelse og efter Lavhævd's Brevs Lydelse, som der var paa gjort, og efter gode gamle Dannemænd's Vidne og Røst, som der var paa Marken den samme Tid og Grunden kendte."

31. Avgust 1685 toges paa Herredstinget Tingsvidne om et Sjn paa de Skælstene, der fandtes efter „den gamle Kopi-Lavhævd“, hvilket maa være nysnævnte Dokument. Det hedder deri:

„Saa red de fra Gudum Kloster og til Stensig, hvor de fandt Skælsten, som stode udi en Eng, saa

red de derfra og til Bridal, der stod Skælsten i øster Ende, saa red de til Bjørnbjerg, efter samme Lavhævd, som Skælsten staar efter Lavhævd, og den kunde de ikke finde, saa red de til Rishøj, hvor Skælsten skulde staa efter Lavhævd og den kunde de ikke finde for Lyng, saa red de fra Rishøj og til Hestbæk Vad, hvor de fandt Skælsten, saa rede de fra Hestbæk Vad og til Surkjær, der fandt de Skælsten, og saa imellem Surkjær og Fuglsig fandt de en Skælsten, stod ved øster Ende af Hestbæk Uger, saa rede de derfra og til Fuglsig, hvor de ikke kunde udkomme at søge efter Skælsten for Morads og Bløde, saa rede de fra Fuglsig og til Halffkjørdal, hvor de fandt Skælsten i nedre Ende af Halffkjørdal, saa rede de derfra og til Hvistenhøj, hvor de fandt Skælsten nordensfor Hvistenhøj, saa rede de til „Rødvad“, hvor de fandt Skælsten staa ved „Rørvad“*), saa rede de til Flynder Ørvejle, hvor Skælsten var borte, hvor de tilforn have set Skælsten, siden Majoren kom til Gudum Kloster. Saa rede de til den Høj, som staar østen Bremmaade, som er imellem Gudum og Fabjerg, hvorudi skulde have været en Rors, men der var en Hule (Hul?), saa rede de til Gudum Bæk imellem Gudum og Fabjerg og er Skæl der imellem“.

Det ses heraf, at der paa en Høj paa Grænsen af Fabjerg Sogn har i den katholske Tid staaet et

*) Paa denne Egn udtales det bløde d i Enden af en Stavelse som r.

Nors, saaledes som der endnu findes et Stentors paa Bækmark Mark.

1531 udstædte Priorisfen Ellen Hjulsdatter et aabent beseglet Brev, hvori hun med menige Konvents Samthkke og Raad antog Christiern Skram til at være Klosterets Forstander i 10 Aar, hvorpaa han fik Kongens Stadfæstelse⁹⁹), og han optraadte ogsaa paa Klosterets Begne de følgende Aar. 1537 klagede Bønderne over, at han havde paalagt dem ny Tyngde med Høns, Gæs og Lam, men uagtet Priorisfen paastod, at dette var sket med Biskop Jver Munk's Samthkke, fritoges Bønderne dog derfor¹⁰⁰).

Da Klosteret blev inddraget ved Reformationen, vedbleve Klosterjomfruerne at bo her og fik deres Underholdning, ligesom det vides, at Adelsjomfruer bleve opdragne her. Derimod blev Bestyrrelsen af Gaarden og Godsset overdraget til forstellige Adelsmænd. Saaledes blev Gudum Kloster 1537 forlenet til Jens Thomesen (Sehested), der blev fritaget for Afgift som Landsdommer. Siden fik han Klosteret i Pant for 400, 1544 for 600 Daler, hans Søn Malte Jensen fik Pantebrev 1550 og fik Pantet 1552 forhøjet til 3000 Dlr. 1570 fik Jver Munk lgl. Bevilling til at indløse Pantet; da boede her endnu Klosterjomfruer. Han havde det til 1572, da Otto Emiksen fik Pantebrev for 8000 Daler paa sin og Hustru Margrete Rankhaus Livstid.

Da Otto Emiksen fik Brev paa Klosteret, var der ikke omtalt Klosterjomfruernes Underholdning.

28. Maj 1573 udstædtes derfor et fgl. Brev til Hr. Søren Dykke, at da Kongen erfarede, at der var 3 Klosterjomfruer i Gudum Kloster, der næppe kunne faa den Underholdning, de burde have, og Otto Emiksen selv næppelig kunde holde sig af Klosterets Indkomst, havde Kongen bestemt, at de skulde sættes i Mariager Kloster, men da de paa Grund af Alder og Svaghed ikke kunde forlade Gudum, skulde de have ligesaa meget i Underholdning, som man fik i Mariager eller som de hidtil havde faaet, hvilket skulde leveres fra Mariager; derimod skulde Otto Emiksen give dem gode Værelser og hvad de behøvede af Tørv, Lyng og anden Fødebrændsel, samt holde deres Kamre og Baaninger saaledes, at de bekvemmelig kunde være deri. Denne Underholdning kom dog ikke saa hastig, hvorfor den kraftigste af Jomfruerne, Anne Skram, siden søgte Kongen, da han var i Jylland, og udvirkede en ny Befaling til Hr. Søren Dykke af 23de September, og nu maa man haabe, at de gamle katholske Søstre have faaet deres Livs Ophold til deres Død¹).

Det var iøvrigt ikke saa lidet, der var tillagt en Klosterjomfru til hendes aarlige Underholdning, der af Christian III 1545 var fastsat saaledes²): 5 Tønder Brød eller 25 Stp. Mel, 14 Tdr. Ol eller 2 Pund Malt og 10 Stp. Humle, 2 levende Svin, 6 levende Lam, 2 levende fede Faar, 6 levende Gæs, 10 Par Høns, 1 Fjerding Smør, 1 Fjerding salt Silb, 2 Dl røget Silb, $\frac{1}{2}$ Td. salt Fisk, 150

tørre Hvilling, 100 Fynder, 1 Skp. Boghvedegrøn, 1 Skp. Byggrøn, $\frac{1}{2}$ Skp. Havregrøn, 1 Skp. Urter, 1 Fjerding Eddike, 4 Skp. Lyneborger Salt, 10 Læs Ved, $\frac{1}{2}$ Læst Kul, 1 Bol Teg, 12 Mt. til Sto og Klæder og hver to Jomfruer en levende Dyr.

Derpaa bortforleendes Klosteret 1582 mod Afgift af 400, siden 300 Daler til Axel Brahe, og fra 1585 blev Klosteret henlagt til Løn for en af Landsdommerne; saaledes Malte Jensen 1585—92, Mowrids Stygge 1592—98, Juer Juel 1598—1617, Gunde Lange 1617—23, Eriq Juel 1623—51, Lavrids Belov 1651—63³), Jens Rodsteen 1664—70.

Fra disse Landsdommernes Tid er lidet bevaret om Klosteret; de afslagde ikke Regnskab for deres Løn, men havde Godset med Indtægt og Udgift, som om de vare Ejere.

9. December 1592 fik Kronens Bønder i Lundenæs Len Befaling til at age til Holstebro Tømmer, som var hugget i Skanderborg Len, til en Mølle ved Gudum Kloster.

28. Juni 1624 fik Eriq Juel Tilladelse til at faa 20 Egetræer i Silkeborg og Skanderborg Len til en Ombygning af Klosteret, ligesom han maatte nedbryde det gamle Hus, hvori der var Bryggers og Bagers, til at forbedre de andre Huse med. 1631 brændte Klosteret, hvorfor Eriq Juel 20.—22. Juni fik Bevillinger af 5 Egetræer fra Silkeborg Skove, 30 Læster Kalk og 8000 Tagsten, som

Tolbereren i Ringkøbing skulde købe til ham. Denne ny Bygning var imidlertid ikke tilfredsstillende, thi Laurids Belov klagede til Kongen over, at Huset ikke var saaledes repareret, at nogen kunde have den ringeste Kommoditet at holde Hus og residere der; 3. Februar 1654 fik han Tilladelse til at anvende tredje Delen af de 2 sidste Aars Indkomst, nemlig 480 Rdl., hvilke skulde godtgøres ham af Eftersølgeren, medens han inden 3 Aars Forløb skulde lade opføre et nyt Hus, hvori hans Efterskommere bekvemmeligen kunde bo og holde Hus.

Over Hovedindgangen i Borggaarden indsatte han følgende Indskrift med Aarsallet 1656:

Post conflagrantes ædes Belovius omnem
extruxit tandem Rege jubente domum.

(Efter Branden opførte Belov hele Huset paa Kongens Befaling).

1661 indgav Belov en Fordebog over Klosteret. Han skriver her følgende: „Gudum Kloster, som længe før min Tid var bleven afbrændt, saa jeg har været forarsaget ved kgl. Majestæts Bevilling derpaa at lade opføre en ny og til Residens bekvemmelig Bygning, som mig efter rigtigt Regnskab har kostet mere end 1200 Rdl. Udi dens underliggende Ladegaards Mark kan faas: Rug 18 Tdr., Byg 9 Tdr., Havre 66 Tdr., kan avles Hø 96 Læs, hvilket, naar der regnes 3 Tdr. Rug- og Bygsæd, 6 Tdr. Havresæd og 24 Læs Hø lige imod hverandre imod 1 Tønde Korn, beløber udi Hartorn 24 Tdr.“

Han opregner dernæst Godset, der med Hovedgaardens Tægt beløb sig til 516 Tdr. Hfr., og beregner sin Indtægt deraf at være 516 Sletdaler eller i vore Penge omtrent 700 Kroner. Alt det Vøndergods, der laa i Sognet, og det var omtrent det hele Sogn, der hørte under Klosteret, laa under Gudum Virdeting, medens de udenfogns Vønder hørte under Herredstingene.

Lavrids Belov døde 1663, thi 30. Oktober dette Aar udstædtes fgl. Befaling til at slyne Klosterets Bygning og Ladegaard, da hans Arvinger 1. Maj 1664 skulde aflevere Lenet til Landsdommer Jens Koldsteen. 12. Juni 1665 bevilgede Kongen Belovs Arvinger et Begravelsessted i Gudum Kirke, som han havde indrettet til sig, sin afgangne Hustru og sine Børn, da han havde forbedret Kirkens Indtømt samt bekostet og givet adskilligt til dens Biral og Brug.

Paa Gudum Kloster mistede Lavrids Belov sin Hustru Margrete Raas, der døde i Barselseng 24. Juni 1660 og en Maaned efter blev begravet i Gudum Kirke „udi fornemme Adels og mange Gejstlikes og Verdsliges anselige Forsamling“. Vigprædiken blev holdt af Præsten i Gudum Hr. Peder Christensen og den blev udgiven 1663⁴). Under Sygdommen var blandt andre tilstede Fru Maren Skam fra Rammegaard og hendes Søster Tomfru Elle Skram, Præstens Hustru Barbara og Anne, Hr. Godstes Hustru i Resen, senere Tomfru Anne Sehested fra Sindbjerggaard. Denne Vigprædiken

ligesom saa mange andre fra den Tid er velgørende at læse som Vidnesbyrd om et gudhengivent Liv og den deraf følgende Kraft til at gaa Døden i Møde under haarde Lidelser. Det ses, at Folkene kaldtes ind i Fruerstuen forat gøre Forbøn for den Syge.

Landsdommer Jens Rodsteen til Vengsholm havde Klosteret fra 1664 til 1. Maj 1670, da det lagdes under Nyttedistriktet og blev overtaget af Ritimester Søren Lykke. 1678 gjorde Hans Søren Majoner og Jakob Hassé i Viborg Indførsel hos Søren Lykke, men hans Søster Karen, der opholdt sig her, erklærede, at der paa Gaarden hverken fandtes Sølv, Guld, rede Penge, Løssøre eller godt besat Jordegods⁵).

1683 boede her Major Gabriel Grubbe. I dette Aar omtales Gaarden saaledes i Opmaalingens protokollen til Landmaalingen: „Østen Gaarden er nødtørftig Raalgaard, der er ringe Fisteri i nogle smaa Damme. Klosterets Hede, hvorudi kan graves overflødig Grøft (Tørv) og Lyngslet baade til Gaardens Ildbrand og menige Sognemænds Brug, derudi en Mose kaldet Angelands Mose, hvorudi kan graves overflødig Hedetørv. En anden Hede næst sønden til, hvorpaa der er Lavhævd, deri overflødig Sand- og Mortørv saavel som Lyngslet baade til dem selv og at hjælpe andre med for Betaling“.

Af Marker nævnes Stendal, Karenstoft, Tingstoft; af Enge sønden Bækken Rørkjær, Høttet, et lidet Stykke østen Gaarden kaldet Møtolf; 7 Enge hvoraf gives Vin og Brød til Kirken; paa Højland

norden Verbad 4 smaa Enge, desuden en norden Højland, og Ludsmaade. Begrav paa Raabjerg norden Højen. Et lidet Krat kaldet Tangshoved i Tangsgaards Mark er intet uden nogle afhugne Stubbe og nogle smaa Buste.

Paa en Del af Marken tog man uden Gøde 3 Rærv Havre, hvorpaa Marken hvilede 10—12 Aar, andet kunde kun tage 2 Rærv Havre og hvilede 20 Aar; paa en af de andre Marker tog man først en Rærv Boghvede, derpaa 1 Rærv Rug og 1 Rærv Havre og derpaa 20 Aars Hvile. Paa de gødede Marker tog man 1 Rærv Byg, 2 Rærv Rug og derpaa 2—3 Rærv Havre, et Sted efter og før Rugen 3 Rærv Havre, 1 Rærv Stubbyg.

Bed Restrikt 7. Oktober 1684 lagdes Gudum Virk under Skodborg Herred.

Gabriel Grubbe ejede ogsaa Tvis Kloster, han drog 1692 med de danske Hjelpetropper til Ungarn og døde der efter 1710. Hans Enke Anne Dyre fulgte Tvis Kloster 1703 til Niels Jbsen i Holstebro og døde paa Gudum Kloster⁶).

Gabriel Grubbe havde 1685—88 mange Sager imod Folk, der slog Byng i Klosterheden og som engang der overfaldt og mishandlede hans „Hederider“. Han lod ogsaa aflyse ulovlig Kørsel over Klosters Mark og truede dem med Loven, der ikke fulgte den rette Adelvej.

Paa Grund af Gaardens flette Tilstand havde Gabriel Grubbe, idet han, ifølge sit eget Udsagn, havde overtaget den, da ingen andre vilde,

faaet i Fæste Kongetienderne af Gudum, Fabjerg og Risum, men de to første vare blevne skødede til Abigael sal. Mavors, der ikke vilde nøjes med den sædvanlige Afgift, men stille dem fra Klosteret; da han nu forestillede, at dette vilde være Gaardens Ruin og han vilde blive ødelagt lige som de tidligere Besiddere, fik Stiftamtmanden 6. Marts 1686 Befaling til at sørge for, at nævnte Tiender forbleve under Klosteret.

Klosteret bestyredes nu nogle Aar af Regimentsskriver Krigsraad Andreas Rast, der købte Gaarden 1716. Han havde tidligere ejet Wisjelbjerg og Lydumgaard og var gift med Johanne Lavridsdatter. 1709 siger han i en Ansøgning at have tjent Kongen 35 Aar og i 19 Aar at have været Regimentsskriver.

1710 saaedes der 12 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg og 36 Tdr. Havre til Klosteret. Aaret efter findes der optaget i Tingbogen en Synsforretning over Klosterets Bygning paa Rasts Begæring. Borgegaarden bestod af 4 Huse, nordest i Gaarden Fruerstuehuset opbygget af Grantømmer, 20 Fag langt med en hel og halv Kvist norden til, med Tagsten paa begge Sider undtagen over de 2 Fag paa den vestre Ende. Sonden til Vesterenden et lidet grundmuret Hus, hvori Køkken. Vester i Gaarden et grundmuret Hus med Halmtag, kaldes Bryggerhuset, ganske øde og brøstfældigt, derved var Port (formodentlig imellem det og Køkkenet). Et lidet Hus paa 9 Fag, bygget til Østerenden af Fruerstuehuset,

med 2 Kuber, i samme Hus 2 Stuer, hvori Folkene havde Kammer. Der nævnes ikke nogen Bygning mod Sjd, men der var ogsaa Kirken.

Der var særlig Ladegaard. Kornladen 32 Fag, Stalden 12 Fag, Ørenhuset 14 Fag og saa godt som øde. Alt dette var særdeles brøstfældigt og krævede store Bekostninger, „og fandtes ellers ved Gaarden ingen Inventarium af nogen Slags, i hvad Navn det end nævnes kan, enten Borde eller Bænke, Kaffelovne, Kvæg eller Bæster, Plov eller Vogn“. Tilstede ved denne Synsforretning var Fru Anne Dyre, den Staffel havde vel maattet udløvere alt til Kreditorerne.

Rask ombyggede det meste af Ladegaarden.

1727 og senere ejedes Gaarden af Procurator Mads Stabj, hvis Datter Maren Stabj giftede sig 21. Marts 1751 med

Johan Frederik Bedel, der blev Ejer af Gudum Kloster. Deres ældste Søn Lago Mathias Bedel er født 7. December 1752 paa Gudum Kloster og døde 1827 som Præst i Eberdrup i Sælland; han var en frugtbar landøkonomisk Forfatter, der bl. a. har udgivet en indenlandsk Rejse, der indeholder mange Oplysninger om økonomiske Forhold. Joh. F. Bedel var en Præstesøn fra Nustrup og blev Student 1746. Efterat have folgt Gudum Kloster, ejede han Nørre Winkel og Bækmark og flyttede tilsidst til Skov i Gudum Sogn, hvor han og hans Hustru døde paa samme Dag, 3. November 1800.

Wedel folgte Gaarden til Præsten i Gudum Lars Selsstrup, der anden Gang giftede sig med en Datter af H. de Leth til Nørre Vosborg, men dette tilstodes ham først, efterat han paa Ansøgning 1757 var bleven Konsistorialraad. Ligesom han heri efterliguede Termini i Hjerm, jaaledes blev han ligesom denne Herremand i det Sogn, hvor han var Præst. Han tog sin Afsted som Præst 1765, blev siden Ejer af Borgaard og Roffedal og døde som Justitsraad 1792. Han folgte Gaarden til Jens Stjernhjelms til Kappel, der vistnok 1768 folgte den til Forpagter af Kongensgaard.

Christen Olesen. Han døde 1784. Paa hans Ligsten paa Gudum Kirkegaard staar, at han er født 1728 paa Ballegaard i Haldum Sogn, men det anses for sikkert, at det er paa Kammergaard i Hngum Sogn. Han opbyggede det nuværende Stuehus, der er paa 1 Etage med Straatag. Den nysomtalte L. M. Wedel skriver i sin „Indenlandske Rejse“, foretaget 1799—1804, S. 79: „Gaarden er nu opbygget efter nyeste Smag med store og skønne Værelser. Kirken, en Fløj af Gaarden, er meget udpyntet og ret smuk; jeg kunde næsten intet kende igen af de forrige Bygninger paa Gaarden, thi alt var forandret, dog savnede jeg Stenen over Døren med Belovs Indskrift. Agerdyrkingen drives efter Stik og Brug i Egnen, Kvæget er stort og godt. En betydelig Hedestrækning og skønne Tørve-
mojer høre til Gaarden, hvor der er mange Harer, Ur- og Agerhøns“.

Efter Chr. Olesen har Gudum Kloster gaaet fra Fader til Søn i 4 Slægtled. Iver Olesen, død 1832. Christen Olesen, der overtog Gaarden 1821, flyttede 1851 til Afbyggergaarden Nygaard og døde 1854. Iver Olesen, der overtog Gaarden 1851 og 1880 flyttede til Nygaard. Peder Olesen overtog Gaarden 1880.

Gudum Kloster har 21 Tdr. Hfr. og 250 Tdr. Land Ager og Eng. Hovedbygningen staar nu imod Nord i Forlængelse af Kirken og har en Fløj ved den østre Ende. Lade og Staldbygninger ere fra dette Aarhundrede. Man kan endnu midt paa Kirkens Nordside se, hvorledes den gamle Hovedbygning har været sammenbygget med den, medens Kirkegaarden nu som fordom er vesten for Kirken. Pladsen norden for Kirken hed i forrige Aarhundrede Nonnegaarden. Norden for Hovedbygningen er Have og i den nordligste Del af denne ses Levingerne af den gamle Klosterhave, der ligger lavt, omgiven af meget høje Diger og med ældgamle Eftetræer, af hvilke dog nu mange ere gaaede ud.

Gudum Kirke.

Kirken ved Gudum Kloster maa formodes oprindelig at have været en af Kampestenkvadrc opført Bygning, men af denne er nu kun en Tympanon, en Del Kvadersten, samt Døbefonten bevaret. Den nuværende Kirke, der næppe er ældre end Tiden omkring det 15de Aarhundredes Midte (om-

trent 1484, se S. 101), bestaar af en aflang-firkantet Bygning, som er opført af store røde i Munkefifte lagte Tegl. Fra først af synes den at have været dækket med fem Fag Krydsbælvinger, men om disse, der forlængst ere omhyttede med et Bjælkeloft, have vi nu kun Minder i de Bægpiller, hvortil Gjordbuerne og Krydsribberne sluttede sig. Af oprindelige Vinduer se vi paa Sydsiden tre og paa Nord- siden et; de ere spidsbuede og omfattede af Profileringer. Paa begge Længdesiderne nærmest Best ses to lige overfor hinanden anbragte, nu tilmurede Døre, som ind imod Kirken afluttes med flade Buer. Indvendig i Kirkens østlige Del findes fire smaa til Nøgelse- eller Vievandstav bestemte Rum. Den ovenfor omtalte Tympanon, som ifølge Karakteren maa henføres til den romanske Periode, er indført i Kirkens søndre Side. Tidligst ved Midten af det 17de Aarhundrede har man til Kirkens søndre Mur nærmest Øst søjet en overhælvbet Tilbygning, under hvilken der findes lukkede Begravelser, og i den nyeste Tid er der bygget et lille Vaabenhus til Kirkens vestre Gavl.

Alttertavlen, der ifølge det paa den anbragte Aarstal er udført i 1640, er udarbejdet i rig Renaissancestil. Midtpartiet fremstiller Madverden, over dette ses Kristus paa Korset og øverst findes en Gengivelse af Opstandelsen. Til Siderne ses de fire Evangelister samt Petrus og Paulus. Paa Altterfalkens Fod læses: Malti Jensen, Forstander til Gudum Kloster haver fornøyet og forbedret denne

Kalk med Sølv og Guld saameget som XV Lod. Anno domini 1557, samt Navnet „Erich Ofsen, Kider“ med Rosentranzernes Vaaben.

Foruden disse Indskrifter, der sikkert ere kopierede efter ældre, findes Stjernhjelms Vaaben, samt en Angivelse af, at Hr. Jens Wandborg de Stjernhjem til Gabel og Gudum Kloster har „forbedret“ Kalk og Dift i 1768. De malmstøbte Alterstager synes at tilhøre samme Tid som Altertavlen, men de have hverken Aarsstal eller Navne. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, maa henføres til den romanske Periode. Den er formet ganske som Fonten i Nørre Risum. Prædikestolen er et i sildig Renaisancestil udført Snitværksarbejde, der næppe er saa gammelt som Altertavlen. Paa Fyldingerne ses flette oliemalede Fremstillinger af Evangelisterne. Kirkens Klokke, der hænger i en Abning i den vestre Gavl, har følgende Indskrift: varbom. domine. manet. in. etarnom. mdlm. velberdig. man. malti. iensen. oc. fru. sofi. biles. haver. lade. stebe. meg. mdlm Paa Klokken findes desuden nogle enkelte andre Tegn. I den søndre Tilbygningens østre Væg er indført en i gullandsk Kalksten udhuggen Vigten, af hvis Randindskrift følgende kan læses: hic jacet. | palo iivel ar[m]liger de vlstrop . . . [do] mina elena benedicti. requiescant. | Stenen, der maa antages at tilhøre det 16de Aarhundredes anden Halvdel, har paa Midten Zulernes og Sparre-Naaernes Vaaben og i Hjørnerne Evangelistmærkerne. Paa Skibets nordre Væg

er anbragt en fra 1683 hidrørende Gravsten over Povel Eliæson, Kidefoged paa Krogsgaard, Bæltmark og Holmgaard, hans Hustru, Boel Christensdatter, og hendes anden Mand, Hr. Morten. Alle tre ere udhugne paa Stenen i karakteristiske Knæstykker. Mellem Figurerne og Indskriften, der er paa Vers, læses: Christen Paulsen, ministerii candidatus † 1696. Pulpituret i Kirkens vestre Ende bærer Stiernhjelm's Vaaben og Aarstallet 1767.

I forrige Aarhundrede hang paa den nordre Væg Kristus paa Korset, bekostet af Gudum Klosters Gjer Mads Stabj, og i Koret en Table med Præster-nes Navne, bekostet af Konsistorialraad Selstrup. I Indberetningen 1766 siger der, at Kirken havde Taarn indtil Ildbranden 1631.

Præster.

- Niels Hansen —1541.
 Christen Simonsen 1541—60.
 Jens Kjeldsen 1560—1600.
 Peder Klemensen 1600—07.
 Jakob Haksen Hegelund 1607—29.
 Søren Tygefen 1629—40.
 Peder Christensen Barmer 1640—82.
 Davrids Willumsen Grove 1682—86.
 Mag. Sorgen Nielsen Bachmann 1687—1715.
 Christian Johan Davridsen Damstrøm 1715—44.
 Povel Mortensen Borrebj 1744—48.
 Lars Johan Jakobsen Selstrup 1748—65.
 Peder Hassing Davridsen Hee 1765—82.
 Sazo Ascanius 1782—1817.
 Bernt Hartz 1817—22.

Simon Henrik Rosendahl 1822—39.
 Samuel Christian Brahl 1839—54.
 Karl Junius Optatus Steenberg 1854—69.
 Rasmus Tøgen Worm 1869—86.
 Albert Schack 1887.

15. Januar 1670 beskiftedes Abraham Lauridsen Staland fra Kjøbenhavn til Kapellan, men Præsten Hr. Peder Christensen Barmer klagede 1672 til Kongen over, at denne Person, der var et uægte Barn, ved vrang og usandsfærdig Beretning havde faaet Rentebrev paa Kaldet, uagtet han selv havde betjent sit Embede saaledes, at Menigheden ikke havde det ringeste at beklage sig over. Han bad Kongen med grædende Taarer om at befri Menigheden og ham fattige gamle Mand for Abraham, men gibe ham til Kapellan en velfortjent Person Christoffer Wegner, som ikke alene mange Gange havde betjent hans Prædikestol, men hjertelig var tilskyndet af Menigheden til at gøre Ansøgning. Wegner selv indgav en Ansøgning, hvori han fremstillede Stalands usømmelige Opsørsel mod den gamle svage Præst. Biskoppen erklærede, at Staland havde gode Testimonier, havde prædikeret i Domkirken for ham og kunde ikke kaldes udhygtig. Wegner paaastod vel, at hans Nytte i Kjøbenhavn var ilde, men kunde ikke bevise sine Bestyldninger. Wegner var ogsaa en smuk Person og havde ladet sig høre for Biskoppen, faa denne henstillede Valget til Kongen selv, og Staland fik et nyt Kaldsbrev 7. April 1674, hvorpaa han var Kapellan i 4 Aar. Det er Hr. Peder

Christensen Barmer, der udgav ovennævnte Vigprædiken over Fru Margrete Raas.

Om Jørgen Lachman kan mærkes, at han tog Magistergraden 10 Mar, efterat han var bleven Præst her, og 1712 udgav „Den Gudfrøgtigis Alphabeth“, gudelige Sange, af hvilke den første begynder med Af, den anden med Bæangstet, den tredie med Christe, og saaledes Bogstavrækken igennem; alle ere paa 13 Vers. Derpaa følger en Samling Morgen- og Aftensange. Denne Bog har i sin Tid været yndet, da den udkom i flere Oplag. Den er prydet med Brevers af flere Rabopræster, saaledes af Henrik Ejlersen Garboe i Vejrum, Peder Nygaard i Resen og Jens Christensen Seiling i Tørring.

Fabjerg Sogn.

Sognet, Annex til Gudum Sogn, grænser mod Nord til Lem S. og Nissum S., mod Øst til Nissum S. og Gudum S., mod Syd til Gudum S. og Flynnder S., fra hvilket jidste det paa en Strækning stilles ved Flynnder Na, mod Vest til Rom S. Kirkens Afstand fra Lemvig er en Mil. Sognets Fladeindhold er 6098 Tdr. Land, Hartkornet 190½ Tdr. Den største Del af Sognet har en svag Hælding mod Syd indtil Flynnder Na, der har sit Udspring i Gudum Sogn og mange Tilløb her i

Sognet; derfra er der igen en Stigning mod Syd, men der findes ikke større Højdebrug. 2 Skoler. I alt i Sognet 124 Gaarde og Huse med 603 Indbyggere (1880: 645, 1860: 548, 1840: 559, 1801: 402).

Navnet Fabjerg (udtales med langt a) findes aldrig med anden Skrivemaade end den nuværende og er vanskeligt at udrede. I Form ligner det Faaborg i Fyn og i Skadst Herred, men disses Udtale er med kort o og kort aa. I Norge findes nogle Stednavne med en gammel Form Fadheimr, og dette Fad findes vel ogsaa i Fabjerg; i Norge er det vel Navn paa et Vandløb, da man har en Elv, der hed Fod (föd). Fabjerg ligger ligesom paa en Landtunge, idet 2 Dalstrøg noget sønden for Kirken gaa sammen i en Spids; det er ventelig de Strømme, der engang have gaaet i dem, der hed Fad, et Ord, der er aldeles forskelligt fra det nu brugelige Ord et Fad, der oprindeligt hed fat.

I Sognet findes 89 Høje, af hvilke de fleste ligge i en Række fra Vest til Øst midt igennem Sognet i Højde med Kirken, nogle i temmelig lige Linier og flere ret store. Tæt vesten for Kirken ligger en Vejrmølle paa en meget stor Høj. Paa Kattrup Hede findes en Langdysse, der er 130 Alen lang og vender i Øst og Vest, men næppe 1½ Alen høj. Paa Heden sydvest for Kirken er en anden Langhøj, kun halv saa lang. Ved Børring nævner Indberetningen 1638 nogle Høje ved Navn Deggerhøje, hvilket betyder onde Manders Høje, ved

Lundsby Lundhøj og Kaaenhøj, ved Fabjergdal Fris-
høj og Dunnetshøj, i Heden i Sognets sydlige Del
Tylshøj (paa General-Stabens Kort Ildshøj) og
Kjelderhøj og østlig i Sognet Skodalskøj. Samme
Beretning nævner af Dale ved Børring Bydal og
østlig i Sognet Skjormdal og Limsdal, ligeledes
ved Vestergaard vesten for Kirken et Bjerg Kjeld-
bjerg med en Kilde, ved Hylbgaard Baggestilde.

Den store Fabjergshøj vesten for Kirken, om
hvilken der gik et Sagn, at den var opført af
Søsteren til den Kvinde, der byggede Kirken (se
nedenfor), blev udgravet 1828 af 3 Karle, hvis
Moder ventede at finde mærkelige Ting. Stønt
Udgravningen var livsfarlig, idet Jorden idelig stød
sammen og den ene Broder nær var bleven kvalt,
naaede de dog hen imod Højens Midte, hvor de
fandt nogle Broncesager, men bleve nu fede af et
Arbejde, der havde varet i 13 Uger, stønt Arbejdets
Fuldendelse vilde have været af betydelig Interesse,
thi det synes, at der i Højen har været en af de
bekendte Egtefjter med den Døde indhyllet i en
ulden Klappe⁷).

Hvor ligger Tællepinds Høj, om hvilken fortælles
i Thieles Folkesagn I, 169, at der paa den stod en
Gaard, hvorpaa der boede en Mand ved Navn
Tællepind, der i en Kamp med sin Nabo blev dræbt
ligesom denne.

I Sognets nordlige Del findes:

Engholm, et Hus, Parcel af Store Vester-
gaard.

Fabjergbol, 4 Tdr. Hftr., var 1683 2 „Værsteder“, kaldet Øster og Vester Bol; af Marker nævnes Munkeagre, Skjerrumtoft, Gaasetoft. 1552 boede her 3 Bønder, der ydede 7 Tdr. Vhg, 2 Pd. Smør og 3 Skovsvin.

Toft, en lille Gaard, kaldes 1683 et Hus under Fabjergbol.

Holter, et Hus.

Vester Kviesgaard, 6 Tdr. Hftr., Øster Kviesgaard, Kviesgaardhus.

Kviesgaard har Navn efter den adelige Familie Dvie, der oprindelig hed Rvig eller Rvif. Af denne nævnes Niels Quigh, der 1388 pantsatte sit Arvegods i Nebel i Almind Spsfel. Under Ørs i Rom Sogn bliver det vist, at Væbner Peder Nielsen af Østergaard i Gudum Sogn var Broder til Povl Dvie og selv ogsaa kaldtes Peder Dvie; de vare saaledes Søner af Niels Dvie, hvis Vaaben fra 1399 er afbildet i dansk Adelslexikon med 2 parallelle Bjelker i et Skjold, medens Peder Dvie Aar 1400 har et Skjold delt i 4 Felter med Spidsen fra tredie Felt ind i første^o). Povl Dvie pantsatte Kviesgaard 1439 til sin Søstersøn Peder Arstsen af Ørs. Jes Dvie, der vel var Povl Dvies Søn, fremkaldte 1455 paa Skodborg Hervedsting den Erklæring fra Jep Pedersen i Ørs, at hvis han eller hans Forældre havde Breve paa Jep Dvies Gaard i Fabjerg Sogn, da mælte han dem magtesløse. Jep Dvie maa antages at være Jes Dvies Broder. 1483 tildømte Nigens Kansler Kviesgaard

til Jes Dwie, der iøvrigt var en ret betydelig Mand, der 1476 nævnes som Lensmand paa Riberhus og var det til 1486. Han og hans Frue Margrete (Christiernsdatter) gav 1486 Kalk og Dist til Karup Kirke. Jes Dwie maa være død snart efter, thi 1487 indværgede Christen Pedersen Kviesgaard med dens Tilliggende, han kaldes ogsaa Christiern Hal⁹).

Det ses, at der var mange Arvinger efter Jes Dwie, men at Christen Pedersen stødte Gaarden til Niels Klemensen til Blæsbjerg, der 1510 tog Lavhævd og 1515 fik Rigens Kanslers Dom derpaa. 1521 erklærede Christen Pedersen, at han havde overgivet Niels Clemensens Søn Rasmus Clemensen alle de Bevisninger og Breve, han havde paa Kviesgaard og paa Gods i Bølling Herred, der ogsaa havde tilhørt Jes Dwie og som var ham tilfaldet i ret Arv. Niels Klemensen har dog ikke ejet Gaarden, thi det siges i et Brevuddrag, at den var forlenet ham af Kong Hans og var falden fra fri Mand til Kronen som Bøndergods¹⁰). Det er altsaa paa Kronens Vegne, han har erhvervet ovennævnte Adkomstbreve, og Christen Pedersen maa have forbrudt sig paa en eller anden Maade. Fru Sofie Brahe til Bækmark skænkede 1647 sin Søsterdatter Tomfru Karen Ejlersdatter Dvigou Kviesgaard og Karslund¹¹). 1683 var Kviesgaard 1 Gaard, beboet af 2 Bønder.

Bindshus, Bindsmark, Bindsbolhus, Levninger af Bindsbol, der er underlagt Maribol.

Rjærgaard, 6 Tdr. Htkr., Rjærgaardhuse, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder, paa dens Mark laa Flintbjerg, Palleagre.

Præstmark, et Hus, var 1683 1 Bol, der var Annepræstegaard.

Vester Nørgaard, Øster Nørgaard, Vester Nørgaardhus, Øster Nørgaardhus. Nørgaard var 1683 1 Gaard med 3 Bønder; paa Marken laa Blæsbjerg og Stenbjerg. Peder Jensen paa Nørregaard fik 1556 Livsbrev paa Nørregaard uden Indfæstning^{1 2)}). Under Vester Nørgaard er lagt de 2 Bol Lundsby, der nævnes 1683, og Huset Toftløs.

Husene Rjærmark og Rjærmarkhus nævnes begge 1683 som en Gaard og et Hus. Rjærlukke, en ubebygget Parcel.

Buggesbol, et Hus, var 1683 et Bol under Prebensgaard.

Havrballer, Vester Havrballe og Havrballehus. Gaarden Havrballe nævnes 1583, paa dens Mark var 1683 Korlund Bante og Dragholm. Havrballehus nævnes 1683.

Ørvejle, 3 Tdr. Htkr., var 1683 et Hus, der synes 1681 at være bygget af Præsten Hr. Peder Barmer.

Korlund, nævnes 1683, Korlundhus, Nørre Korlund, et Hus.

Søgaard, ved en lille Sø, Søgaardhus; paa dens Mark var 1683 Balleagre, Villensbjerg, en Ager laa „ved Legil“, der vel var et Vandløb.

1499 udstædtes et Tingsvidne paa Nissum Kirkegaard, at Søgaard i 40 Aar ulastet og ukæret havde ligget til Fabjerg Kirke¹³).

Wintersgaard, Øster Wintersgaard, Wintersgaardhus, Wintersgaard Mølle, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder; nogle af dens Marker hed da Troldhovedagre og Lundelukke; nu er Lundelukke et Hus.

Højland, et Hus, Parcel af Wintersgaard.

Hjldgaard, ca. 9 Tdr. Htr., Hjldgaardhus; paa dens Mark nævnes 1683 den grønne Kende, Ulstoft og Stenbjerg. 1638 hørte derunder Holms Hussted, der 1661 kaldes Houlum Hussted.

Svendsgaard, ca. 6 Tdr. Htr., hed 1526 og 1683 Svendsens Gaard.

Sønder Lyngholm, et Hus.

Store Vestergaard, 5½ Tdr. Htr., Lille Vestergaard, 6 Tdr. Htr., Nørre Vestergaard, et Hus, Store Vestergaardshus. 1683 nævnes Store Vestergaard som en Helgaard og Lille Vestergaard som 2 Halvgaarde; paa den førstes Mark laa Kramstoft.

Blogsgaard, ca. 8 Tdr. Htr., Lille Blogsgaard, et Hus, Blogsgaardhuse, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder. Den nævnes „Bløksgaard“ 1539. Navnet udtales Blømsgaard.

Hundemose, et Hus, Parcel af Blogsgaard.

Præbensgaard, ca. 8 Tdr. Htr., Præbensgaardhuse, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder, derunder hørte et Hus, kaldet Bugensbol; paa

Marken nævnes Hummelkjær, Ulstoft, Lundhøj. Navnet udtales Prævensgaard.

Bækhus, nu 2 Huse, tidligere var der et til, der er lagt under Svendsgaard.

Stovsgaard, Parcel af Prævensgaard.

Maribol Fattiggård, ogsaa kaldet Nygaard, derunder er i sin Tid lagt Gaarden Bindsbol, der nævnes i Matriklen 1683, og en Parcel af Wintersgaard. Paa Bindsbols Mark nævnes 1683 Agre „østen den graa Sten“.

Pigsborg (udtales Pigsborre), 5 Tdr. Htr., kaldes 1683 Pefsborg og var da et Bol, noget af Marken hed Skivlandsagre. Under den er lagt

Westerdal, der var et Bol 1596 og 1683; 1766 nævnes Store og Lille Westerdal.

Lisomkjær, 6 Tdr. Htr., nævnes 1587, men fejlskrevet Misumkjær.

Bjerg, 4 Tdr. Htr., var 1683 1 Gaard; paa Marken nævnes Lysenborgstoft. 1596 kaldes den „paa Bjerg“.

Nymølle, Vejrmølle.

Fabjerg Kirke, se nedenfor.

Fruerbol, en Gaard, var 1683 et Bol, der tilhørte Kirken. Om det siges 1766, at det tidligere havde været ene om at gøre Kørsel til Kirken, naar denne var under Reparation, hvilket nu var fordelt paa alle Sognesfolkene.

Nørredal, 1 Gaard, Parcel fra Fabjergdal og Bjerg.

Sønder Engelund, 5½ Tdr. Hftr., Nørre Engelund, 4 Tdr. Hftr., Nørre Engelundshuse. Engelund var 1683 1 Gaard med 2 Bønder og 2 Huse, Alshus og Høbehuset. I Indberetning 1638 siges, at Engelund tilforn var en Herregaard, men nu besiddes af Bønder. Den ejedes af Margrete Friis, Datter af Iver Friis til Haraldskjær, der 1573 giftede sig med Didrik Høiden, der nævnes som død 1596. Hun døde 1613. Hun havde Kets-trætter om Stjernborg i Tørring Sogn. Hendes Datter Sofie var gift med Oluf Munk til Kvistrup¹⁴). Margrete Friises Farfaders Broder var Sorgen Friis, den sidste katolske Biskop i Viborg, som 1542 havde Trætte med den ældre Oluf Munk om Engelund, Ugergaard og Lømborg Mølle, men da var Engelund næppe Herregaard.

Tinggaard Huse. Tinggaard var 1683 en Halvgaard, men er lagt sammen med Ugergaard.

Balletoft, 1 Gaard, var 1683 et Bol.

Ugergaard, ca. 8 Tdr. Hftr., var 1683 ½ Gaard. Chr. Sten til Strandbygaard pantsatte 1502 Ugergaard til Vestervig Kloster¹⁵).

1815 blev Tinggaard lagt sammen med Ugergaard, imod at Ejeren, Peder Ugergaard, opførte 2 Huse, hvert med 3 Tdr. Land, der altid skulde være forsynede med Beboere.

Kottesgaard, 4 Tdr. Hftr., var 1683 en Gaard, der hed Kottesgaard; derunder hørte Drvejlehus, der er til endnu.

Norre Børring, Mel Børring, 4 Tdr. Hftr., Sønder Børringhus, Norre Børringhus, Mel Børringhus, Vester Børring, 1 Hus. 1574 nævnes en af disse Gaarde som „Store Børdum“. Norre, Sønder og Mel Børring nævnes 1683; Sønder Børring er lagt under Savmandsgaard.

Savmandsgaard, 10 Tdr. Hftr. Under den er lagt Brokkensgaard, af hvilken den halve Del var øde 1683; paa Marken laa Deggerhøj; den nævnes ogsaa 1766; under Savmandsgaard er ogsaa lagt Sønder Børring. Savmandsgaard nævnes hverken i Matriklen 1683 eller 1766, men en Anders Savmand døde 1760. Savmand er en gammel Benaevnelse paa en Tømmermand.

I Sognets sydlige Del:

Unnerhede, et Hus, Hollandshus.

Fabjergdal, 4 Tdr. Hftr., Fabjergdalhus, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

Hvirveltoft, 1½ Tdr. Hftr., Hvirveltoft-hus, var 1683 et Bol, jynes 1596 at have heddet Hvirveltud eller Hvirvelhoved.

Kottrup, 1 Gaard, hed 1683 Katrup og var et Bol. 1482 pantsatte Fru Benedikte Jensdatter Stensfeldts Esterleverste (se under Rotholm) til sin Søn Jes Sten i Vejlinggaard sin Gaard Kaptrop med et Byggested, kaldet Lamberts Hussted, og et Møllested, Lamberts Møllested¹⁶).

Brunshede, kaldes mest alene Heden (e Hee), var 1683 et Bol, der hed Brunshus og laa paa

Heden. 1634 afstod Mogens Sehested til Kronen et Værsted kaldet Brunhuset, det lagdes under Gudum Kloster. 1444 nævnes et øde Gaardsted, kaldet Bruns Hussted¹⁷).

Sønderby, 1 Gaard, der er købt af Staten til Skovdyrkning, var 1683 en Gaard, men var i Middelalderen flere. Saaledes skødede Peder Krabbe 1129 til S. Hans Kloster i Viborg en Mølle i Sønderby, kaldes Fabjerg Mølle, en bygget Gaard liggende hos Møllen i Sønderby og 5 øde Gaardsteder i samme By; disse 5 øde Gaarde ere aldrig siden bleve opførte og deres Mark er groet i Hede. 1461 toges Tingsvidne, at de havde ligget til een Gaard¹⁸).

Vestermølle hørte oprindeligt under en Gaard i Sønderby, og kaldtes Fabjerg Mølle, saaledes allerede 1420. Møllen er nedlagt efter en Ildbrand og folgt til Staten.

Østermølle, ogsaa kaldet Neb's Mølle, nedlagt som Mølle, skreves 1683 Ripper eller Nyppis Mølle; 1505 omtales et Pantebrev paa Nyppis Møllested med Dam og Damsbund¹⁹). Den maa have Navn efter en Møller ligesom Neb's Mølle i Ribe. 1686 folgte Niels Raas til Bækmark Nib's Mølle til Birgitte Pedersdatter, Enke efter Præsten Lavrids Gregerfen i Vandborg²⁰). Under denne Mølle er lagt Røgesbol, der nævnes 1683 og 1766.

Sande, et Hus, der nævnes 1766.

1683 nævnes et Bol Bildingborg, der synes at have ligget mellem Savmandsgaard og Ugergaard.

Ubekendt er nu Navrøbol, der synes at have ligget i samme Egn, den var en Halvgaard 1683 og var endnu til 1766. 1683 nævnes Avnsborg, der da var et Bol og et Hus, var ogsaa til 1766.

Fabjerg Kirke.

Kirken, af romanst Bygningsstil, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenkvadre og har oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som stode i Forbindelse med hinanden ved en halvbrund Triumfbue, vare dækkede med Bjælkeloft og Vhset modtog de gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf flere endnu kunne ses trods Tilmuringen. Af Skibets tvende Døre, der begge have retvinklet Karm-snit og aflange firkantede Overliggere, er den nordre bevaret, medens den søndre er blindet. Hele den oprindelige Bygning hviler paa en Dobbeltsoffel. Som det synes, i en sildig papistisk Tid har man til Skibets vestre Del søjet et hovedsagelig af store røde Tegl i Munteliste muret Taarn, hvis nederste Del dækkedes med en Krødhvælving og fattes i Forbindelse med selve Kirken ved en Bueaabning. Vistnok fra samme Tid hidrører Korets Hvælving, samt et Baabehus, som er knyttet til Skibets Nordside. Senere hen har man udvidet Triumfbuen, indsat store, klodsede Vinduer, ombygget Taarnets øverste Parti, samt delvis ommuret Kampestensvæggene.

Altertavlen er et meget smagløst Arbejde, hvor- til der er anvendt Brudstykker af Renaissancesnit- værk. Midtpartiet indtages af en slet, oliemalet Fremstilling af Kristus, der velsigner Brødet og Vinen. Altertalfen er ifølge Indskriften fra 1637. De anselige malmstøbte Alterstager ere næppe ældre end Maren omkring den 17de Aarhundredes Midte. Døbefonten, der utvivlsomt er Kirkens oprindelige, er udhugget af Kamp og har en firkløverformet Numme. Prædikestolen er et tarveligt Snitværks- arbejde fra Renaissanceperioden. Tilvenstre for Kor- buen hænger et slet udfaaet Krucifix fra den jensejste papistiske Tid. Kloffen har følgende, med gotiske Bogstaver udført Indskrift: anno domini tusin fem hundre iiii. ihesus nazarenus rex iudorum. hielp maria sanctus gereanis. amen. (a)lpha. et o deus et homo. o. rex glorie. veni cvm. pace. then. thid. vor. per. lassen. oc cre- stiern perssen kirkiveri.

Om Kirkens Opbyggelse havde man midt i det 18. Aarhundrede følgende Sagn, der aabenbart er fremstaaet forat forklare Navnet Fabjerg og næppe har mindste Grund: „Tvende Søstre af Adel skal ved Kristendommens Optomst have boet der og da den ene antog den kristelige Religion, skal hun have foretaget sig at bygge en Kirke, men den anden, der ej vilde lade sig omvende, foretog sig at oprette et Bjerg eller stor Høj, som ligger vesten for Kirken, og som Kirken blev bygget jørend Bjerget, saa siger gemene Mand, at Kirken deraf er kaldet Forbjerg,

det er: færdig før Vjerget". Noget i dette Sagn er af ældre Oprindelse, thi i Indberetningen 1638 findes: „Kirken siges af gamle Folk at skulle være bygget af en Jomfru af de Frisers Stamme.“ Man har her tænkt paa Friserne paa Engelund. Et Pulpitur i Kirkens vestre Ende nævnes 1766 som betostet af Præsten Jørgen Lachmann.

1494 bevilgede Biskop Hartvig i Ribe Gudum Kloster at indsætte Præster i Fabjerg Sogn²).

Keser Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Gudum Sogn og paa en kort Strækning til Vinjorden, mod Dit til Humlum S., mod Syd til Kilen, Olby S. og Fosving S., mod Vest til Gudum S. Kirkens Afstand fra Struer Station er $\frac{3}{4}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 4265 Tdr. Land, Hartkornet 173 Tdr. Kesertjær, der gennemstrømmes af Dyndaa eller Kesertjær Aa, deler Sognet paa langs i 2 Højdedrag. Den sydlige Del har Fald mod Kilen. 1 Andelsmejeri fælles med Humlum Sogn. 2 Stoler. I Alt i Sognet 44 Gaarde og 100 Huse, deraf ca. 35 jordløse, med 751 Indbyggere (1880: 696, 1860: 615, 1840: 510, 1801: 423).

Navnet Keser forekommer ogsaa som 2 Sogne i Salling, i Kesendal i Hids Herred og Keserfeld

(der er et nyt Navn) i Vysgaard Herred. I Prof. D. Røghs Afh. om Trondhjemste Gaardnavne²²) gøres opmærksom paa et Elvenavn Reisa. Wort Resen ligger lige ved Rilen, Resen i Hindborg Herred ved Skive Fjord, Resen i Fjends Herred ved Karup Aa, Resendal ved Guden Aa. Endelsen -en er vin, Græsmark, (den norske By Bergen hed saaledes Björquin), der ofte føjes til Vandets Navne, og Reje, der svarer til det norske Reisa, er et ældgammelt Navn paa Rilen. En stor Mængde Stednavne stamme fra nu tabte Bencæbnelser paa Bandede, og det er selvfølgelig vanskeligt at fremdrage disse Navne, der hidrøre fra en meget fjern Tid, men dog for en Del ere bevarede i Norge, hvis gamle Sprog stod paa et Standpunkt, der var mange hundrede Aar ældre end det danske Sprog, der tidlig blev afflidt paa Grund af Betoningen.

På Grabhøje findes 117 foruden 36 overpløjede. De højest liggende ere de 5 Mahøje imod Nordvest, de to Skaarhøje eller Bavnhøje paa Toftum Bante ud mod Fjorden, 4 Brændhøje og Trehøje østligst i Heden, ud mod Rilen; den ene af disse sidste er den største og en af de bedst bevarede i Sognet. Syd for Rikkenborg ligger Fanghøj, hvor der siges at være foregaaet en Henrettelse, men det er sagtens et Udsagn, der er fremkommet for at forklare Navnet. Paa Orgaards Mark ligge 12, mest smaa, hvoraf en er langagtig, paa Kolborg Mark 5, hvoraf den ene smuk og vel bevaret, paa Marslund Mark 10, af hvilke 7 ere overpløjede. Ved lille Ulebæk findes

12 smaa Høje og noget til Sydvest derfor 3 Kobbelhøje; imellem de sidste og de 12 smaa Høje findes en Mængde lave hensunkne Indhegninger, mest firkantede af Form. Disse Indhegninger træffes ofte, men det er tydeligt, at de ikke ere Oldtidslevninger, men Borsdiger, som de jomne Steder kaldes, idet man i Lø af dem dyrkede Bors, der endnu i forrige Aarhundrede brugtes til Bl. 1638 kaldes nogle Høje sydvest for Kirken Brammelhøje. Ved Udgravning af Rytterhøj paa Lille Humlum Mark fandt man for 4—5 Aar siden en Mængde Menneskeben og imellem nogle flade Sten 2—3 hele Skeletter, som ved Berøring faldt fra hinanden. Her var mindst begravet 8—10 Personer, og det saas paa Tænderne, at det var unge Folk. Paa Kvolsgaardhus Mark er der flere Steder truffet Stenbro af almindelige Sten og derimellem flere Steder forkullede Træstumper. Saadanne Pletter ere 4—5 Alen brede og noget længere, og naar Stenene vare optagne, avledes der bedre Korn paa disse Steder end paa den omliggende Jord.

En snever Kløft i Loftum Bakker kaldes Røverstuen, hvortil der knytter sig de sædvanlige Sagn om Røvere og de Rigdomme, der fandtes i deres Hule. Paa Heden ved Mø er der et rundt Hul i Jorden af omtrent 7 Alens Dybde, der kaldes Taterhullet og hvor Taterne skulle have boet. Fra Resen Præstegaard stammer Familien Resen, som det nedenfor ses. Ogsaa den i forrige Aarhundrede bekendte Maler Erik Pauelsen er født der i Sognet²³).

I Sognets nordlige Del findes:

Toftum, ca. 9 Tdr. Hfr., Vester Toftum, 4 Tdr. Hfr., Mel Toftumhusc, Vester-Toftumhus; Toftum var 1683 3 halve Gaarde; paa deres Marker nævnes da Vedetoft, Kringeltoft, Bommerffjel.

Væde, Hus, Parcel af Toftum, udtales Vær, altsaa oprindelig Væte, og bethder vel Somærte.

Nørre Rokholm, 4½ Tdr. Hfr., Sønder Rokholm, Nørre Rokholmhusc, Rokholmhus. Rokholm har i sin Tid været en Herregaard. 1467 blev det taget Tingsvidne af Gudum Birketing, at hverken Peder Krabbe eller nogen anden, der havde boet paa Rokholm, havde givet Laft og Kære paa en Jord paa Gammeltoft paa Skodborg Mark, førend nu Ejler Jul gav Kære derpaa, og samme Jord havde ligget til Skodborg ulastet og ukæret i 60 Aar. Samme Peder Krabbe skødede 1429 med sin Hustrus Aaad til St. Hans Kloster i Viborg Fabjerg Mølle i Sønderby og en bygget Gaard ved Møllen samt 5 øde Gaardsteder i Sønderby. Han skødede videre 1444 samme Kloster et øde Gaardsted i Fabjerg Sogn, kaldet Bruns Hussted²⁴).

1462 døder og magtesløs gør Christiern Sten af Bækmark de Breve, han eller hans Moder have paa Sønderby og Fabjerg Mølle, og Fru Bodil Mogensdatter, Fru Benedicte Jensdatter og Christiern Sten vedkendte sig ved et andet Brev, at de havde Sønderby og Fabjerg Mølle af Klosteret for Afgift, ligesom sidstnævnte fik Livsbrev derpaa. Disse vare

altsaa Peder Krabbes Arvinger. 1471 udtædtes et Landstingsvidne, at det aldrig var hørt eller spurgt, „at de af Vosborg have nogen Tid været paa forskrevne Landsting og gjort Advarsel, at de vilde gøre Sandemands Tog paa forskrevne Mark,“ som her kaldes Søndermark²⁵).

Christiern Stenfeldt havde 1458 sluttet et Forlig med Fru Ingeborg af Vosborg og Klaus Bodebust, hvorved han fik overdraget 5 Gaardes Eje, og vi fejle næppe i, at disse netop ere de 5 øde Gaarde i Sønderby²⁶). Han købte 1446 en Gaard i Vinum i Vøg Herred og maa være død før 1462²⁷). Han var gift med ovennævnte Bendit Jensdatter, der 1471 var Medlem af Præstegildet i Ribe og 1476 paa Skodborg Herredsting tilstod, at hun havde givet sine Sønner Christiern og Jes Sten al sin Rettighed i Flynder og Lomborg Møller og Gods til 25 Orte Korn i Skyld, og at hun til sine Sønners Behov for 200 Mark havde pantsat Gjetterup Gaard og andet af sit Arvegods i Thy, medens hendes Svigersøn Ejler Sul ikke havde faaet Gods eller Penge paa sin Husstrus Vegne. 1491 pantsatte hun 4 Gaarde til Jens Spend til Rammegaard. 1471 havde hun en Gaard Raabjerg i Len af Vestervig Kloster²⁸). Til sin Søn Jes Sten af Vederlanggaard (Vejlinggaard) pantsatte hun 1482 for 100 rindske Gylben Matrup Gaard i Fabjerg Sogn og et Byggested, kaldet Lamberts Hussted og Lamberts Mølle og en Gaard paa Langburg Stol. Jes Sten og hans

Arvinger skulde beholde dette Gods i 80 Aar. Hendes Søn Christiern Sten havde Bækmark i Len af Ribe Bispestol og var gift med Johanne Suel. Det er denne Christiern Sten, der 1462 affluttede hans da afdøde Faders Strid med Gudum Kloster ved at tage de omstridte Ejendomme i Len. Ejerne af Kofholm vare saaledes:

Peder Krabbe 1429. 1441.

Christiern Stenfeldt 1458.

Ejler Suel 1467. Han tog 1492 Lavhævd paa en Gaard i Rastbjerg i Ferring Sogn. Han er død før 1499, da hans Enke Kirstine „Stensdatter“ af Kofholm bortstødede en Gaard vesten Engelund i Fabjerg Sogn til Vestervig Kloster. 1510 solgte Kirstine Steensfeldts Datter, Ejler Suels Efterleverste i Kofholm, for 400 Mark til Niels Klemensen Lindtorp Gaard og en Gaard i Birkind, hvilke Gaarde hendes kære Moder „Hustru“ Benedicth skødede og oplod hendes kære Husbonde Ejler Suel²⁹).

Uf Ejler Suels Børn mærkes her Markvard Suel, der efter Chr. Sten var forlenet med Bækmark og var gift med Anne Wiffert, og som formentlig ogsaa ejede Kofholm. 1468 udstædtes et fgl. Brev, at da Markvard Suel om Sommeren havde været i Kongens og Rigets Tjeneste, gjorde Christiern Sten i Bækmark (hans Morbroder) Lavhævd paa Jord i Skodborg Herred norden Arnehoje og det Dige, der løb derfra ned til „Midie“ og Arne Hussted, hvilken Lavhævd skulde være magtesløs, og

det forbødes at trætte paa hans og hans Medarvingers Gods, medens han var i Kongens og Rigets Tjeneste³⁰).

Rokholm tilhørte 1531 hans Søn Bertel Suel. Han havde fra 1537 Bækmark i Forlening efter sin Moder indtil sin Død 1545. Hans Hustru Johanne var Datter af Ove Stram. Hun overlevede ham og deres eneste Søn og giftede sig med Jens Grøn. Jens Grøn nævnes til Rokholm 1546 og 1551. 1560 skrives han til Ulsund. Han levede endnu 1582, men 1584 nævnes hans Arvinger. Hans og Johanne Strams Søn Iver Grøn ejede Hvidbjerggaard paa Mors og døde 1591 som sidste Mand af Slægten³¹).

Rokholm synes derefter at være kommen til Hartvig Stram til Dejbjerglund, der var Johanne Strams Broder, og hans Datter Mette Stram til Rokholm giftede sig med Peder Stram (Fasti) til Volbjerg og Strandbjerggaard³²). Hun døde først, hvorfor Rokholm tilfaldt hendes Brødre Jakob Stram til Fruergaard, Anders Stram til Dejbjerglund og hendes Svoger Christen Krag til Glumstrup, der dog gav hendes Mand Livsbrev paa „det ringe Gods“, hun havde haft; Peder Stram døde 1613³³).

1638 figes i Indberetning til D. Worm, at Rokholm tilforn har været en Herregaard, men nu bejiddes af en Bonde. 1678 fik Bertel Nielsen i Rokholm Tingsvidne, „at han bor udi en stor forstyldet Gaard og skatter og holder Soldatshold af

24 Tdr. Hrtk., saa han i disse besværlige Tider er kommen meget til Nøtters, saa det falder ham tungt og besværligt Gaarden at bruge og Kontributionerne at udrede." Bertel Nielsen har dog ikke ejet Gaarden helt, thi paa Herredstinget er læst et Skøde af 12 Okt. 1685, hvorved Anders Sandbergs Enke Fru Ingeborg Krabbe støder sin Del i Kotholm til velædle og velb. Jens Simonsen til Sødal. 1697 tilhørte Kotholm Knud Lang i Lemvig, der paastod, at den endnu var en Herregaard (se S. 23).

Engholmhus.

Kjærgaardsfig, 1 Gaard, 1683 en Fjerdedelsgaard.

Nygaard, Parcel af Sønder Kotholm.

Overgaard, Parcel af Sønder Kotholm.

Mattrup, 6 Tdr. Htr., 1683 en Halvgaard; paa Marken nævnes 1683 Galebjerg, Trindbjerg og Blegbjerg. Mon dens Navn ikke oprindelig skulde have været Maktorp efter det paa den anden Side af Kæret beliggende Makholm? Under Mattrup er lagt en Trediedelsgaard, Budsgaard, der nævnes 1683.

Søndergaard, Parcel af Mattrup.

Hyltøft, 1 Gaard, kaldes 1683 et jordløst Hus under Præstegaarden.

Pilgaard, ca. 4 Tdr. Htr., nævnes 1596. 1683 var det en Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes Kingelbakke, Maridal, Grødslev, Steglshøjsagre.

Bonnefig, 1 Gaard, Bonnefighus, Parceller af Bilgaard.

Nesen Præstegaard. Parceller af denne ere Husene Begravhus, Dalgaardhus, Resentjærhus, Kjærgaard, Kjærgaardhus. 1690 beretter Præsten, at 1686 nedblæste Loden, 1687 Stalden og Jæghuset, 1688 afbrændte næsten hele Salshuset.

Nørre Matholm, 4½ Tdr. Htr., Mel Matholm, 4 Tdr. Htr., Sønder Matholm, en Gaard, Matholmhus, en Gaard, Matholm Mølle, Nørre Matholmhus, Øster Matholm, 1 Hus. Matholm var 1596 en Selvejergaard, men 1683 3 halve Gaarde og 1 jordløst Hus.

Skovdal, 1 Hus, Parcel af Sønder Matholm.

Bæk, 5 Tdr. Htr., var 1683 en Helgaard med 2 Bønder.

Østerbæk, 1 Gaard, Parcel af Bæk.

Kanbjerg (udtales med langt a), 1 Hus.

Store Hedegaard, 5 Tdr. Htr., Hedegaardslund, 1 Hus, Store Hedegaardshus. 1587 var det en Selvejergaard, hvis Herlighed af Krouen blev overdraget til Ludvig Munk til Kvistrup. 1648 kaldes det en Helgaard, 1683 en Halvgaard.

Sand, 1 Hus.

I Sognets sydlige Del:

Dalgaard, 4½ Tdr. Htr.; 1683 nævnes paa dens Mark Ormdal og Brammelhøj.

Havgaard, Havgaardhuse; 1683 nævnes en Mark Kjellingtoft.

Damgaard, 3½ Tdr. Htr.

Bjergegaard, 1 Gaard, Bjergegaardhus.
Kom 1638 fra Kronen til Rabbel. 1683 laa dens
og Damgaards Forder i Fællesskab; af Marker
nævnes da Tryldtoft og Mangtoft.

Hede, 1 Gaard; derfra og fra Dalgaard er
udskilt Gaarden Hedemarkhus.

Husene Mosevang og Degntoft, Parceller
af Hede, og Kjerhale.

Mel Hede, 1 Gaard, derunder er lagt Rør
og Sønder Hede. Deraf Parcel Huset Sønder
Hedemarkt.

Multofthus.

Langergaard, 4 Tdr. Htr., Langergaard-
huse. Gaarden skrives i ældre Tider ogsaa Langer-
gaard. 1514 blev den af Mittel Krag til Flynder-
gaard pantsat til Niels Klemensen, og tilhørte 1552
Fru Elline Gøye til Klavsholm. Da kaldtes den
ogsaa Lungvadgaard; Broen over Ræret norden for
hedder endnu Langvadbro. 1545 var der ført
Trætte mellem Hr. Christen Krabbes Børn i Husby
og Sorgen Friis til Krastrup om Ejendomsretten
til Gaarden, Møllen og 4 Gaarde i Resen; disse
Børns Børge var Niels Krag til Kjellingbjerg.
Jens Juel til Kjeldgaard afstod 1632 Gaarden,
Møllen og 2 Boliger ved Ravn Ellerbæk til Kronen,
der igen 1640 skødede dem til Erik Krabbe til
Strandbjerggaard. 1683 var Møllen øde, og hvor
Dammen havde været, var et Morads begroet med
fmaa „Slyer“, men der var dog endnu et brøstfældigt

Møllehus, 2 smaa gamle Møllestene og et forfaldet Knaghjul. En af Markerne hed Kramsboltoft. Det maa derefter antages, at her havde ligget Kramshusted og Enke Husted, om hvilke der 1487 toges Tingsvidne, at de i 40 Aar havde hørt under Gudum Kloster³⁴).

Tolsebjerghus.

Ejthave, 1 Gaard, var 1683 $\frac{1}{4}$ Bol.

Marsslund (udtales Maslund), 4 Tdr. Htr., Fattiggaard, Marsslundhus. Nævnes 1578.

Rotborg, 4 Tdr. Htr., Rotborghus, var 1683 en Halvgaard. 1805 bleve Hovedparcellerne af den og en anden Gaard, Dusdeje (1683 et Bol), sammenlagte til den nuværende Gaard.

Kavnshus, Parcel af Dusdeje.

Højbjerghus, Lavlund og Degneboligen, Parceller af Rotborg.

Bæthuse, Parceller af Bæt og Store Hedehuse.

Katfighus, ogsaa kaldet Rotborghus, 1683 et Hus paa Store Hedegaards Hede, er nu en Samling Huse, hvoraf 1 hedder Aldershvile. Katfig er, som saa mangfoldige Navne paa Kat, vistnok oprindelig Kartfig, idet Kart i norske og svenske Dialekter betyder en knudret, tuet eller stenet Overflade.

Nørre Villehumlum, 4 Tdr. Htr., Vester Villehumlum, 4 Tdr. Htr., Sønder Villehumlum, $3\frac{1}{2}$ Tdr. Htr., Villehumlumhuse; her var ogsaa 3 Gaarde 1683, en af Markerne hed Sallingbotoft.

Vestergaard, Parcel af Sønder Villehumlum.

Knarbjerghus, Parcel af den for længe siden nedlagte Gaard Knarbjerg, der 1683 var en Hølggaard; en af dens Marker hed da Ryttersgrav; den var ogsaa en Gaard 1587, men Markerne ere lagte ind under Villehumlum.

Mø, en Gaard, kaldes 1683 et Hus.

Dalhus, Parcel af det nedlagte Marsdalshus, hvis Forder ere lagte under Vejbjerggaard.

Husene Skjeltjærhus, Spegborg.

Frisenborg, 1 Gaard.

Store Ellebæk, 1 Gaard, Lille Ellebæk, 1 Hus, Ellebækhus; 1632 laa Store og Lille Ellebæk paa Langergaard's Mark. Tidligere skrevs Ellerbæk.

Kesenby, 1 Gaard, 3½ Tdr. Hfr., tidligere flere Gaarde.

Da i Begyndelsen af forrige Aarhundrede en Del af Egnen var udlagt til Ryttergods og der var Excerplads ved Kesen Kirke, klagedes der 1728 over det Uvæsen, der blev drevet i Kroen, hvor der var ulovlig Brændevinsudstækning om Søndagen til Soldater, og Sognefolkene kom drukne i Kirken uagtet Præstens Formaning. Den tidligere Kromand var bleven drevet af Sognet „for Ekarnagtigheds Skyld.“ Nu er Kroen nedlagt, men tidligere havde den Betydning, da den laa ved Landvejen mellem Hølstebro og Thj.

Kesenborg, 11 Tdr. Hfr. Den tilhørte i forrige Aarhundrede den ældre Præst Rosenbergs, der boede her og vel paa en Maade opkaldte den

efter sig, og efter ham hans Søn og Efterfølger. I Drejers Beskrivelse siges 1795, at Gaarden er bygget „af megen Smag og god Indretning“ og havde en Have med Kirsebærtræer, Jordbær, Blomster og Urter; da boede den yngre Pastor Rosenberg her, men Gaarden var da mindre end nu, thi det var først 1808, at Ejeren fik Tilladelse til at sammenlægge 2 Gaarde i Nesen Sogn, imod at 2 opførte Huse bestandig skulde vedligeholdes med Beboere og Forder. Det siges, at den nedlagte Gaard hed Volbers Gaard, og Manden deri var bleven forgivet af sin Kone.

Tofthus, Nesenborghus, Højlund, Wase-toft ere Parceller af Nesenborg.

Østerstgaard, 5 Tdr. Htr. (udtales Østersgaard, hvoraf Tilnavnet Østers), er den østerste Gaard i Nesen.

Nesen Kirke, se nedenfor.

Rikkenborg, 1 Gaard, har Navn af den vide Udsigt. Navnet er vel fra forrige Aarhundrede, men betyder ellers en Altan.

Rvolsgaardhus, Parcel af Rikkenborg.

Ravbjerghus, Parcel af Rvolsgaardhus.

Drosvad, 1 Gaard, Drosvadhus, kaldes 1633 Drosvad og var da et Bol, men 1683 kaldes det Droje og saaledes udtales det endnu.

Ørgaard, ca. 5 Tdr. Htr., nævnes 1638.

Svartholftoft, Hus.

1476 nævnes i Sognet en øde Gaards Eje, kaldet Hords Jord eller Hordsons Hussted.

Nesjen Kirke.

Kirken, af romansk Bygningsstil, har udelukkende været opført af omhyggeligt tilhugne Kampstenskvadre og oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Øst lige affluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som staa i Forbindelse med hinanden ved en halv-rund Triumfbue med profilerede Kragbaand, dækkedes med Bjækelofter, og Lyset modtog de gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf et endnu kan skimtes indvendig paa Korets Nordside. Af Dørene er den nordre fuldt bevaret, medens den søndre kun tildels kan følges i Omrids. De have begge retvinklede Karmnit og dækkedes med aflang-firkantede Overliggere. Hele Bygningen hvilede paa en Dobbeltsokkel. — I en sildig papiristid synes det, at Skibet er blevet forfortet en Del i Vest, hvorefter man føjede et Taarn til det. Taarnet er imidlertid forlængst nedbrudt, og kun den Bueaabning, hvorved det stod i Forbindelse med Skibet, kan endnu ses som en Blinding paa dettes Gavl. Bistnok fra samme Tid hidrører Korets Krydshvælving, samt et lille Vaabenhus, som er knyttet til Skibets Nordside. I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede har Jens Wandborg til Kongensgaard ladet bygge et Gravkapel til Skibets søndre Side, men dette er omkring 1850 blevet affortet betydeligt mod Syd og Kysterne, som fandtes i det, nedgravede paa Kirkegaardens nordvestre Del. I 1792 har den daværende Sognepræst for Humlum og Nesjen,

Christian Rosenberg og Hustru Gertrude Marie Knakkegaard til Skibets vestre Gavl ladet bygge et smalt Taarn eller maaste rettere en muret spirdækket Klokkestapel, hvis hele Forside er aaben. Tid efter anden ere Kirkens Ydervægge for største Delen ommurede og tre Overdele fra de smaa oprindelige Vinduer indsatte forskellige Steder. I Kirkens Sydside er indsat store klodsede Vinduer. Korets Epidsgavl er ombygget med Tegl.

Altertavlen, der næppe er ældre end det 17de Aarhundredes anden Halvdel, er et tarveligt, men vel vedligeholdt Renaissancearbejde. Midtpartiet indtages af en daarligt udført Kristusfigur, som er malet for saa far siden af en Hr. Hansjed. Altarfalken har hverken Aarstal eller Navn, men ifølge Formen synes den at tilhøre den nyere Tid. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige, men den er uden Interesse fra Formens Side. Prædikestolen er et meget tarveligt, fra Begyndelsen af indeværende Aarhundrede hidrørende Arbejde. I den søndre Udbygning er henstillet et i Eggetræ udskåret Krucifix, som maa antages at tilhøre den seneste katolske Tid. Figuren er ualmindelig dygtigt skaaren; selve Korset nyt. Klokkeren har hverken Aarstal eller Indskrift og efter Formen at dømme tilhører den den nyere Tid.

I den søndre Tilbygning's sydøstlige Hjørne er indmuret en Gravsten over Præsten Poul Hansen. Af Stenens Indskrift, der tildels er skjult af Muren og Stolestaderne, kan læses: Natus erat anno

Jesu Christi 1532, patre Domino Johanne Andreae F. Vedlejo, qui præerat eidem officio ab Anno 1513 ad 1560.

Det nedbrudte Kirketaarn havde den Mærkelighed, at det var rundt³⁵). I saa Fald maa det have været meget gammelt, da de runde Taarne i Middelalderen vare Forsvarstaarne.

Præster.

Hans Andersen Bedel 1513—60. Han og hans Arvinger fik 1545 tgl. Bevilling paa at beholde Dalgaard, Stabeldal og et Bol i Ulstrup i Naur Sogn for samme Landgilde, som de gav førend Grebens Fejde. Det er vel hans Hustrus Gods.

Bowl Hansen, Formandens Søn, 1560—1600, Fader til Biskop H. P. Resen.

Bertel Bowlsen 1600—40.

Godske Bertelsen 1640—75.

Christen Godskesen 1669—1701. Nævnte 4 Præster ere Sønder af deres Forgængere og have alle været deres Fædres Kapellaner. I 170 Aar gif Embedet saaledes i Arv fra Fader til Søn. Da Bowl Hansen er født 1532, maa Faderen antages at have været gift før dette Aar og Reformationen allerede indført 1531.

Peder Nyegaard 1701—19.

Anders Bertelsen Wolder 1719—55.

Hans Hansen Rosenbergs 1755—92.

Hans Christian Rosenbergs 1792—1812.

- Niels Christian Ullé 1812—29.
 Hans Christian Christensen 1829—34.
 Hans Buhl Steenberg 1834—43.
 Christen Rasmus Nagaard 1843—54.
 Karl Frederik Voigt 1854—65.
 Christian Johan Lodberg Krarup=Wilstrup
 1865—80.
 Peter Bartholin Jürgens 1880—91.
 Adolph Lauritz Hansen 1891.
-

Humlum Sogn.

Sognet grænser mod Vest til Kesen Sogn og er paa de andre Sider omgivet af Vinsfjorden; mod Nord ender det ved Oddejund i Grisetaa Odde eller Pinodde, mod Ost findes imod Venø Sund Udenæs, Gibel Næs og Klippen eller Askjær Odde, hvilken sidste Benævnelse dog næsten aldrig bruges; mod Syd ender Sognet i Struer Odde, der tilligemed en tilsvarende fra Olby Sogn fremkalder den Indsnevring af Kilen, der kaldtes Struer og gav Navn til Byen Struer. Kirkens Afstand fra Struer er $\frac{1}{2}$ Mil. Gennem Sognet gaar Jærnbanen fra Struer til Oddefund med Stationerne Humlum og Oddefund.

Sognets Fladeindhold er 2650 Tdr. Land, Hartkorn 137 $\frac{1}{2}$ Tdr. Forderne ere højtliggende.

2 Skoler. 1 Andelsmejeri. I alt i Sognet 115 Gaarde og Huse med 654 Indbyggere (1880: 496, 1860: 400, 1840: 344, 1801: 303).

I Navnet Humlum er Endelsen hem, Hjem, hvilket i Oldtiden betydede et større Distrikt. Forstavelsen foran Endelsen um er sikkert altid en Lokaltitet, aldrig et Personnavn, hvilket ellers let kunde findes, da vi i danske Oldsagn have en Kong Humle. Af lignende Stednavne findes i Sælland Humlebæk, paa Vangeland Humletved (nu Humble), i Thyland Hummelur, Hummelmade, i Sverig et Sogn Humbla, hvilket ligner den Form, som den danske Krønikeskriver Sven Aggesen i det 12. Aarh. gav vort Humlum, idet han siger, at Anud den Vælliges Flaade samlede i den Habbugt, der hed Humla (hvorom nærmere under Harboøre). Hvis det forholder sig rigtigt, at Vandet her hed Humla, kan man ligesaa godt tænke paa Bugten vesten for Humlum som Venø Sund og Bugten ved Struer, og da Limfjorden vesten for Humlum har en Mængde Stengrunde, der nu kaldes Rønner, er det sandsynligt, at Humle er det i norske Dialekter forekommende Humul, der betyder en Samling Smaasten. Humlum betyder altsaa Strækningen ved et med Stengrunde opfyldt Vand. Iøvrigt findes ved Ulvenæs en 20 Eder. Land med Grus og Smaasten.

Af Gravhøje findes 37 foruden 9 overpløjede. Paa den smalle Odde mod Nord findes en svag Dphøjning sønden for Binen, hvori man skal have fundet Spor af et Gravkammer, der kaldes Humles

Høj, men dette Navn er vistnok opstaaet i nyere Tider. Paa Bankerne norden for Baskidal og Kjærshøje ligge 5 Høje. Paa Store Kjærs Mark findes 4 Høje, af hvilke den største kaldes Kong Ottos Høj, et Navn, der er fremfaldt af den urigtige Afledning af Oddegrund efter den tydske Kejser Otto; Otto er ikke noget gammelt dansk Navn; iøvrigt kaldes Sundet Djuun, hvilket ikke er Oddegrund. Fra disse saakaldede Kjærshøje er en vid Udsigt. Paa Taggaards Mark ligger 5 mindre Høje i Række paa en Bante, ogsaa med vid Udsigt. Paa Store Lunds Mark vesten for Kirken ligger den største Høj, Vøjnshøj. Paa selve Kirkegaarden er rimeligvis ogsaa en Gravhøj; i dennes Top findes flere ældre Ligstene. Paa Sønderbak Mark østen for Kirken ligger paa en høj Bante Bavnshøj. Paa Brejnholt Mark findes de 3 Koulhøje, af hvilke den ene er udjevnet. Paa en Bante paa Strandbjerggaards Mark ligger Trehøje. Ved Bramstrup ligger Asmind Høj, der 1683 kaldes Asmundshøj. Paa Banken ud mod Nissum Bredning, navnlig norden for de 5 Høje ved Baskidal, ser Jorden ud som den var opgravet i Volde, gaaende fra Øst til Vest, men det er sandsynligvis kun Sandflugt.

J. N. Wilse beretter 1776, at ved Wejbjerggaard havde man udhulet en Høj, hvorpaa man havde sat en Vejrmølle, hvis Hjulværk ragede op over Højen, medens selve Mølleværket var inde i Højen, hvis Sider vare beklædt med muret Bindingsværk³⁶).

Præsten i Mejrup, Christen Christensen, udgav 1627 et Skrift, der hed Skriverkonst. Deri omtaler han, at „Gud har givet sin Brede tilfende med nogle underlige og ufendte Bogstaver, som han har skrevet paa begge Sider paa en Silb, som blev fangen udi Ottesund Aar 1614 den 4. Aprilis, hvilken Silb strax blev ført til Lensmanden, ærlig og velbyrdig og nu salig Preben Guldensjerne, som den strax lod afmale og mange Godtfolk tilstille. I lige Maade har jeg ogsaa med mange flere Godtfolk set og haft udi Hænde en anden Silb, fangen udi forskrevne Ottesund Aar 1618 den 18. Januarii, paa hvis Side stod denne røde Bogstav eller Tegn X As V og paa den venstre Side stod saaledes W.“

Han mener, at Gud derved lod tilkendegive, at Fiskeriet skulde blive øde, „som ogsaa paa det næste stet er.“ Herved sigter Forfatteren til Følgerne af Havets Gennembrud ved Harboøre i Vinteren 1623—24.

I Sognet findes:

Oddefund Station med Dampfærge til Thyholm.

Binen, 1 Gaard, tidligere Kro, opr. bygget paa Vejbjerggaards Mark. Den kaldes 1688 Oddefund Hus, men Navnet skriver sig fra utaalmodige Rejsende, der maatte vente paa Færgeren fra Thyholm. 6. Febr. 1688 fik Erik Madsen tgl. Bevilling paa at være Færgemand efter Willads Sørensen imellem Thyholm og Harslysel, og skulde være forpligtet til

altid at holde godt Fartøj og befordre de Rejsende for billig Betaling. I et Mandtal fra 1711 omtales: En fattig Mandsperson i Pinehuset ved Oddejund, som nu og da har lidt Øl og Brændevin fal for Rejsende, som rejse over Sundet. I J. N. Schandrups Poetiske Skrifter, der udkom 1728, omtales

En Bolig kaldet Pine,
der er og en paa Sallings Land,
hvor Folk kan sætte Skræne,
ja gæste der med Paf og Pit,
naar Vinden blæser for længe,
og Folk kan faa en liden Slif
for store danske Penge.

I Anledning af, at der folgtes Brændevin i Pinen, hvilket Lemvigerne mente var ulovligt, da Kroen ikke laa 2 Mile fra Lemvig, blev der 17. Juli 1710 optaget det Tingsvidne, at Vejen mellem Ottejund og Lemvig altid er holdt for 2 fulde Mil, naar man førte den nærmeste Vej ad Na Mølle og forbi Nissum Kirke, men om Vinterdage var denne Vej saa ond, at den ikke kunde køres, og man drog da sønder om ad Langvad, Skodborg og Fabjerg Kirke, hvilket var en Trediedel længere. I November maalttes den korteste Vej derpaa med en Pine paa 30 Alen og fandtes at være 31320 Alen.

Nørbak, 1 Gaard, Nørbakhus. Kaldes 1683 Bakkem og var da et Hus.

Vejbjerggaard, 9 Tdr. Høfr., se nedenfor, Vejbjerggaardhus.

Skov, 1 Gaard, derfra er et Hus parcelleret uden Navn. Skov var et Bol 1683 og siges nu at have heddet Tageskov; der findes ogsaa noget Egekrat her. Det er altsaa det Selvejerbol, Tagvadskov, der 1587 skødedes fra Kronen til Ludvig Munk til Kvistrup; derunder hørte en Eng i Sundskjær og en øde Jord kaldet Bassidal.

Gotttrup, ca. 4 Tdr. Hktr., var 1683 et Bol.

Kjær, 1 Gaard, Kjærhus. Kjær var 1683 et Bol, men kaldes 1547 en Gaard.

Taggaard, 5½ Tdr. Hktr. Den hed i ældre Tid og endnu 1766 Tagvad. Tagvad skødedes 1483 til Gudum Kloster fra Hans Oluffen i Trabjerggaard. 1485 erklærede et Sognevidne, at den Bæk, som gaar fra Tagvad Sted og op til Bassidal, er sandt Skæl mellem Tagvadgaard og det Bol, Dve Munge iboede, og at det Dige, som gaar fra Tagvad til Syenskjær (Sundskjær), var rette Enemærke til Tagvad, og udenfor Diget er Fælled til Tagvad og Drift til Besterby. 1577 blev der gjort Markskæl mellem Tagvad og Kjær, og begyndte det ved den Bæk mellem Kjær og Mørgaard ved den gamle Grøft og Digeende vesten Bækken, og den Jord mellem Kjærs Jord og Tagvads Jord var Fælledsdrift for begge „Bher“³⁷⁾ Tagvad maa have Navn af et Badested, hvori der grov „Tag“, det er: Ror; der er ogsaa en Eng, der hedder Rørkjær.

Mørgaard, 1 Gaard, Store Mørgaardhus, Lille Mørgaardhus, var 1688 en Gaard. Som det ses ovenfor, var der 1485 en Gaard Besterby i

Modfætning til Nørgaard. I Humlum Sogn ligesom flere andre Steder ses det tydeligt, at By betyder Gaard.

Over Bredalsgaard, 4½ Tdr. Hftr., Neder Bredalsgaard. Bredal var 1683 en Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes da: Dulsbjerg, Lærktoft, Brændemose, Briagre. 1574 blev Gaarden skødet fra Kronen til Chr. Juul til Ustrup.

Basjidal var 1683 et Hus og hørte 1587 under Skov.

Standerborg, et Hus, var 1683 et Bol.

Humlum Station.

Store Ørskov, 1 Gaard, Ørskovhus. Ørskov kaldes 1587 et Bol, da det blev overdraget Ludvig Munk til Kvistrup af Kronen.

Wilhelmsminde, Parcel af Ørskov.

Brunsgaard, Brunsgaardhus. Denne Gaard havde 1683 Jorden i Fællig sammen med Gade, Ryttersgaard og Vognsgaard. Endnu for 40 Aar siden kaldtes disse Gaarde som Følge deraf Grandelaget. Af Marker nævnes i Matriklen Tuskjeldagre, Holgadeagre, Hovagre, Vingagre, Løgenhøj, Kraghede.

Brunshaab, Hus, Parcel af Brunsgaard.

Gadegaard, 4 Tdr. Hftr., var 1683 en Gaard, paa dens Mark nævnes Ryttersagre, Bilagre.

Gade, et Hus, var 1683 et Bol, paa hvis Mark et Hus.

Ryttersgaard, ca. 3 Tdr. Hftr., Ryttersgaardshus, var 1683 et Bol, dertil et Hus, Wolborgs Hus.

Dubgaardsminde, et Hus, Parcel af Nyttersgaard.

Klostergaard, 1 Gaard, Vester Klostergaard, 1 Hus. 1683 nævnes paa dens Mark Tungsig, Bingerbakke, Borzmoze. Gaarden blev 1587 af Kronen overdraget til Ludvig Munk til Kvistrup.

Avnsbjerg, et Hus, nævnes ogsaa 1683.

Bramstrup, 4½ Tdr. Hfr., var 1683 en øde Gaard. 1574 blev den af Kronen afstaaet til Chr. Suel til Ustrup.

Bjerg, 1 Gaard, havde 1683 været øde i 16 Aar; paa Marken nævnes Alsbjerg Fald, Ulhøj.

Bognsgaard (udtales Bøngor), 4 Tdr. Hfr., var 1683 en Gaard med 2 Bønder.

Husene Smedsbalhus og Dalshus.

Humlum Skole, tidligere kaldet Skjægshus.

Kirkeby, 4 Tdr. Hfr., var 1587 en Selvejergaard, der ligesom Bjerg og Bognsgaard af Kronen blev overdraget til Ludvig Munk til Kvistrup.

Husene Kirkebyhus, Kroghede, Grøntoft, Halshus, Parceller af Kirkeby.

Øster Pallesgaard, 3½ Tdr. Hfr., Pallesgaardhuse. 1683 nævnes kun en Pallesgaard, der havde Jorden i Fællig med Bal. Pallesgaard blev 1574 af Kronen udlagt til Chr. Suel til Ustrup.

Humlum Kirke, se nedenfor.

Humlum Kro, Parcel af Brunsgaard.

Store Lund, 6 Tdr. Hftr., Store Lundhus, var 1683 en Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes Kraghede, Smedemose, Løjsmose.

Kirkehus, Parcel af Store Lund, deraf er igen Parcellen Skodhøjhus.

Sønderlund, kaldes 1683 Lille Lund og var en Bolig; paa Marken nævnes Lærtebjerg. 1587 kaldes Sønderlund en Gaard og svarede Afgift til Humlum Kirke.

Nørlund, Hus, Parcel af Sønderlund.

Sønderbak, 4½ Tdr. Hftr., Nørbak, 1 Hus, hed 1683 Bak eller Stidensig. Gaarden Stidensig blev tilligemed Store og Sønder Lund 1587 af Kronen overdraget Ludvig Munk til Kvistrup; den gav Afgift til Humlum Kirke.

Brejnholt, 14½ Tdr. Hftr., var 1683 en øde Halvgaard, der havde Jorden i Fællig med Stokkendal og Østerby; paa Marken nævnes Gabsbakke og Svelthøj. Nævnte Østerby er siden lagt sammen med Brejnholt 1579 blev Brejnholt af Kronen udlagt til Ludvig Munk til Kvistrup. Gaarden Østerby fik samme ligeledes 1587. Fra Brejnholt stammer den bekendte dygtige og ansete Familie Breinholt.

Stokkendal, 5 Tdr. Hftr., Stokkendalhus, blev 1587 af Kronen overdraget til Ludvig Munk til Kvistrup.

Sønder Ballegaard, 4½ Tdr. Hftr.

Lille Hedegaard, 5 Tdr. Hftr., Lille Hedegaardshuse, er Annepræstegaard.

Husene Anholt og Norgehus, Parceller af Lille Hedegaard.

Strandbjerggaard, 15½ Tdr. Hftr., se nedenfor.

Bremdal, 3 Tdr. Hftr., Parcel af Strandbjerggaard.

Strandbjerggaard.

Strandbjerggaard tilhørte ligesom saa mange andre Gaarde her i Egnen Ribe Bispestol, men det er ubekendt, hvorledes den er kommen dertil. Aar 1573 fik Ribe Domkapitel tgl. Befaling til at aflevere alle de Breve, der vedkom denne Gaard, da Iver Skram, der nylig havde faaet Skøde paa den, var kommen i adskillige Ejendomstrætter. Den forveyles isørigt ofte med Strandbygaard i Salling og skrives af og til saaledes, selv i offentlige Dokumenter. Af Bispernes Lensmænd nævnes 1504 den under Bækmark omtalte Christiern Steen, der førte i sit Vaaben tre Rugler om en Sparre; han solgte dette Aar Møltrup i Vomborg Sogn til Niels Klemensen og 1514 til samme en Gaard i Dybe Slet; han levede endnu 1519; 1491 skrev han sig til Vejlinggaard, som hans Broder senere havde³⁸). Da Strandbjerggaard 1536 var bleven inddraget under Kronen, fik Frands Iversen den tilligemed Tarm Bispegaard i Ven paa Livstid uden Afgift, dog mod at tjene deraf med en vel færdig rustet Hest (o: Hytter)³⁹). Uagtet han var en (uægte) Søn af Biskop Iver Munk i Ribe, har

han vistnok holdt sig til Kongens Parti i de voldsomme Aar 1535—36. Han stævnedes derfor siden af Mads Gjordsen til Solvig, der var Broder til den afdøde Erkebage i Ribe Klaus Gjordsen, „for at han vilde have stjaalet ham hans Liv af uden al Skæl og Brøde,“ og en Bonde i Lindvig stævnedes ham tilligemed de 2 Adelsmænd Niels Klavsen i Holm og Thomas Stogge i Frøstrup „for noget Gods, de røvede og toge nogle Mænd fra udi Borris Sogn.“⁴⁰).

Frands Iversen var, som omtalt, Søn af Biskop Sver Munk, hans Moder var en adelig Dame, Ide Frandsdatter Bogvist; der var ogsaa en anden Søn, Niels Iversen, der havde Vejbjerggaard. De ere, formodentlig i Faderens Velmagtsstid, bleve optagne i Adelsstanden, og førte 3 blaa Kugler i deres Vaaben. Frands Iversen var gift med en Dame af den adelige Familie Udjøn, men havde ingen Børn⁴¹). Nogle af Broderens Efterkommere førte Navnet Munk.

Frands Iversen har som de fleste andre Adelsmænd deltaget i den nordiske Syvaarskrig; en Mand af samme Navn førte 1563 Skibet „Trondhjems Pinke“. I August 1564 opholdt han sig i Kjøbenhavn. 15. Juni 1564 fik han Brev paa Rejsen Kongetiende uden Afgift i sin Livstid. Han maa være død før 27. April 1567, da Strandbjerggaard forlenedes til Kongens Enspænder Tørgen Daa.

Wed Skøde af 11. Jan. 1573 afhændede Kronen Strandbjerggaard, der her kaldes Strandbygaard, til Sver Skram til Bolbjerg tilligemed en Kirkejord

i Marken, hvoraf der svarede Landgilde til Humlum Kirke, 4 „Ildhuse“ paa Marken tilligemed den lille Mølle, som Frands Iversen lod bygge, men hvori der ingen Folt boede og hvoraf ingen Skuld svarede. Gaarden har ikke været anset af stor Værd, thi Iver Ekram gav i Mageskifte for den alene en Halvgaard i Ealten i Skanderborg Len⁴²). Iver Ekrams Søn Peder Ekram solgte 1613 Gaarden til Anders Friis til Bisselbjerg og flere Gaarde.

1615 solgte Oluf Munk til Strandbjerggaard nogle Gaarde i Skodborg og Bantsuld Herreder til Christian Friis til Kragerup, hvilke Gaarde vare tilfaldne ham dels ved Indførsel efter hans Soigermøder Fru Margrete Friis til Engelund⁴³), dels vare købte af hans Svoger Søren Friis, der var Christian Friis's Fader. Oluf Munk var ogsaa Ejer af Kvistrup; 1617 nævnes Sofie Høick, sal. Oluf Munks Enke til Strandbjerggaard. 1620 havde denne Dame, der ogsaa skrives til Strandbjerggaard, Stridigheder ved Viborg Landsting med Præsten Hr. Christen Nielsen i Vejrum. Hun giftede sig (efter 1621) paany med Erik Lavridsen Lunov til Biskum, der ejede Gaarden 1627⁴⁴).

1636 ejedes Gaarden af Erik Krabbe, der 1620 skrev sig til Bøndinggaard og 1626 ejede Tullstrup og Søndersthoved. 1638 havde Strandbjerggaard 24 Tdr. Hfr. og han ejede i alt 245 Tdr. Hfr. Bøndergods. I hans Tid hed Gaarden undertiden Strandbhyvad. 1640 fik han i Mageskifte af Kronen i Resen Sogn Langergaard med Mølle

og 1 Afbygger, Dalsgaard, og Lille Humlum. Han var 1626 fgl. Agent i Stockholm, da han fritoges for Kostjeneste, 1630 Landsdommer i Skaane og havde flere smaa Forleninger i Skaane, men 1633—42 var han Lensmand i Kristianopol Len og 1642—43 paa Bygholm. Han var Søn af Christian Krabbe til Bjørnsholm, var gift med Maren Mogensdatter Kruse og gjorde Opbud 1646, som han selv fremstiller det, paa Grund af Krigsskade og hans Tjener Jens Pedersens Utroskab. Hans Gæld var 32000 Rdl., og til at dække den havde han tilfids kun Strandbjerggaard, hvor der af Indbo alene var hans og hans Kones daglige Gangklæder og af Sølvs og Guld kun en lille Ste og en Signetring ⁴⁵).

Strandbjerggaard blev udlagt til Mogens Høg til Kjærgaardsholm og hans Broder Gregers Høg, der 1651 folgte Gaarden med Møllen for 1540 Rdl. til

Enevold Blik fra Sønder Beg. Han var gift først med Maren Sørensdatter og anden Gang med Anne Hartvigsdatter Brun ⁴⁶). I Statte-registret opføres 1677 paa Gaarden 6 Ibssteder, 4 Hopper, 7 Køer; 1678 Enevold Blik og Fru Anne Brun, 2 Karle, 2 Piger, 3 Hopper, 1 Fole, 4 Køer, 4 Ungnød, 16 Jaar, 2 Svin. I Landmaalingss-protokollen 1683 nævnes paa Gaardens Mark et lille Bol Brandal. Af Marker nævnes: Rødknags-fald, Landstingsbakke, Raagesgaardssagre, Gabsagre. Vesten og sønden Gaarden havde i gammel Tid en Del været brugt til Agerjord, men det var nu

bevoget med Mosetørv, Gejl og høj Lyng, og havde ikke været opbrudt i 30 Aar. Den Del af Agerjorden, der blev gødet, hvilede i 6—8 Aar og dyrkedes med 1 Rærv Byg, 1—2 Rærv Rug, 2 Rærv Havre; uden Gøde tog man 1 Rærv Boghvede, 2 Rærv Havre, hvorpaa Jorden hvilede i 12—18 Aar. Af Bøndergods var der alene en Volig i Nesen Sogn paa 2 Tdr. Htr. Der var vistnok smaa Kaar paa Gaarden. Sønnen døde som sidste Mand af Slægten og 28. Nov. 1684 stødede Enevold Bliit og Fru Anne Brun Strandbjerggaard til Præsten i Vejrum,

Hr. Niels Povlsen Astrup, der døde 1690. Det var da daarlige Tider; Præsten i Nesen beretter dette Aar, at 4 af de bedste Steder i Humlum S. og 3 i Nesen S. vare ganske øde, uden Bygge og uden Sæd.

Jakob Krabbe købte Gaarden 1690. I Statte-
listen 1699 og 1705 nævnes foruden ham paa Gaarden Fru Berthe Raas, men 1710—11 opføres hun ikke; 1714 var han gift med Klara Marie Rønne, med hvem han gjorde gensidigt Testamente. Jakob Krabbe var Søn af Iver Krabbe, og ovennævnte Berthe Raas har været hans Moder, der var i Huset hos ham.

1876 fandtes i Gangen mellem Stolene i Humlum Kirke nedenfor Koret en Vigtigste med rundt Laag og i denne et Skelet og Resten af Silkebaand. Paa Laaget var følgende Indskrift:

Herudi hviler ærlige og velbyrdige frue fru Berte Kaaſ, fød Mar 1637, boede og døde paa Strandberggaard, døde 1707 (eller 1709) den 13. November. Gud giffve hende del med alle troende i Chriſtus, en glædelig og frydefuld Opſtandelſe.

1690 forſkaanedes Krabbe for en Stattereſtance fra 1686 paa 21 Rdl., da Gaarden kun var 10 Tdr. Htkr. uden Bøndergods og Tilſtanden ſlet og han havde taget Korporalſtjeneste under Oberſt Swanewedel, men ladet Konen blive tilbage paa Gaarden. I Maret 1686 har han været Forpagter paa Strandbjerggaard, thi i Tingbogen for 19. April 1686 ſtævner Jakob Krabbe paa Strandbjerggaard en Mand for Gæld; det ſes, at han allerede dengang var gift. Endnu 1720 levede han paa Gaarden, hans Enke døde 78 Mar gammel d. 21. Januar 1741; begge ere begravede under en Sten paa Humlum Kirkegaard⁴⁷). Det er betegnende for de fattige Kaaer paa Strandbjerggaard, at da der 1710 blev udfrevet en Børnſkat, betalte Jakob Krabbe ingen, fordi han ikke bar Børn, hvad dog enhver udenfor Bøndeſtanden gjorde i de Tider. Han nævnes af og til ſom Fadder i Kirkebogen, hans Hustru kun en Gang, hos Mogens Skov paa Vejbjerggaard.

Fru Klara Marie Kønne var Datter af den fattige Løjtnant Mogens Ernſt von Kønne og Mette Blik, der 1705 boede paa Hvistendal og var Broderdatter af Strandbjerggaards tidligere Ejer Enevold Blik; hun arvede efter ſin 13. Juni 1726 paa

Nisgaard i Timring Sogn afdøde Kloster Birgitte Blif en Gaard i Nøvling.

Niels Christensen Balleby ejede Gaarden 1753 og døde i Jan. 1767, 51 Aar gammel. Han drev Gaarden som Studegaard. Hans Søn Ole blev Ejer af Gaarden, hans Datter Kristine Marie blev 1776 gift med en Steensen og Mariane 1782 med Peder Pedersen Støvlbæk. Da disse Brylluper stod paa Strandbjerggaard, er det rimeligt, at den S. Hansen, der 1779 var Ejer af Gaarden, var gift med Ballebys Enke, og 8. April 1791 begravedes Madam Hansen paa Strandbjerggaard, 67 Aar gammel. 1785 tilhørte Gaarden Ole Balleby; da hørte dertil af Bøndergods 3 Gaarde og Huse i Humlum Sogn, 7 Gaarde i Nefen S. og 4 Gaarde i Gudum S. Han døde i Sept. 1801 i en Alder af 41 Aar, og Gaarden gik, længe før hans Enkes Død omtrent 1843, over til hans Søstersøn Niels Vørrejen Cortnum, der døde 1861, 80 Aar gammel. Hans Enke, Kathrine, f. Knudsbek, døde her i en Alder af 100½ Aar 1889, men havde folgt Gaarden 1876 til J. Olesen til Gudum Kloster, der 1880 overdrog den til sin Søn Chr. Marius Helebert Olesen, der døde 1891. Nu tilhører Gaarden dennes Enke.

Strandbjerggaard har en smuk Beliggenhed ved Fjorden, har Have paa 5 Tdr. Land, 60 Tdr. Land Skov og Krat. Hartornet er 13—14 Tdr., Areallet ca. 300 Tdr. Land. Af ældre Bygninger findes kun en meget gammel Lade.

Vejbjerggaard.

Det nævnes vel hos Hvitfeldt, at Vejbjerg var en af Ribe Bispestols Hovedgaarde, men dette er urigtigt, da vi kende alle Bispestolens Besiddelser, der bleve inddragne ved Reformationen. Gaarden er aldrig bleven forlenet eller solgt fra Kronen, hverken som Hovedgaard eller Bondegaard, og foran S. 25 nævnes Per Madsen i Vejbjerg, hvilket synes at vise, at Gaarden 1539 var en Bondegaard. En Broder til Frands Nielsen paa Strandbjerggaard, Niels Iversen, har ejet Vejbjerggaard, men iøvrigt vides ikke andet om ham, end at han var gift med Marine Bognsen og havde 2 Sønner, af hvilke Frands Nielsen blev Ejer af Dns og Mogens Nielsen efterlod sig en Del Børn, men der er ingen Efterretninger om, at denne sidste ejede Vejbjerggaard⁴⁸). Den første paalidelige Efterretning er, at den Erik Krabbe, der ejede Strandbjerggaard, som i hans Tid kaldtes Strandbyvad, tillige ejede Vejbjerggaard, som ligeledes da kaldtes Vejbyvad, 1625⁴⁹) og 1632.

1636 tilhørte Gaarden Christian Ranzau til Breitenburg. I dette Aar blev Ranzaus Fuldmægtig og Gaardsfoged Hans Nijsen skudt ved Stranden i Slutningen af September. Mistanken faldt paa Mads Christensen fra Bredalsgaard, om hvem det oplystes, at han om Sommeren havde tilføjet Hans Nijsen en flem blaa Plet paa hans højre Øje, 11 Saar paa Arme og Skuldre, 7 blaa

Bletter paa Arme og Krop, og Hans Nielsen havde da udtalt, at Mads Christensen, der var i hans Tjeneste, havde givet ham mange Nævepust og Jordstød, som han ikke vidste Tal paa. Det oplystes videre, at de ikke vare blevne forligte siden den Tid og at Mads Christensen var rømt samtidig med at en brun Hoppe var forsvunden paa Bejbjerggaard, ligesom han nogle Dage før Mordet havde købt en lang Bøsse. Herredsfogden vilde have den Skyldige udfunden ved den saakaldte Baareret, der bestod i, at den mistænkte skulde lægge Haanden paa Liget, der da vilde tilkendegive, om han var skyldig, men Mads Christensen efterkom ikke Stævningen og hans Fader vilde ikke aflægge Prøven paa Sønnens Begne, men sagde, at denne altid havde været et uldygt Barn.

Denne Sag trak i Langdrag, saa Kongen 22. Febr. 1637 bestilte 3 Kommissarier til at undersøge Sagen. Det hedder i Kongebrevet herom: „Efter som udi det ganske Land rygtbart er, at Hans Nielsen (!) paa Bejbjerg, som har boet paa Chr. Rankau til Bredenburg hans Stavn, jammerligen er myrdet, og efter som der mistænkelig flere ere Medvidere ved samme Drab, formentlig hans egen Hustru for ondt Forligelsemaal, de have haft sammen, og uagtet Vi ikke ere tilfands at gribe ind i Adelenes Jurisdiktion, frygte Vi dog, at Fogden i Husbondens Fraværelse ikke skal gøre tilbørlig Efterøgning.“ Endnu 2 Aar efter var Sagen ikke opløst, thi 19. Juni 1639 fik Malte Suel fgl. Befaling til at

holde nyt Forhør over Konen om, naar Mads Christensen kom til dem og hvad han gjorde, hvor de fik den Baare, om Mads Christensen var i Gaarden den Dag eller laa den Nat ene inde hos hende, om han vaagede over Liget, om han var nogle Dage i Gaarden efter Drabet, om hun lod bære Hans Nissens sorte Klædning til Mads Christensens, om hun havde folgt eller givet ham den, hvorledes hun fik den brune Hoppe, alt Enkelt-heder, der mere antyde end bevise Sagens Sammenhæng.

1638 taxeredes Gaarden til 12 Tdr. Htkr. Grev Christian Ranzau døde 1663. Hans eneste Datter, Margrete Dorothea, ægtede Storkansler Frederik Ahlefeldt til Langeland og Rixingen og bragte ham foruden mange store Ejendomme ogsaa den lille Vejbjerggaard. Han døde 1686⁵⁰), men endnu 1691 tilhørte Gaarden hans Arvinger. I Stattelisterne for 1677 omtales paa Gaarden 3 Ildsteder, 6 Køer, 6 Dyne, 6 Heste, og 1678 nævnes „en Mand, der selv driver Gaarden“, hans Hustru, 1 Barn, 2 Tjenestefolk, 3 Arbejdshopper, 4 Stude, 5 Køer, 3 Ungnød, 19 Faar, 2 Svin. 1682 nævnes Forpagteren ved Navn Jakob Andersen og 1691 „en Mand og en Kvinde bo der, som se til Gaarden, at den ved Bønderne bliver brugt.“

Ved Landmaalingen 1683 omtales Markerne saaledes: Mølletoft bruges 1 Aar med Boghvede, hviler 18—20 Aar, i andre Jorder toges 1 Kærv Byg og 2 Kærv Havre, hvorpaa de hvilede 8—12 Aar,

efter Gødning toges 1 Rærv Byg, 1 Rærv Rug, 2 Rærv Havre og Jorden hvilede 9 Aar. Blandt Marker nævnes Bredalsgaard's Mark, der mest var Lyng, Gibeltjør, fra hvilket der gik en liden Kende, Kælsig. Paa Gaardens Mark var en Volig, Fjoldgaard, hvis Navn endnu er bevaret ved et stort Engdrag som Fjoldgaard Dam; paa Marken laa ogsaa et lille Hus ved Stranden, kaldet Pinen.

1699 tilhørte Gaarden Jens Holmtjør. Hans Hustru hed Inger. Omtrent 1705 holdt Jens Holmtjør sin Datter Marens Bryllup paa Vejbjergsgaard med Mogens Skov.

I Anledning af dette Bryllup have et Vers i Jakob Knudsen Schandrup's Poetiske Skrifter 1728 Nr. 7, hvori det hedder om ham:

Paa Stive Amtstue tjente han
i thve Aar tilvisse,
var fin og from mod alle Mand
fra Foden indtil Isse.
Han svælged ikke Bondens Svød,
som somnre, i sin Mave,
men handlede med Oprigtighed
mod høje og mod lave.
Han lod ej Folk for sin Profit
med Skatten staa og tigge,
men erpedered altid sit,
naar andre lod det ligge.

Forfatteren ønskede tiljidsst bl. a., at Brudeparret maatte leve

Mens der er Vand i Ottesund
og Krattet det har Røve,

mens Pine-Folk har Brændevin
 og Færgemanden Marc.
 Sid de maa bo paa Vejbjerggaard,
 til Humlum staar i Skive,
 til Vestervig ad Listed gaar
 og Bisbh Præst gør Knive.

Mogens Skov blev nu Ejer af Gaarden, men
 Svigerfaderen blev boende hos ham. Kirkebogen er
 kun daarlig bevaret og meget mangelfuld, saa det
 ses ikke, naar Skov og Hustru døde, men 25. Okt.
 1731 havde hans Datter, Gertrud Marie, der var
 født 1706, Bryllup med Monsieur Peder Jensen
 Kommer. Kort efter er Vejbjerggaard gaaet over
 til Hans Sjørgensen, der maa have været be-
 slægtet med Sjørgen Billestov, som 27. Okt.
 1741 paa Vejbjerggaard havde Bryllup med Jomfru
 Dortha Margrete Majlund, der var ham beslægtet,
 idet hans Stimoder var hendes Søstrebarn.
 Hans Stimoder hed Maren Mulvad og var sagtens
 Søster til Madam Ingeborg Mulvad, sal. Hans
 Sjørgensens til Vejbjerggaard, der boede hos ham
 til sin Død; hun begravedes 6. Sept. 1758. Det
 maa antages, at Sjørgen Billestov ved sit Bryllup
 var Ejer af Gaarden.

Paa en Vigten, der er indmuret i den til-
 murede nørre Indgang til Kirken, staar: Til en
 ærefuld Opstandelse gæmmes her de jordiske Lev-
 ninger af den fordum velædle, men nu hos Gud
 salige Hr. Sjørgen Billestov, Herre til Vejbjerg-
 gaard, født i Engum Præstegaard 10. Maj 1710,

tilligemed sin i Livet højtelskede, men nu i Døden salige Hustru Madame Dorethe Margrethe Majlund, født paa Nørkjær d. 3. Juli 1716. Disse Dydige indlod sig i en herlig Ægteforening 1741, udi hvilket Ægtefælskab Forsynet velsignede dem med 5 Sønner og 9 Døtre, hvoraf de 4 Sønner og 3 Døtre maatte begræde en fjær og omhyggelig Faders Tab, da han ved Døden forlod dem paa Vejbjergsgaard d. 4. Febr. 1776, og siden at savne en søm Moders fjærlige Omgang, da hun sammesteds gif ud af Tiden 17. Maj 1786 for i Forening med sin salige Herre at modtage den Naadeløn, som de sande Troende har at forvente paa hin Dag.

Af Døtrene blev Maren 1772 gift med Chr. Orsnes til Helligkildegaard, Sara 1774 med Præsten Niels Wilse, Broder til Professor S. N. Wilse, der skrev Rejseiaagttagelser. Karen Margrete 22. Okt. 1776 med Præsten Ole Bay, samme Dag, som Sønnen Hans ægtede Maren Jansen. Han drev Gaarden som Studegaard. I hans Tid havde den 11 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Htkr. og der hørte omtrent 99 Tdr. Htkr. Bøndergods dertil foruden 35 Tdr. Tiende. Under Gaarden blev 1768 drevet en øde Gaard, Nørgaard, paa 3½ Tdr. Htkr., paa hvis Grund der var bygget et Hus.

Hans Billekov var en velstaaende Mand, der ejede en stor Mængde Gods i Kævs Herred i Thy. 1785 opgiver han, at der af skattepligtigt Hartkorn i umindelig Tid havde været drevet 4 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdk. 1 Alb. under Hovedgaarden og at

17 Gaarde og 4 Huse Bøndergods i Humlum Sogn hørte dertil.

Gamle Folk have fortalt, at Hans Willestov blev led af Gaarden, da Stavnsbaandet blev hævet 1788, hvorfor han folgte Gaarden til Niels Severin Munk, der 23. Febr. 1798 paa Vejbjerggaard havde Bryllup med Tomfru Johanne Elisabeth Hansen. Han boede her nogle Aar ind i dette Aarhundrede, hvorpaa Gaarden havde følgende Ejere: Lunds- gaard, Peder Kræmmer, Anders Christen- sen, Høeg til Rammegaard, dennes Sviger søn N. M. Petersen og Jakob Bjerre. Sidstnævnte ejede ogsaa Nissumby i Nissum Sogn, og da han havde mange Børn, vilde han helst blive boende paa Vejbjerggaard, hvor hans Søner som frifødte vare fritagne for Militærtjeneste. Da han imidlertid ikke kunde finde Købere til Nissumby, der havde Ord for at være besværet af Spøgeri, maatte han 1834 sælge Vejbjerggaard til

Premierlieutenant Thomas Christian Møller, en Præsteføn fra Søby ved Klavsholm, der havde deltaget i Krigen i Aarhundredets Be- gyndelse. Han var gift med Lucie Krarup og døde 1854, hvorpaa hans Søn, Jakob Christian Møller, overtog Vejbjerggaard. En anden Søn af ham, Dve Krarup Møller, ejer Gaarden Mø.

Humlum Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, har oprindelig været opført af omhyggelig tilhugne Kampesten-

kvadre og bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som staa i Forbindelse med hinanden ved en halvbrund Triumfbue med skraathugne Kragbaand, dækkedes med Bjælkelofter, og Lysset modtog de gennem smaa rundbuede Vinduer, af hvilke et enkelt delvis er bevaret paa Koretets Nordside. Hele Bygningen har hvilet paa en Fod med Skraakant. Som det synes i en sildig-papirstift Tid er Skibet blevet nedbrudt med Undtagelse af dets østlige Del og paany opført med raa Kamp som Materiale. Vistnok ved samme Tid har man i Vest tilbygget Kirken et af store, røde Tegl i Munkeskifte muret Taarn, hvis nederste Del overhvalvedes og fattedes i Forbindelse med Skibet ved en halvbrund Muraabring. Fra samme Periode maa man endvidere antage, at Koretets Hvælving skriver sig. I samme Tider har man ommuret Koretets Ydervægge — Spidsgavlen med Tegl — samt indsat nye Vinduer. Indgangen til Kirken er anbragt paa Sydsiden af Taarnet, der tjener som Vaabenhus. Fra Kirkens ovenomtalte Ombygning i Slutningen af den gothiske Periode ses paa Skibets Nordside en spidsbuet, nu tilmuret Dør.

Alttertavlen, der er et meget tarveligt, i Renaisssancestil udført Snitværksarbejde, hvis Midtparti indtages af en daarlig, oliemalet Fremstilling af Nadveren, har paa Foden en Indskrift, som fortæller, at Sognepræsten P. Hansen, der døde Aar 1600, gav 100 Rdlr. til Tavlen, samt at Ejeren af Vejbjerggaard, Mogens Schou med Hustru lod den

„staffere“ i 1709. Yderligere meddeles, at den i 1846 er bleven opmalet og restaureret paa Foranstaltning af M. Bank. Alterkalken har paa Foden Markstallet 1717 samt flere sammenslyngede Bogstaver. De af Messingblis drevne Alterstager ere næppe ældre end Slutningen af forrige Aarhundrede. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er et meget raat Arbejde, som dog muligvis tilhører Kirkens ældste Tid. I Prædikestolen have vi et meget tarveligt Arbejde, som i det tidligste tør henføres til det 17de Aarhundredes Slutning. Aar 1709 er den opmalet meget smagløst. Under Skibets Loft hænger en anselig Døsekrone af Metal, som ifølge Indskriften er skænket af afd. Professor Ib Ibsen til Minde om hans Fader, Gjer af Brejnholt Gaard, og om hans Søn Ludvig Theodor Ibsen, der faldt ved Edernefærde d. April 1849. Klokkeren, der ifølge Formen synes at være meget gammel, har ingen Indskrift, men paa den øverste Del et Mærke og et svagt Ornament, som muligvis tildels skal fremstille Døsefigurer. Tilbenstre for Triumfbuen hænger et raat skaaret, sildig-middelalderligt Krucifix og paa Loftet findes 2 Figurer, som vistnok have været anbragte ved dets Sider. I den ovenomtalte tilmurede Dør paa Skibets Nordside er den foran omtalte Gravsten over Jørgen Billestov og Hustru.

Venø.

Venø er en langstrakt Ø i Limfjorden østen for Humlum Sogn, fra hvilket det stilles ved Venø Sund. Fra Sydspidsen, Venø Odde, er Sejlads til Askjær Odde i Humlum Sogn, der ogsaa her altid benevnes „Klippen“ (e Klep). Den er omtrent en Mil lang, men den nordlige Halvdel er kun 2000 Alen, den sydlige knap det halve bred. Midt paa Landet gaar Køntjær Odde, i Reglen kaldet „Køntnæ“, mod Vest og i Nordenden findes Vigen Klovvig, der som af en Klo er omgivet af lave Odder, der ende i Bradserodde og Østerøre, mod Vest gaar her desuden Torodde.

Landet er temmelig højtliggende, gennemskåret af Kløfter, Furer og bratte Skraaninger. Jorderne ere for en stor Del sandede og der findes flere Hedestrækninger, ogsaa findes Eng- og Mosestrækninger (Møgelsig, Lillefig). Af høje Punkter findes mod Nord Risbjerg (42 Fod), Forstue Bakker (85 Fod), Stenkast (66 Fod), Sorthøj (37 Fod), Nørre Knak (74 Fod), Sønder Knak (80 Fod), Hylbjerg (48 Fod), Vestbjerg, udtales Vejlsbjerg (53 Fod), Flæbjerg, paa hvis Sydside Kirken og Præstegaarden ligge; i den sydlige Del Kræsbjerg (43 Fod), Fjrbjerge, Støjbjerge (42 Fod), Vrtbjerg, ikke Artbjerg (20 Fod), Staanbjerg med Odden „Staanbjerg Næb“ (48 Fod) og Ørbjerg (23 Fod).

Den bestaar af 1175 Tdr. Land med 31 Tdr. Hfr. Jalt 29 Gaarde og Huse med 116 Indbyggere (1880: 109, 1860: 104, 1840: 89, 1801: 72).

I Sognet er 1 Skole, hvor Undervisningen besørges af Sognepræsten.

Hvad Navnet betyder, er vanskeligt at sige. Der haves ikke gamle Former i Dokumenter. Kunde Navnet, der udtales som om det var skrevet Vendø, ikke oprindelig være Vendelø, af Wendel, en froget Strand, ligesom Wendshøvel opr. er Wendelshøvel? Den almindelige Forklaring af Navnet findes allerede 1638, at omboende Folk brugte Den til at afvænne deres Lam og Kvæg, hvilken Forklaring er umulig.

Af Gravhøje findes her næppe nogen; ved Sønderstov er rigtignok en overpløjet Forhøjning, der hedder Oles Høj og bestaar af Grus og Smaa-sten. Sorthøj og Hylbjerg have ogsaa nogen Lighed med Gravhøje. Derimod er der paa flere Steder fundet Nedstaber af Flint og Flintflækker, ligesom der paa den høje Bante Støbjerg ved Stranden findes Østersstaller i tykke Lag, hvilket vidner om, at Landet har været beboet i Stenalderen paa en Tid, da Limfjorden havde Forbindelse med Vesterhavet. Navnene Nørstov og Sønderstov synes at betegne, at Den en Gang har været stovgroet. Nedenfor Hylbjerg findes endnu et lille Krat. Fra gammel Tid har Den hørt under Stodborg Herred i verdslig Henseende, men var Annez til Hjerm og Gimling indtil 1750, da Konjistorialraad Termin, der var

ked af den besværlige og ofte farlige Rejse, fik udvirket, at Den fik sin egen Præst, der skulde være her i 6 Aar, med Løfte om Forslyttelse til et bedre Kald, og at den i geistlig Henseende lagdes under Stobborg Herred.

Pastor Carstensen i Krogsbølle har meddelt følgende efter Fortælling af den ældste Mand paa Den i hans Embedstid.

Under Svenskekrigen (1657—60) kom to svenske Ryttere til Herregaarden Volstrup, og enhver af dem havde en Pose fuld af røvede Guld- og Sølv- sager hængende paa Hestene. Medens de vare inde i Huset og deres Heste holdt udenfor, tog Lade- fogden paa Volstrup, som kaldtes Jens Foged, den ene af disse dyre Poser og fastede den ind i Hundehuset. Der var vel en Dreng tilstede, som sagde til Fogden, at han saa det nok, men han vilde tie dermed, hvis Jens vilde give ham et Par Træsto. Det vilde han nok, men da han ikke troede, at Drengen kunde tie, saa traadte han ham ned i et Kær, som de kom forbi.

Siden kom Jens Foged til Sønderstov og blev trolovet med Enken, og Bryllupet var bestemt til et halvt Aar efter, næste Sommer. Om Vinteren skulde de køre over Isen til Thyland. Men da Enken kom ud i Gaarden, saa hun en sort Hund sidde paa den Plads, hun skulde indtage i Vognen, og blev hun saa forstrækket, at hun ikke turde køre, men undskyldte sig med, at hun blev syg. Jens Foged kørte da affted med en Karl som Kusk.

Da de skulde tilbage, havde Isen slaact store Hævner. De kom til en meget bred Hævne, som Karlen ikke turde køre over, og Jens Foged hød ham i Fandens Navn at køre til. Men nu gif Boguen itu over Hævnen; Kufften kom vel over, idet han i Farten blev slynget af den høje Agestol, men Jens Foged og Hestene gif tilbunds. Noget derefter fik man ham fiske op ved Hjælp af et Halestangtræ, og han blev begravet paa Vensø Kirkegaard. Men derefter spøgede han saa forfærdelig, at der ikke var mindste Ro om Natten paa Sønderstov; Folkene kunde ikke i Fred komme til Kreaturerne om Aftenen, og der var en sæl Støj. Kapellanen i Gimring blev nu opfordret til at mane Genfærdet ned. Paa Jens Fogeds Grav var der et Hul, som det var umuligt at faa stoppet. Kapellanen kom en Aften til Gadegaard, den nærmeste Gaard ved Kirken. Uagtet ingen maatte se, hvad han foretog sig paa Kirkegaarden, vovede dog en Dreng sig op paa Banken ved Gaarden, men saa kun, at Kapellanen stod over en Grav. Denne havde dog bemærket det og sagde bagefter, at nu vilde hans egen Levetid ikke blive lang.

Men skønt Jens Foged blev manet ned og den værste Lummel ophørte paa Sønderstov, saa blev han dog ved at spøge, og man sagde, at Spøgeriet skulde vare i 3 Mænds Tid. Da Stuehuset blev flyttet (ca. 1810—20), ophørte Spøgeriet helt der; men i Udhusene vedblev det i længere Tid, ja det

skal endnu af og til kunne være galt fat i en af Laderne.

I Sognet findes:

Nørskov, 2 Gaarde og 1 Hus.

Nørbygaard, 2 Gaarde, udflyttede fra Venø By.

Vestbjerg (udtales Vejbjerg), 2 Gaarde og 1 Hus.

Venø By, i tidligere Tid kaldet Vennerby, 1 Gaard, 10 Huse, hvoraf det ene egentlig hører til Nørbygaard. Misfionshus. 1683 var her 6 Gaarde, hver med 2 Beboere, og 1 Gadehus. 1638 siges der at være 7 „Bol“.

Sønderis og Nørreis med hver 4 Tdr. Htr. ere Udflyttere fra Venø By.

Sønderiskov, 7½ Tdr. Htr.

1661 nævnes en Gaard paa Ven, kaldet Hjul („Hyffuel“). 1645 hed en Gaard Venø Søgaard. I dette Aar hørte hele Ven under Strandbjerggaard, og havde vistnok i den katholicke Tid tilhørt Ribe Bispestol, da den 1542 tilligemed Volstrup tilstødedes Oluf Munk.

Venø Kirke.

Kirken, som i det tidligste tør antages at tilhøre det 16. Aarhundredes anden Halvdel, bestaar af et aflangt=firkantet, med Bjælkeloft dækket Rum, der er opført af raa Kamp med Undtagelse af Hjørnerne, hvortil Munketegle ere benyttede. Paa den søndre Side ses en tilmuret fladbuet Dør. Et lille Vaabenhus er senere knyttet til den vestre Gavl.

Altertablen er en 1882 kunstnerisk udført Kopi af Dorphs Maleri „Et er fornødent“. Kalken er slægtet Aar 1700 af Hr. Nads Hassel (Præst i Hjern) og Hustru Margrete Keenberg og betostet omgjort 1846 af den daværende Kirkeejer Jens Riis. De malerstøbte Alterstager, hvoraf den ene hviler paa 3 smaa siddende Dyr, ere næppe ældre end det 17. Aarhundredes anden Halvdel. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er formet som den i Nisjum og synes at skrive sig fra den romanske Periode. Herefter maa vi da antage, enten at Fonten er hidbragt andensteds fra, eller ogsaa at der allerede i den tidligere Middelalder har staaet en formodentlig af Træ opført Kirke, til hvilken den er bleven hugget. Døbefadet har Bogstaverne L. W. H. H. C. Z. samt Aarstallet 1777. Den lille, meget tarvelige Prædikestol synes at tilhøre Tiden omkring det 17. Aarhundredes Midte. Klokker, som hænger i den vestre Gavl, har følgende Indskrift: Anno 1636 Cinutus Olai Zitameus me F. C.

1638 var Kirken tækket med Langhalm.

Præster.

Adam Frederik Pedersen Grib 1750—56.
 Frederik Wilhelm Jensen Wind 1756—66.
 Jakob Henriksen Burchart 1766—75.
 Søren Hagerup Johannes Holdt 1775—81.
 Johannes Mathiesen Baffe 1781—89.
 Jørgen Wedel 1790—1801.
 Hans Wandall 1801—03.
 Peter Sand 1803—11.

Peter Christian Maaberg 1811—17.
 Søren Klavsen Kohde 1817—18.
 Terman Nikolaj Windfeldt 1819—30.
 Ulrik Njerulff Schmidh 1830—34.
 Adolf Christian Holm 1834—46.
 Peter Daniel Blicher 1846—53.
 Caspar David Wilhelm Munthe Fog 1853—60.
 Thomas Ambrosius Fjhn 1860—69.
 Christian Mathæus Carstenjen 1869—76.
 Adolf Frederik Bommerende 1876—80.
 Herman Axel Emil Otto Busch 1880—83.
 Sigurd Constantin Hansen 1883—85.
 Nads Larsen Abrahamsen 1887—90.
 Christen Jørgen Christensen 1890.

Præsten Johannes Bakke blev affødet 1789. Han havde deltaget i Klammeri og Slagsmaal, forjæmt Gudstjenesten, i Drukkenstab givet en Pige den hellige Nadvere og derpaa brugt fornærmelige Skældsord, i Kirken uddelt Nadveren med skodesløs Letfindighed og engang uddelt Brødet uden Indvielse. Engang lyfte han paa Prædikestolen Forbandelse istedenfor Betsignelse og ønskede Menigheden Døden og Djævelen i Bold, hvis den ej vilde lyde hans Formaning, og var samtidigjaa drukken, at han nær var falden ned af Prædikestolen. Søndag 1784 frembød han fra Alteret sin Tobakksdaase under latterlige og forargelige Mener, hvorover, som det hedder i Dommen, adskillige af Menigheden græd over ham. Sin Tjencstepige, med hvem han havde faaet et Barn, truede og forbandede han paa det skrækkeligste.

Rom Sogn.

Sognet, der er Annex til Lønborg, grænser mod Nord til Helsum S., Lemvig Landsogn og Lem S., fra hvilket sydste det skilles ved Stjørnbæk, der løber i Lemvig Sø, mod Vst til Fabjerg S., mod Syd til Fjhynder S. og Lønborg S., mod Vest til Lønborg S. Kirkens Afstand fra Lemvig Station er $\frac{1}{2}$ Mil.

Sognets Fladeindhold er 4308 Tdr. Land, Hartkornet 123 $\frac{1}{2}$ Tdr. 1 Skole. I alt i Sognet 66 Gaarde og Huse med 370 Indbyggere (1880: 359, 1860: 293, 1840: 216, 1801: 186).

Forderne ere i det hele flade. Stjørnbæk løber ud i Lemvig Sø gennem en Dal, der hedder Rom Dubbe (udtales Døv).

Navnet skrives med en gammeldags Retskrivning Romb, paa samme Maade som man skrev Lem og Lamb, hvilket b aldrig har været udtalt, men kun var en Art Brydelse. I forrige Aarhundrede skrev man endog Rhomb og Rhomme. Udtalen er Rom, saa en Skrivemaade Romme, som det skrives 1638 og ofte i det 16. og 17. Aarh., var den retteste, men den vilde fremkalde Forvevling med Rømme i Vandfuld Herred. Den gamle Form for Navnet er Runnum, hvilket ikke er let at forklare. Endelsen -um er hem, Hjem, og i oldnorsk forekommer runnr, der betynder et Krat; i Sydsk findes et Ord Runde, Bæk, men der findes ikke noget Vandløb ved Rom. 1523 skrev man Rømme.

I Sognet findes 56 Gravhøje og 6 fløjfede. En stor Del af Højene falde ind under den Række, der fra Kamme gaar ind i Fabjerg Sogn. De anseeligste ere en paa Dubgaards Mark og 2 paa Heden sydøst for Kirken; sydligst i Heden er Fladhøj, der er af stort Omfang, men lav. Imellem Rom og Ors Hebe ligge 4 Høje, der kaldes Reshøje, ved hvilke Veje fra alle 4 Verdenshjørner støde samme. Der løber Rissbæk. Paa Ors Hebe findes nogle langagtige Forhøjninger, mest gaende fra Øst til Vest, der kaldes Skanser og gaa syd om Fladhøj til Sognets østlige Skæl, hvor der atter paa begge Sider af Landevejen viser sig en Mængde langagtige Bakker.

I Sognets nordlige Del findes:

Krogager, 1 Gaard, Parcel fra Overby.

Engmark, 1 Hus, Parcel fra Overby.

Bastbjerg, 1 Hus.

Kirstinelyst, 1 Hus, Lemvig Mark, 7 Huse, Lemvig Mølle.

Bjergegaard, 5 Tdr. Hrtk., var 1683 en Selvejergaard. 1596 nævnes Store og Lille Bjerregaard. Den har Navn af sin Beliggenhed ved Ravnshøj. Da Lemvig Borgere klagede over, at de havde en jaare ringe Uddrift og Frihed paa den østre Side, gav Kongen dem 23. Maj 1604 en Gaard, kaldet Bangsgaard, og paa den anden Side 2 Bol, kaldet Bjerregaard,*) samt de 5 Bol, der

*) Herved maa forstaaes, hvad der hed Lille Bjerregaard, medens Store Bjerregaard var Selvejer, der ikke kunde lægges under Lemvig.

sidste Herredag vare fradømte Jørgen Fris til Vassfjærgaard. De strafendtes dog senere Byen igen (se Side 22). Kongen bevilgede 1642, at Store Bjerregaard ikke maatte afstaa til nogen Adelsmand. I Tingbogen fra 1686 er optaget et Syn over Bjerregaard, hvori nævnes Salshuset, Ladehuset, et Herberghus, Staldhus med Hestekrybbe langs igennem, paa den vestre Side, og mellem Stalden og Herberghuset et Fæhus; øster i Gaarden var et Hus med 8 Kobbels Sparrer, 3 Suler og 1 Naas med „faaed“ Vægge (Vægge af Sadder eller Græstørv), som hverken var lattet eller takt; dette skulde være Stald. Det ses, at man da har brugt et særligt Hus til Folkenes Soverum og at man selv i større Bøndergaarde kunde have saa ringe Bygninger som Jordhuse til Stald. Se ogsaa ovenfor S. 95.

Bestergaard og Søndergaard og Huset Vorup, Parceller af Bjerregaard.

Sodborg, 10½ Tdr. Httr., 1683 15 Tdr. Httr., den tilhørte da Løjtnant Klavs Vinderoth. Denne, der er født omtrent 1650, var en Søn af Henrik Vinderoth til Kongensgaard. Efter sine Forældres Død blev han opdraget hos sin Morbroder Niels Raas til Bækmark, blev i en Alder af 18—19 Aar Kornet og giftede sig ca. 1670 i en Alder af 20 Aar med den 15aarige Sofie Krabbe, Datter af Iver Krabbe til Mindstrup; deres Bryllup stod paa Glorup. De boede derpaa under hans Broders Fraværelse paa Kongensgaard, men købte siden

Sodborg, hvor deres 2 Sønner, Iver Krabbe og Christian Enevold, ere fødte, medens Datteren Dorothea og Sønnen Henrik ere fødte paa Kongensgaard. Da Klavs Vinderoth en Morgen red paa Hønsjagt i sin Heed, traf han to Bønderkarle, der huggede Lyng, og da han spurgte om deres Ret dertil, gave de uforstammede Svar. Deres Hund angreb Vinderoths Jagthund, og da denne syntes at blive den stærkeste, slog en af Karlene den for Panden med sin Le; derpaa rev de Vinderoth af Hesten, kastede ham om og brød hans Hirschænger itu, men Vinderoth fik dog fat i Fæstet og slog den ene i Panden med det og jog Stumpen i Livet paa den anden, saa han faldt død til Jorden. For at undgaa Straf, flygtede han til Holland og derpaa til England med et Skib fra Hjerting, hvorhen hans Hustru fulgte ham. I England blev han ved Prins Sjergens Hjælp ansat som Ritmester. Mange Aar efter traf hans Søn Henrik, der var med de danske Hjælpetropper i Irland, ubentet sammen med sin Fader og talte med ham et Kwarters Tid. Faderen var Oberst 1718, men siden hørte man ikke fra ham.

Hans Husstrus Forhold bleve nu fattige; af Tingbogen for 1685 ses det, at hun til en Bonde havde pantsat 2 smaa Guldnapper og et Spænde, som hun ikke kunde indløse. 1691 gav Fru Abel Raas til Rønnowsholm Børnene noget Guds i Bendspøsel, „thi jeg jandelig aldrig har nydt eller faaet noget af forskrevne Børns Forældre eller Baarørende uden Bederlag og ej heller er dem

noget skyldig, men aleneſte har det gjort og beſluttet af en oprigtig friſten Kærlighed og Barmhertighed over de fattige, umyndige og uopſødte Børn, ſom Forældrene aldeles intet kunne hjælpe til deres Forfremmeſe, ſom Gud almægtigſte, min aller-naadigſte Konge ſamt Loven ikke heller forbyder.“⁵¹⁾

Efter Linderoths Afrejſe folgte hans Huſtru Sodborg og boede i Lemvig til 1731, da hun flyttede til et Hus paa Keſen Præſtegaardſ Grund, hvor hun døde 1735 i ſit 83. Aar. Hendes Datter Dorothea giftede ſig efter Farbroderens Død, for hvem hun havde holdt Hus, med Thomas Varſen, der var Kæſtebonde, men af Familien figes at have ejet Skibſtedgaard i Thy. Sønnen Henrik, født paa Kongensgaard 11. Nov. 1672, kom i en Alder af 3 Aar til ſin Farmoders Søſter, ovennævnte Fru Abel Raas paa Rønnevsholm, og flyttede ſiden med hende til Veſterdanmen i Brejlev Sogn; ſiden tog hun ogſaa Broderen Chriſtian Enevold til ſig. Henrik tog, da intet vilde lykkes for den fattige Adelsmand, Tjenefte ſom simpel Soldat under Navnet Henrik Klabsen, kom til Irland og ſiden til Brabant, hvor hans Slægtning, Baron Chriſtian Juul Rüſenſteen, der kommanderede et Rytterregiment, anerkendte ham, og hvor han blev Officer; ſiden blev han ſaaret og fanget, men ved Hjælp af Chr. Juul, der nu var gaaet i franſk Tjenefte, flap han løs, blev efter Hjemkomſten Premierløjtnant og 1718 Kaptejn. Da han var 66 Aar gl., tog han ſin Afſked og flyttede til Veſter Døvling i Skarild

Sogn i Hamrum Herred, som han købte 1740 og hvor han endnu levede ugift 1752.

Over Krabbe Vinderoth døde som Officer i Norge 1722 eller 1723. Chr. Enevold Vinderoth blev ogsaa dansk Officer, men maatte flygte efter en Duel og kom siden i Tjeneste hos Biskoppen af Paderborn; Broderen Henrik fik endnu et Brev fra ham 1749⁵²).

Sodborg købt af Henrik Villob, Forpagter paa Nysensten, der døde ca. 1679.

Senere boede her Herredsfoged Peder Thertelsen, men 1766 tilhørte Gaarden Seigneur Frederik Hillerup, Købmand i Lemvig, der ogsaa ejede Bjerregaard.

Siveborg, et Hus, Parcel af Præstegaarden.

Romled, 4½ Tdr. Hktr. 1683 siges, at der var 2 Bol „ved Romled“, 1596 nævnes „Rom Fælled“ som en Gaard. 1766 siges, at den „ligger saa godt som ved Enden af Rom By, saa den alfare Vej falder tæt omkring den ligesom igennem et Gaardsled.“ Denne gamle Vej er nu nedlagt.

Pilgaard, var 1683 et Bol.

Øster Skjorbæk, Mel Skjorbæk, Nørre Skjorbæk ere Huse.

Over Dubgaard, 6 Tdr. Hktr., Neder Dubgaard, 3½ Tdr. Hktr. Navnet udtales Døvgor. 1683 og 1766 nævnes Nørre, Mellem og Over Dubgaard. Dubgaard har Navn af den dybe Dal, hvori den ligger, hvilken 1638 kaldtes Rom Dubbe. 1531 skødede Mag. Anders Glob (se Skod-

borggaard) blandt andet Gods til Jørgen Urnes Hustru Dubbegaard i Harslyssel; den var altsaa da kun 1 Gaard.

Blogsgaardhus, Parcel fra Neder Dubgaard og Blogsgaard i Fabjerg S.

Nøragerhus, Parcel fra Roesgaard.

Gammel og Ny Roesgaard, hver 3½ Tdr. Hftr., kaldes 1683 Roesgaard og udtales ogsaa Roesgor. 1539 nævnes „Roers Jord“ (foran S. 29). Den har Navn af det gamle Mandsnavn Roar.

Munkhave og Vester Munkhave ere Huse. 1766 kaldes Munkhave et ringe Bolsted, der siges at have sit Navn af, at 2 fra Viborg fordrevne Munkte havde boet her.

Nyborg, Hus, Parcel fra Overby.

Nørby, Hus, Parcel fra Roesgaard.

Vester Overby, 4½ Tdr. Hftr., Mel Overby, 6 Tdr. Hftr., Sønder og Øster Overby, hver 3 Tdr. Hftr., Overbyhusc, Nørre Overbyhus.

1683 nævnes Overbygaard, Mellem Overbygaard og Vester Overbygaard, men 1596 synes der kun at have været 1 Gaard. Overby har Navn af sin høje Beliggenhed.

Nørre Romby, 4 Tdr. Hftr., Sønder Romby, 5 Tdr. Hftr., Mel Romby, 3 Tdr. Hftr., Romby, 2 Tdr. Hftr., Rombyhusc. Romby var 1683 1 Helgaard med 2 Bønder og 2½ Bol med 3 Bønder. 1766 var her ogsaa 5 Beboere.

Rom Kirke, se nedenfor.

Lykkenshøj, 1 Hus.

Nørre Navnsbæk, 4 Tdr. Hftr., kaldes 1661 1 Gaard, men 1683 $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{4}$ Bol. De andre Navnsbæk Gaarde ligge i Lomborg Sogn. Navnet udtales Navnsbæk.

Anneggaarden, kaldet Rom Præstegaard, 7 Tdr. Hftr., og et Hus, beboedes 1683 af 2 Bønder. Paa dens Mark laa 1766 de 2 Huse Siveborg og Krogager; Siveborg havde Navn af de Siv, der groede i Kæret der omkring, og Krogager af, at dens eneste Kornager begyndte ved Overby og strakte sig først nordpaa til Huset og deraf nordøst til Lemvig Sø, der laa med sin søndre Ende paa dens Ejendom. Gamle Folk fortalte 1766, at disse 2 Steder vare lagte til Præstegaarden for Kaldets Ringheds Skyld, og endda kunde Præsterne ikke bestaa.

Vester Kvistgaard, 5 Tdr. Hftr., Øster Kvistgaard, 6 Tdr. Hftr., Nørre Kvistgaard, et Hus, Kvistgaardhus, 1683 en Helgaard med 2 Bønder, men 1766 2 Gaarde (udtales Kvæsgaard).

Hulgaard, udtales Hvolgaard, var 1683 et Bol og har Navn af, at den ligger i en Dal.

Sognets sydlige Del optages af store Hede-strækninger; op til Kronhede, sønden for denne, ligger:

Vester Ørs, Øster Ørs, Ny Ørs, tilsammen 7 Tdr. Hftr., var tidligere 1 Gaard, der lang Tid var en lille Herregaard.

Ørs, i ældre Tider skrevet Ørsse, bethyder vistnok Ørenæs eller Næstet ved Ørevejle; det kunde ogsaa, men ikke saa sandsynligt, betyde Øresø.

1469 udstædtes et Vidne paa Gudum Kirkestævne, at det var over 70 Aar, siden Peder Nielsen af Østergaard gav Hvidsten Dal i Gudum Sogn til Gudum Kloster for sin Sjæls Bestandelse, og derefter stadfæstede hans Søstersøn Peder Arstsen samme Sjælegift; det maa være samme Stadfæstelse, som nævnes i et andet Brevuddrag, at 1444 skøbede Peder Arstsen af Romme i Biskop Christierns Nærværelse Hvidsten Dal til Klosteret⁵³). Et Tingsvidne af Skodborg Herred 1439 udsiger, at Povl Dvie pantsætter sin Søstersøn Peder Arstsen af Ørsse Kvesgaard for 100 Gylde⁵⁴). Det fremgaar heraf, at Peder Nielsen af Østergaard var Broder til Povl Dvie og at Peder Nielsen er den samme som den Peder Dvie, hvis Enke Inger Nielsdatter af Højbjerg 1438 og 1444 folgte Gods i Hjern Herred, bl. a. Børbjerg Mølle, som var hendes Arv efter hendes Fader Hr. Niels Tøpsen af Elkjær⁵⁵). Han er formodentlig den Petrus Dwiik, der Aar 1400 vidnede paa Hjern Herredsting, at Børbjerg Mølle ikke til denne Dag var stødet eller afhændet; et af Vidnerne var Arstrabus de Hørskæ, og denne var da sikkert Fader til Peder Arstsen af Ørsse og altsaa gift med Peder Dvies Søster. En ældre Peder Arstsen, der nævnes 1349 og hvis Arvinger 1406 folgte Gods i Hing Herred, er maaske igen Fader

til nævnte Urstradus⁵⁶). Peder Urstsen af Ors maa være død før 1455, thi i dette Aar blev Jep Pedersen i Ors paa Skodborg Herredsting spurgt af Jes Dvie, om han kendte sig nogen Del i Jep Dvies Gaard i Fabjerg Sogn (Dviesgaard), hvortil han svarede nej og sagde, at hvis han eller hans Forældre havde Breve derpaa, da mælte han dem magtesløse.

Vi have saaledes 3 Ejere af Ors:

Urstrad 1400, gift med Niels Dvies Datter.

Peder Urstsen 1439. 1444 kaldes han „af Romme“, men da Ors ligger i Romme Sogn, betyder dette ikke andet end Ors.

Jep Pedersen 1455.

Senere gik Gaarden over i Bondestanden, thi den Mattis Nielsens i Ors, der 1484 og 1493 be-
seglede Breve sammen med Adelsmænd, var ikke
adelig. 1551 nævnes Mads Mørk i Ors som
Herredsfoged i Skodborg Herred, og 1554 havde
han Strid med M. Mads Hvid til Estvadgaard om
Ejendomsretten til Gaarden⁵⁷). 1596 nævnes i
Bøvling Lens Fordebog Jens Munk i Ors.

Paa Ors boede i Begyndelsen af det 17. Aar-
hundrede Adelsmanden Frands Nielsen, der var
en Søn af Niels Iversen Munk til Vejbjerggaard,
der var en uægte Søn af Biskop Iver Munk, men
blev adlet og førte 3 Rugler i sit Skjold. Frands
Nielsens Hustru var Mette Thomasdatter Orning
fra Ellinggaard i Bendshysel⁵⁸). Han fik 1608
Skøde paa Kongens Rettighed i den jordegne Bonde-

gaard Ors, som han selv ~~aaabode~~ ~~og~~ ~~først~~
 derved blev hans Gaard en adelig Sædegaard, men
 han levede vistnok i fattige Kaar, ligesom hans
 Broder, hvis Børn mest gik over i Bøndestanden.
 Han efterlod sig en Datter, Maren Frandsdatter,
 for hvem hendes Fætter, Erik Ottesen Orning, var
 Bærg og som 28. Jan. 1633 fik egl. Tilladelse
 til at sælge Halvdelen af Hetsstrub i Høldum Sogn.
 Hans Enke levede 1634, da hun af Kronen fik Tved
 Gaard og Brunsgaard i Nissum Sogn i Magesifte
 for Trolborg i Engbjerg S., Bæksdal i Kamme S.,
 og de 2 Bol Ravnstæ, af hvilke det ene laa i
 Rom, det andet i Lønborg S.⁶⁰). Jakob Grubbe
 til Rabbel ejede Gaarden 1639, som han maa have
 købt af Tomfru Maren Frandsdatter, der 1637 paa
 sin Moders Ansøgning fik Tilladelse til at afhænde
 Ors, som hun havde arvet efter sin Fader, og købe
 andet belejligt Gods, som kunde være hende nyttigere.

Efter Jakob Grubbes Død fik Ors flere Ejere,
 af hvilke den bekendte Korfits Ulfeldt var den ene.
 Siden kom den ene Halvdel under Rysensten, idet
 Henrik Rüse 1670 købte den af Morten Timmer-
 mand, og den anden forblev under Rabbel og var
 bortforpagtet. 1678 var Besætningen 2 Hopper,
 1 Plag, 4 Køer, 1 Dre, 2 Ungnød, 24 Faar,
 6 Geder, 1 Svin. 1683 nævnes paa dens Mark
 2 Huse, Brødtræng og Poseti, hvilken jidste
 1678 kaldes Katterup. Jorderne synes at have
 været i daarlig Drift, en stor Del af Marken lagdes
 ud med Boghvede, hvorefter der toges 1 eller 2 Rærv

Kug, og Jorden hvilede i 8—10 Aar; af nogen Jord toges 1 Rærv Boghvede, 1 Rærv Havre og derefter 20 Aars Hvile; af den bedste Jord 1 Rærv Byg, 3 Rærv Kug og 6—7 Aars Hvile. 1706 skrives ogsaa: „Gaarden er fast ringere end nogen Bondegaard, og som den af en Bonde beboes, som er saa forarmet, at han næppelig Matritelskatter kan svare, har Præsten opført den under Bøndergaarde.“ 1711 ejede Lucas Nørsk til Rabbel den ene Halvdel og forpagtede den anden, og det er vel ham, der har frasagt sig Hovedgaardskretten til sin Halvdel. Endnu 1769 var Gaarden delt mellem Rabbel og Rysensten, og den Baroniet tilhørende Halvdel med Sædegaardsfrihed var kun 5 Tdr. 6 Skpr. Hktr. med 64 Tdr. Hktr. Bøndergods.

Da den nuværende Lade paa D. Drø blev bygget, fandt man under den østre Ende en muret Rælder. Ellers mener man, at den gamle Gaard har staaet tæt østen for Laden, hvor man i Engbunden eller Mosebunden har fundet en Del Eggepæle.

Lidt nordøst for Gaarden er endnu Spor af en Vandmølle.

Brødtrang, 2 Huse, Parcel af Drø. 1766 skriver Præsten: „Den nuværende Afbygger, der har boet her over 20 Aar og opfødt mange Børn, er dog ingenlunde af Trang paa det kære Brød svæltet ihjel.“

I forrige Aarhundrede var der en Afbygger paa den Del af Drø, som tilhørte Rabbel, der hed Baskidal.

17. Juli 1618 bevilgedes der Lemvig Borgere en „Bølig“, der hed Kubstrup, imod at de gav den sædvanlige Landgilde og Skatter, naar saadanne bleve paabudte, og de kunde give Bonden hans Indfæstning tilbage. Kubstrup maa være Kovstrup i Rom Sogn.

1688 læstes paa Herrerådets en Forening af 24. Maj 1647 mellem Sognekfolkene, nemlig en „Bide og Bedtægt paa vores fælles Sognehede Rom Hede i saa Maade, at hvem af os, som findes herefter at bortføre Lyng eller Tørv af forskrevne Hede, det ved nogen udenfogns Mand at afhente eller bortføre lade, skal have forbrudt 4 Rdl. til sit Hærstab og 4 Rdl. til Kirken og 1 D. D., som forsvareligt kan være, til Sognekfolkene. Ikke heller skulle vi nogen ved vor Husfolk det at gøre lade, under samme Straf.“

En stor Del af Rom Hede er solgt til Staten til Plantning.

Rom Kirke.

Kirken, der i Middelalderen var Fjerdingkirke i Stodborg Herred (se foran S. 5) er ikke blot den anseeligste og interessanteste Kirkebygning i dette Herred, men et Monument, der i flere Henseender indtager en fremragende Plads blandt vore af Kampestenkvadre opførte Bygningsminder fra den tidligere Middelalder. Kirken, som maa antages at tilhøre Begyndelsen af det 13de Aarhundrede,

har oprindelig bestaaet af et Skib og et Kor, hvortil der i Øst sluttede sig en halvrund Absis. Naar undtages denne, hvorover der var spændt en halvkugleformet Hvalving, dækkedes Bygningen af Bjælkeloster og Lyset modtog den gennem smaa, rundbuede Vinduer, af hvilke Skibet havde sex, Koret to og Absisen et. Vinduesoverdelene vare hugne i en Sten, og om den yderste Bygningsbue løb en svagt indhugget Linje. Skib og Kor sattes i Forbindelse med hinanden ved en anseelig, halvrund Triumfbue med straaehugne Kragbaand og Sotler, og til begge Sider for denne anbragtes i Væggen ind mod Skibet en rundbuet Niche, der maa formodes at have været bestemt til mindre Altre eller Helgenbilleder. Af Døre har Kirken næppe haft flere end to, en paa Skibets nordre og en paa dets søndre Side. Begge fik de retvinklet Karmsnit og aflange, firkantede Dæksten, og den søndre Indgang blev saavel paa Overliggeren som paa den nederste Sidesten prydet med karakteristiske Skulpturer i lavt Relief. Hele Bygningen hvilede paa en omhyggeligt forarbejdet Dobbeltfokkel. Til Materiale i Kirken anvendtes jaavel ind- som udvendig fortrinligt tilhugne Kampestenkvadre, naar undtages i Absisens Indervæg og Hvalving samt i Nicherne, der murcides med raa og kløvet Kamp. Kun meget sjelden træffe vi Indervæggene i vore Granitkirker opførte med hugne Sten, og naar de ere blevne benyttede i Rom, maa vi derigennem se et yderligere Vidnesbyrd om, at denne Bygning var bestemt til at indtage en

betydningsfuld Plads blandt Egnens Kirker. At man i Absijen og Nicherne anvendte et ringere Materiale, hidrører øjensynligt kun fra, at Fladerne her lige fra først af vare bestemte til at dækkes med Puds, for at man paa denne kunde anbringe en dekorativ Udsmykning. Resten af en saadan, bestaaende af syv mer eller mindre velbevarede, svagt ophøjede, cirkelrunde Medaillons, ses endnu paa Absijens Hvælving, og forsaavidt man kan stønne, have de dannet Glorier om smaa Englehoveder, der dog ved de mange Lag Hvidtcalc, som nu dække dem, ere blevne i høj Grad utydelige. Paa den nordre Niche's Hvælvingkappe findes en saadan Medaillon, som ved nærmere Undersøgelse viser sig at være hul i den yderste og stærkest ophøjede Del.

Hvorvidt de omtalte Bygningspartier oprindelig have været smykkede med Farver, synes tvivlsomt, men saavel i den nordre Alterniche som paa Triumfbuens Kragbaand lade raat udførte, hovedsagelig med sorte og røde Farver malede Bladsligninger sig fremdrage, som først ere overtalkede i en nyere Tid. Betragter man Kirken nøje, saaledes som den nu staar, da viser det sig snart, at den paa mangehaande Maader er bleven forandret i Tidernes Løb. I Vest har man opført et Taarn, der udvendig i Højde med Skibet er bygget af Kampstenkvadre, medens Resten er Tegl og indvendig for største Delen af raa Kamp. De hugne Sten i det Ydre ere øjensynligt de ved Medbygningen af den oprindelige vestre Gavl saavel ind- som udvendigt fra

indbundne Kvadre. Dette Taarn, der næppe tør henføres til en tidligere Tid end den papistiske Periodes Slutning, har fra først af været bestemt til at dækkes med en Krydshvælving i det nederste Stokværk, hvor Buerne til at bære Kapperne endnu ere synlige, men hvorvidt denne Hvælving nogen- sinde har været muret, synes tvivlsomt. Til Forbindelse med Skibet anbragtes en anjelig halvrund Bucaabning og paa Sydsiden fik det et stort, senere uilmuret Vindue. Taarnet, som affluttedes med to i Nord og Syd vendende Epidsgavle, hvoraf den nordre har raat murede Blindinger, stal, ifølge Udsagn paa Stedet, endnu i Mands Minde have været betydelig højere. Skibets oprindelige Vinduer yde ej længere Lys til Kirken, men store, af Tegl indfattede, fladbuede Vinduer, hvoraf der findes fire i Skibet og et i Koret. Af de ældste Vinduer kan man paa Skibets Nordside saavel ind- som udbvendig se to, det tredie — østligste — er tilintetgjort ved den senere Gennembrydning, paa dets Sydside tre, hvoraf det ene saavel ind- som udbvendig, det andet kun indvendig, det tredie er forsvundet paa samme Maade som det paa Nord siden. I Koret kan kun et af de gamle Vinduer skimtes, indvendig paa den nordre Side. Fem af de oprindelige Vinduers halvrunde Afslutningsstene ere altsaa borttagne fra de to ovenomtalte Bygningsdele. Gaa vi til Absisen, da se vi her tre smaa Vinduer, to cirkelrunde og et ovalt, der ved første Øjeblik kunne synes at tilhøre Kirkens ældste Dage, idet alle, jaavel foroven som

forneden, indfattes af oprindelige, krumhugne Lysningssten, men ved nærmere Eftersyn bliver det klart, at de 5 af disse Sten netop ere de, som savnes i Skib og Kor. Absisen har altjaa, som ovenfor omtalt, kun haft 1 lille Vindue, der var anbragt lige i Øst. Medens Kvadrene i det Ydre staa med Granitens naturlige Farve, ere de indvendig dækkede med mange Lag Hvidtekalk, der i Forbindelse med de lyse perlemaalede Loster i Skib og Kor meddele Rummet et koldt og frastødende, fra det oprindelige vidt forskelligt Udseende. Absisen er ved en Bræddevæg, som naar i Højde med Kragbaandene, affondret fra Koret og indrettet til et stort Sakristi; den søndre Niche er gennembrudt og derved tilbøls tilintetgjort for at skaffe Opgang til Brædikestolen, og Bueaabningen ind til Taarnet tilmuret, saa at nu kun en lille firkantet Dør fører ind til denne Bygningsdel. Da Jordsmønnet omkring Kirken er voget betydeligt i Tidernes Løb, stiger man nu flere Trin ned til Gulvet, der paa Nordfiden ligger en 11 Tommer lavere end Dørenes Tærstel. Skibets Tag er dækket med Bly, Koret, Absisen og Taarnet med Tegl.

Efter at have søgt at give et Billede af Kirken, saaledes som den oprindelig har set ud, og saaledes som den nu staar, skal jeg tillade mig nærmere at omtale dens Mangler i teknisk Henseende. Hele Bygningens ydre Kvaderstensmur, muligt med Undtagelse af den østligste Del af Skibets Nordside, har øjensynligt til forfællige Tider været nedtaget paa

Grund af Brøstfældighed, hvad dels den uensartede Skiftegang i Stib, Kor og Absis, dels Soffel forholdene vidne om. Overtanten af Stibets Soffel ligger saaledes i det nordøstre Hjørne 1 Al. $9\frac{1}{2}$ Tommer højere end Overtanten af Koret, der igen ligger $10\frac{1}{2}$ Tommer lavere end Absisens, og ved Opmuringen af Korssoffelen har man, i det mindste paa Nordfiden, ganske udeladt hele den nederste, med Straakant afsluttede Del. Bortset fra, at de foretagne Ombygninger tildels have fundet Sted uden Hensyn til Kirkens arkitektoniske Tarv, ere de i praktisk Henseende udførte saa flet, at Murene paa flere Steder ere i høj Grad brøstfældige. Særligt skal jeg nævne Absisens Murværk, hvori der ikke blot findes store Buler, men hvor Partier af Kvadrene have stød sig indtil 2 Tommer frem foran de tilstødende krumme Flader. Vignende Forskydninger findes ogsaa andetsteds i Bygningen, som f. Ex. paa Stibets og Taarnets Nordside. Begge Stibets Døre ere øjensynligt ommurede, men naar disse, saavel som flere af de gamle Vinduer, imidlertid ikke blot indtage deres oprindelige Pladser, men tillige ere arkitektonisk rigtigt sammenstillede, da hidrører det hovedsagelig fra, at Kirkens indre Kvaderstensbeklædning i alt væsentlig har holdt sig gennem Tiderne. Koret og Absisens Bræddegulv er saa befængt med Svamp, at Fjælene flere Steder lade sig træde ned.

Alttextavlen, der maa antages at tilhøre Tiden omkring det 15de Aarhundredes Midte, er et meget

middelmaadigt, men ret anseeligt Snitværksarbejde, som bestaar af en Hovedtable og to Fløje, hvorover man for omtrent et Hundrebaar siden har anbragt en smagløs Bekroning. Hovedtablen har i Midten en Fremstilling af Korsfæstelsen, hvori Kristusfiguren er borttagen og erstattet af et slet udført oliemalet Billede. Tilhøjr for denne Hovedgruppe ses Tornekroningen og Opstandelsen, tilhøjr Kristus for Raadet og Gangen til Golgatha. Fløjene have udstaarne Figurer af de tolv Apostle. Under Midtpartiet er anbragt fire Helgenbilleder. Dette daarligt bevarede Arbejde er meget for stort i Forhold til det Rum, hvori det er opstillet. De anselige, malmstøbte Altersliger bære Indskriften: „1639 er disse Stager foreret aff os till Rom Kirche. Jacob Grubbe. Ingeborig Krusse,“ samt begge Slægters Vaaben. Døbefonten, som sikkert er Kirkens oprindelige, er et ualmindelig dygtigt Stykke Stenhuggerarbejde. Prædikestolen er et meget maadeligt og smagløst overmalet Arbejde fra den senere Renæssancetid. Kirkens Klokke er ifølge Formen meget gammel, men den er ikke forsynet med Indskrift. Foran den søndre Indgang ligger en lille firkantet Sten, der muligvis har tjent som Relikviegæmme i det oprindelige Alterbords Plade.

Ifølge Andberetningen 1766 var Korrundingen benyttet som Begravelse; her laa saaledes den sidste Sognepræst i Rom, Hr. Jens, paa hvis Gravtræ der var udhugget: S(alig) H(er) T(cns) T(en)S(en) H(øst) Anno 1671.

Paa Kalk og Dist stod 1766: Anno 1632 den 1ste Januari haver Knud Gregersen og hans kiere Hustru Anna Gregoridatter til Nyt-Aars Gave og Guds Gris Forfremmelse givet denne Kalk og Dist til Rhom Kirke. Paa Patellen af samme Kalk og Dist: Anno 1762 blev denne Patell og Ober-Kalk omgiort og forbedret.

Paa Kirkegaarden var da et Gravtræ, „hvor= under ligge 7 Sønner og 7 Døtre af en Fader og en Moder, som begge leve endnu og desuden endnu kunne se deres Børnebørn daglig hos sig i Bondestanden fødte. Disse begravne mange Børns Effigies (Portræter) ere afbildede iblandt andre Emblemata paa vor Dødelighed og udhugne paa samme Gravtræ.“

Ligeledes nævner Beretningen 1766 en Udbygning ved Sydvesthjørnet af Kirkegaardsdiget, „som efter gamle Folks Beretning er stet formedelst en Fange, som for sin begangne Misgærnings Skyld skal være henrettet og begravet udenfor Kirkegaarden, men Fangens Paarørende fik tgl. allernaadigt Til= labelse til at udvide Kirkegaarden saa meget paa dette Sted, at den Henrettede saaledes kunde ligge indenfor Kirkegaardsdiget.“

Plan af Rom Kirke er afbildet i Vøfflers Danmarks Kirkebygninger S. 97, hvor der ogsaa S. 116—17 findes Afbildning af den søndre Portal. Hvad de ovenomtalte Ombygninger angaar, kan Tiden for nogle af disse sluttes af, at en tgl. Befaling af 15. Marti 1643 paalagde de andre Kirker

i Stiftet at bidrage til Rom Kirkes Reparation, da den var „meget bygfældig.“ Om Kirkens Alder se S. Helms i „Rødding Herreds Kirker“, S. XIX.

Præster.

Willads Christensen 1584.

Ladriks Andersen 1619. 24. April 1642 sendte Kongen til Biskoppens Erklæring en Ansøgning fra Jakob Grubbe til Kappel, at Præsten til hans Gaard Ors var en meget gammel udlevet Mand, og da det var et ganske ringe Kald til at underholde en Præst, søgte han om, at Rom ved Præstens Afgang enten her eller i Lønborg maatte forenes med sidstnævnte Sogn.

Daniel Jørgensen Dalhoff 1647—63.

Jens Jensen Høst 1663—71.

Ved Reskript af 12. Okt. 1670 bevilgedes det, at Rom skulde være Annej til Lønborg, naar en af Præsterne døde, da Sognene vare af saa liden og ringe Indkomst, at 2 Præster ikke kunde leve uden armelig.

Lønborg Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Høldum S., mod Øst til Rom S., mod Syd til Flynder S. og mod Vest til Kamme S. og Dybe S. Sognets nordlige Del stæres af Lemvig—Bem Jærnbane. Her findes Lønborg Station. Kirkens Afstand fra

Lembvig er 1 Mil. Sognets Fladeindhold er 6828 Tdr. Land, Hartkornet 172 $\frac{1}{2}$ Tdr. Med Undtagelse af Eggen omkring Kirken er Sognet fladt. Endelig i Sognet ligger Kronhede, der kaldes saaledes, fordi den tilhørte Kronen, indtil den i Frederik III's Tid kom under Kysenssten. Norden for Lundsby er et Stær, der 1638 kaldes Svæstjær, hvorfra Faaremølle Åa og Gadebæk have deres Udspring.

2 Stoler. I alt i Sognet 142 Gaarde og Huse med 827 Indbyggere (1880: 869, 1860: 676, 1840: 509, 1801: 311).

Navnets ældste Skrivemaade er Longburgh 1340, Langborg 1503, hvor Borg er Forvansking af Bjerg, nemlig den langagtige Højde, hvorpaa Kirken ligger; en saadan Overgang fra Bjerg til Borg er meget almindelig, saaledes har Viborg sin nuværende Form allerede i det 14. Aarhundrede, tidligere Vibjerg. Endnu 1523 skrives Longborg, men ikke længe efter findes Lomborg⁶¹); det er b i Borg, der fremkalder Overgangen fra ng til m.

Den berømte Astronom Longomontanus, der er født her af Bondestand 1562, er fra en Tid, da man endnu vidste, at Navnet betydede Langbjerg, hvilket hans latinske Navn betyder. Det kan bemærkes om samme lærde Mand, der egentlig hed Christen Sørensen, at han talte uforvansket Tydsk til sin Dødsdag.

I Sognet findes 93 Høje og 11 fløjsede, af hvilke 50—60 falde paa Sognets nordlige Del og høre ind under den Række, der gaar fra Kamme

Sogn langt mod Ost. Rækten er tættest i den vestlige Del, hvorfra der er en vid Udsigt til Nissum Fjord og Vesterhavet. Norden for Kirken ligger Vavnhøj. Den store og sammenhængende Række Høje begynder i Trans Sogn og gaar gennem Dybe Sogn Nord om Kamme Kirke, hvor det under Kamme Sogn nævnte Kamme Dige ligger i Rækten, derfra gennem Lomborg, Rom, Fabjerg og Gudum Sogne hen imod den inderste Del af Rilen og ender med 2 lave Langhøje i Fabjng Sogn. En lignende Række Høje kan forfølges gennem Hjerm Herred. I Indberetningen 1638 kaldes Højene nordvest for Kirken Marhøje, Vejrhøje og „Høffste“ Høje.

Sønden for Glarbjerg, i hvis Omgivelser der findes flere Høje, findes en lignende Samling Indhegninger som de under Nesen Sogn omtalte.

1766 nævnes et højt Sted, Pinbjerg, saa kaldet, fordi man havde Møje med der at bjerge Tørv og Hø. Ved Hvæskjær, Arlose og Mose, nær i Sognet, der ligge lavt, mente gamle Folk, at der havde været Skov, idet der blev opgravet store og hele Stykker Træ, der kunde bruges som Gavn-tømmer. Da Hvæskjær grænsede ind til Lundsby, antoges denne at have Navn efter den Lund, der har staaet norden og vesten derfor.

Søvrigt meddeler Præsten i sin Indberetning 1766: Bøndernes bedste Næring bestaar i Kreaturer og dernæst i Smør og andre Fedevare, hvilke mest afhændes til Lemvig af dem, der have de fedeste og bedste Græsningsgaarde, nemlig Nordentjær,

Hvasfæsgaard, Lomborgbjerg, Lundsby, Meltjelder og Braagaarde, hvis Jorder ligesom i Vandfuld Herred ere fede og bekvemme til Byg og Havre. Men den største Del af Sognet er bekvemmest til Rugavl, som de sælge til andre Sogne. Af Boghvede faas kun faa Skæpper, alene for at gøre den sandagtige og skarpe Jord mere bekvem til Rugfæd.

I Sognet findes:

Vester Højbjerg, et Hus.

Armosø (udtales *årmos*, hvilket vel er Armosø), 1 Gaard, Armosøhuse, Lille Armosø, Hus, kaldes 1596 Armosø, var 1683 og 1766 2 Gaarde.

Kamødal, Hus, Parcel fra Armosø.

Mosegaard, var 1683 et Bol, der kaldtes Mosen, 1596 kaldes den „Moes“.

Sønder Mose, et Hus, Parcel fra Mosegaard.

Barselbjerg, 2 Huse, der maa være Parceller fra Nordentjær.

Husene Højbjerghus, Nørre og Sønder Damsmark, Lomborgdam, Parceller fra Hvasfæsgaard.

Hvasfæsgaard, kaldes mest alene Hvasfæ, 3 Tdr. Htr., beboedes 1683 af Thomas Hvas „paa Stoer“, hvilket vel betyder Storbjerg. Af Marker nævnes Lovmandsagre og Raasagre. Iøvrigt ere nogle Jorder her af samme Natur som paa de Steder i Tørring Sogn og Vandfuld Herred, der kaldes „Stor“; det er ufrugtbare Jorder, der ere tilbøjelige til at gro i Byng, for en Del Mosehuller og tvæget

Ver. Mon Hvas ikke bethder en saadan Jord, der giver ringe Udbytte, idet det er det samme som skarp? 1596 nævnes vel Jens Madsen i Lavrids Hvasfes Gaard, hvoraf man skulde tro, at Gaarden havde Navn efter en Mand med Stavnnavnet Hvas, men dette er snarere et Navn, som Beboerne fik efter Gaarden. I forrige Aarhundrede nævnes i Kirkebogen flere Personer af Navnet Hvas.

Bremerholm, et Hus, nærved en stor Mose. Brem er i gamle Dokumenter et meget almindeligt Navn paa en Kant ved en Eng. I oldnorsk bethder brim Brænding, Bølgernes Brydning mod Landet.

Lomborg Station.

Nørre Mølle, Parcel fra N. Hvingelby, Vejrmølle.

Bathus, Kringelbak, Vejagerhus og Nørre Vejagerhus, ældre Ejendomme.

Nordentjær, 5½ Tdr. Hktr. Det er vel den Kjærgaard i Lomborg Sogn, der nævnes 1558, men forresten kaldes den Nordentjær 1596. 1683 nævnes paa dens Mark Pedersholm og Barselbjerg.

Husene Erthbjerg og Nørmark, Parceller fra Nordentjær.

Hjldal, et Hus.

Grønkjær, Hus, Parcel fra Vester Tybøsgaard.

Lillebjerg, en Gaard, Parcel fra Storbjerg.

Lomborg Mølle, nævnes 1476, da den tilhørte Christiern og Jes Sten⁶²). 1683 nævnes

Øster Mølle, der havde været øde i 30 Aar; der var ingen Mølleredstaber og Dæmningen var nedbrudt.

Fælledhus (udtales Fallelhus).

Nørre Hvingelby, Sønder Hvingelby, var 1683 3 Gaarde, 1766 2 Gaarde; Hvingelby nævnes 1596.

Blankeskjerg, Parcel fra Østerbjerg.

Østerbjerg, en Gaard, var 1683 en øde Gaard, paa hvis Mark var Korshøj, Rævrøgel.

Tværhul (udtales Tværholm), et Hus, der nævnes 1683. Det ligger ikke i nogen Dal, men temmelig højt; Tvær er vistnok Egnens Udtale af Tved, der betyder en Strækning mellem 2 sammenløbende Bænde eller i alle Fald lavere Steder.

Søndergaard, en Gaard, Parcel fra N. Hvingelby.

Nygaard, en Gaard, Parcel fra Østerbjerg.

Storbjerg, 8 Tdr. Htfr., Storbjerghuse, var 1683 en øde Gaard. Det er vel den, der 1596 kaldes „paa Bjerg“ og senere Lomborgbjerg.

Husene Gørkes Hus, Gadebæk, Parcellet fra Storbjerg.

Under Bjerg („under e Bjerre“), 5 Tdr. Htfr., og 2 Huse. 1683 var der en Gaard „under Bjerget“, hvorpaa var 2 Bønder. 1596 kaldes den ogsaa „under Bjerg“.

Mejlbjerg, et Hus, Parcel af Præstegaarden.

Mullesgaard, 5 Tdr. Htfr., nævnes 1596. 1683 havde den Eng i Kamsdal og Hvæskjær.

Østergaard, 4½ Tdr. Htfr., nævnes 1596.

Bændsgaard (udtales Bændsgor), 4 Tdr. Hctr., og Lille Bændsgaard, Bændsgaardhuse, regnedes i gammel Tid til Lundsby.

Pinebjerg, et Hus, Parcel af Præstegaarden.

Møldambjerg, en Gaard, var 1683 et Bol, der beboedes af en Bartstær Søren Sørensen; den ligger højt, men Bjerget maa have Navn efter en forhenværende Mølle nedensfor det. I Tingbogen for 1685 kaldes den Møldumbjerg.

Øster Tybojsgaard, 4 Tdr. Hctr., Vester Tybojsgaard, 3 Tdr. Hctr., Øster Tybohus, Vester Tybohus, var 1766 2 Gaarde, men 1558 1 Gaard, der tilligemed Kjærgaard i Lønborg Sogn af Adelsmanden Peder Christensen mageskiftedes til Kongen for en Gaard i Norge. Peder Christensen var maaske af Familien Harbou⁶³).

Store Lundsby, 3½ Tdr. Hctr., Vester Lundsby, 4 Tdr. Hctr., Sønder Lundsby, Nørre Lundsby og Nørre Lundsbyhuse, Lundsbyhuse, Store Lundsbyhuse, var 1683 5 Gaarde med 6 Bønder; den ene Gaard hed Bændsgaard.

Smørpøt, Hus, Parcel fra Store Lundsby.

Vestergaard, 4 Tdr. Hctr., Parcel fra Store Lundsby.

Nørgaard, Parcel fra Braagaard.

Braagaard (udtales Brågor), 6 Tdr. Hctr., Braagaardhus, Braagaard Mark, et Hus, kaldes Brogaard 1596, var 1683 en Helgaard med

3 Beboere; af Marken hed noget Trælstykke. 1766 var der „to samlede Gaarde“.

Krabesmark (udtales Krabesmark), 4½ Tdr. Htr., Krabesmarkhus.

Hovmarkhus, Parcel fra Krabesmark.

Bredam (egentlig Bredamme), et Hus.

Kirkegaard, 5 Tdr. Htr., kaldes 1596 „ved Kirken“.

Drøvdal, 1 Gaard (sædvanlig skrevet Drøjdal, men kaldes altid i ældre Tid ligesom den endnu udtales Drøvdal), nævnes 1596. Drøvdal var 1683 en øde Gaard med 2 Huse paa Marken; den var ogsaa øde 1766, da den blev dreven under Præstegaarden. I ældre Tid har dens Beboere ligget i Strid med Præstegaarden, thi af Tingbogen for 7. Maj 1711 ses det, at der 1543 var gjort Forligelse af Klaus Sehested, „øverste Regent over Ribe Stift“, og Jens Thomesen til Holmgaard mellem Las Wilsen i Bækmark og Hr. Christen Povlsen i Lemvig, saaledes at Las Wilsen skulde ødelægge Lavhædden paa „Drøvdal“ og at dennes Mark ikke skulde gaa længer end til den Dal imellem nogle Verpøtter og de Sten, som Las Wilsen havde faaet Sandemænd til at sætte, og af Bøgling Byggested, som ligger næst norden til Drøvdal, skulde han give 8 Skpr. Byg til Kirken og lige saa meget (?) til Præstegaarden. Paa Marken er 2 dybe Dale.

Nørre og Sønder Hedegaard, Hedegaardhus. 1532 nævnes et Bol kaldet Lomborg Hede

og 1596 var det endnu 1 Gaard, men 1683 2 Gaarde.

Nørre, Mel og Sønder Ravnshæf; det første var 1683 4 Steder, det sidste 1 Gaard med 2 Bønder. 1766 var Øster Ravnshæf 3 Gaarde, hvoraf den ene hørte til Rom Sogn, og 2 Bolsstedcr. Sønder Ravnshæf var 1766 1 Gaard, men havde tidligere været 2. Ravnshæf nævnes 1516 og tilhørte da Gudum Kloster.

Søndermølle, Parcel fra Mel Ravnshæf, Vejrmølle.

Rødskov, 1 Gaard, Rødskovhus.

Øster Kjelder, 5 Tdr. Htr., Mel Kjelder, 4 Tdr. Htr., Sønder Kjelder, Vester Kjelder, et Hus, Øster, Mel og Vester Kjelderhus. Her var 1683 3 Gaarde med 4 Bønder, men 1766 4 Gaarde. 1596 ydede en Gaard i Kjelder 3 Tdr. Byg til Præsten for Fredagsgudstjeneste.

Husene Højtøft, Lilletoft og Forrehus, Parceller fra Kjelder.

Store Døj, en Gaard, Lille Døj, et Hus. Døj er Egnens Udtale af Dø, Dønd, Bløde. 1766 siges, at der ved Døj i gamle Dage havde ligget en Gaard kaldet Bødkerstedet. 1596 kaldes den „paa Døj“.

Bødkerøft, et Hus, Parcel fra Store Døj.

Præstegaarden, 4½ Tdr. Htr. Paa Marken var 1683 et Hus ved Holmnoose, kaldet Holmhedehus, 1690 nævnes desuden Huset Gjørsknæs.

Wilhelmssborg, et Hus, opnævnt efter Byfoged i Lemvig Schønau's Søn, der blev Birkedommer paa Fanø.

Fredensborg, et Hus.

Mølgaard, Mølgaardhus, nævnes 1683 som nedlagt Mølle. Denne Mølle maa have været gammel, da Mølstrup er opnævnt derefter.

Glarbjerghus, en Gaard, kaldes 1596, 1683 og 1766 Glarbjerghus, skrives ofte urigtig Gladbjerghus. Lille Glarbjerghus, Nørre Glarbjerghus, Glarbjerghus ere Huse.

Mølstrup, 3½ Tdr. Hfr., Mølstruphuse, nævnes 1683, ligger nærvæd Mølgaard, af hvilken Gaarden har Navn.

Risbæk, et Hus, der 1683 var øde, 1766 kaldes det et lidet Bolsted, der havde Navn af, at der her tidligere groede nogle smaa Ris.

Kronborg, et Hus, var 1683 2 Huse, Kronhede, et Hus, have Navn af Beliggenheden paa Kronhede.

1482 nævnes en Gaard paa Langburg Stol, 1683 Vandløs Hus og Snudborg, et øde Hus nærvæd Fjlynder Mølle.

Lomborg Kirke.

Kirken, af romansk Bygningsstil, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenkvadre og har oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Dst lige affluttet

Kor. De tvende Bygningsdele, som stode i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand, vare dækkede med Bjælkelofter og modtogt Vhjet gennem smaa, rundbuede Vinduer, hvoraf tre endnu kunne ses i Omrids. Begge Skibets oprindelige Døre ere tilmurede, men deres Form kan tydelig følges. De have retvinklede Karmsnit og aflang-firkantede Dækstene. Hele Bygningen har hvilet paa en Dobbeltsokkel. Som det synes, i en sildig papistisk Tid har man nedbrudt Skibets vestre Gavl og opført et hovedsagelig af store røde Tegl i Munkestifte muret Taarn, hvis nederste Del dækkedes med en Krydshvælving og fattes i Forbindelse med selve Kirken ved en lille spidsbuet Arkade. Ved samme Tid synes Korhvælvingen at være bleven muret. I senere Tider har man udvidet Triumfbuen, indsat store klodsede Vinduer, fornyet Bjælkeloftet, ommuret Korgavlen, samt gennembrudt en Dør i Taarnets Vestside, hvorfra Indgangen til Kirken nu er. Endnu skulle vi bemærke, at Taarnets øverste Del er ommuret og at Kampestensvæggene tilbels have været nedtagne*).

Den i høj Grad smagløse, med flette oliemalede Billeder udpyntede Altertable er samlet af Stykker fra forskellige Tider, hvoriblandt enkelte ubetydelige Restes synes at hidrøre fra den papistiske Perodes

*) Da maa der være stet nogen Forandring, thi 1766 siges det udtrykkelig, at Taarnets nederste Halvdel var af hugne Kampesten, den øverste af Mursten.

Slutning. Forneden har den Karstallet 1703 samt Daaernes og Jucl-Rüsenstenernes Waaben. Alterkalken, hvis Fod og midterste Parti mulig tilhører den seneste papistiske Tid, har hverken Navn eller Karstal. De anseelige, malmstøbte Alterstager ere næppe ældre end Slutningen af det 17de eller Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige og er ligesom den i Nissum. Prædikestolen er et meget tarveligt Arbejde fra den senere Renæssancetid. Af Klokkens, tildels i Støbningen udflydte Indskrift kan kun følgende læses: Año. dni. m. d. v. kalendas aprilis frater nicol[us] e. r. i. c.

1766 hang over Korsdøren et Crucifix og paa Bjælken derunder stod: Ved Slange-Bist har Døden vist sig trængt ind til os alle, men Christi Død borttog den Nød for dem, som til ham falde. 1703. Paa Prædikestolen stod: Anno 1634 lood K. Kiær og Laurz Wittelsen staffere denne Prædikestoel paa Kirkens Befostning. 1766 var der Indgang til Kirken gennem et Waabenhüs paa Kirkens søndre Side, men der var ogsaa en Indgang gennem en Dør lige overfor Waabenhüset. I Døren mellem Kirken og Waabenhüset var der et firkantet Hul, der var tilluftet med et Jærnkors, hvilket Hul jagdes at være staaet af Sjender i forrige Tider. Paa

den nordlige Kirkemur over Kvindestolene hang en en Tavle, hvorpaa var afbildet Hr. Eschild Gregerfen, Sognepræst for Lomborg, samt hans Hustru, Anne Jørgensdatter, tilligemed deres 6 Sønner og 10 Døtre. Ovenfor Tavlen stod Anno 1634 og midt derpaa: Hr. Eschild Gregerfen Døde 16 . . Anna Jørgensdatter døde 16 . . Den nederste Læsning var næsten ukendelig, da de fleste Bogstaver vare faldne af.

Præster.

Christen Borlsen 1540.

Jens

Peder Jensen. 1578 bevilgedes der Præsten 2 Tdr. Korn af Stiftets Korn, men dette varede kun til han døde 1602.

Esse Gregerfen 1602—1645.

Christen Christensen Mejrup 1645—69.

Lavrids Klavsen Borch 1669—1717.

Jens Hansen Paludan 1717—36.

Johan Jørgensen Eiert 1737—61.

Nads Marcusfen Alsing 1762—72.

Peter Struve Alsing 1772—1803.

Andreas Aschenberg Fellum 1803—04.

Wilhelm Neesf 1804—15.

Severin Hjortsvang 1815—24.

Svend Wilhelm Saxtorph 1824—28.

Peter Laurentius Husum 1828—35.

Peter Rasmussen 1835—48.

Christian Ludvig Bagger 1848—58.

August Ehlers Blædel 1858—74.

Hans Jensen Wilhelm Berthelsen 1874—86.

Christen Johansen 1886—93.

Søndagen før Jul 1644 gif Hr. Efte Gregersen med sin Søn Jørgen og sin Datter Karen fra Alteret ned i Kirken og stansede udenfor Nordenkjærs Stolestand, hvor Lavrids Christensen stod og med hvem Præsten kom i Trætte. I det samme kom Peder Ebbesen i Mølgaard til med en Kniv i Haanden, hvorpaa der opstod Slagsmaal mellem ham og Præstens Søn paa den ene og en tredie Mand, Christen Christensen, paa den anden Side, hvilken sidste blev dræbt og Præstens Søn udlagt som hans Banemand. Hr. Efte havde 1637 en ubehagelig Sag med Mette Sørensdatter, en Søster til Præsten Hr. Olufs Rone i Fjaltring, der var kommen i Præstegaarden for at begære Almisse og siden beskyldte Præsten for at have paaført hende en slem Sygdom, men da hun havde et ondt Rygte fra Krigens Tid, tillagdes der ikke hendes Udsagn nogen Vægt⁶⁴).

Møborg Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Flynder S., fra hvilket det næsten paa hele Strækningen stilles ved Dride Na, mod Øst til Gudum S. og Åsp S., fra hvilket sidste det stilles ved Hestbæk Na, mod Syd til Bure S., fra hvilket det stilles ved Damhus Na, mod Vest til Nees Sogn. Sognet gennemstæres af Lemvig—Bem Jærnbane. Kirkens Afstand fra

Lembvig er $2\frac{1}{2}$ Mil, fra Bækmarbro Station $\frac{1}{2}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 9016 Tdr. Land, Hørtornet 140 $\frac{1}{2}$ Tdr.

Den største Del af Sognet er fladt og lavt med Undtagelse af den mellemste Del, der er noget bakket. Sognets vestlige og østlige Del er store Hede- og Mosestrækninger.

Dride Na udspringer ved Stovgaard og optager fra Syd Kvolsbæk. I Sognets vestlige Del findes en Mængde Hedesøer, saasom Vindbjergsø, Birkesø. Sognet har 3 Skoler, et Andelsmejeri ved Bækmarbro Station. I alt i Sognet 176 Gaarde og Huse med 857 Indbyggere (1880: 815, 1860: 601, 1840: 454, 1801: 268).

Sognets Navn udtales Mjøborre, skrives 1340 Møthburgh og er vistnok det Sted, der 1297 skrives Møthberigh (læs Møthberigh); sidstnævnte Navn antages Halvdelen af Møthberigh Mølle, og at der var en saadan, ses nedenfor. Som ja mange foldige andre Steder er Endelsen bjerg gaaet over til borg. 1492 og 1503 skrives baade Mødborg og Mjøborg, hvilket viser, at Udtalen for 400 Aar siden har været som nu. Et lignende Navn er Mjøbjerg i S. Omme S.⁶⁶), i Vor Herred er et Møballe, og det betyder maaste ligefrem Mjøbjerg eller er af et ukendt Mød, der findes i det norske Møydurud. Den ældre Opfattelse, at Navnet skyldes 2 Møer, der have bygget Kirken og ligge begravne i 2 Høje ved Heden, der endnu 1766 kaldes Møhøje, er umulig, dels paa Grund af Skrivemaaden Møth-

burgh, dels paa Grund af, at Mø aldrig kan udtales Mjø; der er ej heller nogen Forbindelse med Navnet paa Gaarden Mø i Resen Sogn.

Paa det Højdedrag, hvor Kirken staar, findes de fleste Gravhøje, af hvilke der kun findes 42 i Sognet. Paa Heden østen for Østerby ligge 12 Høje; paa Banken nordøst for Kirken med en vid Udsigt mod Vest ligger en flad Høj, der i Indberetningen 1766 kaldes Bavnhøj. Paa Holmgaards Hede ligge de foran S. 84 omtalte Holmgaards Knopper, der nu vise sig at være Sandbanker. Paa Nabjerg Mark er Levninger af en Høj og af lignende Indhegninger som de under Resen S. 137 omtalte.

Paa den sydlige Side af Banken ved Møborg Na findes noget Eggepurl og ved Naen ved Skrædergaard et lille Krat.

I Sognets nordøstlige Del findes:

Vester Stovgaard, 1 Gaard, 3 Huse, Øster Stovgaard; de kaldes 1503 Store og Lille Stoddal ved Stoddal Bæk, hvis Mark gik østen op med Dride til Flynderøre Vedel, hvorover der gik en Vej.

Rødemølle, 1 Gaard, 1 Bolsted, hørte tidligere under Holmgaard Hovedgaards Tægt ligesom den øde Østermølle. Rødemølle kaldes 1630 Vestermølle. 1503 var Østermølle allerede øde, thi da nævnes alene Holmgaard Mølle med et øde Møllested ovenfor. Under Røde Mølle er lagt Gaarden Dride, der endnu var til 1766.

Rjærsholm, Ugerhøj, paa Holmgaard Mark.

Hvirveltoft, Ringsholm og Østerholm,
Huse paa Holmgaards Hede.

Rattenhøj, en Gaard, kaldes 1635 Ratt-
tinghøj.

Højbjerg, et Hus.

Nørmark, et Bolsted og 6 Huse, Parcel fra
Holmgaard.

Holmgaard, 15 Tdr. Hfr., med 2 Huse, se
nedenfor. Parceller derfra ere 4 Bolsteder, 11 Huse.

I Sognets sydvestlige Del:

Holm, en Gaard.

Nordenbjerg, 1 Gaard med 4½ Tdr. Hfr., 2
Bolsteder, 2 Huse, nævnes 1515 og 1523, da der
gjordes Markskæl med Kvolsbæk, og var da 1 Gaard,
men 1683 2 Gaarde. Vesten herfor laa Brun
Hussted.

Overgaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, nævnes 1683.

Vester Bøssen, 1 Gaard, Øster Bøssen,
1 Gaard, 2 Huse, Bøssenhede, 1 Gaard, 2
Huse, var 1683 en Gaard med 2 Bønder. 1503
nævnes den som en Gaard „Østen Bøssens“ og
1635 „Øster under Bøssens Hjerget“, hvoraf det
synes, at det er Hjerget, der hed Bøssen. I Nær-
heden af den og Nordenbjerg laa 1503 Mærrets
Toft og Hussted.

Stenbro, 1 Gaard, 1 Bolsted, nævnes 1630.

Bakhus.

Brohus, 1503 nævnes Brogaard ved Flyn-
der Na.

Wejhus, 3 Huse.

Abjerggaard, 5 Tdr. Høfr. med et Hus, desuden 2 Bolsteder, 3 Huse, af hvilke et kaldes Rolighed. 1562 nævnes en Gaard kaldet Oberig i Møborg Sogn. Under Abjerggaard hører en Plantage paa 20 Tdr. Land umiddelbart ved Gaarden og en paa 35 Tdr. Land vesten for Gaarden, der aarlig udvides, anlagt af den nuv. Ejer, Folketingsmand E. Aberg.

Øster Smørpøt, 2 Bolsteder, 2 Huse, af hvilke det ene hedder Grøndal, Vester Smørpøt, 1 Bolsted.

Søhus, 1 Bolsted, kaldes 1683 Søbo og var da et lidet Jisterhus.

Rikkenborg, 1 Hus, med fri Udsigt, jfr. S. 147.

Sandholm, 1 Bolsted og 1 Hus.

Grøbsgaard, 1 Gaard, 1 Hus (udtales Grøbs), paa dens Mark nævnes 1683 Guldager.

Øster Torp, 2 Bolsteder, 4 Huse, Torp Nørmark, 1 Gaard, 1 Hus, Nørre Torp, 1 Gaard, 1 Bolsted, Vester Torp, 1 Gaard, Torphus, 1 Bolsted, Haabet, Parcel af Vester Torp. Torp nævnes 1503 som en By og var 1683 5 Gaarde, hvoraf 1 øde.

Kræmmergaard, 1 Gaard, 2 Bolsteder, 4 Huse. 1778 lagdes Gaarden Vaad under Kræmmergaard.

Øster Kvoløbæk, 1 Gaard, 3 Bolsteder, 2 Huse, Mel Kvoløbæk, 1 Gaard, 4 Huse, hvoraf et kaldes Grøntjær, Vester Kvoløbæk, 1 Gaard,

2 Huse. Kvolsbælt var 1683 4 Gaarde, hvoraf 1 øde. 1523 gjordes der Markskæl mod Nordenbjerg „fra den gammel Skjelsten norden Kvolsbælt og saa ret sønder fram ad den nybygget Huskhjørne og saa ret framdeles sønder og saa sønder over en liden grøn Sigfald og saa sønder over i den Hedebuk, der satte de Sten, og saa framdeles ret sønder til Midtstrøm, der satte de Skælsten baade for Egg og for Ende.“

Elkjærhus, et Bolsted, kaldes 1683 Kjær.

Wognstøft, et Bolsted (udtales Wownstøwt; Wogn udtales her *yn*).

Øster Krarup, 1 Gaard med $5\frac{1}{2}$ Tdr. Hfr., 3 Bolsteder, 2 Huse, Vester Krarup, 1 Gaard, en Parcel deraf er Husted; var 1683 2 Gaarde, Øster og Vester Krarup.

Nordenkjær, 1 Gaard, 1 Bolsted.

Nørre Østerby, 1 Gaard, 4 Bolsteder, 1 Hus, der kaldes Nyborg, Neder Østerby, 1 Gaard, 2 Bolsteder, 2 Huse. Østerby var 1683 2 Helgaarde, hvoraf den ene øde, og 2 Halvgaarde, og er vistnok det, der 1503 hed Sønderstrup; der laa da en ubenævnt Gaard mellem Præstegaarden og Sønderstrup.

Bremhus, et Bolsted, af Brem, en høj Bakkestrækning. 1503 nævnes den sønderste Høj paa Bremme.

Kvolsnære, et Bolsted, 1683 og 1766 kaldet Snære. 1630 nævnes Kvolsbøgh. Snære betyder paa Norst Krat.

Donstjærhus, 1 Bolsted, deraf en Parcel
Brink.

Fistbæk, 1 Hus i Donstjær Mose.

Møborg Præstegaard, 6 Tdr. Htr.

Møborg Kirke, se nedenfor.

Sønder Hylbal, i Gaard med 4 Tdr. Htr.,
3 Bolsteder, 1 Hus, Nørre Hylbal, 1 Gaard, 1 Bol-
sted, 1 Hus, var 1683 2 Gaarde med 3 Bønder, kaldes
1638 Hylbal, men er oprindelig Hylbal. 1562
var „Hølfedal“ 1 Gaard, der 1503 siges at ligge
sønden og vesten Hølfedal. Hølfke er maaste det
norske Hølfkn, ufrugtbar, stenet Grund.

Amstrup, 6½ Tdr. Htr., 2 Huse, var 1683
1 Gaard; paa dens Mark nævnes da Hollandsfald,
Kathave, Hjøbhøj. 1569 havde Gaarden 2 Bønder.
Ved Aar 1500 var det en Selvejergaard. 1503
nævnes Amstrup Lund.

Mosestof, 1 Gaard, Parcel fra Amstrup og
Hylbal.

Øster Skrædergaard, 6¾ Tdr. Htr., Mel
Skrædergaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, Vester
Skrædergaard, 1 Gaard, var 1683 3 Gaarde,
og nævnes 1503.

Alagaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, 2 Huse, det
ene Abro. Alagaard hed tidligere Møborggaard,
og Møborgaa; dertil hørte 1503 en Mølle, og der
nævnes Enge mellem den og Skrædergaard, ligesom
Møllebæk Strøm; den nævnes vistnok ogsaa 1297.

Slykmosen, et Bolsted, 1503 Slikmosen, 1608
Møborg Slykke. Det er vel Damhus Na, der op-

rindelig hed Slyt eller Slit; paa Norst betyder Sletja en Kende, Jordhøning ved en Straaning.

1478 fæster Abbeden i Tvis til Malte Suel til Holmgaard en Jord i Møborg Sogn, som hed „Brasens Hussted“ og havde ligget til en Gaard, der beboedes af Jes Skalmansen, for aarlig Afgift af en Orte Korn⁶⁷). Af et Dokument fra 1503 ses det, at „Brasens Enemærke“ laa nærved Lange Sø og Skidensø (nu Raaddensø).

1492 nævnes Lundgaard i Møborg Sogn, der blev pantsat af Mikkel Estilsen (Høg) for 60 Mark; den gav i Afgift 3 Orte Korn og nydede Skovsvin og Skovvogn, saa der maa engang have været Skov omkring den. Samme Aar fik Malte Suel et Tingsvidne paa Møborg Kirkestævne, at Christiern Eten og hans Arvinger have haft „Lundgaard“ og hendes rette Tilliggelse i deres fri havende Børge, siden han fik den af Jes Suel i Møborg⁶⁸). Blandt Udstæderne nævnes Christiern Stafensen, Præst i Møborg.

1503 toges Tingsvidne paa Harbo Bygdeting (Sylsfelting), at 29 Lannemænd „aldrig kunne enten høre eller spørge af sand Mand eller Kvinde eller af deres Forældre og dem selv fuld bitterligt var i Sandhed, at der sthder ingen Sige vesten paa Hestbæk Na i Møborg Sogn som kaldes Juglsig, uden de to Juglsige, som sthde ind til forstrevne Na.“ Dette er altsaa i Sognets sydbøstlige Del østen Donstjær⁶⁹).

1502 nævnes Fareberig Mark ved Høldal.

Holmgaard.

Holmgaard har først været bygget paa en Holm i Engene, men da den blev ødelagt af Ildbrand, blev den 1589 opført paa det Sted, hvor den nu findes. I Modsetning til Holmgaard i Sønder Lem Sogn kaldes den ogsaa Nørre Holmgaard, da de let kunne forveksles.

Den første sikre Ejer er Malte Suel af Stjernejulernes Met, der angives at være Søn af Jens Jversen og Ingeborg Munk, hvilken sidste formodentlig var Datter af Malte Jversen til Klejtrup. Malte Suel nævnes 1478, da han af Tvis Kloster fæstede Brassens Hussted i Møborg Sogn; det ses af Fæstebrevet, at han da var ugift⁷⁰). 1484 købte han af Pædbjørn Pødebust en Gaard i Sognet imod Gentøbsret for 40 Mark. Han har sikkert været en virksom Mand, der samlede Jorder til Holmgaard, som maa være meget ældre end hans Tid; siden der nævnes en ældre øde Mølle til Gaarden foruden den, der var ved Magt.

28. Juni 1503 lod han paa Skodborg Herredsting læse sin Lavhævd paa „Holmgaard med alt dens Tilliggelse med Gaarde og Gaardsteder, øde og byggede, med Holmgaards Mølle og et øde Møllested oven for, med Dam og Dambund til Mølle og Møllested, Flod og Flodsted oven og neden, dette forskrevne Gods fire Begne til Markeskæl, som er østen for Dridi Aa og faa øster op til Adelsvej, som løber østen om Bantjær og ind til Hvisten Høj og jaa nør fra

Bæk, som løber sønden om Vesterholm og sønden om Østerholm og saa nær ad til Lille Stovdal, som ganger op fra Dridi Na, og øster til Rørvad, undtagen Guldbeng til Møborg Kirke og 2 Acre ovenfor til forstrevne Kirke."

Videre indværgede han en Gaard østen for Nordenbjerg og en anden østen for Bøsfens, en Gaard sydvest for Hølkedal, Sønderstrup, en Gaard imellem Præstegaarden og Sønderstrup, en Gaard i Torp, en Gaard imellem Torp og Rolsbæk, en Gaard i Lille Stovdal, en Gaard vesten Dridi Mellembæk, en Dam i Lille Stovdal og en anden Dam nedenfor i Dridi med Dam og Dambund, Flod og Flodsted, oven og neden. Endvidere Tanggaard i Bure Sogn, Røds Gaardsted, Mellem Dalgaard og Annenved, Vester og Øster Hedeboogaardsted. Paa alt dette fik han forskellige tgl. Stadsæstelser⁷¹).

I Møborg Kirke findes følgende Gravmæle: Her ligger begravnen erlig oc melbyrdige Mand Malthi Sul til Holmgaard, som Gud heden kalded paa Holumgaard Anno 1508, og saa hans fiere Husfru Fru Marine, som var Peder Langis Datter aff Botbore, og kalte Gud hinder paa Holumgaard Aar 15 . . (de sidste Tal ere ikke udfyldte).

Fru Marines Fader var Peder Nielsen af Botborg paa Mors, der nævnes 1435; hun pantjatte 1515 til Dueholm Kloster en Gaard i Salling⁷²). Samme Aar magesfiftede hun med Drølev Kloster og fik Nordenbjerg Gaard, der ydede 6 Tdr. Byg, 1½ Pd. Smør, 2 Mark Gæsteri, Stovvogn og

Stovsvin med andre smaa „Bede“. Hun har ladet Rirkeloffen i Møborg støbe.

Malte Juels Datter Anne giftede sig med Jens Thomesen af Bellingshøj ved Hjørring, af en Familie, der førte 3 Søblade i sit Vaaben og siden paa Grund af nogen Lighed i Vaaben optog den holstenste Familie Sehesteds Vaaben og Navn. Jens Thomesen var en bethdelig Mand og sammen med Mogens Munk en af Hovedmændene til Christian II's Forjagelse. 1534 blev han Landsdommer i Nørre Sjælland og forblev i denne Stilling til 1551; fra 1537 havde han Gudum Kloster som Len. Han ejede ogsaa Højris paa Mors og nævnes allerede 1517 som „Jens Thomesen vednere til Hollemgaardh“. 1524 købte han Lundgaard i Møborg Sogn. 16. Juli 1554 toges der Tingsvidne paa Skodborg Herredsting⁷³), at Fogden paa Vosborg bad Jens Thomesen i Holmgaard, hans Søn Malte Jensen i Gudum Kloster og Niels Juel, Lensmand paa Bøbling, om at afstaa fra en Ranslag, de havde anlagt mod nogle af Vosborg Bønder, der havde gravet i Møborg Hede, indtil de kunde komme hans Husbonde til Ords.

Af Biskop Sver Munk havde han købt Havreballe Gaard i Fabjerg Sogn og havde leveret Købesummen, 44 rindse Gylden, til en Borger i Ribe, men Biskoppen holdt ikke Købet, hvorfor Borgeren 1542 stævnedes Hr. Mogens Munk, Biskoppens Broder, for Summens Tilbagebetaling⁷⁴). 1551 var han i

Strid med sin gamle Embedsbroder Hr. Mogens Munk om Bureng og Risbofjær.

Paa Gravmælet i Møborg Kirke staar følgende: Her ligger begravnen erlig oc welbyrdige Mand Jens Thomeszen, som bode paa Holum Gaard, oc kaldte Gud hannom Anno 1555 then 15de November, oc hans tierre Høstru Fru Anne Malthi Suls Datter, som Gud oc heden kalded paa Holum Gaard Nar 1519 den . Gud gifve dem Alle en gledelig oc errefuld Opstandelsze. Oc lod Malthi Jenszen udthuge oc bekoste denne Stien Nar 1589. Da Stenen er udhugget saa længe efter, er der Fejl i Hustruens Dødsaar, thi 1548 sit han tgl. Befaling til Samfrænder ⁷⁵⁾ om at møde og stifte imellem Jens Thomesen paa hans Hustrus Begne og Fru Kirsten, Søren Skels Efterleverfke (hendes Søster), den Arv, som dem var tilfalden efter Malte Suel og Fru Marine (deres Forældre). Hvis Fru Anne 1548 havde været død, vilde hendes Mand ikke have kunnet optræde paa hendes Begne, hvilket tilkom de vogne Sønner. Der skal snarest staa 1549 paa Ligstenen. Jens Thomesens Søn Enevold blev Ejer af Slumstrup og Bellingshøj, men Holmgaard og Højris tilfaldt den anden Søn,

Malte Jensen, der tjente i Kongens Gaard som Hoffinde og 1549 blev trolovet med den mægtige Hr. Mavs Bildes Datter Sofie; Aaret efter stod Bryllupet i Malmø. I Syvaarskrigen var han Stibshøvedsmand, men blev Fange i Slaget ved Bornholm 1563. Der er endnu bevaret et Brev

fra ham til hans Hustru fra Lavastehus i Finland 1564. Efter at have fortalt, at han er ved Liv og Helbred og har sit nødtørftige Ophold og et kristeligt Fængsel, skriver han: „Gud almægtigste unde mig at spørge dig at være ved Helbred og vore fattige Børn, og have et godt trøstigt Hjerter og Sind, thi Gud laver og stikker det vel, saa som det kan være ham til Ære og os til Gavn. Hold vore Børn til Gudsfrøgt og Lærdom; naar det er hans guddommelige Villie, da kommer jeg vel til eder igen, thi befal dig og din Sorg Gud i Haand, thi han sørger for os.“ Han sad i Fangenskab paa femte Aar.

Med sit Giftermaal blev Malte Jensen en rig Mand, hvorfor han ogsaa kunde gøre sin Fædrengaard til en stor Ejendom og tilkøbe meget Bøndergods. 1552—70 havde han Gudum Kloster i Pant, 1575 fik han Drølev Kloster i Ven som Landsdommer og 1585 fik han Gudum Kloster paa Livstid uden Afgift.

Af Bertel Munk købte han Nøragergaard i Nees' Sogn og nogle tilliggende Gaarde, 1569 af Erik Bodebust Amstrup Gaard, 1581 af Iver Juul Skodborggaard i Gudum Sogn, en Gaard paa Høgum Bjerg, Halvdelen af Sparres Enge og Skidengaard i Lem S., af Palle Juul det halve af Kjærdige i Nees S., 1582 af Jens Grøn til Ulfund den anden Halvdel af sidstnævnte Gaard, af Iver Juul Sønderlund, 1588 af Fru Abel Skel nogle

Enge østen for Hestbæk Na med den nørre Side til Sivetjær Enge⁷⁶).

Af Kongen fik han ved Magestifte 1562 i Møborg S. Abjerg, Hylfedal og Skrædergaard, 1578 Ret til at tilkøbe sig Ejendomsretten til Selvejergaardene Damgaard i Lem S. og den øde Fabjerg Erst i Fabjerg S., med mere Gods, der dog ikke ligger nær ved Holmgaard⁷⁷). 1587 fik han Tilladelse til at give Penge i Afgift af Møborg Kongetiende. Da Kongens Røer paa Standerborg Slot vare syge, bad Kongen 10. Januar 1587 flere Adelsmænd, om hvem han vidste, at de havde god „Fæavl“, om hver at forære ham 2 Røer; blandt disse var Malte Jensen og foruden ham paa denne Egn Peder Ohl- denstjerne til Tim, Peder Munk til Estvadgaard, Hans Lange til Brejning og Thomas Fasti til Wennergaard. Disses Gaarde ansaas altsaa paa den Tid for at være vel drevne.

Hans Gravmæle findes i Møborg Kirke, hvor han ogsaa har sat Gravskrifter over sine Forfædre. Hans Hustru døde paa Holmgaard 17. April 1587, han selv blev begravet 20. April 1592. Paa Vigstenen er udhugget en Benrad, der er omgivet af Snoge, Firben og Tudser, og ved Benradens højre Fod en lille Table med Malte Jensens Valgsprog paa plattysk: Her timelig, hist evig. Over Benraden ses Kristus, der træder Døden og Synden under sin Fod. Paa Siderne af Stenen ere hans og hans Hustrus Anetavler. En anden Vigsten er over 2 Børn, der døde paa Gudum Kloster 1557

og 1563. St. Hans Kirke i Hjørring, der var Sognkirke til Vellingshøj, som han ogsaa maa have ejet, har han ladet smykke med Ralkmalerier, og paa Kormuren stod hans og hans Hustru Waaben med Aarstal 1576. Paa Korbuen fandtes Afbildning af en Adelsmand, der holder et fyldt Bæger i højre Haand, og en Kvinde, hvilket sikkert skulde forestille Malte Jensen og hans Hustru⁷⁸⁾

Malte Jensen havde 10 Børn, af hvilke Thomas blev Ejer af Bækmark og Tanderup, Klavs fik Højris, men Holmgaard tilfaldt

Sten Maltesen. Han er født paa Gudum Kloster 1553 og var et Aar i Huset hos Hr. Kristoffer i Møborg for at undervises i den kristelige Børnelærdom, og da han var 6 Aar gammel, fattes han i Viborg Latinstole, men medens hans Fader var Krigsfange, holdt Moderen en Skolelærer i to Aar hjemme. Siden kom han som Dreng til Eric Lange til Engesholm, hvor han oplærtes i Rytteri og andet, som i Fremtiden kunde være en saadan ung Junker gavnligt. 1567, da han altsaa kun var 14 Aar gammel, kom han i Tjeneste hos flere Smaafyrster i Tydskland og deltog siden i Religionskrigene i Frankrig. Efter at have været et kort Besøg hjemme 1571, tog han igen Tjeneste i Tydskland og deltog i Krigene i Nederlandene, hvor han 1574 blev Fændrik, 1580 Hovedsmand og 1581 øverste Løjtnant.

Kong Frederik II kaldte ham hjem 1585, og uagtet han havde faaet sin Afsked af Herrestaternes

Tjeneste, deltog han dog i Forsvaret af Frisland mod Spanierne 1586, men han og hans Broder Klavs bleve fangne og hans Broder Jens faldt. Ved en ny Skrivelse fra Kong Frederik blev han dog løsgiven og kom hjem med de hæderligste Vidnesbyrd om Tapperhed og Manddom.

I Danmark blev han Hofmarskalk og Rigens Overste 1586 og 1590 Lensmand over Kronborg Len. 1592 giftede han sig med Anne Brahe, Datter af Henrik Brahe til Vidstøl. 1595 forlenedes han med Bahus Len og 1608 med Warberg Slot, som han lod befæste. 1607 blev han Medlem af Rigens Raad og 1610 Rigens Marsk, hvorpaa han forlenedes med Westervig Kloster. Under Kalmarkrigen var han General-Feltmarskalk, men under Krigen Strabadser blev han syg, saa han fra sit Telt maatte flyttes ind paa Kalmar Slot, hvor han døde 22. Avg. 1611. Hans Lig blev begravet i Gaardstanga Kirke ved Lund, hvor hans Enke (død 1635) ogsaa hviler⁷⁹); hun ejede nemlig Løberud i Gaardstanga Sogn. Sten Maltezens urolige Liv kunde ikke levne ham mange Tanker paa Holmgaard. 1608 fik han af Kronen Sivekjær og Stykke og 1606 købte han af Niels Bild til Ravnholt Ararup Gaard i Møborg S. og et Bol ved Møborg Na.

Han efterlod sig ingen Børn, hvorfor Holmgaard tilfaldt hans Søstende, af hvilke Broderen Klavs Maltezen til Højris vel har udkøbt de andre. Han døde dog snart efter, men hans Lig blev ført til Møborg Kirke, hvor der findes en stor Gravsten, hvorpaa

han og hans Frue, Anne Lyfte, ere fremstillede i fuld Figur. Han staar i Rustning med Halskæde, hvori en Medaillon med Christian IV's Billede, hun bærer Entedragt. Paa Siderne er der anbragt joniske Pilastre med deres 16 Anefsjolde. Nedenunder staar: Herunder ligger begravit och hviler erlige och velbyrdig Mand s. Klavs Maltisen til Højris, som døde paa Arnsborg Slot vdi Liffland paa anden Paasch Dag, der man schreff Anno 1612. Gud gifve hannom met alle thro Christen en errefuld oc gledelig Opstandelse paa den yderste Damedag oc siden den evig glede oc Salighet. Amen.

Hans Enke, der døde 20. Marts 1645 paa Mullerup i Fyn hos sin Søn Mogens Sehested, er maaste ogsaa begravet i Møborg Kirke. Dette Ugtepars Portræter fra 1597 findes endnu paa Mullerup⁸⁰).

1 Af Klavs Maltisens mange Børn, der antog Navnet Sehested, er Hannibal, Christian IV's Svigersøn, den mærkeligste; Sonnen Niels blev Ejer af Bækmart, Malte Ejer af Rydhave, Jens og Mogens af Holmgaard; af Døtrene blev Sofie gift med Erik Tuel til Hundsbæt.

Jens Sehested blev stude 1628 under Krigen med Kejseren, og da han var ugift, tilfaldt hans Del i Holmgaard hans Søskende; i samme Krig faldt Broderen Niels til Bækmart og Klavs døde 1626 i Hamborg.

Mogens Sehested udtøbte sine Medarvinger af Holmgaard 1630—32. 23. Marts 1630 ud-

stædtes lgl. Befaling om at tage Gaarden, da Bygningen vel ved Skiftet efter Faderen var taget til 900 Speciedaler, men nu, efter at de Kejslerlige havde haft Thyland inde, var meget forfalden og ruineret. Det ses iøvrigt, at Moderen, Fru Anne Brahe, paa Livstid var forlenet med Holmgaard, som Jens Sehested vel havde tilforhandlet sig af de andre Søstende, men altsaa ikke havde nogen Brugsret over.

Mogens Sehested er født 13. Sept. 1598 paa Højris, og da hans Fader var forlenet med Øsel, kom han i Huset hos sin Mormoder, Fru Karen Gyldestjerne paa Torp, indtil han 1610 ledsagedes af sin Farbroder, Sten Maltesen, til Kjøbenhavn, hvor han i 1½ Aar undervistes i Latin. Efter Faderens Død kom han til den lærde Holger Rosenkrantz til Rosenholm med sin Lærer Oluf Fock, og efter et Aar Aars Undervisning der fulgte Rosenkrantz ham 1615 til Hamborg og antog Mag. Thorbent Hasebart til hans Hovmester, der fulgte ham paa en 5aarig Rejse i Tyskland og Frankrig, hvor han navnlig studerede i Giesen og Strasburg. 1621 var han 4 Maanedes med det lgl. Livregiment i Schauenburg og Cutin under Kommando af sin Broder Niels Sehested til Bækmark, men studerede derpaa igen 2 Aar i Paris, hvorfra han 1623 ledsagede et dansk Gesandtskab til Madrid, hvor han var i 4 Maanedes, men rejste saa til Italien, navnlig Rom og Neapel. Da Krigen her hjemme brød ud med den tyske Kejsler 1627, drog han hjem og var

Hofjunker i 2 Aar. Derpaa fulgte han Prins Ulrik paa en Rejse i Frankrig som Kammerjunker et Aars Tid. 1629 sejlede han med Kongen til Wismar, hvor en fjendtlig Kugle borttog hans højre Arm, som han stod ved Kongens Side. Derpaa blev han Befalingsmand paa Kjøbenhavns Slot og giftede sig 1631 med Elisabeth Gyldenstjerne, Datter af Knud Gyldenstjerne til Timgaard, med hvem han havde 15 Børn, af hvilke 11 overlevede ham. 1632 forlenedes han med Skivehus og 1646 med Bøvlings Len. 1638 blev han General-Krigskommissær og 1644 en af de 4 Landkommisærere, der under Sjællands Besættelse af svenske Tropper skulde ordne Sagerne for den betrængte Befolkning. 1648 blev han flaaet til Ridder og 1651 forlenet med Ribehus, hvilket Len han paa Grund af Svagelighed igen 1655 ombyttede med Bøvlings. Som Landkommisær paadrog han sig Podagra og Kragra, saa han de sidste 2 Aar af sin Levetid mest maatte holde Sengen. Da han fra Herredagen i Juli 1656 drog fra Kjøbenhavn, blev han syg paa sin Gaard Mullerup i Fyn, men kom sig dog nogenlunde og drog i August til sin Gaard Timgaard, hvor han fik et nyt Anfald, vilde derpaa til Bøvlings, men kom ikke længer end til sin Svigersøn Niels Raas paa Bækmark, hvor han fik Doktoren fra Viborg hentet, men da Sygdommen saa ud til at blive langvarig, drog han til Holmgaard, hvor han døde 13. Feb. 1657. Paa sit Sygeleje besøgte han af Præsten Hr. Peder Sørensen Vie i Bøvlings

og sine Børn. Hans Søster, Jomfru Anne Sehested, havde styret hans Hus, siden hans Hustru døde 22. Marts 1651. Han blev begravet, ligesom sin Hustru, i Viborg Domkirke 13. Marts 1657, hvor Vigprædiken holdtes af Biskop Peder Krangelund, der 1661 udgav den.

Af Mogens Sehesteds Børn blev Knud Ejer af Timgaard, Axel af Tim og Nørager, medens Holmgaard tilfaldt

Jens Sehested. Da han ved Faderens Død ikke var myndig, er det Svogeren Niels Raas til Bækmark, der 1662 underskrev Godssets Fordebog. Holmgaard var da med Røde Mølle 64 Tdr. Htr. og med Bøndergodset 414 Tdr.

I Skattelisterne 1677 nævnes paa Gaarden 13 Ildsteder, 70 Orne, 6 Køer, 6 Heste, 1678 Ladefoged, 4 Piger, Jens Sehesteds egen Tjener, Kufft, 2 Vognheste, 1 Ridehoppe, 1 Fole, 2 Blage, 64 Orne, 6 Køer, 2 Kalve, 22 Faar; 1683 nævnes 10 Tjenestefolk, 1690 en Ladefoged, Kufft, Røgter, men ingen Tærsker, da Kornet under Ladefogdens Tilsyn tærskedes af Bønderne. 1710 nævnes som „Inspektør“ Christen Langelund, der har været en fin Mand, siden han bar Baryt; han døde omkring 1718.

Ved Landmaalingen 1683 gav Forvalteren følgende Beretning om Gaarden: „Dens Mark bestaar udi 12 Mars Gøde, hvoraf de 6 Mars Gøde norden Gaarden faas med 1 Bygkærv og 3 Rugkærve, undtagen det Mars Gøde næst ved Gaarden

saas de Agre indtil Stien med 4 Rugkærve og ingen Havre, hviler i 8 Aar. De andre 6 Aars Gøde sønden Gaarden saas med 1 Bygkærv, 2 Rugkærve og 1 Havrekærv de 4 Aars Gøde; det 5te Aars Gøde saas med 1 Bygkærv, 1 Rugkærv, 2 Havrekærve; det 6te Aars Gøde saas med 1 Bygkærv og 3 Rugkærve, ingen Havre, hviler i lige Maade 8 Aar. Nof (endnu) findes nogle stakkede Agre i Holmen, som af Hedejord er opbrudt, har aldrig faaet Gøde, men aleneste faaet en Havrekærv derudi, om det vilde give noget Græs, som det ej heller gør.

Engene ere kolde Mose- og Kærenge, kaldes Dråkjær, Bajtjær og Graamosse. og naar det er kolde Aringer, give hel liden og sommesteds intet for den „Traenmoos“, den er overgroet med, hvorføre jeg ej kan vide, hvor mange Læs Hø der avles kan.

Her er ingen anden Ildebrand, end som Bønderne af Sogneheden kan afstedkomme og hjembjerge. Skurtørv er her ganske lidet og moen intet af i dette hele Sogn. Fædrift og Græsgang er her ej videre end til 40 á 50 Dgne, som dog græsses i Heden som de andre Bønders. Fisteri er her ej heller til Gaarden, uden saa vidt den har Fællig i Tangsø, som ej fisses udi uden fra 8 Dage efter S. Mortensdag indtil Jul, og kan saas en ringe Del Helt, som ej kan stoppe Omtostningen, og derfor mange Aar aldrig bliver draget.

Vandmøller findes en under Gaardens Tært og et Stykke Jordsmaal dertil kaldes Mølbol, som tilforn har været Mølledammens Grund og har saa længe nogen kan mindes ligget under Hovedgaarden. Møllen er en liden fast øde Mølle, som næppeligen forestaar det halve Sogns Malning.“

Jens Schested døde som Oberst 1696. Hans Enke, Sofie Gyldenstjerne, fik 8. Sept. 1696 Egl. Bevilling til at bestyre sine umyndige Børns Gods og Midler. En af hendes Døtre døde paa Holmgaard, idet Kirkebogen anfører: 17. Nov. 1704 blev Somfru Ollegaard henfat i sit Sovestue, ætatis 22 Aar. Hun blev boende paa Holmgaard til sin Død 1730 og mindes endnu som en stolt Adelsdame⁸¹). Sønnen Frederik blev Ejer af Nydhave og Niels af Broholm, hvor Slægten er fortsat til vore Dage.

Christian Vinde til Bækmark købte Holmgaard 1730, og efter hans Død 1753 solgtes den til Peder Dinesen (se under Bækmark). Efter hans Død 1761 ægtede hans Enke, Mette Kristiane Rømer, Jakob Tolding, der drev Gaarden som Studegaard. 1769 beskrives den i Danske Atlas saaledes: Borgegaarden er indbygget i 4 Huse, hvoraf det fornemste er grundmuret og har et højt Taarn bedækket med Bly. Til Gaarden er en Mølle, en Smedie, en god Urte- og Frugthave samt godt Fisteri i Ulsø, i Aaen og i Fistedamme. Hovedgaardstøtten 34 Edr. 2 Stp. 3 Fdk. 1 Alb., Møllestyd 5 Edr. 2 Stp. 2 Fdk. 2 Alb., Bøndergods

225 Tdr. 5 Stp. 1 Fdt. 1 Alb., Tiender 20 Tdr. Jakob Goldberg døde 26. Dec. 1774, 48 Aar gammel, hans Enke 24. Juli 1775, hvorpaa hendes Søn af første Egteskab,

Dines Peder Dinesen, blev Ejer af Gaarden. Han døde 8. April 1794, 41 Aar gammel, hvorpaa Gaard og Gods købtes af Landvæsenstkommisær Lindahl, Lov til Lindtorp og Morten Aggerborg i Lemvig, der frasolgte Godset og udstykkede Gaarden, hvilken sidste købtes af Donnerup.

Paa denne Tid beskrives Gaarden saaledes: „Dens Bygning er stærkt Grundmur, hvis Fasthed vidner om Fortidens ægte Arbejde. Frugthaven er en af de bedste og smukkeste i Eguen, og for denne gode Tilstand kan den takke den Ejer, der har vidst at skaffe Frugttræerne Læ ved en opført høj Vold mod Vest. Paa Holmgaard er et godt Teglværk, i hvis Ovn aarlig brændes 3500 á 4000 Mursten og en Mængde Kalk, hvortil Kalkstenen tages fra Hjerm Sogn. Veret er godt, og da der er Tørv i Overflødighed ganste nær derhos, saa er dette Teglværk efter sin Størrelse et af de fordelagtigste. Her er ogsaa en Plantage af Biletræer anlagt i Alleer af forrige Ejer Hr. Dinesen. Gaarden er omgivet af Karudsdamme, ved hvis Bredder staa stonne høje Træer. Sydvest for Holmgaard løber en Aa, hvor Holmgaard og Bækmark have godt Fiskeri. I de vidtløftige Moser gives Urhønsjagt foruden Harevildt i Mængde.“⁸²⁾

Efter Donnerup, der flyttede til Anebjerg i Bøvling Sogn og i hvis Tid den gamle Hovedbygning blev nedbrudt, der stod, hvor nu Haven er, som er omgivet af Grave, blev Mathias Rødskov Ejer, og han bortblyttede den omtrent 1854 til Grosjerer H. L. Danchell for en Gaard paa Hjørnet af Vesterbrogade og Frederiksberg Allee, men kom i dyb Armod. Om Danchell, der var en anset og dygtig Mand, se Dansk biografisk Lexikon IV, 172—73. Derpaa kom Gaarden i Hænder paa Spekulanter, først Brøen og efter ham Tørgensen, hvilken sidste i Løbet af et Aar udplyndrede Gaarden og ikke alene solgte Besætningen, men endog Mødding og Brosten. Den overtoges derpaa af Mægler Høstkjær, der 1861 solgte den til den bekendte kjøbenhavnste Grosjerer A. N. Hansen, om hvem se Dansk biografisk Lexikon, VI, 580—83. Han byggede ny Udhuse. Efter hans Død 1873 tilfaldt Gaarden hans Sønner, daværende Overretssagfører Octavius Hansen og Lieutenant William Hansen, der 1877 solgte Gaarden til Peter Kjær, der fraf solgte 7—800 Tønder Land Hede og Mose og 1880 solgte den til Niels Nielsen Holm, der 1882 igen solgte den til Wilhelm Reichert. 1889 overtoges Gaarden af Restabvator Ditlev Hansen fra Kjøbenhavn, i hvis Tid alle Udhusene brændte, men opbyggedes paany tilligemed en Hovedbygning i kjøbenhavnst Villastil med Spir. 1890 købtes Gaarden af Spejlfabrikant Eriksen til hans Søn Gustav Erik Eriksen.

Møborg Kirke.

Kirken, der tilhører den romanste Bygningsstil, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadere og har oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Øst lige affluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der stode i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med ornamenterede Kragbaand*), vare dækkede af flade Bjælkeloster og modtog Lyset gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf to endnu kunne ses paa Koret. Skibets Døre have haft den simple, retvinklede Form med aflang-firkantede Overliggere; kun den nordre er bevaret. Hele den gamle Bygning hviler paa en Soffel med Straakant.

Som det synes, i en sildig papistisk Tid har man til Skibets vestre Del føjet et af Munketegl og raa Ramp bygget Taarn — Teglen er anvendt i det ydre og Rampen i det indre — hvis nederste Parti ovehvælvedes og sættes i Forbindelse med selve Kirken ved en halvrund Bueaabning. Af Taarnets i Nord og Syd vendende Gavle blev den nordre smykket med Blindinger, medens den søndre fik et fordybet Kors. Til Skibets Nordside har Familien Sehested senere hen ladet føje et Gravkapel; men dette er blevet nedbrudt i Tidsrummet 1810—20, saa at nu kun den Bueaabning, ved hvilken det stod i Forbindelse med Kirken, kan følges som en Blinding i Ydermuren. Til Skibets

*) Afbildede i *Løffler: Danmarks Kirkebygninger*, S. 18.

Nordside er føjet et lille karakterløst Baabehus, store raat formede Vinduer ere gennembrudte paa Kirkens søndre Side og Triumfbuen har man udvidet med Vibeholdelse af de oprindelige Kragbaand.

Altertavlen, der næppe er ældre end Slutningen af det 17de eller Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, er et meget tarveligt Arbejde, som bestaar af et Midtparti og to Fløje. I Midten er indsat et daarligt oliemalet Billede af Kristus, der velsigner de smaa Børn, udført af C. Toft i 1856. Over Billedet har man anbragt et lille Krucifix af Metal, der synes at skrive sig fra den tidligere Renaissanceperiode — det har muligvis oprindelig hørt hjenyue paa en Kiste — og under det ses et lille, i Alabast udført Vasrelief, som fremstiller den hellige Madvere. Dette lille, temmelig uheldige Arbejde er øjensynligt ligesom Krucifixet taget andetsteds fra. Altertalken er uden nogen Interesse og har hverken Aarstal eller Navn. Paa Midtpartiets Knapper staar I. H. E. S. V. S. Den kan i det tidligste henføres til Chr. den 4des Tid. De anselige, malmstøbte Alterstager synes at have samme Alder. Døbefonten, der utvivlsomt er Kirkens oprindelige, er udhugget af Kamp og formet ligesom Fonten i Nørre Nissum. Prædikestolen er et tarveligt Snitværksarbejde, som maa antages at skrive sig fra samme Tid som Altertavlen. Et Pulpitur i Vest har Aarstallet 1663. Paa Kirkens Klokke staar følgende med gothiske Bogstaver udført Indskrift: „Anno. domini. m. d. nono. ihesus. nasareus.

rex. iudorum. alcha. et. o. deus. et. homo. rex. glorie. veni. cum. pase. amen. apo. then. thi. var. fru. marin. forstander. til. thenne. klock." (Indskriften indeholder enkelte urigtige og slet støbte Bogstaver). Paa Korets nordre Væg hænger et af Træ forfærdiget Epitafium, hvis Midtparti indtages af et oliemalet Billede, fremstillende en Præst med Hustru og tvende Børn, en Søn og en Datter. Indskriftstablerne ere overmalede, men ifølge Kammerens Stil synes Arbejdet at maatte henføres til Frederik III's Tid. Udbvendigt paa Skibets nordre Side er indmuret tre Gravstene over Holmgaard's Ejere, der oprindeligt have ligget i det nu nedbrudte Kapel. Deres Indskrifter ere opførte foran.

Præster.

- Oluf Jensen.
 Oluf Christensen.
 Kristoffer 1558.
 Jens Nielsen, levede 1584.
 Bertel Madsen —1602.
 Christen Nielsen Trans, levede 1619.
 Anders Madsen 1651—56.
 Jens Mortensen 1656—95.
 Lambert Nielsen Holm 1696—1712.
 Jonas Christian Benzen 1712—35.
 Johan Gabrielsen von Cappelen 1735—52.
 Peder Jensen Borgen 1752—76.
 Frederik Lyngbø 1776—92.
 Christen Christensen 1792—1821.
 Hans Olgaard 1821—46.
 Adolf Christian Holm 1846—65.
 Knud Schott Deichmann 1866—73.
 Søren Vincens Tørsleff 1873—82.

Peter Georg Helms 1882—92.
Anders Christian Sverfen 1892.

Engang i den katolske Tid er der givet 8 Røer til Præsten, formodentlig for en Sjælemesse, hvilket efter Reformationen er forandret til en Fredagsprædiken hver Uge fra Allehelgensdag til Fasten; disse 8 Røer skulde leveres fra den ene Præst til den anden. En from Præstente, Karen Christensdatter, Hr. Jens Mortensens Enke, der selv var Præstedatter fra Møborg, vilde ikke, at dette skulde komme ud af Brug, uagtet hendes Mand ingen Røer havde modtaget fra sin Formand, men skænkede 1696 hans Esterfølger, Hr. Lambert Nielsen, 8 gode og dygtige Malketøer, der skulde forblive et fast og urykkeligt Inventarium til Præstegaarden, saa længe Verden staar, uden at der kunde gives Penge eller Varer i Stedet⁸³). Desuagtet skriver Præsten 1766, at den tiltrædende Præst faar 8 Røer eller 6 Rdl. for hver No af sin Formand. Ovennævnte Epitafium i Kirken skal være over Hr. Jens Mortensen med Familie.

Om Præsten Jonas Benken, der døde 1755 uden Livsarvinger, i hvis Tid Præstegaarden brændte, og som undertiden var affindig, berettes, at han havde været Foged eller Forvalter paa Holmgaard. Det er sagtens ham, der sigtes til, naar Præsten 1766 skriver, at Holmgaards Ejere havde plejet at give Præsten nogle Tønder Korn aarlig, „men det siges, at en foregaaende Præst, som vilde paatale dette, lod sig bringe til Tavshed ved Offer hver Højtidsdag af 6 Rdl., men nu gives kun 2 Rdl.“

Fra 1690 habes følgende Beretning fra Degnen: Han vidste Bsted om 5 Forgængere. 1. Kjeld, som formedelst Armod forlod Stedet. 2. Christen Christensen, som siden ved Lensherrens Befordring blev kaldet til Degn i Bøvling og Flynder. 3. Troels Hansen Kiber, som ogsaa forlod Stedet af Armod. 4. En Glarmester Lavrids Oluffen, som hjalp sig frem ved Hjælp af sit Haandværk. 5. Hans Gundefen Vibe Ripensis. 6. Jeg nuværende Peder Madsen Osing. Degnens Korntiende af Møborg 2 Tdr. 3 Stp., af Nees 1 Td. 6 Stp. Fordum gav i Møborg Sogn somme 1 Stp., somme 2 Stpr. Rug, men siden Danste Lovs Tilbliven har en Del forment det et Fjerdingkar og en Del ganske intet. Førend Lovens Tilbliven har Offer til Degnen ikke været Skik og Sædvane, men nu ofre nogle en Sletdaler, nogle ganske intet, Øvrigheden (Hersekabet paa Herregaardene) dog undtagne, som bevise sig finligen mod Degnens Tjeneste. I Sulerente faar Degnen af enhver beboet Gaard en Mannest, som er en Jaarslaar og en Grovbrød saa god som 4 Stilling, somme bedre, somme mindre, ligesom Folkene ere af Affektion og Vilkaar, dog Bols- og Husfolk undtagne. Paaferente af hver Gaard 10 og af hver Halvgaard 5 Wg. Degnen faar ingen Kage, som andensteds brugeligt er. Degneboligen var fordum et gammelt forfaldent Jordhus, førend han ved gode og godt Folks Hjælp har forarmet sig ved at opbygge 4 Fag Hus til en Stue og Døn og en liden Smule Verhus til den

liden Joring, han kunde forhverve om Sommeren. 3 Stykker Agerjord til $\frac{1}{2}$ Td. Bygs Udsæd, en Rædbløde, hvoraf 2 Knipper Hø, og 4 Star i Kloftermade, hvor næppe kan avles en Knippe Hø. I Nees Sogn 4 smaa Sandagre og 4 Enge, der udlejes for 5 Stp. Byg. Af Holmgaard 3 Mk. danske ved Højtider, og desforuden ofre Gaardsfolkene af egen Liberalitet. Af en Barmedaab faar Degnen 2 B, af Barselkønen 4—6 B. Kan ikke føde en Ko, uden han maa købe 2 Læs Hø. Maa køre med Præstens Gods til Anneget. Stor Besværlighed med Overfarten hver Søndag formedelst den besværlige og undertiden farlige Skibsfart over Sundet, saa dersom Degnen ikke kan præcise møde ved Færgestedet, naar Præsten overføres, er ingen Middel ham tillagt at befordre hans Embede ved.

Nees Sogn.

Sognet, der er Anneget til Møborg, grænser mod Nord til Indfjorden, Bøvling S. og Flynder S., fra hvilke det stilles ved Flynder Na og Tangsø, mod Ost til Møborg S., mod Syd til Gørding S., fra hvilket det paa en Strækning stilles ved Damhus Na, mod Vest til Nissum Fjord (Bøvling Fjord). Indfjorden er en stor Vig fra Bøvling Fjord, men er kun forbunden dermed ved et smalt Løb. Fra Indfjorden gaar et Vand, der i sin vest-

lige Del hedder Sønder Sund, i sin østlige Bynde, (udt. Bøn, norsk Brynne, en Indsøs smalleste Del) henved en Fjerdingvej ind i Vandet. Førend Udlobet i Indsjøorden danner Flynder Aa den lange Tangsø. Kirkens Afstand fra Bækmarksbro Station er $\frac{1}{2}$ Mil, fra Lemvig 3 Mil. Sognets Fladeindhold er 6037 Tdr. Vand, Hartfornt 121 $\frac{1}{2}$ Tdr.

Jorderne ere flade og lave. Sognets østlige og mellemste Del er store Hede- og Mosestrækninger, hvori findes Søen Vedsø.

2 Skoler. I alt i Sognet 129 Gaarde og Huse med 699 Indbyggere (1880: 694, 1860: 576, 1840: 467, 1801: 274).

Navnet udtales Næs, hvortil svarer en Strive-maade Næs med Stødtone, men den rette Udtale kan efter vort nuværende Rettskrivnings-system kun betegnes ved Næs. Den ældste Strivemaade er fra 1340: Nææs, hvilket henviser til, at Datidens Udtale var som nu. Den Halvø paa Mors, der skrives Næs, og hvorefter Næsfund har Navn, udtales Næs og skrives i det 14. Aarhundrede Næs⁸⁴). Ligesom denne er Næs Sogns vestligste Del en langagtig tilspidjet Halvø og er altsaa det, som andre Steder kaldes Næs, der ikke behøver at være noget højt, men kun noget tilspidjet. Næs er altsaa denne Egn's gamle Udtale af det Ord, der andre Steder kaldes Næs, hvilket ogsaa bekræftes ved, at Nisum kaldes Nejum.

Af Oldtidsminder findes næppe andre i det flade og lavtliggende Sogn, der ventelig er blevet

fent bebygget, end paa et af de højeste Punkter sydøst for Kirken, hvor en lille flad Høj kaldes Synghøj, og tæt vesten for Kirken er der et Sted, der hedder Bavn eller Bavnhøj, hvor der tidligere har været en Høj.

I det 17. Aarh. kaldtes alt, hvad der laa langs med Sønderfjord, Skalfstrup, og den vesterste Del af Sognet hed Vester Nees.

1690 skriver Præsten, at Nees Sogn „er en arm Fiskerleje, hvis Korn og Avling næsten aarlig af omliggende Hav og Fjord fordærves af den salte Sug, som opstiger af Vandet, saa ganske ringe Tiende kan bekommes.“ Foruden Sognets 28 Tiendehydere ere de øvrige „en Hob arme fattige Bols- og Husfolk, som en Del ingen Aul eller Bjerring have, men nære sig undertiden ved Fiskeri, undertiden ved Tiggerbrødet.“

I Sognet findes:

Ulsund Hovedgaard med Mølle, 15½ Tdr. Htt., se nedenfor; desuden 4 Bolsteder og 9 Huse, deraf Rolsø Huse og flere paa Heden.

Ørnstov, Bolsted, Parcel af Ulsund, 1683 et Bol.

Ulsund By, 1 Gaard, 1 Hus, var 1683 3 Bol, hvoraf 1 øde.

Sarepta, Parcel af Ulsund By, Navnet er efter en Missionsstation.

Grøns Mølle, 1 Gaard, var ikke Mølle 1683, men kaldes Grøns Mølledam og regnedes for et Bol. Den har Navn efter en af de ældste Ejere af Ulsund.

Rnæverholm, 1 Bolsted. „Rnæverholm“ var 1683 et øde Bol, der brugtes under Ulfund.

Vestergaard, 1 Gaard og 1 Hus, hed tidligere Kjærdige, der 1596 nævnes som et Bol.

Nørager, 6 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hfr., og et Hus, var tidligere en Hovedgaard, der 1546 og 1547 tilhørte Jens Grøn til Ulfund, men 1551 opføres i Mønstringsrullerne Christen Munk og hans Moder i Nørager.

Bertel Munk folgte Gaarden 1581 til Malte Jensen til Holmgaard; det ses, at Bertel Munk selv boede paa Gaarden og at der laa 3 Afbyggere paa dens Mark; den var da sat til gammel Landgilde og Skuld af 6 Tdr. Rug, 6 Tdr. Byg, $\frac{1}{2}$ Td. Smør. Med Gaarden fulgte et Bol i Vester Mees, Trediedelen af Saxkjærgaard, Hvid Hussted og et Bol paa Heden samt Bolet Røjtjær i Vind Sogn.

Eiden har Nørager en Tid haft de samme Ejere som Ulfund og blev dreven af en Jorpagter; 1678 var Besætningen 3 Hopper, 3 Køer, 2 unge Stude, 2 Kalve, 4 Faar, 2 Svin. 18. Marts 1690 frasagde Oberst Bartold til Ulfund sig Hovedgaardsretten til Nørager, men allerede 1682 opføres den som underlagt Ulfunds Hovedgaards Tagt, hvilket ogsaa var Tilfældet 1699.

Kjærside, 1 Hus, kaldes 1766 Kjærside.

Store Bjergegaard, 4 Tdr. Hfr., 4 Huse. Lille Bjergegaard; 1683 nævnes Store Bjergegaard som $\frac{1}{2}$ Gaard og Lille Bjergegaard som et Bol.

Bakhus, er vel det Bol, der 1683 kaldes Baffen.

Vester Nees, 1 Gaard, nævnes 1683.

Nees Mølle, tidligere Brunsled, 1 Gaard, 3 Huse. Herunder er lagt Jorden til de 2 nedlagte Gaarde Nørgaard.

Husted, er vel det halve Bol, der 1683 kaldes Hvid Husted.

Kollebjerg, udtales Kollberre, 1 Gaard, skrives mindre rigtigt Kalborg, 1596 Kaalborg.

Vester Bække, 1 Gaard, Øster Bække, 1 Gaard. 1683 nævnes Bækgaard, der var 2 halve Bol.

Gade, 1 Gaard, 3 Huse, 1683 en Halvgaard; derunder er lagt et Bol, der 1683 kaldes Høj.

Sundgaard, nordvest for Kirken, 1 Gaard, findes mærkeligt nok ikke paa Generalstabens eller andre Kort, og dog er det en gammel Ejendom. Her boede 1656 Fru Karen Dvighou fra Ulsund og 1664 og følgende Aar den fattige Frue Ingeborg Lange, der var Enke efter Otto Dvighou, Broder til nævnte Fru Karen. 1678 opføres hun i Skattelisten med 2 Døtre, 1 Karl, 1 Pige, 2 Hopper, 3 Køer, 6 Faar. 1682 siges, at hun ikke var hjemme, men drev Gaarden med en Karl og en Pige. 1683 opføres Sundgaard som beboet af 3 Bønder. 1690 indgav hun en Ansøgning til Kongen, at hun fattige bedrøvede Enke var af Amtsskriveren betyngtet med Exekution for Restancer af en Bøndegaard paa 4 Tdr. Hfr. i Nees Sogn,

kaldet Sundegaard, som hun havde beboet formedelst Armod, og Amtskriveren vilde have, at hun skulde svare deraf som af en Hovedgaard, skønt den aldrig havde været andet end en Bondegaard, „og som Armod og Fattigdom for mig bedrøvede Enke jo mere og mere har tiltaget, saa jeg derfor ej samme Sted længer kunde besidde, er det igen af en Bonde annammet og jeg med mine umyndige Børn maa sidde til Huse hos medlidende Godtsfolk.“ Hun blev ogsaa fritaget for Restancen⁸⁵). Hendes Brev er dateret „Nerrebj“. Den Jomfru Inger Dvighou, der 1729 boede i Nees Sogn, maa være hendes Datter.

Nees Kirke, se nedenfor.

Kirkebygaard, 4 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hstr., desuden et Bolsted og 3 Huse, det ene Mosetoft.

Lykke, 1 Gaard, 1 Hus. Lykke var 1683 en Halvgaard. Den var ved et nu tabt Kongebrev Dorotheæ Dag 1531 tillagt Præsten for Vin og Brød, og i Fæstebrevene var indført Forpligtelse til Søn- og Helligdage at fæрге Præsten over Sønderfund. 1708 afstod Præsten Stedet til Chr. Vinde til Bækmark mod en aarlig Afgift, og Vinde opførte en Bro over Sundet til stor Vindring for Præsterne, der ofte her vare i Livsfare. Denne besværlige Overfart har vistnok bevirket, at Præsten i Nøborg 1547 fik Bevilling til at holde en Kapellan i Nees⁸⁶).

Brinkhus, 1 Hus, formodes at være det Bol Træbro, der nævnes 1683.

Agersende, 1 Gaard, var 1683 et Bol.
Lille Agersende, 1 Hus, nævnes 1683.

Sonderhøje, et Bolsted.

Prangsbol, 2 Huse.

Rosebol, 1 Gaard, 1 Bolsted, 1 Hus, 1683
 $\frac{1}{2}$ Bol.

Vester Sægtjær, 1 Gaard, 1 Bolsted og
Kønhus, Øster Sægtjær, 1 Gaard, 1 Bolsted.
1683 nævnes Sønder Sægtjær med 3 Bønder og
Nørre Sægtjær med 2 Bønder; den sidste er nedlagt.

Rnat, 2 Huse; Rnat betyder en Tue.

Gammeltoft Huse.

Sandbæk, 1 Gaard, 6 Huse, Lille Sand-
bæk, 1 Gaard. 1683 nævnes Sandbæk som en
Halvgaard.

Nørtøft, Parcel fra Øster Nørbygaard.

Øster og Vester Hedehuse, Hedemark.
1683 var „Hede“ 3 halve Bol og 3 Huse.

Harpøt, 1 Gaard og 1 Bolsted. 1683 nævnes
„Harpøt“ som $\frac{1}{2}$ Gaard.

Øster Nørbygaard, 1 Gaard, 1 Bolsted,
5 Huse, Vester Nørbygaard, 1 Gaard, 5 Huse.
Nørbygaard var 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

Havgaard, 1 Gaard, 1683 en Halvgaard.

Frostesgaard, $4\frac{1}{2}$ Tdr. Htr., og 3 Huse,
var 1683 1 Gaard.

Fjordside, 1 Gaard, 1 Hus, kaldes 1683
Fjordsig og var $\frac{1}{2}$ Bol.

Førgensgaard, $4\frac{1}{2}$ Tdr. Htr., og 1 Hus,
var 1683 en Gaard med 2 Bønder.

Nørre Ballefig, 1 Gaard, 1 Hus, Sønder Ballefig, 1 Gaard og Mølle; Ballefig var 1683 en Gaard med 2 Bønder.

Vester Nimme og Øster Nimme, 2 Bolsteder, 1683 2 Huse.

Sønder Skavhede, 1 Gaard, 1683 en Halvgaard. Lille Skavhede, et Bolsted, 1683 et Hus.

Søholm, et Bolsted.

Sønder Graafjær, 1 Gaard, 1 Hus, Nørre Graafjær, 1 Gaard, var 1683 2 halve Gaarde.

Yderst, 2 Huse, ligge yderst i Sognets Udkant.

1683 nævnes Bolene Gattrup, Lille Rundbælt, Husene Kloster og Brændtjærbjerg, 1660 2 Huse, der hed Rømme.

1712—65 boede i Sognet Kaptajn Tode og Fru Birgitte Urne.

Ulsund.

Kavnet skrives oftest Ulsund, hvilket er ligesaa urigtigt som at skrive Kalf, half. Det er sandsynligt, at Ul betyder Ulv, men der er ikke saa gamle Former, at det er vist. Den ældste bekendte Ejer af Ulsund er Christen Grøn, der nævnes 1511, da han blev tilfagt til at møde i Krigen⁸⁷). Han var gift med Dortha, Datter af Balle Juel til Ustrup.

Hans Søn Erik Grøn nævnes 1528, da han tilligemed mange andre Adelsmænd fik tgl. Befaling til at møde med Svende, Folk, Feste, Harnisk og

Glavind i Holsten i Anledning af et Forbund, Kong Frederik I havde gjort med de tydske Fyrster, hvilket Tog imidlertid ikke blev til noget. 1545 stævnedes han en Mand i Mees for nogen usand Sagn, som han har sagt ham paa med Urette. Samme Aar laante han Kongen 40 Daler. Han levede endnu 1549 og var vistnok forskjellig fra Erik Grøn til Nybjerg. Han var gift med Bodil, Datter af Jens Spend, og havde, foruden Sønnen Jens, Døtrene Ide, gift med Filip Hedenstrup til Urlund, Anne, gift med Anders Rytter til Kabbel, Mette, gift med Thomas Galsfot til Hvidstedgaard, og Maren, gift med Godske Vogensen til Stenshede. Hans Enke levede endnu 1568⁸⁹).

Erik Grøn havde en Søster, Jomfru Elle, der havde solgt en Gaard i Leinvig til Peder Sverfjen og lovet ham Skøde, naar hendes Bryllup var gjort, men da hun havde solgt uden sin Ladværges Samtykke, dømte en Herredagsdom 1537, at Køberen skulde have sine Penge igen.

Jens Grøn skrives 1546 og 1547 til Nørager, men efter at have ægtet Johanne Stram, Enke efter den 1545 afdøde Bertel Juel til Kotholm, skriver han sig 1549 og 1551 til Kotholm⁸⁹). Da hans Fader vist snart efter døde, blev han Ejer af Ulsund, til hvilken han skrev sig 1560. Han havde vistnok ingen Børn med Johanne Stram, thi vel opføres som deres Søn Iver Grøn til Hvidbjerggaard paa Mors, der døde som sidste Mand af Slægten, men det ses af en Landstingsdom af 1574, at Fru Johanne

da var død og at hendes Brødre og Broderbørn gjorde Krav paa Arv efter hende. Jens Grøn giftede sig efter Johanne Skrams Død med en uadelig Kvinde, Bodel Madsdatter, og da Børnene af et saadant Ægteskab ikke vare arveberettigede, oprettede han 15. Maj 1582 en Ægtepagt, hvorved han overdrog hende og deres Datter, Virgitte Jensdatter, paa Livstid Bjerregaard i Ramme Sogn, et Bol kaldet Jellingsmark og Krabsmark i Lomborg Sogn. Hvis Bodel fødte ham Drengbørn, skulde den ældste Søn og ikke Virgitte have dette Gods imod at yde de andre Børn Fyldest. Til en saadan Pagt skulde hans Arvinger give deres Samtykke, og ved denne Lejlighed optræder ingen Søn, men hans Svogre, Filippus Hedenstrup, Thomas Galsfot, Anders Rytter, Christen Bogesen, der vel var hans Søstersøn, Dorte Munksdatter til Jellinggaard og Christen Ogesen i Winkelgaard, den sidste vistnok af Bondestand, paa sin Hustrus Begne. Dette erfares af en Retstrætte 70 Aar efter, hvoraf bl. a. ses, at Jens Grøn ingen Sønner fik i sit sidste Ægteskab og at Godsset igen kom ind under Ulfund⁹⁰). Jens Grøn døde snart efter, thi 1584 nævnes hans Arvinger.

1560 var han Medlem af en Kommission, der fastsatte den Pris, Sildefisterne maatte tage for Olen af Sild, da Fisterne ved Lorkminde havde klaget over, at Havfisteriet maatte ophøre, hvis de skulde betale de høje Priser. Han var 1569 den

ene af Kommissarierne, da Bøwling Slot blev overleveret til Christen Steel⁹¹).

Albert Steel til Fusingø folgte Ulfund 1612 til Anne Bind, Enke efter Erik Skram til Wolbjerg. I et Tingsvidne fra 1656 nævnes som Anne Bind's Forgænger paa Ulfund „velb. sal. Tølle Knudsen“, det er Thorluf Knudsen, som 1594 skrev sig til „Wolfsund“. Han havde været Skibshovedsmand og levede endnu 1619. Se Tydste Saml. 2. R. I. 212. Fru Anne Bind folgte 1. Sept. 1624 Ulfund til

Klav's Andersen af Haderslev, der hørte til en vestflessvigsk Adelsfamilie. Han blev Kaptejn 1621, var gift med Kathrine von Kahlen og døde 20. Juli 1632⁹²). De forældreløse Børn overtog en Gæld paa 4500 Daler, og Gaarden blev et Aar udforpagtet til Bendix Sehested, medens Kongen tillod, at der maatte bortfælges af Godsjet til Gældens Afbetaling. Børnenes Fæster, Somfru Dorothea Andersdatter, fik dog Tilladelse til at tage Børnene til sig, bestyre Godsjet og efterhaanden afbetale Kreditorerne, men hun døde 1636, hvorpaa Lensmanden Soakim Wel fik Befaling til at overtage Ulfund og paatage sig Børnenes Værgemaal; 1637 blev Gaarden taxeret til Udforpagtning⁹³).

Hans Søn, Hans Førgen von Andersen, er født 16. Feb. 1626 paa Ulfund, og da hans Forældre døde, kom han til sin Fæster, der var i S. Johannes Kloster i Slesvig og holdt ham i Skole. Da hun døde 1636, og den af Kongen bestiftede Væрге ikke „vigilerede“ for ham og hans

Søstende, „satte Kongen ham til Sekretær Oluf Brockenhus et Aars Tid, 1639 til Grev Waldemar for Edelknaabe, og samme Aar rejste han med ham til Danzig og videre til Moskva i Rusland og var der 2 Aar, kom siden til Danmark med Greven og fulgte ham atter udenlands, og da han havde været Grevens Kammerpage 2 Aar, tog han udenlandsk Krigstjeneste et Aar, kom saa ind igennem Danmark og saa til Polen, hvor han tog Tjeneste som Vagtmester under Grev Ludvig Weicher i 3 Aar, blev bleskeret og fangen i Aktionen mod Kosakkerne og af deres General Schmielnigsky hæftet en stor Særnlænke om Halsen og slagen til en Kanon i 5 Uger, i værende Tid som et umælede Kreatur trakteret, omfider løst og til forrige Regiment, rejste saa til Danmark munderet med 4 Heste og 4 Karle, rejste siden i spansk Tjeneste, tjente 3 Aar for Løjtnant under Grev Rynsky, i værende Tid bleskeret og maatte tage Afked. Anno 1650, d. 15. Dec. var han under Marchal de Turenne i det store Slag.“
 Saavidt et Uddrag af hans Levnedsløb⁹⁴).

1652 kom han hjem og overtog Ulsund, og efter at have holdt Skifte med sine Søstre 1653, der fik Tilladelse til at sælge deres Gods og sætte Pengene paa Rente, ægtede han 20. Nov. samme Aar i Lemvig Karen Dvighau, Datter af Ejler Dvighau til Elvedgaard, men døde allerede 18de Januar 1655.

Hans Enke boede siden paa Sundgaard i Nees Sogn og havde 1656 Strid med sine Svigerinder

om Ulfund Hede. I den Anledning figer hun om den ene, Kathrine, „at hun er affondret af sin Adelsstand, idet hun har begivet sig udi Ægteskab med en ufri Mand, tilmed Landsens og Rigens Fjende, saa hendes Fordegods derover skulde været forbrudt.“ Dette Aar synes kun Somfru Marie von Andersen at have beboet Ulfund, medens den tredie Søster, Dorthé, var gift med Biskop P. Winstrup i Lund⁹⁶).

Den af Svigerinden saa ilde omtalte Kathrine von Andersen kom senere hjem med sin Mand, Oberstløjtnant Morten Barthold, der havde været Hovedsmand i svensk Tjeneste, og han blev Ejer af Ulfund. Om ham se under Bækmark.

1662 var Ulfund iøvrigt en lille Ejendom, idet der kun hørte 5 Gaarde derunder; selv var den 24 Tdr. Htkr. og Mørager var 12 Tdr. I Skattemønstrene 1677 opføres Ulfund med 8 Fldsteder, 16 Dyr, 8 Køer, 2 Hopper. 1678 var Gaarden udforpagtet til Jens Lavridsen, der havde 2 Hopper, 5 Køer, 10 Stude, 16 Faar, 2 Svin. 1682 hed Forpagteren Lavrids Oluffen.

I Matriklen 1683 nævnes af Gaardens Marker: Kalbehave, Samtjær, Norreshøj, Stilbjerg. Til Gaarden hørte Fjerdedelen af Fiskeriet i Tangsø, men den var begroet med Siver og „Utoj“. Jorden hvilede 4—6 Aar og der blev sædvanlig taget 4 Kærv i gødet Jord.

Da Barthold 1682 købte Bækmark, flyttede Familien dertil, og der døde baade han og hans

Hustru, 1693. Biskop Vinstrups Enke, Dorthé von Andersen, ejede derpaa Ulfund til sin Død 1701, og nu købtes Bækmark og Ulfund af

Christen Linde til Volstrup, efter hvis Død 1707 Sønnen Christian de Linde til Bækmark og Holmgaard (død 1753), derpaa dennes Søn, Christen de Linde til Engelskholm og Bækmark, der folgte Ulfund med Gods til Peder Harpøth, der ejede Gaarden 1768 og 1771 søgte om 3 Aars Stattefrihed til Komplettering af Godset. Han ejede Gaarden Harpøt i Nees Sogn og var gift med Anne Tang, i Slægt med Familien Tang til Nørre Vosborg; hendes Forældre vare Lavrs Christensen Nørtang og Maren Pedersdatter. Han opbyggede 1772 det for et Par Aar siden nedbrændte Stuehus med 2 Fløje, paa hvilket var anbragt hans og Hustrus Navnetræ*) Efter hans Død 20. Juli 1777 ejede hans Enke Gaarden til 1779, hvorpaa Sønnen Christen Harpøth overtog den. Han havde i sin Tid studeret og blev 29. Nov. 1784 gift med en Bondepige, Kirsten Sundgaard, der var opdraget paa Ulfund. Han døde 1830, hvorpaa Godset frafølges 1831 for 100 Rbd. pr. Td. Hfr. og Ulfund købtes af

Poul Ulrik Lind, Søn af Pastor Lind i Hhgum. Efter hans Død 1859 i en Alder af 48 Aar tilfødedes Gaarden hans Enke, og derpaa folgtes

*) Hvad der fortælles om ham i G. L. Kristensen, Gamle Folks Fortællinger, 2. Saml., S. 136 40, er for største Delen aldeles uhjemlet.

Ulfund 1869 til Christian Schmidh, en Præsteføn fra Skanderup. 1884 købtes Gaarden af Konsul Chr. Karberg fra Sønderborg og P. Pedersen. Den nuværende Tjer, Søren Høy, købte Ulfund 1887.

Nees Kirke.

Kirken, af romanst Bygningsstil, har oprindelig været bygget i den almindelige vesterlandste Form med Kampestenkvadre til Materiale. De smaa rundbuede Vinduers Overdele vare efter vanlig Vis udhugne af een Sten og Sottelen afluttedes med en Skraakant. Af denne Kirke staa dog nu kun de Partier tilbage, hvor Stib og Kor støde sammen, medens alt det øvrige Murværk hidrører fra en raat udført Ombygning, ved hvilken Koret gjordes betydelig længere, end det fra først af havde været, og Muren mellem denne Bygningsdel og Skibet nedbrødes fuldstændigt. De gamle Kvadre benyttede man saa længe, de strakte til, og Resten af Murværket rejstes af raa Kamp og smaa Tegl. I den østre Gavl er i omvendt Stilling indført Overdelen af et af de smaa oprindelige Vinduer. Paa Korets Nordside ses et Par smaa tilmurede Vinduer, der ere stødskløst murede af raa Kamp, og paa Skibet kan man skimte tvende blindede Døre, en paa den nordre og en paa den søndre Side, hvoraf dog ingen hidrører fra Kirkens ældste Dage. Store, firkantede Vinduer ere gennembrudte i Kirkens søndre Side, og til Skibets Nordside er søjet et lille Baaben-

hus af Bindingsværk. — Samtlige de ved Kirken foretagne Forandringer ere saa raat og karakterløst udførte, at det ikke med nogen Sikkerhed lader sig afgøre, fra hvilken Tid de hidrøre, men de ældste af dem gaa dog næppe mere end et Par Hundreedaar tilbage i Tiden. Paa en af Loftsbjælkerne i Koret er udskåret: „Denne Laue Kirkes Over=Deel bestøttet Aar 1786 af Christen Harpyth til Udsund.“ En af Bjælkerne i Skibet har: „Bygt 1831.“

Den udskårne Altertable synes at tilhøre Christian den Fjerdes Tid. Midtpartiet indtages af et meget middelmaadigt udført Kristusbillede, der er malet af en P. Hansted i 1857. De malinstøbte Alterstager have følgende Indskrift: „Somfru. Dorethe. van. Andersen. Kloster. Somfru. i. S. Hans. Kloster. Slesvig.“, et Baaben med en springende Ulv, samt Narstallet 1630 og Bogstaverne C. V. A. Døbefonten, der er Kirkens oprindelige, er udhugget af Kamp, og saavel paa Rummen som Foden prydet med Ornamentter og Dyrestikkesler. Prædikestolen er et meget tarveligt Snitværksarbejde med ualmindelig flette oliemalede Fremstillinger af de fire Evangelister. Den bærer Narstallet 1715. Kloffen, der hænger i en Luge i Kirkens vestre Gavl, er støbt 1873*). En ret anseelig Vjsekroner, som er anbragt under Skibets Loft, er skænket i Aaret 1730 af

*) 1766 berettes, at Kloffen tidligere havde hængt i Kirkens vestre Ende, men nu var oprejst paa Kirkegaarden, at den bedre kunde høres.

Christian Vinde til Bækmark, Holmgaard og Ulfund og Hustru Anna Marie Paulsen; den bærer Lindernes og Paulsenernes Vaaben. Paa den nordre Bæg hænger et daarligt skaaret Krucifix, som er udført af en Mand der paa Egnen for faa Aar siden. Under Kirkens Gulv findes tvende Begravelser, hvoraf den ene indeslutter Christian Vinde og hans Hustru.

Bøvling Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Fjaltring Sogn, fra hvilket det stilles ved Kamme Aa, og til Kamme S., fra hvilket det for en Del stilles ved Rysensten Bæk, mod Øst til Flynder S., fra hvilket det for en stor Del stilles ved Faaremølle Aa, mod Syd til Nees S., fra hvilket det stilles ved Tang Sø og dennes Udløb i Indfjorden, og til Indfjorden og dennes Udløb i Bøvling Fjord, der er Navnet paa den nordlige Del af Nissum Fjord, og mod Vest til Bøvling Fjord. Sognets nordøstlige Del stæres af Lemvig—Bem Jærnbane, hvorved Faare Station. Kirkens Afstand fra Lemvig er 2 Mil. Foruden de nævnte Vandløb gennemstrømmes Sognet af Faaremølle Aa. Til Sognet hører Bøvling Klit, den lange Strimmel, der skiller Nissum Fjord fra Fævet. Her har paa flere Steder været Forbindelse med Havet, saaledes har Kamme Aa engang haft

Udløb i Havet, da Klittens Indsænkning der kaldes Gammelminde, og i Modsætning til dette kaldes samme Naas nuværende Udløb i Fjorden Østros. Klittens Sydgrænse hedder Sønderminde, hvor der altsaa ogsaa har været et Udløb, der dannede Sognegrænse og Herredsgrænse. 1 Andelsmejeri. 2 Skoler. Jorderne ere lave og flade, kun et Højdedrag syddøjt for Kirken, kaldet Bøulingbjerg.

Bøuling skrives ca. 1300 Bifling, 1347 Bøuelingh, ca. 1350 og 1360 Byflingh, hvilket ikke betegner andet end den nuværende Udtale. I Sønderjylland er en By Bøvlum og i Andsager Sogn Bøvl, hvilket viser, at der har været et selvstændigt Ord Bøvl, hvis Grundbetydning maa være noget kroget. Bøvl er vistnok det gamle Navn paa Bøuling Bjerg, der er en jevn, svagt buet Forhøjning af temmelig stor Udstrækning.

I Sognet findes kun 12 Gravhøje, alle i det nordvestlige Hjørne, men i tidligere Tid har der været flere. Indberetningen 1766 nævner saaledes en lille Høj østen for Stadhede, Smedehøj vesten for Kirken, vesten for Godballe 3 smaa, de 2 kaldtes Skollertofsthøje og den tredie Hestehøj, ved Holmvad 3 Høje, i Møgeltjær norden for Kjølhede Solhøj, men alle smaa. „Vesten for Brørup Bro ligger en høj Plan, som man beretter at skulle have i fordom Tid været en af de Høje, paa hvilke man i fjendtlige Tider oprettede Bavn, en høj Stage sat i Jorden med et Hjul paa og derover en Tjæretønde,

hvorpaa man med Blus advarede de næste Bønder f. E. i Nees, Møborg om Fjendens Komme."

I Sognets nordvestlige Hjørne imellem de 3 Høje Løddeltjørnhøje, nærved Lømborg Sogneskæl, findes Spor af nogle ganske lave og hensunkne Jordvolde, der sædvanlig gaa i rette Vinkler mod hinanden og strække sig over flere Tønder Land, ligesom de lignende tæt norden herfor i Lømborg Sogn (se S. 205).

Indberetningen 1766 meddeler om Sognet: „For omtrent 50 Aar siden borttog Havet de saakaldte Mørklit og Klittesgaard (paa Klitten) og oversvømmede ganske Gaardstederne og Marken, hvoraf nu intet er tilbage. Trende af Beboerne i disse Klitters Gaarde bleve forflyttede til de 3 Krogshede-Gaarde i Brørup. Siden Mørklittens Undergang er et Bol, Fjordside kaldet, som ligger tæt ind til Fjorden, adskillige Gange ved Vandgang beskadiget, og for 3 Aar siden tog Havet saa stærk Overhaand, at man maatte flytte Stedet, som da blev meget ruineret. Ligeledes tage de tæt ind til Fjorden grænsende Steder, Lykke, Smørpøt, Kjølhede og Krogshede med flere, aarlig ved Havgang tildels betydelig Skade paa deres Marker og Ejendomme."

„Engene ere til største Delen Mærst, Høvsøre kaldet, der ligger allervesterst i Sognet, omtrent $\frac{1}{4}$ Mil's Omkreds, i hvilke Bøvling og Fjaltring Sogne ere lodtagne efter visse Lodder og Stifter, hvilke have særdeles Navne som Aas, Svinstedhals, Hvelbæk, Damstifte, Over Hval, Neder Hval, Stor-

eng, Knudsøng, Sønderfø osv. Paa samme Høvsøre er en Del Agerjord, hvorpaa der tilforn har været Beboere, men de ere blevne øde ved Havgang, og nu intet findes af Gaardstederne, hvilken Agerjord tilligemed Aas, Svinstedhals, Hvelbæk og Damstifte kaldes Høvsøre Fjerding og er delt imellem Herregaarden, Præstegaarden, Kjølhedede og Lykke. Midt paa Høvsøre Eng ere 3 smaa Søer norden for Storeng. Denne Mærskeng har i forrige Tider været af stor Betydning, men er nu meget beskadiget af Havets Oversvømmelser."

„Bygningerne i Sognet ere, naar man undtager en halv Snes Stykker, mestendels brøstfældige, siden de fleste ikke formaa at holde dem vedlige."

I Sognets vestlige Del findes:

Vester Rysensten, 9 Tdr. Htr., er Parcel af Rysensten, mest opdyrkede Udmarker. Ved Gjedbro, der fører over Rysensten Bæk, laa 1766 et lille Hus, hvori Birketinget blev holdt.

Rysensten, 16½ Tdr. Htr., 360 Tdr. Land Ager og Eng, se nedenfor.

Høvsøre, 1 Gaard, 2 Huse. 1596 og 1683 nævnes i Sognet en Halvgaard kaldet Kvisthol, hvilket maa være her, hvor det ene Sted kaldes Kvistes. Gaarden Høvsøre nævnes ogsaa 1596. Her i Nærheden maa ogsaa have ligget et Sted, der 1596 kaldes „ved Woës“, det er „ved Os“ eller Kamme Aas Udløb i Fjorden. Ligesaa hedder Damhus Aas Udløb Skalfstrup Os og Storaagens Udløb Gørding

Os. Fjerdedelen af Bolet Høusør bevilgedes 1635
Præsten i Bøvling tilligemed 2 Enge, Over og
Neder Hval.

Kirkegaard, 1 Gaard.

Bøvling Kirke, se nedenfor.

Bøvling Præstegaard, tidligere 13 Tdr.
Htr., nu ikke 4, deraf Parceller 3 Bølsteder og
4 Huse.

Smørpøt, 6½ Tdr. Htr., og 2 Huse, kaldes
1683 ogsaa Kirkeby.

Vestermark, et Bølsted.

Lykke, 7½ Tdr. Htr., og 1 Hus. 1683 nævnes
som en af dens Marker Rathborg Loft.

Trøjborg, 1 Gaard og 1 Hus. 1683 nævnes
blandt dens Marker Vejrhøj og Fælstoft. Trøjborg
betydede i gamle Dage, hvad vi nu kalde en
Labyrinth.

Sønder Gadkjær, 1 Gaard, 2 Huse, Nørre
Gadkjær, 1 Gaard, 1 Hus, var 1683 2 Gaarde,
men synes 1596 kun at have været et lille Sted.

Villebjerg, Præstegaard for Bølgmenigheds-
præsten, desuden 4 Huse, nævnes 1596.

Melbjerg, 1 Gaard.

Bøvlingbjerg, 16 Huse, Kro og Andels-
mejeri.

Bølgmenighedskirken Marie Kirke.

Nagaard, 1 Gaard, 2 Bølsteder, var 1683
en Helgaard med 2 Bønder.

Fjordside, 1 Gaard, 1683 et Bø.

Rjølhede, 10 Tdr. Htkr., 1 Bolsted og 3 Huse, nævnes 1596. 1683 nævnes paa dens Mark Øster og Vester Nabjerg.

Brogaard, var 1683 en Halvgaard, den nævnes 1596 og dens Navn viser altsaa, at der fra gammel Tid af har været Bro over Faaremølle Na. Dalggaard, Parcel af Vester Klesgaard.

Søgaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, 1 Hus, nævnes 1596 og kaldes 1683 en Helgaard. Den har Navn efter en Sø vesten derfor, som er dannet af Faaremølle Na og Havets Oversvømmelser.

Krogshede, 1 Gaard, 4 Tdr. Htkr., 1 Bolsted, 1 Hus, Øster Krogshede, 1 Gaard, Vester Krogshede, 1 Gaard, Sønder Krogshede, 1 Gaard, 1683 1 Gaard med 3 Bønder.

Højland, 1 Bolsted, Parcel fra Øster Krogshede.

Klesgaard, 5 Tdr. Htkr., 1 Bolsted, 4 Huse, kaldes 1683 Kledsgaard og var delt i Vester og Øster Kledsgaard, af hvilke Vester K. er underlagt det nuværende Øster Klesgaard. Navnet skrives urigtig Klitsgaard, da det udtales Klesgor og har intet at gøre med Klitter.

Baadsgaard, var 1683 en Helgaard med 3 Bønder; den nævnes 1574. Navnet udtales Bøsgor.

Mose, et Bolsted, var 1683 $\frac{1}{2}$ Bol, der var øde.

Rødetro, 1 Gaard, 1 Hus.

Agergaard, $5\frac{1}{2}$ Tdr. Htkr., 2 Huse, var 1683 en Helgaard med 2 Bønder; den nævnes 1574.

Rjøldige, 1 Hus, var 1683 et Bol eller $\frac{1}{4}$ Gaard med 2 Bønder; det siges 1660 at være et Hus paa Agergaards Ejendom. Der har til nyere Tid været en Gaard Rjøldige, der er nedlagt.

Rjærsholm, 1 Gaard, 1 Hus.

Brændsgaard, 1 Gaard, 1683 en Halvgaard.

Husene Ørnbjerg og Sundhus, Parceller fra Brændsgaard.

Sandmandsgaard, $5\frac{1}{2}$ Tdr. Høfr., 1 Bolsted, 2 Huse.

Østerby, 1 Gaard, 6 Huse.

3 Sognets østlige Del:

Slvad, 1 Gaard og 1 Bolsted. Nævnes 1596 og har Navn af et Badested, der endnu 1766 var norden derfor i Rysensten Bæk, hvilken Bæk oprindeligt maa have heddet Sl, et ikke ualmindeligt Navn paa et Vandløb. Navnet udtales med langt i.

Vester Skadhede, 1 Gaard, Øster Skadhede, 1 Gaard, 2 Huse, var 1683 en Gaard med 2 Bønder.

Bugpøt, 1 Gaard, nævnes 1596.

Degnkjær Hus, der findes paa Generalstabens Kort, er nedbrudt.

Hesthave, 1 Bolsted.

Østergaard, 1 Gaard, 1 Hus, nævnes 1683.

Grønkjær, 1 Gaard, 3 Huse, nævnes 1596 og var 1683 et Bol; en af dens Marker hed Riks-gaard.

Bojerhus, 1 Bolsted.

Halegaard, 1 Gaard, 3 Huse, Parcel af Præstegaarden.

Godballe, 1 Gaard, nævnes 1596 og var 1685 en Helgaard med 2 Bønder. Navnet udtales Gøballe.

Faare JærnbaneStation og Gæstgivergaard.

Faare Mølle, 1 Gaard og Vandmølle, 2 Huse. Navnet udtales Før.

Mølgaard, 1 Gaard, 2 Huse, nævnes 1683.

Møltoft, 1 Gaard, Parcel af Mølgaard.

Hølager, Parcel af Præstegaarden.

Fjord, 1 Gaard.

Vergrav, 1 Gaard, 2 Huse, det ene Stenhøj, nævnes 1766 og da var der Vergrave derved.

Galsgaard, 1 Gaard, 1 Hus, Øster Galsgaard, 1 Gaard, 2 Huse, Vester Galsgaard, 1 Gaard. 1766 nævnes Galsgaard og Lille Galsgaard.

Stjærnholt, 1 Bolsted; skrives imod Udtalen Starnholt.

Bjerg, et Hus, Parcel af Stjærnholt.

Gammelgaard, 1 Gaard, Mel Gammelgaard, 1 Gaard, Øster Gammelgaard, 1 Gaard, 1 Hus, 1683 en Gaard med 3 Bønder.

Smedsgaard, 4 Tdr. Htr., 1 Bolsted, 2 Huse, nævnes 1596.

Øster Bøvling, 1 Gaard, 1 Bolsted, 3 Huse, deraf 1 Melgaardhus, var 1683 9 Gaarde og 11 Gadehuse, hvoraf 6 jordløse; et af Husene hed Bempenhede. Byen drev Jorden i Fællesskab.

Sønder Willensgaard, 1 Gaard, 1 Hus, Nørre Willensgaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, var 1683 en Helgaard med 2 Bønder, kaldes 1596 og 1683 Willensgaard.

Nørre Magaard, 1 Gaard, 1 Hus, Sønder Magaard, 1 Gaard, 2 Huse, Øster Magaard, 1 Gaard. Magaard var 1683 en Helgaard med 2 Bønder; af Marker nævnes Glimsagre. Magaard havde 1766 2 Afbyggerhuse.

Glistoft, et Hus, Parcel fra Nørre Magaard.

Nørre Sudermærk, 1 Gaard, 1 Skole, 2 Bolsteder, 2 Huse, Sønder Sudermærk, 1 Gaard. Sudermærk nævnes 1596 og 1683 som 1 Gaard og havde 1766 et Afbyggerhus.

Højtoft, et Bolsted, Parcel fra Søndermærk og Magaard.

Storbjerg, 1 Gaard og 1 Hus, paa ca. 4 Tdr. Hfr., 2 Bolsteder, 2 Huse, var 1683 en Helgaard med 2 Bønder.

Anebjerg, 1 Gaard, 1 Mølle og 3 Huse, samt Lægebolig.

Brun Hussted, er en ældre Ejendom.

Lavlund, 1 Gaard, Parcel fra Anebjerg.

Lund, 1 Gaard, 1 Bolsted kaldet Lille Lund, 9 Huse, nævnes 1596 og var 1683 1 Gaard med 2 Bønder. Den ligger ved en Eng, der fordom synes at have været et stillestaaende Vand ved Faaremølleaa, af den Art, der kaldtes Lugn, hvilket Ord her, som i saa mange Stednavne er gaaet over til Lund.

Taaſinghuſ (paa Generalſtabens Kort Havhuſ), ligger ved Tangſø, og antages oprindeligt at have heddet Tangſjøhuſ, hvilket er gaaet over til det underlige Taaſinghuſ. Parcel af Sandmandsgaard. Holmtjær Huſ, Parcel af Kjældige.

Kyſenſten.

Denne anſelige og ſmukke Gaard, der først har været en Hovedgaard under Ribe Biſpeſtol, dernæſt et kgl. Slot og Sæde for Befalingſmanden over Bøbling Len og ſiden Hovedgaarden for Friherſkabet Kyſenſteen, har endnu bevaret mange Leebninger fra gamle Tider. I en Eghnsforretning fra 1646 over Slottet, ſaaledes ſom det ſaa ud efter dets Beſættelſe Aaret forud af ſvenſke Soldater, nævnes: „Et ſtort Huſ veſten i Borggaarden, 21 Fag langt med Kælder under og muret mellem Stænger ſaa og taket med Tegl.“ Deri nævnes „Frueſtuen“ og fra denne og til Huſets nørre Ende „et Stillerum langt med Huſet, hvilket er afdelt i 5 Kammerser og i den nørreſte Ende et Køkken.“ Dette er tydeligt nok det nuværende Stuehuſ; Frueſtuen den nuværende Dagligſtue, der først i den nyeste Tid er bleven forbunden med det nærmeste Værelſe ved en Dør, den lange Gang med de 5 afdelte Værelſer og Køkkenet findes aldeles ſom i 1646, men Bindingsværket i Huſets øverſte Del er i den nyere Tid ombyttet med Grundmur. De høje hvælvede

Kælberrum ere ogsaa tydelig af en anseelig Alder. Til yderligere Stadfæstelse tjener, at der paa en Skorsten op til Fruerstuen har staaet Aarstallet 1646; den er altsaa opsat efter nævnte Synsforretning. Op til Huset fører en høj Trappe. Fra Gaarden af synes Hovedbygningen at være 2 Etager, men fra Vest ses Kælderetagen ikke.*) Som det ses nedentfor, er Hovedbygningen opført 1638—39.

Synsforretningen 1646 nævner derpaa „det sønderste Hus, hvor Porten er igennem, er 15 Fag langt, i lige Maade tækket med Tegl og paa den nørre Side, som er ind til Borgegaarden, muret imellem Stænger. Forstrevne Port er ved Magt og findes en Gavl inden til Borgegaarden“. Under denne Gavl var „en Skorstensstue“, østen for Porten var 2 smaa Kammerer og østen for disse Skriverstuen med en lukket Træfeng og med en Forstue. Denne Portbygning er tilbøls ogsaa bevaret.

Ligesom Portbygningen er nu et nyere Hus, men Synsforretningen nævner her et Hus paa 10 Fag, hvor der var Bryggers, Mælkehus og et stort Køkken i den østre Ende.

Overfor Hovedbygningen er nu en Mur, men 1646 var det østre Hus 17 Fag, hvori der var Gæstekammer op til Skriverstuen, 2 Kamre, Borgestuen med et lille affilt Kammer og en Forstue.

*) Derimod findes nu ikke mere et Udstud fra Fruerstuen, 7 Fag langt og 2 Fag bredt, der var opdelt i 4 smaa Kamre.

Borgestuen stødte saaledes op til det store Køkken i det nørre Hus, hvilket Køkken altsaa har været Folketøkken. De 3 sidste Huse vare alle paa 1 Etage uden Kældere, grundmurede med Kampesten og Mursten paa Ydersiden og Bindingsværk til Gaarden.

Omkring Gaarden og Haven findes endnu Grave, men der er Spor af en Grav uden om de nuværende, ligesom der har været dobbelte Volde omkring Slottet. Selve Gaarden ligger paa en høj Bold, der er beplantet af den nuværende Ejer, hvilket giver et mere hyggeligt Indtryk end de nøgne Volde, der fremstilles paa Ufbildningen i Danste Herregaarde 20. Bind. I det hele hører omtrent 7 Tdr. Vand Have og Plantage til Gaarden. I den gamle Del af Haven findes gamle Tjørne. Over Graven var en Vindebro endnu 1766. Paa Gaarden findes en gammel Kamin, hvorpaa et Slot med to Taarne og et tgl. Baaben, tilligemed 2 Personer, sandsynligvis en Konge og Dronning. Denne Kamin er sikkert samtidig med Husets Opførelse. Ladegaarden ligger for sig selv; den gamle Lade, der brændte 1886, var fra 1778. Udenfor Porten har man fundet Spor af en Hestestald, men iøvrigt har Ladegaarden sikkert altid været fjernet fra Borgegaarden.

1766 var Borgegaarden endnu indesluttet af de 4 Huse og var bleven istandsat omtrent 1740. Det nørre og østre Hus vare da af Bindingsværk.

Uagtet denne Bygning ikke kan andet end kaldes tarvelig for et kongeligt Slot, var den dog Herresæde imod den, der fandtes forud. Da Lensmanden Johan Rud frattraadte Venet 1597, blev der optaget følgende Synsforretning over Gaarden, der sagnetens har staaet saaledes, siden den var i Ribe Biskops Eje:

Udi Borgegaarden et Hus paa 10 Binding, muret imellem Stolper med Sten og takt med Tag og den nordre Gavl nedentil flaaet med Ler og oventil sat med Fjel, og en Skorsten paa, og staaer samme Hus østen i Gaarden. Dernæst et Hus paa 18 Binding foruden Porten igennem, og staaer sønden i Gaarden muret imellem Stolper med Sten og takt med Tag, og sønden ud fra samme Hus er en Kvist paa 4 Binding muret imellem Stolper med Sten og takt med Tag, og er 3 Skorstene paa. Udi lige Maade et Hus, som staaer vesten i Gaarden og er paa 12 Binding, udentil flaget med Ler imellem Stolper og inden muret med Sten og takt med Tag og 1 Skorsten paa. Herhos et Hus, som staaer norden i Gaarden og er paa 12 Binding flaaet imellem Stolper med Ler og takt med Tag og 1 Skorsten paa, og ere disse fire Huse hver et Loft højt.

Norden fra Borgegaarden et Hus paa 24 Binding, som er en Sal, Salkammer og Gæsteskammer, og berettes at Johan Rud paa sin egen Bekostning har ladet opbygge de 10 Bindinger, er flaaet mellem Stolper med Ler og takt med Tag.

Udi Ladegaarden Smedien paa 6 Binding, flaaet mellem Stolper med Ler og takt med Tag og berettes Johan Rud paa sin egen Bekostning paa ny at have ladet opbygge. Dernæst først et Fæhus, som staar østen i Gaarden, er paa 29 Binding, flaaet imellem Stolper med Ler og takt med Tag. Herhos Laden jønden i Gaarden paa 33 Binding, flaaet imellem Stolper med Ler og takt med Tag. Et Fæhus vesten i Gaarden paa 30 Binding foruden Borten, igennemflaaet mellem Stolper med Ler og takt med Tag, og er et Loft igennem fra Borten paa samme Hus og til den nørre Ende og er paa 17 Binding, som berettes Johan Rud paa sin egen Bekostning paa ny at have ladet opbygge, en liden Mølle paa 4 Binding, er lersflaaet og takt med Tag og berettes Johan Rud og paa sin egen Bekostning paa ny at have ladet opbygge.

Den daarlige Bygning led vistnok ofte Skade af Stormene. 1. Marts 1595 udnævnte Kongen saaledes nogle Adelsmænd til at vurdere den Skade, som Bygningen paa Bøbling Slot og dets Mark havde lidt af „den store svære Storm og Uvejrlig, som nu senesten ved Juletid var og paa adskillige Steder har gjort stor Skade“. 22. December 1629 fik Lensmanden Otto Steel Tilladelse til at forfærdige en „Stube“ med 3 eller 4 Kammerfer til sig og sin Hussholdning og lade hjælpe paa Røttenet, Bryggerfæt, Borgestuen og Ladegaarden. 10. Marts 1630 udbistes 10 Egetræer af Silkeborg Skove, da Bygningerne vare ganske forfaldne, og 20. Juli 1633

fik Bønderne i Lundenæs Len Befaling til at hente Tømmer i Karup og føre det til Holstebro til Bygningernes Reparation paa Bøvling. 1. December 1635 fremkom Lensmanden Soakim Bet med en Indstilling „hvoredes stor Brøstfældighed findes paa Eders tgl. Majestæts Slot Bøvling med Bygningen, synderlig udi Borgegaarden, hvor helst ikke findes hverken saadanne Stuer eller Kammerer, som man nødtørftigt Værelse kan have udi, ej heller Bryggers, Bagers eller Køkken saa ved Magt, at man derudi uden med stor Fare kan lade brygge, bage eller koge, tilmed Stalden udi Ladegaarden, som siander ganske opstøttet langs igennem og ikke veed, hvilken Tid den formedelt Tømmerets Forraadnelse paa Jorden nedfalder, med adskilligt mere, som højlig fornøden gøres med første Lejlighed at forfærdiges, saafremt nogen der paa Stedet skal kunne residere, og efterdi at mine Formænd afg. Hr. Otto Steel og Jens Suel vare af E. K. M. naadigst tilladt og bevilget dens Brøstfældighed at maatte lade bygge og bedre, som dog paa de Tider ej noget er ved gjort, formedelt velbemeldte salige Mænd saa snart derefter fra forskrevne Len ere komne,“ saa bad han om at maatte istandsætte Bygningen.⁹⁷⁾

Som en Følge heraf blev Borgegaarden ombygget i Aarene 1638—39, og det er fra den Tid altsaa, at den nuværende Hovedbygningens Alder dateres. 1640 blæste Stalden ned, hvorfor Lensmanden fik Befaling til at opsætte en anden „med allermindste Bekostning ste kan.“ Til den ny Stald

fit man Tømmer fra Silkeborg Stove, medens Egetømmer leveredes af Raadmand Christen Lassen Solgaard i Holstebro. Laden har lidt ved samme Storm, idet Lensmanden jøgte om Godtgørelse for 60 Rdl., han havde udlagt til dens Istandjættelse ⁹⁸⁾

En Del Aar efter byggedes en ny Lade, thi 25. Jan. 1656 udstædtes et lgl. Brev, at eftersom Lensmanden Hr. Mogens Sehested havde ladet andrage, at Laden ikke var saa stor, at det indavlede Korn altjammen kunde faa Plads, men om Vinteren maatte sættes i Stakke, Kornet til ikke liden Stude eller Fordærv, saa maatte han opbygge en Lade paa egen Bekostning, der skulde afdrages i Venets Afgift, dog foruden Tag, som Bønderne skulde skaffe, nemlig 1 Trave af hver Helgaard og $\frac{1}{2}$ af hver Halvgaard.

Denne Udvidelse af Laden hænger vistnok sammen med Markens Udvidelse.

Saaledes havde Lensmanden allerede 1586 givet tilkende, at der næst ved Ladegaarden laa en Gaard der hed Gammelgaard, med hvis Ejendom Avlen meget kunde forbedres, hvorfor Kongen 14. Juni tillo, at Bonden uden Indfæstning blev forsørgt med en anden Gaard, naar en jaadan blev ledig, eller ogsaa fik sin Indfæstning tilbage, hvorpaa Gammelgaard skulde lægges øde og dens Forder drives under Ladegaarden. Paa samme Betingelser bleve ved lgl. Bevilling af 11. November 1646 2 andre Gaarde lagte øde, da det hed sig, at Avlen

til Bøvling Slot var hel ringe. Som det ses af Præstens Indberetning 1690 om sine Indtægter, hed disse Gaarde Mose, hvoraf der var ydet Præsteu en Afgift, men de sidste 7 Aar havde Baron Sucl intet givet. Heraf fremgaar det, at Bøvling i Biskoppernes Tid kun var en lille Gaard.

Vi savne desværre al Underretning om, naar Ribe Bispestol kom i Besiddelse af Gaarden. Den hører maaske til de Besiddelser, som Biskop Odinkar ved Aar 1000 stænkede Kirken, og den er maaske en af de Bispegaarde, som Biskop Helias, der blev Biskop 1142, ifølge Ribe Bispetronike lod befæste, ligesom det er sandsynligt, at Bøvling Kirke er opført i det 12. Aarhundrede af en af Biskopperne.

Bistnok fra de ældste Tider hørte hele Sognet lige til Faaremølle Na under Bøvling. 1638 siges udtrykkelig, at Sognet af gammel Tid var delt i 4 Dele: Kirkeby, Etadhede og Øster Bøvling, hvilke 3 Dele udgjorde Birket; den fjerde Del kaldtes Brørup. Nu ved vi, at Brørup eller Distriktet sønden for Faaremølle Na allerede 1347 kom under Bøvling, og naar dette ikke kom til at høre til Birket, er Grunden den, at Birket allerede da havde bestaaet længe. Aar 1468 stadsfæstede Kongen Ribe Biskops Birket, Originalen haves ikke, men kun en senere Afstrift⁹⁹⁾, og deri siges, at Bøvling Birk rækker „paa Længde fra Fjeltring Naas til Brørup Bro og paa Bredde fra Sønderfjord til Ramme Sogn“. Fjeltring Naas, det er Os kaldes endnu Udløbet af Ramme Na i Nissum Fjord („Fjaltring nes“),

Brørup Bro maa da være en Bro over Faaremølle Na. Sønderfjord er Nissum Fjord og Namme er endnu Sognets Grænse mod Nord.

Bed Aar 1300 havde Ribe Domkapitel en Gaard i „Bifling“, af hvilken der ydedes en Mark Korn aarlig, men i hvis Besætning eller Medskaber Kapitlet ingen Del havde¹⁰⁰); en Mark Korn er 36 Tdr.

Den Indtægt, der fulgte Biskoppernes Lensmænd paa Bøvling, var betydelig og regnedes paa Reformationstiden til over 2000 Mark, men da horte Skodborg Herreds uvisse Indtægter derunder, idet det var pantsat til Biskoppen i Ribe. Det var derfor ogsaa oftest Biskoppernes nære Slægtninge, der bleve deres Lensmænd her paa den faste Borg, der 1401 kaldes castrum Bøvlingæ. Saaledes udstædte Biskop Peder Lytke i Ribe 1418 en Kvittering til sin Broder Bent Ville, at denne havde gjort fuldt Regnskab og alt fra den første Dag, han fik Bøvling af ham, og havde haft den i Værge til denne Dag¹). Under Biskopperne Henrik Etangeberg og Peder Nielsen var Jes Mortensen Lensmand, der 1466 fik Kvittering for sine Oppebørsler²). Biskop Hartvig Juels Broder Palle Iversen til Dgelstrup havde Bøvling til sin Død 1486 og efter ham hans Broder Enevold Juul et Par Aar, derpaa den tredje Broder Kjeld Juul i 14 Aar, indtil den ny Biskop Jver Munk efter sin Broder Mogens Munks Begæring tog det fra ham og sagde ham til om Fastelavn at rømme om Paaske³), og gav det til Jens Raas til Starupgaard, der synes at have haft

det ogsaa tidligere. Imidlertid fik Kjeld Juels Søn Niels Kjeldsen til Astrup senere Bøvlings af Oluf Munk, men det har været fort før Reformationen, thi 1532 var Niels Lange, af Munkernes Et, biskoppelig Lensmand paa Bøvlings⁴), og han havde det altsaa 1536, da Bispegodsjet blev inddraget under Kronen. Da dengang alle, der kunde føre Klage over de katholste Biskopper, ogsaa kom frem dermed, gjorde Kjeld Juels Arvinger Krav gældende mod Biskop Sver Munk, fordi han i sin Tid tog Bøvlings fra ham, uagtet han havde Brev derpaa af Biskop Hartwig Juels⁵). Da Bispetiden var forbi, blev Bøvlings et kongeligt Slot og derunder lagdes 1537 Vandfuld Herred, som Magens Munk havde haft i Pant, tilligemed Skodborg Herred, der allerede i rum Tid havde hørt derunder som Biskoppens Pantelen. Formodentlig har Niels Kjeldsen beholdt Bøvlings til 1540, da Bøvlings Slot tilligemed Skodborg Herred, Vandfuld Herred og Harboøre paany forlenedes til ham.

Niels Kjeldsen (Juels), skulde nu i Afgift hde 20 Eder. Smør, 10 Eder. Rotød, $\frac{1}{2}$ Læst Faaretød eller Lammekød, vel forvaret med Salt og Træ, 20,000 Hvilling, 200 Rabliau, 150 gode Sider Flæst, 100 røgede Gæs, 100 Svartimbdaler. Alt Brag skulde tilfalde Kongen, men Bygningstømmer maatte han selv beholde. Af Sagefald og Indfæstning skulde han have det halve og han skulde tjene selvjerde til Hest eller til Skibs, eftersom han blev

tilsagt. 1543 blev han fritaget for at yde Flest i andre Aar, end naar der var Olden.

1547 fik han Lenet i Bant for 1000 Daler imod omtrent samme Afgift, men det var nu blevet mere indbringende, idet saa meget Bøndergods var bleven forbrudt til Kronen efter Bøndernes Rejsning i Klemensfejden⁶). 1549 lagdes Hind og Ulborg Herred ind under Bøbling, men efter Niels Kjeldsens Tid bleve de fraskilte, og lagdes først derunder til Stadighed 1597. Niels Suel beholdt Lenet til 1558.

De følgende Lensmænd vare⁷):

Albert Steel 1558—61.

Holger Wiffert 1561—64.

Vincens Suel 1564—69.

Christen Steel 1569—88.

Johan Rud 1588—97.

Preben Ghyldenstjerne og hans Enke Mette
Hardenberg 1597—1617.

Iver Suel 1617—27.

Otto Steel 1629—31.

Jens Suel 1631—34.

Joakim Bek 1634—39.

Malte Suel 1639—46.

Mogens Sehested 1646—51.

Otto Krag 1651—55.

Mogens Sehested 1655—57.

Korffits Trolle 1658—64.

1627 blev Slottet indtaget af de kejserlige Tropper, thi dette Aars Regnstab betegnes saaledes: „Regnstab fra Philippi Jacobi Dag (1. Maj) 1627

til den 28. Octobris dernæst efter, da de kejserlige Officerer bemeldte Slot og Len lod indtage." Næste Regnskab begynder 1. Maj 1629.

1644 stede det svenske Indfald. Slots skriveren Jakob Klavsen, der efter Krigen skulde gøre Rede for den oppebaarne Landgilde, vidnede, at han „efter højlig Trusel og Fængsel ja paa Livet blev efterstræbt og skulde straffes, leverede til de svenske Officerer, som havde deres Kvarter der paa Stedet, de Skattepenge, som vare indkrævede, med en stor Part af Lensmandens Penge, jeg da hos mig havde, og paa det sidste formedelst deres store Tyranni, de imod mig brugte, der jeg ej havde flere Penge at give dem, maatte ved Nattetid hastig rømme af Landet for dem". Han vidnede ogsaa, at „Fjenderne have borttaget og spoleret alt min velbyrdige Husbonds Gods og Gode, som paa Slottet var, nemlig 50 Staldørne med andet Fæned, saavel som Kobber, Tin, Messing, Linned og Ulden, Korn og andet, saa aldeles intet deraf blev beholden."

Slottet havde lidt saa meget, at der igen maatte foretages store Byggearbejder 1648—49. 10. Nov. 1647 fik Lensmanden Tilladelse til at anvende til Slottet og 2 øde Møller en Del strandet „Fur" og Gran. I Ladegaarden byggedes saaledes 85 Fag Hus og i Borgegaarden „Frucrstue Huset vesten udi Gaarden, som er 21 Fag langt, derudi opmuret af ny 3 Skorstene med 5 Ildsteder, 6 Stillerum, en Kvist vesten udaf samme Hus, 5 Binding langt, 4 Magskuse vesten ud af samme Hus (se S. 271 Anm.), opmuret et

Taarn imellem Stænger østen op til Fruerstuehøjet (Indgangen?), en Stenmur 3 Alen høj af Kampesten langs østen ud med samme Hus (det vil sige paa Husets østlige Bæg), og samme Hus ude og inde færdiggjort, eftersom det befandtes at være ganske forfaldent og brøstfældigt og formedelst Grundens Ubestandighed paa det meste nedfaldent."

„Sønden udi Gaarden 20 Fag Hus opmuret mellem Stænger med 2 Skorstene og 5 Ildsteder og 7 Skillerum, eftersom samme Hus tilforn ikke var uden et Loft højt og tilforn ikke fandtes saa vidt Kammerjer og Værelser, at Lensmanden med sine Folk kunde logere."

Lenets Bønder søgte 1648 om Estergivelse af Skatterestancer fra 1643 paa Grund af „den store Slat, Indtvartering med Plyndring og andet, vi af Rigens Fjender udi den besværlige Krigstid desværre lidt og udstaaet have, tilmed en Part af de Mænd, der skulde betale, ere bortdøde og en Part ganske øde og forarmede")."

5 Juni 1652 fik Otto Krag Tilladelse til at anvende 100 Rdl. om Aaret i 2 Aar til Lofters og Tages Istandsjættelse.

1657 indtog de Svenske Slottet i August og nu gik det, som det bedst kunde i de følgende Aar. Efter Tenevældens Indførelse lagdes Lundenæs og Bøvling Len sammen under en Amtmand, og Bøvling Slot og Gods tilstødedes Henrik Ruse 1664.

At Bøvling blev et kongeligt Slot ved Reformationen var ikke behageligt for Bønderne i Lenet,

især for Selvejerne, der fra gammel Tid af kun vare forpligtede til at gøre Arbejde ved Byggearbejdet paa kongl. Slotte, men nu efterhaanden bleve tvungne til mere, hvilket navnlig tog stærkt til under Kong Frederik II. Denne Konge sluttede mange Mageskifter med Adelen forat kunne samle Kronogodsset omkring visse Slotte og bortskødede ofte Herligheden af Selvejergaarde med Tilladelse til at købe Bøndestylden af Bonden, hvilket vel ikke kunde ske uden dennes Billie, men vistnok alligevel ikke altid foregik uden en Art Tvang. Derved bleve mange Selvejere til Fæstere, og deres Tal i Bøbling Len var 1614 bragt ned til 39 og i Vundensæs Len til 55.

Ved et Reskript af 8. Marts 1573 paalægges det Selvejerne i Skanderborg Len at gøre Møgægter, Bløjning og Høstarbejde til Slottet med Trusel om streng Straf og saaledes ske det overalt uagtet Bøndernes Modstand. Ej heller Kronens Fæstebønder vare vante til videre Høveri, Bøbling Slot var jo fra først af kun en lille Avlsgaard, og det varede derfor en Stund, inden de mærkede noget Tryk. 29. Oktober 1617 befalede Kongen Lensmanden Iver Juul at tiltale Kronens Bønder i Fjaltring, Trans og Dybe, der vare ganske modvillige, naar de bleve tiljagte til at gøre Arbejde til Bøbling Slot. 15. Juli 1618 fik han dernæst Tilhold om at have flittigt Indseende med, at der ikke faas igennem Fingre med' nogen, men at den ene hjælp den anden og ingen forskaanedes. Selv

Eandemændene, der paa Grund af deres retslige Betjening ellers vare fritagne for Arbejde, fik 30. Nov. 1648 Befaling til at hjælpe med, naar der skulde føres noget til Slottets Bygning, eller Vrag skulde føres derhen, ligesom at hjælpe med at føre Landgilden og Avlingen til Købmanden, men ellers vare de fri for dagligt Arbejde.

Hidtil var det alene Bønderne i Vandfuld Herred, der drev Avlingen til Slottet, men da Bønderne i Skodborg Herred laa ligesaa nær, tillod Kongen, at disse ogsaa skulde deltage deri, da Marken var bleven udvidet ved Medlæggelsen af de foran omtalte to Gaarde. Dette gik Skodborg Herreds Mænd nær til Hjerte, og Bønderne i Lomborg, Rom og Tørring vægrede sig, hvorfor Mogens Sehested 2. August 1650 fik Befaling til 'at sængsle Hovedmændene Frands Jensen i Overby og Jens Christensen i Nordentjær og sende dem til Bremerholm, de andre Deltagere skulde have deres Gaarde forbrudt og kunde kun faa dem paany imod en ny Indfæstning, eftersom deres Forsælse var grov til. Mogens Sehested synes at have baaret over med de Skyldige, thi hans Efterfølger Otto Krag fik 3. Dec. 1651 et nyt Paalæg om det samme. Men ogsaa denne har vist Overbærenhed — begge vare fødte Vesterbyder — thi 8. Juli 1652 tillod Kongen, at de Skyldige maatte slippe med tilsammen at give en Bøde paa 90 Rdl., da de ikke kunde afstedkomme mere uden deres Skade, og med en Advarsel mod fremdeles at lade sig finde jaaledes.

Imidlertid vare Kronens Bønder vel stillede i Modfætning til de Tider, der kom. I Vestjylland have i Almindelighed selv i den værste Tid Bønderne haft det taaleligt, idet de fleste Herremænd selv boede paa deres Gaarde og led under Tidernes Tryk sammen med deres Bønder, og naar de kunde synes hoarde, var det i Almindelighed, fordi de selv vare nødte til under daarlige Omstændigheder at tvinge deres Undergivne til at yde, hvad de skulde. Bærre vare Forholdene, naar det var Fogderne, der regerede i Herstafets Navn, og Herstafet paa Grund af Embedsstilling og store Besiddelser opholdt sig andenkstedt, eller hvor en indvandret tydfk Adelsmand havde erhvervet sig Ejendom.

Bønderne maatte ikke fælge deres Fedestude uden til Adelen, der saa igen brugte Købmænd som Mellemmænd. 1635 maatte Mogens i Kjølhede bøde 24 Rdl. for 4 Dyr, han havde solgt til usri Mænd. I Foraaret 1627 udfibedes 1948 Stykker Dyr fra Nyminde, der vare anmeldte af 7 Købmænd fra Hølstebro, 5 fra Lemvig, 1 fra Ribe, 3 fra Varde, 2 fra Viborg og 18 fra Ringkjøbing.

1633 havde en Sørover fra Dünkirkden forfulgt et hollandsk Skib, som Skipperen derfor lod løbe paa Grund paa Nørflit. Fribyggeren havde derpaa udplyndret Braget. 1630 var en anden Dünkirkder strandet med et Skib, som han havde taget paa Søen, men ham havde man dog faaet fat paa og fat fast i Kælderens paa Bøvlings Slot. I Novbr. maatte Jens Madjen i Bystov, Greger's Lange i

Lemvig og Tue Persen følge ham til Kjøbenhavn. Den første Dag kom de til Nørby i Alsp Sogn, den næste til Hølstebro, hvor Fangen fik $\frac{1}{2}$ Bot Vin, derfra til Avlum Præstegaard, derfra til Suede, derfra til Vejle og derfra til Medelfar. Rejsen begyndte 26. Nov. og endte 8 Dec. i Kjøbenhavn, hvor Fangen afleveredes paa Blaataarn. Han brød ud 1639, men blev strax greben og nogle Dage efter selvtredie „opvippet“ udenfor Østerport⁸⁾.

Under den elendige Tilstand, hvori Landets Pengevæsen befandt sig efter Krigen 1657—60, maatte Kronen tilfredsstille sine Kreditorer ved Udlæg i Fordegods. Hollænderen Henrik Ruse (udtales Ruse) indkaldtes 1661 som Generalinspektør over Fæstningerne og Generalkvartermester. Samme Aar begyndte han Anlægget af Kastellet ved Kjøbenhavn, hvilket Arbejde fuldendtes 1664, ligesom Anlægget af Gaderne i Ny Kjøbenhavn, eller Strækningen mellem Gøttersgade og Kastellet, blev overdraget ham, hvorved han paadrog sig Kjøbenhavnernes Had, da han uden Hensyn lagde de lige Linier tværs over Folks Ejendomme.⁹⁾ Som Betaaling udlagdes ham ved Skøde af 14. Juni 1664 Bøvlings Slot tilligemed over 2000 Tdr. Htr. Bøndergods. 1671 fik han desuden Virkeretten til Bøvlings og Harboøre Virk, Herligheden til mange Selvejere, Forstrandsretten, Østersfangsten ved Ringkjøbing, Patronatsret til Bøvlings og Fjhynder, Lømborg og Rom, Husby og Nisjum, Vederfø, Fjaltring og Trans, senere tillige til Engbjerg og

Harboøre, Hove, Humlum, Namme, Dybe og Ferring samt Vandborg. Bøndergodset beregnedes til 25 Rdl. pr. Td. Hfr. Eiden købte han Abjerg og Ustrup Hovedgaarde, saa han 1672 ejede 3500 Tdr. Hfr.

1664 optoges han i den danske Adelsstand, 25. Maj 1671 blev han Friherre af Ruzenstein og 1. Juli 1672 ophøjedes Bøvlings med Gods til Baroni, ligesom han samme Aar blev Ridder i Storkors af Danebrog. 1673 blev han General-lieutenant i Norge og kommanderende General nordenfjelds, hvilket var en Art Forvisning, og da man under Krigen med Sverig var misfornøjet med hans Befæstning af Landskrone, blev han afskediget og drog til Holland, hvor han døde i Marts 1679. Som hos de fleste højere staaende paa den Tid, da Staten ikke udbetalte Lønninger til sine Embedsmænd og disse derfor selv maatte se at hjælpe sig, bærer meget af hans Tærd Præg af Egennytte; han tog ogsaa Betaling af de Præster, han kaldte.¹⁰⁾

Hans Datter Johanne Marie Ruse var først gift med Oberstlieutenant Poul Ranzau, der døde 1. Dec. 1675, men ægtede derpaa 28. Aug. 1678 Oberst Christian Suel til Lundbæk, der blev Oberst for de Rejetropper, som Christian V 1689 overlod den engelske Konge; han døde i Irland 1690. Han blev 15. Dec. 1679 ophøjet til Friherre af Ruzenstein. Hans Enke giftede sig derpaa med den tapre Generalmajor Gregers Daa til Halb, der faldt ved Gadebusch 1712.

Baronerne kunde ikke til Stadighed bo paa Gaarden. I Skattelister nævnes 1677: 9 Storstene, 6 Heste, 6 Køer, 110 Dyr, 1678: Monsieur Romeling, Skriver, 3 Tjenere, 1 Pige, 3 Heste, 3 Føl, 50 Dyr, 4 Køer, 3 Bukke, 2 Svin. 1691 hedder det, at siden Hr. Baronen rejste til England, havde Baronessen resideret paa Lundbæk. Dette var ogsaa Tilfældet 1699, da der opføres: 1 Skriver, 1 Ladefoged, 1 Strandrider, 1 Skytte, 1 Bojer, (en der skal tilsige Hovbønderne), 1 Pige, 2 Staldkarle paa det indrettede fri Stutteri, medens Bønderne drev Ladegaarden.

Baron Chr. Juul var meget forgældet. 9. Juni 1683 tillod Kongen Rasmus Cornelisen i Kjøbenhavn at lade ham arrestere for en Bøvel, og efter hans Død udstedtes 27. Feb. 1692 Proklama til Kreditorerne til en bestemt Dag at indfinde sig paa Grev Konrad Reventlous Gaard i Kjøbenhavn med deres Krav, da hans Enke angav stor Gæld og Vidtløftighed og Besværing af „Kreditorers Anstrengelser“. Til Gældens Afbetaling maatte hun udlægge Løsøre og det Jordegods, der ikke var underlagt Friherstabet.

1684 klagede Bønderne i Vandborg, Hygum og Høve over, at Baron Chr. Juul og hans Fuldmægtig Jørgen Bramming havde ladet dem fradømme Kongetienderne, som de lovlig havde fæstet af den afgangne Baron, uden at give dem de store Indfæstninger tilbage, og paalagt dem imod Fæstebrevets Indhold at yde Tiende paa Straaet, foruden

at de bebyrdedes med særdeles Arbejde. Kongen befalede ogsaa 10. Sept. 1684 Amtmanden at tage dem i Beskærmelse.

Den omtalte Foged Tørgen Jensen Bramming blev arresteret af Herstabet 1686 paa Grund af svigagtig Regnskabsførelse, men slap ud af Arresten under Paastud af at ville staafe Beviser tilstede for sin Ustyldighed. Han blev siden Ejer af Lydumgaard, hvor han uyrdedes paa sine Bønders Bekostning. I det hele forekom der adskillige Retsager imod Fogederne, der synes at have optraadt meget egenraadigt.

Efter Chr. Zuel fulgte hans Søn Dve Henrik Zuel=Rusensteen, død 1749, derefter Otto Henrik Zuel=Rusensteen, død barnløs 1769, derpaa hans Broder Christian Frederik Zuel=Rusensteen, død 1782; hans Søn Dve Henrik Zuel=Rusensteen folgte ved fgl. Bevilling af 5. Maj 1797 hele Godset. imod at der blev sat en Fideikommiskapital i Stedet. Der er ikke mange Spor af, at de friherrelige Familier længe have opholdt sig paa Gaarden. Kun een Familiebegivenhed synes at have fundet Sted, idet Baronesse Marie Elisabeth, født Arensdorff, døde her i Barselseng 2. April 1771. Ellers synes Familien kun at have boet her en Tid om Sommeren. Derimod førtes en Tid de afdøde til Begravelsen i Bøvling Kirke.¹¹⁾

Rusensteen med Gods kjøbtes af et Interessentskab, blandt andre Bifoged Schönau i Lemvig, Peder Høegh og Tetens, der efterhaanden fik Godset

fulgt. Høegh overtog for sin Part Kysensteen, Kammegaard, Bolder og Herpinggaard. Birkereuten varede for Kammegaards Vedkommende til 17 , for Kysenstens Birk til 18 . Forstrandsretten købtes af Staten. Høeghs Svigersøn Niels Matthias Petersen ejede Gaarden 1824—56. Derpaa udfiltes Vester Kysensteen, der dengang mest var uopdyrkede Jorder, og Kysensteen solgtes til Grosserer Toldorff i London, efter hvis Død den kom til Lund paa Bernstorff Hovmark, der 1867 folgte den til den nuv. Ejer S. C. Førgensen.

Bøvlings Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af Kampestenkvadre og har kun bestaaet af et Skib og et Kor. De to Bygningsdele, som staa i Forbindelse med hinanden ved en halv-rund Triumfbue med straahtugne Kragbaand, have aæret dækkede med Bjælkeloster og modtaget Lyset gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf man endnu kan spore tre paa Kirkes Nordside. Af Dørene, der vare retvinklede og forsynede med aflang-firkantede Overligger, kan man tydelig følge den paa Skibets nordre Side i Omrids. Hele Bygningen har hvilet paa en Fod med Skraakant. Som det synes i en sildig papistisk Tid, har man omformet Kirken meget betydeligt. Skibet blev forlænget ca.

12 $\frac{1}{2}$ Alen mod Vest, og til denne Forslængelse føjedes et af store røde Tegl i Munkeskifte muret Taarn, hvis nederste Del overhvalvedes og fattes i Forbindelse med Skibet ved en spidsbuet Arkadaaabning. Bistnok ved samme Tid blev Koret forlænget betydelig mod Øst, og i Gavlen, der byggedes af Tegl, anbragte man et, senere atter tilmuret Vindue, hvortil saavel Overdelene som Underdelene af et af de imaa oprindelige Vinduer benyttedes. Til denne Periode synes ligeledes et lille Baabehus at maatte henføres, som er knyttet til Skibets Sydside. I senere Tider har man foretaget forskjellige Forandringer ved Kirken, blandt hvilke vi særlig skulle fremhæve, at Taarnet har faaet et løg-formet bløttat Spir, at store plumpe Vinduer ere gennembrudte, samt at tvende Døre ere anbragte paa Koret, hvoraf den ene benyttes af Præsten, den anden af Ejeren af Kysensteen. Store Partier af Kirkens Mure ere Tid efter anden ombyggede.

Altertavlen er et rigt og dygtigt skaaret, men i Kompositionen meget barokt Snitværksarbejde. Midtpartiet indtages af Madveren, tildeels fremstillet i frit udskaarne Figurer, og over dette ses en mindre af en halvbrund Indfatning begrænset Gengivelse af Gravlæggelsen. Til højre og venstre for Midtpartiet staa Lucas og Marcus. Forneden havez Suel-Kusenstenernes Baaben samt følgende Indskrift: Velbaarne Christian Suel, Friherre til Küssenstein, og sin tiere Friherinde: Jeanne Marie Ruze bekostede denne Tafle og Gifued den til Guds

og Kirckens Prydelse Aar 1684. Alterfalken, der tilhører den nyere Tid, har paa Midtpartiets Knapper Navnet J. H. E. S. V. S. Af de anseelige malmstøbte Alterstager har den ene Indskriften: „Denne Kierte hafuer erlig og velactendis Knud Gregerjen, Ridfogit paa Bøfling, gifvit til Guds Ere oc Bøfling Kirckis Beprydelse. Huorfore hannem Gud belønne. Anno 1616.“ — Døbefonten, der synes at være Kirckens oprindelige, er udhugget af Ramp og paa Rummen prydet med ovale For-
dybninger.

Prædikestolen er et middelmaadigt Snitværksarbejde, som næppe er ældre end Christian den Fjerdes Tid. Tilvenstre for Triumfbuen hænger et, som det synes fra en silbig papistisk Tid hidrørende Krucifix. Paa Kirckens Klokke læses følgende tildels uklare Indskrift: anno + dni + mcccclxxxj + help—ihs maria tutor ecce bene roert gra*) Foran Indskriften er støbt et lille Sigil, hvori en Biskop i fuldt Ornat. I Taarnet, der har tjent Familien Suul-Kusensteen til Familiebegravelse, staa 11 Rister ordnede i 2 Rækker.

Nr. 1 uden Indskrift.

Nr. 2. Ochejmetonferentsraadinde Anna Sophia Baronesse Juul, Entebaronesse af Hold til Holdenhavn, født 1707 af Hr. Ove Henrick Juul Ruse til Rusensteen og Ide Amalie, Grevinde af Kantzau, gift 1739 med Fver Hold til

*) Indberetningen 1766 læser her: pro nobis ora.

Holckenhavn, Stiftamtmand over Aalborg Stift og Amtmand over Aalborghus, Børglum, Sejlstrup og Aastrup Amter (+ 1781), død 1788.

Nr. 3. Maria Elisabeth v. Arenstorff, født 1743 paa Bisborggaard, gift i 1½ Aar med Christian Friderich Suel til Rusensteen, Oberst i Kavalleriet, død i Barselseng med en Søn 1771.

Nr. 4. Christian Friderich Suel til Baroniet Rusensteen, Oberst i Kavalleriet, født 1716, gift tre Gange. a) Wilhelmine de Brønndorff. b) Maria Elisabeth de Arenstorff. c) Christiane Dorothea de Mohrsen, død 1782.

Nr. 5. Wilhelmine de Brønndorff, født 1736, gift med Chr. Friderich Suel til Baron. Rusensteen, Herre til Breininggaard, Oberst i Kavalleriet, død efter næppe 2 Aars Egteskab i Barselseng med en dødfødt Søn, som hviler hos hende, 1766.

Nr. 6 og Nr. 7 mangle Indskriftstavler.

Nr. 8. Otto Henrich Suel, Friherre til Rusensteen, Herre til Lundbæk, Pandum, Ramme-
gaard og Udstrup, født 1706, gift i 34 Aar med Sophia Dorothea Wibe, død 1769.

Nr. 9. Sophia Dorothea Suel, født 1695, gift 1735 med Otto Henrich Suel, død 1775.

Nr. 10. Paa Pladen kan kun Navnet Christiane Dorothea Adeler læses, samt enkelte usammenhængende Bogstaver.

Nr. 11. Indskriftstavlen mangler.

I Koret findes en Sten med et Kors, affbildet i Vøfflers Rigstene Tavle VII, Nr. 38. Taarnets Døre har undergaaet stor Forandring siden 1766, thi da var det et Spir i Midten omgivet af 4 mindre; det var da Sømærke for Fisterne, da det kunde ses langt ud i Havet. Ved Alterets søndre Side stod 1766 paa en høj Stentrappe en hvid Marmorbuste af Henrik Ruse. I Nærheden af Alteret hang en Tavle med følgende Indskrift: Her neden ligger begraffuen Her Christopher Anderssen Ulstrup, Ætatis suæ 35, med sine Hustruer Anna Sørensdatter og Mette Anckersdatter foruden 11 deres Børn. Gud giffve dennem en glædelig Opstandelse, den 17. October Aar 160 (det sidste Tal var affaldet af Fugtighed). I Koret var for Friherstabet paa Nyjenssteen „en firklig Stol med Vinduer for staaende paa Stolper.“ Midt i Kirken hang en smuk Messing-Vyjetrone med 7 Arme.

Paa den ene Kirkevæg hang en Blikplade med følgende Indskrift: Her under hviler udi herren for-dum velcædle og velbyrdige, nu himmel-salige Herr Capitain Dorning Ludvigsen von Witte, fød paa Berlin udi Preussen anno 1659. Hans Fader ærlig og velbyrdige Mand Ludvig Christiansen Witte, Herre til Berlin udi Preussen. Hans Moder Frue Catharina Dorningsdotter. Han døde udi Bousfling Dægnebolig den 7. Nov. anno 1748 i sin Alders 89 Aar ringere nogle Dage. Vel er stridet, naar man Kronen kan fra Løbet hente hjem, og fra Striden op paa Thronen flytte i Guds eget

Siem, hvor ey meere Suk og Møje være skal, en Farlighed, men hvor Hierte, Siæl og Dye skue skal Guds Herlighed, ja vel endt, naar Striid og Møje veyles om til ævig Roe, og naar Siælen i det høye med Triumph og Fryd kan boe. Denne Salig Witte lagde her sin Vandring's møjsom Stav, der han Verden Afsted sagde, fik han her sin hvile Grav.

Paa 2 Stene paa Kirkegulvet fandtes disse Indskrifter: Frands Jørgensen fød udi Thorsted i Hatting Herriidt var Understriver paa Müsstenstein 6 Aar. Døde Anno 1675 udi sin Alders 28de Aar.

I Holsteen er jeg baaren og Minke mig udtaaren til Mand og Hoved min, jeg ved min Søn nu lever, i Himmel Glæde sjever, à Dieu min Minke siin! Det sande sal. Guds Barn, al Dyds og Vris Elsterinde, Kirstine Albrekdotter, fød udi Flensborg og døde d. 25. Sept. Anno 1681 i sin Alders 27de Aar med sin himmelfødde og strag bortdøde unge Søn, er denne Steen til Være lagt over Graven af eftersørgende Mand og Fader M. Henrick Minke. Gud glæde deres Siæl i himmerig.

Præster.

Hans Jensen levede 1584.

Kristoffer Andersen Ulstrup — 1609.

Christen Christensen Gjødstrup 1610, levede 1633.

Niels Boje — 1650.

Peder Sørensen Whie 1650—c. 90.

Peder Pederjen Whie c. 1690—1725.

Peder Pedersen Bhie 1724—41.
 Mag. Jens Nikolaj Jespersen Schouboe 1741—89.
 Hans Fuglede 1789—1814.
 Hans Fabricius 1814—24.
 Andreas Peter Johan Teilmann 1824—47.
 Christian Ernst Drejer 1847—74.
 Hans Jakob Julius Mygind 1874—83.
 Peter Emil Blume 1889—92.
 Herman Axel Emil Otto Busch 1892.

Da der i gammel Tid var stiftet en Fredags-
 prædiken i Bøvling Kirke, hvortil der var henlagt
 en Kornafgift, der nu blev oppebaaren af Lens-
 manden, bevilgede Kongen 21. Juli 1633 Præsten
 et øde Bol ved Kirken og Bester Kjelder i Lømborg
 Sogn. der gav aarlig 1 Orte Rug, 4 Tdr. Byg,
 1 Skovdogn og 1 Jødenød, men 1690 skriver Præsten,
 at der i de sidste 16 Aar var givet 2 Tdr. Byg.
 Det øde Bol ved Kirken betegnes 1683 som 2 Bol,
 hvoraf det ene var øde.

Balgmenighedskirken

i Bøvling er opført 1875 og bygget i aflang Kors-
 form. Paa den vestlige Ende er et Spir med
 Klokke. Altertavlen er malet af Fru Ingemann.
 En Filialkirke er 1883 opført i Lemvig.

Præster.

Jes Anton Jessen 1875—94.
 Niels Peter Christian Nielsen 1892.

Flynder Sogn.

Sognet, der er Annex til Bøvling, grænser mod Nord til Lønborg S. og Rom S., fra hvilket sidste det stilles ved Risbæk, mod Øst til Gudum S. og Møborg S., fra hvilket sidste det stilles ved Dride Åa, mod Syd til Møborg S., hvor Grænsen er samme Åa, der her kaldes Flynder Åa, mod Vest til Bøvling Sogn, fra hvilket det for en stor Del stilles ved Faaremølle Åa. Sognet gennemstæres af Lemvig-Vem Jærnbane og der er Station ved Bækmarksbro. Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{1}{2}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 6230 Tdr. Land, Hartkornet 129 $\frac{3}{4}$ Tdr. Forderne ere flade, mod Øst store Hedestrækninger.

Foruden de nævnte Åaer paa Grænserne findes Øgndal Bæk, der løber ud i Flynder Åa. Ved Skjær findes en Aktieplantage paa 30 Tdr. Land. 1 Andelsmejeri. 2 Skoler.

Talt i Sognet 115 Gaarde og Huse med 590 Indbyggere (1880: 532, 1860: 417, 1840: 396, 1801: 259).

Navnet skrives 1340 Flundæræ, 1345 Flyndær, 1388 Flundær, 1439 Flyndæræ, 1491 Flynder. At Endelsen er Dre, synes at fremgaa af, at et Sted ved Dride Åa i et Brev fra 1503 kaldes Flynder Dre, men Flynd eller Flund er vanskeligt at forklare; maaske er det sammensat af Fly, der i svenske Dialekter betyder Rær, Vandsamling, Eng,

og und, der er en Endelse, der betegner Landet langs et Vand. I saa Fald har Navnet sin Oprindelse fra Engene og har først heddet Fly-und eller Flynd og har siden faaet Endelsen Dre tilføjet forat betegne den bugtede Form, som Flynder Na her har. I Breve fra 1503 og 1504 nævnes Enge ved Dride Na og Flynderøre Bedel, hvoraf det fremgaar, at Flynder Nas Forening med Dride Na danner hvad man kaldte et Dre, og at man glemte, at Endelsen Dre allerede fandtes i Flynder. I Ginding Herred er Flynder Sø, uden at der findes nogen Ejendom, der hedder Flynder.

I Sognet findes 37 Gravhøje og 5 sløjfede. 1766 siges, at en Høj østen Rjærgaard hedder Drages Høj, sønden Veje var Svinbærhøj, i Grøntjær Hede Kildhøj, norden Hopmans Bro paa Bang Mark Tonsbjerghøj, ligesom Fladhøj paa Sandbæk Mark ogsaa nævnes. I sidstnævnte, sydvest for Kirken, fandt man 1863 en udhulet Eggestamme, som indeholdt en Broncedolk, nogle Stykker Træ med Tinnagler, en Hornknop og Brudstykker af Løj. Kisten stod i Retning Sydvest til Nordost og var saa stærk, at Stykker af den i flere Aar bevaredes i Gaarden ved Findestedet.¹²⁾

Paa Heden ved Vester Agergaard findes nogle Ujevnheder, der gaa fra Ost til Vest, der se ud som gamle Hedeveje eller Sandflugt. Ved Flynder Mølle og Overmølle ligesom ved Bindstrup ere Høje, der næppe ere andet end Sandflugt.

Ved det nordvestlige Hjørne af Bækmarks Mark tæt op til Hovedlandevejen findes et Granitkors, der er 2 Alen over Jorden; Korsarmens Længde er 18 Tommer. Det ligner i Størrelse og Form det ved Astrup i Salling, der er beskrevet af J. B. Løffler i Kirkehist. Saml. 3. R. I. 1—4, men det er uden Brydelsler. Saadanne Kors stode i den katolske Tid rundt omkring, foran nævnes et saadant under Gudum Sogn, og i et Brev fra 1510 nævnes et Kors, som stod mellem Billund og Ankelbo i Slavs Herred¹³). Nu fortælles, at en hvid Tomfru, der gif igen paa Bækmark, er manet ned der, men netop samme Historie gaar om Korset i Salling, if. afdøde Lærer Strandgaards Beretning. Det maa faa meget mindre undre at se et Kors her paa Bækmarks Markstæd, som denne Gaard lige til Reformationen tilhørte Ribe Bispestol.

I Sognets østlige Del findes:

Ørs, 6 Tdr. Htkr., kaldet Lille Ørs i Modfætning til Store Ørs; den var 1683 en Hølgård. Under Ørs er lagt en Hølgård Mosebæk (Aldt. Musbæk) der nævnes 1596—1766.

Bindsstrup, 1 Bolsted, var 1683 et Bol. 1625 skøde Hartwig og Niels Brun til Hartwig Bild „et Bolig“ i Fjnder Sogn, der kaldtes „Bænsstrup eller Blokhuset“¹⁴).

Ringelhus, 1 Hus, nævnes 1766, og er vel den Fjerdedelsgaard Ringelhøj, der nævnes 1683.

Beje, 1 Gaard, var 1683 et Bol. Den har sit Navn af at den laa ved den gamle Vej til Lemvig.

Sig hus, 1 Bolsted.

Rjærgaard, 1 Bolsted, var 1766 2 Gaarde.

Toft, 1 Gaard, hed tidligere Bangstoft, der 1683 var en Halvgaard.

Norre Grønkjær, 4½ Edr. Hfr., Sønder Grønkjær, 1 Gaard, 2 Huse; Grønkjær var 1683 en Helgaard med 2 Beboere, 1766 2 Gaarde.

1638 siges, at Sognets østlige Del kaldes Krog, „fordi den indesluttet mesten Del mellem Naer og Strømme.“

I Sognets vestlige Del:

Stensbæk, Bolsted, Vejrs og Stampemølle.

Stensbæk var 1683 et Hus. Den har Navn af den stenede Jordbund der omkring.

Overmølle, 1 Gaard, er vel den, den 1683 hed Mølgaard og var en Halvgaard, men ikke dreves som Mølle; der nævnes da Kobberbæk.

Bak, 1 Gaard, 1 Hus, var 1683 en Helgaard.

Flynder Mølle, 1 Gaard med Vandmølle.

Dgndal, Bolsted, var 1683 en Helgaard.

Galmstrup, 1 Gaard, var 1683 en Helgaard.

Sti, 1 Gaard og 2 Huse, var 1683 en Helgaard. Dens Navn er opstaaet ved, at den laa paa Kirkestien.

Bandal, Bolsted, var 1683 en Helgaard. Den er omgivet af en sumpet Dal.

Rjærgaard, 1 Gaard og 1 Bolsted, var 1683 en Helgaard med 3 Bønder; paa Marken nævnes Drageshøj, og Enge i Helvede.

Vester Agergaard, Øster Agergaard. Agergaard var 1574 og 1683 en Helgaard med 2 Bønder med et Hus paa Marken, der hed Hjorthede. 1766 var det 2 Gaarde.

Flynder Kirke, se nedenfor.

Kirkehus.

Nørager, Parcel fra Kirkegaard.

Sandbælt, 1 Gaard, 6 Huse, var 1683 Annepræstegaard; paa Marken nævnes Kjellinghøj og Åskenbjerg.

Kirkegaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, 1 Kro, tilhørte 1683 Flynder Kirke.

Røjgaard, 1 Gaard, 1 Hus. 1683 nævnes paa Marken Hønborg.

Folbælt, 1 Gaard, 2 Huse. 1683 var der 2 halve Gaarde, Store og Lille „Fuglbælt“; paa Marken nævnes Beggardsdal.

Wang, 1 Gaard, var 1683 en Helgaard, paa dens Mark ligger Tonsbjergshøj.

Østager, 1 Gaard, var 1683 en Helgaard.

Nyborghus, Parcel af Wang og Østager.

Krogsgaard, 7½ Tdr. Hfr., 2 Bolsteder, 1 Hus. Omtrent Aar 1500 nævnes en øde Gaard i Krogsmark¹⁵). 1627 folgtes Gaarden af Niels Brun til Nør Dybe til Svær Juel¹⁶). Siden er

den kommen til Mogens Sehested til Holmgaard, der 29. Okt. 1650 fik Bevilling paa Flynder Kongetiende, da han havde en lille Avlsgaard i Sognet.

Paa Skiftet efter ham og Fru Lisbeth Gyldenstjerne 1661 tilfaldt der deres Datter Fru Lisbeth Sehested, gift med Antoni Reedtz, Krogsgaard i Flynder Sogn, „der er udlagt til en Hovedgaard“ og som var tageret i Søstendestifte til 16 $\frac{1}{2}$ Td. Hfr., tilligemed en Del Gods i Flynder Sogn og andensteds, deriblandt Stabh Kjærgaard, der da var en almindelig Bondegaard med 2 Bønder. Godset var — efter Krigen — i en saa maadelig Stand, at hvis Reedtz ikke kunde forstrække Bønderne med Sædeforn, kunde der intet blive saaret; han erklærede ogsaa, at han næppe kunde saa til sin egen Ladegaard¹⁷).

Da Adelens Tilstand efter Svenskekrigen var saa elendig, kom Krogsgaard vist ikke til at være andet end Herregaard af Navn. Det hedder saaledes i Skattelister for 1678 og 1682, at det var en Ladegaard, hvorpaa der hverken fandtes Folk eller Kvæg, men Bønderne brugte den og Ladefogden paa Holmgaard førte Tilsyn dermed; sidstnævnte Aar var der dog 18 Fødestude. 1683 siges i Matriklen, at der ingen Kaaalgaard var, da der ingen Husholdning førtes paa Stedet; der kunde avles 40 Læs Hø og var Græsning paa Dverdriften til 20 Stykker Kvæg.

Fru Elisabeth Sehested maatte 1685 i Gælds Betaling for 800 Rdl. overdrage Gaarden tilligemed

et Bol til Søren Arenfeldt til Rugaard; hun døde 1705 i en Alder af 72 Aar hos sin Mand's Slægtninge paa Barristov. 8. Nov. 1687 fik Søren Arenfeldt Eftergivelse af de Skatterestancer, der vare faldne paa Gaarden førend hans Tid i Aarene 1682—84; han beretter i Ansøgningen, at Godsjet var ganske øde, Bygningen helt forfalden og ubeboet¹⁸).

Siden er Gaarden igen bleven dreven under Holmgaard; dette var Tilfældet 1766, da der kun var et lille Hus tilbage af Bygningerne. Dens Hovedgaardstørt var da 10 Tdr. 5 Skp.

Nørre Flyndergaard, 1 Gaard, 3 Huse, Øster Flyndergaard, 1 Gaard, 2 Huse, Vester Flyndergaard, 1 Gaard. Flyndergaard har været en Herregaard. 1370—1419 nævnes, som det vil ses nedenfor under Bækmark, Adelsmanden Tøste Nielsen af Flynder, der vel har ejet denne Gaard, foruden at han var Biskoppens Lensmand paa Bækmark. 1471 fremstod paa Skodborg Herredssting Jep Mogensen Kruse og tog Lavhævd paa en Jord i Krogsmark, som laa til Flyndergaard og var hans Husstrus rette Ejendom. Han indværgede den i Fort og Fælled med Tørvegroft, Rishug og Lyngslet, ligesom han havde den Eng sønden og vesten i Krogsmark¹⁹).

Da Mikkel Krag 1490 tog Genpart af dette Brev, maa han have haft Ret til nævnte Ejendom; han nævnes ogsaa „af Flyndergaard“ i et Brev fra 1492. Mikkel Krag tilhørte Familien Rid, men

var opnævnt efter sin Morfader. 1498 stadfæstede Kirsten Mikkelzdatter, Møg Kiees Efterleverste, en Gave, som hendes „Oldefader“ Ridder Niels Krag i sin Tid havde stænkent Vejrum Kirke. Dette Brev blev forsynet med Underskrift af hendes 3 Sønner, Mikkel Krag, Christiern Krag og Erit Rid. Hendes Fader er saaledes Mikkel Krag og hendes Farfader Ridder Niels Krag, medens hendes Mand er den Møgk Rid, som forekommer i Tingsvidner fra Mors 1455—73, paa hvilken D Familien Rid ofte ellers nævnes²⁰). Mikkel Krag førte i sit Vaaben et springende Rid. Han udstødte 1494 et Skøde til Dueholm Kloster i Forening med Niels Rid, Klerk, der vel var hans Broder, og pantsatte 1514 Langergaard til Niels Klemensen for 240 Mark²¹). I Rigens Dombog for 1558 omtales Mikkel Rids Børn, for hvem Niels Krag og efter hans Død Anders Gris havde været Bærgc.

I Danke Atlas nævnes Mads Juul til Flyndergaard 1547, men nogen Adelsperjon af det Navn kendes ikke.

Fru Birgitte Brahe til Bækmark stødede 24. Marts 1651 Flyndergaard og Baadsgaard til sin Søsterjønns Datter Tomfru Sofie Rosenkrands Sjørgensdatter, men 1661 var den underlagt Bækmark og delt i 3 Gaarde, af hvilke de 2 vare blevne øde i Krigen. Hver af Gaardene var henved 13 Tdr. Htr. 1683 benævnes en af Markerne Skovbækken.

Westergaard, Parcel af Øster Flyndergaard.

Søndergaard, Parcel af Vester Flyndergaard.

Faare, 1 Gaard, var 1574 et Bol. 1766 mente man, at det engang havde været en Herregaard og at Faaremølle havde ligget under den. Navnet udtales For.

Faare Mølle, gammel Vandmølle.

Fikjær, 4½ Tdr. Sikr., var 1574 og 1638 en Helgaard. Navnet udtales med langt i og er derfor vel oprindelig Sgelfjær. Her er en Plantage.

Østerhede og Vesterhede, 2 Bolsteder og 1 Hus.

Pilgaardhus, 1 Bolsted.

Mosegaard, 1 Gaard, 1 Hus, var 1683 en Halvgaard.

Halbjerg, Parcel fra N. Flyndergaard.

Raatjær, 1 Gaard, 1 Hus, var 1683 en Halvgaard.

Store Sinkbæk, 1 Gaard, Ny Sinkbæk, 1 Gaard, Lille Sinkbæk, 1 Gaard, 1 Hus, var 1683 en hel og en halv Gaard; østen for Gaarden laa en Mark, der hed Slæ.

Nørmærk, et Bolsted.

Søndermark, 1 Bolsted, 3 Huse.

Trynborg, et Bolsted.

Holmtjær, 1 Hus.

Store Vibholt, Fattiggaard, Lille Vibholt og Vibholthus, Bolsteder. Vibholt var 1683 en Helgaard og Lille Vibholt et Bol.

Kobberup (udtales Korverup, skrives mindre rigtigt Kovrup), et Bolsted, kaldes 1683 et Hus.

Gaasborg, 1 Gaard. 1574 nævnes et Byggested, kaldet Gaaseborg, der brugtes af en Mand i Kannesgaard.

Brandborg, 1 Gaard, Lille Brandborg, 1 Bolsted og 1 Hus. Brandborg var 1683 en Helgaard. Den kaldes 1545 Brandbjerg.

Baadrøgel (udtales Bådrøgel), 5½ Tdr. Hfr., og 2 Bolsteder, Lille Baadrøgel, 1 Hus. 1766 nævnes et Hus paa Bækmarks Grund af dette Navn.

Stavnstrup, 1 Gaard og 2 Huse, kaldes 1683 Stavnstrup Leegaard. Stavnstrup nævnes som en Gaard 1574.

Husted, 3 Huse.

Ellebæk, 3 Bolsteder.

Buggaard, 1 Gaard, kaldes 1574 et Bol. 1683 dreves Marken under Bækmark. Dens Navn stammer vistnok fra Ribe, idet Stolen der i den katolske Tid hed Buggaard og denne Gaard forformodentlig ogsaa tilhørte Ribe Domkapitel ligesom Kannesgaard.

Kannesgaard, et Bolsted, den øvrige Jord under Bækmark. 1683 blev Marken dreven under Bækmark, den kaldes da Kanniske Gaard, ligesom der nævnes Kanniske Bro. Navnet er Fordrejelse af Kanniskegaard, idet det var den Gaard i Sognet, som tilhørte Ribe Domkapitel, hvis Medlemmer kaldtes Kanniker. 1345 gav Biskop Jakob

Splittaf til Ribe Domkapitel en Gaard i Flynder Sogn, som han havde købt af Thorkel Magnussen, der skulde blive boende, men i sine egne Bygninger, og betale aarlig i Ringkjøbing i Afgift 2 Tønder Smør; tidligere ydedes der en Dre Korn²²). Se nedenfor under Bækmark.

Bækmark Hovedgaard, 14½ Tdr Htr., se nedenfor.

Bækmarkbro Station, 1 Gaard, Kro, Andelsmejeri, Banevogterhus, 5 andre Huse. Bækmarkbro var 1683 et Hus, hvori der boede en Mand, der var Bromand og Skytte paa Bækmark. I Præstens Indberetning 1766 hedder det: Over Flynder Mølleaa er der 3 Broer, en vesten for Grøntjør kaldet Hopmands Bro efter en fordums Ejer af Bækmark, som lod den lægge, den anden tæt østen for Flyndergaarde og kaldes Flyndergaardens Bro, som Hr. Christian de Vinde lod lægge, den tredie sydøst for Bækmark, Bækmarks Bro, som Vandevejen falder over mellem Lemvig og Ringkjøbing.

1683 nævnes et Bol Ruttenborg.

Bækmark.

Det er uvist, naar denne Gaard er kommen til at tilhøre Ribe Bispestol, men det er vistnok allerede fæst i det 14. Aarhundrede, om ikke før. Biskopperne forlenede Gaarden bort til forskellige Adelsmænd,

og en af disse var vistnok Tøste Nielsen af Hlynder, der havde folgt Herregaarden Hastrup i Thyregod Sogn med tilliggende Gods til Peder Lykke, Biskop i Ribe. Denne, der imidlertid var bleven Erkebiskop i Lund, overdrog 1419 dette Gods til Ribe Bispestol, imod at Biskopperne sørgede for, at der i Ribe Domkirke blev holdt en daglig Sjælemesse for hans egen, for Tøste Nielsens og hans elskelige Hustru Fru Ingerds Sjæles Salighed²³). At Tøste Nielsen da havde boet paa Bækmark længe, ses af en Optegnelse, der er fra omtrent 1388, at Tøsti Nielsens havde Ribe Kapitels Gaard, i Flundær (Kanniksgaard), hvoraf han gav en Stilling grot eller en Dre Korn²⁴). Denne Gaard forlenede Domkapitlet sædvanlig til Biskoppens Lensmand paa Bækmark. 1440 var Kanniksgaard udlejet til Stensfeld²⁵), der maa være Christiern Stensfeld til Rokholm, og han maa saa meget mere antages at have haft Bækmark, som hans Søn Christiern Steen 1462 og 1468 kaldes „af Bækmark“, ligesom dennes Enke „Hustru Benditte af Bækmark“ nævnes 1491, og hans Dattersøn Markvard Suel „i Bækmark“ 1494, 1504 og i 518. Sidstnævntes Enke Anne Biffert havde ogsaa Gaarden i Len af Bispestolen²⁶). Se om disse Personer under Rokholm S. 139—40. Da Gaarden med alt andet Bispegods ved Reformationen blev inddraget under Kronen, fik Bertel Suel 1537 Brev paa Bækmark Gaard og Mølle, som hans Moder Fru Anne Markvard Suels før ham havde i Forlening af Ribe Stift, imod en Afgift

af 2 Orte Korn, halv Rug og halv Byg (40 Skp. Rug, 48 Skp. Byg) til Bøvling og imod at hde Kongen Gæsteri, naar hans Vej faldt forbi; desuden fik han 4 Bøndergaarde, som hans Moder ogsaa havde haft, men de skulde ogsaa hde deres Skyld til Bøvling. 1543 fik han Livsbrev paa Gaarden²⁷).

Efter hans Død forlenedes Gaarden 1545 til Ridder Hr. Christiern Friis til Krastrup, hvis Moder var Datter af ovennævnte Christiern Steen. I hans Livsbrev nævnes som Guds Gaardene Iikjær, Stavnstrup, Torre, Brandbjerg og 2 Bol, hvoraf det ene hed Bugehjem (Buggaard)²⁸).

Efter hans Død forlenedes Gaarden 1561 til Iver Zuel; istedenfor de 2 Bol nævnes Buggaard og en Mølle, og 1567 fik Christiern Zuel til Ustrup Tiljagn paa Gaarden, hvis han overlevede sin Broder Iver Zuels Død²⁹).

Christiern Zuel fluttede 22. April 1574 et Mageskifte med Kronen, hvorved han for 8 Bøndergaarde i Sælland fik Bækmark med følgende Guds: Stavnstrup og Iikjær Gaarde, de 3 Bol Brandborg, Buggaard og Faare, Ngergaard, et Bol i Rom, Gaarden Store Børdum (Borum) med et Bygge paa Marken, Østergaard i Gudum Sogn, Gilsgaard i Lem Sogn, Pallezgaard, Bredalgaard, Bramstrup Gaard og Gadgaard i Humlum Sogn, Baadzgaard, Ngergaard og Byggestedet Gaaseborg, som brugtes af en Mand i Raunesgaard og svarede Skyld til Lemvig Kirke, desuden i Ulborg Herred Kronens

Rettinghed til 2 Selvejergaarde, en i Nissum og en kaldet Wang, med Ret til at tilforhandle sig Ejen-
domsretten³⁰).

I Flynder Kirke er ved Korsets nordre Væg opstillet en anselig og fortrinlig udført Gravsten over Christen Suel og hans Hustru, der ere udhugne i Figurer, der ere c. 2½ Alen høje, han iført fuld Rustning, hun med lang Brokades Kjortel, perlestukken Hue, tredobbelt Halskæde og opstaaende Bibekrave. Mellem dem er udhugget en lille Hund med Halsbaand, over hvilket der staar: Sepres. Til højre og venstre for Figurerne ses joniske Pilastre med 16 Anestjorde og nederst paa Stenen læses: Her liger begrafuit vnder denne Stien erlig och welbørdige Mand Chresten Suel til Ustrup, som døde then 13. Dag December Aar 1585, med sin kiere Høstrv erlig och welbørdige Fru Anne Lunge, som døde then dag . . . och hinnis kiere Søster erlig och welbørdige Somfrv Kierstine Lunge, som døde pa santi Hans Dag Aar 1574. Gud gifve thenom Alle en gledelig Opstandelse.

Ufbildning af en Hund paa Vigstene forekommer ret ofte og har en symbolisk Betydning, men her gav den Anledning til det Sagn, der optegnedes 1766, at den lille Hund engang om Natten havde vækket Suel og hans Folk paa det Skib, hvor han var Admiral, og derved reddet hele den danske Flaade. Admiral var han vel ikke, men 14. Marts 1564 udstædtesagl. Befaling til flere Adelmænd, der skulde lade sig bruge til Søis i Østerføen, blandt

hvilke var Christiern Juel, der skulde føre „Grif van Königsberg“. 6. Feb. 1565 fik han tilligemed flere andre Adelsmænd Tilladelse til at være fri for at drage til Staane med Heste og Rustning, hvorimod de skulde lade sig bruge til Skibs med deres Folk til Foraaret og møde, naar Herluf Trolle lod dem tilfige. 14. Nov. 1565 fik han Befaling til i Købstæder og Fisterlejer at udtage Baadsmænd, der vare tjenlige til Kongens Tjeneste³¹).

Kongen lønede ham ved 22. April 1574 at overdrage ham Kongetienden af Lømborg og Komuden Afgift paa Livstid, desuden Konge- og Kirketienden af Nissum i Ulborg Herred, dog skulde han af den sidste aarlig hde 7 Tdr. Rug og 7 Tdr. Byg til Nissum Kirke og give Kongen ligesaa meget. 1579 fik han Bevilling til at erhverve sig Herligheden af 2 Gaarde i Flynnder Sogn, der tilhørte Flynnder Kirke.

Christiern Juels Enke giftede sig med Thomas Maltesen (Sehested) til Tanderup. Af det ødelagte Gravmæle over dem i Flynnder Kirke, der er opfat af deres Søn, den navnkundige Christen Thomesen (Sehested), ses det, at hun døde 1607, 57 Aar gammel, hendes Mand 1609, 54 Aar gammel. Efter deres Død maa Gaarden have tilhørt deres eneste overlevende Barn, den fiden faa berømte ædle Rigens Kansler Christen Thomesen³²), der, uvist naar, har overdraget den til en af sine Slægtninge, hvorpaa den ved Arv er kommen til Børnene af Klaus Maltesen Sehested til Holmgaard, thi

9. April 1623 udstædtes en tgl. Befaling til at tagere Bætkmark paa Niels Sehesteds og hans umyndige Søffendes Vegne, jaa hvers Part blev udregnet i Penge.

Niels Sehested har saaledes faaet Bætkmark 1623. I Viborg Domkirke fandtes en Vigsten med følgende Indskrift³³): „Niels Sehested til Bætkmark, født paa Arensborg paa Øsel Anno 1595, som fra sit første mandelige Aar har udi adskillige Krigsbestillinger ladet sig bruge, og først udi Nederland, hvor ham betimelig er Fændriks Bestilling betroet, derefter udi den Rømske Krig Anno 1620, hvor han for og udi det Slag for Prag Ritmester Charge har betjent, og endelig udi den tydske Krig er af tgl. Majestæt her udi Danmark Anno 1625 til en Ritmester og siden til en Major forordnet. Midlertid har han fra Anno 1623 levet udi et kristeligt og kærligt Egteskab med ærlig og velbyrdige Frue Virgitte Brahe Avelsdatter udi 4 Aar og 3 Maaneder indtil Annum 1627, der han ved et uhykkeligt Skud af et Skib da er bleven dødelig faaret og af Gud hedenfaldet“.

Det var ved Elben, han blev stød. 7. Nov. 1629 begærede hans Enke Skifte efter ham og en Bærgge for de 2 umyndige Børn³⁴) og Aaret efter ægte de hun en anden drabelig Krigsmand Hans Kaspar von Reibnitz. Hans Vigsten i Viborg Domkirke har følgende Indskrift: „Født til Altenfurjt udi Neder Lausitz Anno 1596, som og fra første Ungdoms Aar udi adskillige Krigsløb er bleven

brugt og først under de begge vidtberømte Obrister Hr. Sigfried Golniz og under Obriste Schwendi, under hvis Regimenter han ogsaa nogle Aar indtil Annum 1624 for en Fændrif imod Tyrken har tjent, derefter er ham et Kompagni at være Hopmand over under den fejjerlige Armé betroet udi nogle Aar at føre imod Tyrken, Belhlen Gabor, de rebelliste Bønder og den ene og andre Kejserens Fjender indtil Annum 1630, da han her udi Riget har begivet sig udi Ægtestab med forbemeldte jal. Niels Sehesteds Efterleverske Fru Birgitte Brahe til Bækmark, med hende han kristelig og kærlig levet udi 4½ Aar 1 Maaned, da Gud ham naadelig henskaldte paa Bækmark Anno 1635".

Gravmælet var oprettet baade for ham og for Niels Sehested af Birgitte Brahe, der var Datter af Axel Brahe til Elvedgaard. Hun var født 1591 og var altsaa ældre end sine 2 Mænd.

Reibniz er saaledes kommen ind i Landet som Officer i Kejserens Hær, og har altsaa som Fjende vundet Fru Birgitte Brahes Hjærte. Det er sandsynligt, at hvad der nedenfor omtales som et gammelt Sagn om den senere Gjer af Bækmark Oberst Bartholt, angaar ham, der jo var Hopmand, det er Hovedsmand, og at det er efter ham Hopmands Bro er opnævnt. Han befhyldees ogsaa for Boldsommeligheder imod Bønderne.

17. Marts 1634 toges Tingsvidne angaaende de Mænd i Skalfstrup i Næs Sogn deres Rorns Fordærvelse og Forraadnelse, desligeste om store

Naer og Bække mellem Bækmark og Olby saa og Sunde og farligt Vand mellem Nees og Bækmark saa og om Nygte og Tidende, at Hans Caspar von Reibnitz har ladet deres Korn i Nees, Lomborg og Rom Sogne med sit Folk og Heste nedetrække og omkaste samt Fængsel til sine egne saa vel som andre vejfarende Folk med andre mere Vidtløftighed, som af samme deres Vinde videre kan erfares.

Widere klagede Jens Christensen i „widhøie“ over, at Reibnitz havde ladet hans Moder udkafe af hendes „Versted“ tilligemed 8 faderløse Børn uden al Doms Udvisning og Kettergang.

For nogen Tid lang siden lod han Thomas Nielsen, som boede paa Stavhede, indsette i Hullet paa Bækmark og var han der saa ilde medhandlet, at han maatte „berges“ af Fængslet og paa en Bogn hjemages. Ligeledes var Sorgen i Graafjær i samme Hul fængsligen anholden, desligeste Søren Christensen i lige Maade ilde trakteret og udi Fængsel anholden.

Maren Madsdatter klagede, at Reibnitz for nogen Tid siden, da hendes Mand Anders Knudsen havde været ved Silkeborg i Bognægt og var vendt tilbage til Bækmark, tog en Tornkjep og selv med mange Hug og Slag gennede hendes Mand ned i Hullet uden al Marsag, Skjld og Brøde.

Disse Sager indankede Bønderne for Lands-tinget, hvor Tingsvidnerne dog kendtes magtesløse^{3 5}).

Reibnitz købte Kongensgaard 1634 og blev 21. Marts samme Aar optaget i den danske Adelsstand,

efterat han 20. Marts havde udstædt følgende Forpligtelse: Eftersom Kongen efter hans allerunderdanigste Begæring havde bevilget ham og hans rette ægte Børn og Aftom alle de Privilegier og Friheder, som Danmarks Riges Adel nyder, forpligter han sig til at være og blive Kgl. Majestæt og Danmarks Rige i alle Maader huld og tro, Kongens og Rigets Bedste søge og deres Skade og Efterdel af yderste Formue hjælpe at afværge, som en oprigtig Adelsmand og tro Underjaat egener og bør.

4. Dec. 1635 udstædtes Befaling om Skifte efter ham. Fru Birgitte Brahe begravedes i Viborg Domkirke 13. April 1653⁸⁶).

Efter Fru Birgitte Brahes Død folgte hendes Arvinger 30. Aug. 1653 Bækmark til Niels Raas, Søn af Hans Raas til Lindstov. Da var Gaarden taxeret til 38 Tdr. Htkr. Niels Raas var først gift med Ollegaard Sehested, Datter af Mogens Sehested til Holmgaard, og efter hendes Død 1655 med Anna Helvig von der Wisch. 1661 indgav han sin Fordebog, hvoraf det ses, at Bækmark med Gods udgjorde 300 Tdr. Htkr.. Tiderne vare imidlertid daarligere og han gjorde Opbud 1669, men maa være bleven hjulpen, thi han boede her endnu 13 Aar efter. Forholdene synes ej heller at have været helt ringe. 1677 opføres i Skattelisterne paa Gaarden 11 Fldsteder, 70 Dyrne og 6 Røer, og 1678 han selv med velbyrdige Frue, en Søn af andet Egtefæb, en Præceptor, Ladefoged, Rust,

3 Biger, 4 Heste, 24 Dyne, 6 Kær, 4 Ungnød,
20 Faar.

Niels Raas gav Kirken en jølsforghjdt Kalk og Dist og et rødt Fløjels Alterklæde. Han folgte Bækmark 19. April 1682 og døde i Fattigdom paa Lindstov i Fyn³⁷).

Oberst Morten Bartholt til Ulsund, om hvis nærmere Forhold se under denne Gaard, ejede Bækmark fra 1682 til sin Død. Ved Landmaalingen 1683 nævnes 2 Boliger paa Gaardens Mark, der hed Nyborg og Gaasborg Led, og østen for Gaarden var en ganske liden Mølle, der stod øde. Af Marker nævnes Bjørntjær, Gamle Flynder, Raatjær, Kannistebro, Gaasborg, Kannistegaards Mark, Puggaards Jord. Alle de dyrkede Marker hvilede 6 Aar, der toges jædvantlig 1 Kærv Byg, derpaa 1 Kærv Rug, og 2 Kærv Havre eller ombvendt, paa nogen Jord alene 2 Kærv Havre, eller 1 Kærv Byg og 1 Kærv Havre, ogsaa 1 Kærv Boghvede og 1 Kærv Rug.

Morten Bartholt kaldtes mest Hauptmand eller som det udtaltes Hopmand. Han skal have lagt den Bro over Aaen, der kaldes Hopmands Bro, men man fortalte 1766, at han før sin Død vilde have ladet den afbrænde. I det hele fortalte man dengang meget om ham — da levede der jo Folk, der som Børn kunde have set ham — saaledes vidste man, at han var en Svensker, der havde fundet Behag i Landet, da han var her i Krigens Tid og derfor gistede sig ind paa Ulsund. Man troede at

vide, at han havde huseret slemt i Krigen med gamle og unge, men angrede det paa sit Yderste, især at han havde dræbt med sit Sværd 2 smaa Børn, som i Buggen smilede til dets Glans. Som bemærket, skal denne ilde Dmtale maasse henføres til Reibnig. Han døde paa Bækmark 1693, men hans Lig førtes til Nees Kirke. Hans Enke Kathrina von Andersen døde her 1700, 74 Aar gammel. Derefter ejedes Bækmark af hendes Søster Dorothea von Andersen, Enke efter den skaanske Biskop Peder Winstrup, hvem hun havde ægtet 1655, og hun døde paa Bækmark 1701, 79 Aar gammel.

Derefter købtes Gaarden af den gamle Christen Linde, hvis Søn Christian Linde arvede Bækmark og Ulfund efter sin Fader 1707. Da der 1720 blev paabudt en Karosjefat, havde han ingen Karos, og det hed sig, at han kun færdedes til Hest, men 1724 ægtede han Anna Maria Poulsen. 1728 fødtes her en Datter og hans Søn Christen Linde konfirmeredes 1742. Han døde 1752. Nævnte Søn blev Ejer af Engelsholm, Haraldskjær og Kjeldkjær og folgte Bækmark og Holmgaard 1755 til Peder Dinesen fra Randers for 32000 Rdl. 1758 overterede han Bækmark og Holmgaard til Auktion, men hvis der ikke kom passende Bud paa det hele, vilde han sælge Bækmark alene; dette skede ogsaa, thi for 6—7000 Rdlr. blev Gaarden uden Gods solgt til Simon Andrup i Lemvig, der paa Auktionen over Godset købte 60 Tdr. Hfr. Bøndergods. Ind-

til den Tid havde der været 3 Huse i Borggaarden, som har været aaben mod Syd, men Andrup nedbrød Vesterhuset og det halve af Nørhuset, dels fordi de vare forfaldne, dels som overflødige, hvorimod han jatte det øvrige i god Stand. Da hørte der til Gaarden en god Frugthave og en lille Vejrmølle. Der stalledes 60 Stude, avledes 150 Læs Hø, Udsæden var 30—40 Tdr. Rug, 30—40 Tdr. Havre, 12—14 Tdr. Byg. Simon Andrup var 22. Marts 1753 bleven gift med Kirsten, Mads Stabys Datter til Gudum Kloster. 1766 folgte han Gaarden for 10500 Rdlr. til

Anderz Stigaard, gift med Mette Elisabeth, Datter af Præsten i Tørring Lavrids Vadum.

Han boede her endnu 1770, men folgte Gaarden fort efter til

Johan Frederik Vedel, om hvem mere under Nørre Vinkel. Da hans Søn L. M. Vedel 1799—1803 gjorde en Tndenlandsrejse, besøgte han ogsaa Bækmark og skriver om den³⁸): „Bækmark, en liden Herregaard med gode Jorder, Fiskeri, Mølle og Parter, som min Fader ejede fordem og en kort Tid beboede. De gamle Bygninger ere nu istandsatte og de store Grave omkring Borggaarden ere tildels opfyldte til nyttige Havepladser. Hovedgaardstaxten er 31 Tdr. Htkr., har henimod 300 Tdr. Land Ager og Eng og næsten ligesaa megen Mosejord og Hebe; der kan holdes 100 Kvæghoveder, en Snes Heste, et Hundrede Faar osv. Her er Teglværk og Tørvestær i Overflødighed. En liden

Kratskov findes paa Marken. Konge- og Kirketienden beløber sig til næsten 300 Tdr. Hftr., Fiskeri er der af alle Sorter, og i det hele er det en god Gaard, men Situationen har intet fordelagtigt hos sig".

1775 tilhørte Gaarden Regimentskvartermester S. Utzen, gift med Birgitte Høstmark, hvilken sidste døde i Oktober 1785, 40 Aar gammel.

1795 tilhørte Gaarden Landvæsenkommisær Vindahl, Forvalter Lov til Lindtorp og Morten Aggersborg i Lemvig, og Rasmus Winther, tidligere Forpagter paa Kysensteen, var Forpagter, men købte Bækmark saa Aar efter. Han var gift med Kirsten Bonderup, hvis Søster Anne Margrete 1796 paa Bækmark havde Bryllup med Hr. Peder Bram i Thorsted. Derpaa tilhørte Gaarden en Bonde Peder Bjerregaard, men 1824 købtes Gaarden af Justitsraad By- og Herredsfoged Tørgen Tranberg i Holstebro, hvis Fader Hans Tranberg, der stammede fra Gaarden Tranbjerg i Narre Sogn, var Møller i Endrup Mølle. Han var gift med Gertrud Kirstine Grøn og døde 1829.

Af hans Børn blev Hans Gotfred T. Borgmester i Ribe, Anna Birgitte ægtede Etatsraad F. C. Stjerbet, Amtsforvalter i Holstebro, Søren Møller T. blev Præst i Hjerm og Andreas Grøn Tranberg blev Ejer af Bækmark og 1841 tillige af Lønborggaard. Han var gift med Emilie Schönau, efter hvem Emilielyst (se S. 23) har faaet Navn, og døde 29. Nov. 1890. Han havde

dog forinden, ved Skøde af 1. Maj 1889, overdraget Bæstmark til sin Sønesøn Ernst Andreas Nikolaj Tranberg.

Stuehuset er fra forrige Aarhundrede. Grave ere synlige omkring Gaarden paa de 3 Sider.

Flynder Kirke.

Kirken, i romanst Bygningsstil, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenkvadre, og har oprindelig bestaaet af et Stib samt et i Øst lige aflukket Kor. De tvende Bygningsdele, der stode i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue, vare dækkede med Bjælkelofter og modtoges Lyset gennem smaa, rundbuede Vinduer, hvoraf endnu et kan følges i Omrids paa Korets østre Gav. Dørene vare retvinklede med en aflang-firkantet Dæksten. Den nordre er bevaret, medens den søndre kun for den nederste Dels Vedkommende lader sig spore. I den østre Gav ses en Kvader, hvori er udhugget en lille Fugl. Hele Bygningen hviler paa en Fod med Straakant. I en sildig papistisk Tid har man til Stibets Nordside søjet et lille af Tegl i Munkeskifte muret Baabehus, i hvilket Overdelen af et oprindeligt Vindue er indfat. Korets Spidsgavl er ommuret i 1809. I senere Tider har man fornyet Kirken med store karakterløse Vinduer, udvidet Triumfbuen meget betydeligt, fornyet Bjælkelofterne, samt 1878 opført et Taarn af Mursten, istedenfor et ældre Taarn.

Altertablen, hvorfra der i Tidernes Løb er taget flere udfaarne Figurer, er et tarveligt Snitværksarbejde, som synes at tilhøre Tiden omkring det 17. Aarhundredes Midte, dens midterste Parti indtages af en af Prof. C. Schleisner i 1874 malet Kristusfigur. Alterkalken har paa Foden de Sehesteders, Braders, Sehesteder, Raasers og Ulfeldters Waaben, henholdsvis med Bogstaverne N. S. — B. B. — D. S. — N. R. og S. H. V. W. Den er næppe ældre end Christian den fjerdes Tid. Paa Disten staar Monogrammet J. H. S.

De malmstøbte Alterstager have hverken Aarstal eller Navn, men de synes ifølge Formen at være samtidige med Altertablen. Ræsfaldet har Vindernes og Paulsenernes Waaben med Bogstaverne C. L. og N. M. P. Den ottetekantede af Kalksten udhugne Døbefont tilhører Renaissanceperioden. Prædikestolen er et meget raat Snitværksarbejde fra 1630. Kloften hænger saaledes, at Indskriften ikke kan læses, men i Følge Udsagn paa Stedet er den bleven omstøbt for næppe et halvt Hundrede Aar siden. — Mindesmærket over Christiern Juel findes omtalt under Bækmark.

Bed Triumfbuens søndre Side er henstillet en sønderbrudt Indskriftstave fra et tilintetgjort Epitafium, af hvis i Renaissancestil udførte Ramme der dog findes enkelte Rester i Kirken. Epitafiet har været opført over Thomas Maltesen til Tanderup, hans Hustru Anna Lunge og deres Søn Malte Thomassen.

Om ovennævnte Brudstykke af et Epitafium
haves følgende Oplysning fra 1766:

Ved den søndre Side af Altergulvet har været
opsat og med Jærn=Ankere i Muren hæftet et Epi-
tafium af Sten, som Anno 1742 blev ved et stærkt
Sordstæld nedslaget; dog findes endnu paa en rund
fort Sten af samme Epitafium følgende Inscription:

Sub Hoc Pulvere in Pulverem Redeunt
Thomas Maltissen de Tandørup, Conjuxque
Ejus Anna Lunge et Filius utriusque Maltheus
Thomessen, qui inter Rinos, quos genuerant,
Natu postremus Mortalitem septem Annis
Continuatam finivit primus Anno Christi MDCI.
Eum seqvuta Honoranda Mater post transactos
in hoc Exilio LVII Annos, Coelestem in Patriam
læta rediit Anno MDCVII, nec diu Superstes
Maritus Orbus, sed Biennio præcise et ægre
superato, Dierum satur suum clausit Ætatis
Annum LIV. Origo Horum e meliori Nobilitate,
Religiosa nec satis laudata Usura vitæ, finis
communis, sed Beatus fuit. Memoræ et
Meritum Eorum Plurima debuit, Laudes vere-
cundo Silentio premit, Nomina hic saxo, dum
saxa durant, servanda saltem relinquere voluit
Solus in Familia Relictus Filius et Hæres
Christianus Thomessen.

I Indberetningen fra 1766 meddeles desuden:
Paa et Træ=Sprinkelværk for Alteret staar
indad til Alteret: Anno 1747 haver Velbaarne

Christian Vinde til Vechmarch, Holmgaard og Uldfund og hans Frue Anne Marie Poulsøn givet og ladet staffere dette Bryst-Storch til Kiørkens Beprydelse og Meenighedens Nytte. Udentil staar: C. L. og A. M. P. med beggees Vaaben. Paa de 2 øverste Stole staa paa den ene Side N. S. med et Vaaben og 1637, paa den anden Side H. C. W. R.³⁹) med et Vaaben og samme Aarstal 1637 (Niels Sehested. Hans Caspar von Reibnitz).

Alttertavlen havde tidligere Aarstallet 1703, hvilket vel betegner en Opmaaling.

Hældum Sogn.

Sognet, der er Annex til Tørring, grænser mod Nord til Hornsø og Tørring S., mod Øst til Lem Vig og Lemvig, mod Syd til Rom Sogn og Lomborg S., mod Vest til Tørring S. Kirken ligger $\frac{1}{2}$ Mil vest for Lemvig. Sognets Fladeindhold er 788 Tdr. Land med 65 Tdr. Høtr. Zorderne ere højtliggende og i den nordlige Del bakkede.

I alt i Sognet 11 Gaarde og Huse med 79 Indbyggere (1880: 73, 1860: 55, 1840: 57, 1801: 58).

Sognets Navn udtales Hællom og skrives ved 1340 Hældum, hvilket maaste kan afledes af Ordet Hælb og Hælde, der betyder Skraaning (af oldn. hallr, skraa), idet Sognet hælder mod nordøst ned

imod Fjorden. Herimod kan imidlertid gøres gældende, at i Baldemars Fordebog, altsaa allerede 1231, skrives Navnet Høldum.

Sognet er meget fattigt paa Oldtidslevninger; der findes en flad Høj paa Kirkegaards Mark og norden for denne er Spor af en til; desuden har der været en paa Sønder Winkel Mark. Indberetningen 1638 omtaler sidstnævnte Sted 6 smaa Høje.

Det synes, som Fjorden i sin Tid fra den Lavning, hvor Horn Sø er, har gaaet om ad Engstrøget vesten om den nordlige Halvdel af Sognet, ligesom igennem Lavningen mellem Nørre og Sønder Winkel.

I Indberetningen 1638 omtales sønden for Kirkegaard en lille Mose, hvor man gravede Stur-tørv eller Klyne, „og menes der i gamle Dage at have standen en liden Krat eller Skov, thi man tidt og ofte har opgravet af Jorden sammesteds baade Stykker raadne Træer saa og Røddestaller“. Der omtales ogsaa paa Marken sydvest for Sønder Winkel en lille Kilde, der var omlagt med Stene og kaldtes Hoberstoft (Hagbardstoft?).

1766 omtales en Banke Kongebjerg, om hvilken der fortælles i Nefens Atlas, at Vejfarende her om Natten forulempedes af Spøgelsler.

I Sognet findes:

Nørre Winkel, 8 Tdr. Htkr., men derafra er i nyere Tid udstilt Djer Winkel, 5 Tdr. Htkr. Dengang Hornsø var en Vig fra Limfjorden, var den formodentlig af samme Natur som Kilen ved

Etruer. Det er derfor muligt, at Vinkel oprindeligt har heddet Vinkil; saaledes hed i Middelalderen et svenskt Sogn, der nu skrives Vinkøl. Vin betyder vel græsgroet Højde og Vinkel kan saaledes betyde Banterne ved Kilen. Navnet Vinkel forekommer i Hove Sogn og i Middelfom og Hovbjerg Herreder. Det kan ikke være Vinkel i Betydningen Hjørne, da dette er et fremmed Ord.

1. Avg. 1643 fik Niels Christensen Holbæk, der havde arvet en Del og nu havde tilkøbt sig det øvrige af N. Vinkel, paa hvilken han havde anvendt stor Bekostning, tgl. Bevilling paa, at Gaarden altid skulde forblive under Kronen og ikke stiftes derfra, det vil sige, at Kongen ikke vilde overdrage Herligheden til nogen Adelsmand. Det git ham dog siden daarligt, idet han 16. April 1669 fik Tilladelse til overalt i Danmark at søge godt Folk om Hjælp og sætte Bækken for Kirke dørene i Kjøbstæderne, da hans Gaard var brændt.

Fra omtrent 1724 boede her Niels Bjerregaard og Kirsten Mikkelsdatter, over hvem der er Epitafium i Helsum Kirke. Hun gav ogsaa Kirken en Messing-Lysekrone med 6 Arme. Om hende skriver Præsten 1766: Hun har den Berømmelse i sin Grav, at hun i sin Tid var en særdeles god, from og fornuftig Dannekone".

Om Niels Bjerregaard fortæller Etatsraad Tang til Nørre Vosborg, der var hans Datterdatters Datters Søn, at hans Fader var Kjøbmand i Lemvig, og at han selv skulde have været til Handelen, men foretrak Vandvæsenet, og blev For-

pagter af Gudum Kloster omtrent 1698, og købte Nørre Winkel 1724, hvortil han dog blev hjulpen af en Rammerraad i Lemvig — den ovenfor omtalte Mathias Pedersen til Kongensgaard —, til hvem der altid maatte tages særligt Hensyn. Niels Bjerregaard var en dygtig og nøjsom Landmand, der lod sine Børn godt opdrage, saa de kom i gode Stillinger. Han var tilmed en stille, rolig og gudfrygtig Mand, der en og samme Søndag kunde besøge Kirkerne i Lemvig, Høldum og Høve; hans Hustru, der var fra Nordentjær i Lomborg Sogn og efter Sigende i Slægt med den berømte Longomontanus, var livlig og foretagsom. Da saaledes engang en Flok Ulve angreb deres Faar paa Gudum Kloster, fattede hun sig tilhest med Svøbe i Haanden og tvang Ulvene til at vige. Han døde 1737. Hans ene Datter Martha, der var Medlem af Hernhutternes Menighed og flere Gange fik Besøg af Trossæller, ligesom hun ogsaa selv synes at have holdt gudelige Forsamlinger paa Nørre Winkel, blev 1753 gift med Købmand Christen Noe i Ringkjøbing, senere Stifter af et Grossererhus paa Kristianshavn. Hun fortalte fra sin Ungdom, hvorledes Ulvene færdedes under de høje Banker ved Fjorden og vare flemme efter deres Faar. Iøvrigt henvises til nævnte Meddelelse af Etrd. Tang, trykte i Saml. til Jydsk Historie og Topografi IV 260 flg., og til Berj. Tidsskrift 3. Række II 193 flg., der indeholder interessante Oplysninger om Livet paa Nørre Winkel i Midten af det 18. Aarh.

Niels Bjerregaards Enke døde 1759, hvorpaa Gaarden købtes af den tidligere Ejer af Gudum Kloster S. F. Bedel, der 10 Mar i Forvejen havde betraadt den literære Bane med en Oversættelse af Dvids Breve og var theol. Kandidat.

1766 skriver den daværende Præst om Bedel, at han er „en Mand, der er Literatus, Attestatus og derhos en meget vittig Landmand og har gjort Nørre Vinkel mærkværdig, en Del ved Ugermarkens og Kornavlens Udvidelse, en Del ved Højbjergens Forbedring, da han ved Vandets Aftapning har gjort Morabser til dejlige Enge, en Del ved dygtige og solide Bygninger paa Gaarden, som han af Grunden har opbygget, da Kornladen især, som er opført af Grundmur, endog kan trodse alle om- liggende Herregaardsklader, en Del ogsaa ved et Teglblænderi, som kan forsyne hele Egnen med de bedste Murstene, en Del ved en Hestemølle, en meget prægtig Brønd med Hus over, staaende midt i Gaarden, og en meget important Have, der producerer alle Slags Fordsfrugter i største Mængde“.

„Til Gaardens Mærkværdigheder kan endnu regnes det, Naturen har gjort, nemlig dens dejlige Situation, da den ligger tæt ved Limfjorden paa en Bakke, hvorfra falder Prospett til Tyholm, Kappel, Nør Lem, Lemvig og ganske Høldum Sogn og over Tørring Sogn. Til Gaarden er ogsaa et imponant Fiskeri, baade i Limfjorden og udi en Bæk fra Hornsø, som Fiskene (Helt, Aborrer, Gedder) løbe op i paa visse Aarets Tider“. Mar 1764 var Ud-

sjæden til Gaarden 40 Tdr. af alle Slags Korn. Jorden brugtes i 7 Aar efter hinanden, 2 Aar til Vinterrug, 1 Aar Byg, hvortil der godskedes, derpaa 1 Aar Byg og 3 Aar Havre, hvorpaa man lod den hvile i 10—12 Aar. Wilse skriver i sine Rejse- iagttagelser, at der ved Søens Udløb fangedes mange Helt i Russer, et Aar ikke mindre end 2240, der solgtes for 3 St. Stykket. Han fortæller ogsaa, at der i Søen var en Mængde Muslingeskaller, ogsaa levende Muslinger.

1771 tilhørte Gaarden Niels Rasmussen Ollgaard, der 1773 købte Sneumgaard⁴⁰), senere Kancelliraad Søren Hasle, der 19. April 1785 viedes til Karen Lannig. Han døde 3. April 1804, 67 Aar gammel. Tidligere var han Forvalter paa Nyssensten. Derpaa købtes Gaarden af Jens Christensen Stockholm, senere Ejer af Rabbel (se S. 49), efter ham hans Stifføn Christen Møller, der døde 1885, og nu dennes Søn Christen Møller.

Sønder Vinkel, 18 Tdr. Htr., har ligesom Nørre Vinkel altid været en Selvejergaard. 1651 kaldes den Fjerdste og ansaas altsaa for en lille Gaard.

Lavrids Jensen paa Nørre Vinkel, Forpagter paa Bastjærgaard, forbød 1685 Christen Jensen i Sønder Vinkel at sætte Fiskegarn i Bækken mellem Nørre Vinkel og Søgaard, der hed Søgaard Bæk, men han maatte nøjes med Fiskeri i Søen og Møllebækken. Christen Jensen blev desuden paa Herredstinget ombudet ogsaa at holde sine Fæ og

Svin fra Nørre Vinkels Enge og Korn, at de ikke som forleden Aar gjorde Skade, især paa bløde Enge, hvor Jorden stemmelig blev nedtrækket af Svin. Aaret efter blev Christen Jensen igen støvnet for Hærvæert, Ran, Engslet og Græsses Afførsel⁴¹).

1656 nævnes hæderlig og vellærd Person Kristoffer Knudsen, barnesødt paa Sønder Vinkel. Hans Fader maa være den Knud Gregersen af Vinkel, der 17. Juli 1633 fik tgl. Stadsfæstelse paa et Fæstebrev paa Kongetienden af Heldum, Høgum og Engbjerg. Det er ham, der har givet Kalken til Kirken. I over 100 Aar har Gaarden nu tilhørt Familien Breinholt.

Imellem N. og S. Vinkel har staaet en Mølle. 1737 nævnes i Kirkebogen Mølbæthus.

Kirkegaard, 6½ Tdr. Htr., er Annexpræstegaard. Parcel af denne er et Hus, der for en Snes Aar siden blev bygget til Kapellanbolig, men ikke er det mere.

Kirstinelyst, Parcel af Kirkegaard.

Vallegaard, 15 Tdr. Htr., var 1683 en Selvejergaard med 2 Huse og et Selvejerbol, der tidligere havde hørt dertil, men var solgt derfra. 1590 skænkede Hans Christensen i Lemvig og hans Hustru deres Del i „Hel-Vallegaard“ til Lemvig Kirkes og Stoles Bedligeholdelse, imod selv at være nærmest til at have Gaarden i Fæste⁴²).

Hans Christensen, der var Kræmmer i Lemvig, havde erhvervet tgl. Stadsfæstelse herpaa og faaet

Dom for, at Tienden skulde følge Kirken og Præsten i Lemvig, men herover gjorde Præsten i Tørring Indsigelse og Lensmanden tiltalte ham 1602 for Rigens Raad. Hans Christensen havde i sit Gavebrev nævnt „de Stuvjorder, Uger og Eng, Bjerge og Bakker“ som han og hans Hustru havde arvet efter hendes Broder, og som laa i Ballevadsdal og derfra vester paa Valle indtil Valle Høje, dertil de Stuv, som laa paa Rombjerg og i Moslends Knot“, hvilket var ulovligt, da man ikke maatte adskille Selvejerjorder, ligesaa lidt som man saaledes kunde overføre Tiender fra et Sogn til et andet, hvorfor Gavebrevet blev kendt ugyldigt, saameget mere, som det var udstædt 9 Aar, førend der var sket Samfrændeskifte om Ballegaard. Hans Christensen forsvarede sig med, at „Borgmester og Raad i Lemvig havde paalagt Borgerne i Byen at tilhjelpe, at Kirken og Præsten bedre kunde forsynes, saa de kunde bekomme Troprædiken Søndag Morgen“ og at han selv havde drevet Jorden nogle Aar, førend han bortgav den, saa han nok vidste, hvad der var hans. Der havde allerede været Samfrændeskifte 1595, hvorved Børnene af Vil Madsen, der var hans Svigerfader, skulde have den norre Mark norden ved Alvejen, som løber fra Heldum Kirke til Ballevad⁴³).

Borgmester Simon Christensen indgav 1642 en Ansøgning til Kongen paa egne og Lemvig By's Vegne, at Jorderne til Bjerregaard og Ballegaard vare saa blandede med Byens Jorder, at hvis de 2 Gaarde

kom i Adclens Besiddelse, vilde det blive Borgerstabet til daglig og stor Trængsel og Skade. Da Simon Christensen paa Grund af sin ringe Bestilling ikke kunde vandre udenlands paa sin Røring, havde han indlagt sin største Formue i disse Gaarde, købt den ene helt og havde Part i den anden, og søgte nu om, at de 2 Gaarde maatte lægges under Lemvig's Frihed og ikke bortstiftes fra Kronen, idet man tilbød at give dobbelt Stat mod Fæstebønder og fire dobbelt mod Ugedagstjenere og desuden 4 Rdl. aarlig mere end tilforn i Afgift til Høvling. Da dette anbefalede af Lensmanden, bevilgede Kongen 26. Okt. 1642, at de 2 Gaarde skulde vedblive at være Selvejere og ikke bortstiftes fra Kronen⁴⁴).

Fra 1735 ejedes Ballegaard af Oluf Christensen, der døde 28. Feb. 1770, 73 Aar gammel. Han er Stamfader til Familien Olesen paa Gudum Kloster, den ældste Søn Christen Olesen, der undertiden førte Tilnavn Ballegaard, er født 1728, men førend Faderen kom hertil (jfr. S. 116).

Under Gaarden er matrifuleret en nedlagt Ejendom, kaldet Godruin, hvilket vel er oven omtalte Selvejerbol. 1785 nævnes Lille Ballegaard, der tilhørte Ejeren af Ballegaard Peder Rastberg.

Ostergaard, 7 Tdr. Høfr., den nævnes 1634. Heldum Kirke, se nedenfor.

Heldumbol, ogsaa kaldet Kirkebol, et Hus, 1683 et Bol, der tilhørte Kirken.

Mark, 3 Tdr. Høfr., kaldes 1586 et Bol.

I Sognet laa tidligere en Gaard Hettestrud, hvorpaa Vestervig Kloster fik Skøde Aar 1300; der var ogsaa et kgl. Dombrev af 1355 paa samme Gaard, der købtes i det 16. Aarh. af Rigshovmester Mogens Gøye og 1552 tilhørte dennes Datter Elline Gøye, i hvis Fordebog det er optegnet, at den altid har været aaben Kjelder til Vestervig og ikke var sat for Skuld⁴⁵). „Aaben Kælber“ var Navnet paa de Gæstegaarde, Gæstligheden havde og hvori den kunde tage ind paa Gæsteri. 1633 skødede Fru Mette Thomasdatter paa egne og Erik Ottesen paa Somfru Maren Frandsdatters (jfr. under Ørs i Rom Sogn) Vegne til Fru Ingeborg Parsberg til Wolstrup en Bondegaard kaldet Heststrudt i Høldum Sogn⁴⁶). 1683 var Gaarden ikke til. Paa S. Vinkel Nørmark oppløjes stadig Bro- og Mursten af en Gaard kaldet Hæstrup, hvilket maa være Hettestrud, der har Navn af Hætten paa Munkenes Kappe.

1546 fik Lemvig By Skøde paa Josefsgaard, Overgaard og Brændgaard i Høldum Sogn⁴⁷). 1596 nævnes de som Hogensgaard, Haberfob og Brændgaard. Da Lemvig Borgere havde tilkendegivet, at der til de 3 Gaarde, hvoraf de aarlig ydede 10 Daler til Kronen, stødte mange Forder, der baade vare Herremænds og Kirkens Ejendom og brugtes med Plov og Sæd, saa de ikke kunde bruge den bevilgede Ford til Fædrift, gav Kongen 9. Aug. 1590 Borgerne Tilladelse til at bruge Marken med Plov og Sæd og gøre sig den saa nyttig, som de kunde, ligervis som de den tilforn til

deres Færdigt brugt havde, saa ingen udenbys Mand maatte faa af samme Jord til Arv eller Pant, men alene bosiddende Borgere i Lemvig. Disse Jorder ere nu Lemvig Nørmark, der i Beg. af dette Aarh. ogsaa hed Munksgaard efter en dalevende Mand af Navnet Munk. Disse Gaarde ere vistnok de 12 Mark Jord i Høldum (25—30 Tdr. Hfr.), der 1231 nævnes i Baldemars Jordebog som tilhørende Kronen.

Mads Klemensen fik 1546 af Kongen Brev paa Josefsgaard, som han selv bebodde, og paa en Jord, som Bispen af Ribe tilforn havde bygget paa⁴⁸). Sidstnævnte er den ovenfor S. 20 omtalte Jord paa Lemvig Østermark omkring Teglværket.

Seldum Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampstenskvadre og bestaar af et Skib samt et i Øst lige affluttet Kor. De tvende Bygningsdele staa i Forbindelse med hinanden ved en halbrund Triumfbue med straathugne Kragbaand, og til begge Sider for denne har der i Væggen ind imod Skibet været muret en lille overhvalvet Alterniche. Kun den nordre af dem er bevaret, medens den søndre er gennembrudt for at skaffe Dpgang til Prædikestolen. Saavel Skib som Kor ere dækkede med Bjælkeloster og Vhset have de modtaget gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf 2 endnu kunne ses, trods Tilmuringen. Af Kirkens ældste Døre

lader den paa Skibets Nordside sig følge i Omrids, medens den søndre er tilintetgjort og en ny Indgang gennembrudt nærmere ved den vestre Gavl. Dette staar i Forbindelse med, at man i Skibets vestre Del har affilret en Art Baabehus, der vilde have bortstaaet for stort et Stykke af Menighedens Plads, saafremt Stillerrummet var blevet anbragt øst for den oprindelige Dør. Hele Bygningen hviler paa en Fod med Straakant. Som de betydeligste Forandringer og Omdannelser, der — foruden de allerede omtalte — ere foretagne med Kirken, skulle vi kun nævne, at Skibets og Korets Spidsgavle ere ommurede, at store klodsede Binduer ere indsatte i den søndre Side, samt at Bjælkelofterne ere blevne fornyede.

Altetavlen er et i alle Henseender smagløst Arbejde, hvis Midtparti indtages af en slet, olie-malet Fremstilling af Kristus, som velsigner Brødet og Vinen. Billedet er udført af en Maler i Lemvig i 1845. Alterkalken er ifølge Indskriften skænket til Kirken i 1623 af Knud Gregersøn og Hustru Anne Gregoris Datter. I 1793 har Rasmus Christensen Bierregaard ladet den reparere. De malmstøbte Alterstager, der ere ualmindelig store, have hverken Navn eller Aarstal, men de synes ifølge Formen at tilhøre Slutningen af det 17de eller Beg. af det 18de Aarhundrede. Døbefonten, der utvivlsomt er Kirkens oprindelige, er udhugget af Kamp og paa Rummen prydet med fordybede, hverandre skjærende Cirkelringe. I Kirkens Klokke, som hænger paa

den vestre Gavl, have vi et ualmindelig interessant Stykke, idet den næppe tilhører en yngre Tid end 1250. Den er meget langstrakt af Form, forneden har den en desværre stærkt udslibt Bord med en romansk Karakter og foroven læses Ave Maria. Over Bordens staar med lige store indbyrdes Afstande fire Kors. Paa Stibets nordre Bæg hænger et af Træ udstaaret Epitafium over Niels Nielsen Bierregaard til Nør-Vinkel, født 1676 d. 1737, hans Hustru Kiersten Michelsdatter f. 1684 d. 1759, og deres 11 Børn. Epitafiet er opført 1758. Foran Indgangsdøren til Kirken ligger en 1 Al. 10 Tom. lang og 20 Tommer bred Gravsten, paa hvis Overflade der er udhugget et Kors i lavt Relief. Den synes at tilhøre den tidligere Middelalder.

1766 havde Kirken ikke andre Vinduer end de smaa gamle, hvorfor den skildres som meget mørk. Den daværende Altertavle forestillede Kristus for Pilatus, hans Lidelse og Opstandelse, men det var ganske simpelt Malerarbejde. I Koret hang en lille Messing-Uhsekrone med 6 Arme, givet af ovennævnte Kirken Michelsdatter fra Nørre Vinkel til Tak for, at Gud havde udfriet en Datter, der var Krøbling.

I Kirkens vestre Ende har der været en Begravelse for Sønder Vinkel, fra hvilken der 1840—50 er udført en Mængde Rister, der nedgravedes paa Kirkegaarden.

Tørring Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Limfjorden, hvor Fjorden har dannet 2 Søer, de for en Del inddæmmede Besterf sø og Gjellerf sø, der begrænser en mod Øst udgaaende lav Odde, Gjeller Odde, mod Øst til Lem Vig og Hældum S., mod Syd til Hældum S., fra hvilket det her stilles ved Horn Sø, og til Lomborg S., og mod Vest til Høgum S. og Hove S., fra hvilke det stilles ved et stort Kær, igennem hvilket Hove Åa løber. Kirkens Afstand fra Lemvig er $\frac{1}{2}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 2980 Tdr. Land, Htkr. 209 $\frac{3}{4}$ Tdr.

Forderne ere højtliggende, navnlig i Sognets mellemste Del. Sognet har formodentlig i Oldtiden været en Halvø, idet Kæret i Sognets vestlige Del førend Dannelsen af Landtangen ved Harboøre har været en Fjord.

1 Af høje Banter findes nordøst for Præstegaarden Hverrelsbjerg (105 Fod), vistnok opnævnt efter det Personnavn, der i Oldtiden hed Hvirfill; sønden for Søgaard er Saxbjerg og nordlig i Sognet Tørringbjerg.

2 Skoler, den ene tillige for Hældum Sogn. 1 Andelsmejeri.

Salt i Sognet 127 Gaarde og Huse med 666 Indbyggere (1880: 655, 1860: 519, 1840: 483, 1801: 470).

Navnet skrives 1340 Tiring; Endelsen ring kan være det i jydsk Stednavne ofte forekommende Ord, der oprindelig er Kind og betyder Bante. Forstavelsens Betydning er da ubekendt. Snarest kunde Navnet oprindelig være Tørring, idet paa denne Egn n bortfalder efter r, og Navnet er da et Afledsord af Torn, idet Bakkerne eller Dalene i Oldtiden kunne tænkes at have været bevogede med Torn. Tørring i Gjerlev Herred hed i det 13. Aarh. Thyrning.

Af Grabhøje findes 23, men 16 ere overpløjede eller sløffede. Paa Højderne nord for Kirken ligger 5, af hvilke en er stor og vel bevaret; paa Bankerne ved Søgaard er der 7 og vesten for Mel Søgaard findes flere ud mod Lavningen, der dog maa ske ere Sandbanker fra den fordoms Strand. Ved Kallesø og Kotholm findes flere, mest smaa Høje; i en af disse er fundet et Broncesværd. Paa Marken sydvest for Kallesø er der fundet ca. 1800 Perler og Hængesmykker af Nav⁴⁹). Paa Estebæk Mark ligger Bavnhøj, hvorfra der er vid Udsigt. I en Bante paa Marken til Under Bjerg fandt man 1851 en Guld-Fingerring. I Indberetningen 1638 nævnes nogle Høje omkring Vaskjærgaard, af hvilke en hed Tranhøj, en anden Bavnhøj, paa Hvirvelshøj Storkhøj, sydvest for Præstegaarden Mølhøj, en Høj norden for Uger hed Gjelskhøj; sydvest for Kotholm laa de 2 Twillinghøje og østen for Gaarden Skjellerhøj og desuden paa Kotholm Mark 6 andre, af hvilke 2 hed Gildhøje; Sonden

for Kallefø laa Dyrhøj. Der maa i sin Tid være fortalt meget om flere af disse Høje, thi i Præstebindberetningen 1766 siges: „Iblandt de mange Høje, som findes i Sognene, ere ingen, som kan anføres nogen troværdig Tradition om, thi den gamle Snat om Misser og Bjergfolk er en Bæmmelse for Fornuftige“.

Om Halvøen Gjelør har der været megen saa kaldet Tradition, der, som det ofte gaar, er voget i Tidens Løb. I Indberetningen 1638 fortælles, at den „siges at skulle have sit Navn udaf en Slagting (et Slag) mellem Kong Amleth og Kongen af England, som endnu findes noget af Standserne kendt paa denne Dag“, og dernæst afbildes en lille Mynt, der synes at kunne være en af Erik Blipings Ribe Mynter, er i hvert Tilfælde fra Middelalderen, som Predbjörn Gyldestjerne, der var Lensmand paa Bøvlings 1597—1617, havde fundet der. Denne Mynt har 40 Aar efter hængt, thi i Resens Atlas, og derefter omtrent enslydende i Pontoppidans Danske Atlas, fortælles: „Paa Gjelør skal Kong Amlethus have opført en Høj, midt i hvilken for 80 Aar siden (altsaa netop i Predbjörn Gyldestjernes Tid) Anders Lund har fundet en stor Del Mynter dels af Læder med Sølvnagler, dels af Guld; paa den ene af disse stod paa den ene Side en Mandes Skikkelse og paa den anden Side: Omleth Rex Angliæ“*).

*) Ogsaa i Wilkes Rejsejagttagelser 1798 V, 176 skrives, at man i forrige Seculum fandt nogle Guldmynter med det Præg: Amleth rex Angliæ.

Medens man altsaa 1638 kun fandte den ene Mynt, som var funden, havde man ved 1680 ladet Fundet bestaa af Mynter, der aldrig have været til, thi Læderpengene med Sølvnagler, der forekomme i mange Sagn, ere ligesaa uvirkelige som Kong Amleth's Mynter. Og nu til Dags fortæller man om en Pengekiste, der er nedstøbt i en Dam, Fruesø. En gammel Mand fortalte 1879, at han i sin Barndom engang havde vadet ud i Dammen og havde staaet paa Risten, hvis Længsler han kunde føle med Fødderne. Det er muligt, at der her kan have været et gammelt Sagn om Amled, men det er næppe sandsynligt, da Navnet Amleth 1638 kun kan være Fejl læsning for Amleth og ikke kan være bevaret saaledes i Traditionen, der ikke kunde have anden Form for Amled end Ammel eller Ommel, saa det hele „Sagn“ formodentlig stammer fra en eller anden lærd Mand's Hjerne.

Om de Levninger fra Amled's Tid, der efter Sagnet skulde findes paa Gjelør, skriver Strandgaard 1879: „Den Beretning om en Stanse paa Tørring Hage, som skal hidrøre fra Amled's Tid og som findes optaget i Danske Atlas (efter Rezen, omtrent ordlydende med hvad her foran er meddelt) er næppe rigtig i enhver Henseende. Der findes vel en ganske lille Høj nord for en Dam ude paa Odden og denne Høj har ogsaa en Jordhøjning, som vidner om, at den tidligere er bleven udgravet. Den lille Ophøjning er vel dannet med Menneſtehaand, men er dog næppe fra Oldtiden, da den ligger paa

faa lavt et Strøg, at Fjorden gaar op til den ved største Højvande, og de sjældne Mønter, som skulde være fundne der, vidste man intet om der paa Stedet. De Bakker eller Forhøjninger i Fjorden, som gaa i en Halvbue uden om hinanden østen for denne Høj, har man sagtens set paa som Volde og Forstansvinger, men de ere temmelig vist kun gamle Fjordrimmer“.

I Kjöns Atlas fortælles følgende: Nærvæd Balleby hørte en Bonde efter Solens Nedgang en Lyd i Vandet ligesom af Vænder og da han kom nærmere, saa han noget utydeligt, hvilket snart forvandlede sig til en Kvindes Stikkelse. Bonden raabte, hvem det var, men saa førtes han gennem Luften til Toppen af Bøbbjerg, altsaa en hel Mil bort.

I Præsteindberetningen 1766 berettes følgende om Næringsforholdene:

„Sognets bedste Næring bestaar i Heste- og Fæhandel, af hvilke enhver Gaardmand opføder mange Stykker aarligen, da Græsningen er god og fed, og her avles megen Havre. Hestene her og i Vandfuld Herred ere uden al Dispute af de største og stærkeste i hele Riget og især begærlige baade til Kavalleriet og Karosser. Fæet er ligeledes af et godt „Slag“ og derfor begæres meget af Fremmede og af andre Landets egne Indvaanere. 1765, som dog var et maadeligt Handelsaar, folgtes i Tørring Sogn 144 Stkr. stort Fæ.

„Her er 3 ferske Søer, Besterjø, Øster- eller Gjeller Sø og Horn Sø, hvorudi kunde fanges alle Slags Ferskvandsfiske, som deri findes i god Mængde, men der drives ikke synderligt Fiskeri her, da Limfjordens Fiske overgaa disse og andre Fiske i Smag og Fedme. Udi de smaa Bække eller Kender fra disse Søer ud i Limfjorden jalder om Efteraaret god Fangst af Helt især, hvilke besynderlig om Matten og i ondt Vejr gaa op af Fjorden. Siden min Ankomst er det stet, at udi en Nat er fanget 1008 Stykker Helt, hver af $\frac{1}{2}$ Alens Længde, men saa overflødig Fangst indtræffer dog meget sjelden. Man sætter et Stemmegarn tvært over Bækken, saa at ingen Fisk kunne komme forbi eller igennem; de opgaaende Fiske maa da stanse og uden mange Omstændigheder kastes de op paa Landet med en Fisker-Kæger“.

Om Fiskeriet i Hvolbæk, Nybæk, Maabæk og Østerjø (Gjellerjø) opbevares en Vide og Bedtægt af 29. Okt. 1765 paa Vaskjærgaard. Fiskeriet i Gjellerjø ødelagdes ved Stormfloden 1839.

For omtrent 25 Aar siden dannedes et Aktie-selskab for Udtørringen af Gjeller- og Bester Sø, men efter store Tab gik Søerne over paa andre Hænder og det hele folgtes for nogle Aar siden med Dæmninger, Sluser, Broer, Møller, Damp-maskine og Inventarium til et Interessentskab for 22,000 Kr., hvilket Beløb svarer til Assurance-summen for den største af Ejendommens Møller. De ny Købere opgave Tørlægningen, men lode

Søerne gro til med Kør, hvis Udbytte er saa stort, at der nu sælges Kør for 6—8000 Kr. aarlig.

Om den fordærvelige Vandflod 1839 skrives i Præstens Liber daticus:

I Aaret 1839 d. 8. og 9. Jan. brød Vesterhavet ind i Limfjorden med en saadan Magt, at Vandet steg til en hidtil ukendt Højde. Allerede i Slutningen af 1838 begyndte hine voldsomme Storme, som satte Havet i et mageløst Oprør. Paa Nyaaarsdag var det et rasende Vejr, under Orkanen tordnede det flere Gange; efter denne Dag sagtnede Stormen noget, indtil den udbrød med fornyet Voldsomhed d. 8. Jan., hvormed den vedblev d. 9. og 10. Først blæste det af Sydvest, men siden gik Vinden til Nordvest, og denne Vindens Forandring maa man især tilskrive de sørgelige Virkninger, som Stormen havde for Behoerne ved Limfjorden, thi derved kom der en uhyre Mængde Vand ind i Fjorden. Nykjøbing, Lemvig, Thisted og især Vøgstør led betydelig Skade. Naar der ikke havde ligget saa meget Tømmer ved Lemvig, vilde Skaden ikke have været saa betydelig her, thi de fleste Huse, som faldt, bleve ikke omstyrtede af Vandet, men af Tømmeret. Efter Vurderingen blev Skaden i Lemvig anslaaet til 8000 Rdl. I denne Egn led Tørring, Høgum og Harboøre Sogne mest Skade. Mine Naboer fangede mange Gedder og Brasen, som vare blindede af Saltvandet. I den nordre Del af Pastoratet vare mange Menneker i Livsfare, men bleve ved Guds Beskærmelse reddede. Ved Tørring Bathus

boede 3 Familier, som maatte blive derinde under Oversvømmelsen, iblandt disse en 75aarig Olding, som, efterat have reddet sin Flo ved at faa den op paa et Bord, steg op paa Loftet, hvor han maatte være i 2½ Dag, medens Vandet stullede igennem Væggene. Han fik Koldbrand, men blev lykkelig helbredet. Ogsaa paa Gjellerodde laa et Hus, hvis Beboere her maatte oppebie Oversvømmelsens Ophør.

Under Oversvømmelsen viste Beboerne en rosværdig Iver forat hjælpe de betrængte, især maa Beder Lykke roses; han vovede sit eget og sine Hestes Liv forat redde Ane Marie Boulsdatter med Barn; Hans Majestæt tilstod ham i Belønning for hans ædle Daad 16 Rdl. I at gaa de fattige Vandlidte til Haande med Raad og Daad ved deres Bygningers Opførelse udmærkede sig især Gaardmand Anders Sudergaard.

Ogsaa paa Fiskeriet havde denne og den forrige Oversvømmelse en stadelig Indflydelse. Ved Vandfloden 1825 blev Sildefiskeriet ødelagt; i det mindste har der kun en eneste Gang siden den Tid været fanget Sild i Mængde. Halesfiskeriet er ej heller saa godt som før den Tid. Heltfiskeriet i Fjorden og i Vester Sø er ogsaa ødelagt. 1823 var det saa betydeligt, at Præsten i Tørring fik til sin Part af Fangsten i Vester Sø omtrent 100 Helt foruden Aborrer og Brasen. Ved den sidste Oversvømmelse led Jerstovandsfiskeriet særdeles meget. Ogsaa Rørfkeret har aftaget; min Formand kunde

able 100 Traver Nør i Vester Sø, jeg derimod kun 10 Traver.

4. April 1841 fandt et heftigt Jordstælv Sted; Husene rykede, Gulvet bevægede sig og fra Loftet løb en Alarm som om Vogne kørte der oppe. Her i Præstegaarden var Stødet meget stærkt. I Lemvig saa man, at Kirketaarnet bevægede sig og en Storsten revne. I Ballevad imellem S. Winkel og Munksgaard (Lemvig Nørmark) blev der en Spalte i Engen. Stødet gik fra N. V. til S. V. og efter Nøgles Paastand fra Øst til Vest. 17. Dec. 1845 om Aftenen Kl. 8 foregik ogsaa et ubetydeligt Jordstælv.

Kirkebogen afgiver Vidnesbyrd om, hvor sent man i ældre Tid blev konfirmeret. Førend 1736 overhortes man i sin Børnelærdom og stædtes til Nadveren i en Alder af 18—19 Aar; efter Konfirmationens Indførelse vedblev denne Alder at være den sædvanlige, men flere vare endog ældre, nogle endog 22—23 Aar. Endnu 1756 var af 16 Konfirmander 1 paa 20 Aar, 3 paa 18, 6 paa 17, 5 paa 16 og 1 paa 15.

Ifølge Matriklen 1683 laa Jorderne til Præstegaarden, Søgaard, Halgaard, Dalgaard, Lille Madsgaard, Tørringbjerg, Bægsgaard, Lindsbol, Gamsbol, Sigebol, Vej og Kratborg (Krøjsbjerg) mellem hinanden, medens Sognets andre Gaarde hver havde sin Mark for sig.

Ved Midten af det 17. Aarhundrede har Moraliteten paa mange Steder i Tørring staaet paa

et lavt Standpunkt, men det er intet Under, da Præsten Thomas Pedersen Bølling ikke har været bedre end sine Sognesolk. 28. April 1663 udstædtes tgl. Befaling til at suspendere ham paa Grund af hans „forargelige Bedrifter“, nærmest fordi han havde slaaet Manden paa Gamsmark fordærvet (se nedenfor), men der har ogsaa været andre Ting i Bejen, hvilket fremgaar af den Kirkebog, hans Eftersølger førte, og hvori denne har gjort adskillige Bemærkninger. Saaledes maatte 1665 Nicolaus Schot staa aabenbar Skrifte for altfor lang Afhold fra Sakramentet; „det var den gode Karl, Hr. Thomas Bølling kom i Ulempe for“. 24. Maj 1683 begravedes Anne Sluus, en gammel loftet Kvinde, som havde født 5 Unger, hver med sin Fader. „Hun døde d. 18. Maj i samme Øjeblik, der den store Synild og Tordenflag, som antændte og afbrændte Lemvigs Kirkespir, skede. NB. Boild Thut, Maren Fut, Karen Krank, Anne Sluus, Hr. Thomas Bøllings Sang, synges som Catullus, Tibullus etc.“ 18. Maj 1685 døde Maren Pedersdatter Fut, 78 Aar gammel. „NB. Boild Thut, Maren Fut, Karen Krank, Anne Sluus, penultima (den næstsidste) lever endnu, 4 navnkundige Støger i Tørring“. Bobil Jensdatter Thut var nemlig død 1669, 58 Aar gammel. 15. Maj 1665 begravedes Gertrud Pedersdatter under Tørringbjerg. „Hun fik sin Bane i Præstegaarden i Hr. Thomas Bøllings Tjeneste, hun faldt ned og slog sig. Hun havde

hjulpet til at nedbryde Præstegaarden etc." Hr. Thomas Vølling blev boende i Sognet, efter at han 7. Dec. 1664 var dømt fra Kaldet, og blev begravet Palmesøndag 1667.

1670 maatte Peder Pinholt staa Skifte for Druffenstab og Slagsmaal den Dag, han var til Alters. 1667 skriver Præsten i Anl. af et uægte Barns Daab: „Kvindfolketz Moder og Mormoder bleve og besøvede, før de kom i Ægteffab. Det er et Hjertens Bærf, Datter drager i Moders Særf.“
 En anden Kvindeperson skriver han 1685: „Skidet Smør er godt nok til syge Hunde. Hun burde ledes til Kaget og ej for Korsdør, ej til Brudebænk og Seng, men til Ketterstedet.“ 1687 skriver han om Lisbet Jensdatter Fut: „Som Moder var saa er Datter.“ I Aaret 1676 var der 7 uægte Fødsler.

Der har ogsaa herstet megen Overtro.

1670 døde Oluf Christensen, født i Høve Sogn paa Stor. Han boede i Starup ved Kolding og kom syg til sin Fader Christen Oluffen i Sig. „Han havde Ord for, han kunde sig til en Ulv omstabe. Det samme siges om hans Fader Christen Sig. Han begærede af mig forleden Aar, jeg vilde gøre Bøn af Prædikestolen etc. Oluf Mulszgaards Kone i Lønborg tillagde ham og hendes egen Mand den Stønne Titel“.

1670 viedes Las Jensen og Else Pedersdatter Bæg. „Der siges, hans Mandheld blev ham anden

Bryllupsnat fratagen. Kirsten i Heldum Præstegaard fik Skyld derfor." 1672 døde Anders Thomesen. „Han lod sig bruge endog i Sygdom at figne for Kinkhoste." 1681 døde Mads Povlsen Vand, en Spaa- og Signemand. 78 Aar gammel.

Om andre mærkelige Personer og Hændelser meddeles her følgende Uddrag af Kirkebogen:

16. April 1667 begravet Niels Madsen Hav, 30 Aar gl. Paaske- og Aften blev han syg i sin Hals, 2. Paaske- og Aften blev han paa Fjorden at fiske om Morgenen tidlig. 3. Paaske- og Aften blev han berettet, d. 13. April døde han. Forgangen Aar bandede og slog han sin Fader Mads Hav. Faderen klagede baade for Præst og Husbonde og lod sig syne, nægtede fiden til Tinge ved Ed, at han ej havde slaact ham. 1669 døde Mads Christensen Bandefage paa Boldborg, 76 Aar gl., og Bodil Madsdatter i Balleby, 84 Aar gl., Moder til 12 Sønner og 9 Døtre. 1670 døde Oluf Mouridsen i Kallef, 64 Aar gl. En fagtmodig og tjenstvillig Dannemand. 1671 døde paa Boldborg en gammel Stodderkvinde fra Thy. Hun havde ej været, som Ord gif, til Alters i 11 Aar. 1672 døde Maren Nielsdatter Kjær, 15 Aar gl., udi en af Vaskjærgaards Sandgrave til Døde flagen. 1675 døbtes en Rytters Datter, hvem Præstetonen bar til Daaben. „Hans Fadder gave var et Stykke Papis, som Manden er, ja er hans Gave. Dorete Bæg hun gav og et Stykke tomt Papis." Samme Aar døde Gregers Stors Datter. Hun aad hendes Madver

frift og sund, døde samme Nat hastig, ligeledes Bertel Jensen i Maagaard, fordm Kidefoged paa Gudum Kloster, 63 Aar gl. En ærlig, oprigtig og sagtfærdig Dannemand. 1676 døde Gertrud Madsdatter, født i Hygum Præstegaard, Søren Jensen Søgaards Hustru, 76 Aar gl. 1676 døde Søren Jensen i Søgaard, 74 Aar gl. „Hans Svoger Lavrids Høgsgaard i Nisum vederlagde (undsagde) ham. Der han talede med mig om hans Kones Begravelse, lod han sig forlyde, han vilde gifte sig.“ Samme Aar døde Karen Nielsdatter, Niels Andersens Hustru i Søgaard, 55 Aar gl. En gild Kone.

11. Maj 1676 blev begravet sal. Mogens Sørensen, Jorpagter paa Vaskjærgaard, som døde d. 29. Aprilis, hæderligen begravet i Tørring Kirke anno ætatis 35. Præsterne og Gejstlige, som hannem gelejdede til sit Sovetammer vare efterfølgende: Hr. Poul i Sjørring, Hr. Jens Andersen i Bisby, hans Svogre, Hr. Lavrids i Vandborg, Hr. Jens i Hove, Hr. Jens Jegind udi Lemvig, Hr. Peder i Dybæk, Hr. Lavrids Hygum, Hr. Mads Jensen i Engbjerg, Peder Jensen i Hygum, Rector Scolæ Lemvicensis, og Lavrids Trane, Collega. Verdslige: Rasmus Andersen, Amtskriver ved Bøvlings og Lundens Amt, Lavrids Søndervang, Borgmester, Peder Oluffen Damstrøm i Lemvig, Lavrids Hansen i Ulborg, Lavrids Herup etc.

Samme Aar udlagdes som Barnefader Christen Jensen Sejbjerg, „som Lembigerne borttog med Magt

og førte i Kongens Tjeneste som Raadsmænd, blev siden Rytter og ihjelskudt af en Stykkugle i Skaane, som Mads Bæg berettede."

1678 døde Sidse Sørensdatter paa Tørring Maae, som i hendes Velmagt boede i Lumfarbæk, 103 Aar gl. 1679 druknede Jens Christensen i Sudergaard paa Lemvig Fjord ud for Nør Winkel. Hans Broder Peder Grandsgaard, som fulgte med ene, var i lige Fare, blev reddet. Samme Aar døde Anne Thomædatter, Oluf Tepsens Hustru i Kallesø. For 15½ Aar siden førte hun til hendes Mand 200 Dlr. og derover, maatte dog betle, inden hun døde.

Samme Aar døde Jens Adamsen og Johanne Pedersdatter paa Gamsmark. 1680 d. 3. Aprilis forlod han hende. Hun var ond mod ham, vilde ej give ham saa megen Mad, han behøvede, viste ham til Vandspanden, naar han begærede Drik.

1680 døde Hans Madsen Lindstrog, 73 Aar gl., et Menneſke vel lidt og afholden af alle, ugift.

1683 døde Christen Nielsen i Estebæk, en gild Dannemand, 81 Aar gl. Han havde tjent 3 velb. Mænd, Just Friis, Mogens Friis og Knud Giedde for Delfoged over Vaskjærgaard Gods. Samme Aar døde Anne Mortensdatter jal. Bertel Jensens i Maaagaard, en gild, jandfærdig Kvinde, 60 Aar gl. Hun stod frisk op om Morgenen, døde i Aftningen. Hendes Broder Jens Mortensen, Raadmand i Ribe, døde og hasteligen for nogle Aar siden. Jens Lassen 5 Aar gl., døde samme Aar af Børnepotter.

Dienstencne ballede ud af Hovedet, Munden blev ganske stæv, var meget elendig.

1686 døde Oluf Madsen Hjort, fordem Raadmand i Lemvig, her udi Tørring til Christen Gudums i Kallef, hvor han paa 6 eller 7 Aars Tid havde haft sit Logement og Tilhold og var et Lem her i Menigheden og en flittig og andægtig Tilhører, han blev paa sal. Henrik Lulefs Ligvogn til Lemvig 26. Jan. nedført og begravet hos sine tvende Husfruer. De vilde gaaet mig forbi, men jeg satte Pind derfor, saa gav de mig 2 Sldr.

Samme Aar døde Karen Mortensdatter, født i Randbøl Sogn, 72 Aar gl., en gudfrygtig, taalmodig, stikkelig, duelig og tjenstvillig Kvinde. Hun havde tjent velb. Erik Zuel til Hundsbæk og hans velb. Frue for Fadeburksvinde paa Torp i Thy, hvor hun kom i Ægteskab med hendes første Mand, som tjente for Ladefoged paa samme Gaard, hvor deres Bryllup og stod. Han hed Jens Madsen i Ager i Tørring Sogn, siden gift med Peder Nielsen i Lumfarbæk.

1687 viedt Peder Madsen Hav og Inger Christensdatter; der Maaltid var holden, kom Anders Bødter til os. En Times Tid efter hans Tilkomst bekyldte han Bruden for Kærefteri med Landmaalerne i Hove Præstegaard; der hun det nægtede, hvor han om Guds Død, at det var sandt. Brudgommen blev vred og sagde til ham: Skulde I saa sige til min Brud, og gav Anders en vældig Mundslag med sin knytte Næve og tog den til Takke.

1688 døde Anders Jensen i Kræsborg, 74 Aar gl. „Han kunde prædike efter enhver Præst, han hørte, og saa egentlig udføre hans Maal og Gaver, saa man skulde ej andet sige, end at det var Præsten, og egentlig tale efter ethvert Menneſte, han hørte tale.“ Hertil er tilføjet med en anden Haand: „men om han kunde prædike noget for sig selv i hans Oberſte?“

18. Marts 1696 blev Kjllingen under Tørringbjerg begravet.

3 Sognets nordlige Del findes:

Store Madegaard, Øster Madegaard, Madehus. 1683 nævnes baade Store og Lille Madegaard; paa den førsteſtes Mark nævnes Hjaltagre.

Husene Kraghus og Strandbjerg Søgaard, vistnok Parceller fra Madegaard.

Finkeſgaard, 3 Tdr. Hartforn; en ældre Ejendom.

Vykkeſgaard, 3 Tdr. Hftr., nævnes 1683.

Under Bjerg, 3 Steder, 1596 Under Tørringbjerg, kaldes nu „under e Bjerre“ eller Tørringbjerg. Det strider imod al Retsſkrivnings Natur at ſtrive Underbjerg i et Ord, ſom det ofteſt ſtrives. 1683 var der 5 Bol og 7 Huſe i Tørringbjerg.

Nørre Grandſgaard, Sønder Grandſgaard, 5 Tdr. Hftr., havde 1683 3 Bønder, af Marker nævnes Hatagre, Allingjord og Stavnshøj. 1766 var det 2 hele og 2 halve Gaarde. Kaldes

1596 Grandsbol, Udtalen er Grånsgor (Gråns er maatte Graanæs).

Dusgaard, 4 Tdr. Htfr., beboedes 1683 af 2 Bønder og havde 1 Hus paa Marken, og var 1585 en Selvejergaard. Udtalen er Dusgor.

Husene Møllerhøj og Kjeldager, Parceller fra Dusgaard.

Lomfarbæk, 4½ Tdr. Htfr., Øster Lomfarbæk, 4½ Tdr. Htfr., var ogsaa 2 Gaarde 1638. 1596 nævnes Gaarden Tørringbjerg ved Lomfarbæk. Et Navn som Lomfar skal vistnok afledes af oldn. hlymja (af Stammen hlum), der betyder klinge, brage, larme, saa det betyder den Strøm, der farer larmende.

Hjorthus, vistnok Parcel fra Vaskjærgaard.

Vaskjærgaard, 15½ Tdr. Htfr., se nedenfor.

Sudergaard, 5 Tdr. Htfr., nævnes 1596.

Ager, 1 Gaard, paa dens Mark nævnes 1683 Hjaltagre, der tilhørte Præstegaarden, Tværskovagre, Stablingsagre.

Grøntoft, 1 Gaard, Parcel fra Kallelø.

Dalgaard, 5 Tdr. Htfr., nævnes 1596.

Halgaard, 1 Gaard, 1683 en Halvggaard.

Navnet udtales Hålgor, altsaa af Hale.

Estebæk, 9½ Tdr. Htfr., var 1634 en Selvejergaard, som Kronen folgte til Just Friis til Vaskjærgaard med Ret til at tilforhandle sig Ejendomsretten.

Bratbjerg, 1 Hus, vistnok Parcel fra Estebæk.

Nørkjær, 4 Tdr. Htkr., kaldes 1638 „ved Kjær“.

Husene Højbjerg og Agersshøj, Parceller fra Nørkjær, ligesaa Møllen.

Nørre Søgaard, 3 Tdr. Htkr., Øster Søgaard, 3 Tdr. Htkr., Sønder Søgaard, 9½ Tdr. Htkr., ved Horn Sø. 1462 gjordes Skæl mellem Søgaards Jord og Vestervig Klosters Ejendom i Veldum Sogn (Hettestrud). 1497 gav Søren Stygge til Søgaard paa Holmsland til Gudum Kloster sin Nøttighed til den Gaard kaldet Sø i Tørring Sogn, som han havde indgivet med sin Datter Jomfru Kirsten⁵⁰). 1499 ejede Erik Ottesen Rosenkrantz til Boller Søgaard i Tørring Sogn, der aarlig ydede ½ Fd. Smør og 500 Fjst, og hvortil hørte en Sø⁵¹). Det er sandsynligvis i en endnu ældre Tid, at Søgaard har været en Borg, der har ligget ved den østlige Ende af Hornsø. I Markskættet mellem to af Parcellerne af Søgaard ses endnu en aflang Forhøjning, men for 50 Aar siden, da Diget blev opsat, fandtes her en stor Del Kampesten og Stykker af store, røde Mursten. Stuehuset skal have ligget ud i Søfanten, hvor der endnu skal findes Levninger af Egepæle i Rørene. Sagnet fortæller, at en Frue, som i sin Tid boede paa Gaarden, kunde staa i sit Vindue og mede Fjst i Søen. Østen for Boldstedet ved Afløbet af Horn Sø skal der have staaet en Vandmølle, der for et Par Aarhundreder siden er bortstykket ved Højvande.

Imellem Søgaards Mark og Halgaards Mark laa i det 16. Aarhundrede en Selvejergaard Stjernborg, hvis Jorder siden ere komne ind under Søgaard. Navnet synes at tyde paa, at det har været en Borg, thi nogen Bante Stjernbjerg synes ikke at kendes. Stjernborg skødedes 1585 af Kronen til Jørgen Friis til Vaskjærgaard, der 1590 kom i Strid med Fru Margrete Friis til Englund, der tilholdt sig noget af Gaardens Ejendom. Gaarden var da øde og stod tilbage med 6 Mars Landgilbe, Stød og Leding, hvorfor Selvejerretten var tabt⁵²). 1683 var „Søgaard med Stjernborg Ejendom“ over 13 Tdr. Htkr. Mon det skulde være Stjernborg, der var den Borg, om hvilken Sagnet gaar?

Robberholm, 2 Gaarde, kaldes 1683 et Bol paa Præstegaardens Mark.

Sejbjerg, 4½ Tdr. Htkr., nævnes 1638.

Sønderkjær, 2 Gaarde og 2 Bolsteder, var 1683 ½ Gaard.

Tørring Kirke, se nedenfor.

Tørring Præstegaard, 8 Tdr. Htkr., hvis ældre Navn er Hestdal.

Kirkehus, Parcel fra Præstegaarden.

Fattiggaard.

I Sognets sydlige Del:

Nørre Rokholm, 8 Tdr. Htkr., Sønder Rokholm og Havnstoft, 1 Gaard, 9 Tdr. Htkr. 1683 nævnes som 2 Gaarde Nørre og Sønder Rok-

holm, den første havde 2 Bønder, men 1638 kaldes Kofholm en stor enlig Gaard.

Knakhus, ældre Ejendom.

Nørre Kallefj, 1 Gaard, Mel og Vester Kallefj, 1 Gaard, 8 Tdr. Hftr., Sønder Kallefj, 4 Tdr. Hftr., Kallefjhus, var 1683 3 hele Gaarde, af hvilke $\frac{1}{2}$ var øde, en $\frac{3}{4}$ Gaard var øde og $\frac{1}{4}$ i Brug; her var da 4 Bønder, og 1766 var her ogsaa 4 Gaarde.

Husene Lodsager og Nørmark, Parceller fra Kallefj.

Nygaard, tidligere Fynbosgaard, 1 Gaard.

Vindskrog, 1 Gaard, 1683 var Vindbol et Bol.

Sønder Balleby, 1 Gaard, Vester Balleby, 1 Gaard, Mel Balleby, $4\frac{1}{2}$ Td. Hftr., Øster Balleby, 1 Gaard, Ballebyhuse, var 1683 3 Gaarde og 1 Hus, 1766 4 Gaarde.

Husene Blaabjerg, Dalager, Meltoft, Ballinghuse og Nørtøft, Parceller fra Balleby.

Pinholt (udtales med fort i), 1 Gaard, kaldes 1683 et Bol paa Præstegaardens Mark.

Poldbjerg, nævnes 1683 som et Bol. Da det ligger højt, udledes det af Pold, en Bante.

Bægsgaard, lagt sammen med Gamsmark der 1683 var et Bol, 3 Tdr. Hftr., var 1683 et Bol,

Paa Gamsmark boede 1663 Bortfær Nikolaj Fürgens, der en Dag kom hjem blodig i Hovedet og fortalte sin Kone Sidsel Nielsdatter, at „unser“ (): vor, han var altsaa en Tyvster) Sognepræst Hr.

Thomas Pedersen havde flaaet ham, hun fik ham til Sengs og sendte Bud efter Synsmænd og den samme Præst, der havde flaaet Manden, og denne gav ham da Alterens Sakramente, men da var „Doktoren“, som han kaldtes, allerede saa kraftesløs, at Brødet maatte stoppes i hans Mund. Da Kvinde-
 derne paastod, at Præsten ikke var sig rigtig ad, brugte Præsten Udvemsord⁵³⁾. Om Præstens andre Bedrifter se ovenfor. Bæg er samme Navn som „Norbæk“ Sogn i Sønderlyng Herred, der 1315 og længe efter skreves Bææg og Bægh. Hvad det betyder, er ubekendt.

Veje og Krojsbjerg, 1 Gaard, 4½ Tdr. Htr. Veje var 1683 ½ Gaard. 1596 nævnes den „paa Vej“, og Bonden der gav en Afgift af „Lendes Eje“, hvilket sidste minder om Ridderen Niels Lendi, der levede 1317.

Husene Vejhus og Krojsbjerg, Parceller fra Veje.

Stor eller Tørring Stor, en Gaard og en Samling Huse, Storøsmark. Stor betyder en Slags daarlig Jord. Se foran S. 206. 1683 kaldes det „Baastoer“. I Brede Sogn i Sønderjylland findes 2 Gaarde af lignende Navn, der 1327 skrives Storth, hvilket Ord svarer til oldnorsk stord, der betyder smaa Træer.

Lovmandsgaard, 1 Gaard, var 1683 ½ Gaard. 1549 kaldes den Mathias Lovmands Gaard⁵⁴⁾ og har altsaa Navn efter en bestemt Persons Tilnavn, men dette ligger vel langt tilbage i Tiden,

thi det er sandsynligt, at enhver Beboer af Gaarden bar Tilnavnet Lovmand, ligesom de paa Bægsgaard hed Bæg og de paa Hummersgaard Hummer. En Lovmand er i det 16. Aarhundrede vistnok en Garver, men i den ældre Middelalder var Lovmand den Mand, der havde Forsædet paa Landsstingene, dog er det tvivlsomt, om der var saadanne Lovmænd i Danmark.

Hummersgaard; 1 Gaard, Hummershuse, var 1683 en Helgaard med 2 Huse, 1549 kaldes den Las Hommers Gaard⁵⁵).

Havrballerhus, Parcel fra Hummersgaard. 1638 nævnes vesten for Kirken i Nærheden af Estebæk Sodborg. 1683 nævnes Sigskbol. 1460 fik Vestervig Kloster Skøde paa Jeters Jord i Tørring Sogn⁵⁶).

Vadskjærgaard.

Vadskjærgaard eller, som det vistnok rettere burde skrives, Vadskjærgaard har Navn efter et stort Kær vesten for Gaarden; man har villet aflede Navnet af, at man ikke kunde gaa over Kæret — undtagen i langvarig Tørre — uden at vade i Vand, men det har snarest Navn af en opfattet Vej eller Bæse, der gif forbi det ved en af Enderne. Navnet udtales nu Væskjær, men staves i ældre Tid Væjskjær, og Væjs er Egnens Udtale af Bæse.

De første bekendte Ejere af denne Gaard tilhørte den adelige Familie Friis med et Egern i Skjoldet,

men udtrykkelig som Ejer af Bastkjærgaard nævnes ingen førend Niels Friis⁵⁷), der ejede den 1522. Han var Søn af Godske Friis til Rebel i Thy og Bodil Olufsdatter, der var Søster til Provst Henrik Oluffen, som stiftede en Sjælemesse i Dueholm Kloster; for det dertil lagte Gods krævede Niels Friis Patronatsret 1522, men tabte Sagen, derimod fik han ved Reformationen, da Sjælemesser bleve afstavede, en Gaard deraf til sin Ejendom⁵⁸). 1531 krævede Mogens Munk, der dengang var Lensmand i Bandfuld Herred, Afgift af Niels Friises Fisterstib som af andre Fistere, den saakaldte Sandtold, men da han beviste, at han alene fistede til sin egen Gaards Behov, fik han Sandtolden tilbage⁵⁹). Han var gift med Karen, Datter af Palle Suel til Ustrup. 1568 nævnes hans Arvinger til Bastkjærgaard.

Hans Søn Godske Friis, gift med Elisabeth Westeni, ejede ogsaa Lundergaard og Badsted i det østlige Sjælland, hvor han sagtens mest boede. Han levede endnu 1584, men maa være død ved den Tid.

Hans Søn Tørgen Friis, født 1556, gjorde 1585 et Magesfifte med Kronen, hvorved han afstod sin Hustru Anna Ulfeldts Arvegoods i Tyrstrup Herred og andensteds, men fik en Del Jordegods i det østlige Sjælland og her paa Egnen bl. a. Kronens Met til Dusgaard og Stjernborg. Paa Herredagen 1604 fradømtes ham Bangsgaard, 2 Bol kaldet Bjerggaard og 5 Bol, som skænkedes af Kongen til Lemvig at benytte til Uddrift mod at

svare Styld til Lensmanden paa Bøvling. 5. Juni 1592 fik han af Kongen Kongetienden af Tørring Sogn uden Afgift indtil videre.

Han havde 2 Fætttere Erik og Henrit Friis, der skreves til Vaskjærgaard, som de vistnok ingen Del havde i, men alene nævnes efter i Mangel af andet; de og deres Broder huggede 1590 Haanden af en anden ung Adelsmand Peder Skram paa Viborg Gade. Tørgen Friises Forhold til Jomfru Edel Nytter, hvem han fik til at underskrive et Gældsbevis efterat have druffet hende fuld, er omtalt foran S. 39. I det hele faar man Indtrykket af, at Tørgen Friis var en begærlig Mand, der ikke skyede noget Middel til at bemægtige sig Fordegods, hvorfor Lemvigerne maatte sikte sig imod ham ved særlige Kongebreve, se foran S. 20 og S. 333.

Efter Tørgen Friises Død 1634 gik Gaarden over til hans Søn Just Friis. Denne gik i Soro Skole, rejste 1603 udenlands og var Sekretær i Kancelliet 1610—14. Allerede i Februar 1634 fik han af Kronen dens Ret til de 3 Selvejergaarde Estebæk, Lomfarbæk og en Gaard, der hørte til Vestervig, og 1641 2 andre Gaarde i Tørring S. og 1 Bol i Hove. 1638 ejede han 305 Tdr. Htkr., deraf var Vaskjærgaard 21 Tdr.⁶⁰). Han døde ugift 1661. Efter ham tilfaldt Gaarden hans Brodersøn Mogens Friis, Opretter af Grevskabet Frijsborg, der dog kun har beholdt den i kort Tid.

1664 tilhørte Gaarden Knud Gjedde, gift 1) med Jde Sofie Bjelke, 2) med Lene Kathrine Raas⁶¹).

Anud Gjedde var Rancelliraad og Amtmand over Nordlandene og Vardøhus Amt. 1683 kaldes Gaarden uprivilegeret, det vil sige, dens Hartkorn var under 200 Tdr., men kort efter var den komplet. Paa Gaardens Mark nævnes da Eskebæk, Tranhøj, Langbjerg, Randsbjerg, Grønhøj, Bratbjerg, Tornhøj, Ravnhøj, Pinbjerg.

I hans Tid var Gaarden udforpagtet, men han boede her dog undertiden, saaledes stod hans Hustru Fru Helene Kathrine Raas og hans Datter Ide Sofie, der siden blev gift med Etatsraad Ole Krabbe til Damsgaard, Faddere til et Barn fra Eskebæk, ligesom Fruens Pige dhyædle Mø Anne Meyer.

1676 var der 11 Fldsteder, 4 Heste, 44 Orne, 10 Køer, 1678 1 Par Heste, 20 Stude, 6 Køer, 2 Kalve, 10 Faar, 3 Svin. Anud Gjedde døde 1707, men havde forinden solgt Gaarden til sin Søstersøn Ove Lange, der ejede Bastkjærgaard 1691. Han var Amtmand over Gudbrandsdalen og Hedemarken.

15. Juli 1672 fik Ove Lange Kongebrev paa Giftermaal med Abigael Kristoffersdatter, og uaget det i Privilegierne for Forgerstanden heds, at Hustruen skal følge sin Mand's Kondition, fik han dog til Overflod efter sin Ansøgning stadfæstet samme Privilegium. Anden Gang var han gift med Frederikke Amalie Benz, der tilligemed Sønnen Niels 1699 frastreb sig Arv og Gjæld efter Ove Lange. I Tørring Kirkebog omtales en Mand, der tjente velbyrdige Niels Lange paa Kongensgaard og rejste 1671 til Kjøbenhavn med ham, hvilket ikke kan være

denne Søn af Dve Lange, om hvem intet vides, men maa være Svoger til Henrik Linderoth.

1699 tilhørte Vaskjærgaard Christen Andersen, der var gift med Mette Christensdatter, der var Enke 1703, da hun paatænte Ugtestab med Peder Therkelsen Smidt, Byfoged i Lemvig og Herredsfoged i Skodborg og Vandfuld Herreder. I den Anledning overdrog hun Gaarden til sin Svigersøn Jakob Lavridsen Holm, Præst i Saltum og Hune, tilligemed Godset og Høldum og Tørring Kirker, imod at hun fik 2000 Rdl. strøg og 200 Rdl. om Aaret²⁾. Præsten holdt 1705 paa Gaarden en „Ladefarl“, 2 Røgttere og 1 Pige.

Hr. Jakob Holm døde 1717, og Vaskjærgaard tilfaldt hans Søn Christen Jakobsen Holm, Præst i Ferslev, og de 2 Døtre, af hvilke den enes Mand Rasmus Førgensen 1722 tilkøbte sig det hele, han var Byfoged i Nykjøbing paa Mors og Herredsfoged paa Mors med tilhørende Birker; han ejede ogsaa Frøslevgaard paa Mors, men gif fallit, og 1726 fik Generalmajor Levekau til Restrup som første Panthaver Auktionsføde paa Vaskjærgaard.

Olaf Madsen Dal fra Sønder Winkel købte vistnok Gaarden 1754. Han døde i Juni 1772, men havde nogle Aar i Forvejen overdraget Gaarden til sin Søn Mads Oluffen Dal, der fik Støde 10. Avg. 1759. Han giftede sig 3. Oktbr. 1766 med Somfru Inger Lavridsdatter Wadum, og drev Gaarden med Studehold. 1769 havde den 20 Ldr., 6 Stp., 3 Fdt., 1 Alb. Hfr. og Bøndergodset var 325

Tr., Møllestyd 4 Tr. 6 Stpr. 2 Fdl. Hans Søster Maren var gift med Morten Dviftgaard til Stubbergaard.

Efter ham ejedes Gaarden af Jørgen Glerup, der 9. Dec. 1774 ægtede Mads Oluffens Enke. 11.—12. Septbr. 1775 folgtes Gaarden ved Auktion tilligemed flere Huse og Tørring Kirke for 5000 Rdl. til Simon Christensen Andrup i Lemvig, der en Tid havde ejet Bækmark. Han døde 5. Avg. 1779, men havde Aaret forud solgt Vaskjærgaard for 6101 Rdl. til

Alexander Nyboe. 1785 var der 14 Afbyggere paa Gaardens Udmarker, der hver havde 1 Kv og 4 Faar. Nyboe var en Præstesøn fra Kollerup i Han Herred. 1791 døde hos ham paa Vaskjærgaard først hans Broder Nasmus, derpaa hans Moder Mette Jversdatter, født Dviftgaard; da Præstens Kone ogsaa døde samme Aar, stod der paa Kirkens Alter samtidig 3 Par Lys med Plader og Flor. Han solgte Gaarden 20. April 1793 for 10000 Rdl. til Marcus Sveistrup og flyttede til Krogsgaard i Gudum Sogn. Efterat have stilt c. 5 Tr. Htr. Jord fra, som lagdes til Eskebæk, hvor han siden boede, folgte Sveistrup Gaarden med 2 Huse paa Marken, af hvilke det ene hed Solhuset, og Tørring Kirke for 10600 Rdl. 3. Juli 1807 til Mads Jensen Agger. Denne var gift med Karen Nielsdatter Olgaard, der døde 9. Sept. 1852. Han selv døde 21. Jan. 1842, efterat han 18.

Juni 1835 havde skødet Vastkjærgaard til sin Søn Jens Christian Agger, der døde i Nov. 1859. Efter hans Enkes Død i April 1867 fik Sønnen Mads Agger Skøde 29. April 1869.

Det nuværende Stuehus paa 1 Etage er bygget 1860; det ældre laa norden for dette og havde i sin Tid haft 4 Bygninger, at hvilke de 2 vare tilbage indtil den Tid. Men det maa kun have været ubetydelige Levninger, der vare tilbage, thi i en Præstebeskrivelse fra 1766 siges: „Her er hverken nogen smuk Bygning, ej heller Spor til, at der nogenstinde har været saadan Bygning, som kunde have været et adeligt Sæde anstændigt.“ Den gamle Gaard har været omgivet af Morads, der dog for længe siden er udfyldt, saa den har sikkert været omgivet af Vand. Grundstenene laa 4—5 Alen ned i Jorden.

Fra Vastkjærgaard stammede Digteren Christian Frederik Wadskjær, idet hans Fader, Søren Mogensen, var Søn af den foran Side 348 omtalte 1676 afdøde Forpagter paa Vastkjærgaard Mogens Sørensen. Ugttet nævnte Digter, der er født 1712, ellers ikke havde stort med denne Egn at gøre, saa var han dog, formodentlig som Huslærer i en eller anden Præstegaard, her paa Egnen i Aaret 1730, idet han skriver i et Digt, at han prædikede i mange Kirker, medens Præsterne vare fraværende i Ribe forat aflægge Hyltingsed til Christian VI.

Da halve Vandfuld Herred laa
 Paa mig paa fjerde Uge;
 Tænk dog, hvor saadan Byrde maa
 To Russe-Skuldre knuge!
 At tale publice en Dag
 Ej en, men trende Gange
 Med Sogne Fogedens Behag
 Er, hvad man kan forlange
 Af Russe-Mænd paa sexten Aar
 (Som jeg var den Tid gammel)
 Og Prædikantere, som staar
 Og taler paa en Skammel.

Lørring Kirke.

Kirken i romansk Bygningsstil er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenkvadre og har oprindelig bestaaet af et ret anseligt Skib, samt et i Øst lige affluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der stode i Forbindelse med hinanden ved en slankformet Triumfbue med skraathugne Kragbaand, bleve dækkede med Bjælteloster, og Ufset modtog de gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf to endnu kunne følges i Omrids. Skibets nu tilmurede Døre have retvinklede Karusnit og aflang-firkantede Dæksten. Fire af Kvadrene i Kirkens søndre Mur ere smykkede med Ornamenter, der dog ikke frembyde nogen særlig Interesse. Bygningen hviler paa en Dobbeltjokkel. Som det synes, i en sildig papistisk Tid har man til Skibets vestre Gavl føjet et hovedsagelig af store, røde Tegl i Munkeskifte muret

Taarn, hvis nederste Del blev overhvælvet og sat i Forbindelse med Skibet ved en svagt tilspidset Bueaabning. Vistnok paa samme Tid blev Koret dækket med en Krydshvælving. I nyere Tider har man indsat store, flodsede Vinduer og brudt en Indgang i Taarnets Vestside, saaat Taarnrummet tjener som Waabenhus. Ydermurene have tildeels været nedtagne saavel i Skib som Kor, og paa sidstnævnte Bygningsdels søndre Side ses Overdelene af to oprindelige Vinduer, der ere vendte mod hinanden, saaat de danne et cirkelrundt Glughul. Taarnets øverste Del er ommuret.

Alttertablen er et smagløst, fra den nyere Tid hidrørende Arbejde, hvori der synes at være Resten fra en Renaissanceramme. Det flette oliemalede Billede fremstiller Kristus, som velsigner Brødet og Vinen. Kalk og Digt ere uden nogensomhelst Interesse. De anselige malmstøbte Alterstager ere næppe ældre end Christian den Fjerdes Tid. Døbefønten, der er udhuggen af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige; men den er uden særlig Interesse fra Formens og Dekorationens Side. Prædikestolen er et tarveligt Snitværksarbejde fra den senere Renaissancetid. Kirkens Klokke har følgende med Muntebogstaver udført Indskrift: „Anno domini mdvi in honore sancti trinitatis sancte marie virginis et sancti iohannis baptiste patroni ecce thuringhe ihesus rex iudeorum sittitulus triumphalis inter nos et omnes inimicos in nomine patris et filii et spiritus sancti amen.

3 Taarnets Fod er indmuret to, fra den tidligere
Middelalder hidrørende Gravsten.

Da Kirken ligger paa et af de højeste Steder i
Sognet, er Taarnet, uagtet Beliggenheden er 1½
Mil fra Havet, et Sømærke, der kan ses flere Mil
ud i Havet. Tidligere var der midt paa Kirkens
nordre Væg et Gravmæle over den fjerde Præst
efter Reformationen med et latinsk Vers over hans,
hans Hustrus og Børns Portræter, der vare ukende-
lige 1766*), og nedenunder denne Indskrift: Hæder-
lig Hr. Hans Lavridsen Juel Morsing, Født 1577,
ordineret 1600, døde i Hestdal 1628, og hans Kiere
Hustrue Anne Matthiis Dotter, som fødte hannem
7 Børn, døde 1628. Gud samle dem i det evige
Liv. Paa Korets nordre Side fandtes en Series
Pastorum efter 1537.

1537 var der en Sag for Rigens Raad om
en Jord, som en Nis Jensen havde givet til Tør-
ring Kirke med det Forbehold, at han og hans
Arvinger til evig Tid skulde nyde og beholde denne
Jord imod at give Kirken aarlig Skyld deraf. Nu
gjorde Markvard Eriksen, der vistnok var den lille
Udelmand, der ejede Fastergaard i Bølling Herred,

*) Det læses i Refens Atlas: ☐

O vita invita, o lethi bona clausula læti
Hora venit vitæ, cum necis hora venit.

Paastand paa denne Jord, idet han paaviste, at Nis Jensen havde overdraget den til hans Oldefader Mathis Jensen, og et Skøde, som Provsten over Harskysel havde givet Amur Oluffen derpaa, kendtes ughldigt. De nævnte Nis og Mathias Jensen vare formodentlig ogsaa Adelsmænd, der boede i Sognet.

Præster.

- Peder Hjul 1537—66.
 Jens Krabbe 1566—1600.
 Mads Jespersen, var Formandens Kapellan
 1591, 1600—02.
 Hans Lauridsen Suel 1602—28.
 Oluf Christensen 1628—54.
 Thomas Pedersen Bølling 1654—64.
 Thomas Christensen Blichfeld 1665—85.
 Peder Hgum 1685—91.
 Povl Nielsen Vejrum 1691—1701.
 Søren Jensen Colding 1701—07.
 Mag. Jens Christensen Seiling 1707—20.
 Mag. Abel Hansen Klunger 1720—32.
 Lavrids Jensen Wadum 1732—55.
 Johannes Thomsen Thorup 1755—61.
 Marcus Clausen Borgen 1762—74.
 Christen Fog 1774—1802.
 Hans Otto Brøchner 1802—23.
 Mathias Burchard Fanø 1823—25.
 Samuel Christian Prah 1825—34.
 Christian Ernst Dreher 1834—47.
 Conrad Balthazar Theodor Fogh 1847—86.
 Niels Christian Armoose Poulsen 1886—1893.
 Peder Nielsen 1893.

1471 nævnes Joh. Hvidsen, Præst i Thyringh.

Hr. Peder Hjul, der er nævnt foran S. 60, var af Adel, det samme siges 1766 at have været Tilfældet med hans Efterfølger Hr. Jens Krabbe. Hr. Peder Hjul tog 1560 Lavhædd paa Præstegaardens Jorder.

Hr. Jens Krabbe og hans Kapellan Hr. Mads, der boede i Høldum, stævnedes 1591 af Jørgen Friis til Vaskjærgaard, fordi sidstnævnte efter Bistoppens Befaling ikke paa Bandsøndag havde ført Band over Markstættet til Stjernborg Mark, som var bortpløjet, og det uagtet han dog havde bandført for andre tilbørlige Sager, og Jørgen Friis mente, at dette netop var Bandsgerning.

Wilse fortæller⁶³), at han fra sin Barndom mindedes en Præst i Tørring, hvilket maa være Wadum, der i mange Aar var blind, hvorfor hans Døtre maatte læse hans ældre Prædikener op for ham, som han saa holdt om Søndagen. Serrere kendte Wilse en Præst her (sandsynligvis Thorup), om hvem han skriver, at han var „af god, sund Forstand, derhos af Indsigt i det juridiske, saa mange konsulerede ham, indtil han for en paakommende Svaghed rejste til Kjøbenhavn forat konsulere Doktor Piper (egl. Livlæge), med hvilken Svaghed en Huskone i Nærheden af Præstegaarden havde forheret ham, og han døde af denne indbildte Sygdom.“

Harboøre Sogn.

Harboøre var førend Gennembrudet af Agger Kanal mod Nord landsfast med Thy, hvorfra det stiftes ved et Bæledige, og en Vej gennem Tangen forbandt Landene norden for Limfjorden med dem sønden derfor. Denne Landevej var af stor Betydning, navnlig som Driftsvej for Stude fra Thy til Husum Marked, og kunde endnu benyttes nogle Aar efter Gennembrudet 1825, der i de nærmest følgende Aar syntes at ville sände til igen Ved dette blev den sydligste Del af Agger Sogn, Thybo Røn, landsfast med Harboøre Sogn, men stilt fra det øvrige Thy. Harboøre Sogn har Vesterhavet langs sin vestlige Side, mod Øst Limfjorden, der østen for Kirken gaar igennem Sognet og adskiller Blet fra det øvrige ved et smalt Sund, der senere udvider sig til et bredt Nor, der ved et Afløb er forbundet med Søerne Nørre-, Mel- og Sønder Vese og derfra med Ferring Sogn. Den nordligste Del af Sognet er en smal Tange, men udvidet ved Harbo Røn.

Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{1}{2}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 5859 Tdr. Land, Hartkorn 81 Tdr. Torderne ere lave og flade, saa selv de højeste Punkter kun ere faa Fod over Havfladen.

I alt i Sognet 289 Gaarde og Huse, deraf 142 med Hartkorn, med 1594 Indbyggere (1880: 1296, 1860: 1193, 1840: 1213, 1801: 958).

Der findes ikke en eneste Gravhøj i det lave og flade Sogn, der er hævet Havbund tilligemed den nordlige Del af Hgum Sogn. Det vil dog ikke være mærkeligt, om man i flad Mark kan finde Begravelser fra Jernalderen, thi den Tid, da Havet gik her, ligger vistnok forud for denne; idet Harboøre allerede midt i det 13. Aarh. vistnok ikke var ganste ubethdeligt, maa den første Bebyggelse ligge tilbage i Hedenstabet's Tid.

Da Harboøre Sogn fra Oldtiden har været udfilt fra Naboerne ved Vand, har det udgjort et Vandskab for sig, ligesom det var et særskilt Birk, men det har dog været regnet til Skodborg Herred. Saaledes siges i Indberetningen 1638: „Harboøre Sogn og Birk, endog det ligger mesten ganste vesten for Vandfuld Herred og er annereret til Engbjerg i samme Herred, dog har det af Arilds Tid været regnet til Skodborg Herred.“ Beboerne af Harboøre, der vistnok fra meget gammel Tid har udgjort et særligt Retsomraade, betegne endnu Naboerne som Folk „fra Herrederne“. I Baldemars Fordebog 1231 nævnes Harboøre ikke, men under Skodborg Herred nævnes som tilhørende Kongen et Skiben med 42 „Havner“, hvilket Niels Slet havde. Dette vil sige, at der her udrustes et Skib til Veding med en Besætning af 42 Mand, og da 3 Mark Guld i Ford udrustede 1 Mand, hørte der 126 Mark Guld til at udruste et Skib. Som det ses ovenfor S. 67, er en Mark Guld over 2 Tdr. Hartkorn, saa der skulde omtrent 300 Tdr. Hartkorn til at udrede et Skib,

hvilket er over det 3dobbelte af Sognets nuværende Hartkorn, men Ødelæggelserne af Hav og Sand have været saa store i de sidste 300 Aar, at Statteevnen stadig er aftagen. Da Harboøre da var Krongods, kan der ikke være ment andet end dette med disse 42 kongelige Havnebønder.

Aar 1255 skødede Kong Kristoffer den Første „Hø thboøræ“ til Ribe Bispestol⁶⁴), og Landet forblev Bispestolens Birk til Reformationen, da det lagdes under Bøvlings Len; siden kom det under Rysensten Baroni. Medens den nordlige Del kaldes Langøre, er det den sydlige Del, den brede Strækning mellem Limfjorden og Koret, der hedder Harboøre; Øre kan vel betyde en gruset Strandbred, men oftest er det Ligheden med det menneskelige Øre, der fremkalder Navnet. Harboøre betyder Øret paa Harboernes Land. En Harbo er en Beboer af det Landskab, der i Oldtiden hed Harð (islandsk Hörð), og som senere hed Harskøsel.

Limfjordstangen er den videnskabelige Benævnelse paa den $4\frac{1}{2}$ Mil lange Strækning fra Siltjær Bakker norden for Agger og til Ferring Sø, der kun ved en smal Landtunge er skilt fra Vesterhavet, men almindelig er Limfjordstangen kun den Del af nævnte Ryskstrækning, der mod Øst grænser umiddelbart til Limfjorden. Ved geologiske Undersøgelser er det godtgjort, at Limfjorden engang har været aaben mod Vesterhavet med en Munding paa 3—4 Miles Bredde og over 50 Fods Dybde, men at den nordligste Del af Jylland i en forhistorisk Tid har

hævet sig mindst et Par hundrede Fod. Den dybere Del af det store Gab er først udfyldt med sandet Klæg indtil c. 25 Fod under daglig Højpandslinie paa Grund af den mindre Bevægelse, der har været i det dybere Vand, og efterhaanden bundfældtes finere og derefter grovere Sand med Sten, som kan affættes selv paa Steder, hvor der herfter en voldsom Bølgebevægelse.

Da Mundingen var bleven noget indsnævret ved Hævningen, fremkaldtes Tangen efterhaanden af en forenet Virkning af Havets Bølgebevægelse og Strømningsforholdene, idet der først dannede sig Smaaøer, hvorpaa Harbo og Thybo Røn tyde, idet Røn (oldnorsk hraun) bethder en stenet Holm, af hvilket Navn netop flere Grunde findes her norden for Skodborg Herred. Disse to Rønner, der begge danne en Udvidelse af Tangen, ere formodentlig de første Der, om hvilke saa siden Sandet har samlet sig. Ellers ere Navnene paa Tangen ikke gamle med Undtagelse af det foribundne Bollum i Agger Sogn, der formodentlig er oprindelig Balgum af Balg, et ophøjet Sted.

Tangen har sikkert en Tid været meget bredere. Henimod 3 Fjerdingvej vesten for Ferring Sø kan man i nordlig Retning i Havet følge et stort Stensstrøg, der mod Syd har en Bredde af c. 600 Alen og mod Nord bliver bredere, bestaaende af Flint og Kampesten, men paa en halv Fjerdingvej ud for det nuværende Udløb er afbrudt. Denne Stensamling antages for den gamle Rystlinie, og det maa være

utvivlsomt, at Bøvbjerg i sin Tid har været en Vafte inde i Landet, hvis Fod Havet efterhaanden har nærmet sig og siden udhulet, idet saadanne Levbaner som oprindelig Havkyst ikke stemme overens med Vestjyllands Natur. Førend Oersvømmelsen 1717, men dog ogsaa senere, var her paa Tangen gode Enge langs Limfjorden, og man vil ogsaa have fundet Træer i Vesterhavet udenfor.

Tangens og i det hele Harboøre Sogns Opduften af Havet ligger sikkert langt forud for den historiske Tid. Navnet Limfjord er meget gammelt og viser, at den har været lukket mod Vesterhavet i en fjern Tid, men dette har ikke ubeløst, at Havet af og til har brudt igennem, om det end har været sjeldnere i den Tid, da Tangen var henved en Mil bred. Fra Midten af det 16. Aarhundrede høre vi derimod om gentagne Gennembrud.

Om der er sket noget Gennembrud 1550, da Bræsten flyttede til Engbjerg, vides ikke, men i alle Fald har Sognet da lidt meget af Vand og Sand. Den lærde Bonde Peder Dyrstøt i Vendsyssel, hvis Fader var født i Båndfuld Herred, skriver: Især indbrød Havet i Fjorden 1566 imellem Agger ved Vestervig i Thy, 1 Mil fra Harboøre Kirke, Ryt-aarsaften og gjorde et stort Gab eller Munding 14 eller 16 Alen dybt, saa mange Folk i en Hast led en stor Skade paa Korn og Foder, Kvæg og Bæster; Vandet gik nemlig over hele Sletten, og Folk har sagt, at Aalborg fik da ogsaa flux Skade nede ved Stranden. Og dette stod saaledes 12 eller 14 Mar,

til det blev af Havet igen tilstykket og stoppet med Sand. Men 1586 brød Havet ind igen, og det stod nu 7 eller 8 Aar, før det blev tilstoppet. 1615, den første December, under Harboøre Vand, 1 Mil fra Harboøre Kirke ved Langør Vejle, gjorde Havet et Indbrud i Fjorden, som dog strax efter igen blev tilstykket med Sand og gjorde ikke saa stor Skade⁶⁵).

I Begyndelsen af det 17. Aarhundrede skrev Ujstander, at Limfjorden løber ned for Lemvig og op igen mod Vester hen op mod Egebjerg saa nær ved Havet, at Søen i stærk Storm skyller over og flyder ind i Fjorden⁶⁶).

Da Havet havde brudt Hul 1624, erklærede Bønderne, „at samme Hul med Tiden ved Sand, som af Havet ubi streng Storm og Guds Vejrlig saa vel som ellers ideligen indstyldes, udaf sig selv skulde kunne dæmpes og tillukkes, som de og berette med forrige Indbrud tilførn at være sket“. Noget Maaneder efter Gennembrudet var Hullets Dybde mod Havet og Fjorden ogsaa kun 2½ Alen.

Da Harald Haarderaade Aar 1061 var indelukket i Limfjorden med sine Skibe, fortælle Sagaerne, at han trak dem over en Landtange, der siden kaldtes Haraldseid, og dette har man fremført som Vidnesbyrd om, at Landtangen ved Harboøre den Gang var lukket. Dette er imidlertid intet Bevis, thi Navnet Haraldseid findes ellers ikke, og er endog næppe dansk, da den gamle danske Benværelse for en Tange var Drag, medens Haraldseid er et Naafund af den islandste Sagaberetter; des-

uden er der næppe Sandsynlighed for, at Harald vilde have døvet sig saa mange Mil igennem Vimbjorden, naar han kunde komme ud ved Bøst eller andre Steder ved Han Herreds Kyst. Vige saa lidet Bevis er der for, at Vimbjorden til Stabighed har været aaben mod Havet 25 Aar efter. Aar 1086 vilde nemlig Kong Knud den hellige gøre Tog mod England og havde derfor ladet Flaaden samles i Vimbjorden, hvilket udtrykkelig siges af Saxo, der bemærker, at her var den korteste Vej til Vesterhabet. Saxos Samtidige Svend Aggesen, der ligesom han strev 100 Aar efter Begivenheden, beretter, at Flaaden samlede i Humla, som den Tid var en Havbugt, og som maa være en af Vigene omkring Humlum Sogn. Der er nu ingen Tvivl om, at Flaaden samlede i Vimbjorden, der af Kong Knuds Samtidige Wlnoth kaldes „den vestlige Havn“, eller om at Saxo og Svend Aggesen troede, at der var Udsejling, medens de nok vidste, at der i deres egen Tid var lukket, men har der været Abning, har det kun været efter et Indbrud fra Havet, medens paa den anden Side Knud ogsaa, som Datidens Skif var, kunde lade Skibene trække over Land, hvad han selv 12 Aar i Forvejen havde ladet gøre et andet Sted. Da der ikke blev noget af Toget, have Historieforfattere ikke kunnet meddele noget om Sejladsen, og videre Strid herom bliver saaledes temmelig ørkesløs⁶⁷).

Af andre Gennembrud var det i Slutningen af 1623 eller Begyndelsen af 1624 mærkeligt. I Bø-

ling Lens Regnskab findes følgende Post: Kgl. Majestæts Missive af 6. Marts 1624 er Sver Suel, Knud Gylbenstjerne Agelsen, Anders Friis og Oluf Barsberg til Hænde kommen, formeldende, at de med forderligste dem til Harbøre skulle begive og der flitteligen forfare, med hvad Middel, om Gud vil give Lykke til, den Gul, der sammesteds ved Havflod er igennembrudt, bekvemmelig og bedst kunde stoppes, hvortil de en Person fra Landte Holsten eller de Steder, som paa saadant god Forstand haver, skulde lade hente, saa har Sver Suel Hr. Gert Rankau Stattholder om en saadan forfaren Person tilskrevet, og paa det samme Indbruds Lejlighed des flitteligere kunde blive erfaret, har Hr. Gert Rankau fremstillet tvende Personer, og da de samme Guls Lejlighed udi forskrevne gode Mænds med Fleres Overværelse flitteligen havde beset, ere de strax paa deres Hjemrejsse igen affærdigede. For samme deres Umage, Vandring og Besværing er dem betalt 24 Rdl.

Denne noget bratte Ende har sin Forklaring i den endnu bevarede Kommissionsforretning⁶⁸), der er dateret Sønder Bunkel 20. April 1624.

De 2 Ditmarskere Broder Pajsen og Laurens Gadbersen undersøgte Gullet og fandt det 500 Favne (3000 Fod) langt, 80 Favne bredt mod Limfjorden, 38 i Midten og 30 mod Havet, hvoraf ses, at det allerede var meget tilsandet. Til at stoppe Gullet forlangte de 3000 Læs Ris, 500 Læs Halm, 4000 Lægter, 500 „Beltingpæle“ af lange runde Sparrer, 4000 Bundt Halmfimer foruden 600 16 Alens

Fyrretræ og 1500 favede Brædder til et Bolværk, 24 Hølstenerer, som vare vante til saadant Arbejde, 160 Karle, hver i 8 Dage, 700 Vogne hver Dag, til Arbejdet blev færdigt, til at age Jord, Sand og deslige, og til at lønne de 24 Hølstenerer kunde de de ikke have ringere end 2000 Rdl.

Dette blev Kommissionen for stift, og derfor bleve de Fremmede strax hjemsendte. Hullet var midtvejs mellem Agger og Bobbjerg $1\frac{1}{2}$ Mil fra hvert Sted; det maa vel altsaa have været mellem Nørre Langøre og Langerhuse, hvor Videnskabernes Selskabs Kort betegner en Bante Mindesbjerg, der maa have Navn af Mindet, Udløbet. Da Kommissionen paa Strækningen mellem Agger og Bobbjerg intet fandt til at dæmme med, men kun idel Sandbund og Flyvesand, ej heller i den Egn paa mange Mile Skov eller Krat og det ej heller syntes muligt, at Bønderne kunde gøre saa mange Vognægter, som forlangtes, og da Digemestrene ej heller vilde indstaa for, at der jo paa ny kunde ske Gennembrud der eller andre Steder, saa stolede den paa de omkringboende Bønders Udsagn, at Hullet vilde tilfælde af sig selv.

Dette skede ogsaa, thi den Beretning er vistnok rigtig, at i den kejserlige Krig 1627 ved de fjendtlige Tropper til Thy over Harbøre⁶⁹⁾, samme Vej, som Svensterne senere gif 1644 og 1658. Arnt Bernsten beretter 1656⁷⁰⁾, at „Vejtersøen“ for nogle Aar siden havde brudt ind i Limfjorden og gjort den salt, „hvorover saadan stor Mængde Gedder, Karper,

Brasen, Helt, Aborrer og deslige, som den tilforn var rig af, skal være blevne døde og ved alle Strandbredder opstillede, at man paa nogle Hundrede Vogne ikke har kunnet dem bortage. Og er siden den Tid forskrevne Slags Fisk ikke udi Vimefjorden tilgaaet, men alene Flynder, Aal, Hvilling, Torst, Sild og andre Strandfiske, som ogsaa ikke ringe, men højt ere at agte." Dette Gennembrud var vistnok det sidste førend 1825.

Juledag 1717 var en streng Dag for Harbøre. Præsten Hr. Thomas Grove skriver 2. Juni 1718 om „den store og ubodelige Skade, som Harbøre Sogn led sidst afvigte Juledag ej alene af den forførdelige Vandflod og Havets Overgang, som ganske overfløede samme Sogn, at det for menneskelige Dine syntes ikke en Sjæl at kunne blive reddet, havde ikke den naadige Gud af stor Medlidenhed udfriet Indbyggerne af deres Sjæls Angst og store Livsfare, de vare udi bestædte, idet Stormen omsider blev noget forlindret, men endogsaa af den kontinuerlige Sandflugt udi dette Foraar er vorden tilføjet, hvorved alle Indbyggerne paa Sognets vestre Side paa deres Boliger, Agre og Enge ere i Bund og Grund ruinerede til deres Hershabs og min deres Sognepræsts store Skade og Indkomsters Formindstelse“⁷¹).

I Maj blev der foretaget en Synsforretning, hvori det hedder om Nørre Langøre, at der var 4 Afbyggere; „befandt vi alle Beboernes Huse ruinerede, og Havel havde til vester for deres Boliger

brudt igennem, saa Mændene et Par Bøsseskud tiil synder har Havet og en liden Sandbakke. Næst afvigte Marts Maaned anfaldt en Sandflugt ligesaa hæftig som Havgangen, som øjensynlig er at kende af de grulig mange Sandbanker, som om imellem Husene have lagt sig, saa deres ganske Ejendom af Agermark, Engbund og Uddrift er overlagt og for-dærvet af Sandflugt og Havløb, som har drevet en Del af Bjergene ned over Marken, saa vi ikke kunne anse, at nogen Ager efterdags kan være tjenlig til Pløjen og Saaen eller give nogen Afgrøde; af Engen er der intet, som kan tjene til at føre Hølee paa, og Uddriften er i lige Maade ruineret, saa Stedet anses af os som et øde og forstyrret Sted."

Det hedder videre: „I Langerhus bor en Del fattige Husfolk i nogle Hytter, Jorden befindes altsammen ruineret og overlagt med Sand, Sten og Grus, deres Huse og Hytter staa paa farlige Steder, af Aarsag ingen Klitbakker findes til vester, men alt af Havgangen er bortført og nedlagt over Landet“. Om flere Steder i Nærheden skrives: „Naar Efterhøst kommer, og Vejr og Wind begynder at rejse sig, er det umuligt, at Husene der kunne blive staaende, saasom der findes aaben, slet og jevn Plads fra Havet og lige over til Gaarden.“ Om en anden Gaard skrives: „Kunne vi ej je eller fornemme, hvor hans Agermark eller Grønjord har været, saasom det laa i bare Sandbakker og ikke saa meget nogensteds beholden, som et Lam kunde sættes paa en Dag til Græs, foruden ere Husene af Vand=

floden ruinerede, saa de ej længer kunne blive bestaaende."

En anden Gaard er „overknøgen med Havsand i Sandflugten, saa Sand en Del Steder findes at gaa op til Taget, deres Marker saa godt som jevnede og med Sand opfyldte. Paa nogle Aagre have de prøvet, om der kunde avles lidt Havrefoder til et Par Væsters Underholdning om Vinteren, men det er ikke at vente, Jorden har faaet altfor tykt Lag af Sand og Stengrus, som med Ploven er nedvendt, og lidet opkommet, som kunde anses at være af den forrige Slags Muld".

Og saaledes vedblives; hele Sognet var mere eller mindre ødelagt, derimod lode Sognene søndenfor mindre. Det hedder i Slutningen af Synsforretningen: „Ellers findes i Sandhed mange (desværre) flere af Landets (Harboøres) Indbyggere, hvilke have taget mærkelig Stæde baade paa lidt ringe Rug, som i Ryggen af Aagre var faaet og af Havgangen bortstykket, saavel en Del deres grønne Jord og Udbrift af Sand er fordærvet. Tilmed siden ere Landets Beboere saa godt som i største Livsfare, naar Vinteren igen tiltager og Storm og Havet rejser sig af Sydost og falder saa derefter til Vest, at det overdriver og falder altfor meget ind og over Landet, formedelst saa ringe Bestærmelse er for Landet, at de fleste Klitbatter ere bortdrevne og mange aabne Sluser fra Havet „sigle" ned paa Stederne"⁷²).

Maaarsnat 1720 blev hele Harboøre overstykket af Havet, uden at der dog meldes om Gennembrud.

Saadanne Oversvømmelser kendes ogsaa fra ældre Tider; saaledes udstædtes 9. Okt. 1572 kgl. Befaling til Adelsmændene Jens Spend, Gregers Ulfstand, Jens Grøn, Malte Jensen, Christiern Juel og Ludvig Munk, at da Kronens Gods paa Harboøre var fast fordærvet af Vand, at Bønderne ikke formaacede at udgive deres sædvanlige Landgilde, skulde de undersøge Staden og sætte Landgilden, eftersom Ejendommene kunde taale. At Harboøre engang har været god Agerjord, ses af, at naar Havet har skyllet Sand bort fra Stranden, finder man dybt under Sandet Plovfurur og Hestetrad.

Efter en Oversvømmelse 1818 indtraf Matten mellem 3. og 4. Feb. 1825 en voldsom Stormflod, under hvilken Havet næsten gik over hele Tangen fra Agger til Vejlbj ud for Ferring Sø, Tangen blev gennembrudt, og Klitterne derpaa bortskylledes. En ny Stormflod Matten imellem 27. og 28. Nov. samme Aar fremkaldte et nyt Gennembrud og dannede den, saakaldte Agger Kanal foruden en anden Kende, men denne tilligemed de i Feb. dannede Lufedes snart af sig selv. Ogsaa Aggerkanalen tilfandede, saa man i Begyndelsen af Trediverne kunde komme over den til Bogns, men senere udvidedes Gennemløbet, og 1834 gik det første Skib igennem. Ved Stormfloden i Jan. 1839 forstørredes Løbet, og da bortskylledes Resten af Klitterne mellem Agger og Hønland, ligesom der dannedes et nyt Løb for den store Kanal og et andet norden derved, paa 300 Alens Bredde, der efterhaan-

den vandrede mod Syd og nogle Aar efter lukkedes. Ved Stormfloden 1839 gif der ogsaa Hul paa Tangen mellem Havet og Ferring Sø, men dette saakaldte Ferring Vinde lukkedes af sig selv efter et Aars Forløb.

Aggerkanalen havde 1849 opnaaet en Bredde af ca. 1400 Fod og kunde i nogle Aar passeres af Dampskibe, saa der oprettedes Fart paa England, men efter en stadig Tilslanding lukkedes den 1874. En Stormflod 1862 gennembrød Tangen paa 2 andre Steder, nord og syd for Kanalen; den nordlige lukkedes igen, men den sydlige, mellem Aggerkanalen og Thyborøn, udvidedes mere og mere, og 1868 kunde Sejlads begynde gennem denne, den saakaldte Thyborøn Kanal, medens hvert Spor af Aggerkanalen allerede 1877 var udslettet. Thyborøn Kanal holdes nu aaben ved Dymudring og er farbar for Skibe.

1868 ødelagdes Nørre Langøre med dens frugtbare Jorder og Enge, og Beboerne af Sønder Langøre truedes saa stærkt af Havet, at de fik Statens Understøttelse til at flytte længer mod Syd. 1868 gennembrødes igen Tangen ved Ferring Sø, hvorved Fisteriet i denne ødelagdes, ligesaa 1874, men Hullet lukkedes Aaret efter.

Ogsaa Rystlinien har lidt overordentlig, saaledes at Tangen er vandret mod Vest; den ligger nu paa det Sted, hvor der for 100 Aar siden var Vand, og sønden for denne er der, førend Anlægget af Høfder, bortskaaet betydelige Stykker, ved Bov-

bjerg enkelte Aar 10 Alen. I de sidste 70 Aar har Havet bortskaaet c. 300 Alen af Harboøre. Pastor N. N. Poulsen har meddelt efter en gammel 75-aarig Mands Udsagn, at et i hans Ungdom strandet Skib, der laa lige i Havstokken, nu ligger saa langt ude, at Fisserne lægge deres Garn indenfor dette Brag. I ældre Tider laa der et stort Stykke inde i Landet den saakaldte Hollænderhøj, men nu er dens Plads langt ude i Havet. Den skulde have Navn af, at der for mange Aar tilbage kom en Dreng (en „hollandsk Prins“) sejlsende i Vaad, førende en Pose Penge med sig, og paa Landjorden blev han dræbt af en Harboørebo, Christen Mærst, der tog hans Penge, men han maa dog have tabt nogle af dem, thi indtil den sidste Tid har man jevnlig fundet Guldmønter paa Stranden ud for Højen. Christen Mærstes Gaard maatte siden flyttes paa Grund af Spøgeri. Formodentlig er dette Sagn opstaaet af Navnet Hollænderhøj og Fundet af Guldmønter.

Ved Bortskæringerne af Havet ere Klitterne for en stor Del blevne bortskyllede og erstattede med Sanddiger, beplantede med Marehalm, men alligevel er navnlig det nordlige Harboøre — Vangøre — meget udsat, da det ligger lavere end Havet og kun er stærket mod dette ved et Sanddige. Nu hjælper det en Del, at der er blevet anlagt Høfder langs med Kysten, idet disse bryde Strømmen, der derved hindres i at skære bort af Landet.

Mod Øst er Harboøre blevet omgivet af en Dæmning, saa Havet, naar det presses gennem Kanalen ind i Fjorden, ikke ad den Vej kan komme til at overfylle Landet; men kommer Oversvømmelsen umiddelbart fra Havet, f. Ex. ved Gennembrud af et Dige, saa er Stillingen derved saa meget farligere, da Dæmningen mod Øst møder for Vandet fra Vest. Paa Thyborøn har der for flere Aar tilbage været 25—27 Huse med mindst lige saa mange Køer (hvert Hus skal have haft 1—2 Køer); nu er der paa Thyborøn kun 12—14 smaa Huse; men der er ikke engang Græsning til et Faar. Man har alligevel 1 Ko derovre — „Baronen“ kaldet —, og af den skal hele Thyborøn forsynes med Mælk. Thyborøn ligger meget udsat for Havet, og Beboerne have derfor faaet en Sum Penge af Regeringen for at kunne flytte bort og bosætte sig andre Steder; men foretrak de at blive — hvad man forresten ønskede, for at de kunde være tilrede med Hjælp i Tilfælde af Stranding —, maatte de alligevel faa Pengene, og de foretrak det sidste; men de have i Almindelighed Baade liggende beredte, for at de under en mulig Oversvømmelse kunne sejle bort fra det farlige Sted.

Efter at Klitterne paa Tangen helt vare forsvundne, gif Havet over Tangen selv ved mindre Stormfloder, og efterat der i Slutningen af 1873 og Begyndelsen af 1874 var stet betydelig Staae, nedsatte Indenrigsministeriet under 23. Febr. 1874 en Kommission til at undersøge Forholdene, bestaa-

ende af Højjægermester Thygesen, Statsraad Carl-
sen, Kaptejn N. Carstensen, Fyringeniør Grobe,
Proprietær N. B. Breinholt og Folketingsmand
Naberg samt senere Professor Johnstrup og Oberst
H. D. Blahn. Disse afgave 1883 en Betænkning,
forshynet med mange Bilag, Tegninger og Kort,
hvori der findes righoldige Oplysninger om For-
holdene. Kommissionen gav Anledning til Anlæg-
gelsen af Høfder, de første ud for Ferring Sø,
senere for hele Strækningen, og til Opførelse af
beskyttende Diger.

Da Harboøre var et Virk, var det delt i 4
Fjerdinger, Riskjær, Bejlby, Lilleøre og Langøre. I
Bøbling Lens Fordebog 1596—97 opføres i Sognet
135 Statterydere, i Matriflen 1683 optegnes 95
Gaarde og 50 Husmænd, altsaa 145 Statterydere,
hvoraf det ses, at Sognet kun er tiltaget lidet i de
100 Aar. Skatten af Landet var 1646 15½ Rdl.
1½ Ort 3 Sk., 2779 Hvillinger, 2461 Silb og 3
Snefe Aal, men med Hensyn til andre Statter
udsiges det i Lensregnskabet for 1651: „Harboøre
Virk har formedelst Landsens Armod altid været
forstaaet med halv Skat lige med Ugedagstjenere“
(hoberigørende Bønder). Præstetienden var som
Følge af det ringe Agerbrug kun lille, hvorfor, som
der staar i Lensregnskabet for 1631, Kongetienden
af Arilds Tid havde fulgt Kirken og Præsten i
tvende Partier for Landets Armods Skyld.

I Slutningen af samme Aarhundrede, da hele
Danmark var i Armod, skrives 1678 om 35 Her-

foner, at de ere „en Hob fattige Folk, som sidde udi nogle Jordhytter, have hverken at bide eller brænde, uden hvad de ved Bettelstaben kunne fortjene.“

1769 omtales som Skilsmisse mellem Aalborg og Ribe Stift en gammel Grøft norden for Nørre Vangøre. Da gives der følgende Dregning af Ejendommene i Sognet: Nørre Langer 8 Gaarde og 4 Huse, Harbo Røn 2 Gaarde og et lidet Bol, Langerhus 39 Huse og et lidet Bol. Nærmere ved Kirken ligge adskillige Gaarde vidt splittede fra hinanden, saasom Trillingsgaardene, Kolisgaardene, Sandsgaard, Brunsgaardene, Hov, foruden adskillige andre smaa Steder, hvilke have ingen særdeles Navne. Stadsholm ligger tæt vesten for Kirken og er det fornemste af Harboøre Land, 7 Gaarde og 1 Hus hist og her splittede fra hverandre. Tæt sønden for Koret ligger en enlig Gaard Sandholm. Noget til sydvest for Kirken ligger den Del af Landet, som kaldes Tøt, 18 Huse foruden Skolehuset. Lige til sønder derfor Drumsgaardene, Kristgaardene, Mullerupgaardene foruden adskillige andre Gaarde og nogle faa Huse, som ingen særdeles Navne have, men lidt til Øster for disse Gaarde findes en temmelig vid Blads, kaldet Egholm, hvorpaa 4 Husmænd. Længer til sønder ligger Wejlby, 12 Gaarde og 5 Huse, og sydvest derfor Lilleør, en liden Gaard og 4 Huse.

Om Harboøre skriver J. N. Wilse 1776⁷³): „Indvaanerne adskille sig fra deres Naboer ved en

Enfoldighed i Sæder, som er kommen for Ord, ligesaa ved deres besynderlige og grove Udtale, de bruge hvide Badmel's Trøjer og sorte Buzer, have kun nogle elendige Huse mellem Sandbakkerne, og deres sorte Faar og saa Nøer finde der kun tyndt Græs. De have desuden intet blivende Sted paa Jorden, da de svømme omkring paa det vilde Hav i deres skrøbelige Baade, hvorfor man og kalder dem Havgasser, dog fiste de og paa Limfjorden, hvorfor de have visse Privilegier ligesom og Agerboerne, for nogenlunde at erstatte dem det, deres Agerdyrkning har lidt ved Havets Oversvømmelse og Sandflugt. Deres Fisk sælge de vindtørret paa Vestervig Marked og ellers overalt her omkring. Naar fremmede Skibe strande, ere de og derved i fuldt Arbejde; alle Søfarende frygte for denne Kyst. De fleste Billedhugger=Stater, man paa Vesterkanten af Jylland ser ved Hus= og Have=Porte, ere Stykker af strandede Skibsspejle. Paa Auktioner over strandet Gods kan man for en Spotpris undertiden købe Spænder, Knapper, Joldeknive osv., stundum i Stæppevis. En fattig Bonde tilbød mig paa Vejen Raffebønner for Halvdelen af den gangbare Pris. Havet opfylder mange skønne Stykker Rav paa Stranden. Det største Stykke heraf, som jeg har set, vejede 28 Lod og blev præsenteret høj-salig Dronning Lovise (Frederik V.'s Dronning). Man har og fundet Stykker her med indsluttede andre Ting, ja Dyr, f. Ex. en Naalefisk, en liden

Flynder af en Tommes Bredde, en Eddertop, en Draabe Band" osv.

I en anden samtidig Beretning skrives: „Folket er fattigt, nærer sig af Fiskeri. Deres Huse ere mesten Jordhytter, der ere byggede noget højt for Havets Oversvømmelses Skyld om Vinteren, og derfor kan der ikke hells voxer Korn, og siden Folkets Tilstand er saa slet, have de Frihed at gaa op om Sommeren i Limfjorden med deres Vaade at fange Aal med deres Puskvaad ved Hvalpsund, fornemlig ved Lovns i Gislum Herred“⁷⁴).

Som det hedder i Indberetningen 1638, er Harboøre „begavet med en herlig Fiskeri, om Vinteren med Sildefiskende, om Sommeren med Krogfiskende“. Om dette Fiskeri skrives 1769: Af Havet fiskes med Angler og Kroege Torst, Langer, Hvil-ling, Skader, adskillige Slags Flynder, saasom Hvarre, Skulder, Tunger, Aborrer, Gedder, Orreder, Sild, Smelt og Aal, som fiskes fra S. Hans Dag til Bartholomæi Dag med de saakaldte Puskvaad, hvilke Fisk sælges dels tørre, dels saltede i Aalborg, Ribe, Nykjøbing, Løgstør og andre Steder ved Fjordkanten.

1568 vare Harboøre Fiskere komne i stor Forlegenhed, idet de havde fisket paa Nørre Vosborgs Forstrand. 51 af dem maatte forat blive fri for Tiltale udstæde følgende Forpligtelse: Vi efterskrevne Mænd og Svende paa „Horbørre“ gøre vitterligt, at vi ikke skal komme i ærlig og velbyrdig Fru Thytte Bodebust til Vosborg hendes Forstrand, saa vidt som hendes fri Hede rækker, og ikke har vi fattige

Mænd paa „Horbør“ været der, og aldrig skal vi komme der at slaa med Palsvaad, og i hvor som den gode Frue hendes Folk kan stande og enten i Hede, Forstrand eller Nis, det saa vidt som den gode Frue hendes fri Hede rækker, da skal vi have forbrøt Skib og Garn, uden saa ster, at Guds Vejrlig trænger os derhen i vor Nød, og beder vi fattige Mænd eder for Gud hans Skyld og for den Magt, Gud allerfommægtigste har undt eder, at I hjælper vi fattige Mænd til det bedste, vi skal være Eder til Willie af vor fattige Formue; Kære Fru Jytte Pødebust, være vi fattige Mænd ikke anfæld i denne Sag, jaa vi skal int komme i Lønfyøuer*) at slaa med Palsvaad, saa vidt som eders fri Hede rækker og har tgl. Majestæts Dom paa, som vi have spurgt, I har⁷⁵).

1528 havde Harboøre Fiskere Strid med Aggerboerne om deres „Forstrog“, hvorom der har været adskillige Brevstaber⁷⁶).

8. Avg. 1587 fik Lensmanden paa Røbling tgl. Befaling, at da Kongen gjerne vilde have til sit Vord nogle af de smaa „Billrocker“, skulde han efterhaanden sende nogle deraf, ligesom hvis der i Lenet kunde tilvebringes god Sundmage eller anden sliq tør Fisk.

Om Uffætningen af Fisk i gamle Dage udgige 2 Tingvidner fra Vandfuld Herred for 1620 og 1621, „at der tidt og ofte, naar Fiskeri ganger her

*) Dette maa være et gammelt Navn paa Nisfumsfjord.

udi Egnen, da ligge Bognmændene og Drivere af adskillige Byer og Steder her ved Fisserlejer ved Lemvig By og allevegne og der betinge og optøbe største Parten af hvis Fisk, der tages, og ligge der og tørre det og faa bortføre, faa forskrevne Lemvigs Borgere saavel som Bønderne og Almuen der omkring have der stor Skade udaf og tidt og ofte for slikt Fremmede deres Køb ikke kunne bekomme nødtørftige Fisk til deres Gaardes og Huses Underholdning".

Ligesom Lemvigerne havde ladet disse Tingsvidner optage, optog de ogsaa et af 9. Okt. 1619, „at Borgerne af andre Kjøbstæder drage bid til dem udi Herredet, saavel de næste omliggende Sogne ved Lemvig som udi andre Sogne, og sælge dem og Bønderne Humle, Klæde, Lærred og andre Købmandsvarer og igen købe af Bønderne Smør, Flest, Huder, Skind, Talg og andre Varer“. Lemvig havde vel 3. Marts 1607 faaet Bevilling paa én Torvedag i hver Uge, men denne var ikke efterkommet, hvorfor de søgte samme Frihed, som Varde havde, paa Eneret til al Handel i 2 Miles Afstand, hvilket bevilgedes 31. Dec. 1621⁷⁷).

Da Bønder og Almuen i Skodborg Herred led stor Mangel paa Bygningstømmer paa Grund af den lange og besværlige Sejlads til Lemvig, hvor de maatte betale dobbelt saa dyrt, som de kunde have ved Stranden, og endda var der undertiden intet at faa i Byen, da der var 14—16 Mile til Skoven, tillodes det 21. Jan. 1688 at sejle med Sandstuder fra Bøbjerg og Harboøre til Norge

med Korn og andre uforbudne Varer og derfra hente Tømmer, dog maatte de kun udfibe deres Varer i Norge og skulde fortolde deres Returfragt i Norge og Thisted.

Man skulde tro, at det affides Harboøre ikke meget har været udsat for Overlast af fjendtlige Soldater, men førend Gennembruddet af Tangen gik Landevejen til Thy og Vendsyssel her igennem, hvorfor man netop her var udsat. Efter det kejserlige Indfald 1627 udsiges i Lensregnskabet, at der ikke var saaret og Fisteredskab og Baade vare for største Delen borttagne, saa man saa godt som slet intet havde fiskeet.

Ang. Tilstanden efter det svenske Indfald 1644 hedder det i en Indberetning 1645⁷⁸): Harboøre Birk og Sogn er Ugedagstjenere til Bøvlings Slot, og formedelst samme Birk ligger i Sandflugten mellem Havet og Fjorden, er en stor Part Ejendom af Sand og Vand fordærvet. Sognesolket har en ringe Avl og ungefær halve Parten slet ingen Avling, men nærer sig af Fisteri, og eftersom det ligger paa en Paa, som Fjenden stedsse har haft deres Durchtog igennem fra Harsyssel til Thy og fra, ere de fattige Folk tidt og ofte blevne udplyndrede og ilde medhandlede. Derforuden have de givet stor Kontribution og Pengeskatter, haft stor Indkvartering og synderlig af den strenge Vagt, Fjenden der holdt Nat og Dag, hvorudover deres Heste, Hopper, Fæ og Rvæg samt anden Formue dem blev frataget og afplyndret, saa at fleste Parten Sognesolket fordi

(derfor) er meget forarmet og en ringe Ting af Korn, Hopper, Fæ og andet har beholdt, hvilket for sin Ringhed ikke nu skrives hos enhver særligen. Er dog af fem af de fornemste Mænd der i Sognet ved Navn Anders Oluffen, Las Nygaard, Søren Gregersen, Oluf Andersen og Christen Povlsen forfaret, at der ikke skal være saaet i den hele Sogn forleden Sommer synderlig over 35 Tdr. Byg saa ungesærlig og at have beholdt nogle flere end 40 Heste og Hopper, af hvilke en Part er meget slemme og onde, samt ved en Paa 70 Røer og andet Fæ, som er meget ringe for saadan en stor „Menge“ af Sognefolket.

Om hele Egnens Besættelse af Fjender i denne Krigstid havez følgende oplysende Efterretning.

Anno 1644 den 17. Jan. kom en Overste Løjtnant ved Navn Johan von Murbach, som førte Hertug Frands Henriks Regiment Ryttere til Hest, som Markgrev von Thurbach siden bekom, desligeste Overste Løjtnant Jakob Schlebuss med sin Eskadron Dragoner, hvilke tvende Regimentter havde alle deres Ryttere, Dragoner og Bagage med dem, indkvarterede dem saa her udi Venet paa Herregaardene, udi Købstæderne og paa Landsbhyerne, husede mesteparten meget ilde, aftvingede Adel, Præster, Borgere og Bønder store Skatter og Kontribution med daglig Gebalt og Overlast, slemmeligen forødte hvis Korn da udi Lادن indavlet var, borttog Heste, Hopper, Øgne og andet, hvis (hvad) de mest kunde overkomme, bleve saa her i Venet udi 24 Uger, som

var til den 30. Juni, dernæst efter de bortmarcherede. Desforuden gik her mange store Tropper igennem Venet over Passen til Thy og fra, som havde deres Rejse og March igennem Holstebro, Lemvig, item igennem Fabjerg, Romme, Heldum, Tørring, Hove, Høgum og Harboøre Sogne og gjorde stor Skade udi samme Købstæder og 7 Sogne.

1. December dernæst efter kom Oberste Eric Kruse, som førte det sachsiske Regiment, hans Ritmester ved Navn Just Soakim Post med en Kompagni Ryttere med Ordre fra Oberste Wrangel, at al Bøbling Len var givet samme hans Oberste, lod saa forsamle dette Lens Provster, Præster, Borgmestere, Raadmænd, Fogder og de fornemste Bønder, tvingede og truede dem med sig paa hans Oberstes Begne at accordere, først Præsterne, dernæst Borgerstabet, og at Bønderne skulde give af hver Plov 20 Rdl., dog vi desbedre fordrifede os og gjorde al Bøbling Lens Bønder, baade Kronens og Adelens, udi 77 Plove, hvorudaf han strax bekom de 10 Rdl. af Ploven, fik og en stor Summa Pendinge af Købstæderne, Præsterne samt og en Part af nogle Herregaarde, rejste saa dermed bort og efterlod sig nogle Ryttere til Salvogarde. Strax derefter kom en Regimentskvartermester med en Parti Ryttere efter de 10 Daler, som restede af hver Plov, med streng Ordinans om videre Stat af alle Stænder her i Venet, men formedelst han fik hastig Bud med Rytterne at begive sig til Regimentet og Armecn, drog han med uforrettet Sag bort, dog formedelst

nogle Snaphaner skøde efter dem, skrev forskrevne Øverste Kruse et meget slemt Brev hid til Venet, indeholdende, at de ikke alene den resterende Skat, men endog for saadan Halsstarrighed skulde give ham 3000 Rdl., saa fremt han ikke uden al Naade Købstederne og Venet i Grund skulde lade afbrænde og til intet gøre, saa ikke en Sten skulde blive paa den anden, og saa med Sværd omgaas, at dette Lens Indbyggere og deres Børn skulde vide deraf at sige, som samme Skrivelse vidtløftigere og strengeligere medfører, dog Gud os naadelig fra hans Grumhed forskaanede og befriede.

Den 3. Sept. udi nærværende Aar 1645, siden Freden var sluttet, kom forskrevne Ritmester Just Soakim Post med 40 Ryttere samt forskrevne Øverste Løjtnant Schlebust med alle sine Dragoner hid til Venet igen efter forskrevne Rest, truede og aftvunge dette Lens Indbyggere tredobbelt mere fra, som dem strax inden otte Dage udi Penninge blev leveret, og derforuden fraplundrede og borttog Indbyggerne alle hvis Heste, Hopper med hvis andet, de mest kunde overkomme og medføre, husede og handlede flemmeligen og ilde, baade paa Herregaardene, udi Købstederne og paa Landsbhyerne, hvor de laa udi Avarter, og hvor de ellers fremkom, hvorudover og, formedelst hvis dette Lens Indbyggere tilforn og nu have lidt og udstaaet, en stor Part baade Borgere og Bønder paa deres Formue ganske ere forvækkede og forarmede.

Uf hver Baad ydedes Sandtold til Kronen, ligesom hver Fisker skulde give Præsten 2 Snefe Mal.

Misligheder ved Brag fremkaldte 7. Avg. 1562 følgende tgl. Befaling:

Vi ere komne ubi Forfaring, hvorledes at naar nogen søfarende Mand af Storm og Uvejr indtrænges under vort og Kronens Len Bøvling Len, og Stib og Gods der strander, da findes mange vore Undersaatter, som hemmeligen der paa-vare og borttage og stjæle hvis Gods i Land kommer og det forrykke, de arme skibbrudne Folk til stor Stade, uanset at sligt tilforn af vor kære Herre Fader forbudt er. Kongen befalede derfor Lensmanden paa Bøvling at have flittigt Opseende med, at det aldeles ikke tilstedes nogen at løbe ud med Stranden eller i nogen Maade befatte sig med Brag og strandet Gods uden alene Strandfogderne eller de, som Lensmanden tilstikker. Gjorde nogen herimod, skulde Lensmanden lade straffe over hans Hals som for andre staaalne Koster.

Uf et andet Kongebrev af 29. Avg. 1609 til Lensmanden paa Bøvling ses det, at 2 Bønder i Harboøre „ere komne for Stade og af Misforstand have dulgt og fortiet noget Brag, som de have fundet nede ved Stranden“ og derfor vare dømt paa deres Hals, men Kongen benaadede dem paa Livet, dog skulde de straffes af deres yderste Formue paa Gods og Penge. Beboerne have ogsaa været af en noget stivfindet Karakter. „Saaledes skrives i et Kongebrev af 27. Avg. 1578, at

„Præsten Hr. Baaste Jespersen beklager sig, at Almuen paa Harboøre forholder ham hans sædvanlige Præsterente og ikke vil give mere, end dem lyst, ej heller ville føre ham til Præstegaarden i Engbjerg, uanset han drager til eder paa Harboøre at gøre Tjeneste og han tilforn har forhvervet en streng Dom og Sentens over Eder, og endog vi samme Dom have forlindret, idet vi have tilladt, at han skal afstaa den højeste Ret og I ikke skulle straffes som oprørste, saa er dog ikke vor Mening, at I med nogen Del skulle forstaaes, som I eders Sjælesørger med rette ere pligtige.“ De fik derfor Befaling om at gøre Præsten sliq Ret, som hans Formand fik, og lade deres Afgift føre til hans rette Præstegaard, som det havde været sædvanligt.

Store Ulykker ske undertiden, naar de smaa Fiskerbaade paa Havet blive oversaldne af en uventet Storm. Saaledes er der 4 Gange i dette Aarhundrede druknet paa engang 11, 9, 8 og 21. Nov; 1893 26 Mænd, der efterlod sig 74 Børn. Sidstnævnte Ulykke fremkaldte stor Deltagelse i hele Landet, og der indsamledes betydelige Summer til de efterladte. Til de forulykkedes Begravelse mødte en stor Mængde Menneſter og deriblandt en Del Referenter til Kjøbenhavnſte Blade, hvis Beretninger om Vigtalerne, der vare holdte i en pietistisk Aand, fremkaldte megen Bevægelse.

Der er nemlig under Paavirkning af Pastor Moe, der var Præst her 1877—85, opstaaet et stærkt religiøst Køre i de sidste 16 Aar, hvilket

blandt andet har givet sig tilfende ved den i 20000 Exemplarer trykte Harboøre Sangbog, der er samlet af Lægmænd her. Om denne Bevægelse gives følgende Beretning i en Erklæring fra Sogneraadet af 13. Dec. 1893.

„Ved at læse de forskellige Artikler i Bladene, som i denne Tid ere komne frem om Harboøre og dets Befolkning, ligesom og ved at læse Artiklerne for og imod Præsterne Moe og Madsen og navnlig ved at læse en Artikel af Mænd her fra Sognet i „Berlingske Tidende“ for Lørdag Aften den 9. d.s. — hvori der udtales, at for ca. 16 Aar siden levede Harboøre Sogns Beboere i Synder og Laster, at Strandtyveri var almindeligt, at vi drak og sloges som de værste Hedninger, og at vi vare berygtede for vor Raahed — finder Sogneraadet Anledning til at bede Dem, Hr. Redaktør, optage Følgende:

„Vi ere ni Medlemmer i Sogneraadet, de fleste Mænd omkring Halvtredsfindstyveaarssalderen, vi ere fødte her og have boet her hele vor Levetid, og vi have i den Tid ikke mærket til, at Harboøre Sogns Beboere have været saadanne ryggesløse Menneſker, som her er Tale om. Der er jo altid — dengang som nu og nu som dengang — nogle, der ville stjæle ved Havet, nogle, der ville drikke og flaaſe, men at kaldes de værste Hedninger og berygtede for Raahed, det ville vi virkelig frabede os. Til lige maa vi tage bestemt Afſtand fra og protestere imod, at Harboøre Sogns Beboere som Helhed —

fordi der kan være enkelte daarlige Personer — omtales paa den Maade enten for 16 Aar tilbage eller nu, da dette er fuldstændig Usandhed.

„For 30 Aar siden, da vi vare unge Mennesker, levede Folk her paa Harboøre som i andre Sogne heromkring, de vare livlige og muntre. Ved Bryllupper, Barnebaab, Sulegilder etc. fik de Unge sig en Dans efter en Musikant, der stadig gned væt paa sin Violin, de Gamle tænkedes om de lange Træborde, der vare almindelige her, og Mændene fik sig en dansk Snaps til deres Mad samt en Kaffe-punsch; ved saadanne Lejligheder var Præsten i Regelen tilstede, navnlig ved Bryllupper og Barnebaab, og stede der Overdrivelser, naar han ikke var tilstede, talte han haardt formanende eller advarende derom; naar Præsten var blandt de Samlede, stede der aldrig Overdrivelser, thi for denne havde man dengang en ærefuld Respekt, som om han var et højere Væsen iblandt os. Folk gik i Kirken, til Alters, læste deres Morgen- og Aftenbønner, vare i det hele religiøst anlagte, førte et strengt, tarveligt og arbejdsomt Liv under meget smaa Forhold.

„Disse Forhold vedbleve indtil for omtrent 16 Aar siden, da Pastor Moe kom her til Sognet som Indremissionspræst; han prædikede om Hellige og Vantro, om at ethvert Menneske skulde omvende sig og blive et helligt Menneske, at ethvert helligt Menneske skulde vidne for de vantro, og gjorde de det ikke, vare de og vantro, at alle, der ikke omvendte sig og bleve hellige Mennesker, gik til Helvede

etc. Da Pastor Moe var en dygtig Taler og en bestemt og myndig Mand, fik han snart en Del med sig, og de gif da omkring i Sognet for at omvende Folk til at blive hellige. Da disse Folk ikke altid valgte pæne Udtryk, opstod der snart Rivninger, som foranledigede, at der opstod en Menighed, der kaldte sig de Hellige, som derefter sagde til alle, der ikke bestemt kunde følge dem, at de vare vantro, og de bleve derefter betragtede som udenfor den kristne Menighed og udenfor det hellige Samfund; det skarpe Skjel, som Pastor Moe forbrede, foranledigede mange Steder, at Mand og Hustru, Forældre og Børn ikke kunde forstaa hinanden, og da dette stadig af Pastor Moe blev gentaget, at saaledes skulde det netop være, blev Følgen deraf, at nogle af den hellige Menighed bleve altfor overspændte; men vi tro, at den Fremgangsmaade, saadanne Menneſker bruge, er i Overensstemmelse med deres Overbevisning. Disse Forhold ere vedblevne, efterat Pastor Moe har forladt Harboøre, og vedligeholdes ved, at han af og til rejser herop, hvilket ogsaa har bevirket, at vi i de ca. 9 Aar, siden Pastor Moe rejste fra Harboøre, have haft 4 Præster, hvoraf de tre have søgt og faaet andre Embeder, hvor der vist næppe var bedre Indtægter end her."

I dette Aar er der indgivet Andragende til Regeringen om Anlægget af en Mole udfor Thyborøn Kanal eller Anlægget af en mindre Fisterhavn

og Anlæg af en Jærnbane dertil, samt Uddybning af Kanalen for Fartøjer med 11 Fods Dybgaende.

De fleste Ejendomme i Sognet ere, som anført, jordløse Huse. Af større Ejendomme, af hvilke dog ingen har over 3 Tdr. Hfr., kunne her nævnes:

Rønlands Gaard (paa Tangen), Bendsgaard, Jakobs Gaard, Mærstgaard, Brogaard, Røngaard med Redningsstation, Flyvholm, Holmgaard, Store Persgaard, Trillinggaard (3 Gaarde), Kolisgaard, Rhndesgaard (2 Gaarde), Brunsgaard (2 Gaarde), Hov Mølle, Sandsgaard (2 Gaarde), Præstegaarden, Kirkegaard, Store, Øster, Vester og Sønder Stovsholm, Skyttesgaard, Nørsgaard, Gajsgaard, Sandholm, Normark, Lilleøre, Paa Kjær, Kjærgaard, Langergaard, Drumgaard, Vester, Mel, Øster og Sønder Vrist, Brogaard (2 Gaarde), Siffgaard, Bejlby, Knatgaard.

Harboøre Kirke.

I Harboøre synes der allerede i den tidligere Middelalder at have staaet en lille, af Rullesten bygget Kirke, men af denne er der til vor Tid næppe bevaret andet end den vestre Gavl, der tydeligt viser, at den gamle Bygning baade har været lavere og smallere end den nuværende. Denne, der bestaar af et Skib med et lige afluttet Kor i Øst og et Taarn, hvis Gavle vende i Nord og Syd, i Vest,

synes at maatte henføres til Tiden omkring 1500. Murbærket er uvendig bygget af Tegl og indvendig af raa Kamp. Medens Skibet er dækket med et Bjælkeloft, har man spændt en Krydshvælving over Koret, og de tvende Bygningsdele ere satte i Forbindelse med hinanden ved en halvbrund Triumfbue. Fra Taarnets nederste, overhvælvede Del fører en i den oprindelige Gavlmur gennembrudt, spidsbuet Arkadeaabning ind til Skibet. Paa Skibets søndre Side lader en tilmuret, rundbuet Dør sig følge i Omrids, og den nederste Del af en tilsvarende lader sig skimte paa Nordsiden. Kirkens oprindelige Vinduer have været meget smaa. Paa den nordre Side af Skibet findes to, hvoraf det ene er spidsbuet, det andet fladbuet, og paa Korets tilsvarende Side ses et, der nærmest maa kaldes rundbuet. De ere alle tilmurede. I langt senere Tider end den, hvori Ombygningen fandt Sted, har man indsat store fladbuede Vinduer i hele Kirken, samt gennembrudt en Dør paa Nordsiden af Taarnet, hvis nederste Del nu tjener til Vaabenhus. Et stort Pulpitur, der strækker sig langs Skibets nordre og vestre Side, vansierer Kirkens Indre i høj Grad.

Alttertablen er et temmelig tarveligt Snitværksarbejde, der maa antages at tilhøre det 17de Aarhundredes anden Halvdel. Midtpartiet indtages af en flet oliemalet Kopi efter Leonardo Davinci's Madvere, og til højre og venstre for den ses oliemalede Fremstillinger af Apostlene Jakob og Simon, tagne efter Thorvaldsens Statuer. Paa Alterkalkens

Født læses: M I HYOM K S D BIE. 1675. De smaa, malmstøbte Alterstager, der vistnok tilhøre samme Tid som Alterrammen, ere uden Indskrift. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, maa antages at hidrøre fra den romanske Periode. Paa Rummen ses fire i højt Relief udarbejdede Mennekehoveder. Prædikestolen er et ret anseligt, men tarvelig udført Snitværksarbejde, der maa henføres til samme Tid som Alterrammen. Paa Skibets østre Bæg, tilhøre for Triumfbuen, hænger et raat flaaet Krucifix, der maa henføres til den seneste papistiske Tid. Klokken har følgende Indskrift: Bekost · omstøbt · af · Harboer · Sogens · Beboere · støbt · i · Anders · af · P. P. Meilstrup · + Mar · 1835.

I Præsteindberetningen 1638 omtales, at der for 5 Aar siden af Alteret var optaget en Sten med nogle Bogstaver paa, hvilken Sten Kirkeværgerne havde.

Ifølge Indberetningen 1769 havde Klokken følgende Indskrift: Nonne sunt duodecim horæ unius diei, ergo vigilate et orate, quia nescitis horam, quæ venturus est Dominus. Anno 1642. C. M. V. (er der ikke 12 Timer i en Dag, derfor vaager og beder, thi I kende ikke den Dag, da Herren vil komme). Den ældre Altertable med Aarstallet 1703 forestillede Kristi Opstandelse og Nadverens Indstiftelse. Paa Prædikestolen stod: Denne Prædikestoel er tillige med Pulpituet til Guds Ære og Kirkens Prydelse bleven stafferet paa Sognepræstens Hr. Thomas Graaes og Dele

Fogden Christen Stausholms og hans broder Peder Stausholms tillige med de fleeste og fornemteste af Harboør Sogne Mænd, deres samtliges bekoftning Anno 1703. Paa den nederste Del af Himlen var malet den blaa Himmel med hvidgraa Ether og midt derpaa en flyvende Due.

Paa Kirkegaarden var der 3 Ligstene, den ene over Jens Pedersen, født 1675 og død 3. Febr. 1760 paa Stavsholm, tillige med hans Hustru; den anden over Jens Jensen Stavsholm, født i Rjølhede i Bøvling Sogn 10. Nov. 1706, havde været i Hof-tjeneste paa Lundbæk hos højvelbaarne Hr. Baron Otto Henrik Suel udi 12 Aar og Forvalter for samme Herstab ved Rysensten og Kamme-gaard udi 30 Aar, givet til bemeldte Rysenstens og Kamme-gaards Godsers fattige 8000 Rdl., død ugift paa Kamme-gaard 13. Nov. 1766. Han var Søn af Jens Pedersen Stavsholm, fordom Delfoged paa Harboøre, og Maren Jensdatter Rjølhede. Den tredie Sten var over Christen Jensen, barnefødt i Bøvling Sogn 15. Jan. 1712, død paa Stavsholm 20. Marts 1741, ogsaa Søn af ovennævnte Jens Pedersen.

Præster.

Harboøre var et Kald for sig, men det er for-modentlig en Stormflod, der 1555 fremkaldte den tgl. Befaling, at „Harboøre Kirke skal ødelægges og Sognefolkets søge til Engbjerg Kirke, og skal forskrevne Harboøre Kirke komme Engbjerg Kirke

til Bygnings Behov." Dette stete nu vel ikke, men Engbjerg blev fra nu af Hovedsogn indtil 1810, da Harboøre blev et særskilt Kald, men 1824 blev Engbjerg Annex dertil. Formodentlig havde Engbjerg fra Reformationen været Annex, men Præsten havde vistnok allerede før 1555 — det opgives 1550 — været nødt til at flytte dertil „formedelst Havgange og Sandflugt."

Christen Christensen, 1514—42.

Baaske Jespersen, 1542, flyttede til Engbjerg.

Niels Maagh, 1810—17.

Simon Henrik Rosendahl, 1817—22.

Børge Olsen, 1823—31.

Hans Nikolaj Kellermann Nørdam, 1832—37.

Christian Siemsen Jacobsen, 1838—48.

Christian Frederik Møller, 1848—58.

Frederik Ludvig Vaupell 1858—72.

John Peter Johnsen, 1872—77.

Carl Julius Moe, 1877—85.

Niels Christian Armoise Poulsen, 1885—86.

Olaf Rirstein Peter Olesen, 1887—89.

Hans Nissen Rau, 1889—91.

Christian Madsen, 1892.

Vandfuld Herred.

Bandsfuld Herred grænser mod Nord til Harbøre Sogn og Limfjorden, mod Øst og Syd til Stodborg Herred, mod Vest til Vesterhavet, Ferring Sø og de 3 Væser. Fladeindholdet er $1\frac{1}{2}$ □Mil med 810 Gaarde og Huse og if. Folketællingen 1890: 4526 Indbyggere (1880: 4032, 1860: 3455, 1840: 3022, 1801: 2396). Tilligemed Stodborg Herred danner det en Jurisdiktion med Tinghus i Lemvig, hører til Lemvig Lægedistrikt, femte Udskrivningskreds.

Jorderne ere for største Delen lerede og særdeles frugtbare, endog lige ud til Havet, for en stor Del bakkede og højtliggende.

Herredet synes i Oldtiden at have haft mange Indfæringes, saaledes mellem Engbjerg og Bandsborg Sogne og mellem Høgum og Lørring Sogne, saa Engbjerg og Høgum Sogne omtrent have udgjort en Ø. I en fjern Tid have de lavere Dele af Herredet været Hav, idet man endnu kan se Havstøffe fra Bodbjerg til Limfjorden i nordøstlig Retning, tæt ind under det Højdedrag, der danner Ferring, Bandsborg, Engbjerg og Høgum Sogne,

der tilligemed Landet nordenfor Vimsfjorden have været underkastede en Hævning.⁷⁹⁾

Det er ikke faa Navne i Norden, der hedde Wendle eller Wendel, og ved Sammenligning mellem deres Beliggenhed har man udfundet, at Wendel er en kroget Strand, ogsaa kroget Na, Dal og deslige.⁸⁰⁾ I det Vandfuld Herred oprindelig hed Wændlæfolkthæreth, findes ogsaa Wendle i dets Navn, og det har altsaa haft samme Navn som Wendshysel, der ogsaa oprindelig hed Wendle. Den krogede Strand bestaar af Vesterhavet og Ferring Sø med dens Fortsættelse til Vimsfjorden, der er Herredets Vestgrænse. De to Landstaber have altsaa haft samme Navn, paa Grund af at begge have de krogede Bredder mod Havet. Navnet Wændlæfolkthæreth maa forklares saaledes, at da Landstabet hed Wendle, kaldtes Beboerne Wendlefolk, og da Herredet senere fik Navn, er det blevet opnævnt efter Folket, paa samme Maade som Hvetbo Herred efter Hvetboerne i Landstabet Hvet, Elbo Herred efter Elboerne i Landstabet Glende, Holbo, opr. Holmbo Herred, efter Holmboerne paa Holmen. Det mærkelige er kun, at Beboerne her kaldes Folk i et saa lille Landstabs som dette. Iøvrigt er det sandsynligt, at Wendlefolk Herred, ligesom de nævnte Herreder, ikke som særligt Retsomraade stammer fra den graa Oldtid, men fra den tidlige Middelalder, og oprindelig er en Fjerding af Skodborg Herred.

Der er ikke nogen Grund til at antage, at Herredet har Navn efter Wendelboer, thi den Dialekt,

der tales her, har ingen Tighed med Wendelbo-maal.

I Indberetningerne til D. Worm 1638 siges om Wandborg Kirke, at den er Fjerdingskirke, og i Wandborg Sogn har Tinget vistnok altid ligget, omtrent midt i Herredet. I en Fortegnelse fra c. 1340⁸¹), hvor Herredet kaldes Wentfolkhereth, kaldes Sognet Wanburgh, men det er sandsynligt, at det alligevel har været udtalt Wænburgh, og at det oprindeligt har heddet Wændlæburgh, idet her var den Borg, hvor Kongens Ombudsmand i Wendle boede. Ligesom Wentfolk først omkring Aar 1500 blev skrevet Wandfolk, saaledes kan a i Wandborg ogsaa være et oprindeligt æ. Skrivemaaden med a er ventelig fremkaldt af Troen paa, at Navnet kom af Wand.

Tinget har ligget ved Wandborg Sogns Sydgrænse; i Indberetningen 1766 omtales Tinghøj sønden for Flyvis, hvor der i gamle Dage havde staaet Tinghus. Om Præsten Christen Kjeldsen (1596—1609) var da den Beretning, at hans Stidatter Anne paa Grund af Fostermord blev henrettet med Sværd i sit 22. Aar paa Tinghøj, „hvor hendes Grav endnu befindes mærkeligt at være grøn, saavel Vinter som Sommer, skønt Ligkisten en Tid derefter blev optagen og hensat i Begravelsen i Kirken, hvor hendes Legeime endnu, den Dag idag er, deri ligger helt og holdent, Hovedet undtaget.“

1684 lagdes Vandfuld Herred sammen med Skodborg Herred. Der er ingen Tingbøger bevarede fra Vandfuld Herredsting. Herredsfogden, Niels Madsen i Bolder, kom 1633 i Ulykke ved at stikke Bertel Jepsen med en Kniv, saa han 20 Uger efter døde. Han blev derfor svoren fra sin Fred, men da det bevistes, at han var bleven venlig og vel forliget med den afdøde 12 Uger forinden dennes Død, fik han 7. Febr. 1634 sin Fred igen mod at give 150 Sletdaler til nærmeste Hospital.

Herredet har ikke mange Gravhøje, de fleste i den nordlige Del paa Bakkepartiet i Hvgum og Engbjerg Sogne og i den sydlige Del i Ramme og Dybe Sogne, derimod findes meget faa Oldtidslevninger i Herredets Midte, uagtet denne for en stor Del er højtliggende. Formodentlig har her i Oldtiden været Skovstrækninger, thi at der har været ydet Skovsvin i Herredet, ses af, at Lensmanden 1542 tog „en Stevning over Bønderne i Vandfolk Herred, for de ikke ville give Skovsvin.“⁸²⁾

Vandfuld Herred var i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede forlenet til Niels Klemensen til Blæsbjerg, 1518—20 til Ejler Bryske, 1520—23 til Rasmus Klemensen til Blæsbjerg, 1523—37 til Niogens Munk og lagdes 1537 under Bøvling Slot. Da det i den katolske Tid laa saa nær ved Ribe Bispestols Borg Bøvling, havde Biskopperne det vistnok ofte i Len, saaledes paa Dronning Margrethes Tid, da Biskop Jens Mittelsen 1387

paa Livstid overdrog Dronningen Halvdelen af alt Brag i Herredet.⁸³⁾

Herredets Sogne ere: Engbjerg, Hngum, Hove, Vandborg, Ferring, Dybe, Kamme, Trans og Fjaltring.

Engbjerg Sogn.

Engbjerg Sogn, Annex til Harboøre, grænser mod Nord og Vest til den Række Søer (Nørre, Mellem og Sønder Bese), der skiller det fra Harboøre i Skodborg Herred, mod Øst til Hngum og Hove Sogne og mod Syd til Vandborg Sogn. Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{1}{4}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 840 Tdr. L., Hartkornet $83\frac{1}{2}$ Tdr. Jorderne ere for en stor Del højtliggende og lerede. 1 Skole. I alt i Sognet 24 Gaarde og Huse med 166 Indbyggere (1880: 180, 1860: 151, 1840: 156, 1801: 102).

Sognet har Navn af Engdraget østen for den lange Sø Bese — rettest 3 Søer — (hvis Betydning er Dynd, opfyldt Jord), der skiller det fra Harboøre, og det Bakkestrøg, hvorpaa Kirken staar. I Baldemars Fordebog nævnes 1231 9 Mark Guld, som Kongen har i „Engæbhærgh“ og i „Høgum“.

Af Gravhøje findes 11 østen for Kirken og en Langhøj op til Høgum Sognestæl paa Trolsborg Mark. Sønden derfor ligger Bjørnhøj tilligemed en anden Høj paa en aflang Hedebanke, sønden derfor en større og 4 smaa, af hvilke en er meget lav. Paa Engbjerggaards Mark ligger paa en Hedebanke Dronningens Høj og vesten derfor 4 Høje, der kaldes Firhøje. Indberetningen 1638 siger, at imellem Dronningens Høj og Firhøj kaldes det Kongens Led; denne nævner ogsaa Tudsdal Høj. Ifølge Matriklen 1683 maatte ingen fiske i de 3 Bæser uden Baronens Tilladelse paa Rysensteen, men de vare da saa fordærvede af Vesterhavets Indbrud, at Fiske vare døde af det salte Vand.

I Sognet findes:

Smedshave, 6 Tdr. Htr., var 1683 en Selvejergaard, hvorunder hørte et Bol paa Høgum Bjerg; en af Markerne hed Savstoft.

Rosedal, 6 Tdr. Htr., udtales Røsdal, skrives mest Roesdal, var 1683 en Selvejergaard. Omkring Aar 1500 kaldes den Rosedal, men 1520 Roesdal. Herunder hørte 1683 et øde Bol, Hvisthule, der 1638 alene kaldes Huole.

Trolsborg, 5½ Tdr. Htr., kaldes 1520 Trolsbjerg. Derunder hørte 1683 et øde Bol.

Dronninglund, 1 Gaard og 2 Høje, deraf det ene Dronningborg, nyere Parceller; de have Navn af Dronninghøj.

Tommerup, 1 Gaard; 1683 nævnes paa dens Mark Lopenholt og Kvindkjær.

Agerstov.

Engbjerg Kirke, se nedenfor.

Engbjerggaard, 16 Tdr. Hktr., Lille Engbjerggaard, 5½ Tdr. Hktr., paa dens Mark laa 1683 Nørrehalt, Svendsagre, Sønderhalt, Storhøj, Bjørnhøj.

Jens Mogensen til Sindinggaard og Lavrids Anderfen til Herpinggaard stævnedes 1547 Albert Gøye for dennes Besiddelse af Engbjerggaard, idet de paastode, at den lang Tid havde været deres Forfædres fri Arvegods, indtil en Bonde ved Navn Erik Persen folgte Niels Klemensen til Blæsbjerg sin Fjerdepart i samme Gaard, hvortil han ingen Ret havde, thi hans Forældre havde tilforn afhændet deres Lod og Del i samme Gaard. Den Tid, Thomas Krabbe, som havde samme Gaard i Bærge, var død, tog Niels Klemensen Gaarden til sig, og Jens Mogensen fremlagde et Skødebrev af 1449, at Per Knudsen (Harbou), som af Vaaben var, havde skødet sin Broder, Jens Knudsen, forstrevne Jens Mogensens Farfader, Trediedelen i Engbjerggaard. Et Tingsvidne af 1489 udsagde, at Thomas Krabbe havde paa Tinget tilbudt Jens Knudsen af Sinding, at dersom han ikke havde faaet Fyldest for sin Del af Engbjerggaard, vilde Thomas Krabbe gøre ham Stifte for 12 Samfrænder. Et andet Tingsvidne af Båndfuld Herred udsagde, at Engbjerggaard havde været Thomas Krabbes og hans Søstendes rette Arvegods, og at han tog Skuld deraf, medens han levede, og hans Hustru

og Børn efter ham, indtil Niels Klemensen fik samme Gaard. Sagen havde i Frederik I.'s Tid været stævnet for Kongen, og Rasmus Klemensen (Niels Klemensens Søn) havde ej villet komme i Kette derom. De mente, at Engbjerggaard ikke skulde nogen Tid have været Bøndergods men frit Gods, og ej heller skulde nogen Tid være deres Forældre afvunden ved nogen Kettergang.

Albert Gøye svarede, at hans Fader havde købt Engbjerggaard med mere Gods som forbrudt Bøndergods, fremlagde et tgl. Skødebrev derpaa og mente, at havde det været frit Gods, vilde det ikke være tilfaldet Kronen for Bøndergods, og Niels Klemensen og hans Arvinger og efter dem Hr. Mogens Gøye havde haft Gaarden i deres Bærge i lang Tid. Der fremlagdes derpaa et Tingsvidne af Vandfuld Herred 1543, „at forskrevne Engbjerggaard er kommen af Bøndereje, dog der har været Trætte derpaa tilforn mellem Ridder-smændsmænd og Bønder“. Denne Sag paadøntes ved en Herredagsdom saaledes, at den tilkendtes Albert Gøye.

Man maa derfor antage, at de 2 Brødre, Per og Jens Knudsens 1440 adlede Fader, Knud Nielsen, har ejet Engbjerggaard, førend han blev adlet, hvorfor nævnte Tingsvidne har Ret til at sige, at Gaarden er kommen af Bøndereje; den nævnte Thomas Krabbe til Herpinggaard, hvis Moder vel var deres Søster,⁸⁴) har arvet den tredie Part, og en af hans Døtre har vel været gift med nævnte Bonde, Erik Pedersen, der folgte

Fjerdedelen til Niels Klemensen, hvis Gods siden kom til Nigens Hovmester, Mogens Gøye. Dennes Datter, Fru Elline Gøye, havde Gaarden 1552, og det var da en Bondegaard, der ydede 6 Tdr. Byg, 1 Td. Smør og 1 Skovsvin.⁸⁵)

Kringel, et Hus, var 1683 et Bol, der tilhørte Kirken. En af dens Marker hed da Støvlmose. 1690 havde Præsten Strid med Amtsforsvalteren om dette Bol, som Præsten 1633 havde faaet i Fæste for Kaldets Ringheds Skyld.

Marlsgaard, 1 Gaard; paa dens Mark nævnes 1683 Kongens Led, Trælborg, Bjørnhøj, kaldes 1638 Marlsgaard, udtales Dlsgo.

Præstegaarden (forhenværende). 1766 berettes, at 2 Boliger, Mosebol og Hvalsbros, dreves under Præstegaarden og skulde købes af de tiltrædende Præster. Stuehuset stod paa Hvalsbros Grund. Disse Jorder antoges at være lagte til Præstegaarden i Hr. Mads Jensen Høgums Tid (1668—77). Hvalsbros har dog endnu tidligere hørt herunder, thi 1601 fik Præsten Hr. Jens Pedersen af Hr. Gregers Jensen i Stjærn Støbe paa et Bol kaldet Hvalsbros. Hr. Jens Pedersens Evigersønner, Hr. Jens Nielsen i Ferring og Niels Gregersen, „optog Muld efter Landsens Skik“ og stødede Hvalsbros til Præsten, Hr. Søren Andersen, 1636; det ses, at Hr. Jens Pedersen havde været gift med Margrethe Gregersdatter. 1633 pantsatte Fru Kristense Fasti til Møltrup til Hr. Søren Andersen for 200 Rdl. et andet Bol ved Præste-

gaarden.⁸⁶⁾ 1766 skriver Præsten, vel ogsaa med Hensyn til sig selv: „Vi bo i Straa- og Verhuse, der ofte knage over os, ret ligesom de skulde falde os paa Hovederne.“

Skidenvad, 8 Tdr. Htkr., var 1683 en Selvejergaard og desuden var der et Sted, Lille Skidenvad.

Vester Lund, 7½ Tdr. Htkr., Øster Lund, 4 Tdr. Htkr. 1520 og 1683 var der alene 1 Gaard Lund, der dreves af 2 Bønder, men 1766 var der 2 Gaarde. Paa Generalstabens Kort kaldes de urigtig Nørre Lund.

Mejrup, 3 Gaarde, deraf 1 paa 4½ Tdr. Htkr., nævnes 1520, var 1683 en Gaard med 2 Bønder og 1 Bol, 1766 3 Gaarde.

Skov, 1 Gaard, nævnes 1638.

Til et Præbende i Ribe Domkapitel lagde Biskop Christiern 1438 bl. a. en Gaard i Engbjerg, som han havde købt af Hr. Predbjørn Bodebustes Enke, Fru Ingeborg.⁸⁷⁾

Engbjerg Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og har bestaaet af et meget uanseligt Skib samt et i Øst lige affluttet Kor. De tvende Bygningsdele, somfattes i Forbindelse med hinanden ved en halvbrund Triumfbue med skraat hugne Kragbaand, bleve dækkede med Bjælkeloster, og

Vhjet modtog de gennem smaa, rundbuede Vinduer, af hvilke man endnu kan spore et paa Korets Nordside og et i dets østlige Gav. Skibets oprindelige Døre, der have retvinklede Karmsnit og aflange, firkantede Overligger, ere tilmurede, men de kunne begge, og da navnlig den nordre, følges i Omrids. Under Kirken løber en Soffel med Ekraakant. Som det synes, i Slutningen af den papistiske Periode, har man til Kirkens vestre Del føjet et Taarn, hvis nederste Del sattes i Forbindelse med Skibet ved en temmelig lille, spidsbuet Arkadaaabning. Bistof ved samme Tid ombyttede man Korets Bjælkeloft med en Krydshvælving. I senere Tider er Taarnet blevet nedbrudt i Højde med Skibet, og paa Nordfiden af den tilbagestaaende Del anbragtes en Dør, for at Rummet kunde komme til at tjene til Baabehus. I den vestre Gav indsattes et Vindue, hvortil man benyttede samtlige Sten fra et lille oprindeligt Vindue. Største Delen af Kirkens Bægge ere øjensynligt ombyggede. I Korets Gav lige ved Soffelen ses Overdelen af et oprindeligt Vindue, og paa Kirkens vestre Gav har man indmuret en lignende Sten. Triumfbuen er øjensynligt udvidet.

Altertablen er et meget tarveligt Træstøberarbejde, hvis ældste Partier ere fra 1607, hvilket Marstal læstes derpaa 1766. Midtpartiet indtages af et flet oliemalet Billede af Kristus, der velsigner Brødet og Vinen. Altertavlen har hverken Marstal eller Navn, men den synes ikke at være ældre end

Begyndelsen af indeværende Aarhundrede. Paa de malmstøbte Alterstager læses: Georgius Andreæ Ripensis 1632 og Maren Pedersdatter 1632.

Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige; men den er uden særlig Interesse fra Formens Side (som Nørre Nisjum i Skodborg Herred). Prædikestolen, som maa henføres til samme Tid som Alterrammen, er et tarveligt Snitværksarbejde. Klokken, der hænger i en Stabel paa Korets østre Mur, er ganske blottet for Indskrift, men efter den langstrakte Form at dømmes er den meget gammel. Bag Alteret ligger en daarligt skaaren, armløs Kristusfigur, som hidrører fra den senere papistiske Tid. I Kirken findes en Fortegnelse over Præsterne til Harboøre og Engbjerg fra Reformationen og indtil Nutiden. Rammen, hvori Fortegnelsen er indsat, synes at hidrøre fra et Epitaphium, bekostet af Magister Povel Christian Riis i 1768. Han var Sognepræst i Engbjerg fra 1749—1778.

Endnu 1766 stod Taarnet, hvis øverste Del var Mursten.

Ovennævnte Magister Povel Riis har ogsaa bekostet en „meget smuk“ Strifestol 1753. Under Altergulvet er en Begrabelse, hvori nogle Præsters Dig ere nedsatte.

Præster.

Baaste Jespersen, c. 1550—82.
Jens Pedersen, 1582—1620.

Jørgen Andersen Riber, 1620—59.
 Henrik Frich, 1659—68.
 Mads Jensen Hgum, 1668—77.
 Peder Pedersen Kragelund, 1677—94.
 Thomas Nielsen Graa 1694—1736.
 Rasmus Sørensen Orting, 1736—49.
 Poul Christian Nielsen Riis, 1749—78.
 Didrik Blicher Clementin, 1778—84.
 Peter Højland, 1785—1809.

1555 fik Præsten 2 Tønder Korn af Kongetienden, men 1647 klagede Hr. Jørgen Andersen over, at Tienden var bortforpagtet fra Sognet, og Kornet ham frataget, da det var ubeladt i Fæstebrevet.

Sognet var Annex til Harboøre til omtrent 1550, derpaa Hovedsogn, blev 1810 Annex til Hgum og 1824 Annex til Harboøre.

Hgum Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Harboøre Sogn, Hgum Nor og Limfjorden, mod Ost til Lørring og Hove Sogne, fra hvilke det stilles ved Hove Na, mod Syd til Hove Sogn og mod Vest til Engbjerg Sogn. Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{1}{2}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 2336 Tdr. Land med 174 Tdr. Høfr. Jorderne ere for en Del lave, men høje i Mod sætning til Kæret, og af fortrinlig

Bestaffenhed. Mod Harboøre findes en stor Engstrækning, kaldet Blet.

I Skole. I alt i Sognet 91 Huse og Gaarde med 483 Indbyggere (1880: 452, 1860: 519, 1840: 413, 1801: 358).

Navnet udtales Hymom, hvorfor man en Tid skrev Hymom, 1638 skreves Hyom, men den ældste Skrivemaade fra 1231 er Høghum. Der er altsaa ingen Tvivl om, at det betyder det med Høje forsynede Land. Det er i Virkeligheden i Forhold til Omgivelserne ogsaa et Højdedrag, der i den sydvestlige Del har en Højde paa 175 og 183 Fod. Paa denne sydvestlige Højde imod Engbjerg Sognestæl findes en Samling af 21 Høje, af hvilke en kaldes Bavnhøj, en Kævehøj og en Kringelhøj ved en aflang Højde, der kaldes Kringelbak. 6 Høje findes paa Ellemose Mark.

Tidligere havde de fleste af disse Høje Navne, thi i Indberetningen af 1638 nævnes: Tisthøj, Ellemosehøj, Grønhøj, Smediehøj, Tophøj, Ulvehøj, Kævehøj, Agerstovhøj, Tusdalhøj, Sparreshøj, Gilhøj, Bjørnsbjergshøj, Hollandsshøj. Af Dale nævnes da: Dubbe og Hystovhule. 1638 omtales ogsaa den hellige Tøgers Kilde ved Korsbæk.

I Kalbets Liber daticus er optegnet følgende: Vinteren 1798—99 var den strengeste, nogen kan erindre sig, begyndte dog ret stærk ved Ryndelmisse og vedblev til midt i April. Havet var tillagt med Is, ja langt man kunde se, Sneen laa opaa taarnet paa Husene, og Vejene vare ufremkommelige.

Bløden kom først ud 22. April, og 12. Juni faaedes det sidste til Præstegaarden. Saa regnede det næsten hver Dag hele Sommeren, og Høsten blev sildig, begyndte først at høste 13. Septbr. 3 Uger før Høsten havde man en forfærdelig Storm. Under hele Høsten regnede det, men alligevel blev Kornet bjerget, skønt maadelig. Kreaturerne vilde ikke ret trives af Foderet, der havde faaet for megen Regn. Brændsel havde man ikke faaet bjerget, hvorfor mange maatte varme Dvøene med Halm, Tag og deslige.

I Sognet findes:

Brandshol, 1 Gaard.

Vester Bjerg, 1 Gaard, Øster Bjerg, 1 Gaard, desuden 1 Hus. Var tidligere 1 Fjerdedelsgaard, som ogsaa kaldtes Hgumbjerg.

Husene Simonsbjerg, Hgumbjerg, Under Bjerg.

Smedsgaard, 1 Gaard, 1 Hus, Smedsgaardsbol, 1 Hus, var 1683 en Halvgaard, kaldes 1520 Smedshave.

Kloster, 1 Gaard, 5 Tdr. Hfr., 1 Hus, Klostermark, et Hus. Denne Gaard er formodentlig den Gaard, kaldet Ubildgaard, som Niels Jensen 1351 skænkede Vestervig Kloster.⁸⁸⁾ Var 1683 en Halvgaard med 2 Beboere. Provst Niels Pedersen Bie gav 1728 Landgilden af denne Gaard, 20 Rdl., til Løn for en Stoleholder, der skulde undervise Sognets Børn i Læsning, Skrivning og Regning, hvorom tidligere en Tavle i

Kirken vidnede. Provstens Arvinger byggede Skolehus 1738.

Ryktorv, en Samling Smaahuse.

Grummesgaard, nævnes 1626, var 2 Gaarde 1638.

Blaabjerg, 3½ Tdr. Hftr.

Nørby, 3 Gaarde, 1 Hus, i alt 11 Tdr. Hftr., nævnes 1520, var 1683 2 Gaarde, af hvilke den ene havde 4 Bønder, og et Bol, der hed Lille Nørby.

Paasgaard, c. 6 Tdr. Hftr., udtales med langt a, var 1683 2 Halvgaarde. 1626 nævnes Paasgaard som 2 Gaarde.

Kammersgaard, 2 Gaarde, hver med c. 6 Tdr. Hftr., og 1 Hus, var 1683 1 Gaard. 1499 toges Tingsvidne, at Kammersgordh i Høgum Sogn er rette Bøndereje og har været lastet og læret her til Vandfuld Herredsting Aar for Aar, siden den fornævnte Gaard kom til Bispedom, og at det Stoffenævn og Tingsvidne, som Christen Ruode lod tage paa Gaarden, vare tagne i Guds rette Sanden. Det var altsaa en Selvejergaard, som Ribe Biskop havde underlagt sig.⁸⁹⁾

Sønderby, 4 Gaarde, hver med 4—5 Tdr. Hftr., var 1683 2 Gaarde, hver med 3 Bønder.

Paa Kjær (o e Kjar), 3 Gaarde, hver med 6—7 Tdr. Hftr. 1683 var her 2 Gaarde, hver med 2 Bønder, den ene kaldes „paa Kjær“, den anden „vester paa Kjær“. Det er vel disse Gaarde, der 1467 kaldtes Kjærgaard og skødedes til Vestervig

Kloster af Elline Henningsdatter af Søgaard. Samme Kloster ejede en Eng i Sognet, der hed Pleteng, hvorpaa det havde mange Breve.⁹⁰⁾ I Markbogen for 1683 nævnes som Enge i den nordligste Del af Sognet: Lange Plet, Guns Plet, Vinds Plet, Tran Plet, Kold Plet. 1766 beklager Præsten i Engbjerg, at der til Harboøre Præstegaard havde hørt en Eng, kaldet Plet, som i Landmaalingens Tid blev lagt under nogle Mænd i Høgum Sogn, fordi Præsten forsømte at tale derpaa, da Engen da var bedækket med Sandflugt.

Høgum Kirke, se nedenfor.

Præstegaarden, c. 5 Tdr. Htr.

Nygaard, 8 Tdr. Htr., Lille Nygaard, var 1683 en Halvgaard.

Graabaak, 2 Gaarde, var 1683 en Ottendeldsgaard.

Kokkensbjerg, et Hus.

Dalgaard, 3 Tdr. Htr., var 1683 en Halvgaard, nævnes 1520.

Vestergaard, 8½ Tdr. Htr., var 1683 en Halvgaard, nævnes 1596.

Wals, 1 Gaard (udtales (ø)ls).

Weje, 1 Gaard, Vejhus, 1 Gaard, 1 Hus, kaldes 1683 „paa Weje“ og var en Halvgaard. Den kaldes 1520 „paa Vej“.

Wajland, 1 Hus.

Ellemose, 1 Gaard, 4½ Tdr. Htr., 1 Hus, tidligere Ellermose. 1454 erhvervede Provsten i

Vestervig et Tingsvidne om, hvorlænge „Eliermose“ havde ligget i rolig Hævd til Klostreet.⁹¹⁾

Byskov, 1 Gaard, 13 Tdr. Htr., 1 Gaard, 4 Tdr. Htr., 1 Gaard og 3 Huse, nævnes 1520. 1683 var her 4 Bønder; paa Marken nævnes Strids Kilde.

Eved, Parcel af Byskov.

Ugerikob, 2 Gaarde, hver med over 4 Tdr. Htr., var 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

Anudseje, 1 Gaard, nævnes 1596, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

1520 og 1683 nævnes i Sognet Brofsgaard, 1638 og 1683 Uger, der var et Bol, og 1683 Krog, der ogsaa var et Bol.

Hjgum Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenkvadre, og har bestaaet af et Stib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der maa have staaet i Forbindelse med hinanden ved en halvbrund Triumfbue med profilerede Kragbaand og Fodstykker, vare dækkede med Bjælkeløfter, og Vhjet modtog de gennem smaa, rundbuede Vinduer, hvoraf man endnu kan se et paa Stibets nordre Side. Dørene havde retvinklet Karmsnit og aflange, firkantede Overliggere. Den nordre, som kan følges i Omrids, er udfyldt med en Gravsten fra Tiden henimod det 18de Aarhundredes Midte. Hele Bygningen har hvilet paa en Fod med Straakant. Som

det synes, har man i den seneste papistiske Tid til Skibets vestre Gavl føjet et med et firsidet Spir dækket Taarn, hvis nederste Del overhævedes og fattes i Forbindelse med Skibet ved en spidsbuet Arkadeaabning. Bistnok paa samme Tid knyttede man en overhævet Korsfløj til Skibets Sydside og dækkede Koret med en Krydshvælving. Til omtrent samme Tid maa yderligere et lille, overhævet Sakristi henregnes, som slutter sig til Korets nordre Side. I samtlige disse Tilbygninger har man anvendt de gamle Kvaderstene, saavidt disse strakte til, og for øvrigt Muntetegl. I senere Tider har man anbragt Indgangen paa Taarnets Vestside, saaat dettes nederste Del tjener som Vaabenhus, udvidet Triumfbuen, hvorved de arkitektoniske Led for største Delen ere blevne ødelagte, samt gennembrudt store Vinduer. Saavel Skibets som Korets Ydervægge ere for store Partiers Vedkommende ommurede.

Altærtavlen, der maa formodes at tilhøre Tiden omkring det 17de Aarhundredes Midte, er et tarveligt Snitværksarbejde. Midtpartiet indtages af en slet udført, oliemalet Kristus, der velsigner Brødet og Vinen, og til Siderne for denne Figur ses Apostlene Paulus og Johannes, udførte efter Thorvaldsens Statuer. Kalken synes at være samlet af Stykker fra forskellige Tid, hvoraf det ældste, Midtpartiet, muligens gaar tilbage til det 17de Aarhundredes anden Halvdel. Af de anjelige, malmstøbte Alterstager, hvoraf der findes 3, har den ene

Bogstaverne I S S P — A J D samt Værstallet 1642. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige, men den er uden særlig Interesse fra Formens Side (= Nørre Nisjum i Skodborg Herred). Prædikestolen er et tarveligt, i Renaisancesnitværk udført Arbejde, som maa henføres til samme Tid som Alterrammen. Kloffen har følgende Indskrift: Año · dni—mdxlix · Rasmus Lavsens · iesu · ad · iuva · nos.

Paa Skibets Loft findes en tildels ødelagt, slet staaren Kristusfigur fra den seneste papistiske Tid, samt en Gruppe Figurer af større kunstnerisk Værd, der muligvis hidrøre fra Kirkens tidligere Altertable. I Skibets Gulv foran Koret ligger en Gravsten over Lavrids Christensen Volkstrup, Hans Kongl. Maj. Consumptions, Familie og Foldestats Forpagter udi Lundenis og Bøsling Ampter, født 1690, død 1750.

Kirkeejerne indkaldte 1801 Ejerne af den faldefærdige Begravelse ved Kirkens Nordside, der, hvis ingen meldte sig, vilde blive nedreven, og Benene begravede paa Stedet.

Hjgum var i ældre Tider et Sogn for sig selv, men 1810—24 blev Engbjerg Annex, derpaa Høve. I den katholske Tid var Kirken helliget S. Thøger og stod saaledes vel i en Art Forhold til Vestervig.

Præster.

Nads Klemensen, 1596—1632.

Jens Nadsen, 1632—65.

Lavrids Andersen Brandstrup, 1665—82.

- Ditlev Povlsen Friis, 1682—91.
 Niels Pedersen Whie, 1691—1728.
 Peder Sørensen Whie, 1728—58.
 Hans Larsen Rømer, 1758—92.
 Lars Hansen Rømer, 1792—96.
 Peter Friis, 1796—1807.
 Frederik Ludvig Gleerup, 1807—12.
 Knud Peter Lind, 1813—30.
 Søren Tang Harpøth, 1830—39.
 Enoch Christian Krarup, 1839—58.
 Christian Frederik Møller, 1858—71.
 Caspar Christoffer Müller, 1871—79.
 Christian Carl Gøtsche, 1879—89.
 Joh. Jul. Theod. Gottlieb Lebeck, 1889—90.
 Jens Peter Agger, 1890.

1471 nævnes Præsten Hr. Peder i Høghum, der var Medlem af Præstegildet i Ribe.

Mads Klemensen havde været Kapellan i Høve, og var af Sognemændene kaldet til Høghum, men der gjordes ham Forhindring af Formandens Enke og Lensmandens Foged, hvorfor der 10. Juni og 15. Juli 1596 udstedtes Igl. Breve om at undersøge, om han havde faaet lovligt Kald, og i saa Tilfælde skulde Lensmanden lade ham beholde det.

Hans Søn og Efterfølger, Jens Madsen, var et Par Aar efter sin Ansættelse saa uheldig, at han ved den hellige Nadveres Uddeling var kommen til at give Vinen først. Han benaadedes dog af Kongen 26. Febr. 1634 mod at afbede sin Forseelse offentlig for Menigheden, give 50 Rdl. til næste Hospital og ligesaa meget til Kongen. Foruden at Lensmanden gif i Forbøn for ham, gav 24 Mænd ham følgende Vidnesbyrd:

„At efter som vores Sognepræst hæderlig og vellærd Mand Hr. Jens Madsen for os har været tilstede idag Fastelavns Søndag Aar 1634 vores Kundskab begærendes om hans Liv, Levned, Værdom og al anden Dmgængelse inden og uden Kirken, imeden og al den Stund han har været vores Sognepræst her sammesteds, hvilken hans kristelige Begæring vi ikke i nogen Maade vidste ham at kunne benægte eller at „forestaae“, men vidne og kundgøre her med for enhver og alle, at vores Sognepræst hæderlig og vellærd Mand Hr. Jens Madsen har været vores Sognepræst nu næsten i to Aars Tid og da har han sig forholdet, som en ærlig Præstemand vel egner og anstaar i alle Maader, først udi Prædiken og Gudstjeneste retsindelig, udi Messje og Sang for Alteret tilbørligen, udi al sin Liv og Levned inden og uden Kirken i Forsamlingen og Dmgængelse kristeligen og ærligen, saa vi vide ham intet at besfylde udi nogen Maader end som ærligt, kristeligt og tilbørligt er, undtagen at nu nyligen, nemlig idag 3 Uger er ham af menneskelig Strøbelighed udi det højværdige Altarens Sakramente en Forseelse paa kommen, saaledes at der han samme Dag havde en temmelig Mangfoldighed til Alteret, da han udi den sidste Sæt Folk, som var Kvindespersoner alene, har givet Vinen først og Brødet derefter, hvilken hans menneskelige Forseelse vi forskrone Sognemænd paa vores og menige Sognemænds Begne paa det allerunderdanigste med ydmygelig Devotion

og Hjærtens Andagt vil have andraget hos vores høje kære Dyrighed, at saadan hans Forseelse maatte af synderlig Gunst og Naade for Guds Skyld ham efterlades og tilgives, og han til sit Embedes forrige Naadighed at restadreres, det den gode Gud igen skal belønne.“⁹²⁾

I Ringbogen 22. Febr. 1686 er omtalt følgende Ubehagelighed for Præsten Ditlev Friis. En Løverbag ved Skriftemaalet afviste han en Mand, der ikke vilde søge den Stolestand, der var ham udviist, og da Præsten havde holdt en Formaningstale til samme Kristoffer Povlsen, sagde denne: Da agter jeg eder ikke ved det Skarn, og slog med sin Fod imod Kirtegulvet, saa Skarnet sloges paa Præstens Kjortel, men Præsten gik op i Skriftestolen. En anden Mand bad da Kristoffer tie stille og ikke svare Præsten saaledes, han kunde naa sin Sag med gode Manerer, men Kristoffer raabte: du est en Flegel, du halter paa begge Ben, og da Præsten raabte om Lyd i Kirken til at forrette sit Embede, og Kristoffer paany brugte Mund, gik Præsten ned og sagde: efterdi jeg ikke kan have No at skrifte, da kom tidlig imorgen, og forlad Kirken. Kristoffer slog da paa sit Hoved og sagde: jeg skal lege med eder og fly eder Hulveje at træde udi, satte sine Negle for sine Tænder og gentog: jeg agter eder ikke mere end dette. Derpaa løb han ud af Kirken, svang sin Tornekæp og raabte: her vil vi skrifte med hverandre, Præsten har gjort mig uærlig.

Hove Sogn.

Sognet, Anneſ til Hgum, grænſer mod Nord til Hgum Sogn, mod Øſt til Tørring og Heldum Sogne, mod Syd til Lomborg og Kamme Sogne, mod Veſt til Dybe, Vandborg og Engbjerg Sogne. Kirkenſ Afſtand fra Lemvig er 3 Fjerdingvej. Sognets Fladeindhold er 2232 Tdr. Land med 176 $\frac{3}{4}$ Tdr. Høfr. Jorderne ere temmelig lave, men frugtbare, ſelv Kirken ligger lavt.

Sognet gennemſtrømmes af Hove Åa, i hvilken løber en Bæk norden for Snabe, der 1638 hed Terfelbæk.

1 Stole. I alt i Sognet 112 Gaarde og Huſe med 616 Indbyggere (1880: 583, 1860: 457, 1840: 372, 1801: 309).

Navnet ſtrives 1340 Houæ, hvilket bethder et Gudehuſ, ſom der alſaa har været her i den hedeneſte Tid; lidt ſønden for Kirken er et Sted, der hedder Borre, og ſom ogſaa nævneſ blandt de gamle Marknavne 1683; dette er ſikkert ogſaa et Sted, der ſtod i Forbindelſe med Gudehuſet.

Iøvrigt findes her nu ingen Gravhøje; i Indberetningen 1638 nævneſ kun 1 ved Winkel. Samme Indberetning omtaler veſten for Kirken S. Pederſ Kilde, ligesom Kirken ſelv var helliget Sankt Peder.

1766 fortælles det, at Hove Åa var ſlem og farlig om Vinteren, iſær i Tøbrud og megen Regn.

Der var 2 store Gangbroer over den og 3 Røsesteder ved Snabe, Kirkeby og Vinkel.

I Hove Sogn i et Sted, der kaldes Bengkir, men vel skal læses Vinkel, er 1560 født Lars Dyrstøt, der kom i Tjeneste hos Jørgen Friis til Vasbjærggaard, siden hos Peder Munk til Estvadgaard, hvem han 1589 ledsagede til Skotland i Dronning Annas Følge, paa hvilken Rejse de havde megen Modgang, der siden fremfaldte en Hæxeprocess mod de Kvinder, der mentes at have haft Skyld i det stormende Vejr. Han fik siden en Bondeggaard i Vendskysel og faldt 1644 ved Sundby, da han var Jører for de Bønder, der gjorde Modstand mod de svenske Tropper. Hans Søn, Peder Dyrstøt, var ogsaa Bonde, men nød megen Anseelse for Værdom, især i dansk Historie.⁹³⁾

I Sognets nordlige Del:

Nørre Vinkel, 3 Tdr. Htkr., Vester Vinkel, 9½ Tdr. Htkr., Øster Vinkel, 5 Tdr. Htkr., og 2 Huse; paa Marken nævnes 1683 Pinthoft, Uholt, Hovlings Jord. 1766 var der 5 Bønder i Hovvinkel. 1638 kaldes Gaardene Vester, Øster og Mel Vinkel. I det 16. Aarhundrede var Vinkel en eneste Gaard, der var en Hovedgaard 1549, da den tilhørte Christiern Mogensen, og 1568, da den tilhørte Lars Spend,⁹⁴⁾ men der findes ellers intet om Gaarden.

Rævhale, 2 Gaarde, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder, den var Selvejer 1625 og var da 1 Gaard og 1 Bol.

Stigaard, (udtales med langt i), 1 Gaard, 9 Tdr. Htr., desuden 1 Gaard og 1 Hus, nævnes 1547, kaldes 1683 Stejgaard og havde 2 Bønder; paa Marken nævnes Skovfald.

Smørpøt, 1 Hus, blev af Præsten Hr. Niels Bhie givet til Vedligeholdelse af Præsternes Begravelse i Hngum Kirke.

Fattiggaard.

Rævskov, 3 Gaarde, hvoraf 1 med 4 Tdr. Htr., og 2 Huse, havde 1683 og 1766 4 Bønder, kaldes 1638 Reffstu, 1520 Reffvesto.

Klinkby, 7 Gaarde, hvoraf 1 paa 6 Tdr. Htr., og 7 Huse, nævnes 1520, var 1638 og 1683 2 Gaarde, Øster og Vester Klink, der hver havde 3 Bønder. 1766 var der kun 5 Beboere i Klinkby.

Præsthholm, et Hus.

Præstegaarden, c. 7 Tdr. Htr., 1 Hus. Her er Professor ved Universitetet, den lærde Orientalist M. V. Fausbøll, født 22. Sept. 1821.

Kirkeby, 3 Gaarde, hver med 4—6 Tdr. Htr., og 2 Huse, var 1683 3 Gaarde foruden Nederby, der var 1 Gaard.

Kirkehol, 1 Gaard.

Hovmark, 1 Gaard, var 1683 1 Gaard; paa Marken nævnes Skovfald.

Højland, 2 Gaarde, 3 Huse, Højlandhuse, var 1683 1 Bol. 1766 nævnes Store og Lille Højland. Var 1638 4 smaa Bol.

Borg, 1 Gaard.

I Sognets sydlige Del:

Nødskov, $4\frac{1}{2}$ Tdr. Htfr., 1 Hus (udtales Nøsko), var 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

Tolbjerg, 1 Gaard, 1 Hus (udtales med langt o), kaldes 1683 Toolbjerg, 1638 Tulbjerg.

Snabe, 4 Gaarde, 1 med 4 Tdr. Htfr. Snabe bejtod 1683 af 5 Bol, men havde 1766 kun 4 Beboere, kaldes 1638 Hovsnabe, hvor der boede 4 Mænd. I „Snabe“ var der 1520 mindst 2 Gaarde.

Løbjerg (skrives urigtig Løghbjerg), 2 Gaarde og 2 Huse, kaldes 1520 og 1626 „paa Løbjerg“, var 1626 1 Gaard og 1 Bol, 1683 1 Gaard med 2 Beboere; paa dens Mark nævnes Ulstang, Kongenskjær, Bognbjerg.

Vester Hovmade, $6\frac{1}{2}$ Tdr. Htfr., Øster Hovmade, $3\frac{1}{2}$ Tdr. Htfr., desuden 2 andre Gaarde og 1 Hus; var 1683 2 Gaarde med 3 Bønder; paa Marken nævnes Borrejord, Ulshøj, Hommeland, Røstoft, Rusbjerg.

1683 nævnes ogsaa Lille Hovmade. Om denne siges 1766, at den kaldes Møllers (i: Møllershus), hvorfor der mentes i gamle Dage at have været en Mølle. 1638 kaldes den Mel Hovmade. 1501 boede der i en af Gaardene en Adelsmand, Eric Pedersen, af Familien Harbou, om hvem man ellers intet ved.⁹⁵⁾ 1520 var Hovmade 3 Gaarde, hvorunder hørte Klovefens Eje.

Stenhule, 4 Tdr. Htfr., var et Selvejerbol 1626.

Fiskbæk, 1 Gaard.

Hustedhus.

Bak, 1 Gaard.

Smedsbol, 7 Huse, nævnes 1683.

Rnurborg, 1 Gaard, 2 Huse, nævnes 1596.

Da et gammelt Egtepar her var kommet i Armod, fik det følgende Pas af Præsten:

Den retsindige og medlidende Læser ønskes Lykke og Salighed til Liv og Sjæl i Kristo Jesu med Fred og Forlig heden og evindelig, Amen. Nærværende Pasvifer Ole Gregersen med sin Hustru Anne Simonsdatter, begge barnesødte her i Høve Sogn af ærlige, kristelige, ægte Forældre, have udi 43 Aar bygget og boet paa Rnurborg, gjerne søgt Guds Hus til Ordets flittig Hørelse og Alters Sakramentes retsindige Brug, ere nu, Gud bedre det, i denne besværlige og nødlidende Tid geraadne i stor Armod og han med en indvortes Sygdom navnlig Tarmløb i sin høje Alderdom beladen, saa han nødes til at søge Brød i Jesu Navn til sin og Hustruens Nødtørst og Ophold hos medlidende Kristne, hvorfor jeg hjerteligen og meget venligen alle, som han besøger i denne sin Trang. ædle og uædle, kristelige og verdslige, ombeder, at de af en kristen Kærlighed til Gud og deres Næste være hannem behjælpelige og for denne sin Bøns og Skrivelses Skyld undsætte ham med dette timelige; den rige Gud, alle Velgæringers Belønner, vil det ihukomme i de retfærdiges Opstandelse, og jeg for min Person vil og skal næst Gud efter Formue og denne Tids Tilstand det betænke mod hver, som mig i flige Maader med sandfærdige Vidnesbyrd besøger. Den barmhjertige Gud trøste og husvane alle bedrøvede, gamle og svage i deres paatommende Nød og Glendighed, og vil saa hermed have alle godhjertede og medlidende Kristne i den Højestes Bestærmelse evindelig over-

antvordet. Af Hove Præstegaard i Vandfuld Herred den 15. Feb. Anno 1676. Jens Olesen. S. P. egen Haand.

(Stodborg Herreds Tingbog 22. Feb. 1676.)

Hovdam, 1 Gaard, 5½ Tdr. Hjr., desuden 1 Gaard og 2 Huse. 1683 og 1766 nævnes Storc og Lille Hovdam; paa deres Mark Lætoft. Den har Navn af en stor Dam, der 1766 hed Gammeldam.

Maribo (ikke Maribol), 1 Gaard, 1 Hus, kaldes 1547 og 1596 Maribo, men 1626 Maribohol og 1638 Maribol.

Stor, 1 Gaard, 2 Huse, 1683 nævnes Christen Jensen „paa Stor“; paa Marken nævnes Raabertoft, Klostertoft. 1766 siges den at have Navn af en Hede, der hed saaledes; 1626 kaldes den ogsaa „paa Stoer“, 1638 Houstuor: Om Betydningen af ufrugtbar Jord se S. 356.

Hovlind, 2 Gaarde, 1 Hus, var 1683 1 Gaard, kaldes 1520 og 1626 „paa Hovlind“. Beliggenheden er noget høj, saa lind vistnok er norst lein, en Straaning.

1638 nævnes Lysborg i den sydlige Del af Sognet, og 1683 og 1766 en Gaard, Lund.

Hove Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenkvadre og har bestaaet af et ret anseeligt Stib samt et i Øst lige afluttet Kor. De tvende Bygnings-

dele, der dækkedes med Bjælkeloster, bleve satte i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand, og Lystet modtog de gennem smaa, rundbuede Vinduer, hvoraf man endnu kan se to paa Skibets nordre og et paa dets søndre Side, samt et paa Korets nordre og et paa dets østre Side. Begge Skibets Døre, der have retvinklet Karmsnit og aflang-firkantede Overligger, lade sig følge i Omrids. Kirkens oprindelige Del hviler paa en Dobbeltsoffel.

Som det synes i den jæneste papistiske Tid har man til Kirkens vestre Gavl føjet et, hovedsagelig af røde Teglmuret Taarn, hvis nederste Del dækkedes med en Krydshvælving ogattes i Forbindelse med Skibet ved en halvrund Bucaabning. I langt senere Tider har man gennembrudt en Indgang paa Taarnets Vestside, saa at dets nederste Del tjener til Vaabenhus, anbragt en Dør paa Korets Nordside samt indsat store, flodsede Vinduer i Kirkens søndre Væg. I 1822 blev den øverste Del af Taarnet nedbrudt, men 1875 forhøjede man det atter, uden at det dog skal være blevet saa anseligt som forhen. Det affluttedes med et blytækket Spir, hvis Fløjstang bærer Årstallet 1822.

Altærtavlen er et meget smagløst Arbejde, der næppe er mere end ca. 30—40 År gammelt. Midtpartiet indtages af et slet, oliemalet Billede af Kristus, der velsigner Brødet og Vinen. Til højre og venstre ses Johannes og Paulus, malede efter Thorvaldsens Statuer. Altærtæppe og Disk have

hverken Aarstal eller Navn; de ere næppe ældre end fra Begyndelsen af indeværende Aarhundrede. De anselige, malmstøbte Alterstager synes at tilhøre det 17de Aarhundredes Slutning. Døbefonten er samlet af 2 Stykker, der begge synes at hidrøre fra den romanske Periode uden dog oprindeligt at have hørt sammen. Den er hugget af Granit.

Prædikestolen er et meget tarveligt Arbejde, som maa henføres til Tiden omkring det 18de Aarhundredes Midte. Paa Klokken læses for oven: Bekostet . støbt . af . Hoves . Beboere . i . Aaret . 1834. Klokkens Stilling tillader ikke med Sikkerhed at afgøre, hvorvidt der staaer støbt eller omstøbt. Forneden findes Navnet paa Støbestedet (Manders) samt Klokkestøberens Navn; men dette sidste, der maa formodes at være Meilstrup (se Harboøre Kirke) tillader ej heller Klokkens Plads at se. Paa Skibets nordre Væg hænger et af Træ udskåret Epitafium uden Indskrift, hvis Midtparti indtages af et oliemalet. Billede, fremstillende to Præster, deres Hustru samt tvende smaa Børn. Ifølge Udsagn paa Stedet skal Epitafiet staa i Forbindelse med en Gravsten, som oprindeligt har ligget i Kirkens Gulv, men nu findes paa Kirkegaarden ud for Korets Nordside. Paa Stenen ere de Afbøde udhugne, og af den stærkt udslidte Indskrift fremgaar det, at den har dækket over Hr. Gregers Eskilsons († 16. Aug. 1600), Hr. Jakob Pedersøns († 1640) samt Hustruens Grav. Af hendes Navn kan kun Fornavnet Anna tydes (jvvnfør dog S. 438—39).

I Indberetning fra 1766 findes følgende Efterretning om Kirken:

Allerets Maling har i forrige Tider været meget smukt, men nu er den noget affalden og gammel og det øverste af Træet nedfaldet. Øverst er Kristus afmalet i sin Opstandelse, hvorunder staar: Anchora nostra Deus surgens homo solis ad ortum. Nedenfor er Kristus i sin Korsfæstelse, hvorunder staar:

Jesus peccantem mundans hominem, hunc
crucifixit,

Peccatum caveas, vita salus tua sit:

Joannes Olai 1640 Dom. Jubilate.

Paa den nordre Side Herrens Bøn, hvorunder staar:

Hens Laurids Winkel betosted mig
Med Kirkens Indkomst uden Falsk og Sviig.

Paa den søndre Side Indstiftelsens Ord og derunder:

Jesu Legem og Blod min Siæl
Spiser og quæger meget vel.

I Kirken er en liden dobbelt Messing-Uhsekrone til 12 Uhs. Et malet Epitaphium lige overfor Prædikestolen, smukt af Maling og Inskription. Paa den øverste Top over Tavlen staar Kristus travdende paa Slangens Hoved, derunder Kristus i sin Herlighed og Johannes for hans Fødder; der ses de 7 Uhsfager, og et Sværd udgaar af hans Mund, paa Tavlen selv staar den opstandne Kristus og derunder 2 Præster med en Kone og 2 Børn og i Rundelen nedenunder: Salig H. Jacob

Pedersfen Munk døde Skiertorsdag Aar 1640 i sin Alders 80de, Tienstes 40de Aar. Paa Siderne ses udhuggede de 4 Evangelister samt Moses med Tavlerne og Johannes Baptista pegende paa Lammet. Neden under staar: Enten vi leve eller døe, saa ere vi Herrens. Rom. 14. Cap. S. Jakob Sensen, Karen Sensdatter, som stal være de 2 smaa Børn af Hr. Jens Lemvig, og derunder staar Aar 1653, og endelig allernederst: Hr. Jens Olesen Lemvig salig i Herren hensjou Aar 1683 i sin Alders . Aar, Tienstes 43, med sin kiære Hustrue, Anne Bovelsdatter, som døde den 24de Maji Aar 1670, Alders 69. Gud give dem alle en glædelig Opstandelse. J. O. L. — A. B. D.

Østen paa Bæggen hænger nok en Tavle, hvorpaa staar en latinsk Indskrift over nævnte Anne Bovelsdatter, underskrevet af Petrus Munchius.

Paa en stor Sten i Altergulvet ses 2 Mænds og en Kvindes Stikkelser udhugne med Indskrift øverst: Symbolum D. Gregorii: Amor meus Deus meus. Symbolum D. Jacobi: Jesus peccatorum hostia data. Paa Siden: Hr. Jakob Pedersøns mødigh Been hviles ogsaa under denne Stien, som døde Skiertorsdag Anno 1640. Under denne haarde Marmor Steen hviler her Gregers Eskildsøns been, som døde den 6. Augusti Aar 1600, Som . . . Anna Nielsdaatters Vig. Imellem disse Tvinde er begravet en gudfrygtig og dydig Qvinde.

Der er en aaben Begrabelse for Præsterne under denne Sten, men samme er nu fyldt af Lig og meget fugtig.

Paa Kirkegaarden er en Ligsten med følgende Indskrift: Herunder hviler den i Livet velærværdige og meget vellærde Guds Mand Hr. Peder Rasmusen Ruberg, i sin Tid velfortient Sogne-Præst til Hove Meenighed, hvis Fødsel blev i Norge Aar 1673, og hvis rætsfindige Tjeneste i herrens Arbejde fra Aar 1709 til den 9de Januarii 1730 blev endet ved en salig Død.

Hove har været et Kald for sig selv, indtil det 1824 blev Anney til Høgum.

Præster.

- Jens Hjul, af Adel, se S. 60.
 Greger's Eskilsen, —1600.
 Jakob Pedersen Munk, 1600—40.
 Jens Oluffsen Lemvig, 1640—83.
 Peder Nielsen Vejrum, 1683—1709.
 Peder Rasmussen Ruberg, 1709—30.
 Jakob Christensen Whie, 1730—37.
 Niels Holgersen Østrum, 1737—40.
 Urban Christian Jespersen Schouboe, 1740—85.
 Andreas Alshenberg Fellum, 1785—1803.
 Nikolaj Kamph, 1803—09.
 Peter Højland, 1809—15.
 Christian Nielsen Fausbøll, 1815—23.

Wandborg Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Engbjerg Sogn, mod Ost til Hove Sogn, mod Syd til Dybe og Ferring Sogne, mod Vest til Ferring Sø. Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{1}{2}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 2551 Tdr. Bd. med $216\frac{1}{2}$ Tdr. Høfr. Jorderne ere frugtbare, noget højere end i Hove Sogn, bakkede mod Ferring Sø.

Igennem en Dal norden for Kirken løber Wandborg Aa.

1 Skole, 1 Andelsmejeri, Forsamlingshus. Jalt i Sognet 117 Gaarde og Huse med 670 Inderbyggere (1880: 604, 1860: 502, 1840: 456, 1801: 343).

Om Navnets Oprindelse og sandsynlige ældste Navn Wendleborg se foran S. 409; det skrives 1340 Wanburgh, 1409 Wandburgh.

Paa den høje Bante Raabjerg i Sognets sydøstlige Hjørne (182 Fod) findes en lille Høj, der hedder Raabjergshøj, men det er tvivlsomt, om det er en Gravhøj; det er ogsaa den eneste, der nævnes i Indberetningen 1638. Om den skrives i Indberetningen 1766, at der „fabuleredes“ meget om den, „saasom de fornemste Dfringer i de hedenste Tider her i Egnen derpaa ere holdne, og deres Begravelser i omkringliggende Høje endnu befindes“. Samme Indberetning omtaler ogsaa en lille Høj sønden for Flyvis, der kaldes Tinghøj, hvor der i

gamle Dage havde staaet Tinghus; ligeledes Nord for Præstegaarden en Bakke, der pløjedes og dyrkedes, og som hed Bavnhøj, „fordi de gamle Fædre der have haft en Bavn med Blus og Lygte oprettet, dels for Fiskerne paa Havet i Storm og Uvejr om Natten at se efter, dels til Advarsel i Fjendetid for de omkring liggende Naboer, saasom man fra denne Høj kan se langt omkring i Landet og paa Vandet.“

Indberetningen for 1766 meddeler ogsaa følgende: „Limfjorden endes med en liden Hale vesterst i Sognet nedenfor Gaaeskjær og Hælggaard, og imellem den og Havet er kun en liden Fjerdingvej, hvorfor Havet ofte om Vinteren bryder over i Fjorden, og det med saa stor Mægt, at ej alene de nærmeste Marker og Enge overskylles og gøres en Tid lang ufrugtbar, men Vandet gaar da endog saa højt op i de nærmeste Beboeres Gaarde, saa de, naar Vandet gaar ud igen, ofte kunne tage Havfisk udi deres smaa Raalhaver. Det lidet af Fjordfisk, som da er i denne Vig og ej kan taale Havvandet, gaa da strax døde op i Engene, hvor de saa i Mængde kunne optages, og en Tid lang derefter kommer der ingen Fisk igen paa den Kant i Fjorden. Dog har Guds Forsyn bestanset os paa vestre Side med store Bakker og Bjerger, der i en lang Strækning fra Gaaeskjær af gaa lige i Mør tæt ved Fjorden, endog op om Engbjerg Sogn.“

Indberetningen fra 1766 omtaler den store Dal, der gaar fra Møllen af mod Kirken og gennem-

strømmes af Bækken. Kort førend dennes Udløb i Ferring Sø fandtes den bundløse Byt, hvori der ingen Bund var at finde, uagtet dens Dybde var maalt med en Sten bunden til nogle Hundrede Alen Gime. Da man trak den op, var Simen ved Stenen ligesom brændt over af Ild. „Hulen, der i sin Omtreds kan være 6—8 Alen, kan ikke tillægges endog i den største Frost om Vinteren, men da besynderlig gaar en tyk, svovlagtig Damp bestandig op deraf. Vandet deri er ligesaa rent og klart som i den gennenslydende Bæk, men fluttelig ikke fundt for Mennesker eller Kreaturer, hvorfor man og des nøjere vogter sig derfor som en Gift.“

I Sognet findes:

Nørre Strande, 6½ Tdr. Htkr., Sønder Strande, 4 Tdr. Htkr., Mel Strande, 4 Tdr. Htkr. 1520 kaldes de 2 Gaarde, her var, „ved Strande“.

Ager, 3½ Tdr. Htkr., Ny Ager, 1 Gaard; Ager nævnes 1520.

Nørre Munksgaard, 6 Tdr. Htkr., Nørre Munksgaardhus. 1683 nævnes paa dens Markt Hestrud, hvilket Navn minder om det Hestestrud i Heldum Sogn, der var Gæstehæberg for Vesterdigg Kloster.

Vester Dalgaard, 4½ Tdr. Htkr., Sønder Dalgaard, Øster Dalgaard, 1 Hus, Dalgaardhuse, nævnes 1520.

Nørgaard, 7½ Tdr. Htkr., derunder er lagt Dragesbol, Nørgaardhuse, nævnes 1520.

Blaabjerg (udtales Blåbjerre), 1 Gaard nævnes 1596; derunder er lagt Huset Hummelkjær.

Strædergaard, c. 4 Tdr. Htr., Strædergaardhus; nævnes 1626.

Grønbjerg, et Bolsted.

Wandborgbjerg, 1 Hus, nævnes 1683.

Mægøbæk (udtales Mæøbæk), 5½ Tdr. Htr., Mægøbækhus; nævnes 1596.

Store Rattkjær, 1 Gaard, Lille Rattkjær, 1 Gaard; var 1683 1 Gaard,

Østergaard, Lille Østergaard, 1 Hus, Østergaardhus, nævnes 1626.

Bjerg, 1 Gaard, kaldes 1520 og 1596 „paa Bjerg“.

Hovdam, 1 Gaard, Hovdamhus; kaldes 1520 og 1596 „ved Hovdam“.

Grhdsbæk, c. 6 Tdr. Htr., Grhdsbækhus; kaldes 1520 Grhdsbeck.

Denne Gaard tilhørte 1785 Birkedommer Søren Lund, der kaldte den Lundsgaard og lod den udfiske af Fællesskabet og indhegne ved Grøfter. Senere boede her Justitsraad Claudi.

Wandborg Wandmølle, 5½ Tdr. Htr.

Vestergaard, 26 Tdr. Htr., den nævnes 1626. Under den hører Mølgaard, der nævnes 1520 og 1683.

Paa Vestergaard boede 1785 Birkeskriver Arnt Wavelman, der satte Gaarden til Auktion 1803; da havde den 9½ Tdr. Htr.

Vester Gaaskjær, 4½ Tdr. Hftr., Øster Gaaskjær, 1 Gaard; kaldes 1520 Kaaeskjær. I Nærheden af Gaaskjær laa endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede Halegaard, hvorpaa boede Birkestriver (?) Wagaard.

Præstegaarden laa tidligere nærmere ved Kirken paa en Toft, der 1766 hed Kirketoft.

Ingerslund, 1 Gaard, nyere Parcel.

Brændgaard, c. 4 Tdr. Hftr., Brændgaardhus; nævnes 1634.

Vandborggaard, Andelsmejeri.

Vandborg Kirke, se nedenfor.

Damgaard, 6 Tdr. Hftr., Damgaardhus, kaldes 1520 Damme. 1683 findes paa dens Mark Ravnbjerg, Kaaebjerg, Skovbjerg, Guldbjerg.

Kirkensgaard, 4½ Tdr. Hftr.; 1520 nævnes en Gaard ved Vandborg Kirke.

Galtmose, 1 Gaard, Galtmosehuse; nævnes 1596.

Nygaard, 1 Gaard, Lille Nygaard, 1 Hus, Lille Nygaardhus.

Musholm, 4½ Tdr. Hftr., Musholmhuse, nævnes 1640, og gav da Skyld til Hngum Kirke.

I Slutningen af forrige Aarhundrede boede her Kaptejn Trappaud. Hans Frue, Johanne Elisabeth Dvift døde den 21. Jan. 1793, 46 Aar gammel, og han folgte Gaarden 1798; da havde den 8 Tdr. Hftr.

Skidenggaard, 4½ Tdr. Hftr., Skidenggaardhuse, nævnes 1520.

Fuglsang, 1 Gaard, Fuglsangshuse; nævnes 1626.

Kaabjerg, 4½ Tdr. Htr. (udtales Kåbjerre), 1683 nævnes Nørre og Sønder Kaabjerg.

Kvistgaard, 1 Gaard, Øster Kvistgaard, 1 Gaard, Kvistgaardhus; nævnes 1520 (Drogestgordt), udtales Kvestgo., 1806 folgtes sammen med Kvistgaard en Parcel af Nørbjerg Øde. Gaarden Nørbjerg var allerede øde 1683.

Maagaard, 1 Hus, Maagaardhuse, nævnes 1520.

Guldbjerg, 1 Gaard, nævnes 1626.

Kubstrup (udtales Kustrup), 9 Tdr. Htr., Lille Kubstrup, 1 Gaard; nævnes 1520. Med Kubstrup er sammenlagt Flyvesgaard, der 1683 kaldes Fluesgaard, 1638 Flivesgaard, 1596 Fluensgaard, 1520 Flyve.

Skobmose, 5 Tdr. Htr., nævnes 1683.

Brunsgaard, 6½ Tdr. Htr.

Mosegaard, 1 Gaard.

Bandborg Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er bleven opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenkvadre og har oprindeligt bestaaet af et ret anseligt Skib, samt et i Øst lige affluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der sættes i Forbindelse med hinanden ved en halbrund Triumfbue, dækkes med Bjælkeloster, og Hjert modtog de gennem smaa, rundbuede Vinduer,

hvoraf man nu kun kan skimte Rester af et enkelt paa Skibets nordre Side. Af Kirkens tvende Døre, der fik retvinklet Karmsnit og aflang=firkantede Overliggere, kan den nordre følges i Omrids. Bygningen opførtes paa en Dobbeltsoffel. Paa en af Kvadrene i Skibets søndre Ydervæg er udhugget et lille Menneskehoved i højt Relief, og i Skibets østre Indervæg, umiddelbart over Triumfbuen, er anbragt tre smaa cirkelrunde Medaillons af samme Art som de, der findes i Rom Kirkes Absis. I Tiden henimod den papistiske Periodes Slutning har man til Kirkens vestre Del søjet et af store, røde Tegl og raa Kamp opført Taarn med Skraagable i Nord og Syd, hvis nederste Parti dækkedes med en Krydshvælving og sættes i Forbindelse med Skibet ved en spidsbuet Arkadcaabning. Vistnok paa samme Tid ombyttedes Kirkens Bjækelofter med spidsbuede Krydshvælvinger, af hvilke der spændtes tre Jag over Skibet og et Jag over Koret. Til denne Byggeperiode tør vi muligvis tillige henføre et lille, overhvælvet Sakristi, der er knyttet til Korets Nordside. Foruden denne Tilbygning har Kirken tidligere haft et Vaabenhus, som sluttede sig til Skibets nordre Side, men dette er i Aarene 1810—20 blevet nedbrudt, og Taarnets nederste Del indrettet som saadant. Største Delen af Kirkens Ydermure ere til forskellige Tider ombyggede, og store, fladbuede Vinduer findes indsatte saavel i Skib som i Kor.

Altertablen er et mere end almindelig rigt og anseligt Snitværksarbejde fra Renaissanceperioden. Forneden er indskåret følgende Bogstaver: I. S. S. — I. A. S. samt ANNO 1624. Midtpartiet indtages af et utvivlsomt langt yngre flæt oliemalet Billede af Madveren. Altarkalken synes at tilhøre indværende Aarhundrede. De ret anselige, malmstøbte Alterstager maa formodes at skrive sig fra omtrent samme Tid som Alterrammen. Døbefonten, der utvivlsomt er Kirkens oprindelige, er udhugget af Kamp, men den er uden særlig Interesse fra Formens Side (= Nørre Nisum i Skodborg Herred). Prædikestolen er et meget tarveligt Snitværksarbejde, der næppe er ældre end det 17de Aarhundredes Slutning. Klokken har følgende Indskrift langs den øvre Rand: Aar . 1824 . lod . Wandborg Sogen Beboere . som Kirkens . Gire . denne . Klokke . om . støbe . Gud . til . Vre . Kirken . til . Sier . og . Paa . mindelse . om . Dødeligheden. Forneden læses: Støbt i . Randers . af . Peder . Meilstrup. I Stibets Gulv foran Trinet op til Koret ligger en Gravsten, der dækker over Hr. Oluf Knudsen Hjerm, Sognepræst til Wandborg, født 28. Febr. 1656, død 15. Nov. 1719, samt over Sønnen, Emmiche Olufsen Hjerm, som blev Sognepræst i Kaldet efter Faderen.

Med Hensyn til det store Waabenhuses Opførelse havde man 1766 den Overlevering, at Præsten Hr. Christen Madsen (Præst 1510—30) havde ladet det opføre paa egen Bekostning omtrent

1512 og haft sit Værelse ovenpaa til sin Død. „Hans Begravelse skal være nederst i Taarnet, hvor ofte, endog for faa Aar siden, er hørt en stærk Snorken som af en dybt sovende, hvilket, som det tilforn tidt under Gudstjenestes Forretning hændede sig, forarsagede, at Graven endelig blev aabnet, men intet deri befandtes uden af sædvanlige store Ben, som der igen bleve nedlagte“. I samme Beretning af 1766 siges, at i Døbefonten var der til Vandet en gammel Malmkrukke som en liden Thekedel, der i de papistiske Tider brugtes til Vievand. Desuden følgende:

„Kirken holdes for at være den ældste i Vandfuld Herred. Den skal ellers efter gammel Tradition være først anlagt paa nogle Bakker østerst i Sognet Støren kaldede, men hvad de der byggede om Dagen, blev mærkelig bortført om Natten til det Sted, hvor den nu staar, nemlig paa en af de højeste Bakker midt i Sognet. Et lidet Kapel findes og paa nørre Side lige ud for Alteret, hvorunder er en Begravelse anlagt af Hr. Gregers Lemvig, men fuldført af hans Søn Hr. Laurids Gregersen til en Arve-Begravelse for Præsterne og deres Familie, som og deri fra den Tid af befindes nedfatte, uden Hr. Oluf Hjerm, der med Hustru og 7 Børn ligge i Koret for Alteret, nemlig hans 3 Sønner og 4 Døtre i en Rad tæt uuder Alterfoden med 7 store Fliser ober, hvorpaa den salig Mand selv har indgravet deres Navne. Paa hans og hans Hustrus Gravsten findes følgende Indskrift: Herunder

hviler i Herren dend *Urbærdige og Wellærde Mand* Salig Hr. Oluf Knudsen Hjerm, fød i Hjerm Præstegaard Anno 1656 den 28de Februarii, døde den 18de Novembriis 1710 i sin Alders 63de Aar, var Præst 36 Aar. Samt hans kæreelskende Hustru dend hæderbaarne Matrone Sal. Anna Andersdatter Nedergaard, fød i Thjeland paa Nedergaard i Rosstrup Sogn Anno 1651 den 24de Junii, døde den 21. Maj Anno 1722 i sin Alders 71de Aar. I deres Ægteskab, som varede 34 Aar, velsignede Gud Demem med 8 Børn, 4 Sønner og 4 Døttre. De 7 for Forældrene salig i Herren ere hensovede, den 8de navnlig Emmiche Hjerm, som blev Sogne Præst efter Faderen, loed dette befoste."

For Fredagsprædiken var den halve Gaard Hovdam stænket Præsten, og Hr. Lavrids Gregerssen fik 22. Febr. 1652 kgl. Bevilling paa indtil videre at beholde Indfæstning, Ægt og Arbejde. 1537 tildømtes Gaarden Dragesbol Vandborg Kirke ved en Herredagsdom.

Præster.

- Christen Madsen, 1510—30.
 Christen Simonsen, 1530—46.
 Peder Christensen Krogager, 1546—98.
 Christian Kjeldsen, 1598—1609.
 Gregers Jensen Lemvig, 1609—50.
 Lavrids Gregerssen, 1650—83.
 Oluf Knudsen Hjerm, 1683—1719.
 Emmike Oluffsen Hjerm, 1719—65.
 Morten Christensen Schiwe, 1765—76.
 Peder Deichmann Mathiesen Wagaard, 1777—88.

Jens Nikolaj Aulum, 1789—98.
 Benjamin Fog, 1798—1802.
 Knud Bisted, 1802—13.
 Peter Anton Christian Mørager, 1814—21.
 Mathias Jakob Schjørring, 1822—34.
 Andreas Peter Prior, 1834—48.
 Hans Peter Brøchner, 1848—52.
 Thomas Andreas Jespersen, 1853—62.
 Jes Lassen Bjerrum, 1862—75.
 Mathias Peter Brøndum, 1876—84.
 Ernst Brom Selchau, 1884.

Hr. Peder Christensen fik 22. Nov. 1574 Brev paa Fjaltring Kongetiende, da han ikke kunde underholde sig af Wandborg Tiende.

Om en af de følgende Præster meddeles Indberetningen 1766:

„Hr. Laurids Gregersøn, 1650—83, giftede sig 1) med en Borgmesters Datter fra Lemvig, som Aaret efter døde i Barselnød. Da Fjenden grasserede stærkt her i Eggen, og Sognets fornemmeste Gode og Gode da blev hensat paa Hvælvingerne i Kirken og andre Steder i Forvaring, maatte Præsten i Synderlighed lide mangehaande Pinsler derfor, som han altsammen med stor Taalmodighed gennemgik, indtil han endelig bekom en 60 Mand af den fjendtlige Oberst til Beskyttelse for sig og Sognet imod videre Overfald, hvilken Vagt med stor Bekostning underholdtes her i Præstegaarden 14—16 Uger, desmidlertid enhver Mand i Sognet førte deres Kvæg og Faar dagligen herhid til sammes Underhold. Anden Gang indlod han sig i Ugte-

skab med en rig Købmands Enke i Viborg, med hvem han havde 3 Sønner, Gregers, Jens og Peder Wandborg, som efter hans Død flyttede med Moderen til Lemvig og bleve til brave og formuende Mænd i Egnen." Af disse blev Jens Ejer af Kongensgaard, se S. 76, og dennes Sønner igen af Kabbel, se S. 47.

Lavrids Rød i Lemvig fik 28. April 1573 Brev paa Wandborg Kongetiende.

Ferring Sogn.

Sognet, Annex til Wandborg, grænser mod Nord til Ferring Sø og Wandborg Sogn, mod Øst til Wandborg og Dybe Sogne, mod Syd til Trans Sogn og mod Vest til Vesterhavet. Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{1}{2}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 1251 Tdr. Ld. med 97 Tdr. Hfr.

Jorderne ere højtliggende og frugtbare, endog helt ud til Havet.

1 Skole. 1 Afholdshjem. I alt i Sognet 68 Gaarde og Huse med 377 Indbyggere (1880: 364, 1860: 260, 1840: 244, 1801: 232).

Paa Boubjerg besten for Fyrtaarnet ligger Sognets eneste Gravhøj, kaldet Hestehøj. 1638 omtales derimod 2, Hestehøj og Krustehøj. 1766

nævnes endnu Kirkehøj og en nordøst for Lund kaldet Guunhøj, altsaa ved det Vandløb, der løb til Sylten og vel har heddet Guden, ligesom Storaan forud og endnu Gubena. Vesten for nævnte Høj staar en Støtte til Minde om Frederik VI.'s Besøg.

En stor Del af Sognet optages af et Højde-
drag, hvis højeste Punkt er Bobbjerg, 147 Fod ved
Fyret. Dette Verbjerg, af hvilket Havet stadig
bortskyller store Stykker, hvilket fremmes ved, at
der er Væld, som løsner Jorden, har engang i
Tiden ogsaa været jævnt skraanende mod Havet og
haft Forland ud imod dette. Det er uvist, naar
Havet har borttaget dette og har begyndt at bryde
løs paa Banken, af hvilken vel over det halve er
bortskullet. Fra Landsiden har Bobbjerg ikke noget
særlig betagende, idet Stigningen er umærkelig, og
det er betydelig lavere end Højderne i Lem og
Niisum Sogne, men Mærkeligheden bestaar i den
bratte Uerstrænt mod Havet. 1638 skrives, at dette
Sogn er det ringeste i Herredet, „en Part udaf
Præstegaardens Ejendom og andre deres her omkring
liggendes er af Havet, Sand og Vand fordærvet,
som paakendes, og værre det er og bliver Mar efter
andet.“ 1766 skrives: „Mere end det halve Sogn
ligger paa det bekendte store Bobbjerg, der strækker
sig $\frac{1}{4}$ Mil langs Havet; af dette nedfalder idelig
store Stykker Jord, hvorved Markerne blive rent
borte, og de øvrige næst ved øde og ufrugtbare.

Dog er det en Betskærmelse for Sognet og Landet, der ellers vilde fordærves af Sandflugt."

1685 skede paa Tinget Efterspørgjel efter en Ejendom kaldet Kongsjord, som skulde have været brugt som Ferring Kirkes Jord, men Folk, der kunde mindes 50 Aar, kunde alene udsige, at i de 50 Aar „har Vejterhavet i streng Storm og Uvejrs udtaget af Bøvhjerg saavel som anden Ejendom en ganske stor Del Jord, som nu ligger langt ude i Havet, men hvilke Gaarde det har tilhørt, eller det har været Kirkejord, vide de ikke." I Matriklen 1683 opføres, at under Damsgaard bruges en Jord kaldet Kongens Jord, hvoraf der aarlig gives $3\frac{1}{2}$ Tdr. Korn til Ferring Kirke; det er altsaa denne Jord, man ikke har vidst Rede paa.

Som det gerne gaar, overdrives Sagnene om Naturkræfternes Indflydelse. I ældre Tider høre vi ikke derom, men 1766 skriver Præsten: „Efter gamle troværdige Mænds Beretning skal Kirkens Navn have været Bedelund, et stort og prægtigt Nonnekloster, hvorved Kirken har ligget, nu næsten 1 Mil ude i Havet, men ved et Guds Vejr med Storm og Jordstælv, der forvoldte en stor Vandflod, blev Klosteret, Kirken og en stor Del af Sognet oversvømmet og forgik under Vand, hvilket blev anset for en retfærdig Hævn over den Ugudelighed, der gik i Svang paa Klosteret. Derefter blev denne lidne Kirke opført, og fordi den ikkun blev agtet en Tjerdedel saa stor som den forulykkede, blev den kaldt Tjerding Kirke. Tjisterne berette, at de i klart

Bejr have set i Havet Mure og Kludera af Klosteret, og deres Kroge ofte have hæftet derved, saa de med Forlis ere komne dersfra."

At der aldrig har staaet noget Kloster her, er aldeles sikkert, og Sagnet er formodentlig opkommet forat forklare Navnet som Fjerding, og har sat dette i Forbindelse med Kirkens Ombygning i det 15de Aarh., da de tilhugne Ræmpesten for en Del ombyttedes med runde Havsten. Hvorledes Sagnet er kommet til Navnet Bedelund, der forekommer i Ræmpeviser og synes at betyde en Jagtskov, er ikke godt at vide. Der har maaste været en Lokalitet af det Navn, som man har forklaret af at bede, og deraf sluttet, at der har været et Kloster.

Sognets Navn skrives 1340 Færingh. I Sverig kaldtes i Middelalderen en stor Ø Færingø, nu Svartjølandet, ligesom der i Skaane er et Færinga=tofte. Færing kan afledes af Faar og betyde det faaverige Land, ligesom Færøerne have samme Oprindelse.

I Indberetningen 1766 findes følgende: „Hele Sognet tilhører Hr. Baron Juel undtagen 2 smaa Bol. Sognets bedste Næring bestaar i Opføding af Fæ og Bæster, saasom baade Foder og Græs er meget fedt og godt, dernæst i Smør at samle og Svin at fede af den sure Mælk og Valle, hvilket alt afhændes til Lemvig. Her saas megen Havre, mangan Bonde kan saa 4—6 Tdr. Byg, ifkun 1—2 Tdr. Rug, meget lidet Baarrug, men 16—20 Tdr. Havre, hvortil Aarsagen er, at her haves

megen Udmark langt fra Gaardene, der bliver besaaet med Havre og faar aldrig Gødning. Af det indavlede Korn sælges lidet eller intet, thi Beboerne spare det op for Kreaturerne, ved hvis Salg de have deres Udgifter eller rettere Indtægter. Rug avles her saa lidet af, at der maa ofte tages mere end Halvdelen Bygmel til Brød. Jorden bruges i 4 Aar og hviler lige saa længe. I Sognet er ingen Søer, men alene et staaende Vand, kaldet Sylten, 2 Bøsseskud norden Kirken, hvilket har i fordums Tid været dejlig Eng, men ved Havets Oversvømmelse er forvandlet til en liden Sø, hvorudi undertiden faas nogle Aal, Gedder og Staller.

„Sædvanlig 20 Mænd i Sognet nære sig af Fisteri paa Havet; 5—6 Mænd udfare paa en stor Baad eller Jolle, de 4 eller 5 ro med 4 Aarer, den 5te eller 6te styrer Baaden og, naar de ere komne ud paa Dybet, undertiden 2—3 Mile, kaster Styrmanden alle Krogene, som de have inden Borde, sædvanlig 6—8000, alle besatte med smaa Stykker af fersk Sild, saltet Fælever eller anden Kladding, ud i Havet i en Linie, hvilket kan udgøre en Miles Afstand. De ligge derpaa stille 2—3 Timer, da Styrmanden igen indtager dem og aftager hvad Fisk der er fanget. Samme sælges mest fersk til omliggende Beboere, det øvrige tørres og bortføres til Holstebro eller Viborg. Fra Foraaret indtil St. Hansdag fanges mest Kuller, som her kaldes Hvillinger, en Del Torst eller Rabliau,

Flynder, Helleflynder, Hummere og adskillige andre smaa Fisk; fra St. Hansdag indtil Høsten mest Haaer og Stader og efter Høst igen Hvillinger, som ere meget bedre end om Foraaret, og en Del Torst, hvilket alt bliver nedlagt ved Salt.

„De 6 Fattiges Almisse er liden, hvilket kommer en Del af Sognets Ringhed, og en Del af at de Fattige, der alle ere gangføre, maa frit søge Fisterne ved Havet, hvor de gjerne faa Fisk til deres Føde, og bliver nogen sengeliggende og hyldeløs, da forsynes de af Sognemændene aparte.“

I Sognet findes:

Brændgaard, c. 4 Tdr. Hftr., paa dens Mark nævnes 1683 Ardal og Skovbjerg. Brændgaard betyder, at den engang har været afbrændt; 1768 fortælles ogsaa, at den havde været brændt 2 Gange, men den nævnes allerede med dette Navn 1520.

Store Borup, c. 9 Tdr. Hftr., Øster Borup, c. 4 Tdr. Hftr., Ny og Lille Øster Borup, 2 Gaarde, Mel Borup, 1 Gaard, Nørre Borup, 1 Gaard, Øster Boruphus, Mel Boruphus, Lille Borup, 1 Hus; 1683 nævnes Nørre Borup med 3 Bønder, Øster, Mellem og Store Borup, hver med 1. 1768 hørte under Borup Gaarde 4 Afbyggere. 1520 var Borup 4 Gaarde

Strandhus, 1 Hus.

Husene Neder Drum, Over Drum, var 1683 et Hus, 1768 3 smaa Bol. Drum har Navn

af sin Beliggenhed ved Sylten Sø, idet Dre betyder Bred ved et Vand.

Fulsgaard, 1 Gaard.

Kaasgaard, 1 Gaard, Kaasgaardhuse, nævnes 1520, havde 1683 2 Bønder. Kaas betyder et Sejlsøb mellem Banker.

Øster Lund, 5 Tdr. Hftr., derunder er lagt Vester Lund, Ny Lund, 4 Tdr. Hftr., Nørre Lund, 1 Hus. Lund nævnes ikke 1683, men 1768 siges det, at Vester Lund tidligere hed Øster Ferring, da den laa et Bøsseskud østen for Kirken, men omtrent 1710 blev en Gaard, kaldet Kjærgaard, der havde sit Navn af, at den laa ved et stort Kjær, kaldet Tarmskjær, nedlagt, da Beboerne ikke kunde svare Afgift, og lagt sammen med Vester Lund og derpaa kaldet Øster Lund; de 2 Bønder havde dog fælles Bygninger, saa det var ligesom 1 Gaard. Af det gamle Kjærgaard var der dog et Hus tilbage. Kjærgaard kaldes 1683 Tarmskjær, paa dens Mark laa Højholt.

Korsled, c. 9 Tdr. Hftr., Korsledhus, siges 1768 at have sit Navn af, at alle Marker omkring Kirken havde været indhegnede med et stort Dige og ved dette Sted et lille Hængeled tværs for Markerne. Den folgtes 1805 af N. Schönau, der skriver, at Bygningerne vare opførte fra ny af jor faa Aar siden.

Søndergaard, 3½ Tdr. Hftr.

Klitgaard, Klitgaardhus, kaldes 1596 Klitjord.

Hestdal, 1 Bolsted.

Kirkegaard, 1 Gaard.

Ferring Kirke, se nedenfor.

Vester Ferring Kro. 1683 nævnes Ferring som 2 Gaarde med 3 Bønder.

Vester Ferring har engang ligget vesterst i Sognet, men omkring 1720 blev man af Havet nødt til at flytte den længer ind i Landet.

Midsommersbjerg, 2 Gaarde, den ene kaldet Sønder Bøggild, og 1 Hus, tilhørte fordom Præstefaldet, men var 1762 øde og dreves tildels under Præstegaarden, og fik da sit Hartkorn nedjat til det halve paa Grund af Havets Ødelæggelse; den Jord, der ikke brugtes til Præstegaarden, blev da drevet af 5 Husmænd.

Paa Midsommersbjerg boede 1682 Peder Bjerregaard, der gjorde falske Mønter, og man fandt i hans Hus to smaa Smedebælge, en lille Smelteeske af Størrelse som en Hattepul, smaa og store Digler og i Køkkenilden falske Penge. Han sad først fangen paa Rysensteen, men sendtes i Jærn til Kjøbenhavn og blev siden henrettet. Han sagdes at have lært hos en vis Thomas Dermelshøl.⁹⁷⁾

Sønder Damsgaard, 5 Tdr. Hftr., Øster Damsgaard, 4 Tdr. Hftr., derunder er lagt Vester-
gaard, Nørre Damsgaard, 4 Tdr. Hftr.; var 1768 delt i Sønder og Nørre Damsgaard, hver med 3 Afbyggersteder. Damsgaard har været en Herregaard, der 1502 tilhørte Christen Krabbe, hvis Moder antages for en Datter af Hans Krabbe

til Herpinggaard, ligesom man ogsaa mener, at Christen Krabbe har antaget sin Moders Stamnavn, medens han selv førte et Skjold, der var 6 Gange skraadelt (senere var Familiens Vaaben 4 Gange skraadelt), hvilket Vaabenmærke ogsaa blev baaret af Familien Galt. Christen Krabbe skrives ogsaa til Ferringgaard, var gift med Karine, Datter af Oluf Rytter til Kappel, og levede endnu 1552.

Hans Søn, Oluf Krabbe, opnævnt efter Morfaderen, nævnes første Gang 1559, da han af Kongen fik i Forlening den halv øde Sandsfærgaard i Bind Sogn uden Afgift. Han er maaste falden i Syvaarskrigen og var gift med Anne, formodentlig Datter af Godske Friis til Vaskjærgaard.

Hans Søn, Godske Krabbe, nævnes første Gang 1580 og skriver sig baade til Damsgaard og Ferring. 1598 erhvervede han sig Møgelgaard. Han var gift med Edel, Datter af Erit Vogensen til Kongensgaard og døde omkring Aar 1600, hvorpaa hans Enke ægtede Hans Skade til Kolsøgaard. Han efterlod i Modsatning til sin Fader og Farfader flere Børn, Sønerne Jakob, Terkel og Oluf og Døtrene Kirsten og Birthe.

Oluf Krabbe var gift første Gang med Ide, Datter af Christen Lange til Bramming, anden Gang med Birgitte, Datter af Henrik Krag til Trinderup. Han døde 1633, da der 4. Dec. 1633 udnævntes Kommissarier i Anledning af Skiftet. Hans Enke deltog i Betøftningen af den ny Altertable i Ferring. Hun døde 1643, thi 24. Febr.

føjte Børnene Henrik, Terkel og Ide Krabbe om Udnævnelse af 2 Adelsmænd til at foretage Skifte efter deres Forældre og tagere Damsgaard's Bygning.

Henrik Krabbe, ovennævntes Søn, var myndig 1647, men er vistnok død før 1660. Han var gift med Eva Unger, Datter af Hans Wulff von Unger til Villerup, der siden ægtede Gjord Galt til Riumgaard.⁹⁸) I et Adelsmandtal 1670 skrives Gjord Galt og Fru Eva Unger til Damsgaard, men iøvrigt tilhørte Gaarden Henrik Krabbes Børn, som vi se af et Mandtal af 1676, og i et andet af 1678 opføres som Eneejer:

Ole Krabbe, der siges at være i fgl. Tjeneste. Dette forholdes sig rigtigt, han deltog i Krigen mod Sverige som Løjtnant og giftede sig med Datteren af en rig Købmand i Viborg, Margrete Svichtenberg, hvorpaa han tog sin Afsted med Ritmesters Karakter og købte Mandrup paa Mors. Ved anden Gang at ægte Ide Sofie Giedde fra Vasfjærgaard blev han Ejer af Bjerre ved Horsens, ligesom han erhvervede sig flere andre Herregaarde. 1703 blev han Justitsraad, 1714 Statsraad og døde 1728.⁹⁹).

Af hans Efterkommere lever endnu en stor Efterflægt. 1679 købte han en Gaard i Ferring Sogn af Ender Svendsen og Hustru Ide Krabbe, hvilken var tilfalden hende efter hendes sal. Forældre, Faster og Søstende. Denne Tomfru Ide var ventelig hans Faster, der paa Grund af sit ustandsmæssige Giftermaal beholdt Titlen Tomfru.

1677 havde Damsgaard 3 Ildsteder, 6 Hopper, 14 Staldøyne, 4 Røer; 1678 2 Karle, 1 Dreng, 1 Pige, 2 Arbejdsheste, 3 Hopper, 1 Fole, 14 Stude, 3 Røer, 1 Ungnød.

16. Juni 1681 folgte Ole Krabbe, der da var Højunker og Løjtnant til Hest, Damsgaard til Friherinde Sofie Amalie Vindenov, der 3. Juli 1682 skødede den til

Raadmand Thomas Svane i Ringkjøbing, siden i Viborg, der var Ole Krabbes Svoger, idet han var gift med Kirstine Svichtenberg. 1683 opføres under Gaarden en øde Jord, der kaldtes Dammen og ydede Jordskyld til Kirken, men 1714 fik Præsten den i Fæste af Baron Juel mod vis aarlig Afgift, og siden blev den dreven under Præstegaarden. 1683 var der af Bøndergods kun tilbage 5 Gaarde og et øde Bol. Under Gaardens Tært laa 4 Huse. Desuden hørte under Gaarden Dams øde Jord, der var borttaget af Hævet. Siden folgte Thomas Svane Damsgaard til Baroniet Nysensten, der en Tid drev det selv, men 1711 var Andreas Frederik Opitius til Lydumgaard Forpagter. 20. Okt. 1713 frasagde Baron Dve Henrik Juel sig imidlertid Hovedgaardskretten til Gaarden, som det hedder i en Indberetning fra 1768, „fordi Forpagteren ved svært Hoveri forarmede Bønderne baade i Ferring og Trans Sogn,“ og han fæstede den bort til 2 Bønder med de gode Vilkaar, „at de og deres Eftermænd skulde beholde de 3 Korn- og Kvægtiender imod at svare Husbonden for Konge-

og Kirketiende en vis Afgift indberegnet i deres aarlige Afkrøp penge, og at yde Præsten for hans Tiende det sædvanlige Offer af hele Gaarden, nemlig 4 Rigsdaler hver Højtidsdag og til Degnen 2 Mrk., og saa intet andet Offer af dem og deres Hustruer enten til Præst eller Degn."

Saaledes blev Gaarden delt i Sønder og Nørre Damsgaard, der 1768 tilsammen havde 19 Tdr. 3 Etp. Htr.

1768 siges, at Damsgaard først havde været bygget midt iblandt en Del Fiske damme, der endnu vare kendelige, men siden var flyttet til det Sted, hvor de 2 Damsgaarde da laa.

Som anført nævnes de ældste af nævnte Krabber baade til Damsgaard og Ferringgaard, men det er vel 2 Navne paa samme Gaard.

Bovbjerg Fhr.

1683 nævnes:

Søndergaard, paa dens Mark Alshøj, Barsagre, Surdal.

Bjerg, paa dens Mark Spydager, Ravnstoft, Røntjær; 1626 kaldes den „paa Bjerg“.

Rvist, paa dens Mark Borresagre, Emkjær.

Bak, paa dens Mark Staalbjerg, Madbjerg, Gunhøj; laa 1768 nordøst i Sognet.

Engels Hussted og Peder Oluffens Væring, der led stor Skade af Havet; paa Marken nævnes Knipshøj; 1536 kaldes det Engelse Hus, 1520 Engelsens Jord og Esberns Jord, der var 1 Ejendom.

Frøkjær, der brugtes under en Gaard i Ferring og led stor Skade af Havet. Den nævnes 1420, da den støbedes til S. Hans Kloster i Viborg.¹⁰⁰⁾

Espers øde Hussted brugtes under Rastbjerg. Desuden brugte Præsten nogle øde Hussteder. 1596 nævnes Vestendal.

1768 et lille Bol, kaldet Borg, et godt Bøjseskud fra Havet.

Ferring Kirke.

Kirken, i romanisk Bygningsstil, har oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afluttet Kor, der vistnok begge ere blevne opførte af Kampstenskvadre. De tvende Bygningsdele, der dækkedes med Bjælkelofter, stode i Forbindelse med hinanden ved en halbrund Triumfbue med skraathugne Kragbaand, og Vhset modtog de gennem smaa rundbuede Binduer, af hvilke man endnu kan skimte et paa Korets nordre Side. Under denne Bygningsdel strækker sig en Soffel med Skraakant. Medens Korets Ydre i alt væsentligt har bevaret sit oprindelige Udseende, synes Skibet at være fuldstændig ombygget; thi Murene her ere opførte af raa Kamp, og kun til Hjørnerne har man anvendt hugne Sten. Soffel mangler ganske. I Vest er samtidig bygget et Taarn, dels af Tegl, dels af raa Kamp, hvis nederste Del er overdækket med en Krydsbue og sat i Forbindelse med Skibet ved en spidsbuet Arkadeaabning. Vistnok paa samme Tid som disse

Forandringer fandt Sted (ca. 1450), udbidede man Triumfbuen samt ombjttede Korsets Bjælkeloft med en Art Krydsbælvning, hvorpaa svage Nester af en Farvedekoration ere synlige. Til højre og venstre for Triumfbuen anbragtes i Bæggen ind imod Stibet en flad Blindning med svagt tilspidset Bueafflutning. I senere Tider har man gennembrudt store, plumpe Vinduer paa Kirkens Sydside, samt anbragt Indgangen paa den søndre Side af Taarnet.

Den udstaarne Altertavle synes at tilhøre det 17de Aarhundredes Midte. Midtpartiet indtages af en meget slet, oliemalet Fremstilling af Madverren. Alterfalken hidrører muligen fra en sildig papistisk Tid. Paa de om Midtdelen anbragte Knapper staar J. H. E. S. B. S. og til Foden er loddet en lille Kristus paa Korset med Maria og Johannes ved Siderne.

Alterstagerne ere skænkede til Kirken i 1857.

Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige, men den er uden særlig Interesse fra Formens Side (som i Nørre Nisum). Prædikestolen er et tarveligt Arbejde fra Renæssancetiden, som maa antages at have samme Alder som Altertavlen.

I Taarnet findes henstillet 2 i Egetræ udstaarne Figurer: en Gudfader, der troner paa Verdenskuglen og Jomfru Maria med Kristusbarnet paa Armen. De synes begge at tilhøre det 15de Aarhundredes anden Halvdel, og have mulig fra først

af været anbragte i de ovenomtalte Nicher ved Triumfbuens Sider.

Klokken har følgende Indskrift: Anno + domini + millesimo + sexagesimo + nono + Ave + Maria + gracia + plena dominus tecum (1469).

Paa Skibets nordre Væg hænger et Epitafium om Hr. Gregers Lund, født 1719, Sognepræst til Ferring 1750, Provst i Vandfuld Herred 1765, død 1796. Vest for dette hænger en Mindetavle over Hr. Hans Jespersen, født 1635, arbejdede og tjente for sit Brød fra sin Barndom til 1657, prædikede for Hans Majestæt paa Kjøbenhavns Slot i Maj 1669, beskiftet til Præst i Ferring samme Aar, gift 1670 med Margrethe Pedersdatter Hegelund, død 1682.

I Indberetningen 1766 findes følgende om Kirken:

Der er intet Waabenhjelm, men en Kirkedør paa hver Side. Kun Koret og Taarnet ere hvælvede. Paa Alteret er malet et Crucifix og derunder Jomfru Maria og Disciplen Johannes; derunder staar: Anno 1638 haver Velbr. Frue Berette Kragh, sal. Oluf Krabbes til Damsgaard foræret til denne Table 10 Rigsdaler og Sal. Peder Hiuffuell gav dertil 10 Rigsdaler. H. I. N. B. med 2 adelige Waaben paa hver Side af denne Indskrift.

Kalk og Diff er meget smuk af Sølv, vel forgyldt, udarbejdet efter den i store Købstæder brugelige Façon, men uden Indskrift. Paa Altret er der et Par Tin-Bjsestager og 2 Tin-Urtepotter, paa

hvilke staar: Sal. Hr. Hans Jespersen Ugelberg og Hustru Magrethe Pedersdaatter Hegelund 1676. Midt paa Alterklædet, der er af blaa Taft, er indsyet en oval Cirkel, hvori staar: Hr. Mads Villadsen Veegaard og Magrethe Pedersdaatter Hegelund 1687. Den Skammel, hvorpaa Præsten nedknæler for Altret, er et Rhygens Ved af en stor Hvalfisk, og et af samme Slags staar paa Prædikestolen. Skriftestolen norden for Altret er meget ringe og snever, saa næppe 2 Mænd kunne sidde i den.

Fonten er af 2 udhugne Kampesteene, den ene til Foden, den anden udhulet til Vandet, dog staar derudi et gammelt Træfad. Dækket over den er af Fjæl, hvorpaa staar to gamle, udhugne Billeder, det ene betegner Gubernator Mundi, det andet Maria med Barnet.

Prædikestolen er smukt malet; i dens 5 Afdelinger staa afmalede de 4 Evangelister og midt imellem den Salvator Mundi og nedenunder: 1640 haver V. B. Frue Berette Kragh given 4 rigsdaler; hendes adelige Vaabener herhos: H. J. N. B. gav 3 Rdlr. P. J. S. B. og S. E. S. B. Kirke-værgere gav hver 2 rigsdl., S. M. E. L. gav VI rigsdlr., N. E. B. gav 1 rigsdl. J. E. S. gav 1 rigsdaler. Mette Sal. Peder Giuffuels i Borup gav X Rigsdaler. Over Prædikestolen er en firkantet Himmel smukt malet.

I Koret er paa den nordre Side en firkantet Tavle, hvorpaa staar Præsternes Navne siden Re-

formationen, befoftet af min Formand. I Korsdøren er paa den nordre Side en liden sort Tavle, paa hvilken Hr. Hans Jespersen Ugelberg, der var en af Kirkens Forstandere, da den laa under Kronen, har opskrevet, hvorledes med Kirken og dens Indkomster skulde forholdes, at den altid kunde være i Stand. Over Korsdøren hænge 2 i Træ udhugne Crucifixer, et større og et mindre. Paa den søndre Side af Kirken er ophængt paa 2 store Jærntroge et Billede, indhugget i en Mand's Lignelse, paa hvilket hænger 4 sorte Gueridoner og 2 smaa, hvilke i forrige Tider bleve brugte ved Ligbegængelser, de 4 store at staa paa begge Sider af Ligkisten og de 2 smaa ovenpaa den med Lys og Røgelse.

Paa Kirkens nordre Side er en stor firkantet Tavle, hvorpaa er afbildet en Spade og en Le, med følgende Indskrift: *Tabula ex multis composita.* Er Hr. Hans Jespersen fød i Ugelberg den 11te April anno 1635, arbejdet og tient for sit brød fra sin barndom indtil den 25. September 1657, freqventerede i Holstebroes Skole udi 8 Aar, hun var en Moder, freqventerede i Kiøbenhavn udi 4 aar og var en fader. Prædikede for Hans Kongl. Majestæt paa Kiøbenhavns Slot den 14. Maji 1669. den 20. Junii 1669 befficket Hans Kongl. Maj. hannem selv til Præst i Ferring, blev saa ordineret i Riibe til Præst den 14. Julii a D. Petro Jani Kragelund. Efter Guds beffickede raad kom saa i Egteskab med hæderlige, dhige og Gudsfrygtige Pige Margrethe Pedersdaatter Hegelund og

stod deres bryllup i Stauning Præstegaard Dom: Trinitat: 1670. avlede tilsammen 5 Børn, 3 Sønner og 2 Døttre. Anno 1669 blev Ferring Præstegaards Bygning efter Præstens Død vurderet for 35 Slette dlr. Anno 1669. 70. 71. blev Ferring Præstegaards bygning paa nye gandske opfat, som kostede 400 og 29 Slettedlr. 3 $\frac{1}{2}$ og 6 β , som viides land ¹⁾. Hvorledes Hr. Hans Jespersen og Margrethe Pedersdaatter haver levet, skal Gud, Meenighed, Alteret, Stolene, Loftet, Kirkens Muur og bløe vidne. Mine Dage haver været Strids Dage, jeg haver været hungrig og Mæt, hvil og træt, i mange Farer bestædiget, døde denne Salige Mand den 23 Maji Anno 1682 i sin Alders 48 aar. Gud gibe hannem med alle tro Christne en ærefuld Opstandelse.

Paa en Vigsten er indhugget: Herunder hviler udi Herren Velædle og Højsæerde Hr. Christen Jensen Borch, Proust over Bandsfuld Herred udi 14 aar og Sogne Præst for Ferring Menighed udi 40 Aar. Fød udi Hølstebro Anno 1683 d. 19. Novbr. Død udi Ferring Præstegaard d. 15. Octbr. 1750 udi hans alders 65 aar. og velædle Proustinde Anna Kierstine Brandstrup, fød udi Hygum Præstegaard 1675. d. 12. November, død Anno 1759 d. 2. Febr. Omkæst os ey vor Hvilestæd, fordi vi ere døde, Men lad os sove her i Fred, Til vi vor Jesum møde.

Om den fjerde Proust Hr. Niels Christensen Resen, død 1669, berettes af gamle troværdige Mænd, at da Præsten døde og blev begravet i Altergulvet,

hvor en Herremand (Henrik Krabbe) fra Damsgaard noget tilforn ogsaa var nedsat, blev der bestandig stor Uro i Kirken. Aarsagen dertil berettes at have været begges store Uforligelighed i Livet, hvorfor man flyttede Præstens Vigsliste ned i Taarnet, hvor en Vigramme endnu ligger, og siden blev der roligt i Kirken.

Præster.

Jens Nyttter, 1471.

Christen Krabbe.

Christen Kjeldsen.

Jens Bølling, 1643.

Niels Christensen Refsen, 1643—69.

Dans Fejpersen Ugelberg, 1669—82.

Nads Willadsen Legaard, 1682—1710.

Christen Jensen Bech, 1710—50.

Greger's Knudsen Lund, 1750—96.

Søren Bloch, 1796—99.

Maturin Friis, 1799—1801.

Peter Meldal, 1801—05.

Peter Anton Christian Mørager, 1805—14.

1314 blev Sognet Anney til Dybe.

Et tgl. Restrikt af 25. Novbr. 1656 udfiger, at Hr. Niels i Ferring med Hug og Slag ilde havde medhandlet en Enke, men uagtet saadan Værning ikke vel sømmede og vedstod en Guds Ords Tjener, skulde han dog for denne Gang slippe med en Bøde af 20 Sletdaler til Lemvig Hospital, da de vare forligte, og hun ikke begærde yderligere Tiltale.

Dybe Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Vandborg Sogn og Hove Sogn, mod Øst til Ramme Sogn, mod Syd til Ramme Sogn og Fjaltring Sogn, mod Vest til Trans Sogn og Ferring Sogn. Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{1}{4}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 2442 Tdr. Vand med 175 Tdr. Høfr. Torderne ere højtliggende og frugtbare. 1 Folkehøjskole, 1 Kommuneskole og 1 Privatskole med kommunalt Tilskud. 1 Andelsmejeri og 1 Fællesmejeri. I alt i Sognet 119 Gaarde og Huse med 707 Indbyggere (1880: 591, 1860: 452, 1840: 365, 1801: 243).

Dybe, der udtales Dybbe, hed i ældre Tid Dybæk; Dy, der ellers i Egnen udtales Døj, betyder Dynd; Sognet har altsaa Navn efter den lille Bæk, om hvilken Præsten skriver 1768, at den om Sommeren næsten er tør, men om Vinteren slem nok, „og var sidste Vinter saa ond, at jeg ej kunde komme over den paa anden Maade end lade mig drage paa en Slæde og derfra gaa til Kirken. Den har vel en liden Bro strax ved Præstegaarden, men naar Vandet om Vinteren er højt, gaar Bækken ofte langt over Broen. Den falder i Vesterhavet i Fjaltring Sogn ved et Sted, som kaldes dybe Na.“ Bækken har forudm drevet Møgelgaard, Holmgaard og Aistrup Møller.

I Sognets nordlige Del er der ingen Høje, men i den sydlige 30—40, der slutte sig til den Række Høje, der strækker sig over hele Skoddborg Herred. I Nevens Atlas nævnes følgende ved Navn: Drengshøj, Ageshøj, Sturihøj, Torshøj, Bendshøj, Oldmandshøj og Smedehøj, samt disse Bjerge: Kvinderbjerg, Busbjerg, Vadbjerg, Ugelbjerg, Bispebjerg, Højbjerg, Kirkebjerg, Lisbjerg, Kastbjerg, Ravensbjerg, Knudsbjerg, Ukedalsbjerg, Frisbjerg og Maanbjerg.

1768 beretter Præsten om Sognet:

„Sognets bedste Næring bestaar af Smørfamling og Fedevarer, som affættes til Lemvigerne, hvilke have en sær Handel med Beboerne, idet de ej sige dem, hvad de ville give for deres Varer førend ved Martini Tider og derefter, naar de selv have solgt samme enten til Kjøbenhavn eller andre Steder, som de finde for godt og indbyrdes kunne blive ens om. Følgelig skulde man synes, at disse Købmænd fremsfor alle Handelsmænd kunde staa sig, dog lærer Erfarenhed, at de have intet, og om de end samle noget, er det i en bruden Æng.

„Det meste Korn, som saas i Sognet, er Byg og Havre samt lidt Rug, dog ej saa meget af det sidste Slags, at Indbyggerne jo maa købe til deres Husholdning, og af det andet avles fast ikke mere, end de selv kunne forbruge. Den Jord, som kaldes Indmark, det er Gødejord, ligger eller hviler i Almindelighed i 6 Aar og bruges i 5 Aar, da man deraf tager først en Rærv Byg, derefter 2 Rærve

Kug, hvor det er muligt, ellers 1 Nærv Byg, som kaldes Stufbyg, og derefter 2 Nærve Havre, men Udmarken, det er Jord, som er saa langt bortliggende, at den ej kan blive gødet, ligger i 5 til 6 Kar og bruges i 4 Kar. Kunde man finde af den hvide Lim, som vistnok er her i Sognet og jeg tildeels hist og her har ladet opsjøge, men endnu ej fundet nogen Grav, alene et Lag i Jorden paa en Fingers Tykkelse, kunde Sognet blive fast 1 Gang saa godt, som det nu er, saasom næsten hver Mand har mere Udmark end Gødejord“.

I Sognets nordlige Del:

Brøsholm, 1 Gaard. Udtalen er Brøsholm, saa det sandsynligt er Brodersholm.

Knacker, 1 Gaard, Øster Knacker, 1 Gaard, var 1683 1 Gaard.

Knudesgaard (udtales Knusgor), 10 Tdr. Hftr., nævnes 1596. Paa dens Mark nævnes 1683 Mungelbjerg, Samager, Bavnshøj. Den tilhørte 1792 Kancelliraad Hygum, der havde ejet Oulsgaard ved Varde, og 1797 døde her dennes Søn Lars Bellejus Hygum. 1804 folgtes den af G. Aggersborg og N. Andrup i Lemvig.

Wedsted, et Bolsted.

Nørre Dybe var 1683 1 Gaard, paa dens Mark var Mørbjerg, nævnes 1596 og var 1638 3 Gaarde; 1520 var der flere Gaarde i „Nørre Dybe“ Nørre Dybe ejedes af Adelsmanden Hartvig Brun, der 1626 afstod den til sin Broder Niels Brun, gift med Kirsten Fredberg, der vistnok har drevet den

fom adelig Sædegaard. Hans Datter Anne Brun arvede Gaarden og giftede sig med en ufri Mand Peder Sørensen Knurborg, der boede her 1633; Anna Brun er død 1645—50²).

Huggerøgaard udtales Haaggerøgo, ligesom det 1683 skreves Haagerøgaard og 1768 Høgerøgaard.

Meltoft, et Bolsted.

Røj, et Hus.

Trasbjerghus.

Dybebjerg, 2 Gaarde, 3 Huse, var 1683 1 Gaard; paa Marken Drengshøj, Høldbjerg, Brøndingsagre; den kaldes 1626 „paa Bjerg“. 1545 nævnes Bjerregaard i Dybe Sogn.

Store Flandsmose, 5 Tdr. Hftr. og Lille Flandsmose, 3½ Tdr. Hftr. (desuden 1 Gaard og 1 Hus), nævnes begge 1683; paa Store Flandsmoses Mark nævnes Stokbjerg, Bramsbjerg, Kalstoft, paa Lille Flandsmoses Mark Gallebjerg, Stenholt, Samstoft, Tingstedagre, Barsbjerg. 1430 var det fun 1 Gaard, da den blev givet til Gudum Kloster, men 1499 og 1626 2 Gaarde.

Damgaard, 4 Tdr. Hftr.

Dybemærk, 1 Hus, mest under Vandborg Sogn.

Nørre Rastbjerg, 1 Gaard, Store Rastbjerg, 7½ Tdr. Hftr. (udtales Ræsbjerre).

Her har fra gammel Tid været flere Gaarde, thi 1430 gav Adelsmanden Thomas Vorre til Gudum Kloster i Dybæk Sogn en Gaard Flandsmose, en

Gaard Kasberg og en Gaard Fagre, og denne Gaard i Kastbjerg tilhørte Klofret endnu 1499. En anden Gaard købtes 1454 af Ejler Suel til Rokholm, hvis Sønnesøn 1531 folgte den til Rigens Hovmester Mogens Gøye. 1638 siges her at være 3 Gaarde, men 1683 nævnes alene Kastbjerggaard, der var beboet af 4 Bønder; paa Marken nævnes da Munkholm, Tingbjerg, Kalskøj, Almose, Stampshøj, Tingstedagre³). 1766 nævnes Øster og Vester Kastbjerg. Her boede i Slutningen af forrige Aarhundrede Birkedommer Claudi, hvis første Hustru døde 1793, hvorpaa han 1796 blev gift med Anne Marie Birkholt. 1798 maatte G. V. Baden, der havde været Herredsfoged i Stodborg og Vandfuld Herreder og 1793 havde udgivet et Skrift om Indstrandinger, afgive den Erklæring, at hvad han havde strevet, ikke kom Claudi til Fornærmelse paa gode Navn, Rygte og Embedsførelse.

Dalgaard nævnes 1520, havde 1683 2 Bønder; af Marker nævnes da Stenholt og Tingstedagre.

Stampshøj, en Gaard, mest i Ferring Sogn, er en Parcel af Kastbjerg.

Lønggaard, 4 Tdr. Hfr.

Bromsgaard, 11 Tdr. Hfr., havde 1683 2 Bønder, nævnes 1596.

Helligkildegaard, almindelig kaldet e kæl, 4½ Tdr. Hfr., paa dens Mark nævnes 1683 Herregotost, Flestemed. 1596 nævnes Jep Jensen ved Hellekild. Rundt omkring Gaarden er meget Væld.

Stofbro, 1 Hus. Ved Fundats af 8. Febr. 1753 oprettede Præsten Chr. Arnt Braff Stofbro til Sæde for Præsteenter og henlagde til dets Vedligeholdelse og til Anskaffelse af ny Testamenter til fattige Børn i Herredet Landgilden af Helligkildegaard⁴).

Møgelgaard, 12 Tdr. Hfr.

I et Tingsvidne, som udvirkedes af Mads Møvridsen og Jens Jensen i Møgelgaard 26. April: 1686, udsiges af en Mand, der kunde minde 60 Aar: „Har den Gaard Møgelgaard i Dybe Sogn været hidindtil agtet og holdt for en adelig Sædegaard og boede paa den i bemeldte Tid, da han først kan mindes, en Adelsmand navnlig Las Kruse og efter ham en anden Adelsmand navnlig Anders Mogensen Mormand, som efter Las Kruses Død fik hans Frue til Hgte, og nogen Tid derefter boede en anden Adelsmand derpaa, kaldet Søren Navl, som havde en af Las Kruses Døtre til Hgte, og i lang Tid derefter boede bemeldte Anders Mogensens Døtre derpaa, og var bemeldte Anders Mogensen Mormand den Tid, han boede derpaa, Kaptejn her i Niber Stift, og vare saa bemeldte hans Børn derpaa, indtil denne Skattetid paakom, men siden have fattige Bønderfolk boet derpaa, en efter anden, og nu bor Mads Møvridsen og Jens Jensen derpaa:“

En anden Mand vidnede, at bemeldte Adelsfolk Søren Navl, Anders Mogensen og hans Børn have boet paa bemeldte Møgelgaard og den desmid-

lertid været agtet og holdt for en Adelsgaard, dog ikkun ringe Ejendom⁵).

I en Fordebog fra omtrent 1520 over Bønderne nævnes Gaarden saaledes: Møgelgaard 4 Grot, 4 Skæpper Byg, 6 Heste (Gæsteri), 1 Faar hvert andet Aar og 1 Lam hvert andet Aar. Item Per Esgesen 2 Grot, 2 Skæpper Byg, 1 Pund Smør, 6 Heste, 1 Faar. Item Bertel Oluffen 1 Grot, hvoraf fremgaar, at her har været 3 Beboelser, men iøvrigt maa det altid have været en stor Gaard, da Møgel bethder stor, og den har som det meste Bøndergods i denne Egn før Grevens Fejde været Selvejer.

1598 erhvervede Godske Krabbe til Ferringgaard sig Gaarden ved Mageskifte med Kronen, det vil sige, han købte Kronens Herlighed og den paa-hvilende Afgift, og tillige fik han Ret til at tilforhandle sig Ejendomsretten, hvad der ikke kunde ske uden særlig Tilladelse, men dog ikke kunde lade sig gøre uden Ejerens Samtykke. Godske Krabbes Datter Kirsten blev gift med Labrids Kruse, der var Lensmand paa Bakke Kloster i Norge 1599—1608. Da han ved sin Død 1608 efterlod sig flere Børn, har han været gift i nogle Aar, og det er sandsynligvis ham, der har oprettet Møgelgaard til Herregaard, idet Svigerfaderens Død maa være indtruffen kort efter, at denne erhvervede Gaarden. Kirsten Krabbe giftede sig paany med nedennævnte Anders Mogenssen. 1610 fæstede Fru Kirsten, salig

Las Kruses til „Damsgaard“, Kongetienden af Trans Sogn.

Anders Mogensen var af den Familie Bognsen, der har to Megerhoveder (Mormænd) i sit Vaaben og derfor kaldtes Mormand, hvilket iøvrigt var en hel anden Slægt. Han skrives til Møgelgaard 1611. Han boede, i det mindste en Tid, ikke paa Møgelgaard; thi som Kaptejn over Fodfolket i Riberhus, Lundenes og Bøvling Len havde han den Gaard Væbjerg ved Varde, men da dennes Enge 1640 vare ødelagte af Havflod, flyttede han til Gaarden Made i Færne Sogn, og 1643 til Gaarden Volkjær i N. Nebel Sogn⁶).

Fru Kirsten Krabbe nævnes 1619 til Herpinggaard. Hendes Datter af første Ægteskab Dorthe Kruse giftede sig med Førgen Navl, der efter ovennævnte Tingsvidne en Tid har boet paa Møgelgaard, og som paa sin Hustrus Begne 2. Decbr. 1646 frasagde sig Arv og Gæld efter sin Svigermoder, der altsaa er død ved denne Tid⁷). Anders Mogensen, der havde 2 Døtre med hende, overtog saa Gaarden, der rigtignok 1626 i Lensregnskabet nævnes som en Bondegaard. Han levede endnu 1655. Hans Datter Karen, der ogsaa kaldtes med Tilnavnet Mormand (et Skifte efter hende har for ikke lang Tid siden været i Behold; deri har hun ogsaa Navnet Mormand), ejede Møgelgaard 1664, da hun kaldte Præsten i Dybe; iøvrigt siges Møgelgaard i Matriklen 1664 at tilhøre Iver Krabbe og Anders Mogensens Døtre; men 1672 folgte hun

Gaarden til Baron Henric Ruse⁸⁾). Siden beboedes den af Bønder; 1676 nævnes Mændene i Møgelgaard og 1678 Anders Sørensen og Simon Nielsen, der tilsammen havde 2 Hopper, 1 Hest, 6 Køer, 5 Ungnød, 12 Faar, 3 Svin. 1683 nævnes en lille Vandmølle, der havde været øde over 50 Aar. 1706 figes i en Skatteliste: Møgelgaard er ej andet end en Bondegaard, hvoraf svares Skatter og Tiende, beboes af velfornemme Mads Mødrisjen.

Højbjerg (ikke Højtost), 1 Hus.

Hulkjær (udtales Huolkjær), nævnes 1638 som Huolkjær.

Store og Lille Bilgaard, 1683 nævnes et øde Bol Biljord, hvis Mark brugtes under Præstegaarden.

Nørmark, 4 Tdr. Htr., Parcel af Vejlinggaard.

Søjbjerg, 1 Hus.

Hovnsbjerg, 1 Hus, hed tidligere Hovmandsbjerg.

Knudsbjerg, 1 Bolsted.

Lisbjerg, 1 Gaard, 1 Hus. Lisbjerggaard havde 1683 2 Bønder, kaldes 1626 „paa Lisbjerg“. Provst Braff gav 1756 Gaarden til Sognets Fattige, saaledes at der daglig skulde gives 2 Potter sød Mælk til en Fattig, hvorved altsaa 7 Fattige, der ikke selv holdt Ko, kunde hjælpes, desuden skulde der hver Middelsdag gives et fedt Svin, som skulde uddeles til 4 Fattige, og Indfæstningen skulde af

Præsten ogsaa fordeles mellem Sognets Fattige⁹). Da Navnet udtales Vjshjerre, er det det samme som Vjshjerg ved Manderø, der oprindeligt hed Videsbjerg.

Dybe Kirke (se nedenfor).

Kirkegaard, 11½ Tdr. Høtr. En Afbygger fra Kirkegaard hedder Nygaard, egentlig Søndergaard. Kaldes 1520 „ved Dybe Kirke“.

I Sognets sydlige Del:

Vertbjerg, 7½ Tdr. Høtr., Vertbjerghus, nævnes 1520, havde 1683 3 Bønder; af Marker nævnes Skovkjær, Bogbjerg. Under Gaarden brugtes 1683 et lille Bol Engdal, der nævnes 1638.

Søndermark, 1 Gaard, nævnes 1683, en af dens Marker hed Spændstoft.

Bejlinggaard, 8½ Tdr. Høtr., paa dens Mark nævnes 1683: Skovkjær, Turksilde, Slumstoft.

Bejlinggaard hed tidligere Bederlanggaard, hvilket Navn ofte omkring Aar 1500 findes forstrevet som Wetlemgaard, Bellomgaard, Willemgaard og lign. Gaarden var engang en Herregaard og tilhørte 1473 Jes Steen, der var Søn af Christiern Stensfeld til Kotholm (se Side 138—40). 1485 gav han Gudum Kloster en Jord paa Nør Dybe Mark, fordi hans Datter blev indgivet i Klostret. En anden Datter Karine var gift med Ulf Ralf til Bjørstrup, der 1506 skødede til Hr. Niels Høgh til Eskjær sin Hustrus Arvepart efter hendes Forældre Jes Steen og Anne Christensdatter; dette Gods var

„Bilumsgaard“, Hjortkjær, Store og Lille Visbjerg, Nørre Dybe, 3 Gaarde i Dybeflet, Gerdlund, Faghjergdal 1 G., i Mollerup 2 G., Lømborg Mølle, Lømborgstol, Hofmandsbjerg, Vibtorp, foruden Halvdelen af Vinderumsgaard i Bendshøvel¹⁰⁾. Deraf ses, at Jes Steen har været formuende. Desuden havde Jes Steen Sønnene Christiern og Jørgen.

Christiern Steen i „Betlemgaard“ og Jes Jensen i Skovgaard, Væbnere, forpligtede sig 1499 til at betale Kongen 100 Mark for at befri Klement Thgesen for den Straf af Fredløshed, som overgik ham i Lemvig¹¹⁾. 1516 skreves han til Strandbygaard (i Salling), da han skødede Anders Spend til Rammegaard Kjærsgaard i Båndfuld Herred. Han nævnes til Bederlanggaard 1491¹²⁾.

Jørgen Steen, gift med Maren Suel, havde Wejlinggaard 1514¹³⁾. Den sidste katolske Biskop i Viborg Jørgen Fris, hvis Moder Bobil var Jes Steens Søster, havde 1543 en Sag for Rigens Ret i Anledning af Ejendomsretten til Kjærsgaard, en Gaard i Sønderby i Fjaltring Sogn og Gaarden Bibholt, som han paastod, at Jes Steen havde laant af sin Moder, men hun aldrig faaet igen, og han fremviste et Skøde af 1538, hvorved han havde købt alt det Gods, som Jørgen Steen den Tid havde, ligesom han paastod, at hans Moder aldrig havde faaet Arv efter sin Fader¹⁴⁾. Jørgen Steen levede 1525¹⁵⁾ og var den sidste Mand af sin Slægt, siger en Optegnelse, medens en anden siger, at han solgte

Bejlinggaard til Tørgen Fris og at hans Børn gif i Armød¹⁶).

1688 hørte Gaarden under Ryttergodset og havde 10 Tdr. Htkr., hvilket ved Matriklen 1686 var nedfat fra 26 Tdr. Den beboedes da af Svend Pedersen og havde 4 Hejste, 4 Røer, 4 Ungnød, 3 Kalve, 10 Faar, 2 Svin, 17 Fag Salhus, 19 Fag Lade, 9 Fag Stald, 6 Fag Fæhus, 8 Fag smaa Huse. 1785 laa paa Marken Huset Trasborg.

Øster Slette og Vester Slette (udtales Slætt). De kaldtes 1626 „paa Slet“ og vare 2 Bol; østen for Øster Slet laa 1638 Drevejle.

Store Bugholm, 7½ Tdr. Htkr., kaldes 1683 Vester Bugholm, og havde 2 Bønder, medens Lille Bugholm da var øde og Jorden brugtes under Vester Herup. 1554 var Bugholm kun 1 Gaard, thi dette Aar stævnedes Lensmanden paa Bøvlings Læs Vilfen i Lemvig for de 2 Bøndergaarde Armofo og Bugholm, som han havde i Pant og som vare forbrudte til Kronen i Grevens Fejde. Læs Vilfen havde vel 1542 faaet tgl. Bevilling paa at faa sit Bøndergods igen, som var forbrudt i Fejden, men hvad han havde i Pant, tildømtes Kronen, hvilket var Bugholm, Hofmandsbjerg (nu Hovnsbjerg) og Dele i Armofo¹⁷). Nævnte Læs Vilfen synes at høre til de mange Adelsmænd paa denne Egn, der vare gaaede over i Bønde- og Borgerstand. Han var en Tid Borgmester i Lemvig.

Præstegaarden, 7 Tdr. Htkr. Den brændte 28. Maj 1784, samme Dag som der havde været

Barnedaab og medens Biskoppen, der var paa Visitation, tilligemed de andre Gæster sad ved Bordet. Ilden greb saa hastig om sig, at Gæsterne og Barfekonene med Nød og Klæppe reddede Livet. I en ældre Tid har Præstegaarden staaet ét Stykke sønden for den nuværende paa en Holm og kaldtes Holmgaard, hvoraf der var Spor 1768. Præstegaarden er nylig solgt og en anden opført nærved Kirken.

Øster Herup, 3½ Tdr. Hltr., Vester Herup, 1 Gaard, Mel Herup, Huse, nævnes alle 1683; Øster Herup beboedes da af Niels Jensen Krabbe og Christen Pedersen; paa Marken nævnes Kammedige Fald; paa Vester Herup Mark nævnes Agre sønden Tinget. 1604 hørte en Gaards Eje kaldet Drevad under en Gaard i Herup.

Herup, der udtales Herop og tidligere skreves Hejrup, var i det 15. Aarh. vistnok en lille Herregaard, som 1460 af Hans Krabbe til Herpinggaard folgtes til Jep Havel for 14 Mark og en Afgift af 3 Tdr. Byg om Aaret¹⁸⁾. Senere ejedes den af Jens Puder, hvis Hustru Bodil synes at have været Hans Krabbes Datter, og han forhøjede Pantet paa Hejrupgaard og Kvinder Hussted i Aarenc 1464—73 til 40, 80 og 100 Mark. Jep Havel's Sønner Christen, Nis og Jep afstode 1502 Pantet til Niels Klemensen, Lensmand i Vandfuld Herred, og efter ham kom Gaarden til Nigshovmester Mogens Gøye, hvis Datter Elline Gøye ejede den 1552; den gav da i Afgift 8 Tdr. Byg og 1 Skovsvin¹⁹⁾.

Fattiggaarden eller Lille Herup.

Grobsgaard, 3 Tdr. Htr., (udtales Grovsgo) havde 1683 2 Bønder; det har været en stor Gaard, thi 1598 blev Fjerdedelen af den og et Bol i Gørding Sogn givet for Kronens Ret til Møgelgaard; 1626 var det 2 Gaarde, 1520 kaldes den „Grobsgaard“.

Nygaard, Parcel fra Vester Herup.

1430 nævnes i Sognet en Gaard kaldet Fagre²⁰). 1596 og oftere nævnes en Gaard Rød Sønden for Nørre Dybe, den var øde 1768 ligesom Gaarden Husbjerg.

Dybe Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggelig tilhugne Rampestenskvadre og har bestaaet af et Skib, samt et i Øst lige afluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som stode i Forbindelse med hinanden ved en halvbrund Triumfbue med skraat hugne Kragbaand, dækkedes med Bjælkeloster, og Væfset modtog de gennem smaa rundbuede Vinduer, af hvilke man endnu kan se et i Skibets nordre og et i dets søndre Side, samt et i Korets nordre og østre Mur. Af Skibets oprindelige Døre tjener den søndre som Indgang, medens den nordre er tilmuret. De have begge retvinklet Karmsnit og aflang-firkantede Overligger. Hele den gamle Bygning hviler paa en Soffel med Skraakant. I en jildigpapistift Tid har man

til Kirkens vestre Del føjet et hovedsagelig af store røde Tegl bygget Taarn, hvis nederste Del dækkedes med en Krydsbuehvælving og fattes i Forbindelse med Skibet ved en spidsbuet Arkadeaabning. Gavlene lagdes i Nord og Syd og bleve smykkede med Blindinger af samme Form som de paa Taarnet i Trans. Vistnok paa samme Tid som Taarnet opførtes, spændte man en Krydsbuehvælving over Koret, hvis Rapper og Ribber bleve smykkede med en af stiliseret Løvværk sammenjat Farvedekoration. Paa den nordre Rappe findes en af Fugtighed tildels tilintetgjort Indskrift, af hvilken man endnu kan læse følgende: . . . her ma . . . fr . . . Sogneprejst^h i dibeck lod mu . . .²¹) . . . (a)nno dni M· D· X· VII. Fra samme Tid som Taarnet synes et lille, af røde Tegl i Munkeskifte bygget Baabehus at hidrøre, som er føjet til Skibets Sydside.

Alttertavlen bestaar af en Kopi efter en af Raphael's Madonnafigurer, udført i Paris 1835. Paa den nederste Del af Madonnas Klædebon er malet: Efter Raphael af Eleonore G. H. Paris MDCCCXXXV. Kopien synes at være udført med ikke ringe Trofast. Kirkens oprindelige af Granitkvadre murede Alterbord er bevaret under en langt yngre Træbeklædning.

Alterkalkens Midtparti, der har Ordet i-h-c-f-u-s, hidrører muligens fra Papismen's seneste Tid. De anseelige malinstøbte Alterstager maa antages at tilhøre det 17de Aarhundredes anden Halvdel. Døbefonten, der er udhugget af Kanop, er utvivlsomt

Kirkens oprindelige, men den er uden særlig Interesse fra Formens Side (som i Nørre Nisum i Skodborg Herred). Døbsfadet har de Kaasers og Rotfelders Waaben med Bogstaverne B. K. — C ND samt Årstallet 1573. Foruden denne Indskrift læses: Ao: 1703 forærdte Svend Pedersen og hans Hustru Bodild Madtz Datter i Vejling denne Fad til Dybe Kirke. Prædikestolen er et temmelig tarvelig udført Snitværksarbejde, der i det tidligste synes at tilhøre Aarene omkring det 17. Arhundredes Midte. Kloften har følgende Indskrift: Christiano IV. Dan. Norveg. etc. Rege. potentiss. in Dei gloria. et usum. eccles. eshayef. (Sshøje) Ao: MDCXXIV. Pastore Claudio. Foert. coelum. et terra. transibunt. Verba. a (autem) Domini. non. transib. Rudolf. Burkart. goss. mich. ano 1624 000. I Koret foran Kænfaldet, der bærer Årstallet 1835, ligge to Gravstene, af hvilke den ene dækker over Hr. Sorgen Wedell, Sognepræst til Dybe († 1744) og den anden over Christian Arnt Brasch, Præst i Dybe og Provst i Vandfuld Herred († 1780). I Skibet foran Trinet op til Koret ligger en Mindesten over Hr. Jens Nielsen De, født i Viborg 1661, kaldet til Præst i Dybe 1698, død sammeårets 1705, samt over hans Hustru Wibecke Lauridsdaatter Bording, født 1661, død 17 . . . Paa Skibets nordre Væg hænger et af Egtræ og Kalksten udført Epitafium over Præsterne til Dybe Ingvard Abrahamson (1655—64) og Peder Jversen Skjern (1664—1701) samt over deres Hustru Else Niels-

daatter. Epitafiet er forsynet med Brystbilleder i Relief af de Afdøde. Paa Koret's nordre Væg hænger en fra Aaret 1786 hidrørende Table, hvis Indskrift omhandler Anvendelsen af en Kapital paa 10,000 Rdlr., som Provst Christian Arnth Brasch og Hustru Gjertrud Lavridsdatter Kier have stænklet i forfællige veldædige Djemed. Over Triumfbuen hænger et fra en sildig papistisk Tid hidrørende, raat udskaaet Krucifix.

Paa den ældre Altertavle stod General Daas og Friherinde Ruses Baaben med Aarstal 1703. Med samme Aar var dateret følgende Indskrift under Krucifixet i Koraabningen:

Bed Slangens Ligt har Døden vist
 Sig trængt indtil os alle,
 Men Christi Sæd borttog den nød
 For Dem, som til ham falde.

I Koret hang en Messing-Vysekrone, der var givet 1751 af den daværende Sognepræst.

Præster.

Mads Krabbe 1517.
 Christen Nielsen 1537—67.
 Peder Sørensen 1567—87.
 Knud Lavridsen 1587—91.
 Peder Nielsen 1591—1619.
 Niels Kjeldsen Ulborg 1619—49.
 Niels Lavridsen Aagaard 1649—55.
 Ingvor Abrahamsen 1655—64.
 Peder Iversen Gemmet 1664—1701.
 Jens Viborg 1701—05.
 Jørgen Berntsen Bedel 1705—44.

Chr. Arnt Christensen Brasch 1744—80.
 Jesper Schouboe 1780—1802.
 Henrik Hans Nikolaj Haar 1803—19.
 Jens Jørgen Emborg 1820—43.
 Hans Jakob Kornerup 1843—59.
 Frederik Karl Chr. Harboe 1859—69.
 Johannes Boye Broager 1869—84.
 Niels Peter Chr. Nielsen 1884—92.
 Christian Johansen 1892.

Ramme Sogn.

Ramme Sogn, Anner til Dybe, grænser mod Nord til Dybe og Hove Sogne, mod Øst til Lomborg Sogn, mod Syd til Bøvling Sogn, fra hvilket det paa en Strækning stilles ved Rysensten Bæk, mod Vest til Fjaltring Sogn, fra hvilket det paa en Strækning stilles ved Ramme Å, og Dybe Sogn. Sognet gennemstrømmes af Ramme Å, der driver 3 Møller, Over-, Mel og Vester Mølle. Jærnbanen fra Lemvig til Lem, hvorved Bonnet og Ramme Station, stærer Sognet. Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{1}{2}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 3605 Tdr. Land med 155 $\frac{3}{8}$ Tdr. Høfr.

Jorderne ere flade og i den sydlige Del magre. Midt i Sognet nævnes 1638 Dalen Bjørndal, 1 Skole. Falt i Sognet 109 Gaarde og Huse med 598 Indbyggere (1880: 441, 1860: 389, 1840: 346, 1801: 263).

Sognets Navn skrives til henimod Reformationstiden altid Raming; da Ram betyder Eng, har det altsaa Navn efter de Engdrag, som Ramme Na fremkalder.

I Sognet findes 67 Gravhøje og Spor af 14 fløjfede. Af disse ere 34 midt i Sognet, nemlig 18 op til Dybe Sogn og 16 op til Lomborg Sogn, de øvrige især nordøst for Kirken. Sydligst paa Rammegaards Mark findes Spor af gamle lave Jndhegninger (Sfr. S. 137). Ved Nyborg findes en stor Høj kaldet Salhøj. Ved Sognets vestlige Grænse ligger Volden Rammedige, der gaar i Nord og Syd og for største Delen danner Skæl mod Dybe Sogn, men et Stykke af den nordlige Ende gaar ind i Ramme Sogn. Det er dog mere eller mindre ødelagt og bortgravet undtagen ca. 188 Alen, som ligger tæt syd for Landevejen, hvilket Stykke vel ogsaa altid har været det betydeligste. Østen for Volden er en Grav paa omtrent 2 Alens Dybde; fra dens Bund til midt paa Voldens Røgning er 10 Alen. Det nordligste Stykke, der gaar ind i Ramme Sogn, er 630 Alen langt, og derpaa er anlagt en Markvej, men Graven østen derfor er ganske tydelig. Mod Syd kan Diget endnu forfølges, men ender som en Markvej og taber sig i en Eng, hvor Fjaltring Sognegrænse begynder. Digets oprindelige Længde bliver saaledes henved en Fjerdingvej. Rammedige hører nu til Statens fredede Mindesmærker. Sydligst i Sognet paa Volder Mark i Skællet op til Vester mølle findes en anden

betydelig Vold, der gaar fra Nord til Syd, er henved 220 Alen lang og paa det betydeligste Stykke 10—12 Alen bred i Bunden; den fortsættes mod Syd i et svært Skældige, der skal kunne spores ind i Bøvling Sogn.

Hvad Meningen er med disse Diger, er uklart. Hvis Kammedige er anlagt til Forsvar, er det snarest anlagt af Folk, der boede vesten derfor, da Grøften er østen for Diget.

I Sognets nordlige Del:

Bonnet Station.

Store Bonnet, 4½ Tdr. Htr., Bonnet var 1683 og 1766 1 Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes Myrholt og Trolldvig. En Gaard kaldet Bonnet tilskødedes 1560 Jens Spend til Kamme-gaard. Endelsen af Bonnet er vist opr. vid, Skov.

Lille Bonnet, 1 Gaard.

Hvirveltoft, Bolsted.

Jellesmark, et Bolsted, kaldes 1683 Jellingsmark.

Lundgaard, 4 Tdr. Htr., Lundgaardhus, var 1 Gaard 1683 og skødedes 1560 til Jens Spend til Kamme-gaard. Lundhegordt nævnes 1520.

Trolldvad, 1 Gaard, kaldes altid Trolldvig; var 1683 1 Gaard. Denne Gaard tilskødedes 1560 Jens Spend til Kamme-gaard.

Marshbjerg, ca. 6½ Tdr. Htr., Marshbjerg-huse (udtales Mashjerre) var 1683 1 Gaard, paa Marken nævnes Jegtoft.

Kamnehave, 1 Gaard.

Arnbjerg, 1 Gaard, udtales *arbjerre*.

Hjortkjær, 2 Gaarde, den ene med 8 Tdr. Hfr., og Hjortkjærhuse. 1683 nævnes Sønder, Mel og Nørre Hjortkjær. 1626 og 1638 synes det kun at have været 1 Gaard. 1766 nævnes alene Sønder og Nørre Hjortkjær.

Ønskov, 1 Bolsted (udtales *ønsfo*).

Rammeskov, 2 Gaarde med 7 og 8 Tdr. Hfr., var 1683 3 Gaarde med 4 Bønder; 1520 nævnes en Gaard „*uppo Skowe*“, og 1626 en Gaard „*paa Skov*“.

Skovhøj, et Bolsted.

Bjerggaard, 3½ Tdr. Hfr., nævnes 1683.

Vester Høj, 4½ Tdr. Hfr., Øster Høj, 1 Gaard; 1626 nævnes de som en Gaard og et Bol „*ved Høje*“.

Blodgaard, ca. 7 Tdr. Hfr., kaldes saaledes 1683, men 1662 Blodmandsgaard.

Ramme Station.

Yderstræde, 2 Gaarde, 1683 3 Gaarde.

I Sognets sydlige Del:

Præstegaarden, 8 Tdr. Hfr., i ældre Tid kaldet Sundsdal af en Dal norden derfor.

Ramme Kirke, se nedenfor.

Kirkegaard, 1 Gaard. 1520 nævnes en Mand ved Navn James Helbarde „*ved Ramme Kirke*“.

Døj, 1 Gaard.

Vium, (udtales *Vjym*), 1 Gaard.

Rammegaard, 17½ Tdr. Hfr., se nedenfor.

Over Mølle og Mel Mølle.

Vestermark eller Tofting, 1 Gaard, Parcel fra Kammegaard.

Vestergaard, Parcel fra Kammegaard.

Lund, 1 Bolsted, Parcel fra Kammegaard.

Lisby, 1 Bolsted, Parcel fra Kammegaard.

Brandthus, Beboerne deraf førte i ældre Tid Nabnet Brandt.

Bommerhede, 1 Gaard og 1 Bolsted. 1626 nævnes et Bol paa Bommerhede, men 1662 var der paa Bommerhede 2 Gaarde og 2 Gadebyggere. 1766 var der paa Bommerhede 2 Gaarde, 3 enlige Steder og 2 øde Steder.

Glipkede, 1 Gaard, var 1766 2 Gaarde.

Nyborg, 1 Bolsted.

Dalhus.

Hvisthule, 1 Bolsted.

Pindsmark, 1 Gaard, kaldes 1766 Pintmark, hvilket vel skal betyde udpint Mark. 1520 kaldes den Pinesmark.

Mosebol, 1 Gaard, nævnes 1766.

Nørre Veje, et Bolsted. 1766 nævnes ogsaa et Hus Sønder Veje. 1683 nævnes 2 Gadehuse med Jord „paa Veje“ og Huset Vesterkjær. 1662 nævnes et Gadehus „paa Vase“.

Bækdal, 1 Gaard, et Bol kaldet Bæksdal nævnes 1634.

Fladhede, 1 Gaard, nævnes 1596. Omkring Aar 1500 nævnes den nordre Gaard i Fladhede²²).

Sønderby, 4 Tdr. Htfr., nævnes 1596.

Hede; et Bolsted.

Bolder, 11 Tdr. Htfr, nævnes 1596 og var 1766 en Gaard paa over 15 Tdr. Htfr, der blev dreven af Herfskabet paa Rysensten. 1683 holdt Baronen herpaa Karl, Pige, 4 Hopper, 4 Kær, 3 Stude, 6 Ungnød, 10 Kalve, 3 Svin. 1768 siges Bolder at være en Bondegaard, hvorunder blev drevet den nedlagte Kjærgaard, der nævnes 1596 og 1662 var 2 Bol. Paa Bolder døde 1733 Jens Ugelbjerg, se Side 506.

Vester Mølle, 6 Tdr. Htfr., nævnes 1622. 1648 udstædtes Tingsvidne, „at Vester Kamme Mølle tidt og ofte stander i Bagvand, synderlig naar det er Sydvest- eller Vestenstorm, saa Havsens Vand, som med Engen opløber, tidt og mange Gange har nedbrudt Væggene af Møllehuset og en Part Korn i Sættene igennem Væggen udtaget og henfhylet“. 1811 kom Mølleren, Jens Nielsen Brydebol, ulukkelig af Dage ved af en Fejltagelse at tage Kottefrugt.

Kammegaard.

I en gammel Opteguelse i Klevenfeldts Samlinger findes den Oplysning, at Mogens Spend til Kammegaard var gift med Karen Olufsdatter, hvis Fader var sorte Hr. Oluf Nielsen til Fabing Hovgaard i Harslyssel, der havde en anden Datter

Bodil, der var gift med Godste Friis og Moder til Niels Friis til Baskjærgaard. Med Fru Bodil forholder det sig rigtigt, men da hun i et Brev af 1502²³⁾ kalder sig eneste Søster og Arving efter sin Broder Provst Henrik Dlusfen, maa hendes Søster være død uden Livsarvinger; i samme Brev kalder hun Jens Spend i Dland sin Svoger, men dette betyder her Svigerføn²⁴⁾. Om Familien Spend, der havde en Sparre i sit Vaaben, vides ikke ret meget. En beslægtet Familie Spend tildels med samme Fornavne ejede Kvistgaard i Vejrum Sogn.

1532 opfører Niels Lange til Kjærgaard som en af sine Forfædre Mogens Spend, der i saa Tilfælde maatte være Fader til hans Morfader Christen Spend til Mindstrup²⁵⁾, men da de Brevskaber, der findes om den Samling Selvejergaarde, der kaldes Rhndes Eje, ere noget modsigende, jaa have vi endnu ikke Hold paa den mystiske Mogens Spend, thi den Mogens Spend, der nævnes 1511²⁶⁾, kan højst være Niels Langes Morbroder. En ældre Mogens Spend var dog uden Tvivl ham, der var Svigerfader til Thomas Jasti til Bennergaard, men han er dog næppe gammel nok til at være Anders Spends Fader, idet denne tidligst maa være født ved Aar 1420. Den første bekendte Ejer af Kammegaard bliver saaledes Anders Spend, om hvem vi ikke vide stort andet, end at han 1479 sluttede et Forlig med Bistoppen i Ribe om Bomer Mark og en anden Gaard i Sognet, saaledes at Anders Spend

fik førstnævnte, uagtet hans Bevisligheder ikke vare tilstede, men brændte med hans Harnisk og Riste paa Raadhuset i Lemvig. Det jæs ogsaa, at han af Simon Spend, der kan have været hans Broder, havde faaet en Gaard i Vejrum og en Gaard i Gimsing i Pant og at han var død før 1497. Hans Enke Mette Christensdatter i Kammegaard pantsatte 1501 Sønderlund til Niels Klemensen²⁷).

Hans Søn, Jens Spend, nævnes til Ulstrup 1473, men 1491 „af Raminggaard“; 1497 fik han en Gaard i Tørring i Pant af Jes Eysen af Skovgaard. Han var gift med Ibe, Datter af Hr. Eskild Nielsen (Høg) til Eskjær²⁸).

Anders Spend i Kammegaard nævnes 1511, da han maatte sende en Karl i Veding. Han var gift¹⁾ med Magdalene Spend,²⁾ med Mette Friis, Datter af Godtse Friis og Bodil Olufsdatter²⁹).

Jens Spend til Kammegaard nævnes 1535, da han fik Befaling til at grænse om Markstuel mellem Straasø og Trolldoft i Ulborg Herred og i lignende Ridemandstog deltog han ofte de følgende Aar. 1560 fik han i Magesifte med Kronen i Kamme Sogn Bonnet, Bolet Trolldvad, Lundgaard og en Gaard ved Kamme Kirke, dog skulde Bønderne give almindelig Landehjælp som andre Bønder og ikke regnes for Ugedagsmænd, der vare stattefri. Han var gift med Ibe Suel, Datter af Mogens Suel til Ulstrup og døde 1586 som fidsste Mand af sin Slægt³⁰).

Jens Spends Datter Ellen Spend giftede sig med Iver Skram til Boldbjerg, der døde i Aarene 1580—82. Hans Enke fik 16. Novbr. 1584 Bevilling til at give 1 gammel Daler af hver Tønde Korns Afgift af Kongetienderne af Fjaltring, Dybe, Kamme og Humlum, efter som hun klagede over, at Kornet in natura var besværligt at føre saa lang Vej. Samme Bevilling fik hendes Søn Erik Skram til Boldbjerg 1. Jan. 1597, der arvede Kammegaard efter sine Forældre. Han døde i Maj 1607. Hans Enke Anne Bind ejede 1625 310 Tdr. Hfr. og folgte Ulfund 1624. Da hun var i en maadelig Forfatning, gjorde hun Opbud 12. Dec. 1629 og ved hendes Død gif Arvingerne fra Arv og Gæld³¹⁾. Da Ejendomsbrevene paa Kammegaard efter Fru Elline Spendsdatters Død vare nedsatte i en Kiste i Kamme Kirke, fik Fru Anne Bind 24. Juli 1617 Tilladelse til, at Kisten maatte aabnes og at hun maatte faa udleveret de Breve, der vedkom hendes Ejendomsrettigheder.

Af Erik Skrams mange Døtre³²⁾ giftede Maren Skram sig med Nordmanden Hartvig Hvitfeldt, der aftøbte sine Svigerinder deres Del i Kammegaard og døde 1637. 1638 var Kammegaard beregnet til 36 Tdr. Hfr. med 262 Tdr. Hfr. Bøndergods³³⁾. 1649 gav Fru Maren Skram 500 Rdlr. til Præsteembedet for Afholdelse af en Ugedags-tjeneste i Kamme Kirke. Der er bevaret et Brev fra hende 1660 til Oversekretær Erik Krag, hvori hun beretter om Tilstanden efter Krigen; de fleste

af hendes Bønder vare øde, 7 Huse og Gaarde nedbrudte og opbrændte og de andre havde hverken at æde eller saa, uden hvad hun af sin egen Gaards Avling havde forstrakt dem med. Hun havde selv haft mangfoldige Udgifter og Indkvartering at drages med og var i største Besværing og Gæld, hvorfor hun bad om en Forlening.

Maren Stram var allerede tilaars — hun havde ægtet Hartvig Hvitfeldt ca. 1622 — da hun 6. Juni 1661 ægtede den 21-aarige Krigsmand B. G. v. Obelitz, en tydsk Wventhyrer. Om ham findes følgende Oplysninger i den over ham holdte utrykte Sigprædiken i Klevenfeldts Samlinger.

Baltzar Gebhart von Obelitz er født Fastelavns Søndag 1640 paa Mitgenhagen i Pommern, hans Fader Baltzar von Obelitz til Duwendich og Mitgenhagen, hans Moder Fru Ursula von Moltken. Da han var 16 Uger gl., døde hans Fader, og da han var 6 Aar gammel, maatte hans Moder og han flygte til Buzov paa Grund af Krigen mellem Sverig og Polen. Her blev han af sin Møster Zomfru Anna von Moltken sat i Skole, men 14 Aar gammel blev han Livpage hos Johan von Dskül og fulgte ham i Krigen; han var saaledes tilstede, da Krakau blev tagen ved Storm af Svenskerne. Imidlertid blev han syg i Anclam, hvor han forblev, medens hans Herre drog til Wismar og derfra til Lifland, uden at Obelitz siden kunde komme til ham paa Grund af haard Vinter. Hans Fætter Major Bibow bevægede ham til at følge sig

til Fyn, der da var besat af Svenskerne, og lovede at hjælpe ham derfra til hans Herre, hvilket imidlertid ikke lykkedes. I Fyn kom han til at bo paa Skovsbo, hvor han traf Somfru Mette Sofie von Winterfeldt, der var i Huset hos Fru Elisabeth Bodebusk. Efterat Svenskerne vare fordrevne fra Fyn, tog Obeliks Tjeneste som Kornet ved den danske Hær. „Desmidlertid som han en Tid lang havde sit Kvarter udi Lemvig, foresandt han der efter sit Hjerte den ærlig og velbyrdige Frue Fru Maren Stram, sal. Hr. Hartvig Hvitsfeldts til Rammegaard og Amtmand i Norge, og indlod han sig i Ægteskab med hende Anno 1661, da deres Bryllupshøjtid blev celebreret udi Lemvig 3. Pinsedag.“

Hun døde 1673, hvorpaa han ægtede 1677 Somfru Tytte Gyldestjerne, Datter af Ebbe Gyldestjerne, Amtmand over Hald Amt. Med hende havde han 2 Sønner, der døde unge, og 1 Datter Ellen Maria von Obeliks, der blev gift med Christen Linde til Wolfstrup og Handbjerg Hovgaard.

Obeliks anden Hustru døde 8. Septbr. 1690, men 13 Aar efter ægtede han Somfru Ide Juel, ældste Datter af Henrik Juel til Lindbjerg. Deres Bryllup stod „med stor Solennitet og høje Benneres trohjertelige Vykønsninger“ paa Lindbjerg 22. Juni 1703. Af dette Ægteskab var en Søn, Balhar Obeliks. Han døde 23. Avg. 1707, 67 Aar gl.

24. Jan. 1662 oprettede Fru Maren Stram med sin Søster Somfru Ellen Strams og sin Søsterdatter Alhed Pohls Samtykke det Testamente, at

hvis Obelitz overlevede hende, skulde han have Rammegaard med alt Tiliggende og Løssøre imod at overtage hendes Gæld, men døde han først, skulde hendes Arvinger indtræde i deres Ret. 4. Sept. 1673 oprettede de 2 Søstre et lignende Testamente, med den Tilføjelse, at hvis Obelitz indgik andet Egtteskab og fik Livsarvinger, skulde han og de beholde Rammegaard til evindelig Arv og Eje mod at betale Gælden, men kom der ingen Livsarvinger, skulde Jørgen Wind, Søn af Holger Wind til Gundestrup, være deres eneste Arvinger.

I den Fordebog, Obelitz indgav 1662, opføres som Gods under Gaarden: 2 G. i Vester Kamme, Sønder- og Nørre-Hjortkær, 3 G. i Kammeftob, Marsbjerg, Troldvad, Bonnet, Sellingsmark, Lundgaard, Høj, Sundsdal, Bjerregaard, Blommandsgaard, 3 G. i Yderstræde, 1 G. ved Kirken, Fladhede, 2 G. og 2 Gadebyggere i Kammeheide, Kjør, der var 2 Jnderster, 1 Gadehus paa Basse. 1677 var der paa Gaarden 11 Ildsteder, 4 Heste, 36 Ørne, 10 Køer, 1678 1 Ladefoged, 1 Kust, 4 Biger, 2 Heste, 7 Køer, 13 Ørne, 9 Ungfæ, 4 Kalve, 14 Faar; 2 Svin, 4 Vitræer.

1683 tog man af den gødede Jord 1 Kærv Byg, 1 Kærv Rug, 2 Kærv Havre, og Jorden hvilede saa i 8 Aar; af den ugødede 1—3 Kærv Havre, hvorpaa Jorden hvilede i 12 Aar. Der opføres 1½ Læs Hø af en Have i Heden, kaldet Fruens Have. Ved Gaarden var der 3 Fiskeparter med Karudser og i Marken en stor Fistedam besat med Karper.

Paa Marken var for 10 Mar siden bygget et Hus for den Mand, der havde Opshyn med Fiskedammene. Under Gaarden hørte Overmølle og Melmølle, medens Vester-mølle hørte under Rysensten; Overmølle fik Vand fra nogle Kjær i Marken, fra nogle Bæld, der kaldtes bløde Helvede, og fra Præstens Mølle. Under Kammegaard brugtes Marken til de øde Vester Kammegaard og Lille Vester Kamme. (Vester Kamme var 1626 en Gaard og 2 Bol).

Obelitz folgte Gaarden 19. April 1682 til Friherre Christian Juul til Baroniet Rysensten. Denne fik 13. Decbr. 1684 Bevilling til at oppebære de Tiender, der tilhørte ham omkring Kamme-gaard, i Kærven, da der kun var hel ringe Kornavling til Gaarden. Hans Svigerfader Baron Ruse havde nemlig faaet Tilladelse til at tilforhandle sig adskillige Tiender, hvilken Tilladelse han nu maatte benytte imod at give Indfæstningerne tilbage, dog kunde han ikke tilbagefalde de Fæstebreve, han selv eller hans Svigerfader havde udstedt. 1710 boede her Baron Ove Henrik Suel med Gemalinde. Da havde Gaarden foruden Forvalteren 1 Skytte, 2 Lafajer, 1 Kust, 1 Forrider, 1 Kammerpige, 1 Fadedurspige, 1 Amme, 1 Brygger-spige, 1 Koffepige, men Avlingen var udforpagtet til Kaptajn-løjtnant Hans Leth paa Nørre Vosborg. 1711 boede det fornemme Hærskab her dog ikke mere.

1766 siges Bygningen at være af Bindingsværk med muret Tagl, Borggaarden med Tegltag, og den dreves som Studegaard. Der avledes ca.

200 Bønderlæs Hø, saaledes 34 Tdr. Rug, 15 Tdr. Byg, 35 Tdr. Havre. 1798 var Udsæden af Havre 50—60 Tdr.; da holdtes her 80—90 Stude, 14 Røer, 10—12 Bæster og 100 Faar.

Paa Gaarden boede der Tid til anden fornemme Folk, saaledes 1697 Nikolaj Vorenzen og Anthona Sybilla Elisabeth Vesche, 1736 og senere Løjtnant, siden Kaptejn Merges.

Baron O. H. Suel Nysensteen satte Kamme-
gaard til Auktion 1798, hvorpaa den købtes 1805 af
Byfoged F. R. Schönau i Lemvig for 36000 Rdlr.

Schönau, eller som han selv strev sig, Stønau, var en ivrig Landmand. Et lille Hus i Lemtorp, hvortil der hørte 100 Tdr. Land Hede, omdannede han til den ret betydelige Ejendom Soffelst. Mindre heldig var han med Opdyrkingen af 300 Tdr. Land Hede i Lomborg Sogn, hvor han anlagde Gaarden Vilhelmsborg³⁵). Han interesserede sig ogsaa meget for Træplantning. 1809 var han Overbefalingsmand ved Rysmilitzen, og under ham stode 4 Befalingsmænd, Pastor Gleerup i Hygum, Pastor Kamph i Hove, Høegh paa Hammegaard og Birkedommer Claudi. Under dem var 16 Underbefalingsmænd, hver over en Afdeling paa omtrent 50 Mand, der sædvanlig havde Exercerplads ved Kirkerne, men naar de samledes i de 4 Distriktsafdelinger, var der Allarmplads ved „paa Njær“, Dybe Kirke, Bøvlings Kirke og Lomborg Kirke. Strandriders Bang var overkomplet Underbefalingsmand, der

skulde efterse Bavnvagterne og gøre Adjutanttjeneste hos Overbefalingsmanden³⁶).

Fra denne Tid findes følgende i „Viborg Samler“ for 10. Avg. 1809:

27. Juli 1809 lagde en engelsk Brig sig til Ankers udenfor Bobbjerg og lod sine Baade gøre Jagt paa en Fisterbaad, der med Nød og Næppe naaede Land. Militzen førte en Kanon til Stranden og Fjenden flygtede efter nogle Skud, men gik til en Signalfstation 2 Mil sønden derfor og bestød heftig Vagten, medens en Ronde i nogen Afstand gik i Land og antændte Stroget af et Skib, som 14 Dage i Forvejen var jaget i Land af et andet engelsk Skib, men da Rystmilitzen efterhaanden samlede langs Stranden, gik Baadene tilbage igen, dog medtog de en gammel Mand, der opholdt sig ved Skibsstroget.

4 Septbr. tog en engelsk Brig 4 Skibe, der kom fra Norge, men Dagen forud vare 2 Skibe saa heldige at undslippe ind under Land, hvor Rystmilitzen var samlet. Under Kanonaden blev ingen ramt³⁷).

Da Schönau 1808 satte Rammegaard til Avf-tion, nævntes det, at alle Bygninger vare opførte af ny i de sidste 3 Aar. Den købtes af Peder Høegh til Rysensten og Høepinggaard. Han kaldtes altid i Aarene 1807—13 med Titelen Befalingsmand. I Amtsbeskrivelsen 1833 omtales han som en dygtig Landmand. Efter hans Død fik hans Søn Hans Christian Høegh, der var gift med

Schönaus Datter Flora Skøde 1846. 1878 købtes Gaarden af Hagen Sjørgensen og Christen Ebbensgaard til Sandbjerg Hovgaard og nu tilhører den sidstnævnte og Statsraad Møller.

Namme Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggelig tilhugne Kampestenskvadre og har bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afluttet Kor, De tvende Bygningsdele, som stode i Forbindelse med hinanden ved en halbrund Triumfbue, dækkedes med Bjælkeløfter, og Løst modtage de gennem smaa, rundbuede Vinduer, hvoraf endnu sex kunne ses trods Tilmuringen. Omkring den halbrunde Del paa Vinduet i den østre Gavl ses en meget tarvelig Dekoration, der bestaar af smaa, til hinanden stødende, halvcirkelformede Vindier. Begge de oprindelige Døre, som have haft retvinklede Karmsnit og aflang-firkantede Dæktene, ere filmurede, men navnlig i den nordre kunne Forholdene tydelig følges. Hele Bygningen hvilede paa en Fod med Straakant. Som det synes i den papirste Perodes senere Tid (ca. 1450) har man til Skibets vestre Del føjet et hovedsagelig af store røde Tegl i Munkeliste muret Taarn, hvis nederste Parti dækkedes med en Krydshvælving og sattes i Forbindelse med Skibet ved en temmelig uanselig, spidsbuet Muraabning. Taarnets Gable, der vendte

mod Nord og Syd, smykkedes med spidsbuede Blindinger. Bistof ved samme Tid ombyttede man Korets Bjælkeloft med en Krydsbueving, hvis Rapper og Ribber prydedes med en let Dekoration i Rødfarve. Senere hen har man udvidet Triumfbuen samt gennembrudt en Indgang til Kirken paa Taarnets Sydside. Store Partier af Kampestenmurene have øjensynligt til forskellige Tider været ommurede.

Altertablen, der er et ret smukt og velbevaret, i Renaisſanceſtil udført Snitværksarbejde, bærer forneden Strammernes, Bindernes, Sparre-Kaaſernes og Hvitfeldternes Vaaben. Midtpartiet indtages af en meget ſlet fra den nyere Tid hidrørende Kopi af Carlo Dolces Kristus, der velfigner Brødet og Vinen, og ovenover denne ſes en lige ſaa ſlet Fremſtilling af Kristi Daab. Altertalken har følgende Indſkrift: + Anno 1631. Dom. VII. p. Trinit. hafver erlig oc velbyrdig Hartwig Hridtfeld. til Kammegaard. oc ſin. kiere. Huſfrue. velb. Marine Stram forcerit. denne. Kalk oc Diſk. til Kammekircke. Guds. Naſn. til. Lof. oc. Gæ. Kalken bærer desuden Hvitfeldternes og Strammernes Vaaben med Bogſtaverne H. HF. og M. S. ſamt Aarſtallet 1631. To Monſtranſer, ſom fandtes i Kirken, indſendtes i 1879 til Muſæet for nordiſke Oldſager i Kbhvn. Alterſtagerne have hverken Aarſtal eller Navn, men de ſynes at tilhøre ſamme Tid ſom Altertablen. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlſomt Kirkens oprindelige, men

den er uden særlig Interessje fra Formens Side (som Nørre Niskum). Prædikestolen er et middelmaadigt Snitværksarbejde, der synes at have samme Alder som Altertavlen. Klokken er uden Indskrift.

§ Indberetningen for 1766 findes desuden følgende:

Alteret er af Træarbejde, inddelt i 8 Tavler, paa de 2 nederste 2 adelige Baaben med Indskrift: Anno 1620 Iod Erlic og Welbiurdig Frue Anne Wind fl. Erick Schrams til Kamegaard indfætte denne Tafle udi Kamme Kirke oc gaf hun 50 Daller dertil. Paa den største Tavle i Midten forestilles Paastelammet, paa den nordre Side Troens og paa den søndre Haabets Sindbillede. Paa Alteret staar en Monstranz, hvorudi findes en Seddel af følgende Indhold: Denne Monstranz, som det siunes at have været, er destineret med andet Kobber udi Trundhjem at smeltes til at støbe en Klocke deraf, men formedelst dessens Antiquitet er penge derfor givne efter Børdering af dend Welædle Hr. Assistentz Raad og Assessor ved dend Kongl. Ober Hoff Rett Monsr. Lund Anno 1672, der hand var udi Commission. Og er same Monstranz komet fra Saxo Kirke, dend var givne, som traderes, af Kong Oluf; icke langt derfra er hand bleven dræbt af Almuen, sine Undersaatter. Fornæfnte Saxo Kirke ligger Udi Wehrdalen eller Zinderøen ongefehr 7 mile ovenfor Trundhjem. Aggershuus d. 24de Junii 1673. Dffue Juul.

Prædikestolen er afdeelt i 6 Inddelinger, hvorpaa der findes de 4 store Profeter samt Joel og Hoseas.

I Gangen mellem Stolene findes en Gravsten med følgende Indskrift: Herunder hviler dend ædle og hoy agtbare Mand nu fl. hos Gud fl. Peder Mouridsen, fordom Inspecteur, Forvalter og birkedommer over Nyssesteinens Baronie, som boede paa Fladheede her udi Kamme Sogn fra Aar 1674 til hans dødsdag, og døde 1696 d. 4. febr., med hans første kiære hustru dend ærbaarne dhdædle Matrone fl. Kiersten Sørensdatter Bloch, som døde udi Fladheede aar 1687 d. 17. April, og 2de af deres børn hviler samtlige, skal paa dend yderste dag opstaae af dette Stof til Guds børns herlighed.

Nedenfor i Gangen findes en Trærampe med følgende Indskrift: Herunder hviler Sl. Hans Michelsen fordom Inspecteur og birkedommer ved Friherstabet Nyssestein, døde i Wolder Anno 1699, hans alders 45 aar.

Paa Kirkegaarden findes en Gravskrift med følgende Indskrift: Dend høyaagtbare og Velfornemme nu Sl. Mand Sr. Jens Hansen Ugelberg, fordom Forvalter over Nyssesteen og Kammegaard, fød i Ferring Præstegaard 1675 d. 11. Julii, død Anno 1733, og hans kiære hustru dend hæderbaarne og dhdzirede Matrone Sl. Anne Hansdaatter Balludan, fød i Foulum Præstegaard Anno 1676 d. 27. Aug., død 1767, hvilke udi 24de aars Egteskab, velsignede med børn, bygte og boede i Wolder.

De begge under den store, haarde tunge Dyne
 her sover sødelig, til de faaer udi Snyne
 dend sidste dag, Thi de skal vist til live faae
 dend dyrebare Stat i Paradis at staae.
 I troe og kiærlighed de levede og døede,
 som De saa hver, som vil for domen glade møde,
 bevar et ærligt Navn, Samvittighed fra Steen,
 da grafsteen ære er og Kroppen ey til Meen.

Udenfor Baabenhusedøren er en Gravsten med
 Indskrift: Herunder hviler dend i livet særbeles
 ærlige, reedelige og for sin dyd og gudsfrygt meget
 elskelige Johannes Grunning, Fordom Strand Rider
 ved Rüssenstein, fød til verden udi Schlejien Anno
 1686, Igiensfød til himlen ved daaben udi dend
 Ølønische Slots Kierke Anno ejusdem, død af verden
 paa Rammegaard, efterat hand længe forhen var
 afdød verden, Anno 1756 d. 11te Novembr. i sin
 alders 70 aar og Strand Rider tjenesten 30 aar.
 Gud give ham og os alle een ved troens kraft
 hellig liv, salig død og ære fuld opstandelse. Amen.

Han testamenterede 1500 Rdl., hvis Rente skulde
 tilfalde 12 Fattige fra Baroniet og i Wandfuld
 Herred.

Præster.

Movrids Nielsen 1547.

Mittel Krabbe 1633, 1642.

Mag. Chr. Christensen Hortulan 1649—70.

Peder Andersen Samsing 1670—82.

Peder Nielsen 1682—92.

Hans Hansen Guldager 1692—1707.

Johan Sørensen Tuxen 1707—11.

Peder Bøtfer 1711—24.

Lars Frederiksen Bloch 1724—42.

Peder Lavridsen Brønshørdorph 1742—62.

Niels Pedersen Grøn 1762—90.

Nads Thomsen Lillelund 1790—95.

Peder Friis 1796.

1796 blev Kamme Annex til Dybe.

1633 bevilgedes der Præsten Vandborg Kongetiende i Fæste for Kaldets Ringheds Skuld.

B. A. Samfing har oversat flere gudelige Skrifter og tog sin Afsted 1682, hvilket var sjældent paa den Tid.

Hans Hansen Guldager forfattede 1733 en Traktat om Jødernes Omvendelse, der dog aldrig blev trykt.

Trans Sogn.

Trans Sogn, Annex til Fjaltring, grænser mod Nord til Ferring og Dybe Sogn, mod Ost til Dybe Sogn, mod Syd til Fjaltring Sogn og mod Vest til Vesterhavet. Kirkens Afstand fra Lemvig er 1 $\frac{1}{2}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 1027 Tdr. Land med 82 $\frac{1}{2}$ Tdr. Httr.

Jorderne ere frugtbare og højtliggende. 1 Skole. Salt i Sognet 43 Gaarde og Huse med 231 Indbyggere (1880: 241, 1860: 251, 1840: 252, 1801: 210.

Sognets Navn udtales *Tranzs*, og skreves 1340 *Transæ*, men 1480 *Trannis*, hvilket betegner den nuværende Udtale, der sikkert stammer fra en oprindelig Form *Trannæs*, det er *Tranencæs*, hvilket er et meget almindeligt Navn. Nu er Landet lige affaaet af Havet, men der har formodentlig i en fjern Fortid her været et Næs ud i Havet.

I Indberetningen 1638 nævnes følgende 26 Høje: Nordvest for Herpinggaard den lille Agishøj, sønden for Store Emtjær 3 smaa, norden for Gaarden Store Bobbjerg Lynghøj, efter hvilken en Gaard havde Navn, sønden for denne de 6 smaa Dvergehøje, sønden for Mollerup de 5 smaa Mangelhøje, sydvest derfor Tueshøj, norden for Grebdal den lille Grebdalhøj, norden for Nederby den lille Nederbyhøj, østen derfor Ravnhøj, sønden derfor de 2 smaa Rathøje; sønden for Bjerregaard den store Thomas Knude-Høj, norden for Rækby Ulohøj, østen for Ingeltjær den lille Erthøj og østen for Trans Kirke den lille Rønhøj.

Ved den Undersøgelse af Gravhøje, som Lærer Strandgaard foretog 1879, fandt han dog 28 Høje og Spor af 6 til. Han beretter om Høghøj paa Herpinggaards Mark, at der til denne knytter sig Sagn om Underjordiske, hvilket Sagn var opstaaet ved, at en Mand i vore Dage ofte opholdt sig her om Natten. Flere Høje ere i vore Dage bortskjælede af Havet tilligemed Marken, hvorpaa de stode, saaledes baade Grebdalhøj, Lynghøj og Mangelhøje.

I Sognet findes:

Emtkjær, ca. 8 Tdr. Hftr., Lille Emtkjær, 1 Hus, skrives i ældre Tid altid Emtkjær.

Koldborg, 1 Gaard, Parcel fra Herpinggaard.

Norsgaard, 5 Tdr. Hftr., Vester Norsgaard, var 1 Gaard 1596 og 1766 (ubtales Nussgo).

Fuglkjær, 1 Gaard, kaldes 1626 „ved Fuglkjær“.

Norre Ræbby, 1 Gaard, Sønder Ræbby, 1 Gaard; 1596 nævnes Ræbby som 3 Gaarde, der vare fordærvede af Sand og Vand.

Herpinggaard, 14 Tdr. Hftr.

Herpinggaard tilhørte 1408 Palle Krabbe, der i sit Vaaben førte 5 Ruder. Hans Enke Gyde levede 1454, da hendes Sønner Hans og Malte Krabbe paa hendes og egne Vegne skødede til Gudum Kloster en øde Gaard og en Eng paa Østergaards Mark i Trabjerg³⁸). Hans Krabbe ejede 1460 Herupgaard (se S. 483); hans Søn Niels Krabbe af Herpinggaard nævnes 1480, idet Jens Rhyøther, Sognepræst i Trannis, Jens Buddher, Bæbner, og Per Mathisen udstedte det Vidnesbyrd, at i Trans Kirke var stiftet for dem og flere gode Mænd velbyrdig Mand Niels Krabbe af Herpinggaard, der fik et Sognevidne af 12 gode adstabile Mænd, „at Las Krabbe og Jens Krabbe og Mowrids Krabbe vare alle tre paa forskrevne Kirkegaard, lydelig tilstod for mene Sognemænd og vedertendte dem at have oppebaaret 28 Tønder Byg af fornævnte Niels

Krabbe til alle deres Nøje" (Tilfredshed)³⁹). Niels Krabbe boede siden paa Østerbol, medens Herpinggaard ejedes af hans Broder

Thomas Krabbe, der nævnes 1483 og 1490, da han ejede Gods i Hammerum og Bølling Herreder og havde Del i Engbjerggaard. Han var maaske gift med Anne Eriksdatter, der saa maa have været hans anden Hustru, thi 28. April 1498 udstedtes et Brev af Las Krabbe, Mogens Krabbe, Christiern Krabbe og Jøngerd Krabbesdatter, at de havde siddet over „jen venlige Skift" med velbyrdige Kvinde Fru Anne Eriksdatter i Herpinggaard om Arv, der var tilfalden dem efter Fader og Moder og Broder Balle Krabbesøn, baade i Bo og Bopenninge og Tordegods og hvad som helst det var eller nævnes kunde, og gave de hende frit Afkald og kendte hende og hendes Arvinger kvitte og nødløste for al den Del, der var dem tilfalden i Arv, og takkede hende og hendes Arvinger for god Skifte og Gøveling. Vidner vare Hr. Jens Christiernsen Præst og Kapellan i Fieltringe og Trans og Væbner Erik Ballefen⁴⁰). Ovennævnte Arvinger maa være hendes Mand's Børn af første Ægteskab.

Fru Anne Eriksdatter maa have giftet sig igen og det vel 2 Gange, thi 1537 stævnede paa Herredagen Christen Nielsen paa egne og Søstendes Vegne Lavrids Anderjen og Bernt Angelstrup for Herpinggaard og Herpinggaards Gods med mere Tordegods, som disse forholdt dem efter deres Moder Fru Anne Eriksdatters Død. De indstævnede be-

rettede derimod, at Fru Anne havde udsat $12\frac{1}{2}$ Orde Kvern mere, end hendes Lod var i Lavrids Anderjens og Bernt Angeldrups Hustruers Fædrenegods, eller med andre Ord i levende Live pantsat ikke alene sit men ogsaa noget af de andres Arvegods. Lavrids Andersen og Bernt Angeldrup fremlagde ogsaa en Dom af gode Mænd efter kgl. Befaling, hvorved Herpinggaard med Gods var tilkendt dem paa deres Hustruers Vegne, saa længe til Christen Nielsen og hans Søskende indfrie, hvad deres Moder havde udsat mere end hendes Lod var, hvilken Dom ogsaa stadfæstedes af Herredagen ⁴¹).

Efter denne Dom ser det ud, som Fru Anne ikke er de Sagsøgendes Svigermoder men Svigerinde, og at de 3 Kvinders Fader har ejet Herpinggaard, men vi kende ligesaa lidt den Erik, som har været hendes Fader, som den Niels, der var hendes Mand ⁴²).

Ved en Herredagsdom 1537. dømtes Lavrids Andersen og Bernt Angeldrup til at give Dybe Kirke aarlig 4 Skp. Byg af en Jord paa Rands Loft og Skynnings Loft, hvilken Jord for over 60 Aar siden var stænket Kirken af Esge Rytter.

Lavrids Andersen levede endnu 1549, da han var med til at grænse om Markstuel imellem Tørring og Lønborg Sogn ⁴³). Han førte i sit Gaarden en oprakt Haand.

Efter hans Død er Gaarden vistnok ved Arv gaaet over til Krabberne til Damsgaard, der paa mødrene Side antages at nedstamme fra de ældre

Krabber paa Herpinggaard. Saaledes maa den have været ejet af Godste Krabbe, idet dennes Børn havde Del deri, og undertiden skrives dertil, saaledes den Kirsten Krabbe, der var gift med Anders Mogensen til Møgelgaard, 1619. I Aarene 1652—53 folgtes de forskillige Parter i Gaarden til Somfru Eva Unger⁴⁴). En Svigersøn af Oluf Krabbe til Damsgaard, Otto Lunov, der ogsaa ejede Keffergaard, skriver sig til Herpinggaard, ogsaa da han 1652 stødede sin Hustrus Arvepart deri til Somfru Eva Unger, og 1638 opføres Oluf Krabbes Børn som Ejere af Gaarden, der var 24 Tdr. Htkr., med 27 Tdr. Htkr. Bøndergods⁴⁵), men som omtalt vare Oluf Krabbes Søstende ogsaa Medejere.

Eva Unger blev siden gift med Henrik Krabbe og Gjord Galt til Biumgaard, der døde 1684 og Fru Eva 1694, 68 Aar gammel, begge begravne i Hørby Kirke i Bendshøvel, i hvis Sogn de ejede Hørbylund. De have næppe boet paa Herpinggaard, der 1661 opgives med 27½ Tdr. Htkr. og uden andet Gods end Lille Herping. 1678 opføres paa Gaarden 1 Karl, 1 Pige, 1 Hest, 3 Hopper, 3 Røer, 8 Stude, 1 Kvie, 2 Kalve, og 1682 1 Hoppe, 2 Plage, 3 Røer, 2 Ungnød, 4 Faar, 1 Svin. 1683 siges der under Gaarden at høre et lidet Bol Lille Herping, der for 6 Aar siden var afbrudt; da var Gaarden udsorpagtet til Gunde Jensen; der hørte ogsaa dertil en øde Mølle, kaldet Njstrup Mølle, uden Dam og Damsbund, der havde været øde 40 Aar. Af Jorden dyrkedes noget med 1 Rærv Byg, 2 Rærv

Rug, 1 Rærv Havre, hvorpaa Jorden hvilede i 5—7 Aar; af noget toges 4 Rærv Rug, af andet 4 Rærv Byg; den ugødede Jord brugtes til 2—4 Rærv Havre. 1686 havde Fru Eva Unger Kæste paa Frans og Ferring Kongetiender, som Baron Suel Rysfensteen imidlertid nu havde faaet Bevilling paa.

Efter Eva Ungers Død folgtes Gaarden til Kas mus Nielsen til Kvistrup, men tilhørte 1711 Jens Jørgensen Serup, der da var Forvalter over Drønningborg Amt⁴⁶) og senere var Amtmand, men tidligere havde været Inspektør ved Baroniet Rysfensteen.

Serup folgte Gaarden til Baron Ove Suel; 1766 siges, at den er en Ladegaard af ordinær Bygning med Straatag og med 13 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk. Htr. Under den var 5 Afbyggersteder, der vare skattefri, men foruden aarlige Affordpenge gjorde Høstarbejde. Udsæden var 11 Tdr. Rug, 9 Tdr. Byg og 31 Tdr. Havre, der avledes 28 Læs Hø. Om Vinteren fødedes 30 og om Sommeren græsledes 18 Stude og der holdtes 10 Røer og 8 Bæster. Jorpagteren gav 80 Kdl. i Afgift.

Paa Herpinggaard boede i Baroniets Tid den Kaptejn Witte, hvis Ligsten er nævnt foran S. 294; hans Datter Dorthea blev 1742 gift med Degnen Peder Munch i Bøvling.

1798 satte Baron D. H. Suel Rysfensteen Herpinggaard og Kammegaard til Auktion. Paa Herpinggaard holdtes da 50—60 Stude og Røer,

8 Bæster og 30 Jaar; Udsæden var 9 Tdr. Byg, 13 Tdr. Rug, 36—40 Tdr. Havre. Gaarden købtes da af Peder Høegh, se under Rammegaard. Efter hans Tid har den tilhørt Familien Rastberg.

Der har maaske engang været en anden Sædegaard i Sognet, thi i et Uddrag af Fortegnelse over Trans Kirkes Torder for 1655 staar: Fru Inger i Ferring, nu Godste Krabbe paaboer, gav $\frac{1}{2}$ Td. Byg. Sidstnævnte var Søn af Oluf Krabbe til Damsgaard, en Fru Inger var hans Tipoldefaders Moder og Moder til Chr. Krabbe til Damsgaard.

Herping, ca. 8 Tdr. Hfr.

Bestermart, 1 Bolsted, kaldes 1626 „paa Mart“.

Gadegaard.

Kirkeby, 4 Gaarde, den ene 4 Tdr. Hfr., 1 Hus, var 1766 5 smaa Gaarde.

Nederby, 1 Gaard, 1 Hus. Nederby var 1766 2 smaa Gaarde. Nederby nævnes 1638.

Møllerup, 1 Hus, var 1766 2 Steder. 1596 nævnes en Gaard i Sønder Møllerup. 1638 nævnes alene Møllerupgaard. 1520 nævnes 2 Bønder her.

Grebdal (udtales med langt e), 1 Hus. Grebdal nævnes 1520 og var 1596 en Gaard, men den er i dette Aarhundrede ødelagt af Havet.

Borg, et Bolsted, nævnes 1766.

Øster Lykke, 1 Gaard, Vester Lykke, 1 Hus, Lykke, 1 Hus. 1683 nævnes 1 Gaard „paa Lykke“ og en øde Gaard Løf, 1766 nævnes Vester

Løf, 1596 nævnes Løf som en Gaard, 1520 nævnes 1 Gaard „paa Løf“.

Nørre Bjerg, 1 Gaard; Sønder Bjerg, 1 Gaard. 1683 nævnes en Gaard Bjerg, ligesaa 1766, kaldes 1626 „under Bjerg“ og 1638 Bjerregaard.

Njstrup, 1 Gaard. 1683 nævnes desuden Njstrup Mølle, der havde været øde over 40 Aar og laa under Herpinggaards Tagt.

Af forsvundne Ejendomme nævnes: 1596 en Gaard paa Bøvhjerg ved „Lønhøff“, der vel er den, der 1638 kaldes Store Bøvhjerg og 1683 alene Bøvhjerg, men 1766 var 2 Steder. 1638 nævnes en lille Gaard Ljnghøj norden for Bøvhjerg, der i dette Aarh. er bortskullet af Havet. 1629 nævnes Morshalle som ganste øde og uden Sæd. 1638 nævnes Jngelkjær.

Trans Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindeligt bleven opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenkvadre og har bestaaet af et Skib samt et i Øst lige affluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som have staaet i Forbindelse med hinanden ved en halv-rund Triumfbue, med profilerede Kragbaand, dækkedes med Bjælkeloster og Vhjet modtog de gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf man endnu kan se to paa Skibets søndre Side, et paa dets nordre samt et i Korets Gavl. Af Skibets oprindelige

Døre, som have haft retvinklede Karmsnit og aflang-
firkantede Overliggere, kan den nordre følges i Om-
rids. Hele den gamle Kirke hviler paa en Fod med
Straakant. Som det synes i den seneste papiristiske
Tid har man til Kirkens vestre Del føjet et, hoved-
sagelig af Tegl og raa Kamp opført Taarn⁴⁷⁾ med
ualmindelig stejle, blindingsmykkede Gavl i Nord
og Syd. Taarnets nederste Del dækkedes med en
Krydshvælving og fattes i Forbindelse med Skibet
ved en halv rund Bueaabning. I senere Tider har
man udvidet Triumfbuen med Bibeholdelse af de
oprindelige Kragbaand, samt nedbrudt største Delen
af Taarnhvælvingen. Store Partier af Kvaderstens-
murene ere ombyggede, Kirkens Bjælkeloster for-
nyede, og Indgangen anbragt paa Taarnets søndre
Side.

Altærtavlen er et tarveligt i Renaissance-snitværk
udført Arbejde, der maa formodes at tilhøre det
17de Aarhundredes anden Halvdel. Midtpartiet
indtages af en slet, oliemalet Fremstilling af Nad-
veren. Kalkens midterste Parti, hvorpaa der læses
J. H. E. S. U. S., synes at tilhøre Tiden henimod
1400, medens Foden og Rummen ere ny. De uan-
selige malmstøbte Alterstager maa antages at skrive
sig fra samme Tid som Alterrammen. Døbefonten,
der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens
oprindelige, men den er uden særlig Interesse fra
Formens Side (som i Nørre-Nisjum i Stodborg
Herred). Prædikestolen er et tarveligt Snitværks-

arbejde, som maa henføres til samme Tid som Alterrammen. Klokkeindskriften lyder: varbum. domene-manet. in. eternam. m d i v. Forneden staar: Rasmus. Davsen. Paa Skibets østre Væg til venstre for Triumfbuen hænger et fra en sildig papistisk Tid hidrørende, raat udstaaret Krucifix.

Ovenstaaende kan udfyldes med Oplysninger fra 1766, da flere Indskrifter endnu vare slynlige.

Alteret er opsat af Mursten. Altertavlen er ordinært Snedker- og Billedhuggerarbejde, som er malet med forskellige Kulører og sammesteds forgyldt. Den har 5 Afdelinger med en trekantet Figuroventil, hvorpaa staar: Deo Optimo Maximo 1655. Paa den øverste Afdeling er afmalet Kristi Korsfæstelse, paa den mellemste Nadveren, paa det højre Sideslykke Haabets Sindbillede og et Vaaben med Indskrift H. Krabbe Fr. oc M., paa det venstre Sideslykke Kærlighedens Sindbillede og et dobbelt Vaaben med Indskrift: Eva Unger Fr. oc M. Paa den nederste Afdeling staar med forgyldte latinske Bogstaver: Saa elste Gud Verden osv. Paa Disten staar G. Daae 1702.

Prædikestolen er kun ordinært Snedkerarbejde, malet med adskillige Slags Kulører og sammesteds lidt forgyldt. Den har 3 Afdelinger; paa den første er afmalet en gammel Mand med en Globus i Haanden og med Indskrift oventil: Salvator Mundi. Dernæst staar paa samme Afdeling Henrik Krabbes Vaaben med Indskrift: Anno 1655 haver ærlig og velbyrdig Mand Henrik Krabbe til Damsgaard, som

da var Kirke-Værger, ladet Alter Tavlen og denne Prædike-Stoel gjøre til Frans Kirke. Paa de andre 2 Afdelinger ere de 4 Evangelister afmalede. Over Prædikestolen hænger en Himmel med denne Indskrift: Anno 1655 haver hæderlige Mand Claus Olesøn Borch givet til denne Himmel og Prædike-Stoel 3 Slette Daler, iligemaade gav og meenige Sogne-Mænd hver efter sin gode Willie.

Paa Pulpituret er en umalet indeluffet Stol, som Statsraad og Amtmand Jørgen Seerup lod opsætte, da han ejede og beboede Herpinggaard.

Fjaltring Sogn.

Fjaltring Sogn grænser mod Nord til Frans og Dybe Sogn, mod Øst til Dybe og Ramme Sogn, mod Syd til Bøvling Sogn, fra hvilket det stilles ved Ramme Na, mod Vest til Vesterhavet. Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{3}{4}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 2303 Tdr. Land med $120\frac{1}{2}$ Tdr. Høtr. Jorderne ere frugtbare, men noget lavere end i Frans Sogn. 1 Skole. Falt i Sognet 127 Gaarde og Huse med 678 Indbyggere (1880: 576, 1860: 474, 1840: 418, 1801: 336.

Sognets Navn er 1340 Fjaltærvangh, siden Fjæltring.

I Sognet nævnes 1638 Skalkhøj ved Gaarden af samme Navn, der endnu er til, og Gouelshøj

østen for Gadegaard, men denne er nu opbrudt, desuden nævnes Møgelhøj sønden for Mussholm, der ikke findes mere. 1638 nævnes Otdal norden for Hovelsgaard, Ferneldal sønden for Nøraa; østen for Præstegaarden laa Elkilde. Tidligere hed Dybe=Na Nør=Na og Kamme=Na Morup=Na. Det maa antages, at Havet i Fortiden har gaaet op ad Lavningen mellem Fjaltring og Trans Sogne. Under Sandet ses i Havstokken Tørvejord.

I Indberetningen 1766 skrives om Sognet:

„Ablingen formenes at kunne forbedres, naar enhver havde sin Jord eller Mark for sig selv og kunde behandle samme, som han vilde, da de kunde gøde, hvad de kunde faa Gødning til, og lade Resten hvile desto længer. Men da Sognets Mark er en Sammenblanding og den Enes Jord ligger imellem den Andens, saa nødes enhver til at tage Tægten, som den vil falde⁴⁸).

„Nærvæd Havbaffen er Krogdal Sø, som tilforn har været Agerland, som kunde pløjes og besaaes, men ved Havets Overgang er bleven til en Sø, som formeres og bliver større, naar Havet i Efteraaret ved en stormende Vestenvind rejser sig og gaar over Sandbaffen i Søen. Heri fanges stundum nogle faa Aal og smaa Gedder.

„Det bedste og største Fiskeri er i Havet, hvoraf de Fleste i Sognet betjene sig og derfor til Friherstabet af Rysensteen betale Sandtold, som er en Torsk for hver Mand, der fister. I Sognet ere 6 Fisterbaade og til hver Baad 6 Personer, som i For-

og Efteraaret fare ud paa Havet. Nogle Fiske, saasom Torst, Langer, Hvillinger, Stulder, Helleflynder, Rokkefiske og Haaer fanges med Kroge, som ere madebe enten med ferske Silb eller en Slags smaa Fiske, som kaldes Tobiz, eller med nogle tykke graa Orme, som have en starp og hvas Hud og opgraves af sandig Jord, eller og med Fæ eller Svinelever; andre Fiske, nemlig Matreller, smaa Flynder, Silb, Smelt, Tobiz, Hummer og Krabber fanges med Garnvaad. Bemeldte Fiske, især Torst, Hvillinger, Rokkefiske og Haaer, hvoraf fanges mest, affættes dels ferske til de fra andre Byer og Steder i Fisketiden hidkomne Fiskeløbere, dels sælges tørrede og saltede i Holstebro Marked. Af Leveren i Rokkefiske og Haaer koges Tran, som, naar havez mere end til egen Fornødenhed, affættes til Lemvig og Holstebro.

„Bygningerne ere smaa og meget ringe med Straatag og Verbægge og de fleste uden Storsten igennem Huset. I Sognet er ingen Antikviteter af Stene og Høje“.

I en Burderingsforretning fra 1629 hedder det, at 2 Ejendomme i Fjaltring havde været øde i 15 Aar, da Ejendommen var overløben med Sand, desuden vare 4 andre Ejendomme øde og uden al Sæd, og Sognet var i det hele fordærvet af Sand. Og at dette var rigtigt, ses af, at der 1596 var 64 Gaarde og 13 Huse, men 1683 kun 51 Gaarde og 4 Huse i Sognet.

I Sognets nordlige Del:

Nørre Dybaa, 1 Hus. 1596 nævnes Christen Madsen i Dyby. 1626 nævnes ogsaa kun 1 Gaard i Dybaa. 1766 nævnes Nørre Dybaa, desuden et Sted Dybaa, der hørte under Enevoldsgaard, endnu et Sted, der hed Nørre Dybaa og Nørre Dybaa Huse. En Gaard i Fjeltring Sogn kaldet Djubvad skødedes 1420 til St. Hans Kloster i Viborg⁴⁹); dette er vel Dybaa, der udtales Dyvo og altsaa oprindelig hed Dyvad, Badet over Dybæk.

Sønder Dybaa, 1 Hus.

Vester Dtdal, 1 Gaard, Øster Dtdal, 1 Gaard. 1444 nævnes en Herredstingsdom paa en Gaard i Fjaltring Sogn kaldet Ddal⁵⁰), hvilket maa være den rette Form (nemlig Adal), der ved en Misforstaaelse er bleven skrevet Dtdal, som dog allerede forekommer 1520 (Dthdael), thi Udtalen af Dtdal og Ddal er aldeles enslydende. Gaardene kaldes iøvrigt jædvantlig Hovels, ligesom det siges 1638, at Dalen Dtdal laa norden for en Gaard, der hed Hovelsgaard.

Fattiggarden, 1½ Tdr. Htr.

Tofting, 1 Gaard, Sønder Tofting, 1 Gaard, Toftinghus, var 1766 1 Gaard.

Sønder Stalkhøj, 5 Tdr. Htr., Øster Stalkhøj, 1 Gaard, Stalkhøj Huse. 1638 og 1683 nævnes Nørre og Sønder Stalkhøj og 1596 boede der 2 Mænd „ved Stalkhøj“. 1766 var Nørre Stalkhøj 2 Gaarde, Sønder Stalkhøj 1 Gaard.

Ollegaard, Stedet hedder nok egentlig Stjernholm.

Sønder Nørby, 1 Gaard, Nørre Nørby, 1 Gaard, Vester Nørby, 2 Gaarde, Lille Nørby, 1 Gaard, Nørbyhus; nævnes 1596. 1766 bestod Øster Nørby af 2, Nørre Nørby af 1, og Lille Nørby af 1 Gaard.

Nørre Lapholm, 1 Gaard, Sønder Lapholm, 1 Gaard, Lapholm var 1766 2 Gaarde.

Fjaltring Kirke, se nedenfor.

Torgaard, 1 Hus.

Præstegaarden, 5 Tdr. Hfr.

Enevoldsgaard, 3½ Tdr. Hfr., nævnes 1766.

Kirkegaard, 1 Gaard, Kirkeby nævnes 1520.

Kjærsgaard, 2 Gaarde, Kjærsgaardhuse, var 1626, en større og en mindre Gaard, nævnes 1560, var 1766 2 Gaarde.

Vester Kjær, 1 Gaard, Øster Kjær, 1 Gaard, 1766 kaldes det alene Kjær og havde 2 Bønder.

Kjærside, 1 Gaard.

Musholm, 1 Gaard, Husene Øster- og Sønder Musholm, 1626 og 1766 1 Gaard.

Lisby, (udtales med langt i), 5 Gaarde, af hvilke 1 Lille Lisby, Lisbyhus; 1683 nævnes Nørre- og Sønder Lisby, 1626 var Lisby en Gaard og et mindre Sted, men 1766 var Lisby 4 Gaarde.

Ruby, 1 Gaard, Nørre Ruby, 1 Gaard, Rubyhus. Ruby nævnes 1766.

3 Sognets sydlige Del:

Harboesgaard, ca. 3 Tdr. Htr. 1596 nævnes Svend i Harboesgaard, der 1626 var en stor og en lille Gaard. 1520 kaldes den Per Harboes Gaard, men den Mand, der boede i den, hed Jens Persen.

Klostergaard, 1 Gaard, Ny Klostergaard, Klostergaardhus. Per Persen i Kloster nævnes 1596.

Savmøllen.

Rathule.

Dalgaard, 4 Tdr. Htr., Dalgaardhus, tidligere Eftesgaard.

Gadegaard, 1 Gaard. 1626 nævnes en Gaard „paa Gade“, kaldes Gadegaard 1634.

Skyttesgaard, Skyttesgaardshus.

Djter Gavlsøj, 1 Gaard, Gavlsøj, 1 Hus, kaldes 1596 „ved Gavlsøj“, kaldes 1638 et Bol, 1766 en Gaard. 1520 nævnes et Sted „ved Goffwelsghyve“.

Sønderby, 2 Gaarde, den ene 3½ Tdr. Htr., Sønderbyhus; nævnes 1560, var 1766 4 Gaarde.

Redningsstation.

Mærst Kro, 1 Hus. 1766 var Mærst en Gaard med 2 Bønder.

Tudskjær, 1 Gaard.

Maarupgaard, 3 Gaarde, oprindeligt 1 Gaard, men 1766 var her 3 Gaarde. 1453 gav Mathias Mørt i Fjæltring, der ligeledes hans Forfædre i mange Aar havde været Fæster af Ribe Domkirkes Gaard Morthorp, til Domkirken alt sit fædrene

Tordegods, som han havde brugt under Maarupgaard.

Nørre Bjerg, 1 Gaard. 1626 nævnes en Gaard „paa Bjerg“. 1766 var „Bjerre“ 2 Gaarde.

Sønder Bjerg, ca. 4 Tdr. Hfr.

Vibshede Huse, 1683 nævnes Vibes Gaard, paa hvilken der 1596 boede 2 Bønder.

Vester Braa, 3½ Tdr. Hfr., Øster Braa, 1 Gaard, 1626 en Gaard Braa, men 1766 var her 2 Gaarde.

Høvsøre, 1 Bolsted.

1683 var der i Sognet 51 Beboere og 4 Gadehuse, men 1596 64 Gaardmænd og 13 Inderster eller Husmænd.

Fjaltring Kirke.

Kirken, af romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggelig tilhugne Kampestenkvadre og har bestaaet af et Skib, samt et i Øst lige affluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der maa have staaet i Forbindelse med hinanden ved en halvrand Triumfbue, dækkedes med Bjælkeloster, og Dyset modtog de gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf man endnu kan skimte to paa Skibets nordre Side, samt et i Koret's Gav. Begge Skibets oprindelige Døre ere tilintetgjorte. Under hele Kirken har strakt sig en Sokkel med Skraakant. Som det synes i en sildig papiristift Tid har man til Kirkens vestre Del føjet et af store, røde Tegl og raa Kamp

bygget Taarn, hvis nederste Parti dækkedes med en Krydshvælving og fattes i Forbindelse med Skibet ved en spidsbuet Arkadeaabning. Til Skibets og Korets Sydside er der senere hen, vistnok først i det 17de Aarhundredes Slutning, føjet en overhvælvet Korsfløj, under hvilken der findes en Begravelse. Som Hjørnesten i denne Bygning ses det ene af Triumfbuens oprindelige Kragbaand, paa hvis korte Side der er udhugget et lille Dyr, og det andet ligger som Trappesten foran Indgangen paa Taarnets Sydside. I Korsfløjens østre Overvæg er Overdelen af et oprindeligt Vindue indmuret. Vistnok paa samme Tid, som denne Tilbygning blev føjet til Kirken, nedbrød man hele Muren mellem Skib og Kor, samt forsynede Taarnet med et blydækket Spir. Uvigt naar er Taarnhvælvingen bleven ombyttet med et Bjækkeloft, og Indgangen til Kirken anbragt paa Taarnets Sydside. Store Partier af Kirkens Overvægge ere Tid efter anden ombyggede.

Alttertavlen tilhører i Hovedsagen Tiden hen imod den papistiske Periodes Slutning (ca. 1450) og har oprindelig bestaaet af et Midtparti, samt tvende Fløje til at lukke for Midtpartiets Billedstærkerarbejder, der ere tilintetgjorte med Undtagelse af: 1) en hellig Anna med Maria og Kristusbarnet paa Armen, 2) den store Kristoffer, der bærer Kristus over Strømmen, samt 3) Gudfader, der holder den af Korset nedtagne Frelser foran sig. I Stedet for Billedstærkerarbejderne, der ere raat udførte, findes

man en oliemalet Kopi efter Carlo Dolces' Kristus, der velsigner Brødet og Vinen.

Paa Fløjene ses udskaarne Figurer af de tolv Apostle, sex til hver Side. Som det syns, i Slutningen af det 17. eller Begyndelsen af det 18. Aarhundrede har man føjet udskaarne Binger til Fløjene samt anbragt Bekroninger saavel over disse som over Midtpartiet. Det oprindelige af Kvader murede Alterbord findes bevaret under den langt yngre Træbæklædning. De temmelig smaa, malmstøbte Alterstager, der næppe ere ældre end Christian den Fjerdes Tid, hvile paa tre smaa liggende Løber. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er uden særlig Interesse fra Formens Side, men den er utvivlsomt Kirkens oprindelige. Paa Døbefadet ses Bogstaverne H I M S—K C D. Prædikestolen er et tarveligt Snitværksarbejde, der synes at maatte henføres til Aarene omkring det 17. Aarhundredes Midte. Paa Kloften læses:

S: D: BILDE· SALIG· HER· BARON· IULS·
KÖNIG· ME· FUDIT· WIBURGI· 1771.

I Tilbygningen paa Skibets søndre Side findes en Mindetavle anbragt af Christoffer Rasmussen Lime. Under Tilbygningen findes en af Christoffer Lime i 1689 indrettet Begravelse, hvori der henstaar flere Rister.

Hertil kan føjes følgende Oplysninger af Præsten Hr. S. Scavenius 1766: Altertavlen er mestendels Billedhuggerarbejde, malet med adskillige Kulører og sammesteds forghltd, men meget brøstfældig. Den

har 3 Afdelinger med 2 udslagne Døre. I den første og øverste Afdeling staar et affildret Billede i en gammel Mands Signelse med en Globus ved den venstre Side og med den højre Haand oprakt, pegende paa ovenstaaende Inscription: Salvator Mundi. I den mellemste Afdeling staa nogle udhugne Corpora i menneskelig Gestalt, af hvilke det mellemste med en afmalet svævende blaa Due over Hovedet ligner en gammel Mand, havende et nøgent Corpus under Armen, som betegner Christus med Tornekronen og de 5 Wunder. Paa den højre Side herved staa et stort Billede i en gammel Mands Skikkelse, holdende en afbrudt Kvist eller Gren i den venstre Haand og havende paa højre Armel et lidet Corpus, lignende et ungt Menneske, som har den venstre Haand paalagt den gamle Mands Hoved og den højre Haand oprakt. Paa den venstre Side ved det store Mandsbillede staar et stort Fruentimmerbillede, havende i den venstre Haand eller Arm et mindre dito med en forgyldt Krone paa Hovedet og et nøgent Barn paa Skødet. I den tredie og nederste Afdeling af Tavlen staar følgende Inscription med forgyldte latinske Bogstaver: Jesu Christi Hans Søns Blood renser os af al Synd. 1. Joh. 1. — V. 7. Saa elste Gud Verden o. s. v.⁵¹⁾. Paa de 2 udslagne Døre staar i Billedhuggerarbejde de 12 Apostle.

Kalk og Dist er af Sølv, men ej forgyldt. Paa Disten staar G. Daae 1702.

Prædikestoleu er af Snedker- og Billedhuggerarbejde, malet med adskillige Farver og sammesteds forgyldt; den har 4 Afdelinger, hvorudi de 4 Evangelister ere afmalede tilligemed Bibelsprog. Ved Opgangstrappen hertil er et langt Sideskylde af Fjæl, hvorpaa de fire store Profeter og nedenunder David, Salomon og Oseas ere afmalede tilligemed Bibelsprog.

Under Opgangen staar: Anno 1653 d. 9de Aug. er denne Prædike-Stoel med Maling beprydet, hvortil, næst Gud, var Aarsag Hæderlig og Belærde Mand, Hr. Claus Oluffson Borch, som selv haver givet 16 Slette Daler, nogle af Sogne-Mændene haver og ladet deres gode Villie tilkiende, Gud til Ære, Kirken til Zirat og Efterkommerne til Exempel. Nu Gud unde os alle at gjøre got.

For at hindre Dispute om Stolestaderne lod Hr. Christopher Lime tilligemed sine Medhjælpere Anno 1701 d. 26. Novembris indrette en ny Kirke-Anordning om Stolestaderne, da enhver Gaard i Sognet blev tillagt visse Stole i Kirken for Mænd og Hustruer, Børn og Tjende, hvilken fandt Menighedens Behag og blev approberet af den daværende Kirkejejer Hr. Oberst Gregerz Daae.

I Korskirken under Gulvet er en aaben Begravelse med 2 Fjæledøre ovenpaa, hvorudi Hr. Christopher Lihme, fjerde Præst efter Reformationen, med nogle af hans Familie er nedsat; her staa 8 Digkister. Over bemeldte Begravelse er opsat en fort Table med følgende Insription: Christopher

Rasmusen Liime, barnfødt udi Horsens 1649, kom her til Sognene 1675 og 1679 kom udi Egte-Samling med den Hæderbaarne Møe Kierstine Otthiis-daatter Haslund. Levede tilsammen udi 43 Aar. Udi samme Dieres Egteskab ere blevne velsignede med 3 Sønner og 6 Døttre. Den yngste Søn døde strax efter Fødselen, de andre 2de Sønner ere ved en Forsynlig Optugtelse komne udi Præste-Stand. Den ældste Hr. Otte Christian Liime kom til Hammele udi Mars Stigt. Den 2den Hr. Henrich Christian Liime blev Assistence Præst ⁵²⁾ udi Kiøbenhavn og døde der udi Bestens Tiid 1711 udi Hans Alders 21. Aar. Den ældste Daatter Karen Christophers-daatter kom til Alling Præstegaard. Den 2den Magdalene kom til Kallehauge Præstegaard udi Sædland. Den 3die Bergethe Marie døde af en hidsig Sprinckel udi hendes 15. Aar. Den 4de Kierstine Cathrine kom til Storing Præstegaard. Den 5te Daatter Anne Elizabeth kom til Rüssensteens Fuldmægtig ved Udstrup Gods. Den 6te Daatter Johanne Marie holdte Huusholdningen for sin Fader ⁵³⁾. Der jeg nu var kommen til Kaldet, søgte jeg efter at fornemme Præsternes Navne fra Reformationen, som skeede af mig 1724, som da var fra Reformationen 207, og saa vit ieg kunde udforske, var Hr. Christen Hiul den første Præst 30 Aar, Hr. Søren Andersen Riiber 40 Aar, Hr. Oluf Jensen Tørring 45 Aar, Hr. Claus Oluffson Bork 45 Aar, Christopher Liime til den Tieds Datum 49 Aar, som gjør 207 siden Reformationen. Efter 10 Aars Egtesamling

ſøgte at faac eet Begravelſes Eted, at det for dem og Dieres herved Stedet værende og afgaaende maatte være et Roe-Sted efter Døden, formodende at Efterkommerne forunder Dem ſaa god en Roe udi Dieres Grauf, ſom de vilde Sig Sielf ſtulle vederfares, naar de komme udi alle Leſvendes Forſamlings Huus etc. udi hvilket er ſtrefvet:

Saa ſove de da vel i Roe
 og evig Roe forvente,
 Dier Beene ſkal ſom Kornet groe,
 Gud dem af Muld ſtal hente,
 Saa naaes for det enge Rom
 og uſle Orme-Hytte
 en priſlig Boe blandt Helgen from
 og ævig Liifſes Bytte.
 Tænk paa den Dag, du Vandringſ-Mand,
 Bed daglig Boed forſone
 Din Synd og løb ſaa, at Du fand
 faae hiſſet Liifſens Trone etc.
 Som den, der ned ad Trappen gaaer,
 Fra Trin til andet haſter,
 Saa nærmer vi os til vor grauf;
 et Trin et andet kaſter.
 For alle Graufven aaben ſtaaer
 og ej alleen for Somme,
 af alle der dog ingen vied,
 naar Han i Grauf ſtal komme,
 Luk Døren allertætſt til,
 Lad Vinduer ej være,
 i Huuſet vil dog Døden ind,
 og Folk der at udtære.
 Af vore Huuſe intet er,
 ſom Døden udelucker,
 Vi, ſom er Leer i Hytt af Leer,
 for Hannem viſlig bucker.

Nedenfor Altergulvet er et lidet Begravelsessted med 2 Hjaeledøre overlagt, hvorudi ere 4 Vigfister, 2 store og 2 smaa foruden Insription.

Paa Kirkegaarden ligge 2 Vigstene, af hvilke den ene er en lang og smal Kampesten med et stort udhugget Kors ovenpaa og intet andet. Den anden er en flad og bred Sten med følgende Insription:

Anno 1675 kom Christopher Liime, Fierde Præst efter Reformationen, her til Kaldet, som med sin Hustrue Kirstine Otthidsdaatter Haslund lod denne Steen ligge paa Clemen Mortensen Skræder, som døde i Enboldsgaard og med ovenmelte Salige i Herren hensovet til en glædelig og ærefuld Opstandelse at erlange (et følgende Vers medtages ikke her).

Til Fredagsprædiken i Hjaltring Kirke havde der været henlagt nogle Jorder, der ydede $8\frac{1}{2}$ Tdr. Korn aarlig, men 1688 klagede Præsten over, at Baron Chr. Juul, der havde Herlighed til Jorden, havde udlagt noget deraf til Græsning og Høflet og udlejet det andet.

Præster.

- Christen Hjul 1539, død 1553.
 Søren Andersen Kiber 1553—93.
 Oluf Jensen Tørring 1593—1636.
 Klavs Oluffen Borch 1636—75.
 Christoffer Rasmussen Lime 1675—1730.
 Morten Sørensen Berg 1730—60.
 Søren Jensen Scavenius 1760—81.
 Klavs Wilhelm Claudi 1782—87.
 Søren Rømer 1787—1815.

Karl Adolf Dahl 1816—28.
 Svend Wilhelm Saxtorph 1828—39.
 Hans Frederik Blichfeldt 1839—47.
 Frederik Karl Christian Harboe 1847—59.
 Andreas Ewald Meinert 1860—69.
 Marius Ancher Secher Lund 1869—81.
 Niels Christian Hoftrup Spur 1881—91.
 Jens Peter Jensen 1891.

Under 1. Juni 1633 udstædtes følgende Reskript til Lensmanden paa Bouling:

Efter som vi naadigst forfare, at efterskrevne Mads Persen Winter i Sønderby, Mads Jensen Winter, Mikkel Jensen Møsholm, Laurids Peder Jensens Søn, Jens Christensen Dvigt, Søren Nielsen, Kirsten Sørensdatter i Fjaltring Præstegaard og hendes tre Døtre Margrete, Mette og Helvig Olufsdatter, Mette Nielsdatter, Valborg Jensdatter, Marine Sepsdatter saa og Jens Knudsen Sterk for nogen kort Tid siden skal have været i Fjaltring Kirke, der drukket, danset og beganget adskillig Uetsærdighed, da bede vi eder og naadigst ville, at I alle Kvindfolkene, saa mange som vogne ere, hid til Tugthuset fremskikker, saa og alle de vogne Karle hid til Bremerholm forskikker, og naar de derfra forløves, ville Vi, at I med dem efter deres yderste Formue aftinger og siden lader dem staa aabenbar Skifte, og dersom Sognepræsten udi forskrevne Fjaltring findes udi hans Levned usiftelig, I da ham tiltaler, Dom over ham hænder og saa derefter forholder.

I Lensregnskab 1633—34 findes ogsaa en „Udgift til Fortæring og Fragt for Hr. Oluf

Hustru i Fjaltring og hans 2 Døtre samt to andre Piger og to unge Karle", nemlig Kost, Ol og Mad i 27 Dage, hver om Dagen 12 Skilling, „og eftersom Jens Sterk havde og været i Kirken hos forskrevne Selstøb, desligeste tilforn stjaalet en Tønde Braggods under Boubjerg, er han ogsaa til Bremerholm hensejndt" og for hans Kost og Varetægt givet 7 Rdlr. Fangerne bleve sendte med en Skude til Kjøbenhavn, hvorfor der blev givet 20 Rdlr.

I April næste Aar slap Præstedøtrene fri, men deres Moder maatte forblive i Tugthuset indtil videre, og samtidig ere vel de andre komne hjem, thi i Lensregnskabet 1634—35 er indført 10 Rdl. som Bøde af Mads Pedersen i Fjaltring, efterat han havde udstaaet sin Straf paa Holmen, desuden 25 Rdlr. af Lavrids Pedersen og 10 Rdlr. af Mikkell Sensen Musholm, ligesom Præstekonen Kirsten Hr. Dlusf for sin egen og Datters Forseelse gav 25 Rdlr. Lavrids Pedersen var undvegen og holdt sig i Skjul, men paa hans Moders Forbøn fik han 6. Decbr. 1635 Tilladelse til at komme i Landet igen og siden være fri for Tiltale, naar Moderen havde afdømt Sagen med Lensmanden. Af de Skyldige have saaledes nogle været Børn, der slap fri, men den Dans blev en dyrekøbt Fornøjelse for de andre.

Kristoffer Lime havde maattet give 200 Rdl. til Baron Ruze forat faa Brev paa at blive Formandens Efterfølger; Baronen, eller vel rettere hans Forvalter, havde først forlangt 300 Rdlr.

Tillæg og Rettelser.

S. 24. 1537 stævne Niels Pedersen i Bistens Gaard Niels Rytter, fordi han havde uddist ham og hans Fader af samme Gaard, som var deres Arv og Eje, og de beviste, at de havde en Broderdel og nogle Søsterdele deri foruden Panteret. Niels Rytter svarede, at han havde $5\frac{1}{2}$ Broderdel deri og foreviste et Skøde fra Biskop Iver Munk paa Damgaard, som kaldes Bistens Gaard, Pilegaard i Lem Sogn og Fabjerg Ertz i Fabjerg Sogn, hvilket Gods Biskoppen havde købt af de rette Arvinger, undtagen alene „Skjørbiert“. Rigens Raad dømte, at da Niels Rytter havde den største Part i nævnte Gods, burde han nyde det og give Medarvingerne Stæppefkyld deraf efter 12 Samfrænders og uwillige Mænds Sigelse, efter den Skik, der er gjort paa Bøndergods, at den, som har den største Part, skal befidde det (i: bebo det), dog skulde den gamle Peder Bidsen (altsaa Niels Pedersens Fader) blive fiddende sin Livstid og nyde sin Part i samme Gods, der efter hans Død skulde komme til Niels Rytter og hans Arvinger (Herredagsdombog).

S. 37. Fru Anne Grøn døde if. Hegalunds Almanacker 1602.

S. 48. Stjernhjelms drev Faareavl og falbsød 1777 i Aviserne store engelske og eiderstedste Bæddere, ligesom han om Vinteren tog Kreaturer paa Foder. Hans Fader

Niels Jakobsen døde i Lemvig 16. Aug. 1778, 87 Aar gammel. Efter Stjernhjems Død arvedes Kæbbel af hans Moder, der 1780 satte Gaarden til Auktion. Bygningen var af Egebindingsværk og Borggaarden var teglhængt. Der var en smukt anlagt Blomster- og Frugthave med Havehus og Kælder og et meget smukt grundmuret Isthus med Hvælving og udenfor Haven en Vejrsmølle. Paa den anden Side af Gaarden var en meget god Have til Jord- og Træfrugt. Udsæden var 20 Edr. Rug, 50—60 Edr Byg, 140 Edr. Havre, der afledes 150—200 Læs Hø. Sidste Vinter holdtes 19 Væster, 120 Kæer, Kvier og Tyre, 24 Stude, 144 Faar, men om Sommeren kunde der kun græsses 80 Kreaturer. Hans Wandborg til Kæbbel døde 12. April 1793, hans Enke var Magdalene født Haahr.

S. 51 L. 3 „derfor“ maa gaa ud; den romanske Bygningsstil vedvarede meget længer i danske Landsbykirker.

S. 77. Hovedstrup til Kongensgaard døde i Sept. 1774, C. J. Øvstgaard døde 31. Aug. 1780, deres Enke var Christiane Marie Tvergaard. Gaarden overteredes til Salg 1784 og beboedes da af P. Sløct.

S. 87. Anders Spend til Surtjør skøbede 1545 med sin Hustru Mette Bragdatters Samtykke Surtjør til Jens Thomesen til Holmgaard, dog skulde denne selv indløse Surtjør fra Iver Krabbe og Hr. Hans i Resen, og naar dette var sket, skulde Anders Spend selv besidde Gaarden og give aarlig Skuld deraf, og naar han, hans Hustru eller Børn gengav Jens Thomesen hans Penge, skulde de igen have Gaarden kvit og fri. Dette har Jens Thomesen altsaa gjort for at hjælpe den fattige Anders Spend, der maa være en anden end Ejeren af Kammegaard, ud af hans Forlegenheder, idet denne til forskellige Tider havde laant Penge af Præsten Hans Andersen i Resen, der 1548 gjorde Indførsel i Halvdelen af Surtjør. hvilket Pant han overdrog til Niels Fris til Vaskjærgaard. 1558 gav Anders Spends Søn Hans Spend Malte Jensen Fuldmagt til at indfri hans fædrene Gaard

Surtjær fra Niels Friis og hvem, der havde Brev og Segl derpaa, og Sagen kom for Rigens Raad, der imidlertid 1358 tilbød Niels Friis at beholde den halve Surtjær i Hr. Hans Andersens Livstid. (Rigens Dombog).

S. 94. Af Rigens Dombog 1537 ses det, at der til en Gaard i Bium hørte en Jord, der hed St. Gregorii Jord.

S. 97. For de Jorder, der lagdes fra Skodborgsgaard til Gudum Kloster, forpligtede Priorissen Ene Hjulsdatter sig til at indskrive Oluf Pedersen Glob og hans Hustru Anna og deres Forældre i Klosters Bønnebog. (Danske Magazin 5. R. III. 162).

S. 102, L. 20 fra læs for.

S. 110. Af et Syn over Gudum Kloster 1045 ses det, at Gaarden bestod af følgende Bygninger: Den gamle Regelgaard, (Bolig for de regelbundne Klosterjomfruer), et grundmuret Hus, takt med Tegl, 20 Bindinger langt med Bryggers og Stegers og 2 Gæstekamre, som var vel ved Magt og som Erik Juul havde ladet forfærdige, siden det var afbrændt. Et Hus østen i Gaarden, som er Fruerstue, Sengekammer, Gæstekammer og Borgestue, 25 Bindinger, noget brøstfældigt paa Tag. Et Hus østen i Gaarden, som gaar ud fra Borgestuen, med Stald til Heste og Kvæg og et Vognstjul i den søndre Ende, 30 Bindinger. Kornladen, 32 Bindinger, Høladen 16 Bindinger, Ørenstalden 14 Bindinger, Gæstestalden 12 Bindinger, Tørvehus 12 Bindinger.

S. 111, L. 4 f. neden. Stam læs Stram.

S. 115. Fru Anne Dyre boede 1711 paa Væ i Refen Sogn.

S. 131. Ved en Herredagsdom 1537 tilkendtes Forstander Hr. Mathias Jensen, formodentlig en af Præsterne fra Gudum Kloster, at beholde i sin Livstid en Gaard i Børring, hvilken Gaard efter hans Død skulde tilfalde Bertel Juul til Kotholm og dennes Arvinger.

§. 146. Mø udtaltes tidligere Nye, saa det er sandsynligt, at det opr. har heddet Mød og er samme Ord som Forstavelen i Møborg, der udtales Mjøborg og opr. hed Mjøbjerg.

§. 147. Den omtalte Mordsag er vistnok den, der blev paadømt 1797, da Anne Marie Mortensdatter, der havde forgivet sin Mand Este Rokholm, dømtes til at knibes med gloende Tænger udenfor det Hus, hvor Mordet var begaaet, og derefter endnu 3 Gange inden hun kom til Ketterstedet, hvor først hendes højre Haand og siden Hovedet skulde afhugges og dernæst Legemet lægges paa Steile samt Hovedet og Haanden fæstes paa en Stage over Legemet. En Tjencstepige, der havde deltaget, dømtes paa Livstid til Viborg Lughus (Viborg Samler 1797, S. 268).

§. 151, L. 8 udg. Pastor P. B. Mørgens er endnu Præst i Resen og den som hans Eftersølger betegnedes er Præst i Nissum.

§. 166. Ole Valleby døde 18. August 1802, hans Enke hed Ide Kirketerp Kurz.

§. 167, L. 10. Frands Nielsen læs Frands Iversen.

§. 167. Oluf Munk til Evis vilde 1541 forholde Niels Iversen hans Ejendomsret til Vejbjerggaard, idet han paastod, at Biskop Iver Munk havde bepligtet sig med Brev og Segl til ikke at afhænde noget af Stiftets Gods enten til Pant, Køb eller Gave, hvilket han beviste med Hr. Johan Rangaus Brev, hvorfor Biskoppens Gavebrev til Niels Iversen paa Vejbjerggaard ikke burde staa ved Magt. Dette har nu været Ondskabssuldighed af Oluf Munk mod sin uægtefødt Fætter, thi han havde nu ingen Interesse i, at det inddragne Bispegods skulde forøges. Niels Iversen beviste imidlertid, at Vejbjerggaard ikke havde tilhørt Bispestolen, men var støbet til Biskop Iver Munk af Hr. Mathias Krabbe. (Herredags Dombog 1541—43 Bl. 16).

§. 173. Hans Billestov faldt Vejbjerggaard i Aviserne 1792. Der kunde faas 100 Tdr. Korn af alle

Slags og avles 60—70 Læs Enghø, fødes og græsses 42 Stude, 14 Køer, 6 Væster, 100 Faar. Til Gaarden hørte Kirke- og Kongetienderne af Humlum, hvis Kirke nylig var repareret og sat i god Stand. Der var godt Fiskeri i Limfjorden og god Jagt paa Harer og andet Vildt. I Løbet af Aaret frasolgte han det meste af Godsset og solgte Gaarden til Peder Gregersen Toftum, der 1794 og 1795 faldsød den i Aviserne. Han omtaler ved denne Lejlighed, at Stuehuset for saa Nar siden var ombygget saa godt som af ny, inredttet til Beboelse for en honnet Familie og forsynet med oeverflødige og modern Værelser. Det er altsaa af ham, at Munk har købt Gaarden. Denne satte Gaarden til Auktion 1798, men har ikke fundet nogen Køber, da han boede der endnu 1803. I „Viborg Samler“ for 16. April 1798 er indrykket et Brev, som en Mand, der havde købt et Par Feste af Munk, havde faaet fra en Ubenvænt, hvori han raades til at gøre Handelen om, da Hestene vare sejsfulde; han raadede til at saa Munk til det med det gode, „thi det er en Mand, som man ikke vinder noget ved med det onde, thi han er ej bange for at holde en Proces ud til Højesteret om 1 Mark, og aldrig har han tabt nogen Sag endnu, thi det er en Djævels Karl at have til Uven“.

1822 fattes Vejbjerggaard til Tvangsauktion, da Anders Christensen havde gjort Opbud

S. 181, L. 3. Hassel læs Hæssel.

S. 188. I Herredags Dombogen for 1537 findes en Stævning fra Læs Bilsen, Borger i Lemvig, til Jens Andersen i Lemtorp med Brødre og Medfølgere, fordi de 3 Gange havde udstaaet hans Mølleдам til Rom Dubbe Mølle, idet de paastod, at den var opstøvet paa deres Grund, men de idømtes Bøde og maatte opstemme Dammen saa god som „han“ tilforn var.

S. 232, L. 17. Mullerup læs Rosenholm.

S. 238—39. D. P. Dinesen, der var Student, overtog Holmgaard 1775 for 25,000 Rdl. I Viborg Samler 1794 S. 247 og 282 findes Vers i Anl. af

Dinesens Død. Hans Efterkommere nævnes i P. J. Schmidt, N. Brocks og Pene Bredals Slægt S. 53. 1797 fattes Holmgaard til Auktion af de daværende Ejere R. Iversen, Müller og Chr. Aggersborg. Donnerup havde til Fornavn Jørgen.

S. 289. Baron D. H. Juel satte Rysensteen til Auktion 1798 og den købtes for 141,000 Rdl. af Generalkrigskommissærerne U. E. v. Schmidten til Urup og Føns, der endnu ejede den 1801, og det er vist dem, der satte Gaarden med Tiende, Forstrand, Kronheden og 160 Tdr. Høfr. Bøndergods til Auktion 1804.

S. 230, L. 3. Rammegaards Birk nedlagdes 1772 og Rysensteen Birk 1803.

S. 301. Af en Retsfag ses det, at Biskop Iver Munk havde med Ribe Kapitels Samtykke magelagt til Erik Sten et øde Byggested i Krogsmark sønden Krogsgaard og et andet Byggested kaldet Bangs Hussted. Ved et Sandemandstog 1503 vare de tilligemed Engen Havereng tilsvorne Flynnder Kirke. Fra en anden Side gjordes gældende, at de vare ret Bøndereje til Ugergaard under een Skat og Leding og havde givet 3 Orte Korn til Flynnder Kirke og lige saa meget til Præsten. Et andet Tingsvidne udsagde, at Ugergaard havde fri Grøft og Drift i Krogsmark og at den og disse Byggesteder havde været en hel Lægs Gaard og givet Skat og Leding, saa længe man kunde mindes. (Rigens Dombog 1540—44).

S. 319. I Ugens Tid blev Bækmark sat til Evangsauktion 1786; der svarede da Forpagtningsafgift af 590 Rdlr., og den købtes af D. P. Dinesen til Holmgaard, efter hvis Død 1794 det da er, at nævnte Interessentskab købte Gaarden, men tilsidst blev Gen.=Auditor Byfoged Lindahl Encejer. Han ejede ved sin Død 1812 Bestervig, Avnsbjerg, Bækmark, en stor Gaard i Lemvig, hvor han boede, og mange Fæstegaarde tilhørende forskellige Herregaarde. Han var Overbefalingsmand ved Rysmilitisen og begravedes 31. Marts med militær Honneur paa Bestervig Kirkegaard, hvorhen han førtes fra Lemvig. En Beskrivelse af hans Begravelse læses i Vi-

borg Samler 1812, Nr. 32. Det er altsaa paa Auktionen efter ham 1812. at P. Bjerregaard købte Bøelmarf. Bjerregaard havde det Uheld, at Ladebygningerne brændte i Efteraaret 1815, og da de vare opførte, blæste de om ved en frygtelig Storm 21. Decbr. samme Aar (Viborg Samler).

S. 332. I Herredagsdombogen for 1537 er indført en Dom, hvorved Jofefsgaard tildømmes den Side 366—67 nævnte Markvard Eriksen, der beviste, at 1471 havde Mette Jofefskone i Høllum og hendes Sønner Bertel og Per Jofeffen og hendes Svigersøn Per Jensen pantfat Markvard Eriksens Oldefader Mathis Jensen i Hettestrud Jofefsgaard for 38 Mark lybsk. Paa den Tid boede Mads Klemensen i Jofefsgaard og han maatte ogsaa afstaa 3 Søsterdele i Vallegaard, som samme Mathis Jensen i Hettestrud havde købt. Da det i Dommen siges, at Niels Klemensen i lang Tid havde haft Jofefsgaard i Børge og Forsvar og fik aarlig Skyld af den, synes det, at det er Niels Klemensen til Blæsbjerg, der her omtales og at han saaledes stammer fra denne Egn.

S. 381. Om de 2 Gennembrud af Landtangen 3.—4. Febr. og 26.—27. Nov. 1825 findes udførlige Oplysninger i Viborg Samler 26. Febr. og 5. 10. 24. og 28. Decbr. 1825. Man fandt da Træstammer under Flyvesandet.

Anmærkninger og Henvisninger.

Til Side 1—107.

- 1) Ribe Oldemoder S. 3: stot (1193), S. 28: scot (1191), Slesvigs gl. Stadsret § 1: scoot. 2) Brate i Arkiv f. nord. Filol. IX. 130 flg. mener, at det is-landske herad forudsætter et oprindeligt hirað, men Finnur Jónsson har smsteds. S. 377 paavist Uholdbarheden heraf, idet den opr. isl. Form er herað. Herred maa derefter vedblivende forklares af Hær, Hundrede. 3) Ny kirkehist. Saml. III 834. 4) Danske Samlinger 2. R. IV 3. 5) Indlæg til Jydske Tegnelse 4. Marts 1690. 6) Rølderup Rosvinge, Gl. danske Domme II 3. 7) Lensregnskabet. 8) Drejer, Bestr. over Lemvig samt Stodborg og Båndfuld Herreder 1795, S. 63. 9) En Proces med Rotter, se Jydske Saml. II 61—64. 10) Elline Gøyes Fordebog S. 373, Pers. Tidstr. III 42—43. 11) Elline Gøyes Fordebog S. 384. 12) Ældste Arkiv Registraturer II 272, Elline Gøye S. 368, 376. 13) Smsteds. 14) Herredagsdom 22. Maj 1604 i Sechers flg. RetteTINGSdomme 1595—1604 S. 562—70. 15) Jydske Register med Indlæg. 16) Æ. Ark. Reg. III 226. 17) Scriptorum rer. Danicarum VI 515. 18) Rigsarkivet, Stodborg Herred paa Perg. Nr. 27. 19) Løffler, Danmarks romanske Kirkebygninger S. 153. 20) Mine gamle jydske Tingsvidner S. 13. Æ. Ark.

Reg. III 222. Elline Gøye S. 369. Danste Saml. I 55. Hist. Tidstr. 5 R. I 618. Terpager, Ripæ Cimbricæ S. 414. ²¹⁾ D. Mag 4 R. II 76, 91. Herredagsbødbog. ²²⁾ Rancelliets Brevbøger 1550—54, S. 207. ²³⁾ Rosenvinge, Gl. d. Domme I 268 II 305—06. ²⁴⁾ Secher, Rettertingsdomme 1595—1604 S. 469—71. ²⁵⁾ Viborg Landstings Domprot. 1618, S. 36. ²⁶⁾ Smstids. S. 108. ²⁷⁾ Secher, Rettertingsdomme 1595—1604, S. 448, 453. ²⁸⁾ Klevenfeldts Afskrifter. ²⁹⁾ Suhms Saml. II. 170. Norst hist. Tidstr. I 33. ³⁰⁾ Klevenfeldts Afskrifter efter Norste Rancelliregistraturer. ³¹⁾ Over Enevold Kruse er Sigprædiken af H. P. Resen. ³²⁾ Viborg Landstings Skødeprot., Kronens Skøder I 499—500. Hist. Geneal. Arkiv. Hofmans Fundatser I 210. ^{32 a)} Viborg Landstings Skødeprot. 1655. ³³⁾ Rentekamrets Ref. Prot. XXIII, 238. ³⁴⁾ Jydsk Register 15. Oktbr. 1681. ³⁵⁾ G. L. Baden, Frederik V's Aarbog, S. 205. Meddelt af Arkivar G. L. Wad. ³⁵⁾ Ribe Oldemoder S. 117. ³⁶⁾ Rigssarkivet. Dokument fra Gammel Estrup. ³⁷⁾ Gl. jydsk Tingvidner S. 4. Elline Gøyes Fordebog S. 377. Hærhyiels Dipl S. 33. ³⁸⁾ W. Ark. Reg. III 222—23. ³⁹⁾ Elline Gøyes Fordebog S. 339, 372—73. ⁴⁰⁾ Secher, Rettertingsdomme I 480—81. ⁴¹⁾ Elline Gøyes Fordebog S. 376. ⁴²⁾ Smstids. S. 369. ⁴³⁾ Smstids. S. 366. D. Mag. I 10—11. ⁴⁴⁾ Rancelliets Brevbøger 1551—55, S. 143. 1556—60 S. 418—19. Danste Mag. 4. R. I 45. Hær. Dipl. S. 79. ⁴⁵⁾ Rancelliets Brevbøger 1556—60, S. 44, 222. ⁴⁶⁾ Elline Gøyes Fordebog S. 339, 377. ⁴⁷⁾ Indkomne Breve til Danste Rancelli. ⁴⁸⁾ Wilse, Rejseagttagelser V, 165. ⁴⁹⁾ Steenstrup, Studier over Baldemars Fordebog S. 189. ⁵⁰⁾ Jensen, Angel S. 100—01: 1 Mk. Guld: 2—3 Ortug (1 Dre — 3 Ortug). Oldemoder S. 81: 1 Ortug Rug, 2 Ortug Byg, 1½ Ortug Havre. ⁵¹⁾ Steenstrup, Studier, S. 61. Steenstrup mener derimod S. 48, at Afgiften sædvanlig var det samme som Udsæden. ⁵²⁾ Af

Jensens Angel S. 115 seå det, at $7\frac{1}{2}$ Bol er 48 Mark Guld. ⁵³⁾ Begtrup, Agerdyrkningens Tilstand i Nørre Jylland III S. X—XI. ⁵⁴⁾ Hvitfeldt, Kong Hanses Krønike S. 43. ⁵⁵⁾ Hvitfeldts Krønike i Folio I 439. ⁵⁶⁾ Smstids. I 340, 364. ⁵⁷⁾ F. Hvas, Familier af Rabnet Hvas IV 139—40. Naar Holmens Admiral Erik Bognsen skrives til Kongensgaard, er dette urigtigt. ⁵⁸⁾ Min Stadst Herred S. 217—19. ⁵⁹⁾ D. Mag. 5. R. I 183. ⁶⁰⁾ Rentekamrets Ref. Prot. XXVII, 5—7. ⁶¹⁾ Præsteindberetning 1766. Om Fam. Linderoth findes paa det Store kgl. Bibl. et tykt Manuskript, hvorpaa Hr. Arkivar G. L. Wad har gjort mig opmærksom, men dets Indhold er tyndt. Meget er en fantastisk Undersøgelse om Familiens Forekomst i den danske Sagnhistorie, som Thiele har gjort for megen Ære ved at gøre Uddrag af i Danske Folkesagn I 125—27, thi der er ikke det mindste af Folkesagn heri, kun ilde anbragt Lærdom. ⁶²⁾ Tingbogen. ⁶³⁾ Afbildning hos Løffler, Danmarks Kirkebygninger S. 127. ⁶⁴⁾ Naa, opr. Naad, oldn. rōd, Gen. radar, se F. Nordlander i Svenskt Fornminnesfören Tidskr VII, 164—69. ⁶⁵⁾ Om Angel som Benvænnelse paa et snevert Vand se Hist. Tidskr. 6. R. IV 173. ⁶⁶⁾ Aarsber. f. norske Fortidsminders Bevaring 1882. ⁶⁷⁾ Bedels indenlandske Rejse I 79. ⁶⁸⁾ D. Mag. 4. R. IV 156. ⁶⁹⁾ H. Ark. Reg. III 219, 224. ⁷⁰⁾ Smstids. S. 211, 215—16. ⁷¹⁾ Smstids. S. 215. ⁷²⁾ Smstids. S. 212. ⁷³⁾ Smstids. S. 54. ⁷⁴⁾ Saml. til Fyns Hist. og Top. IX 301—02. ⁷⁵⁾ Jfr. Adelsaarbogen 1890 S. 167 flg. ⁷⁶⁾ Elline Gøhes Fordebog, S. 377. ⁷⁷⁾ Frederik I's Registratur S. 453. ⁷⁸⁾ Sep Christiernsen i Trabjerg 1493 boede i Trabjerg i Hjerm Herred. ⁷⁹⁾ Rigens Dombog 1559. Dom mellem Fru Ibe Hr. Oluf Rosenkrandses og Iver Suel. ⁸⁰⁾ H. Ark. Reg. III 214, 218. ⁸¹⁾ Smstids. S. 214. ⁸²⁾ Smstids. S. 220, 221. ⁸³⁾ Tingbogen. ⁸⁴⁾ Viborg Landstings Domprot. 1653. ⁸⁵⁾ H. Ark. Reg. III 217, 218—19. Adelsaarbogen 1891 S. 134—35. ⁸⁶⁾ Suhms Danmarks Historie X 996.

87) H. Petersen, Geistlige Sigiller Nr. 958. 88) Kinch, Ribe I 410. 89) H. Arf. Reg. III 227—29. Danst Atlas V 846. Harschsels Dipl. S. 97—98. 90) H. Arf. Reg. III 225. 91) Ribe Oldemoder S. 17. 92) Der staar i Brevudbraget prior, hvilken ingen Mening giver. Originalen maa have været paa Latin. 93) H. Arf. Reg. III 210. 94) Rørdam, Kirkelove I 494. 95) H. Arf. Reg. III 209—10. 96) H. Arf. Reg. III 227—29. Harsf. Dipl. S. 23, 79. 97) H. Arf. Reg. III 230. 98) den haarde Ken, Agerren. 99) Frederik I's Registratur S. 285. 100) Erølev, Danmarks Len og Lensmand 1513—96, S. 162.

Side 108—278.

1) Indiske Tegnelser. Hfr. H. Dahlerup, Mariager Kloster, S. 24—25. 2) D. Mag. I 192. 3) Erølev, Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596—1660, S. 67. 4) Brida og Gjellerup, Den danske Adels S. 541 flg. 5) Viborg Landstings Domprot. 6) Berf. Tidstr. II 59. Adelsaarbog 1891 S. 154. 7) Nord. Tidstr. f. Oldt. III 330—32. 8) Harsf. Dipl. S. 16. 9) Kirkehist. Saml. II 28, Kinch, Ribe I 391, 659. Elline Gøyes Idbg. S. 374—75. 10) Elline Gøyes Tordebog S. 372, 375, 377. H. Arf. Reg. IV. 407—09, 417. 11) Viborg Landstings Domprot. 24. Sept. 1651. 12) Rancelliets Brevbøger 1556—60 S. 50. 13) H. Arf. Reg. III 223. 14) Adelsaarbog 1886, S. 133. Rosenvinge, Gl. d. Domme IV 141, 260. Secher, Rettertingsdomme 1595—1604, S. 113, 446. D. Mag. 3. R. VI, 339. 15) H. Arf. Reg. III 170. 16) Harsf. Dipl. 17) H. Arf. Reg. II 385. 18) Smstids. II 384—85, Rosenvinge, gl. Domme I 1—2. 19) H. Arf. Reg. II 385. 20) Tingbogen. 21) H. Arf. Reg. III 223. 22) Norffe Vid. Selst. Str. 1892, S. 190. 23) Wilfess Rejseagttagelser V. 163. I Weilbachs Kunstnerlexikon siges Fødestedet at

være Bygum i Salling, men Wilse var født her paa Egnen og ved samme Tid. ²⁴⁾ *W. Ark. Reg. II 384—86, III 218, Rosenvinge gl. Domme I 1—2.* ²⁵⁾ *W. Ark. Reg. II 384—86.* ²⁶⁾ *Gl. jndste Tingsvidner S. 27—28.* ²⁷⁾ *Smstids. S. 96—97.* ²⁸⁾ *Smstids. S. 12—13. W. Ark. Reg. III 160, Terpager, Ripæ Cimbricæ S. 448.* ²⁹⁾ *I Jndste Saml. 2. R. I 216 opføres Chr. Krabbe, der førte Stjernejulernes Vaaben, som Ejer af Røtholm 1467, men det er sikkert utvivlsomt, at Ejler Zuel var Gaardens egentlige Ejer.* ³⁰⁾ *I. Saml. 2. R. I 216. D. Mag. 5. R. II 29—30.* ³¹⁾ *D. Mag. 4. R. IV. 190. Ranc. Brevbøger 1551—55, S. 102, 1556—60, S. 421. Danste Atlas V 560, 583, 864.* ³²⁾ *Abelsaarbog 1892 S. 136.* ³³⁾ *Secher, Kettertingsdomme, 1605—14, S. 451.* ³⁴⁾ *Elline Gøyes Fordebog S. 373. D. Mag. 4. R. I 45. W. Ark. Reg. III 226.* ³⁵⁾ *Witse, Rejsejagttagelser V 163.* ³⁶⁾ *Smstids. V 164.* ³⁷⁾ *W. Ark. Reg. III 220, 224—26.* ³⁸⁾ *I. Tegn. 31. Okt. 1573. Jndste Saml. 2. R. I 188, 232. Elline Gøyes Fordebog S. 367, 374. W. Ark. Reg. III 40, 170.* ³⁹⁾ *Danste Ranc. Reg. 1535—50, S. 239.* ⁴⁰⁾ *D. Mag. 3 R. VI 111. Det er tydeligt, at det her er denne og ikke en anden samtidig Frands Iversen. D. Mag. 5. R. I 356. Norske Mag. I 271.* ⁴¹⁾ *F. Hvas, Fam. Hvas V 389.* ⁴²⁾ *Kronens Støder I 132.* ⁴³⁾ *Skodborg Herred Nr. 32.* ⁴⁴⁾ *D. Saml. 2 R. III 136.* ⁴⁵⁾ *D. Mag. 5. R. I 184. Kronens Støder I 519. Ersløv: Len og Lensmænd 1596—1660. Top. Saml. Strandbjerggaard.* ⁴⁶⁾ *Abelsaarbog 1888, S. 88, 1889, S. 117. Anne Hartvigsdatter Brun fik 12. Febr. 1638 Bevilling til at være sin egen Bæрге, saa det er vel ikke den her nævnte.* ⁴⁷⁾ *Perf. Udskr. II 361 III 65—68. Bib. Udst. Stødeprot. 1717 og 1726.* ⁴⁸⁾ *F. Hvas, Fam. Hvas V 389.* ⁴⁹⁾ *Perf. Udskr. III 57.* ⁵⁰⁾ *Biogr. Lexikon I 136.* ⁵¹⁾ *Viborg Landstings Stødeprot. 1691.* ⁵²⁾ *Om Fam. Vinderoth se Ny tgl. Saml. 4. Nr. 2049. Thomas Larsen døde 30.*

Juni 1721; i Proklamaet siges det, at han havde i Fæste en Gaard i Ydby Sogn i Thy og at Entens Fader og Søffende vare ved Millitsen i andre Riger og Lande. ⁵³⁾ *Æ. Ark Reg. III* 215. ⁵⁴⁾ *Elline Øyegs Jordebog S. 374.* ⁵⁵⁾ *Gl. Jydske Tingsvidner S. 2, 16—17.* ⁵⁶⁾ *Harshøfels Dipl. S. 11, 16, 17—18.* ⁵⁷⁾ *Ranc. Brevbøger 1550—55 S. 102, 298.* ⁵⁸⁾ *Hvasø, Fam. Hvasø V 41, 389.* ⁵⁹⁾ *Kronens Skøder I 359.* ⁶⁰⁾ *Smsteds. I 478.* ⁶¹⁾ I et Dokument fra 1496 nævnes i Hvidbjerg Sogn i Thy Lunborre Gørdh. ⁶²⁾ *Gl. jydsk Tingsvidner S. 12.* ⁶³⁾ *Bersf. Udskr 2 R. II.* ⁶⁴⁾ *Landstings Domprot. 1. Febr. 1637. Justitsprot. 1645.* ⁶⁵⁾ *Oldemoder S. 112. Script rer. Dan. V 558. Jydske Saml. V 13.* ⁶⁷⁾ *D. Mag. 5. R. II 30.* ⁶⁸⁾ *Harshøfels Dipl. S. 73—74, gl. Jydske Tingsvidner S. 14.* ⁶⁹⁾ *Miu Søsøfelinddelingen i Danmark S. 97—98.* ⁷⁰⁾ *D. Mag. 5. R. II 30.* ⁷¹⁾ *Gl. j. Tingsvidner S. 5—11.* ⁷²⁾ *Dueholms Dipl. S. 95, 120 Om hendes Fader se S. Saml. 2. R. I 215.* ⁷³⁾ *Top. Saml. Nærborg.* ⁷⁴⁾ *D. Mag. 3 R. VI, 319.* ⁷⁵⁾ *D. Mag. 4. R. II 75. Om Jens Thomeesen, se Dr. H. Petersen i D. Mag. 4. R. V 239.* ⁷⁶⁾ *Berg-Saml. Hølmgaard.* ⁷⁷⁾ *Kronens Skøder I.* ⁷⁸⁾ *Afbildet i D. Mag 4. R. V 234, hvor der ogsaa er samlet en Del Efterretninger om ham.* ⁷⁹⁾ *Brida og Gjellerup, Den danske Adel S. 1—21.* ⁸⁰⁾ *D. Mag. 4. R. V 223.* ⁸¹⁾ *E. T. Kristensen, Gamle Folks Fortællinger 2. Afd. S. 108—9.* ⁸²⁾ *Dreyer, Bestr. over Lemvig samt Skodborg og Vandfuld Herreder S. 69—70.* ⁸³⁾ *Hofmans Fundatser IV 647.* ⁸⁴⁾ *Dueholms Diplomatarium.* ⁸⁵⁾ *Kentef. Ref. Prot. XXIV 23—24.* ⁸⁶⁾ *Nærdam, Kirkelove I 268—69. D. Mag. 4 R. II 298.* ⁸⁸⁾ *Hvitfeldt, Frederik I's Krønike S. 171. D. Mag. 4. R. I 45, 146, IV 156.* ⁸⁹⁾ *Adelsaarbog 1892, S. 136.* ⁹⁰⁾ *Viborg Landstings Domprot. 28. Jan. 1652.* ⁹¹⁾ *D. Mag. 4. R. I 275, IV 156. Ranc. Brevbøger 1551—55, S. 102, 1556—60, S. 421*

⁹²) Adelsaarbog 1884, S. 24. ⁹³) Tydste Tegn. 14. Apr., 3. Juli, 24. Okt. 1633, 5. Nov. 1636, 2. Okt. 1637. ⁹⁴) Klevenfeldts Stamtafler. ⁹⁵) Viborg Landstings Domprot. 24. Sept. 1656. ⁹⁷) Indkomne Breve til Danske Rancelli. ⁹⁸) Smstids. ⁹⁹) Rindj, Ribe I 366. ¹⁰⁰) Oldemoder S. 82.

Side 278—464.

¹) Langebeks Dipl. 20. Jan. 1418. Jfr. Adelsaarbog 1890 S. 60. ²) Bøcker, Hist. Museum S. 100. ³) D. Saml. I 50—51. ⁴) Frederik I's Registraturer S. 418. ⁵) D. Mag. 3. R. VI, 114. ⁶) D. Mag. 4. R. IV, 196—97. ⁷) Lensregnskabet. ⁸) Tydste Saml. 2. R. II 241 flg. Rjøbenhavns Diplomatarium V 787. ⁹) Min Rjøbenhavns Hist. og Bøcker. V 10—15. ¹⁰) Richard og Secher, Danske Herregaarde XX. ¹¹) Adelsaarbog 1890. ¹²) Aarbøger f. nord. Oldf. 1866 Tillæg, S. 4. ¹³) Gl. j. Tingsvidner S. 127. ¹⁴) Viborg Landstings Skødeprot. ¹⁵) H. Ark. Reg. IV, 411. ¹⁶) Adelsaarbog 1889 S. 116. ¹⁷) Top. Saml. paa Papir. Krogsgaard. ¹⁸) Rentekamrets Ref. Prot. XV, 156. Adelsaarbog 1893 S. 19. ¹⁹) Harsf. Dipl. ²⁰) Dueholms Diplomatarium. ²¹) Vandfuld Herred Nr. 1 (Perg.). Elline Øyges Tordebog S. 373. H. Ark. Reg. III 175. ²²) S. R. D. V, 538. ²³) D. Mag. III. 269—70. ²⁴) Ribe Oldemoder S. 75. ²⁵) Smstids. S. 60. ²⁶) H. Ark. Reg. II 323, 330, 384. Gl. tydste Tingsv. S. 13. D. Mag. 5. R. II. 29. Elline Øyges Tordebog S. 366. ²⁷) Danske Rancelliregistranter 1535—50 S. 48, 263. ²⁸) Smstids. S. 278. ²⁹) Rr. Ersløb, Len og Lensmænd S. 138. ³⁰) Kronens Skøder I 146—47. ³¹) Secher, Forordninger og Rescesser I 298. ³²) Jfr. D. Mag. 4. R. V 232. ³³) Marmora Danica II 203. ³⁴) Top. Saml. Bøcker. ³⁵) Viborg Landstings Domprotokol 1634 S. 186. ³⁶) Adelsaarbog 1888 S. 110. ³⁷) Persf.

Edsfr. V 287. ³⁸⁾ Vedels Indenlandste Rejse III 84.
⁴⁰⁾ Min Skadst Herred S. 51. ⁴¹⁾ Tingbogen.
⁴²⁾ Top. Saml. Lenwig. ⁴³⁾ Secher, Rettertingsdomme
 1595—1604 S. 395—97. ⁴⁴⁾ Indf. Breve til Danste
 Rancelli. ⁴⁵⁾ H. Ark. Reg. III 161, 170. Elline
 Gøyes Jordebog S. 337. ⁴⁶⁾ Viborg Landstings Skøde-
 prot. ⁴⁷⁾ Kronens Støber I. ⁴⁸⁾ D. Mag. 4. R. I
 45. ⁴⁹⁾ Arb. f. nord. Oldf. 1868. ⁵⁰⁾ H. Ark.
 Reg. III 161, 227. ⁵¹⁾ Barner, Fam. Rosenkrantz I
 Dipl. S. 206. ⁵²⁾ Gl. danske Domme IV, 142, 260.
⁵³⁾ Indlæg til J. Reg. 28. April 1663. ⁵⁴⁾ D. Mag.
 4. R. IV 156. ⁵⁵⁾ Smstds. ⁵⁶⁾ H. Ark. Reg. III
 169. ⁵⁷⁾ Stamtavlen i Adelsaarbogen 1886, S. 139.
⁵⁸⁾ Dueholms Dipl. S. 99—100, 132. ⁵⁹⁾ Fred. I's
 Reg. S. 362. ⁶⁰⁾ D. Mag. 5. R. I 187. ⁶¹⁾ Adels-
 aarvog 1887 S. 67. ⁶²⁾ Tingbogen 1712. ⁶³⁾ Wilse
 Rejsejagttagelser V 175. ⁶⁴⁾ Ribe Oldemoder S. 11.
⁶⁵⁾ Saml. til jydsk Hist. og Top. III 255—56.
⁶⁶⁾ Suhms Saml. I 63. ⁶⁷⁾ E. Brida i Arb. f.
 nord. Oldf. 1868 og 1871, A. D. Jørgensen samme-
 steds 1870 og i „Det nittende Aarhundrede“ Febr. 1876,
 R. Ersklev i Arb. f. nord. Oldf. 1873, Japetus Stren-
 strup i „Fra Videnskabens Verden“ 3. Række 1875.
⁶⁸⁾ D. Mag. 3. R. IV 329—32. ⁶⁹⁾ Saml. til
 jydsk Hist. og Top. II 4. ⁷⁰⁾ Danmarks og Norges
 frugtbare Herlighed I 164. ⁷¹⁾ Tingbogen. ⁷²⁾ Ting-
 bogen. ⁷³⁾ Rejsejagttagelser V 176. ⁷⁴⁾ Rasmanns
 Manusfr. i Horsens Stolebibliothek. ⁷⁵⁾ Top. Saml.
 Vosborg. ⁷⁶⁾ H. Ark. Reg. III 136. ⁷⁷⁾ Indkomne
 Breve til Danste Rancelli. ⁷⁸⁾ Besigtelsesforretninger
 over Lenenes Tilstand. ⁷⁹⁾ Rystfirkingskommissionens
 Betænkning S. 6. ⁸⁰⁾ Bergstrøm, Sødermanlands Orts-
 namn. ⁸¹⁾ Ribe Oldemoder S. 112. ⁸²⁾ D. Mag.
 3. R. VI 319. ⁸³⁾ Rind, Ribe I 245. ⁸⁴⁾ Persf.
 Edsfr. III 43. ⁸⁵⁾ Elline Gøyes Jordebog. ⁸⁶⁾ Lange-
 blets Excerpter Nr. 57. ⁸⁷⁾ Ny kirkehist. Saml. I 80.
⁸⁸⁾ H. Ark. Reg. III 107. ⁸⁹⁾ Gl. j. Tingsvidner
 S. 15. ⁹⁰⁾ H. Ark. Reg. III 159. ⁹¹⁾ H. Ark.

Reg. III 169. ⁹²⁾ Indkomne Breve til Danste Rancelli. ⁹³⁾ Borgervennen 1799 S. 366—68. ⁹⁴⁾ D. Mag. 4. R. IV 156. Wulf, Vendelbo Stift. S. 222. ⁹⁵⁾ Persf. Tdstr. 2. R. III, Stamtavlen. ⁹⁷⁾ J. Tegn. 19. Sept. og 4. Decbr. 1682. Tingbogen 23. Juni 1685. ⁹⁸⁾ Om Krabberne paa Damsgaard se Thiset, Persf. Tdstr. III 43—64. ⁹⁹⁾ Smstids. S. 71—79. ¹⁰⁰⁾ W. Art. Reg. II 386.

Side 469—541.

1) Denne Bygning var dog maadelig nok, da Præstegaarden helt blev ombygget i første Halvdel af det 18. Aarh. ²⁾ Adelsaarbogen 1889, S. 116, 1893 S. 538. ³⁾ W. Art. Reg. III, 229. Elline Gøyes Fordebog, S. 366—67. ⁴⁾ Hofmans Fundatser IV 637—40. ⁵⁾ Tingbogen. ⁶⁾ Min Stadst Herred S. 30. Min Vester Horne Herred S. 8. ⁷⁾ Viborg Landstings Justitsprot. ⁸⁾ Om disse Personer se Thisets Afh, Persf. Tdstr. III 58—59 og F. Hvas, Fam. Hvas V 44. ⁹⁾ Hofmans Fundatser IV 640. ¹⁰⁾ Klevenfeldts Afstr. under Fam. Kalf. ¹¹⁾ Harsf. Dipl. ¹²⁾ W. Art. Reg. III 170. ¹³⁾ Elline Gøyes Fordebog S. 367. ¹⁴⁾ Rigens Dombog 1543. ¹⁵⁾ Ny D. Mag. V 53. ¹⁶⁾ Vid. Selvf. Str. IV 288. Langebets Excerpter Nr. 55. ¹⁷⁾ Herredags Dombog 1554 S. 270. ¹⁸⁾ 1361 ejede Esge Jensen Haughel Boddum i Røvs Herred, i det 15. Aarhundrede nævnes Jens Hamel af Villerup i Bendshøvel. ¹⁹⁾ Elline Gøyes Fordebog S. 337, 364. Persf. Tdstr. 42—43. ²⁰⁾ W. Art. Reg. III 229. ²¹⁾ I forrige Aarh. kunde man læse: Her Matis Krab sogen Præst i Dibeck lod mure thette Hvelning. ²²⁾ W. Art. Reg. IV 409. ²³⁾ Dueholms Dipl. S. 98. ²⁴⁾ Adelsaarbog 1886, S. 145. ²⁵⁾ Frederik den I's Registr., S. 445. ²⁶⁾ D. Mag. 4. R. IV 298. ²⁷⁾ Harsf. Dipl. S. 63—64. Elline Gøyes Fordebog S. 379, 383. ²⁸⁾ Elline Gøyes Fordebog 368, 376, 383. ²⁹⁾ D. Mag. 4. R. II

298. Adelsaarbog 1886, S. 145. ³⁰⁾ D. Mag. 3. R. IV 203. ³¹⁾ Viborg Landstings Justitsprot. ³²⁾ Adelsaarbog 1892, S. 136—37. ³³⁾ D. Mag. 5. R. I 188. ³⁴⁾ Viborg Landstings Stødeprot. 1651. ³⁵⁾ Amtsbeskrivelsen 1833, S. 143—46. ³⁶⁾ Hngum Sogn Liber daticus. ³⁷⁾ Viborg Samler. ³⁸⁾ H. Ark. Reg. III 221—22. ³⁹⁾ Klevenfeldts Afskrift under Fam. Krabbe efter Drig. paa Kjærgaardsholm. ⁴⁰⁾ Hars. Dipl., S. 81. ⁴¹⁾ Herredags Domsbogen. ⁴²⁾ Om disse Ejere af Herpinggaard se Thiset i Persf. Tidsskr. III. 42—43. ⁴³⁾ D. Mag. 4. R. IV, 156. ⁴⁴⁾ Viborg Landstings Stødeprot. ⁴⁵⁾ D. Mag. 5. R. I 186. ⁴⁶⁾ I top. Saml. Mariager Kloster findes fra 1712—14 flere Forslag fra Serup, daterede Herpinggaard, om Salg af Ryttergods og deslige. ⁴⁷⁾ 1766 siges Taarnet at være bygget af „Havsten“. ⁴⁸⁾ Det ses ogsaa af Matriclen 1683, at Sognets Jorder for en Del laa i Fællesskab. ⁴⁹⁾ H. Ark. Reg. II 384, 386. ⁵⁰⁾ Smstds. II, 387. ⁵¹⁾ Denne Indskrift er følgende meget yngre end Tablen. ⁵²⁾ Præstelig Medhjælper under Pesten 1711. ⁵³⁾ Gift 1732 med Faderens Efterfølger.

Person-Register.

<p> Aberg, E. 220, 385.
 Al, Chr. 126.
 Abigael Kristoffersdatter
 360.
 Abrahamowitz, J. M. M.
 50.
 Adeler, Chr. Dorothea 293.
 Agger, J. Chr. 363. Mads
 362. Mads 363.
 Aggersborg, Chr. 540.
 Morten 238, 319.
 Ahlefeldt, Frederik 169.
 Amur Oluffen 367.
 Anderfen, von, Dorothea
 255, 260, 317. Dorthe
 257, 258. Hans Jørgen
 255—56. Kathrine 257
 —58, 317. Mads 255.
 Marie 257.
 Andrup, Simon, 317—18,
 362.
 Angeldrup, Bernt 511—12.
 Anna Christensdatter 480.
 Eriksdatter 511—12. </p> | <p> Arenfeldt, Jørgen 303.
 Arensdorf, Marie Elisa-
 beth 289, 293.
 Arstrabus de Hørsfæ 191.
 Astrup, Niels Povlsen 164.

 Baden, G. L. 475.
 Baffe, Joh. 182.
 Balleby, Niels 166. Die
 166, 538.
 Barmer, Peder 121.
 Bartholt, Morten 257—58,
 316—17.
 Bech, Chr. Jensen, 469.
 Bef, Joakim 255, 275,
 280.
 Belov, Lavrids 71, 109
 —12.
 Benedikte Jensdatter 131,
 138, 139, 140, 308,
 481.
 Bentsen, Jonas 243.
 Berregaard, Enevold 47. </p> |
|---|---|

- Ohje, R. 402. Niels 421,
 432. Peder 235.
 Bibow, Major 497.
 Bille, Bent 278. Sofie
 119, 227—30. Sofie
 Dorothea 293, 527.
 Billestov, Hans 172—73,
 538—39. Jørgen 171
 —72.
 Bjelke, Ide Sofie 359.
 Bjerre, Jakob 173.
 Bjerregaard, Martha 326.
 Niels 325—26, 335.
 Peder 319, 459, 541.
 Rasmus 334.
 Blit, Virgitte 166. Ene-
 vold 163—64. Mette
 165.
 Bloch, Kirsten 506.
 Bodil Madsbatter 254.
 Mogensbatter 138. Olufsbatter 494.
 Bonderup, Kirsten 319.
 Borch, Klavs Olesen 519,
 529.
 Bording, Bibeke 486.
 Borre, Thomas 102, 474.
 Borreby, Povl 77.
 Brahe, Anne 231, 233.
 Axel 109. Virgitte 70,
 304, 312—15, 321.
 Sofie 126.
 Bramming, Jørgen 288—
 89.
 Brandstrup, A. R. 469.
 Brass, C. A. 476, 479,
 486, 487.
 Bragbdatter, Mette 536.
- Breinholt, Chr. 49, 77.
 Marie 49. Niels 50.
 N. B. 385.
 Brixen 239.
 Brof, Niels 69.
 Brokkenhus, Oluf 63—64.
 Brun, Anna 163—64.
 Anna 474. Hartvig
 473. Niels 301, 473
 —74.
 Bryffe, Ejler 410.
 Brønsdorf, Anders 46.
 Vilhelmine 293.
 Bugge, Mette Kathrine 46.
 Bølling, Thomas Pedersen
 345, 356.
 Carlsen, Vandbygningssin-
 spektor 385.
 Carstensen, R. 385.
 Christen Aagesen 254.
 Andersen 361. Kjeldsen
 409. Madsen 448—49.
 Mogensen 431. Nielsen
 511—12. Povlsen 210.
 Claudi, Birkebonner 475,
 500. Justitsraad 444.
 Colding, Jakob 237—38.
 Cortnum, Niels 166.
 Daa, Dorethe 43. Gregers
 287, 487, 518, 528.
 Jørgen 161.
 Dal, Mads 361—62.
 Oluf 361.
 Danhell, S. I. 239.
 Dermelsbøl, Thomas 459.

- Dinesen, Dines 238, 539
 40. Peder 237, 317.
 Donnerup, Jørgen 238,
 540.
 Dyre, Anne 113, 115, 537.
 Dyrstøt, Lars 431. Peder
 431.
- Ebbensgaard, Chr. 503.
 Ellen Bentsdatter 119.
 Henningsdatter 423.
 Emiksen, Otto 107—08.
 Erik Pallesen 511.
 Erikken, G. E. 239.
 Eskild Gregersen 215, 216.
- Fasti, Kristence 415. Tho-
 mas 229, 494.
 Fausbøll, M. B. 432.
 Fod, Oluf 233.
 Frands Jørgensen 295.
 Fredberg, Kirsten 473.
 Friis, Anders 162, 376.
 Anna 460. Christen 309.
 Ditlev 429. Erik 359.
 Godske 358, 494. Hen-
 rik 359. Just 349, 359.
 Jørgen 19—20, 22, 37,
 39, 144, 185, 354,
 358—59, 368, 481.
 Kristoffer 21. Mar-
 grethe 130, 162, 354.
 Mogens 349. Mette
 495. Niels 25, 87,
 358, 494, 536—37.
 Fousk, Gen. Krigskommis-
 sær 540.
- Galstøt, Thomas 253, 254.
 Galt, Bjord 461, 513.
 Giedde, Ide Sofie 360,
 461. Knud 349, 359
 —60.
 Glahn, S. D. 385.
 Glerup, Frederik Ludvig
 501. Jørgen 362.
 Glob, Albert 97. Anders
 97, 188. Oluf 97,
 537.
 Graae, Thomas 402.
 Gregers Eskildsen 437, 438.
 Jensen 415.
 Grib af Olstrup 58.
 Gris, Anders 304.
 Gro, Frue 99.
 Grove, Thomas 378, Fyr-
 ingenør 385.
 Grubbe, Gabriel 45, 112
 —14. Jakob 21—22,
 41—42, 52, 63—64,
 193, 201, 203.
 Grunning, Johannes 507.
 Grøn, Anne 35—37, 535.
 Chr. 252. Elle 253.
 Erik 35, 252—53.
 Gertrud Kirstine 319.
 Iver 141. Jens 141,
 228, 248, 253—55,
 381.
 Guldager, Hans 508.
 Gyde, Frue 510.
 Gyldestjerne, Elisabeth
 234, 237. Hytte 498.
 Knud Arelsen 376. Peder
 34, 38, 229, Predbjørn
 36, 280, 338.

- Gøye, Albert 413—14.
 Elline 332, 415, 483.
 Mogens 27, 59, 332,
 414, 415, 475, 483.
- Gaahr, Magdalene 536.
- Hans Andersen, Br. i
 Resen, 25, 150, 536
 —37. Christensen 329
 —30. Mikkelsen 506.
 Oluffen 63, 87—90.
- Hansen, A. N. 239. Dit-
 lev 239. D. 239. B.
 239.
- Harbou, Jens Knudsen 413.
 Jens Mogenssen 413—
 14. Knud Nielsen 414.
 Peder Christensen 209.
 Per Knudsen 413.
- Hardenberg, Mette 280.
- Harpøth, Chr. 258, 260.
 Peder 258.
- Hasle, Søren, 328.
- Haslund, Kirstine 530,
 532.
- Hasse, Jakob 112.
- Havel, Sep 483.
- Hedestrup, Filip 258,
 254.
- Hegelund, Margrete 466,
 467, 469.
- Helias, Biskop 277.
- Hemmet, Peder Iversen 486.
- Hessel, Mads 181, 539.
- Hillerup, Frederik, 188.
- Hjerm, Emmile 448, 450.
 Oluf 448, 449, 450.
- Hjort, Oluf 350.
- Hjul, Chr., 25, 60. Ellen
 58, 100, 537. Jens
 25, 60. Jes Pederfen
 58, 92. Jon 60.
 Karine 31, 58, 59.
 Mads 304. Peder 25,
 58, 60, 368. Peder
 60. Peder 466, 467.
 Thomas 19, 60. Tøger
 58—60.
- Holbæk, Niels Christensen
 325.
- Holm, Chr. Jakobsen 361.
 Jakob Lavridsen 361.
 Mads Nielsen 239.
- Holmhjør, Jens 170.
- Hord, Peder 58.
- Hoskjær, Mægler 239.
- Hovedstrup, D. E. 77,
 536.
- Hvas, Anne Mikkelsdatter
 69.
- Hvid, Mads 192.
- Hvitfeldt, Hartvig 396,
 504.
- Hygum, Mads Jensen 402,
 415.
- Høegh, S. E. 77, 502.
 Peder 173, 289—90,
 501, 502, 515.
- Høg, Gregers 163. Ide
 495. Mogens 163.
 Niels 480.
- Hviden, Didrik 130. Sofie
 162.
- Høst, Chr. 79. Ingeborg
 75—76. Jens Jensen
 201.

Høstmark, Birgitte 319.
Høy, Søren 259.

Ibsen, Ib 175.
Inger Nielsdatter 191.
Frue 515.

Inghar Abrahamsen 486.
Iver Bistesen 24.
Jakob Klavsen 281. Peder-
sen 437, 438.

Jelstrup, Lars 116, 120.
Jens Ensen 17. Jensen
16—17, 481. Madsen
427—29. Mittelsen,
Biskop 410. Mortensen
243. Mortensen 278.
Mortensen, Raadmand
349. Nielsen 415.

Pedersen 415.
Jermiin, Christine Marie
53.

Johnstrup, Prof. 385.
Juel, Anne 226—27. Bertel
25, 141, 253, 308—09,
537. Christen 92, 309
—11, 381. Dorthé 252.
Ejler 138, 139, 140,
475. Enevold 278.
Erik 109—10, 350,
537. Ide 495. Ide
498. Iver 228, 309.
Iver 109, 280, 283,
301, 376. Jes 223.
Jens 275, 280. Jo-
hanne 140. Kjeld 278.
Kjeld 38. Lyder 100.
Malte 223, 224—26.
Maren 481. Markvard

140—41, 308. Niels
Kjeldsen 279—80. Ove
505. Palle 24, 58,
101, 119, 252, 278,
358. Palle 228. Peder
100. Sofie Dorothea
293. Vincens 280.
Juel-Kusenstein, Anna Sofie
292—93. Chr. 187,
287—88, 291, 500,
532. Chr. Fred. 289,
293. Otto Henrik 289,
293, 527, 540. Ove
Henrik 289, 500, 501,
514.

Jurgens, Nikolaj 355.
Jørgensen, Hagen 503,
Hans 171. J. E. 290.

Kaas, Abel 186, 187.
Berthe 164—65. Dorthé
71, 74. Helene Kathrine
359—60. Jens 278.
Margrethe 111—12.
Niels 32. Niels 185,
315—16, 321.

Kalf, Jens 15. Ulf 480.

Kamph, Nikolaj 501.

Karberg, Chr. 259.

Karen Klavs datter 494.

Kid, Møg 304.

Kjær, Peter 239.

Klemensen, Niels 15, 59,
126, 140, 144, 160,
410, 413, 415, 483,
541. Kasmus 59, 126,
410, 414.

- Knud Gregersen 202, 292,
 329, 334.
 Knudborg, Peder Sørensen
 474.
 Koll, Familie 65—66.
 Krabbe, Chr. 31, 60, 459
 —60, 515. Chr. 511.
 Chr. 144. Erik 144,
 —63, 167. Godste
 460, 477, 513, 515.
 Gregers 43. Gregers
 Jensen 61. Hans 91,
 483, 510, 515. Helvig
 43—46. Henrik 461,
 470. Ide 461, 518.
 Ingeborg 142. Jakob
 164—65, 515. Jens
 510. Jens 368. Inger
 511. Iver 185. Iver
 478, 536. Kirsten 477
 —78, 513. Lars 510,
 511. Malte 91, 510.
 Mathis 538. Mogens
 511. Mowrids 510.
 Niels 15, 510—11.
 Niels Jensen 483. Oluf
 460, 515. Oluf 460
 61, 513. Ole 360,
 461—62. Palle 510.
 Palle 511. Peder 138,
 140. Peder 17. Sofie
 185—87. Thomas 413,
 511.
 Prag, Birgitte 460, 466,
 467. Chr. 141. Else
 70. Erik 496. Mikkel
 144, 303—04. Niels
 304. Niels 304. Otto
 280, 282, 284.
 Kristoffer, Præst 230.
 Knudsen 329.
 Kruse, Dorthea 478. Enevold
 vold 37, 41. Erik 393,
 294. Ingeborg 41—42,
 52, 201. Jep 303.
 Jørgen 41, 43, 71.
 Lavrids 476, 477. Maren
 163. Tnge 42, 43.
 Kuode, Chr., 422.
 Kurz, Ide Kirketerp 538.
 Lachmann, Jørgen 122,
 135.
 Lambert Nielsen 243.
 Lang, Knud 17, 19, 23,
 45, 142.
 Lange, Erik 230. Gunde
 109. Hans 229. Inge-
 borg 249—50. Marine
 225. Niels 279, 494.
 Niels 360—61. Ove
 360—61.
 Langelund, Chr. 235.
 Lannig, Karen 328.
 Lavrids Andersen 413—14,
 511—12. Gregersen
 132, 449, 450, 451
 —52. Vilfen 210, 482.
 Lautrup, H. S. 50. H. 50.
 Lemvig, Gregers 449. Jens
 Oluffen 438, 439.
 Lendi, Niels 356.
 Leschle, A. S. E. 501.
 Leth, Hans 500.

- Levegau 361.
 Lime, Christoffer 527, 529
 —31, 532.
 Lind, P. U., 258.
 Linddahl, S. J. 48—49,
 238, 319, 540.
 Linde, Chr. 258, 317.
 Christian 237, 250, 258,
 261, 317, 323. Christen
 258, 317. 498.
 Lindenov, Sofie Amalie 462.
 Linderoth, Chr. Enevold
 186, 187, 188. Doro-
 thea 72, 73, 76, 186,
 187. Henrik 70—71,
 74. Henrik 72—75,
 79, 186—88. Iver
 Krabbe 75, 186, 188.
 Klav 72—73, 185
 —87.
 Longomontanus, Chr. 204.
 Lorenzen, Nikolaj 501.
 Low, B. 238, 319.
 Ludvig Albertsen 68—69.
 Lund, Gregers 466. N. C.
 77. Søren 444. S. P.
 290. Assistensraad 505.
 Lundsgaard 173.
 Lunge, Anne 310, 322.
 Kirstine 310.
 Lunov, Eric Lavridsen 162.
 Otto 513.
 Lykke, Anna 232, Jørgen
 112. Peder 278, 308.
 Lüllov, Henrik 188, 350.

 Maar, Mads 46—47.
 Mads Klemensen 427.
 Majoner, S. J. 112.
 Markvard Griffen 366,
 541.
 Mathias Jensen 367, 541.
 Jensen 537.
 Mavors, Abigael 114.
 Mette Bragbatter 536.
 Christensdatter 459.
 Meyer, Anne 360.
 Minde, Henrik 295.
 Moe, C. J. 396—99.
 Mogens Sørensen 348.
 Mormand, Anders Mogen-
 sen 476, 477—78, 513.
 Karen 478.
 Morfing, S. L. J. 366.
 Mulvad, Ingeborg 171.
 Maren 171.
 Munk, Anne 24. Bertel
 248. Chr. 248. Dorthe
 254. Frands Iversen
 160—61, 162, 538.
 Frands Nielsen 192.
 Ibe 32—37, 63, 92.
 Iver 20, 100, 107,
 278, 279, 535, 538,
 540. Jakob 438—39.
 Jens 192. Ludvig 38,
 381. Maren 19. Maren
 193, 332. Mogens
 226—27, 278, 279,
 410. Niels Iversen
 161, 167, 538. Niels
 Severin 173, 539. Oluf
 162, 538. Peder 19
 —20. Peder 36, 229,
 431. Peder 514.
 Murbach, Johan 392.

- Møller, Statsraad 503.
 Chr. 49, 328. Jakob
 Chr. 173. Thomas
 Chr. 173.
- Mørk, Chr. 91. Mathias
 25, 192.
- Møvl, Jørgen 476, 478.
- Nerger, Kaptejn. 501.
- Niels Henriksen 58. Jakob-
 sen 47—48, 51, 53,
 536. Jensen 366—67,
 421. Jespen 191.
 Madsen 410.
- Noe, Chr. 326.
- Nors, Lucas 46, 194.
- Nyboe, Alexander 362.
- Nødskov, M. 239.
- Obelitz, B. G. 497—500.
 Balgar 498. Ellen
 Marie 498.
- Obintar 277.
- Olesen, Chr. 116, 331.
 Chr. 117. Chr. S.
 166. Iver 117, 166.
 Peder 117.
- Olsen, J. C. M. 50.
- Olfuf Jensen 216, 533
 —34. Nielsen 493.
- Opiusius, A. F. 462.
- Orning, Erik 193, Mette
 192, 332.
- Oskul, Johan 497.
- Overgaard, Christiane Marie
 536. Niels 46. Ras-
 mus 514.
- Paaske Jespersen 396.
- Paludan, Anne 506—07.
- Parberg, Oluf 376.
- Pauelsen, Erik 137.
- Paulsen, Anna Marie 261,
 317, 323.
- Peder Arstsen 191, 192.
 Christensen 451. Ja-
 kobsen 68—69. Mow-
 ridsen 506. Nielsen,
 Biskop 278. Bidesen
 29, 535.
- Pedersen, Mathias 76, 79,
 80, 326. Peder 259.
- Peedtz, Torkel 15.
- Pentz, Frederikke Amalie
 360.
- Petersen, N. M. 173, 290.
- Podebust, Inge 388—89.
- Post, Just Joakim 393,
 394.
- Povl Eiesen 120.
- Puder, Jens 483, 510.
- Qvie, Jøp 125. Jes 125,
 126. Niels 125. Peder
 91, 125, 191. Povl
 125, 191.
- Qvist, Johanne Elisabeth
 445.
- Qvistgaard, Chr. Iversen
 77, 536. Mette 362.
 Morten 362.
- Qvizau, Inger 250. Karen
 126, 249, 256—57.
- Ranzau, Chr. 167—69.

- Gert 376. Johan 538.
 Margrete 117.
 Kaff, Anders 114—15.
 Rasmus Andersen 348.
 Jørgensen 361.
 Reedz, Antoni 302.
 Reenberg, Margrete 181.
 Tøger 47.
 Resen, Niels Christensen
 469, 470.
 Reibnitz, Hans Rasper 70,
 312—15, 323.
 Reichert, Wilhelm 239.
 Riber, Jørgen Andersen
 415, 418.
 Richter, Henrik 77.
 Riis, Poul Chr. 418.
 Rodsten, Jens 109, 111,
 112.
 Roedsted, Hans 49.
 Rommer, Peder Jensen 171.
 Rosenberg, Chr. 149.
 Rosenkrantz, Erik Ottesen
 119. Holger 233.
 Sofie 304.
 Rothkirch, Kirstine 72.
 Ruberg, Peder Rasmussen
 440.
 Rud, Johan 38, 273,
 274, 280.
 Ruse, Henrik 193, 282,
 286—87, 294, 479,
 500. Johanne Marie
 287, 291, 487.
 Rytter, Anders 25. Anders
 31—32, 90. Anders
 33—40, 92. Edel 37
 —40, 359. Este 512.
 Jens 31, 510. Karine
 31, 460. Marie 31.
 Mette 31. Niels 24
 —29. Oluf 31, 58,
 59, 89. Oluf 32.
 Oluf 40. Oluf 41.
 Rømer, Mette Kristine
 237.
 Rømeling 288.
 Rønne, Klara Marie 164
 —65. Magnus Ernst 98,
 165.
 Samsing, P. A. 508.
 Schack, Niels Nielsen 48.
 Schlebush, Jakob 392,
 394.
 Schmidten, U. E. v. 540.
 Schmidth, Chr. 259.
 Schönau, Byfoged 23, 61,
 289, 501—02. Emilie
 319. Flora 503. N.
 458.
 Sefeldt, Jakob 69.
 Sehested, Anna 111, 235.
 Bendix 255. Chr. Thom-
 sen 311, 322. Elisa-
 beth 302—03. Ene-
 vold 227. Jens Klavsen
 232, 233. Jens Mo-
 genssen 235—37. Jens
 Maltesen 231. Jens
 Thomessen 87, 107, 226
 —27, 536. Klavs
 Maltesen 231 — 32.
 Malte Jensen 102, 107,
 109, 118, 119,
 227—30, 248, 381,

536. Mogens 42,
232—35, 276, 280,
284, 302. Niels 232,
233, 312, 321, 323.
Sten 230—31, 233.
Thomas 39, 311, 322.
Ollegaard 237, 315.
321.
- Serup, Jens Jørgensen
514, 519.
- Simon Christensen 330
—31.
- Simonfen, Jens 142.
- Stade, Hans 460.
- Staland, Abraham 121—
22.
- Steel, Abel 228. Albert
255, 280. Christen
280. Otto, 274, 275,
280.
- Stov, Mogens 170—71,
174.
- Stram, Anders 141. Anne
108. Christen 100,
107. Elle 111, 498
—99. Erik 496, 505.
- Hartwig 141. Iver 160,
161—62, 496. Jakob
141. Johanne 141,
253. Maren 111,
496—99, 504. Mette
141. Peder 141, 162.
- Sløck, P. 536.
- Smidt, Peder Torkelsen
361.
- Solgaard, Chr. Pæsen
276.
- Spend, Anders 58, 494.
- Anders 87, 481, 495,
536. Bodil 253. Chri-
sten 494. Ellen 101,
496. Else 32, 89, 90.
Hans 536. Jens 495.
Jens 25, 89, 90, 139,
253, 495. Jens 494.
Jens 381, 490. Lars
431. Magdalene 495.
Mogens, 493—94,
Niels 32, 89, 90.
Simon 90, 495.
- Splittaf, Jakob 307.
- Staby, Kirstine 318. Mads
115, 120. Maren 115.
- Stangeberg, Henrik 278.
- Stavsholm, Chr. 403.
Jens 403. Peder 403.
- Steenstrup, Andreas Cort-
num 77. Jens Kraft
77.
- Sten, Bodil 481. Christen,
138, 139, 140, 160,
308. Christen 481.
Erik 540. Jes 102.
131, 139, 480—81,
Jørgen 481—82. Ra-
rine 460. Kirstine 140.
- Stensfeldt, Chr. 139—40,
308, 480.
- Stigaard, Anders 318.
- Stjernhjeltn, Jens 47—48,
52, 53, 116, 119, 535
—36.
- Stokholm, Jens 49—50,
328.
- Stygge, Mowrids 109,
Søren 102.

- Svane, Thomas 462.
 Sveistrup, Marcus 362.
 Svidhtenberg, Kirstine 462.
 Margrete 461.
 Søndervang, Lavrids 348.
- Tetens 289
 Thorluf Knudsen 255.
 Thorup, Joh. Thomsen 368.
 Thygesen, Hofjægermester,
 385.
 Timmermann, Morten 193.
 Tode, Kaptejn 252.
 Toftum, Peder Gregersen
 539.
 Toldorff, Grosferer 290.
 Tranberg, A. G., 319—20.
 E. A. N. 320. S. 319.
 Trappaud, Kaptejn 445.
 Trolle, Korfits 280.
 Tøste Nielsen 303, 308.
- Ugelberg, Hans Jespersen
 466, 467, 468. Jens
 493, 506—07.
 Ulfeldt, Anna 358. Kor-
 fits 193.
 Ulfstand, Gregers 381.
 Ulstrup, Kristoffer 294.
 Unger, Eva 461, 513
 —14, 518.
 Urne, Birgitte 252. Jør-
 gen 189.
 Ugen, S., 319, 540.
- Wadskjær, C. F. 363
 —64.
- Wadum, Inger 361. Lav-
 rids 318, 368.
 Wagaard 445.
 Wandborg, Ane Marie 47.
 Gregers 452. Hans
 48, 536. Jens 47
 —48, 73—76, 148,
 452. Lavrids 47, 76.
 Marie 51, 53. Peder
 47, 76, 452.
 Wang, Strandrider 501.
 Warelsman, Arnt 444.
 Wedel, J. F. 115, 318
 —19, 327. Jørgen
 486.
 Wegner, Peder Kristoffer
 121.
 Wellegaard, Niels Christen-
 sen 75.
 Westeni, Elisabeth 358.
 Wiffert, Anna 140, 308.
 Holger 280.
 Wil Madsen 330.
 Wildskjot, Klavs 66.
 Wille, Jakob 92. Niels
 172.
 Wind, Anna 255, 496,
 505. Jørgen 499.
 Winstrup, Peder 317.
 Winterfeldt, Mette Sofie
 498.
 Winther, Rasmus 319.
 Wisch, Anna Helvig v. d.
 315, 321.
 Wisling, Thomas, 48
 —49.
 Witte, Dorning Rüdvigsen
 294—95, 514.

Vognsen, Christen 254.	Wolder, Thomas 77.
Edel 460. Eric 544.	Volstrup, Lavrids 426.
Godske 253. Jakob	
69—70. Jens 69.	
Mariane 167. Mittel	Daugaard, Niels Rasmussen
69. Sofie 70. Fr.	328.
Normand.	Ostergaard, Chr. Jensen
Voigt, Jens 46—47.	49.

Medlagte Ejendomme.

Abildgaard 421.

Ager 424.

Aunsborg 133.

Bat 463.

Bangsgaard 22, 184.

Basfidal 194.

Bilbingborg 132.

Bjerg 463.

Blothuset 299.

Brassens Hus 223.

Broksgaard 424.

Brunhus 132.

Brændgaard 332.

Brændkjærbjerg 252.

Brørup 277.

Budsgaard 142.

Bøgling 210.

Casmose 58.

Dride 218.

Dusdeje 145.

Engdal 480.

Engels Hussted 463.

Enkehusted 145.

Erst, Erdt 27, 229, 535.

Esberns Hussted 463, 464.

Effesgaard 524.

Fagre 475, 484.

Flyde 446.

Frøfjær 464.

Gadthorsgaard 64.

Gattrup 252.

Gjorsnes 211.

Godrum 331.

S. Gregorii Jord 537.

Haberstov 332.

Halegaard 445.

Hettestrud 332, 443, 541.

Holmgaard 483.

Jords Jord 24, 147.

Husbjerg 484.

Hvalsbro 415.

Hvifthule 412.

Hønstjær 65.

Innergaard 20.

Jofesgaard 332, 333,
541.

Kjærgaard 493.

Klovesens Eje 433.

Kogesbol 132.

S. Kors Kapel 20.

Krams Hussted 145.

Krog 424.

Krogager 190.

Kvinder Hussted 489.

Kvist 463.

Kvistbol 264.

Lamberts Hussted 131.

Langborg Stol 212.

Lund 435.

Lundgaard 223.

Lundsbj 127.

Lundsgaard 444.

Lynghøj 516.

Lysborg 435.

Løgaard 19.

Lønffjord 389.

Morshalle 516.

Mosebøl 415.

Mosebæk 299.

Munkgaard 20.

Musentved 16, 22.

Mølgaard 444.

Navrøbol 133.

Nørbjerg 446.

Bangs Hussted 540.

Bempenhebe 268.

Bilgaard 28.

Bofeti 193.

Brægel 18.

Ratterup 193.

Rundbæk 252.

Rød 484.

Sigsbol 357.

Siveborg 190.

Skalstrup 247.

Skjægsbush 158.

Skjærnholt 27.

Slæ 305.

Smædbøl 63.

Smørpøt 64, 71.

Snubborg 212.

Sødborg 357.

Stjernborg 354.

Søndergaard 463.

Tarmstjær 458.

Trasborg 482.

Tofstæs 127.

Trundebøl 15.

Vandlæs 212.

Vestendal 464.

Vesterdal 129.

Vestertjær 492.

Vistescens Gaard 24—29,
535.

Vredab 483.

Sagregister.

Umløbsagn 83—84, 338
—40.	Krige i det 17. Aarh.
391, 451.
Bebyggelse i Oldtiden 9
—10.	Kystrimilitz 501—02.
Bol 67—68.
By 10.	Landmaalingen 1683, 350.
Ligbegængelser 468.
Bøndergaardens Bygning 95,
185, 521.	Mark Gulb 67—68.
Danselege 55. Dans i
Kirken 533—34.	Matmænd 65—66.
Dyreprocesser 10—11.	Porstidiger 137, 205, 263,
489.
Fiskehandel 389—90.
Fisteri 456—57, 520—21.
Fjerdingkirke 5—6.	Regelgaard 537.
Røverstue 86, 137.
Gilde i Lemvig 26.	Sandtold 520.
Selvejere 63—64, 283
—84.
Herredsting 4—8.
Hund paa Ligsten 310.	Skudsmaal 434—35.
Studehandel 285.
Sørøvere 285—86.
Jordstælv 344.
Jærntøer 243.	Trolldom 346—47.
Trælborg 85.
Klædedragt 12—13.
Kongens Gaard i Herredet
2, 5.	Vandslod 342—44, 373
—82, 541.
Kors paa Marken 106,
299.	Vinter, streng 420—21.
Volde 489—90.

Oplyste Stednavne.

Angeland 84.

Bonnet 490.
Bremerholm 207.
Bremhus 221.
Bøvling 262.

Deggerhøj 82.
Dubgaard 188.
Dybaa 522.
Dybe 471.
Døj 211.

Fabjerg 123.
Fenskjær 54.
Ferring 455.
Flynder 297.

Gilsgaard 16.
Grandsgaard 352.
Gudum 3, 82.

Harbogre 371.
Heldum 323.
Hettestrud 332.
Hove 430.
Humlum 152.
Høgum 420.
Hylbal 222.
Højbjerg 93.

Ikkjær 305.
Ivad 207.

Kaas 458.
Kappel 30.
Kannesgaard 306.
Kattsig 145.
Kittensborg 147, 220.
Krog 300.

Kem 14.
Kind 486.
Komborg 204.
Kombordal 262.
Kund 269.

Moborg 217.

Nees 246.
Nissum 54.

Ottedal 522.

Poldbjerg 355.
Puggaard 306.

Raabjerg 8.
Ramine 489.
Resen 136.
Rim 92.
Roessgaard 189.
Rom 183.
Rønbjerg 17.

Serup 95.
Stodborg 2.

Stor 206, 356, 435.

Slykmoſe 223.

Snære 221.

Tranſ 509. .

Trøjborg 265.

Tværhul 208.

Tørring 337.

Bandborg 409.

Bandfuld 408.

Benø 177.

Befe 411.

Binkel 325.

Bium 3, 94.

Drum 458.

